

قصص الانبياء

په کندهاري پښتو

للمصطفى صلى الله عليه وسلم

۷۰۱-۷۷۶ = مخبرية

Ketabton.com

مکتبہ رحمانیہ

گانی روڈ کوئٹہ

قصص الانبياء

للامام الحافظ ابن كثير الدمشقي

نَحْنُ نَقْصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ (سورة ۳)

قصص الانبياء

للامام الحافظ عماد الدين ابي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي

المولود سنة ٧٠١ ، المتوفى سنة ٧٧٤ هجرية

تبارك:

مولانا محمد احمد الحقاني الافغاني

ناشر:

مكتبه رحمانيه ، كاسي روډ ، كوئټه

03337806049 : ☎

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تول حقوق
محفوظي

© All Rights Reserved

لومړۍ چاپ

۱۴۲۸ ذی القعدة \ نومبر ۲۰۰۷

Maktabah Rahmaniyyah

Publishing Organization

مکتبۃ رحمانیہ

خپروونکی اداره

کاسی روډ ، کوئټه ، پاکستان ، مگر خنده تلفون شمیره : 03337806049 Mob: Kasi Road, Quetta, Pakistan .
العلم کمپیوټرز ، کوئټه پاکستان ، مگر خنده تلفون شمیره : 03218016371 Mob: AL-ILM Computers, Quetta,.

دقصص الانبياء دمضامينو فهرست

۹	دمصنف ﷺ حالاتو ته لنډه کتنه
۱۰	ذکر دهغو آيتونو چي وارد سويدي په باره کي دآدم ﷺ
۲۸	ذکر دمکالمې دحضرت آدم ﷺ او حضرت موسیٰ ﷺ
۲۹	ذکر دهغه احاديثو چي وارد دي په باره دپيدايښ دآدم ﷺ کي
۳۸	قصه دزامنو دآدم ﷺ يعنې دهابيل او قابيل
۴۵	وفات دآدم ﷺ او وصيت دده خپل زوی شيث ﷺ ته
۴۸	ادريس ﷺ
۵۰	قصه دنوح ﷺ
۷۸	ذکر ديو څو خبرو په باره کي دنوح ﷺ
۷۸	روژه دنوح ﷺ
۷۹	حج دنوح ﷺ
۷۹	وصيت دنوح ﷺ خپل زوی ته
۸۱	قصه دهود ﷺ
۹۳	قصه دصالح ﷺ چي نبي دبنی ثمود دی
۱۰۴	بيان دتيريدلو دنبی ﷺ پر وادی الحجر باندی پرمخکي دثمود په کال دتبوک
۱۰۶	قصه دابراهيم الخليل ﷺ
۱۱۹	مناظره دابراهيم ﷺ دباچا سره دوقت
	هجرت دابراهيم ﷺ شام ته او داخليدل دده دمصر کورونو ته او اوسيدل دده په
۱۲۱	مخکه دبیت المقدس کي
۱۲۷	پيدايښ داسماعيل ﷺ دبی بی هاجرې څخه
	بيان دهجرت دابراهيم ﷺ او اسماعيل ﷺ او بی بی هاجرې مکي ته او
۱۲۹	جوړول دخانه کعبی
۱۳۴	امتحان دحلاليدو داسماعيل ﷺ
۱۳۹	پيدايښ داسحاق ﷺ
۱۴۲	بيان دجوړولو دخانه کعبی
۱۴۷	ثناء دالله ﷻ او درسول الله ﷺ پر ابراهيم ﷺ باندی
۱۵۷	محل دده په جنت کي
۱۵۸	اوصاف دابراهيم ﷺ

۱۵۹	وفات دابراهيم عليه السلام او هغه اقوال چي دده د عمر په باره كې ويل سويدي
۱۶۱	اولاد دابراهيم عليه السلام
۱۶۱	قصه د لوط عليه السلام
۱۷۳	قصه دمدين قوم دشعيب عليه السلام
۱۸۴	نسل دابراهيم عليه السلام
۱۸۵	قصه داسماعيل عليه السلام
۱۸۷	اسحاق عليه السلام
۱۹۱	ذكر دهغه څه چي واقع سويدي په ژوند داسرائيل كې دعجيبو كارونو څخه
۲۲۲	قصه دايوب عليه السلام
۲۲۸	بيان دقصي دذي الكفل عليه السلام
۲۳۱	بيان دهغو امتونو چي په عام طور سره هلاك سويدي
۲۳۱	اصحاب الرس
۲۳۴	قصه دقوم ديس
۲۳۷	قصه ديونس عليه السلام
۲۴۳	فضيلت ديونس عليه السلام
۲۴۳	قصه دموسي عليه السلام
۲۷۷	هلاكت دفرعون او دهغه دلنكر
۲۸۴	بيان په باره دبنی اسرائیلو كې وروسته تر هلاكت دفرعون
۲۹۱	بيان دهغو واقعاتو چي دتیه په مقام كې واقع سوي وه
۲۹۵	غوښتنه دليدلو دموسي عليه السلام الله جل جلاله لره
۲۹۸	قصه ددوي دعبادت كليكي لره په ناموجودوالي كې دموسي عليه السلام
۳۰۹	قصه دغوا دبنی اسرائیلو
۳۱۱	قصه دموسي عليه السلام او خضر عليه السلام
۳۱۸	حديث الفتون
۳۳۰	جوړول دقبة الزمان
۳۳۲	قصه دقارون دموسي عليه السلام سره
۳۳۷	بيان دفضيلت دموسي عليه السلام او دهغه دوفات
۳۴۲	حج دموسي عليه السلام
۳۴۳	بيان دوفات دموسي عليه السلام
۳۴۶	نبوت ديوشع بن نون عليه السلام

۳۵۳	قصه دخضر او الياس عَلَيْهِ السَّلَام
۳۶۷	بيان دالياس عَلَيْهِ السَّلَام
۳۶۹	بيان ديوي ډلي دپيغمبرانو په بنی اسرائیلو کی وروسته تر موسیٰ عَلَيْهِ السَّلَام
۳۷۰	بيان دحزیکل عَلَيْهِ السَّلَام
۳۷۱	اليسع عَلَيْهِ السَّلَام
۳۷۳	قصه دشمويل عَلَيْهِ السَّلَام
۳۷۷	قصه دداؤد عَلَيْهِ السَّلَام
۳۸۴	وفات دداؤد عَلَيْهِ السَّلَام
۳۸۶	قصه دسلیمان عَلَيْهِ السَّلَام
۳۹۷	بيان دوفات دسلیمان عَلَيْهِ السَّلَام او موده دده دباچهي
۳۹۸	بيان ديوي ډلي دنبيانو چي وختونه او زمانه يې صحيح معلومه نه ده
۴۰۰	ورانيدل دبیت المقدس
۴۰۷	بيان ددانيال عَلَيْهِ السَّلَام
	جوړول دبیت المقدس وروسته تر خرابيدلو او راجمع کيدل دسردارانو دبنی
۴۱۰	اسرائیلو وروسته تر جلا کيدلو
۴۱۱	قصه دعزير عَلَيْهِ السَّلَام
۴۱۵	قصه دزکريا او دیحییٰ عَلَيْهِ السَّلَام
۴۲۱	سبب دقتل دیحییٰ عَلَيْهِ السَّلَام
۴۲۳	قصه دعيسى بن مریم روح الله
۴۲۸	ولادت دعيسى عَلَيْهِ السَّلَام
۴۳۷	بيان ددې خبری چي الله تعالی داوولد نه منزله دی
۴۴۳	حای دپیدایش دعيسى عَلَيْهِ السَّلَام او دهغه دتربیت په کوچنیوالي کی
۴۴۶	بيان دنازلیدلو دخلورو کتابونو دآسمان څخه او دهغو وختونه
۴۵۴	بيان ددسترخوان
۴۶۱	بيان دپورته کولو دعيسى عَلَيْهِ السَّلَام آسمان ته
۴۶۶	بيان دصفت دعيسى عَلَيْهِ السَّلَام او دهغه فضائل
۴۷۳	بيان دجوړولو دبیت اللحم او دقمامه
۴۷۳	بيان دخاتم الانبياء حضرت محمد ﷺ
۴۷۴	عظمت دنبی ﷺ
۴۷۵	بيان دحسن دحضرت محمد ﷺ او دهغه ﷺ حلیه مبارکه

۴۷۷	پيدائش دني اکرم ﷺ
۴۷۷	دني ﷺ دپيدائش ورځ
۴۷۷	بيان دورځي دپيدائش دني ﷺ
۴۸۱	دني ﷺ تي رودل
۴۸۲	بيان دبرکاتو دني ﷺ
۴۸۳	بيان دژر ژر غتيدو دني ﷺ
۴۸۵	بيان دوفات دمور دني ﷺ
۴۸۶	بيان دنکاح دني ﷺ دخديجة الكبرى سره
۴۸۷	تجارت دني ﷺ او سفر دني ﷺ شام ته
۴۸۷	اولاد دني ﷺ
۴۸۸	نوي تعمير دخانه کعبې
۴۸۹	نبي ﷺ ته دنبت زيري ورکول کيدل
۴۹۰	پر بعثت دني ﷺ باندي ديهوديانو عقیده
۴۹۱	دني ﷺ دنبت ابتداء
۴۹۱	ابتداء دوحى
۴۹۲	نزول دقرآن کریم
۴۹۳	هغه کسان کومو چي اول اسلام قبول کړيدى
۴۹۳	داسلام بنکاره اعلان
۴۹۴	هجرة دحبشى
۴۹۵	هجرة دمدينى
۴۹۶	دني ﷺ مدينې منورې ته راتلل
۴۹۶	غزوه بدر
۴۹۷	بيان دحجة الوداع
۴۹۸	دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا مناسک حج

دمصنف صاحب رحمۃ اللہ علیہ وژوند ته لنډه کتنه!

ددې کتاب مصنف داسلامي نړۍ يو ستر عالم، فقيه، مفسر، محدث، او مؤرخ دی. دده اصلي نوم اسماعيل، لقب يې عماد الدين، کنيت يې ابو الفداء، او دپلار نوم يې عمر، دنيکه نوم يې کثير دی، او دی پخپله دابن کثير په نامه سره ډير شهرت لري. دجندل په علاقه کې په کال ۷۰۱ هجري کې زيږيدلی دی، پلار يې دده ترپيدايښ دوه کاله وروسته په کال ۷۰۳ هجري کې وفات سو.

علامه عماد الدين ليکلی دی (۱) چې تردې څلور کاله وروسته چې کله يې عمر شپږ کاله وو دخپل ورور سره دمشق ته ولاړی او هم هلته يې دعلم طلب شروع کي، په دمشق کې يې دابن الشحنة الحنفی، ابن الزراد، اسحاق الآمدي، ابن عساكر، حافظ مزی، ابن الرضی او يو شمير نورو نامورو علماوو څخه دحديثو سماع وکړه.

نومړی دحافظ مزی سره ډير وخت تير کي او دهغه ټول تصنيفات يې ورڅخه واوريدل او هم يې خپل استاذ ورته خپل لوړه په نکاح ورکړه. (۲)

حافظ ابن حجر عسقلانی^۳ ليکلی (۳) دی: نوموړی په احاديثو باندی مشغوله سو، تردې چې دا احاديثو په متن او رجالو کې يې پوره مهارت پيدا کي، او بيا يې يو تفسير وليکي چې په تفسير ابن کثير باندی مشهوره دی، او په احکامو کې يې يو ډير غټ کتاب شروع کي خو هغه يې پوره نکړای سو، اوپه تاريخ کې يې يو غټ کتاب وليکي چې په البداية والنهاية سره مشهوره دی، او دنوموړي تصنيفات دده په خپل ژوند کې واطرافو ته دعالم خپاره سوي وه.

هغه خپل ټول ژوند په درس، تدريس، تصنيف او مطالعې سره تير کي ترڅو په کال ۷۷۴ هجري کې په دمشق کې وفات سو اودخپل شيخ اواستاذ ابن تيمية وڅنگ ته د (الصوفية) په قبرستان کې خاوروته وسپارل سو.

دنوموړي دمشهور تصنيفاتو څخه تفسير ابن کثير، البداية والنهاية، الفصول في السيرة، مختصر علوم الحديث دابن الصلاح او نور دی. رحمه الله تعالى رحمة واسعة وتغمده بغفرانه

را ټولونکي: محمد احمد الحقاني الافغاني^۴

(۱). وگوره: شذرات الذهب في اخبار من ذهب ج ۳ جزء ۲ ص ۲۳۱.

(۲). مخکي ذکر سوي کتاب او صفحه.

(۳). وگوره: الدرر الكامنة في اعيان المئة الثامنة، ترجمة: اسماعيل بن کثير.

ذکر دهغو آيتونو چي وارد سويدي په باره دآدم عَلَيْنَا السَّلَام کی:

الله ﷻ په آيت کی فرمايلي دي: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى (طه ۵۵)
 اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۶) وَالْجَانَّ
 خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (۲۷) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ
 مَسْنُونٍ (۲۸) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۲۹) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
 أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ
 السَّاجِدِينَ (۳۲) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا
 فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَإِنْ عَلَيْكَ اللَّعْنَةُ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ (۳۶) قَالَ
 فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۳۷) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۳۸) قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ
 وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (۳۹) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ (۴۰) قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (۴۱) إِنَّ
 عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (۴۲) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (۴۳) لَهَا
 سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (۴۴) (الحجر ۲۴، ۴۴).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ
 فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا (الكهف ۵۰)
 اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ (۶۷) أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ (۶۸) مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ
 بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ (۶۹) إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (۷۰) إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي
 خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (۷۱) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۷۲) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ
 كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۷۳) إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۷۴) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا
 خَلَقْتُ بِيَدَيَّ اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (۷۵) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۷۶)
 قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۷۷) وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۷۸) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ
 يُبْعَثُونَ (۷۹) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۸۰) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۸۱) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ
 أَجْمَعِينَ (۸۲) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ (۸۳) قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ (۸۴) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ
 تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (۸۵) قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (۸۶) إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
 لِلْعَالَمِينَ (۸۷) وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ (۸۸) (ص، ۴۷، ۸۸).

کمه قصه چي په دې آياتونو کې ذکرده دا دمختلغو ځايونو دقرآن کریم څخه راټوله سوي ده، اوپه دې کې موږ بحث کړي دې په تفسیرونو (۱) کې اودلته موږ مضمون ذکر کوو دهریو آیت چي دا ایت په څه باندې دلالت کوي او ذکر دهغو احادیثو هم کوو چي دنبی ﷺ څخه نقل دي اوددې ځای سره تعلق لري پس الله ﷻ خبر ورکي په خپل خطاب سره ملائکو ته په دې قول خپل سره: **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (البقرة ۳۰)** خبرې ورکي په دې قول سره دخپلي ارادې څخه چي پیدا کول دآدم ﷺ دې اودهغه دکورنۍ اوبیا دوی خلیفه ګرزول دي په مزکه کې ددې بیان هم الله ﷻ وکي: **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ (الانعام ۱۴۵)**، اودارنگه الله ﷻ فرمایلي دي **وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ (النمل، ۴۲)** نوخبر یې کې په طریقه دتنویه یعنی په نیت کولو سره په پیدائش دآدم ﷺ او دهغه دکورنۍ، په داسې طریقی سره خبر ورکول سو چي دیوغت کار دکیدو څخه مخکې خبر ورکول کیږي، نو پوښتنه وکړه ملائکو په طریقه دسوال دپاره دکشف کولو اومعلومولو دحکمت، نه په طریقه داعتراض سره اونه ددې وجې څخه چي ددوی دبنی آدم سره څه حسد وو لکه څه رګم چي توهم کړي دي بعضو مفسرینو، هغو مفسرینو ویلي: **أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ (البقرة ۳۰)** قتاده ویلي دي په تفسیر ددې آیت کې: داخبره معلومه سویده ددې څخه چي دآدم څخه مخکې په محکه کې پریان وه اوملائکو دهغو دکارونو څخه استدلال وکي چي هغوی به په محکه کې قسم قسم فسادونه کول. اوعبدالله بن عمر^{رض} ویلي دي چي دآدم څخه په زرګونو کال مخکې پریانو دیوبل وینی تویی کړي وی نوالله په دوی پسی یوه ډله دملائکو ولیږله نو دوی یې وشړل دسمندرونو غاړو ته.

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ (البقرة ۳۰) یعنی ملائکو الله ﷻ ته وفرمایلي چي ای الله ﷻ که چیرې دا خلګ ته پیدا کوي ددې دپاره چي ستا عبادت وکي نوموږ ستاسې عبادت کوو شپه اوورځ (یعنی هروخت اوپه موږ کې ستا نافرمانی هیڅ یونه کوي).

قَالَ إِنِّي أَغْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (البقرة ۳۰) یعنی هغه مشورت چي راجح دي تاسې په هغه باندې نه پوهیږي، یعنی ددې بنی آدمو څخه به انبیاء اوصالحین اوصدیقین اوشهداء پیدا کیږي. بیا الله ﷻ بیان کې ملائکو ته شرافت دآدم ﷺ پر دوی باندې نو ویې فرمایلي: **وَعَلَّمَ آدَمَ**

(۱). پوه سه! چي دمصنف^ه دا عادت دي، هم په دې کتاب قصص الانبياء او هم په البداية والنهاية (تاریخ) او نورو کتابو کې دده، چي کم ځای دي پر یوه ایت باندې بحث کوي نو هلته داسې وایي: موږ پردې آیت باندې په تفسیر کې بحث کړیدی، او مراد یې ددې تفسیر څخه هغه تفسیر دی کم چي ده تصنیف کړیدی او نن سبا په عمومي ډول سره هرځای پیدا کیږي چي په تفسیر ابن کثیر مشهوره دي. **محرم (محرم) (عظمی)**

الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (البقره ۳۱) ابن عباس[ؓ] وايي چي: دنومونو څخه مرادهغه نومونه دي چي په کم باندی انسانان پيژندنه کوي لکه (انسان، آس، خر، غر، اوبښ، اوداسی نور)، اومجاهد ویلي دي: الله ﷻ ورته ښوولی دی نوم ددیگ، او ښوولی یې دی ورته نومونه دحيوانانو او نومونه دمارغانو اودداسی نورو شيانو اوهم دارنگه قول کړی دی سعید ابن جبیر اوقتاده. اوربيع ویلي دي: ښوولی یې دی ورته نومونه دملائکو اوعبد الرحمان ویلي دي چي: ده ته یې ښوولی دی نومونه دکورنی خپل اوصحیح قول دادی چي: ښوولی یې دی ده ته نومونه دذواتو اوکارونو.

بخاری اومسلم دلته ذکر کړی دی روایت دهشام اوسعید چي دا دواړه نقل کوي دقتاده څخه چي هغه نقل کوي دانس ابن مالک څخه چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي مفهوم یې داسی دی: دقیامت په ورځ به الله ﷻ مومنان راټول کي نودوی به ووايي چي زموږ دی یو څوک سفارش اوشفاعت وکي چي الله ﷻ موږ ددی تکلیف څخه په راحت کي کړی نوآدم ﷺ ته به دوی راسی. (تر آخره پوری حدیث)

(داډیر اوږد حدیث دی چي داځای یې دذکر کولو دپاره مناسب نه دی). حسن بصری ویلي دي: کله چي اراده وکړه الله ﷻ دپیدائش دآدم ﷺ نو وویل ملائکو: نه وو رب زموږ چي پیدا کوي به یې یومخلوق مگر موږ به ترینه خبر وو، نو مبتلا سوه په دی سره (یعنی په دوی باندی په دی طریقی سره امتحان وسو)، همداسی قول دی دالله ﷻ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) او نورو ویلي دي چي داسی نه ده لکه څه رکم چي موږ ذکر کړه او نوری توجیهاتی یې ورلره ذکر کړی دی. دا اقوال موږ ذکر کړی دی په تفسیرونو کي نو دزیادت دپاره هلته رجوع وکي. بیاملائکو الله ﷻ لره پاکی بیان کړه په دی قول سره قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۳۲) یعنی پاکی ده تالره نسته زموږ دپاره علم مگر هغه چي تا موږ ته راښوولی دی اودا دقول دالله ﷻ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۳۴) داډیر لوی اکرام دی دطرفه دالله پر آدم ﷺ باندی کله چي یې جوړکي په خپل قدرت سره اوروچ یې پکښی واچوی اوبیا یې ورلره ملائکی په سجده کړی لکه څه رکم چي الله ﷻ فرمایلي دي: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (ص: ۷۲) نو دا څلور شرافتونه سوه دآدم ﷺ :

۱. پیدائش دآدم ﷺ په خپلو لاسونو سره.

۲. اوپه هغه کي روح اچول.

۳. امر کول ملائکو ته په سجده سره ده ته.

۴. نبوول آدم ﷺ ته دنومونو دشیانو

لکه څه رنگه چې موسیٰ ﷺ به دقیامت په ورځ په ملا الاعلیٰ کی آدم ﷺ ته ووايي چې (ته دانسانانو پلاريې ته الله ﷻ په خپلو لاسونو سره پيدا کړي يې او په تاکی يې روح اچولی دی اوتاته يې پرسجده کړیدی ملائکی اوتاته يې نبوولی دی نومونه دتولو شيانو). (۱)
او هم دارنگه اهل محشر به ورته دقیامت په ورځ وایي لکه څه رنگه چې ذکر سوه او وروسته به هم ذکر کول کيږي (يعنی په ورځ دقیامت کی به دآدم ﷺ سره خلک بحث کوی او موسیٰ ﷺ به ورسره هم بحث کوی چې دهغه ذکر به وروسته په خپل ځای کی راسی).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلي دی په بل ځای کی: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (۱۱) قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۱۲) (الاعراف ۱۱، ۱۲) حسن بصری ویلي دی (۲)
قیاس وکی ابلیس اودی اولنی کس دی چې قیاس يې وکی، او ویلي دی ابن سیرین اول چې چا قیاس کړی دی هغه ابلیس دی، اوما بنده گي نه ده کړی دلمر اوسپورمی مگر په قیاس سره، دادواړه روایتونه نقل کړي دی ابن جریر، مطلب ددی دادی چې ابلیس ځان ته په نظر دمقایسی وکتل چې زه داور څخه پیدایم اوآدم ﷺ دځاوری څخه، ځان ورته ښه ښکاره سو دآدم ﷺ څخه، نومنع سو دسجدي کولو څخه سره دکیدلو دامر ټولو ملائکو ته دسجدي بیا هم ده انکار وکی، اوقیاس چې کله په مقابله دنص کی راسی نودا قیاس باطل وی په عرف او اعتبار سره، بیا داقیاس فاسد دی په خپل نفس کی هم ولی چې خاوره ډیره ښه او منفعت والا شی دی په مقابل داورکی په خاوره کی نرم والی او حلم سته او په اورکی داسی نسته په اور کی سوزل دی او غصه ده. بیا آدم ته الله ﷻ شرافت ورکی په دی چې په خپلو لاسونو يې جوړکی اوبیایي پکښی دخپل روح څخه روح واچوی اوبیایي امر ملائکو ته وکی دسجدي.

لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلي دی: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۸) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۲۹) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ

(۱). ددې حدیث تخریج او تفصیل به وروسته راسی.

(۱) حسن بصری: دی ابو سعید بن ابی الحسن یسار البصری دی، پیدائش دده په کال ۲۱ هجرت باندی سوی دی دی وو دلورو تابعینو څخه، اورا جمع وه په ده کی ټول فنونه، دعلم څخه اودزهد څخه اوددورع او دعبادت څخه. دی وو امام داهل بصره وو اویکتا عالم وو په خپله زمانه کی وفات سوی دی په کال ۱۱۰ هجری باندی، وگوره: (حلیة الاولیاء ۱۳۱۲، تذکرة الحفاظ ۷۱۱، الوافیات ص ۱۰۹، البدایة والنهاية ۲۴۸/۱۹، شذرات الذهب ۱۳۴۱).

كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۲) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِإٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵) (الحجر، ۲۸، ۳۵).

مستحق سو ابليس ددی قهر دطرفه دالله ﷻ څخه، ولی چی هغه سپک وگهی آدم ﷺ او هغه ته یې سجده ونه کړه او عذرونه بیانول یې شروع کړه لکه څه رنگه چی الله ﷻ بیان کړی دی په سورت الاسراء کی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا (۶۱) قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَنْ أَخْرَتَنِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا (۶۲) قَالَ أَذْهَبَ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا (۶۳) وَاسْتَغْفِرْ مَنْ اسْتَعْطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَّهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا (۶۴) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا (۶۵) (الاسراء: ۴۱، ۴۵).

ووتی دی دطاعت څخه دالله ﷻ قصداً او عناداً او په کبر کولو سره ددی خبری څخه چی سجده نه کول دی اودا نه وو مگر خیانت وو دطبع دده اورا کشول دده وکړه هغه خباثت دده دطاعت دالله ﷻ څخه ولی چی دده ماده خبیثه وه چی اور دی اودی پیدا داور څخه وو لکه څه رنگه چی په مسلم کی حدیث دعائشیؒ ذکر دی چی رسول ﷺ فرمایلی دی، پیدا سوی دی ملائکی دنور څخه، او پیدا سوی دی پریان داور څخه، او پیدا سوی دی آدم ﷺ دهغه څخه چی تاسی ته یې صفت بیان سو (یعنی دځاوری څخه). حسن بصری ویلی دی: نه وو ابلیس دملائکو څخه بالکل. او ویلی دی شهرین حوشب: دی وو دپریانو دقبیلی څخه هغه کله چی دوی فساد وکی پرسر دمزکی باندی نو ولیرل الله لښکر دملائکو نو دوی یې قتل کړه او څه یې وشړل دسمندرونو غاړی ته، او وو ابلیس چی ده خوش اخلاقی وکړه نو ملائکو دی دځان سره آسمان ته وخیژوی نو دی پاته سو په آسمان کی، بیاجی کله امر سو ملائکو ته په آسمان ددنیا کی، ابن عباس وایی چی: دده نوم عزازیل وو، او په بل روایت کی (الحارث) ذکر دی. النقاش وایی چی کنیه دده: ابو کردوس وو، ابن عباس وایی چی: دی وو دیوې ډلی دملائکو څخه چی هغه ته یې الجن وایه اودی وو اشرف ددوی او ډیر عبادت کوونکی ددوی څخه او وه دڅلورو وزرونو والانو بیا مسخه کی الله ﷻ دده شکل نو شیطان ورڅخه جوړ سو.

دارنگه الله ﷻ په سورة اعراف کی فرمایلی دی قَالَ فِيمَا أُغْوِيَنِي لَأَفْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (۱۶) ثُمَّ لَأَتَيْنَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (۱۷) (الاعراف، ۱۶، ۱۷) ابلیس وایی: یعنی په سبب دپریښیدو زما زه به په لارو کی کښینم

خلگو ته او راحم به دوی ته دهر اړخ څخه پس کامیاب به هغه وی چی دده مخالفت وکی او بدبخته به هغه وی چی دده تابعداری وکی. او ویلی دی امام احمد: خبر را کړی دی موږ ته هاشم بن القاسم هغه وویل خبر ورکی ابو عقیل چی خپل نوم یې عبد الله بن عقیل الثقفی دی.....، همدارنگه سند بیان سوی دی تر رسول الله ﷺ پوری دی وایی چی ما اوریدلی دی رسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی یقیناً شیطان ناست وی بنی آدم ته په هری یوی لاری کی، دارنگه یې ټول حدیث ذکر کړی دی (لکه څه رنگه چی مخکی بیان سو په قباحتونو دابلیس کی). او اختلاف کړی دی مفسرینو په هغه ملائکو کی کموته چی امر دسجدي سوی وو. آیا داتولی ملائکی وی بالعموم لکه څه رنگه چی پردی دلالت کوی اکثره آیاتونه دقرآن؟ داقول دجمهورو دی. یا مراد په دی سره ملائکی دمخکی دی لکه څه رنگه چی داروایت کړی دی ابن جریر دطرفه دضحاك څخه چی هغه یې دابن عباس څخه نقل کوی؟ او په دی قول کی انقطاع سویده که څه هم بعضی مفسرین دی ته ترجیح ورکوی مگر دا ډیره واضحه ده داو لنیو سیاقاتو څخه او پر دی قول باندی دا حدیث هم دلالت کوی چی (اوسجده وکړه ده ته ملائکو ددی (یعنی ملائکی دمخکی ورڅخه مراد دی) دلته دا ذکر دعموم سوی دی والله اعلم.

او قول دالله ﷻ ابلیس ته (قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا) (الاعراف ۱۳) (أُخْرِجْ مِنْهَا) (الاعراف ۱۸) دا دلیل پردی خبره باندی دی چی ابلیس په آسمان کی وو بیا وروسته ورته امر وسو دکنسته کیدو او خروج یعنی راوتل یې وسو دهغه ځای څخه چی په عبادتونو سره یې حاصل کړی وو بیا ورڅخه واخیستل سو دغه ځای دوجی څخه دکبر اودوجی څخه دمخالفت درب خپل نو راوشرل سو مزکی ته ذلیل او گناه گاره او امر وکی الله ﷻ آدم ﷺ ته داوسیدلو په جنت کی دخپلی ښځی سره.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى (۱۱۶) فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى (۱۱۷) إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعُ فِيهَا وَلَا تَعْرِى (۱۱۸) وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى (۱۱۹) (طه، ۱۱۲، ۱۱۹) او دسیاق ددی آیاتونو څخه دامعلومیږی چی بی بی حوا مخکی پیدا سویده دداخلیدلو دآدم ﷺ څخه وجنت ته دا ددی قول څخه معلومیږی: وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ، او په دی قول سره تصریح کړیده اسحاق بن یسار، اودا ظاهر ددی آیت دی لیکن حکایت کړی دی السدی دابی صالح څخه چی هغه دابن عباس څخه او هغه دمره څخه اوده دابن مسعود څخه او دیوی ډلی دصحابه وو څخه چی دوی ویلی دی: او وایستی الله ﷻ ابلیس دجنت څخه او آدم ﷺ یې وردننه کی نو آدم ﷺ به په جنت کی یوازی اوسیدی نوییده سو کله چی راکښینستی نو سر

موږ ته دادرخته رانېوولی وای. اوبل اختلاف په دی خبری کی دی چی آدم عليه السلام چی کم جنت ته داخل سوی وو داپه آسمان کی وو اوکه په محکه کی جمهور دا قول کوی چی داجنت په آسمان کی دی ولی چی دا ددی آیت خخه معلومیږی: (وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) الف اولام په دی آیت کی دعموم دپاره نه دی اونه دمعهود لفظی دپاره دی بلکه ددی رجوع کیږی معهود ذهنی ته اودا مستقر دی شرعاً دجنت ماوی خخه اوهمدارنگه قول دموسی عليه السلام آدم عليه السلام ته دقیامت په ورځ (په څه دی راوايستلو موږ اوځان دجنت خخه؟) وروسته (۱) به ښه کلام پروسی. اومسلم روایت نقل کړی دی په خپل صحیح کی دحدیث دمالک الاشجعی خخه اونوم دده سعد بن طارق دی دی نقل کوی دابی حازم سلمه بن دینار خخه چی هغه نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه خخه اوابی مالک دربعی خخه او هغه نقل کوی دحذیفه خخه دوی ټول وایی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی (راټول به کړی الله جل جلاله دقیامت په ورځ ټول خلگ نو مومنان به ودرول سی او جنت به ورته وښوول سی. نودوی به آدم عليه السلام ته راسی او ورته وبه وایی چی ای زموږ پلاره خلاص کړه زموږ دپاره جنت، نووبه وایی دوی ته آدم عليه السلام ایانه وه را ایستونکی ستاسی یوه خطا زما؟ (۲) اوداسی یې بیان کړی دی ټول حدیث اودا حدیث ډیر قوی دلیل دی په دی خبری چی دهغه جنت جنت الماوی دی.

اوبعضو ویلی دی چی آدم عليه السلام چی یې په کم جنت کی هستوگن کړی وو داجنت الخلدنه وو ولی چی دی پکښی مکلف سوی وو په نه خوړلو ددی درختی، اوددی وجی چی دی پکښی بیده سوی وو اوبیا ورخخه را ایستل سوی وو، اودده خواته ورغلی دی ابلیس اودا منافی دی ددی چی دادی جنت الماوی سی. دا قول نقل سوی دی دابی کعب خخه او دعبد الله بن عباس خخه او دوهب بن منبه خخه او دسفیان ابن عیینه خخه اوخوښ کړی دی دا قول ابن قتیبه په (المعارف) کی اوقاضی منذر بن سعید البلوطی په خپل تفسیرکی اوجلا تالیف یې هم جوړ کړی دی ددی په باره کی اوحکایت یې کړی دی دابی حنیفه خخه اودهغه داصحابو خخه اونقل کړی دی دا ابو عبد الله محمد بن عمر الرزای بن خطیب الری په

(۱). رابه سی تخریج ددی حدیث مخ ته نژدی.

(۲). تخریج کړیدی ددی بخاری په کتاب الرقاق کی، باب صفة الجنة والنار ۲۵۲۵۱۱ او تخریج کړیدی مسلم ددی حدیث په کتاب الايمان کی باب الشفاعة ۷۰۳، ۷۱، زه نه یم صاحب ددی کار ولاړ سی. ابراهیم عليه السلام ته کله چی دوی ورسی ابراهیم عليه السلام ته نو هغه ورته وایی چی زه صاحب ددی کار نه یم تاسی ولاړ سی. عیسی عليه السلام ته کله چی دوی ورسی عیسی عليه السلام ته نو هغه ورته وایی چی زه صاحب ددی کار نه یم بیابه دوی ورسی محمد صلى الله عليه وسلم ته نو نبی صلى الله عليه وسلم به ولاړ سی او امانت اورحم به دواړه ولیږی دجنت دروازې ته یو به رسته طرف ته ولاړ وی اوبل به چپه طرف ته نو اول سړی به ستاسی خخه تیریری په شان دېجلی. دېرېښنا..... او همدا ډول پاته حدیث تر آخره پوری بیان سويدی.

تفسير خپل کي دابي القاسم البلخي څخه اودابي مسلم الاصبهاني څخه اونقل کړي دي دا قرطبي په تفسير خپل کي دمعتزله وو څخه او دقدريه وو څخه اودا قول نص دي دتورات هغه چي په لاس ديهودو کي دي اوحکاييت دخلاف چي چاکړي دي په دي مسئله کي هغوي دغه علماء دي: (ابو محمد بن حزم په الملل والنحل کي اوابو محمد بن عطيه په خپل تفسيرکي اوابو عيسي الرماني په تفسير خپل کي اوحکاييت يي کړي دي داوولنيو جمهورو څخه، اوابو القاسم الراغب اوالقاضي الماوردی په تفسير خپل کي چي ويلي دي دوي: او اختلاف دي په هغه جنت کي چي آدم عليه السلام اوحوا پکښي اوسيدلي دي پردوو قولينو يو قول دادی چي داجنت الخلدوو اودوهم قول دادی چي داجنت الله تعالى صرف ددوي دواړو دپاره جوړکړي وو اودا دار الابتلاء وو اونه وو جنت الخلد چي گرځول سوي وو دار الجزاء اوبعضو علماء په دي خبره کي اختلاف کړي دي چي داجنت په آسمان کي وو اوکه په مځکه کي، يوقول دادی چي داپه آسمان کي وو ولي چي دوي ته پکښي ويل سوي دي چي کښته سي ددي څخه او (اهبت) لفظ ورته په قرآن کي ذکر سوي دي داقول دحسن دي او دوهم قول دادی چي داپه مځکه کي وو ځکه چي الله جل جلاله په هغه کي په دوي باندی امتحان کړي دي دنه خوړلو ددرختي او دا قول دابن يحيى دي او وو دا وروسته تر امر دالله جل جلاله ابليس ته دسجدي و آدم عليه السلام ته والله اعلم بالصواب داوو کلام ددوي متضمن سو کلام ددوي په درو اقوالو سره او ددي اقوالو څخه داسي معلومه سوه چي دوي متوقف دي په دي مسئله کي او ددي وجي څخه عبدالله الرازي حکاييت کوي په خپل تفسيرکي په دي مسئلي باندی څلور اقوال: دري دادی کم چي موږ مخکي ذکرکړه اوڅلورم يي وقف دي او ابي علي الجبائي حکاييت کړي دي ددي قول چي دهغه جنت په آسمان کي دي خو جنت الماوي نه دي او وارد کړي دي اصحاب دقول ثاني يو سوال چي دهغه جواب لازمي دي دوي ويلي دي چي شك نسته چي الله جل جلاله پريښووي ابليس کله چي دي منع سو دسجدي څخه، او امريي ورته وکي په وتلو سره دجنت څخه اودا خبره امر نه دي داوامرو شرعيه وو څخه په دي حيثت سره چي ددي مخالفت وسي، بلکه دا يو امر قدری دي چي نه ددي مخالفت کيدای سي اونه يي ممانعت. او ددي وجي الله جل جلاله فرمايلي دي: اُخْرِجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَذْهُورًا (الاعراف ۱۸) اوهمدارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا (الاعراف ۱۳)، اوپه بل ځای کي يي فرمايلي دي: فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (الحجر ۳۴) اوضمير راجع دي جنت ته يا آسمان ته ياددي منزل ته نو ددي څخه دا معلوميږي چي دده قدرت نه وو پرخپل مکان باندی هغه مکان چي دهغه څخه وشړل سو دوي وايي دظاهر دسياقاتو دآيت څخه خو دامعلوميږي چي دي ابليس وسوسه وراچولي وه آدم ته او دآيت

څخه خودا معلومېږي چي دي ابليس وسوسه کړي وه آدم ﷺ ته او خطاب يې کړي دي ورته په دي قول سره: هَلْ أَذُكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَّا يَبْلَى (طه ۱۲۰)، او په دي قول سره: مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَينِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (۲۰) وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (۲۱) فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ (الاعراف ۲۰، ۲۲) اودا ښکاره خبره ده چي ابليس ددوي سره په دغه ځای کي وو. دوي جواب کړي دي ددي سوال څخه په دي طريقي سره: چي ممتنع نه ده چي دي ددي ددوي سره په جنت کي وي په طريقي دمرور سره يعنې مطلب داچي دا ابليس به په دوي دواړو باندې تيريدی اورا تيريدی داسي نه وه چي مستقل ورسره په جنت کي پروت وو اودي ابليس به وسوسه وراچوله په داسي حال کي چي دي به په دروازي کي ولاړ وو يابه لاندې دآسمان څخه اوپر دي دري واړو نظريو باندې اعتراض دي.

او هغه چي حجت نيولي دي په هغه سره اصحاب ددي مقالي: هغه چي روايت يې کړي دي عبد الله ابن الامام احمد په الزيادات کي دهديه بن خالد څخه چي هغه نقل کوي دحماد بن سلمه څخه هغه دحميد څخه اودحسن بصری څخه چي هغه نقل کوي ديعحي بن ضمره السعدي څخه او هغه نقل کوي دابی بن کعب څخه دي وايي چي کله چي دآدم ﷺ دمرگ وخت پوره سو نو دجنت دانگورو غنچي ته يې زړه وسو نو ولاړي زوي دده چي ده ته انگور راوړي پس وليده ده ملائکه نوپوښتنه يې ترينه وکړه ملائکو ورته وويل چيرته ځي اي اولاده دآدم ﷺ نودوي ورته وويل چي زموږ دپلار زړه انگورو ته سوي دي نودي ملائکو ورته وويل چي بيرته ولاړسي هغه کفايت وکي دپلار ستاسي کله چي دوي بيرته راغله نو دپلار څخه يې ملائکو روح قبض کړي وو اوبيا غسل ورکي ملائکو آدم ﷺ ته او خوشبويي يې ورباندې ولگوله او بيايې کفن ورکي، اوبيا جبرائيل ﷺ دجنزي لمونځ پر ورکي او وروسته ورپسي نوري ملائکي هم ولاړي وي بيايې دفن کي او وويل ملائکو دي اولاد دآدم ﷺ ته چي داستاسي سنت دي په مړي کي (۱)، اودکربه سي حديث وروسته دسند سره اوپوره الفاظ ددي به دآدم ﷺ دوفات ذکر سره بيانېږي. نودوي وايي که چيري رسيدل نه کيده هغه انگورو ته چي دآدم ﷺ زړه ورته کيدی نودوي به دطلب دپاره نه وای وتلي نودا دلالت کوي په دي خبري باندې چي داجنت په محکه کي وو نه په آسمان کي. اوالله ډير ښه پوهيږي. دوي وايي چي احتجاج په دي خبري کي دي چي الف لام په دي قول دالله ﷻ کي (يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) مخکي نه دي بيان سوي عهد چي راجع سي هغه ته نودا وعده ذهني ده ليکن دا هغه ده چي پردي باندې دلالت کړي دي مخکي سياق

(۱). ددي حديث نور بيان مخ ته را روان دي.

د کلام، ولی چی آدم ﷺ پیداسوی دی په مخکه باندی اوبیاوروسته نه دی لورسوی آسمان ته اودی پیداسوی ددی دپاره وو چی دی دی په مخکه کی وی اوپه دی باندی خبرداری ورکی الله ﷻ ملائکوته په دی قول سره إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً اُو ویلی دی دوی چی دا قول دالله ﷻ : إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ (القلم ۱۷) په دی کی الف لام دعموم دپاره نه دی اومخکی معهود لفظی هم نه دی ذکر، بلکی دادواړه معهود ذهنی دی هغه چی په هغه باندی دلالت کوی سیاق چی هغه (باغ) دی اودوی ویلی چی ذکر دهبوط دلالت نه کوی په نزول دآسمان خخه، لکه څرنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ (هود ۴۸) نوح ﷺ په مخکه باندی ولاړ وو چی الله ورته امر وکی چی کښتی ته وخیژی برکت دی وی پرتا باندی اوپر هغو خلکو باندی چی ستاسره په کښتی کی سپاره دی اودارنگه الله ﷻ په بل خای کی فرمایلی دی: اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ (البقره ۴۱). اودا رنگه په بل خای کی یی فرمایلی دی: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ اوپه احادیثو کی اوپه لغت کی داډیر دی، اودوی ویلی دی چی هغه جنت چی په هغه کی آدم ﷺ هستوگن سوی وو هغه لور خای دی دتولو مزکو خخه داسی مخکه وه چی په هغه کی درختی اوبوتی اومیوه جات اوآرم ورکوونکی سایه اوپرسکون مکان اوگرمایش دلمر بالکل برابر وو لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ يَعْنِي خَوَار به نه وی باطن ستاپه لورې والی سره اوظاهر به دی خراب نه وی په لخواالی سره، وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَىٰ نوبرابر یی ذکر کړی دی هریو نعمت دبل سره ولی چی ددواړو په مینځ کی علاقه سته پس دوجی دخوړلو دهغه درختی خخه راکښته سو سختی مزکی ته چی په هغه کی ستړی والی وو اومشقتونه وه اوامتحانونه وه اوخواری وی اوبدل وه خلک په اعتبار ددین اواخلاق سره اوپه اعتبار داعمالو سره لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (البقره ۳۴). اودلته نه لازمیری ددی خخه چی دوی وه په آسمان کی لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا (الاسراء ۱۰۴) اوبنکاره ده چی دوی په دی کی وه مگرپه آسمان کی نه وه. اودوی ویلی دی چی، اوداقول تفریع نه ده پرقول دمنکرینو دجنت اودوړخ باندی اوتلازم ددی دواړو په منځ کی هم نسته اودا قول دالله ﷻ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا یعنی دجنت خخه فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ یعنی راوايستل سوه دهغه دخوشحالیو خخه اودهغه دانعاماتو خخه کور دستړی توب ته اودخواری ته اودا ددی وجی چی شیطان

ورته ښااسته کړه په زړونو کې دهغه درخته (وَقَاسَمَهُمَا) يعنی قسم يې ورته واخستی په دې خبرې چې: وَقَاسَمَهُمَا اِنِّي لَكُمْ لَمِنَ النَّاصِحِينَ زه ستاسې دپاره خير خواه يم لکه څه رنگه چې يې ورته په بل آيت کې ويلي دي: فَوَسَّسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا اٰدَمُ هَلْ اَدْرَاكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ يعنی ابليس وويله آدم ﷺ ته چې ايازه تاته داسې کار ونه ښيم چې هغه خوراک ددې درختي څخه دی چې په دې سره تاته حاصل سي دهميشه والي زندگي او داسې ملکيت چې نه ختميدونکي وي؟ اودايو قسم ددروغو خبره وه اوداسې خبره وه چې داصل څخه خلاف وه. اومقصد ددې خبرې څخه دادی چې دشجرة الخلد څخه مراد دهميشه والي درخته ده يعنی چې ددې څخه خوراک وسي نودهميشه والي ژوند انسان ته حاصل سي اوکيدای سي چې ددې درختي څخه مراد هغه درخته وي چې امام احمد ذکر کړی دی. امام احمد نقل کوي دعبدالرحمان بن مهدي څخه چې هغه نقل کوي دشعبه څخه هغه نقل کوي دابی الضحاک څخه دی وايي چې ما اوريدلی دی دابو هريرة څخه چې هغه روايت کوي درسول الله ﷺ څخه: يقيناً په جنت کې يوه درخته ده چې دهغه څخه لاندې يو کس سل کاله مزل وکي نوددې سایه به ختم نه سي: دادرخته دخلده ده (۱) اودارنگه روايت کړی دی ددې عُذْر چې ما وويله شعبه ته ايا داشجرة الخلد ده؟ هغه وويله چې دا د (آيا) لفظ پکښې نسته، امام صاحب په دې باندې تفرد کړی دی (۲).

اودا قول دالله ﷻ فَلَمَّا دَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ اولکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي په سورة طه کې فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ (طه، ۱۲۱) اوحوا مخکې دادم ﷺ څخه خوراک کړی وو اوهم دی بي بي حواپه آدم ﷺ باندې دادرخته وخوړه. والله اعلم، اوپه دې باندې حمل کيږي حديث دامام بخاري چې دی نقل کوي دبشربن يسارڅخه هغه نقل کوي دعبدالله څخه دی وايي چې موږ ته خبر راکړی دی معمّر، هغه نقل کوي دهمام بن منبه څخه او هغه نقل کوي دابو هريره څخه چې دی نقل کوي درسول الله ﷺ څخه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي (که چيري بنی اسرائيل نه وای نوغوبښه به نه وای زخيره سوی اوکه چيري حواء نه وای

(۱). ددې حديث تخريج بخاري کړيدی په کتاب بدء الخلق، باب ما جاء في صفة الجنة وانها مخلوقة ۳۲۵۲/۲ اومسلم په کتاب الجنة وصفة نعيمها کی ۱۲۷۱۷.

(۲). ددې حديث تخريج امام احمد کړيدی ۴۵۵۱۲ په خپل لفظ سره، په جنت کې يوه درخته ده چې يو مزل کوونکی تر هغه لاندې ۷۰ کاله يا ۱۰۰ کاله مزل وکي نودهغې سایه به ختمه نسي اودا شجرة الخلد ده، حجاج وايي چې يا سل کاله، ما وويله شعبه ته دا درخته شجرة الخلد ده هغه راته وويل چې دا لفظ پکښې نسته اولفظ دالطیالسي ۱۰/۲۵۴۷ ان في الجنة شجرة يسير الراهي في ظلها مئة عام ما يقطعها وهي شجرة الخلد.

نو هيڅکله به هم خيانت نه وای کړې ښځې دخپل خاوند سره (۱) اوتخريج ددی دصحيحينو څخه دحديث دعبدالرزاق (۲) څخه سوی دی چی هغه نقل کوی دهمام څخه اوبيا دی نقل کوی دابوهريره څخه او روايت ددی کړی دی احمد دهارون بن معروف (۳) څخه دی نقل کوی دوهب څخه اودی نقل کوی د عمر وبن حارث څخه اودی دابی یونس څخه اودی دابی هريره څخه، نو ددی دواړو روايتونو رجوع ابي هريره عليه السلام ته کيږي. اوپه تورات کی ذکر سوی دی چی حواء ته ددرختی دخوړلو مار ویلی وه اودا مار ډیر ښکلی وو اوډیر ښائسته شکل یې درلودی نووخوړله بی بی حواء دهغه درختی څخه اوپه آدم عليه السلام باندی یې هم دا درخته وخوړله اوپه تورات کی دابلیس ذکرسته اوپه دی کی داهم ویل سوی دی چی دوی دواړه په جنت کی لڅ وه نودوی دواړوته راوړل سوی پانی دانخرو نو دهغه څخه یې ځان ته کپړی جوړی کړی اودارنگه ویلی دی وهب بن منبه چی وو ددوی دواړو لباس نور ددوی په عورت باندی اوداخه چی ددوی په تورات کی ذکر دی داتول غلط دی اودوی داپه خپله پکښی ځای کړی دی یعنی په تورات کی یې تحریف کړی دی ولی چی نقل دیوه کلام دیوی ژبی څخه دبلې ژبی کلام ته دومره اسان کارنه دی پاته لا داچی یوسړی په خپله په عربی باندی نه پوهیږي اونه احاطه لری په علم دکتاب خپل باندی نو ددی وجی څخه دوی په عربی ترجمه کی غلط سوی دی او ددوی څخه پکښی ډیری غلطیانی سوی دی لفظاً او معناً. اوقرآن کریم پردی خبری باندی دلالت کوی چی دوی لڅ نه وه: يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَآتِهِمَا نودانه واردیږي دبل کلام دپاره.

ابی حاتم دحديث بيانوی چی نقل یې کوی دعلی بن الحسن بن اسکاب څخه هغه نقل کوی دعلی بن عاصم څخه او هغه نقل کوی دسعید ابن عروه څخه او هغه دقتاده څخه او هغه دحسن څخه او هغه دابی کعب څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ان الله خلق آدم رجلاً طويلاً كثير شعر الرأس، كانه نخلة سحوق، فلما ذاق الشجرة سقط عنه لباسه، فاول ما بدا منه عورته، فلما نظر الى عورته جعل يشدد في الجنة، فاخذت شعره شجرة فنازعها، فناداه الرحمن عزوجل: يا آدم! منى تفر؟ فلما سمع كلام الرحمن قال، يارب، لا، ولكن استحياء (۴)

(۱). تخريج ددی حديث کړیدی امام بخاری په کتاب الانبياء کی، باب خلق آدم وذريته ۳۳۳۰۱۲

(۲). متفق علیه، تخريج ددی حديث بخاری کړیدی په کتاب الانبياء کی، باب قول الله تعالى (وواعدنا موسى ثلاثين ليلة) ۳۳۹۹۱۲ او مسلم په کتاب الرضاع کی، باب الوصية بالنساء ۵۹۱۱.

(۳). تخريج ددی کړیدی مسلم په کتاب الرضاع کی، باب الوصية بالنساء ۵۹۱۱، او احمد ۳۴۹۱۲

(۴). دحديث ترجمه داده: رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ پیدا کړی آدم ﷺ یو سړی اوږد، چی دسړي ډیر ورښتانه وه، داسی لکه دخرما درخته چی ډیره جگه اومیوه داره وی اوکله چی یې دمنع کړل سوی درختی څخه =

او امام الثوري فرمايلي دي په نقل كولو سره دابي ليلي خخه چي هغه نقل كوي دمنهال بن عمرو خخه هغه نقل كوي دسعید ابن جبیر خخه او هغه نقل كوي دابن عباس خخه چي د: وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ دلته دپاني خخه مراد پانه دانخرده او ددې اسناد ابن عباس ته صحيح دي اوگواكي چي دا اخيستل سوي دي داهل كتابو خخه. او ظاهر دآيت تقاضا دعموم كوي.

اوروايت ذكر كړي دي حافظ ابن عساكر دطرفة دمحمد بن اسحاق، چي هغه نقل كوي دحسن ابن ذكوان خخه چي هغه نقل كوي دحسن بصری خخه چي هغه نقل كوي دابي ابن كعب رضي الله عنه خخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم (وو ستاسي پلار آدم عليه السلام په شان ددرختي دسحق خورما، اويا ۷۰ لويشتي يې اوږدوالي وو ډيرو وريښتو والا وو ښكاره عورت والاوو، كله چي ده غلطي وكړه نوښكاره سوه ده ته بدې ددي نودجنت خخه دباندې سو نو مخامخ سوه ورته يوه درخته اوآدم عليه السلام يې ترندي را ونيوي، نواواز ورته وكې الله جل جلاله چي زما خخه تنبتي اي ادمه؟ آدم عليه السلام ورته وويل چي نه اي زما ربه بلكي حيا كوم ستا خخه په هغه كارسره چي كم مي كړي دي يعنې نافرمانی دالله جل جلاله (۱) بيبي روايت كړي دي دطريقي دسعید ابن عروبه خخه چي هغه نقل كوي دقتاده خخه دي نقل كوي دحسن خخه اودي نقل كوي ديحي بن ضميره خخه دي نقل كوي دابي ابن كعب خخه دي نقل كوي دنبي عليه السلام خخه په همدې طريقي سره اودا صحيح روايت دي.

بيبي ذكر كړي دي دطريقي دخيښمه بن سليمان الطرابليسي خخه، چي هغه نقل كوي دمحمد بن عبدالوهاب خخه او دابي بن مرصافه العسقلاني خخه چي دي نقل كوي دآدم بن ابي اياس خخه چي هغه نقل كوي دسنان خخه اودي نقل كوي دقتاده خخه هغه دانس^۳ خخه

= خوراك وكې نودده خخه دده جامه ولويده، اول يې د بدن خخه عورت ښكاره سو، كله چي يې خپل عورت ته وكتل نوپه جنت كي خفاستي اوپتيدې، كله چي يوې درختي ته نژدې سوچي ځان په پټ كړي نو هغه درختي دده وريښتان ونيول او ده ورخخه راکش كړل خو هغه درختي نه ايله كوي، نوده ته آواز وكې الله تعالى چي اي ادمه! آياته زما خخه تنبتي، كله چي آدم عليه السلام دالله جل جلاله خبرې واوريدې نو ويې ويل چي اي ربه، تنبتم نه، ليكن دحياء دوجي پتيرېم. ددې حديث تخريج كړيدي حاكم په المستدرک على الصحيحين ۲۲۲۲ كي په خپل لفظ سره چي: ان آدم كان رجلاً طويلاً، كانه نخلة سحق، كثير شعر الراس فلما رماهى الخطيئة بدت له عورته، وكان لا يراها قبل ذلك فانطلق هارباً في الجنة فتعلقت به الشجرة فقال لها ارسيليني قالت: لست بمرسلتك، قال وناداه ربه: يا آدم! امنى تفر؟ قال، يارب استحييتك، دحديث تر نقل كولو وروسته حاكم ويلي دي چي دا حديث صحيح دي سنداً، مگر امام ذهبي^۴ چي پرحاكم كم تلخيص كړيدي په هغه كي يې دحاكم سره دحديث پر صحت باندې موافقت نه دي ورسره كړي. (۱). ددې تخريج كړيدي طبري^۵ په خپل تفسير كي ۱۸۸۱ دابن زيد خخه اوحديث ته يې مرفوع نه دي ويلي، السحق: هغه درختي ته وايي چي ډيره اوږده وي او دهغي خرماوو ته رسيدل ډير گران وي، دا معنى يې علامه ابن الاثير الجزري په النهايه كي ذكر كړيده.

مرفوعاً هم په دې مخکې ذکر سوي ترتيب سره.

فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (۲۲) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۲۳) (الاعراف ۲۲/۲۱).

دا قول دلالت کوي په دې خبره چې آدم عليه السلام بيرته توبه وکښله او انابت يې وکړ او خپله عاجزۍ يې بيان کړه الله جل جلاله ته په ساعت د غلطۍ کې، اودا داسې يو عادت دی چې چاهم په ځان کې پيدا کي يعنې عاجزۍ په وخت د غلطۍ کې نو دهغه د دنيا اود آخرت د پاره به فائده مندوي. قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ (۲۴) دا خطاب دی آدم عليه السلام ته او ابليس ته او بعضي وايي چې مار هم ورسره سته، دوی ته امر وسو د کښته کيدو د جنت څخه اودليل نيول سوي دی په دې حديث سره چې مار ددوی سره وو چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې امر سوي وو رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د وژلو دمارانو، او فرمايلي دي چې (موږ سالم نه يو پاته سوي ددی دلاس څخه دهغه ورځي را ايسي چې موږ يې په تښته کړي يو (۱)، اودارنگه قول دالله جل جلاله په سورة طه کې: قَالَ اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ، دا امر دی آدم عليه السلام ته او ابليس ته او تابع سوه حواء دآدم عليه السلام او مار دابليس او چا دا ويلي دي چې دا امر دوی ته په صيغه دتثنيې سره سويدي، لکه څرنگه چې ذکر سويدي په دې قول دالله جل جلاله کې: وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ، اوهرڅه چې دوباره ذکر کول دلفظ د (اهبطوا) په سورة البقرة کې دی: وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ (۳۶) فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۳۷) قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۳۸) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۳۹)، البقرة ۳۶، ۳۹، بعضي مفسرين وايي چې داول اهبطوا څخه مراد کښته کيدل دی د جنت څخه و آسمان ته د دنيا او ددوهم اهبطوا څخه مراد کښته کيدل دی د آسمان څخه ومخکي ته او دا ضعيف دی داوونی قول دوجي چې دادی: وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ، البقرة ۳۲ پس دادلالت کوي پردې خبرې چې داول

(۱). ددې حديث تخريج کړيدی ابو داؤد په کتاب الادب، باب فی قتل الحیاة ۵۲۴۸۱۴ دحديث دابی هريرة رضي الله عنه څخه اوپه سر ددې کې يې داهم ذکر کړيدی (اوچاچي پرې ښووي ددې څخه يوشی نو هغه زموږ څخه نه دی)، او احمد ذکر کړيدی په خپل تصنيف کې ۲۴۷۱۲ په شان دلفظ دابی داؤد ۵۲۰۱۲ دحديث دابی هريرة رضي الله عنه څخه.

اهبطوا څخه مراد کښته کيدل دی مخکې د دنیا ته. او صحيح دادی چی دا مکرر ذکر دی لفظاً که څه هم چی یو وی او راویس سویدی دهر یوه ځل سره حکماً داول سره دا مراد دی چی ددی دواړو په خپلوکی دښمنی وی او ددوهم سره دا مراد دی چی هغه چی الله ﷻ یې رالیږی څوک چی دهغه تابعداری کوی هغه به کامیاب وی اوچی چا دهغه مخالفت وکی نو هغه به ناکام اوبد بخته وی، اودی اسبابو لره ډیر نظائر دی په قرآن حکیم کی. او روایت ذکر کړیدی ابن عساکر دمجاهد څخه دی وایی چی: امر وکی الله تعالی دوو ملائکو ته چی وباسی آدم ﷺ او بی بی حواء دخپل همسایه توب څخه. نولیری کی جبرائیل ﷺ تاج خپل اومیکائیل ﷺ هم لیری کی هغه تاج چی په شان دامیل دی دخپل تندی څخه، او پیوست سو په آدم ﷺ پوری یوه څانگه نوگمان وکی آدم ﷺ چی تیزی وسوه په سزا ورکولو کی نوتیت یې کی خپل سر اوویل یې: العفو العفو نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی ایا زما څخه پتیری نوآدم ﷺ ورته وویل چی نه ای زما سرداره بلکی ستا څخه حیاء کوم اوزاعی دحسان څخه نقل کوی چی نوم یې ابن عطیه دی: آدم ﷺ په جنت کی سل کاله تیر کړی وه اوپه بل روایت کی اویا کاله ذکر دی، اوپه جنت پسی یې اویا کاله ژړلی دی او دځوی په مرگ یې څلویښت کاله ژړلی دی. ددی راوی ابن عساکر دی اوابن حاتم نقل کوی دابو زرعه څخه دی نقل کوی دعثمان بن ابی شعبه څخه دی نقل دجریر څخه دی نقل کوی دسعید څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په (دَحْنًا) نومی ځای کی چی په مینځ دمکه اوطائف کی دی. او دحسن څخه نقل دی چی راکښته سوی دی په هندوستان کی اوحواء په جده کی اوابلیس په (دستمیان) کی چی دبصری څخه په یوڅو میله واقع دی اومار په اصبهان کی، ابن حاتم هم ددی روایت کړی دی. اوالسدي وایی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په هندوستان کی اوراکښته کړی دی دهغه سره حجر اسود اویوه دانه دبوتی دجنت څخه نودایې وکړی په هندکی نودهغه څخه درختی اوبوتی را وټوکیدل. او دابن عمرؓ څخه نقل دی چی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په صفا کی اوحواء په مروه کی. داروایت هم دابن حاتم څخه نقل دی اوعبد الرزاق نقل کوی دمعمار څخه هغه وایی چی ماته خبر را کړی دی عوف چی هغه نقل کوی دقسامه بن زهیر څخه دی نقل کوی دابی موسی الاشعری څخه چی هغه فرمایې: کله چی الله ﷻ آدم ﷺ دجنت څخه مزکی ته راولیږی نو هغه ته یې دهرشی جوړولو طریقه وښووله اوتوبښه یې ورلره ورکړه دجنت دميوو څخه، نودا میوی ستاسی دهغه میوو څخه دی فرق دادی چی دامتغیر کیږی او هغه نه متغیر کیږی. اوحاکم ویلی دی په مستدرک خپل کی: خبر را کړی دی موږ ته ابا بکر بن بالویه، چی هغه نقل کوی دمحمد ابن احمد بن نصر څخه دی نقل کوی دمعاویه بن

عمر څخه دی نقل کوی دزائده څخه دی نقل کوی دعمار بن ابی معاویه البجلي څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس^۱ څخه چی ابن عباس فرمایلی دی: نه دی هستوگن سوی آدم^{عليه السلام} په جنت کی مگر دماپښین څخه ترمازديگره پوری. (۱)

اوپه صحیح مسلم کی دحدیث دالزهري چی نقل کوی دالاعراج څخه دی نقل کوی دابی هريره^{عليه السلام} څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله^{صلى الله عليه وسلم}: ښه ورځ چی په هغه کی لمړ راختلی دی ورځ دجمعی ده، په دی کی آدم^{عليه السلام} پیداسوی دی، اوپه دغه ورځ جنت ته داخل سوی دی اوپه دغه ورځ رايستل سوی دی (۲) اوپه صحیح کی په بل روایت سره ذکر دی (اوپه دی کی به قیامت قائمیری) او احمد نقل کوی دمحمد بن مصعب څخه دی نقل دالوازعی څخه دی نقل کوی ابی عمار څخه دی نقل کوی دعبدالله بن فروخ څخه دی نقل کوی دابی هريره^{عليه السلام} څخه دی نقل کوی دنبی^{عليه السلام} څخه چی فرمایلی دی (ښه ورځ هغه چی په هغه کی لمړ راختلی دی ورځ دجمعی ده، په دی کی آدم^{عليه السلام} پیداسوی دی، اوپه دغه ورځ جنت ته داخل سوی دی، اوپه هغه ورځ را ایستل سوی دی اوپه هغه ورځ به قیامت هم قائمیری) (۳) په شرط دمسلم سره هرڅه چی هغه حدیث دی چی نقل کړی دی ابن عساکر دطریق دی دابی القاسم البغوی څخه چی دی نقل کوی دمحمد بن جعفر الوركاني څخه دی نقل کوی دسعید بن میسر څخه دی نقل کوی دانس^{عليه السلام} څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله^{صلى الله عليه وسلم} (راکښته سوی وو آدم^{عليه السلام} او حواء دواړه لڅ، چی په دواړو دجنت پانی وی، نو دآدم^{عليه السلام} گرمی وسوه تردی چی کښینسی اوپه ژړا سو او وایی حواء ته ای حواء تنگ کړمه زه دی گرمی، نوراغی جبرایل^{عليه السلام} اورایی وږه کپړه، او امر یې وکی حواء ته چی دا وگنډه او طریقه یې ورته وښووله او امر یې وکی آدم ته چی وایی غونده، او وویل رسول الله^{صلى الله عليه وسلم}: آدم^{عليه السلام} به جماع نه کوله دحواء سره تردی چی دجنت څخه راکښته سوه دوجی دغلطی دهغه څخه چی ترینه سوی وه په جنت کی، اودارنگه یې وویل، او وه به چی بیده کیده به دوی جلا جلا یوبه په بطحاء کی بیدیدی اوبل به په بل ځای کی، تردی چی راغی ورلره جبرایل^{عليه السلام} او ورته ویې ویل چی راتگ وکړه خپل اهل ته یعنی خپلی ښځی ته، او طریقه دجماع یې هم وروښووله کله چی یې ورته راتگ وکی نوجبرایل ورته رالی اوور څخه یې پوښتنه وکړه چی خپل اهل دی څنگه پیداکی آدم^{عليه السلام} ورته وویل چی صالحه دا حدیث غریب دی او مرفوع کول ددی منکر دی، اودا دی دکلام دبعض سلفو څخه.

(۱). ددې تخريج حاکم کړیدی په مستدرک کی ۵۴۲۱۲ او ویلی یې دی چی دا حدیث صحیح پر شرط دشیخینو او هغوی ددې تخريج نه دی کړی، او موافقت ورسره کړیدی ذهبي.

(۲). ددې تخريج مسلم کړیدی په کتاب الجمعة ۱۴۱۲ کی.

(۳). مخکی په دې لفظ سره ذکر د (نه به قائمیری قیامت مگر دجمعی په ورځ).

اوسعيد ابن ميسره وايي چي هم دادی: ابو عمران البکري البصري: ددی په باره کی بخاری ویلی دی چي دامنکر الحديث دی، او ابن حبان ویلی دی چي داموضوعی روایتونه نقل کوی، او ابن عدی ویلی دی چي داپتوونکی دامردی یعنی ددی امر په تیاره کی وی. (۱)

اودارنگه قول دالله ﷺ: فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (البقره ۳۷) ویل سوی دی چي دا داقول دی: قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، اودانقل سوی دی دمجاهد خخه اودسعيد ابن جبیر اودابی العالیه اودالربيع بن انس خخه اودحسن خخه اودقتاده خخه اودمحمد بن کعب خخه اودخالد بن معدن خخه اودعطاء الخراسانی خخه اودعبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه، اوویلی دی ابی حاتم: چي نقل کوی دسعيد بن عروبه خخه دی دقتاده خخه دی دحسن خخه دی دابی بن کعب خخه دی وایی چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ (ویلہ آدم ﷺ) خپل رب ته چي: ای ربه زما ایاجی زه توبه وکارم اورجوع وکړم تاته نوایازه به دوباره جنت ته داخل سم؟ نو وویل رب ددی چي هو! نو بیا داقول یې ذکر کی: فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ، اوویلی دی ابن نجیح چي نقل یې کوی دمجاهد خخه: چي آدم ﷺ دا الفاظ ویلی وه (اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انی ظلمت نفسي فاغفرلي انك خير الراحمين. اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انی ظلمت نفسي فتب على انك انت التواب الرحيم) دارنگه روایت ذکر کړی دی حاکم اوالبيهقي او ابن عساکر دطريقی د عبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه چي دی نقل کوی دخپل پلار خخه هغه نقل کوی دخپل نیکه خخه هغه نقل کوی د عمر بن الخطاب خخه دی وایی چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چي خطا وکړه آدم ﷺ نو دالله ﷻ خخه یې سوال وکی چي: ای ربه زما! زه ستا خخه سوال کوم په حق دمحمد باندی چي ته ماته بخښنه وکړی، نوالله ﷻ ورته وویل چي تاخه رنگه وپیژندی محمد اوحال داچي ماخو هغه تراوسه پوری پیدا کړی هم نه دی؟ آدم ﷺ وویل: ای ربه زما آیا تازه نه یم پیدا کړی؟ اوپه ماکی دی روح نه دی اچولی؟ ما لوړ کی خپل سرنو ومی لیدی چي په اطرافو دعرش کی لیکل سوی وو لا اله الا الله محمد رسول الله، نو آدم ﷺ وفرمایلی چي زه پوه سم چي اضافت ددی نوم نه دی سوی مگر دابه تاته گران اومحبوب دتولو مخلوقاتو خخه وی. نوالله ﷻ ورته وفرمایلی چي رښتیا وایی ته ای آدم، یقیناً داماته محبوب ترین شخص دی دمخلوقاتو خخه، اوچه تامانه سوال وکی په حق ددی باندی نومادرته بخښنه وکړه اوکه چیری محمدنه

(۱). دا روایت نقل کړیدی ابن عساکر دانس خخه او همدارنگه ویلی دی علامه متقی الهندی په کنز العمال کی (۱۱۵۱۴۳۲)، او ویل سویدی چي ابن عدی ویلی دی چي دا مظلم یعنی په تیاره کی وی دده دحدیث بیان، کنز العمال ۳۵۵۲۷۱۱۲ او سیوطی ویلی په الدر المنثور کی: سند ددی ضعیف دی ۱۳۸۱

وای نومابه نه وای پیدا کړی دادنیا ^(۱) بیهقی وایی چی یوازی والی کړی دی په دی باندی عبد الرحمن بن زید بن اسلم ددی وجی څخه داضعیف دی. اودا آیت په شان دهغه قول دالله ﷻ دی: وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى (۱۲۱) ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى (۱۲۲)، (طه ۱۱۲۱-۱۲۲).

ذکر دمحاوري دحضرت آدم ﷺ او دحضرت موسی ﷺ

امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه څخه دی نقل کوی دایوب بن نجار څخه دی نقل کوی دیحیی بن کثیر څخه دی نقل کوی دابی سلمه څخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی (بحث به کوی موسی عليه السلام دآدم عليه السلام سره نوموسی عليه السلام به ورته وایی چی تارا ایستلی دی داخلگ دجنت څخه په خپله خطا سره اودا ټول دی په محنت کی اچولی دی نوآدم عليه السلام به وایی چی ای موسی ته ما ملامتوی په هغه کار چی الله ﷻ لیکلی وو مخکی ترپیدائش زما) نو وفرمایل رسول الله ﷺ: پس دلیل (حجت) به قائم کی آدم عليه السلام په موسی باندی ^(۲) همدارنگه داروایت نورو هم نقل کړی دی په مختلفو طریقو سره اودارنگه امام احمد یوروایت نقل کوی دمعاویه بن عمر څخه چی دی نقل کوی دزائد څخه، اودی نقل کوی دالاعمش څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی دی بحث به کوی آدم عليه السلام اوموسی عليه السلام، نوموسی عليه السلام به آدم عليه السلام ته وایی چی ته هغه شخصی یې چی ته الله ﷻ په خپلو لاسونو جوړکړی یې اوبیایې په تاکی دخپل روح څخه روح اچولی دی، تادا خلگ په محنت کی اخته کړه اوخلگ دی ټول دجنت څخه را وایستل، نوآدم عليه السلام به موسی عليه السلام ته وایی: ای موسی ته هغه شخص یې چی تاته الله ﷻ خپل کتاب درکړی دی اورسالت یې درکړی دی ته ماملامتوه په هغه کار چی ماکړی دی او الله ﷻ هغه کار دآسمانونو اودمزکو دپیدا کولو څخه مخکی لیکلی وو. نو وفرمایل رسول الله ﷻ چی دوی دواړه بحث کوی. دارنگه ډیر حدیثونه ذکر سوی دی ددوی دواړو دمکالمې

(۱). ددې تخریج کړیدی حاکم په مستدرک کی ۵۲۵۱۲ او ویلی یې دی چی دا حدیث صحیح الاسناد دی او دا اول حدیث دی چی ذکر سویدی د عبد الرحمن بن زید څخه دده په کتاب کی، ذهبی ویلی دی چی دا موضوعی دی او ذکر کړیدی دا بیهقی په دلائل کی ۴۸۹۱۵ او ویلی یې دی چی تفرد کړیدی پردې باندی عبد الرحمن بن زید بن اسلم هم ددې وجی څخه، او دا ضعیف دی دا ذکر کړیدی طبرانی په المعجم الصغیر کی ۲۰۷۱، او ویلی دی هیثمی په مجمع الزوائد ومنبع الفوائد ۲۵۳۱۸ کی روایت ددې کړیدی الطبرانی په الاوسط کی اوپه الصغیر کی اوپه دې کی داسی اشخاص دی چی هغه زه نه پیژنم.

(۲). ددې تخریج کړیدی امام بخاری په کتتاب التفسیرکی، سورة طه، باب فلا یخرجنکم من الجنة فتشقی ۴۷۳۸۱۸ او مسلم په کتاب القدر کی، باب حجاج آدم وموسی ۲۰۲۱۱۲ دطریقې څخه دعمر.

په باره کې چې دوی دواړه به د قیامت په ورځ باندې دیوبل سره مکالمه کوي او موسی عليه السلام به پر آدم عليه السلام باندې دلیل او حجت قائموي او آدم عليه السلام به دهغه څخه جواب ورکوي. او دارنگه په هغو احادیثو کې علماوو خبرې کړې دي چې دامکالمه او بحث به دوی ولی کوي. خلاصه دا چې موسی عليه السلام به د آدم عليه السلام سره بحث کوي د قیامت په ورځ باندې.

ذکر دهغه احادیثو چې وارد دي په باره د پیدائش د آدم عليه السلام کې

روایت نقل کړې امام احمد دیحییٰ او د محمد بن جعفر څخه دی نقل کوي دعوف څخه دی نقل کوي د قسامه بن زهیر څخه دی نقل کوي دابی موسی عليه السلام څخه دی وایی چې ویلی دی نبی صلی الله علیه و آله یقیناً پیدا کړې دی الله ﷻ آدم دیوموتی خاوري دتولی مزکی څخه (چې داخاوري دتولی مزکی څخه لېږلې راټوله سوي وه) ، پس پیدا سوه بنی آدم په اندازه دمزکی، پیدا سو ددی څخه سپین او سور او تور او درمیانه ددی (یعنی نیم سور او نیم سپین)، او پیدایې پکښې کړه ښه او بد، او آسانی او سختی او درمیانه ددی. (۱)

او دارنگه ذکر کړیدی السدی په نقل کولو سره دابی مالک څخه او دابی صالح څخه چې دا دواړه نقل کوي دابن عباس څخه چې دی نقل کوي دمره څخه دی نقل کوي دابن مسعود څخه او دی نقل کوي دیوی ډلی دصحابه وو څخه دوی وایی چې: پس ولیږې الله ﷻ جبرایل مزکی ته چې دمزکی څخه خاوره راوړي، نومزکی ته چې رال نومیږي ورته ویله چې: زه پناه غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه چې ته زما څخه څه حصه کمه کړې اوما ته ضرر ورسوي نو واپس سو جبرایل او هیڅ یې ترینه وانه خيستل: او الله ﷻ ته یې ویل چې ای ربه هغه استعاذه وکړه په تاباندې نوما پرېښووله. بیایې میکائیل ورلیږي نو دهغه څخه یې هم استعاذه وکړه نوهغه هم پرېښووله او واپس سو او الله ﷻ ته یې وفرمایل لکه څه رنگه چې جبرایل فرمایلي وو. بیایې ملک الموت راولیږي نو دهغه څخه یې هم استعاذه وکړه نوملک الموت ورته وویل چې زه استعاذه کوم په الله ﷻ باندې چې زه به نه سم ولاړ بیرته ترڅو

(۱). ددې حدیث تخریج کړیدی احمد ۴۰۱۴، ۴۰۲ او ترمذی په کتاب التفسیر کې، سورة البقرة، باب ۳ (۲۹۵۵/۵) دطریقې د محمد بن بشار څخه چې دی نقل کوي دیحییٰ بن سعید او ابن ابی عدی او محمد بن جعفر او عبد الوهاب څخه دوی وایی په نقل کولو سره دعوف څخه او روایت ددې نقل کړیدی ابوداؤد په کتاب السنة کې، باب فی القدر ۴۲۹۳/۴ دطریقې څخه دمسدد، چې یزید بن زریع او یحییٰ بن سعید ددې نقل کړیدی دوی وایی چې موږ ته رانقل کړیدی دا عوف، او بیهقی دا نقل کوي په السنن الکبریٰ کې ۲۱۹ ح ۱۷۷۰۷ دطریقې دابی عبد الله الحافظ څخه دی وایی چې خبر را کړیدی موږ ته محمد بن علی الصنعانی په مکه کې دی نقل کوي داسحاق بن ابراهیم څخه دی وایی چې خبر را کړیدی موږ ته عبد الرزاق چې هغه ته خبر ورکړیدی متمد دی وایی چې ماته خبر را کړیدی عوف هم په دې الفاظو سره (ح ۱۷۷۰۸) دطریقې څخه دحسن بن بشران دی نقل کوي داسماعیل بن محمد الصفار او دجعفر الرازی څخه، دوی دواړه نقل کوي د سعدان بن نصر څخه دی نقل کوي داسحاق الازرق څخه دی نقل کوي دعوف الاعرابی څخه هم په دې طریقې سره.

چی می دالله ﷺ امرنه وی پوره کړی، نودمزکی دسر څخه یې خاوره واخستله او هغه یې گډه وډه کړه او دیوځای څخه یې ټوله نه ده را اخیستی اورا وایې خيسته سپینه اوتوره او سره خاوره نوپه دی وجه بنو آدم پیدا کړل سوه په مختلفو رنگونو سره، نو ویې څیزوله دا خاوره لوړه نو وگړزیده داخاوره څرینه، بیا الله ﷻ ملائکو ته خطاب وکړی په دی قول سره: **إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (۷۱) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۷۲)** (ص ۷۱، ۷۲)، پس جوړکړی الله ﷻ آدم ﷺ په خپل لاس (کما یلیق بشانه) ددی وجی چی ابلیس تکبر ونه کړی، نوجوړ یې کی بشر نو وو دایو جسد دخاوری چی پروت وو ترډیری مودی پوری، دڅلوپښتو کالو څخه وروسته تیری سوی پردی ملائکی نوبیریدی ددی څخه اوډیر سخت بیریدونکی ددی څخه ابلیس وو اودی به چی کله هم په دی باندی تیریدی نوضرر به یې ورکوی دده جسدته اووهی به یې دده جسد، نواواز به کوی دده جسد لکه پخه خټه چی څرنگه اواز کوی. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی **(مَنْ صَلَّصَلٍ كَالْفَخَّارِ)** او ویل به یې چی ددی کار دپاره زه نه یم پیدا یعنی ددی وهلو دپاره، اودننه کیدی به دده دخولی څخه او دشا څخه به یې راوتی اوملائکو ته به یې ویله چی تاسی مه بیریری ددی څخه ولی چی رب ستاسی صمد دی اوداهسی خټه ده. که چیری دامسلط سوی وای په آدم ﷺ باندی نو هغه به یې هلاک کړی وای. کله چی دروح اچولو وخت رالی نوالله ﷻ ملائکو ته وفرمایل چی کله زه په دی کی روح واچوم نوتاسی دی ته سجده وکړی، نوکله چی ورلره الله ﷻ روح په سرکی واچوی نوده پرنجی وکړی، نوملائکو ورته ویل چی الحمد لله ووايه نوده وویل الحمد لله، نوالله ورته وفرمایل چی رحم دی وکړی رب ستا په تا باندی، کله چی یې ورلره په سترگو کی روح واچوی نوده وکته دجنت میووته، اوکله چی یې ورلره په نس کی روح واچوی نودده ډوډی ته اشتها و سوه، نوده ټوپ ووهی دجنت په میوو پسی مخکی ددی څخه چی دده په پښو کی روح واچول سو، اوداپه دی وخت کی چی الله ﷻ فرمایلی دی: **خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ، (الانبياء ۳۷) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱)** (الحجر ۳۰ ۳۱) اوداسی یې ذکر کړی ده ټوله قصه (۱)

امام احمد وایی په نقل کولو سره د عبد الصمد څخه دی نقل کوی د حماد څخه دی نقل کوی د ثابت څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی پیدا کړی الله ﷻ آدم ﷺ نو پری یې ښووی دی ترډیری مودی پوری هم داسی، نو وو ابلیس چی څرخیدی به پردی نوپوه سو چی دابی بسه دی په ځان باندی قدرت نه لری (۲)

(۱). دایې ذکر کړیدی په تاریخ الطبری ۲۲۱، ۲۳ ذکر سويدی، قصه هم په دې طریقی سره.

(۲). ددې حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۱۵۲۳ او مسلم ددې تخریج کړیدی په کتاب البر والصلة کی، باب =

دا رنگه روایت ذکر کوی عمر بن عبدالعزیز چی وایې: کله چی امر و سو ملائکو ته د سجدی نو وو اول سجده کوونکی اسرافیل عليه السلام، نو راوستی الله جل جلاله دی او ویې لیکي قرآن دده په تندۍ باندی. راوی ددی ابن عساکردی. دارنگه روایت ذکر کړی دی حافظ ابویعلی په نقل کولو سره د عقبه بن مکرم خخه دی نقل کوی د عمر بن محمد خخه دی نقل کوی د اسماعیل بن رافع المقبری خخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: یقیناً الله جل جلاله پیدا کړی دی آدم عليه السلام د خاوری خخه بیایې وگرځوله خته بیایې هم داسی پرینښووله ترخه وخته پوری بیایې کله ترینه بوی داره خته جوړه سوه نوبیایې هم داسی پرینښووله تردی چی داسی سوه لکه پخه خته. نو فرمایې چی وو ابلیس چی تیریدی به په دی باندی نوویل به یې: چی ته پیدا سوی یې دیولوی کار دپاره بیا پکښی الله جل جلاله روح واچوی نو وو اول هغه ځای چی روح پکښی واچول سو سترگی اوپزه. نوده پرنجی وکی بیایې حمد درب بیان کی نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چی رحم دی وکی رب ستاپه تا باندی بیاورته الله جل جلاله وفرمایل چی ای آدم عليه السلام ولاړسه اودغو خلگو ته ووايه السلام علیکم، نوته وگوره چی دوی درلره څه جواب درکوی؟ نوراغی دوی ته او السلام علیکم یې ووايه، نوهغوی ورته په جواب کی وفرمایل چی وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته نو وفرمایل الله جل جلاله آدم عليه السلام ته داستا اوستا دنسل تحیه اوپه خیر راغلی دی. نوده وویل چی زمانسل څه ته وایې؟ نو ورته ویې وفرمایل چی خوښ کړه زما یولاس نو آدم عليه السلام ویله چی زه راسته لاس خوښوم اوزما درب دواړه لاسونه راسته دی نو خلاص کی الله جل جلاله خپل لاس مبارک (کمایلیق بشانه) نوپه هغه کی ټول نسل د آدم عليه السلام وو، وروسته په دی کی داسی خلگ وه چی دهغه خولی دنور خخه ډکی وی، اوپه دی کی یو شخص وو چی آدم عليه السلام دهغه نورته حیران سو ویې فرمایل، ای ربه زما داڅوک دی؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چی دا ستا زوی داود عليه السلام دی: نوبیایې وویل چی ای زما ربه دی لره دی څومره عمر ورکړی؟ نو ورته یې وفرمایل چی شپيته کاله، نوده وویل ای ربه زما هبه کړه زما د عمر خخه ده ته څلویښت کاله نوددی عمر به سل کاله سی نو وروسته وکی الله جل جلاله دغه شان کار اودایې پر شاهد کی نو کله چی پوره سو عمر د آدم عليه السلام نوالله جل جلاله ورته ملک الموت ورواستوی، نو آدم ورته وفرمایل چی آیا زما د عمر خخه څلویښت کاله نه دی پاته نودی به ورته وایې چی هغه تانه دی هبه کړی خپل زوی داود عليه السلام ته؟ نودی به بحث وکی پردی عمر باندی (کم یې چی داود عليه السلام ته هبه کړی وو) نوددی بحث ماده ددی په اولاد کی پاته سوه، او هیره کړه ده خپله خبره

= خلق الانسان خلقا لا يملك ١٢٤١٢ په دوو طریقو سره، اول دا: چی نقل کوی دابوبکر بن شیبه خخه چی دی نقل کوی دیونس بن محمد خخه دی نقل کوی دحماد خخه هم په دې قول سره، دوهم دا: چی نقل کوی دابوبکر بن نافع خخه دی نقل کوی دبهر خخه دی نقل کوی دحماد خخه آه

(چې داود عليه السلام ته خپل څلويښت کاله عمر ورکول وو) نوددی په نسل کې دهيروالي ماده پاته سوه (يعنی آدم عليه السلام څخه چې څه رنگه خبره هيره سويده نودارنگه دده په اولاد کې دهيرولو ماده پاته سوه) اودارنگه ترمذی ویلی دی په نقل کولو سره دابونعيم څخه دی نقل کوی دهشام بن سعد څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چې الله ﷻ پيداکی آدم عليه السلام نومسح يې کړه ملا دهغه، نو ولويدی ورڅخه هرغه څوک چې هغه دی پيداکیدونکی دده دنسل څخه ترقيامت دورځی پوری اوددوی دسترگوپه مينځ کې گرځول سوی دی برېښيدل دنور، بيا به وړاندی سی دانسل آدم عليه السلام ته نودی به يې وگوي نو پوښتنه به وکی چې داڅوک دی؟ نوورته به وویل سی چې داستا نسل دی، نودی به پکښی یوسری وگوري چې هغه به په تعجب کې واچوی دی، نودی به پوښتنه وکی ای ربه. داڅوک دی؟ نوورته به وویل سی چې داسې به آخری امتونو کی وی چې داود عليه السلام يې نوم دی، نودی به وایی چې دی لره دی څومره عمر ورکړی دی: نوورته به وویل سی چې شپيته کاله: نواوبه وایی چې ای ربه زما زیات کړه دده عمر زما دحصی څخه څلويښت کاله: کله چې دآدم عليه السلام عمر پوره سو اوملك الموت ورته رالی: نوده ورته وویل چې ايا زما د عمر څخه څلويښت کاله نه دی پاته؟ ورته وویل به سی چې تادغه څلويښت کاله نه دی ورکړی خپل زوی داود عليه السلام ته؟ نودی به بحث وکی نودده داوладو سره هم بحث وسو، اوهیر کړه آدم عليه السلام نوهیرسو دده دنسل، اوخطايې وکړه آدم عليه السلام نوپه خطايې کې واقع سو دده نسل. ^(۱)

اودارنگه ابن ابی حاتم روايت ذکرکړی دی دحديث دعبدالرحمن بن زید اسلم څخه چې دی نقل کوی دوالد خپل څخه چې دی نقل کوی دعطاء بن یسار څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه مرفوعاً په هم دی طریقی سره ذکرکړی دی اوداعبارت په کی زیات دی (بیایې مخکی کی آدم عليه السلام ته: نوورته وویل سوه چې ای آدمه داستا نسل دی، اوپه دی کی به ږوند اوگوډ اودبرگی ناجوړی والاوی، نووبه وایی چې ای ربه زما داوی تاداسی کړی دی زماپه نسل باندی؟ نور ورته به وویل سی، ددی دپاره چې ته زما دنعمت شکر وکاره بیایې ذکرکړیده قصه دداود عليه السلام، اودابه ذکر کيږی په روايت دابن عباس کی هم، اوویلی دی امام احمد په مسند خپل کی په نقل کولو سره دالهيشم بن خارجه څخه دی نقل کوی دابو الربيع څخه دی نقل کوی دیونس بن میسره څخه، دی نقل کوی دابی ادريس څخه دی نقل کوی دابی الدرداء رضي الله عنه څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: پيداکی الله ﷻ آدم نودی يې په

(۱). داذکر کړیدی هیشمی په المجمع کی ۱۹۷۸ راوی ددې ابويعلی دی اوپه دې کی اسماعيل بن رافع هم دی، بخاری ویلی دی چې دی ثقه دی اوپه حديثو کی يې مهارت سته او ضعيف کړیدی دی جمهورو، اوباقی نقل کوونکی ددې ټول ثقه دی.

اورې باندې کښته کې نودده داوړې څخه یوسپین نسل راووتی چې وو په شان دژړو میړیانو، بیایې وواهی په چپه اورې باندې نودهغه څخه یوتور نسل راپیدا سو چې وو په شان دسکارو، نوددی چې کم دراسته اړخ څخه راوتلی وو نوالله ﷺ هغوی ته وفرمایل چې جنت ته ولاړسی په مرضی سره اوزما هیڅ پروا په تاسی باندې نسته: اوکم نسل یې چې دچپه اوړې څخه راوتلی وو هغوی ته الله ﷻ وفرمایل ولاړسی جهنم ته زماهیڅ پرواه په تاسی باندې نسته (۱)

او ویلی دی ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره دخلف څخه دی نقل کوی دهشام څخه دی نقل دحکم بن سنان څخه دی نقل کوی دحوشب څخه دی نقل کوی دحسن څخه چې ده ویلی دی: پیداکی الله ﷻ آدم ﷺ نو راویې ایسته اهل جنت والا ددی دراسته اړخ څخه اوجهنم والا ددی دچپه اړخ څخه، اوبیایې دوی خپاره کړه پرمخ دمزکی باندې، څه په دی کی رانده وه اوڅه پکښی گنګیان وه اوڅه پکښی په ناجوړی کی مښتی وه نو وویل آدم ﷺ ای زما ربه، زما اولاد دی برابرولی نه دی پیداکړی، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چې. زه غواړم چې زماشکر اداسی. اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالله بن محمد بن منبه څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چې هغه فرمایلی دی: پیداکړی دی الله ﷻ آدم ﷺ اودهغه اوږدوالی شپيته گزه وو، نبی ﷺ فرمایې چې بیاده ته وویل سوه چې ولاړسه اوسلام وکړه په هغه ملائکو باندې اوغوږ کښیږده چې څه جواب درکوی، نودهغه جواب به ستا اوستا دنسل تحیه اوپخیر راغلی وی، نودی ورلی اوورته وی ویل چې: السلام علیکم، نوهغوی ورته په جواب کی وویل، وعلیکم السلام ورحمت الله وبرکاته نو وروسته هرهغه شخص چې داخلېږی جنت ته نوهغه په شان دآدم ﷺ وی، نو تر نن ورځ پوری دخلگو عمرونه کمیږی (۲) اودارنگه ذکر کړی دی امام بخاری هم داروایت په کتاب الاستئذان کی دیحیی بن جعفر څخه اودارنگه مسلم دمحمد بن رافع څخه اودا دواړه بیانقل کوی دعبد الرزاق څخه، او وویل امام احمد په نقل کولو سره دروح څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دعلی بن زید څخه دی نقل کوی دسعیدبن المسیب څخه دی نقل کوی دابی هریره ﷺ څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: وو اوگهوالی دآدم ﷺ شپيته گزه اوپه (۷) گزو کی پلن والی ددی وو (یواځی والی کړی

(۱). ددې حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۴۴۱.

(۲). تخریج ددې بخاری کړیدی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب خلق آدم وذریته ۳۳۲۲/۲ اودبلی طریقی څخه په کتاب الاستئذان کی، باب بدء السلام ۲۲۲۷/۱۱ دطریقی دیحیی بن جعفر څخه دی نقل کوی دعبد الرزاق څخه هم په دې طریقی سره، اومسلم په کتاب الجنة وصفة نعيمها واهلها ۱۷۷/۱۷ دطریقی دمحمد بن رافع څخه دی نقل کوی دعبد الرزاق څخه هم په دې طریقی سره اوامام احمد ۳۱۵/۲ دعبد الرزاق څخه.

دی په دی روایت باندی امام احمد). او ویلی دی امام احمد په نقل کوی سره دعفان څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دعلی بن زید څخه دی نقل کوی دیوسف بن مهران څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی، کله چی نازل سو آیت د (دین) یعنی قرض نو وفرمایل رسول الله ﷺ: اولنی سړی چی انکاریې کړی دی آدم ﷺ دی: اولنی سړی چی انکاریې کړی دی آدم ﷺ دی: هم دارنگه یې درې واره داسی وفرمایل. اوبیایې ورپسی مخکنی عبارت چی په مخکی حدیث کی بیان سو هغه ذکر کړی دی چی دده دراسته اړخ څخه یونس راووتی اوبیایې دچپه اړخ څخه یونس را وایستل سو. (۱)

دا حدیث دلالت کوی په دی خبری باندی چی الله ﷻ دآدم ﷺ نسل ټول دهغه دملا څخه را ایستلی دی په شان دمیریو اوبیایې تقسیم کړی دی داپه دوو ډلو باندی چی یواهل الیمین، اوبل اهل شمال دی، اوورته یې داهم ویلی دی چی دا دجنت دپاره دی اوزه هیڅ باک نه په کوم. اودا دجهنم دپاره دی اوزه هیڅ باک نه په کوم. اوهرڅه چی گواه کول ددی نسل دی په رب باندی اودوی ته طاقت دنطق ورکول دی دا په احادیثوکی نه دی ذکر. هرڅه چی هغه حدیث دی چی روایت یې کړی دی امام احمد (۲) په نقل کولو سره دحسین بن محمد څخه دی نقل کوی دجریر څخه دی نقل کوی دکلثم بن جبر څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً الله ﷻ اخستی دی دخلگو څخه میثاق اووعدده په ملا دآدم ﷺ باندی په نعمان مقام کی په ورځ دعرفی باندی، نورا ویی ایستی دده دملا څخه هغه ټول نسل چی دی یې پیدا کونکی دی ترقیامته پوری په شان دمیریو بیایې ورسره خبری کړی دی په دی انداز سره: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ (۱۷۲) أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۵۱۱ اوبیهقی هم ددی روایت نقل کړیدی په السنن الکبری کی دطریقې دابوبکر بن فورك څخه چی دی خبر کړیدی عبد الله بن جعفر چی دی نقل کوی دیونس بن حبیب څخه دی نقل کوی دداؤد څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه هم په دې طریقې سره ۱۴۲۱۰ او روایت ددی نقل کړیدی طبرانی په المعجم الکبیر کی دطریقې څخه دعلی بن عبد العزیز دی نقل کوی دحجاج بن منهال څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه هم په دې طریقې سره ۱۲۵۱۲ ح ۱۲۹۲۸ او الطیالسی ۳۵۰۱۱ دطریقې دحماد بن سلمه څخه، هیشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۰۲۸ په دې سندکی علی بن زید دی او دی ضعیف گرځولی دی جمهورو اوباقی سړی ددی ثقه دی.

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۷۲۱ په لفظ دمصف سره، اوحاکم په مستدرک کی ۲۷۰۱۱ ددی لفظ څخه ماسوا په بل لفظ سره (بنعان یوم العرفه) او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن اوصحیح دی اوبحث کړیدی مسلم په کلثم بن جبر باندی، او موافقه کړیده ورسره امام ذهبی، او هیشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۵۱۷ روایت ددی کړیدی امام احمد، او سړی ددی ټول ثقه دی.

ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفْتَهِلْ كُنَّا بِمَا فَعَلَ الْمُظْلُمُونَ (۱۷۳) (الاعراف ۱۸۲، ۱۷۳) په دې آيت کې دا بيان سوی دی چې الله ﷻ د بنی آدمو څخه لوظ او وعده اخستی ده اودوی یې په ځانونو باندې شاهدان کړي دي. تر آخره پوري.

امام احمد وایي په نقل کولو سره د حجاج څخه دی نقل کوي د شعبه څخه دی نقل کوي دابی عمران الجونی څخه دی نقل کوي دانس بن مالک څخه دی نقل کوي در رسول الله ﷺ څخه چې فرمایلي یې دي: وبه ویل سی یوسړی ته چې د جهنم والاو څخه به وی په ورځ د قیامت کې: که چیرې ستاسره وای په محکمه کې څه مال نو آیاتا به فدیة کوي هغه مال؟ نبی ﷺ وفرمایل چې داسې به ووايي چې هونو الله ﷻ به ورته وایي چې ماخو ستا څخه ددی څخه ډیر سپک او وړوکی کار غوښتي وو په ملا د آدم ﷺ باندې هغه داچې ته شریک مه مقرر وه زما سره نوتا انکار وکی اوزماسره دی شریک مقرر کوي (۱) تخريج ددی یې کړی دی د حدیث د شعبه څخه. او ویلي دي ابو جعفر الرازی په نقل کولو سره دربیع بن انس څخه دی نقل کوي دابی العالیه څخه دی نقل کوي دابی کعب څخه په باره ددی قول دالله ﷻ کی وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ چې الله ﷻ ټول مخلوقات یو وار د آدم ﷺ په ملا مبارکي باندې راټول کړي دي اودټولو څخه یې وعده اخیستی ده په خپل الوهیت باندې او په خپل ربوبیت باندې اوتولو څخه یې دا وعده واخیسته، اودټولو څخه یې داپوښتنه وکړه چې: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (آیا زه ستاسی رب نه یم، نودی ټولو انسانانو په جواب کې ویل چې، ولی نه ته زموږ رب یې) نوالله ﷻ دوی ته وفرمایل چې زه شاهد کوم په تاسی باندې دا اوه آسمانونه اودا اوه مزکی اودا ستاسی پلار آدم ﷺ، په دې خبری چې تاسی د قیامت په ورځ دا ونه وایاست چې: موږ ته پته نسته، پوه کړی په دې خبری باندې ځان چې نسته بل اله ماسوا زما څخه اونسته بل رب غیر زما څخه، اوشریک مه جوړوی زما سره بل څوک، اوزه به درلیرم تاسی ته پیغمبران اورسولان چې تاسی ته به زما وعده اوميثاق ښیي، اوزه به په تاسی باندې خپل کتاب نازلوم. نودا ټول نسل د آدم ﷺ به ووايي چې موږ شاهدی کوو چې ته زموږ رب یې اوزموږ اله یې، نسته زموږ دپاره بل رب ماسوا ستا څخه اونسته زموږ دپاره بل رب ستا څخه ماسوا اونسته زموږ دپاره اله بل ستا څخه. نودوی اقرار وکی په دغه ورځ د اطاعت. اولور سو آدم ﷺ دی خپل نسل ته چې خپل نسل وگوري کم به چې دده څخه اودده اولاد څخه تر قیامته پوري پیدا کیري نودی چې کله خپل نسل

(۱). ددې تخريج امام احمد کړیدی ۱۲۷۳ او دارنگه نقل دی په نزد دبخاری، کتاب احادیث الانبياء، باب خلق آدم وذریته ۳۲۳۴۶ هم په دې لفظ سره، یقیناً الله تعالی به ووايي هغه سپک عذاب والا جهنمی ته، الحدیث، اومسلم، کتاب صفة القيامة والجنة والنار باب فی الکفار ۱۴۷۱۷ دطریقې د شعبه څخه.

ووينی چی په دی کی فقیران اوماالداره، اوبنکلی اوبدرنگه روغ اوناچوری اوداسی نورو نښانو والا انسانان وه. نودی وویل ای ربه زما داتول انسانان دی ولی یوشان نه دی پیدا کړی؟ نوالله ﷺ به ورته وفرمایي چی زه داغواړم چی زماشکر وکارې. اوپه دی کی یې پیغمبران ولیده چی په شان دشمعو وه اودنور څخه به ډک به وه، اواخاص سوی وه په یوبل میثاق اووعدده باندی چی هغه نبوت اورسالت دی پس داهغه خصوصیت دی چی الله ﷻ ذکرکړی دی: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا** (الاحزاب ۷)، اودارنگه په بل ځای کی فرمایلی دی: **فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ** (الروم ۳۰)، مخکی دا ذکر سوه چی الله ﷻ کله امر وکی ملائکو ته دسجدي آدم ﷺ ته، **تَوَلُّوْا لِلَّهِ** دالله ﷻ دامر پوره والی وکی اومنعه سو ابلیس دسجدي څخه دوجی دحسد اوعداوت څخه، نوالله ﷻ وشړی هغه دجنت څخه او لیری یې کی دخپل دربار څخه اوکښته یې کی مزکی ته شړل سوی اوملعون اوترقل سوی. امام احمد وایی په نقل کولو سره دوکیع څخه اودیعلی څخه اودمحمد څخه چی دادواړه ځامن دعبيددی دوی نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی وویل آدم ﷺ سجده نو سجده یې وکړه، نولگیدی شیطان چی ژرایی شروع کړه او وی ویل: ای تباهی اوافسوس دی وی زما دپاره. امر وسو آدم ﷺ ته دسجدي نوده سجده وکړه نودده دپاره جنت دی، اوماته دسجدي امر وسو نوما نافرمانی وکړه نوزما دپاره اوردی. (۱) بیا آدم ﷺ په جنت کی اقامت اختیار کی دخپلی ښځی حواء سره، چی خوراک به یې کوی ددی جنت څخه چی څه ته به یې زړه کیدی، بیاچی کله دوی خوراک وکی دهغه درختی څخه چی دهغه څخه منع سوی وو نوددوی څخه وکښل سو هغه لباس چی دوی پکښی وه اوراکښته سوه مزکی ته. اواختلاف مو دراکنښته کیدو په باره کی مخکی ذکر کړی دی. اواختلاف سوی دی په مقدار اواندازه ددوی داقامت په جنت کی: نوبعضو ویلی دی چی یوڅو ورځی ددنیا دورځو په مقداریې تیری کړی دی، اومخکی موذکرکی هغه چی روایت یې کړی دی امام مسلم دابی هریره **رضی الله عنه** څخه مرفوعاً: اوپیدا سوی دی آدم ﷺ په آخری ساعتونو دورځ دجمعی هم په دغه ورځ باندی پیداسو اوهم په دغه ورځ باندی دجنت څخه را وایستل سو. ابن جریر هم وایی چی: معلومه خبره ده چی آدم ﷺ پیداسوی دی په آخری ساعت دورځی

(۱). ددې حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۱۲۷۳ اوهمدارنگه په نزد دبخاری هم ذکردي، کتاب احادیث الانبياء، باب خلق آدم وذریته ۳۳۳۴/۲ هم په دې الفاظو سره، چی الله تعالی به دقیامت په ورځ هغه ادنی جهنمی ته وایی....الحديث، او مسلم په کتاب صفة القيامة والجنة والنار فی باب الکفار ۱۴۷۱۷ کی دطریقې دشعبه څخه.

د جمعې کي، او یو ساعت دهغه درې اتیا کاله اوڅلور میاشتي دی، نودی پروت ووپه داسی حال کي چي روح په کي نه وو ترڅلویښتو کالو پوري اواقامت یې کړي دی په جنت کي مخکي ددی څخه چي راکښته سی درې څلویښت کاله اوڅلور میاشتي. (۱)

اودارنگه روایت ذکرکړي دی عبدالرزاق په نقل کولو سره دهشام بن حسان څخه دی نقل کوي دسوار څخه چي داخبر رسان دعطاء بن رباح وو: دی وایي: کله چي الله ﷻ آدم ﷺ دجنت څخه راوايستی نودده پښی په مزکی کي وی اوسړی په آسمان کي وو نوالله ﷻ دی اوږدکي په اندازه دشپیتو گزو، نونه دی نسل دده چي قدونه یې کمیري تراوسه پوري او دارنگه ذکرکړي دی ابن جریر دابن عباس څخه: چي الله ﷻ وفرمایل آدم ﷺ ته: ای آدمه یقیناً زما دپاره یوحرم سته په اړخ دعرش کي نوته بیرته ولاړسه او جوړکړه زما دپاره کور اودهغه څخه طواف کوه لکه څه رنگه چي طواف کوي ملائکي زما دعرش څخه، او ولیږه الله ﷻ یوه ملائکه چي هغه ځای ورته وښیې اومناسک یې وروښیې، اودایې هم ذکرکړي دی چي آدم ﷺ پرکم ځای چي تیرسوی دی هغه ځای کي بیا کلی جوړسوی دی: اوده داهم نقل کړي دی چي اول ډوډی هغه چي آدم ﷺ په مخکه کي خوړلي هغه اوه دانی دغنم وی چي جبرائیل ورلره راوړي وی نودوی پوښتنه ترینه وکړه چي داڅه دی؟ نوورته یې: وویل چي دا دهغه درختی څخه دی چي دکم څخه ته منع سوی وی اوتا ترینه خوراک کړي وو. نودوی ورته وفرمایل چي په دی څه وکم؟ نوجبرائیل ورته وفرمایل چي داپه مخکه کي وشینده، نوده وشیندلی دغه دانی نودهری دانی څخه سل زره دانی جوړي سوی نویا ده هغه وربیل، اوبیایي غلیل کړه اوبیایي وڅنډله بیایي وږه تری نه جوړکړه اوبیایي ترینه خمیره جوړه کړه اوبیایي ترینه ډوډی پخه کړه بیایي ډیر په سختیو سره وخوړله. اودا قول دالله ﷻ په دی دلالت کوي: فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى، او وو اولی کپړي ددوی دوړیو دپسو څخه چي هغه یې پرې کړي اوبیا یې ترینه تار جوړکړي، بیایي ترینه ځان ته جبه چي ورته چوغه هم ویل کیږي جوړه کړه اوحوا ته یې ترینه څادر اولوپته جوړه کړه. اوپه دی خبره کي هم ډیر اختلاف سوی دی چي آیا دآدم ﷺ اولاد په جنت کي پیدا سوی وو اوکه نه: بعضو ویلي دی چي نه وو ددوی دپاره اولاد په جنت کي اوبعضو ویلي دی چي ددوی دپاره اولاد په جنت کي پیدا سوی وو، نوو قابیل اوخور دهغه چي پیداسوی وه په جنت کي. اودا خبره ذکرسویده چي ددوی دپاره به په یوه حمل کي دوه بچی وه یوبه په کي نروو اوبل به په کي عورت اوامر ورته سوی وو چي واده به کوي هریو زوی دخپل دورور دخور سره چي ورسره پیدا سویده اودابل به ددی بلی سره واده کوي.

قصه دزامنو د آدم ﷺ : قابيل او هابيل

الله ﷻ په قرآن کریم کې فرمایلي دي: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (۲۷) لَنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (۲۸) إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنَ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (۲۹) فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۳۰) فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (۳۱) (المائدة ۲۷-۳۱).

علامه السدی ویلي دي په نقل کولو سره دابی مالک څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی نقل کوی دمره بن ابن مسعود څخه دی نقل کوی دیوډلی دصحابو څخه وو آدم ﷺ چی په نکاح کوله به یې دیوه نس دواړه حمل دبل نس ددواړو حمل سره، نوهابیل وغوښته چی واده وکی دقابیل دخور سره اوخور دقابیل ددی څخه بنائسته وه.

اودا قابیل دهابیل څخه مشرهم وو، نوقابیل وغوښته چی دی خپل خور ته په هابیل باندی ښه والی ورکی، نوآدم ﷺ ورته امروکی چی په نکاح ورکی داخپله خور هابیل ته نوهغه انکار وکی اوامریې ورته وکی دصدقی ورکولو، او ولاړی آدم ﷺ مکی ته چی حج وکی، آدم ﷺ خپلو بچو ته دمزکو دحفاظت ذمداری ورکړه نویتولو انکار وکی تردی چی قابیل دا ذمواری قبوله کړه، بیاچی کله دی هابیل اوقابیل دواړو صدقه ورکوله نوهابیل یوه غټه بچی داوښی ورکړه اودده سره پسونه اوبزی ډیری وی. اوقابیل ورکړه یوه گیهی دخپلو کروندو څخه چی بیکاره وه نواور رالی اودهابیل صدقه یې وخوړله اودقابیل صدقه یې پرېښووله، نوقابیل ته درد ورلی اوهابیل ته یې وویل چی زه تاوژنم چی ته زما دخور سره واده ونه کی، نودی هابیل ورته وویل چی الله ﷻ صدقه دمتقیانو قبلوی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن عباس په نورو وجوهو سره، په نقل کولو سره دعبداالله بن عمر څخه ده ویلی دی په دی روایت کی چی زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی مقتول زورور وو دقاتل څخه. لیکن منع کی دی خرج چی اوږد کی لاس خپل وهغه ته، اودارنگه ذکرکړی دی ابوجعفر الباقر چی آدم ﷺ زیری ورکی خوشحالی دوی ته په قبلیدو باندی دهابیل څخه اوپه نه قبلیدو باندی دقابیل څخه نوقابیل وویل آدم ﷺ ته: چی دهابیل څخه ځکه قبول سو چی هغه ته تادعا کړی وه اوماته دی دعانه وه کړی، اووعده یې وکړه دخپل ورور سره دهغه کارچی قصد یې ورته کړی وو چی دهغه وژل وو. پس یوه شپه وه چی هابیل دپسو او بزو سره ناوخته کی، نو ولیږی آدم ﷺ قابیل چی وگوری چی ده ولی ناوخته کی، کله چی

ولاړې قابيل نودی يې وليدی دخپل کار سره نوورته يې وويل چې ستاسه الله ﷻ صدقه قبوله کړه اوزماسه يې قبوله نکړه نوهابيل ورته وويل چې الله ﷻ قبول کوی دپرهيزگارانو څخه نوغصه سو قابيل په دې خبره باندې او ويې وهی هابيل په اوسپنه باندې چې دده سره وه نودی يې مرکي. او بعضو ويلى دى چې دى يې مرکي په ويشتلو سره په ډبري باندې پر سر، اودى بیده وو نووفات سو. اوبعضو ويلى دى چې دى ته يې پر مري باندې زور ورکړى وو اونوکان يې په لگولى وو لکه څه رنگه چې حيوان نوکان لگوى نو مړ يې کي. والله اعلم. اوقول دهابيل کله چې ورته دقتل اخطار ورکول کيدى: لَنْ يَسُطَ إِلَيَّ يَدُكَ لَتَفْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِي إِلَيْكَ لَأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ داقول دلالت کوی په حسن خلق دده باندې اوپه خوف باندې دالله ﷻ څخه دا دلالت کوی په خشيت اوعاجزی دده باندې او ځان يې بچ ساتی دهغه کار څخه چې ورور ورته اراده کړی وه يعنی هغه ورته دقتل اراده کړی وه نوده ورته دا اراده نه وه کړی. اوددى وجی څخه ثابت سوي دى په صحيحينو کی درسول الله ﷺ څخه چې هغه فرمايلي دي: کله چې دوه مسلمانان په خپلو کی ديوبل سره مخامخ سي دتورو په لحاظ نوقاتل اومقتول دواړه به په جهنم کی وي: نوصحابو پوښتنه وکړه چې اى دالله رسوله. قاتل خوقتل کوی نوځکه جهنم ته ځي نومقتول ولې جهنم ته ځي؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې: دى حريص وو دهغه پرقتل باندې (۱)

اودا رنگه قول دده: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ، يعنی زه پريږدم قتل ستا که څه هم چې پرتا زوروريم او قوی يم او ما دا عزم کړيدى چې ته ککړ سي زما په گناه باندې اوپه خپله گناه باندې، يعنی زما دقتل په گناه باندې به هم ملوث سي اوکم چې دى خپله مخکي کړى دى په هغه کی هم ککړ سي، داقول ذکر کړيدى مجاهد او السدي او ابن جرير اوداسی نورو، او دلته دا مراد نه دى چې گناهونه دمقتول ټول اوړي دقاتل غاړي ته په مجرد قتل سره لکه څرنگه چې داوهم کړيدى بعضو خلگو، او هرڅه چې داخلگ ذکر کوی حديث دنبی ﷺ نودغه خلگ دهيش څخه نه دى خبر لکه دا قول سو: چې نه به پريږدى قاتل پرمقتول باندې ذره هومره گناه. (۲) نو ددې حديث دپاره بالکل

ددى حديث تخريج کړى دى امام بخارى په: كتاب الفتن کی. باب اذا التقى المسلمان بسيفهما (۷۰۸۳/۱۱۳) اومسلم په كتاب الفتن اشرط الساعة (۱۱۱۸) کی ذکر کړى دى. او ابوداود په كتاب الفتن والملاحم، باب فى النهى عن القتال فى الفتنة (۴۲۲۸/۱۴) اونسايي په كتاب التحريم کی باب تحريم القتل (۴۱۰۳/۱۷) اوابن ماجه په كتاب الفتن. باب اذا التقى المسلمان بسيفهما، والفاظ ددى دادى: که په دوو مسلمانانوکى يوه پر بل باندې اسلحه لوړه کړه نودواړه به په جهنم کی وي، نوکه يودا بل قتل کی نودواړه به په کی داخلېږي.

(۲). داڅرکى په الدرر المنتشرة فى الاحاديث المشتهرة (۳۵۹) كشف الخفاء (۲/۲۴۰) اوويلی دى سخاوى په المقاصد الحسنه (۹۵۰) اوويلی دى ابن كثير: ددى دپاره بالکل اصل نسته اومعنايې صحيح ده لکه څه رکم چې =

اصل نسته، دا حديث ضعيف دى ليکن په دې قول باندې اتفاق سويدي دبعضو خلگو چي د قيامت په ورځ به مطالبه کوي مقتول دقاتل څخه نونه به وي حسنات دقاتل چي پوره والي وکړي دمقتول دپاره نو وابه ړول سي گناهونه دمقتول قاتل ته، لکه څرنگه چي ثابت سوي دي دا په صحيح احاديثو کي دټولو ظلمونوپه باره کي، او قتل په دې ظلمونو کي غټ ظلم دى، اوموږ دا ذکر کړيدي په تفسير کي.

او دارنگه روايت ذکر کړيدي امام احمد اوابو داؤد اوترمذي په نقل کولو سره دابي وقاص څخه چي ده ويلي دي په وخت دفتني دعثمان بن عفان کي: چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي، يقيناً يوه فتنه به په تاسي کي واقع کيږي په هغه کي به ناست غوره وي دولار څخه او ولاړ به په کي ښه وي دتلونکي څخه اوتلونکي به ښه وي دلور ختونکي اومنده وهونکي څخه. نوصحابي ويله چي اي دالله رسوله اياته پيدا کي چي زما کور ته څوک رادننه سي اوماته لاس را اوږدکړي. نور رسول الله ورته وفرمايل چي، ته سه په شان دزوي دآدم ﷺ (۱) اودارنگه روايت ذکر کړي دي ابن مردويه دحذيفه بن اليمان څخه مرفوعاً، چي هغه فرمايلي دي: ته سه په شان دښه دځامنو دآدم ﷺ په بل روايت کي امام احمد ويلي دي په نقل کولو سره دابو معاويه څخه او دوکيع څخه، چي دا دواړه وايي چي موږ ته دا حديث بيان کړي دي اعمش دي نقل کوي دعبدا الله بن مره څخه اودي نقل کوي دمسروق څخه دي نقل کوي دابن مسعود څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله ﷺ: نه قتل کيږي يونفس په ظلم سره مگروي به زوي دآدم چي اول قتل يې کړي دي څه حصه په گناه دده کي، ولي هغه اول شخص دي چي داسنت يې اجراء کړيدي. (۲)

اوپه (قاسيون) نومي علاقه کي چي په شمال ددمشق کي واقع دي هلته يوڅو غارونه دي چي هغه ته مغارات الدم ويل کيږي دا مشهوره دي په دي خبري چي په هغه ځاي کي قابيل

= دانقل کړي ابن حبان د عمر څخه مرفوعاً په دي الفاظو سره: يقيناً توره محو کونکي ده دگناهونو. اودعقيلي دپاره په ترجمه داصوم بن غياث کي، چي هغه دضعفائو څخه شمارل سوي دي، دادی: نه تيريږي يوه توره پرچا باندې مگروي محوه کوونکي دهغه گناهونو لره. مگر ناصر الالباني ويلي دي په السلسلة الضعيفه کي (۲۸۷۱) چي ددي دپاره بالکل اصل نسته.

(۱). ددي حديث تخريج کړي دي ترمذي په: کتاب الفتن کي، باب ماجاء تكون فتنه، القاعد فيها خير من القائم (۱۹۴۱۴) ابوعيسي ويلي دي، اوروايت سوي دي ددي حديث دسعد څخه هغه نقل کړي دي دنبي ﷺ څخه اواحمد نقل کړي دي دا په (۱۸۵۱۱) اوابوداود په کتاب الفتن والملاحم کي: باب في النهي عن السعي في الفتنه (۴۲۵۷۱۴) اوصحيح کړي دي دا الباني په الجامع الصغير کي (۲۳۱۱۱).

(۲). ددي حديث تخريج بخاري کړي دي په کتاب احاديث الانبياء کي، باب خلق آدم وذريته (۳۳۳۵۱۲) اومسلم: په کتاب السامه، باب اثم من سن القتل (۱۱۲۶۱) اوترمذي: په کتاب العلم کي، باب ماجاء: الدال على الخير كفاعله (۲۲۷۳۱۵) اودا حديث حسن اوصحيح دي اونسايي په کتاب تحريم الدم کي (۳۹۹۲۱۷).

خپل ورور هابيل قتل کړی دی، اودا خبره نقل سویده داهل کتابو څخه. اودارنگه قول دالله ﷺ: فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (المائدة ۳۱) څه علمائو داخبره ذکر کړیده چی ده داخپل ورو یو کال په اوږه باندی گرځولی دی. اونورو ویلی دی چی لوړکړی یې وو داسل کاله او وو همداسی تردی چی راولیږل الله ﷻ دوه کارغان، امام السدی ویلی دی په اسناد خپل سره صحابوو ته چی دادوه وروڼه وه دواړو دیوبل سره جگړه وکړه نودایوه دابل قتل کی اوبیایې ورلره کنده وکښله اوپه هغه کی یې دفن کی اودا یې ده ته ښودله چی دی هم خپل ورور په داسی طریقې سره دفن کی، نوکله چی ده ولیده داطریقه نووی ویل (یاویلتنی اعجزت) نوده وکړه لکه څرنگه چی کړی وه هغه کارغه اودفن یې کی خپل ورور. او ویلی دی مجاهد چی قابیل ته په جزاء ورکولو کی تیزی وسوه اوپه هغه ورځ ورته عذاب ورکول سو په کم ورځ یې چی خپل ورور ووژی اودواړه ځنگونه یې ورمعلق کړه په دواړو ورنونو پوری، او وگرځول سو مخ دده دلمر اړخ ته دادوجی دده دگناه څخه اودوجی دده دحسد اوبغض څخه دخپل ورور سره او دیلار سره.

اودارنگه په حدیث کی داسی ذکرسوی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی داسی یوه گناه هم نسته چی دهغه عقوبت الله ﷻ په دنیاکی انسان ته ورکوی سره ددی چی په آخرت کی ورته هم دهغه جزاء ورکول کیږی مگر هغه ظلم دی اوخپلولی قطعه کول دی. (۱) اوهرڅه چی هغه څه دی چی ذکر دی په کتاب داهل کتابو کی چی دوی گمان دتورات پر کوی: چی الله ﷻ نیته ورکړه ده ته، اودی اوسیدی په (نود) مقام کی چی داپه شرق اړخ دعدن کی ده اودا اوسنی خلگ ورته (قنین) وایی اودده یوزوی پیداسو چی نوم یې خون وو اودخون یوزوی وو چی نوم یې عندر وو اودعندر زوی محوایل او دمحوایل زوی متوشیل اودمتوشیل زوی لامک وو. ده دوی ښځی کړی وی: چی دیوی نوم عداوه اودبلی نوم صلاوه. نوپیداسو دعدا څخه یوزوی چی نوم یې (ابل) وو اودی اول هغه شخص وو چی اوسیدلی دی په قباب کی اومال یې جمع کړی وو. اوبل زوی یې پیداسو چی نوم یې (نوبل) وو اودا اول هغه شخص وو چی ده دساز دپاره دوی کاسی جوړی کړی وی اودواړی به یې یو دبله وهلی. اوپیداسو د(صلا) څخه یوزوی چی نوم یې (توبلقین وو اودی اول هغه

(۱). دا حدیث صحیح دی تخریج ددی ترمذی کړی دی په کتاب القیامت کی، باب (۵۷)، (۱۱۲۵۱۴) او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی، اوابوداود په کتاب الادب کی ذکرکړی دی، باب النهی عن البغی (۴۹۰۲۱۴) اوابن ماجه: په کتاب الزهدکی ۱ باب البغی (۲۵۴۱۲) اودایې ویلی دی چی داصحیح الاسناد دی اوصحیح کړی دی دا البانی په الادب المفرد کی ۴۸.

شخص وو چي دپیتلو څخه اوداوسپنی څخه یې اسباب جوړ کړي وه، اویوه لوريې پیدا سوی وه چي نوم یې (نعمه) وه. اودا هم ورسره ذکردي چي آدم ﷺ خپلی ښځې ته یو وار راغي نوددي ښځې څخه پیداسو یو غلام چي دهغه نوم یې (شیش) کښیښووی اوویل سوی دی چي دانوم یې ورته ځکه ایښوولی دی چي دی ورلره الله ﷻ دهابیل په مقابل کی هبه کی. اوپیدا سو دشیث ﷺ یوزوی چي نوم یې نوش وو.

اوویل سوی دی چي عمر دآدم ﷺ تر دغه ورځې پوري چي په کمه ورځ کی دهغه زوی شیث پیداسوی وو یوسل او دیرش کاله وو، او وو عمر دشیث په هغه ورځ چي دده زوی انوش پیداسوی وو یوسل او پنځه شپيته کاله وو اودوی دواړو بیا ددی دپیدائش څخه وروسته (۸۰۷) کاله ژوند تیرکړي دی. اوددوی نور زامن او لونی هم پیداسوی وی ماسوا دانوش څخه. اودانوش یوځوی پیداسو چي نوم یې قینان وو اودانوش عمر په دغه وخت کی نوی کاله وو او ددی دپیدائش څخه وروسته یې (۸۱۵) کاله ژوند تیرکړي دی اوددی هم نور ځامن اولوری پیداسوی وی، بیاجی کله وو عمر دمهلایل پنځه شپيته کاله دده هم یو زوی پیداسو چي نوم یې (خنوخ) وو اوددی دپیدائش څخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړي دی اودده نور اولاد هم وو ماسوا دخنوخ څخه.

بیاجی کله وو عمر دخنوخ پنځه شپيته کاله نودده یوزوی پیداسو چي نوم یې متوشلخ وو اودده دپیدائش څخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړي دی، بیاجی کله وو عمر دمتوشلخ (۱۸۷) کاله نودده یوزوی پیداسو چي نوم یې (لامک) وو اودده دولدت څخه وروسته یې (۷۸۲) کاله ژوند تیرکړي دی اودده هم نور اولاد سوی وو، اوبیاجی کله وو عمر دلامک (۱۸۲) کاله نودده یوزوی پیداسو چي نوم یې (نوح) وو اودده دپیدائش څخه وروسته یې (۵۹۵) کاله نور ژوند تیرکړي دی اودده نور اولاد هم پیداسوی دی. بیاجی کله دنوح ﷺ عمر (۵۰۰) کاله وو دده دری ځامن پیدا سوه چي نومونه یې (سام، حام، یافث) دی داهغه مضمون دی کم چي داسرائیلو په کتاب کی په وضاحت سره ذکر سوی دی دتاریخ په محفوظ کیدلو کی نظردی ولی چي په دی کی ډیری غلطیانی دی چي هغه به موږ ذکر کوو په خپلو مواضعو کی انشاء الله ﷻ، اودارنگه ذکرکوی امام ابوجعفر بن جریر په تاریخ خپل کی چي دحواء دآدم ﷺ څخه څلویښت بچی په (۲۰) حملونو کی (۱) پیدا سوی وه اوابن اسحاق ویلی دی چي دوی نومونه هم پر ایښی دی. والله اعلم.

اوچا ویلی دی چي په (۱۲۰) حملونو کی یې دوه دوه بچی زیږولی دی چي یو به نارینه او بله به زنانه وه. چي اول په هغه کی قابیل او دهغه خور وه اوآخر دهغه عبد المغیث وو، بیا

(۱). داپه تاریخ الطبری ۸۹۱ کی ذکردي.

خپاره سو خلک دهغه څخه وروسته په مخکې اوډلي جوړې سوي، او تر ليرې ځايونو پورې خلک ولاړه لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ۱۸) اودارنگه ذکرکړې دي اهل تواريخو چې آدم ﷺ وفات سوي نه وو تردې چې دخپل نسل څخه يې (۴۰۰۰) افراد ليدلي وه. والله اعلم. اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۱۸۹) فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۱۹۰)، (الاعراف ۱۸۹-۱۹۰) نودا تنبيه ده اول آدم ﷺ ته اوبيا ذکر دجنس دي. اونه دي مراد په دي ځاي کې صرف آدم ﷺ اوحواء، ولي چې اول ذکر دشخص واحد سوي دي بيا ورپسې ذکر دجنس سوي دي لکه څه رنگه چې ذکر سوي دي په دي قول دالله ﷻ كي: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (۱۲) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (۱۳) (المومنون ۱۲-۱۳) دارنگه دآدم ﷺ په فضائلو باندې ډير احاديث وارد دي چې يودهغه څخه دا قول درسول الله ﷺ دي چې دابې ذرځې څخه نقل دي دي وايي چې ماپوښتنه وکړه درسول الله ﷺ څخه چې ټول پيغمبران خودي؟ نورسول الله ﷺ ماته جواب راكي چې (۱۲۴۰۰۰) دي نوما بياپوښتنه وکړه چې په دي کې خورسولان دي؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې (۳۱۳) دي چې داجم غفيردي: نوماورته وويل چې اول ددي څخه څوک وو؟ نو ويې فرمايل چې آدم ﷺ دي نوما ورته وويل چې ايا دي نبي اورسول دواړه دي؟ نورسول الله ﷺ راته وويل چې هو! پيدا کړي دي الله ﷻ دي په خپلو لاسونو سره او بيايې په کې دخپل روح څخه روح وراچولي دي اوبيايې برابر کړي دي دمخ داړخ څخه. (۱)

اودارنگه ويلى دي طبراني په نقل کولو سره دابراهيم بن نائلة الاصبهاني څخه دي نقل کوي دشببان بن فروخ څخه دي نقل کوي دنافع بن هرمز څخه دي نقل کوي دعطاء بن رباح څخه دي نقل کوي دابن عباس څخه دي وايي چې فرمايلي دي رسول الله ﷺ: چې ايازه نه خبروم تاسي په ښه ملائکو باندې چې هغه جبريل دي، اوپه ښه پيغمبر باندې چې آدم ﷺ دي اوپه ښه ورځ باندې چې ورځ دجمعي ده اوپه ښه مياشت باندې چې مياشت دروژي ده، اوپه ښه شپې باندې چې شپه دليلة القدرده، اوپه ښه ښځې باندې چې مريم بنت عمران ده (۲) دا اسناد ضعيف دي، او ويلى دي کعب الاحبار: نه به وي په جنت کې دهېڅ چا دپاره

(۱). داڅه حصه ده داوړد حديث څخه چې تخريج يې کړي دي احمد (۲۴۴۱۵).

(۲). داموضوعي حديث دي تخريج ددي کړي دي الطبراني (۱۱۳۴۱ ح ۱) او هېشمي ويلى دي په المجمع کې =

ډیره مگر دآدم ﷺ به ډیره وی. ډیره دده به توره وی او ترنامه پوری به وی او اسم کنیه به نه وی دهیخ چادپاره په جنت کی مگر دآدم ﷺ دپاره به وی، په دنیاکی ورته ابو البشر ویل کیږی او په جنت کی به ورته ابو محمد ویل کیږی.

اودا رنگه روایت ذکر کړی دی ابن عدی دطریق دشیخ ابن ابی خالد څخه چی هغه نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی د عمرو څخه دی نقل کوی دابن دینار څخه دی نقل کوی د جابر بن عبدالله څخه مرفوعاً: دی وایی چی اهل جنت والا به رابلل کیږی په جنت کی په خپلو نومونو سره مگر نه آدم ﷺ چی هغه به په اسم کنیه سره رابلل کیږی چی ابا محمد دی اوددی روایت ابن عدی هم دی چی هغه نقل کوی دعلی بن ابی طالب څخه او هغه ضعیف دی په ټولو وجوهو سره. (۱)

اوپه حدیث داسراء کی هغه چی په صحیحینو کی ذکر دی: کله چی رسول الله ﷺ په آدم باندی تیرسو اودی وو په آسمان د دنیاکی، نو ورته یې وفرمایل چی په خیر راغلی دی وی تالره ابن صالحه اوای نبی صالحه، نورسول الله ﷺ وفرمایل چی ماوکتله دهغه راسته اړخ ته نویوه توره ډله ناسته وه او کله چی می وکتله دهغه چپه اړخ ته نویوه توره ډله وه کله چی دده راسته اړخ ته می وکتله نو خندل یې او کله چی می ورته چپه اړخ ته وکتل ژړل یې، نو ما وفرمایل چی ای جبرایله داڅه دی؟ نو جبرایل وویل چی داپه مینځ کی آدم ﷺ دی اودواړو اړخونو ته یې نسل دی کله چی دی خپل راسته اړخ ته وگوری نو وځاندی او کله چی خپل چپه اړخ ته وگوری نو وژاړی ولی چی دا رسته اړخ جنت والادی او چپه اړخ والا جهنمیان دی. (۲)

اودا رنگه ابوبکر البزار ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن المثنی څخه دی نقل کوی دیزید بن هارون څخه دی نقل کوی دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایی چی وو عقل دآدم ﷺ په شان دټولو بچو دآدم ﷺ او ویلی دی بعضو علماوو په دی قول درسول الله ﷺ کی: نو وروسته زه تیرسم په یوسف ﷺ باندی او هغه وو چی هغه ته ورکول سوی وو څه حصه دحسن، اومعنی ددی داده چی دی وو په نیما یې دحسن دآدم ﷺ

= (۲۱۴۵) او روایت ددی کړی دی طبرانی په الکبیرکی او په هغه کی نافع ابو هرمز دی اودا ضعیف دی اودا رنگه یې ویلی دی په (۲۴۰۱۳) او دارنگه یې ویلی دی په (۱۹۸۱۸) اودا متروک دی، او ویلی دی البانی په ضعیفو کی (۲۱۵۷) چی داموضوعی دی. والله اعلم

(۱). ددی راوی ابن عدی دی دایی ذکر کړی دی په الکامل کی (۳۰۲۱۴) او په الموضوعات دابن جوزی کی (۱۲ ص ۴۲۸) او ویلی یې دی چی دا حدیث نه دی صحیح درسول الله ﷺ څخه.

(۲). داصحیح حدیث دی داڅه جزء دی دیواورد حدیث څخه تخریج ددی کړی دی امام بخاری په کتاب الصلاة کی، باب کیفیت الصلوات المفروضة فی الاسراء (۳۴۹۱۱) واطراف ددی په (۱۴۳۴، ۳۴۳۲) اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۱۷۱۲، ۲۲۳) او احمد په (۱۴۳۱۵، ۱۴۴).

باندی اودا مناسبه ده، ولی چی الله ﷻ پیدا کړی دی آدم په خپلو لاسونو سره اوصورت یې ورکی په خپلو لاسونو (یعنی په خپل قدرت سره) اوروح یې په کی خپله اچولی دی. نوالله ﷻ به نه وو چی پیداکوی به یې نبأسته شیان.

اودارنگه روایت نقل سوی دی دعبداﷲ بن عمر څخه او دابن عمر څخه هم داسی روایت دی مرفوعاً اوموقوفاً په دواړو صورتونوکی: کله چی الله ﷻ جنت جوړکی نوملائکو ورته وویل چی ای زموږ به وگرځوه دازموږ دپاره ولی چی تاگرځولی دی آدم ﷺ لره دنیا اوهغه په هغه کی خوراک اوچنباک کوی، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی زمادی په خپل عزت اوجلal باندی قسم وی چی زه به دننه کوم په دی کی نیکان اوصالحین، یعنی داجنت دصالحینو دپاره جوړدی (۱) دارنگه په بل روایت کی رسول الله فرمایلی دی: یقیناً الله ﷻ پیداکړی دی آدم ﷺ په صورت خپل باندی (یعنی دبل چاپه صورت نه وو) (۲) پردی حدیث باندی ډیر اوږد بحث سوی دی چی داځای دتفصیل نه دی.

وفات دآدم ﷺ او وصیت دهغه خپل زوی شیث ﷺ ته

معنی دشیث: دالله ﷻ هبه (یعنی دالله ﷻ ورکړه)، اوداورته ځکه ویل کیږی چی دا الله ﷻ آدم ﷺ ته هبه کړی وو وروسته دوفات دهابیل څخه، ویلی دی ابوذر رضی الله عنه په حدیث خپل کی په نقل کولو سره درسول الله ﷺ څخه: یقیناً الله ﷻ نازل کړی دی دآسمان څخه (۱۰۴) صحیفی، اودهغه څخه یې په شیث ﷺ باندی (۵۰) صحیفی نازل کړی دی.

ویلی دی محمد ابن اسحاق: کله چی حاضرسو آدم ﷺ ته مرگ نووصیت یې وکی شیث ﷺ ته اوهغه ته یې ونبووله دشپی اودورځی گینتی، اوورته یې ددغو وختونو عبادتونه هم ورته ونبووله، اوورته یې داهم ویل چی په وروسته وخت کی به طوفان راځی. اوویل سوی دی چی دبنی آدم دنسب خاتمه په شیث ﷺ باندی سوی دی اونور اولاد دآدم ﷺ ټول مړه سوی دی اونیستی سوی دی. والله اعلم. اوکله چی وفات سوآدم ﷺ نووه ورځ دجمعی رالی ورته ملائکی سره دخشبویانو اوکفن دطرفه دالله ﷻ دجنت څخه او عزتمندی کی په دی کی شیث ﷺ اوده ته یې وصیت وکی. ابن اسحاق وایي: تندرونیوی لمر اوسپوږمی تر (۷) ورځو اوشپو پوری. اودارنگه ویلی دی عبداﷲ بن الامام احمد په نقل کولو سره دهدبه بن خالد څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دحمید څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی نقل کوی دیحیی څخه دی نقل کوی دابن ضمهره السعدی څخه دی

(۱). روایت ددی ذکرکړی دی عثمان بن سعید الدارمی دعبداﷲ بن عمر څخه مرفوعاً اوداصحیح دی، همدارنگه ذکر ددی ابن کثیر په البدایه والنهایه کی (۵۵۱) هم کړیدی.

(۲). داڅه حصه ده دحدیث څخه تخریج ددی کړی دی بخاری په کتاب الاستئذان کی، باب بدء السلام (۱۱۲۲۲۷) اومسلم په کتاب البرو الصله کی، باب النهی عن ضرب الوجه (۱۲۲۱۱۲) اواحمد (۲۲۲۱۲) دابی هریره څخه.

وايي ما وليدي يوشیخ په مدینه منوره کی خبری یې کولی مادهغه په باری کی پوښتنه وکړه نوخلگو راته وویل چی دا ابی بن کعب دی، نوده ویل: کله چی آدم ﷺ ته مرگ حاضر سو نوخپل زامنو ته یې وویل: ای زماچو زما دجنت میوو ته زړه سوی دی. نودی وایی چی دده ځامن ولاړه چی دا میوی طلب کړی. نومخامخ سوی دوی ته په لاره کی ملائکی او ددوی سره دآدم ﷺ کفن او خوشبویانی وی، اودوی سره وو تېر، اوبیلچه. اوبچی. نودوی ورته وویل چی ای بنی آدمو تاسی څه غواړی اودڅه شی طلب کوی؟ دوی ورته وویل چی پلار زموږ ناجوړی دی اودهغه دجنت میوو ته زړه سوی وو، نودوی ملائکو ورته وویل چی ولاړ سی ستاسی پلار وفات سوی دی. کله چی دوی راله نوددوی پلار وفات سوی وو او کله چی دوی ولیده حواء نودوی یې وپیژنده. اوبیا داپیوسته سوه په آدم ﷺ پوری. نوآدم ﷺ ورته وفرمایل چی لیری سه زما څخه ولی چی زه ستا دوجی څخه دلته راغلی یم، نو یواځی والی راوله زما اودملائکو په مینځ کی، نودده څخه یې روح واخیسته او غسل یې ورکی اوکفن یې پر وپیچی او خوشبویانی یې پر ولگولی، اوقبریې ورته وکښی اولحدیې ورته جوړکی اودجنازی لمونځ یې ورکی اوبیایې قبرته داخل کی اوپه قبرکی یې کښیښووی اوبیایې خاوری پر ورواچولی، بیادی ملائکو وویل: ای بنی آدمو داستاسی طریقه ده په مړو کی (۱) اسناد ددی صحیح دی ده ته.

اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن عساكر دطریقې دشیبان بن فروخ څخه دی نقل کوی دمحمد بن زیاد څخه دی نقل کوی دمیمن بن مهران څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تکبیرات وکړه ملائکو په آدم ﷺ باندی څلور تکبیرات، اوتکبیرات به کوی ابوبکر پرفاطمه باندی اوتکبیرات به کوی عمر په ابوبکر باندی څلور واره، اوتکبیرات به کوی صهیب پرعمر باندی څلور واره. (۲) دا ویلی دی ابن عساكر. اوراوی ددی غیر دابن میمون څخه بل څوک دی نوبعضی ویلی دی چی ابن عمر دی. او اختلاف سوی دی په هغه ځای کی چی آدم ﷺ په کی دفن سوی دی نو مشهوره

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۱۲۲/۵) او هیثمی وایی په المجمع کی (۱۹۹/۸): روایت ددی کړی دی عبدالله بن احمد اوپه مسند الرویانی (۱۷/۳) کی مرفوعاً ذکر دی په دی لفظ سره: کله چی آدم ﷺ وفات سو نو ملائکو ولمبوی. اوبنی آدم ته یې وویل چی داستاسی طریقه ده په مړو کی. اودا ذکر کړی دی المقدسی په المختارات کی.

(۲). داضعیف حدیث دی راوی ددی ابونعیم دی چی دایی په الحلیه (۹۲/۴) کی ذکر کړی دی اوددی دپاره شاهد سته دحدیث دانس څخه چی روایت یې کړی دی حاکم په مستدرک کی (۳۸۵/۱) او ویلی یې دی چی داحدیث حسن اوصحیح دی اوشیخینو ددی تخریج نه دی کړی اوالمبارک بن فضاله داهل زهد اواهل علم والاو څخه دی اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر کی (۴۱۲۰۰)، مگر دالبانی ضعیف کیدل دې حدیث لره صحیح نه دی، ځکه چی البانی ډیر صحیح حدیثونه ضعیف او ډیر ضعیف حدیثونه قوی بللی دی. والله اعلم

خبره داده چی دی دفن سوی دی دهغه غرسره دکم سره چی دی دآسمان څخه راکښته سوی وو چی په هندوستان کی دی اوبعضی وایی چی دی په غردابی قیس کی دفن سوی دی کم چی په مکه کی دی.

اوویل سوی دی چی کله دنوح عليه السلام دطوفان زمانه وه نونوح عليه السلام آدم اوحواء دواړه په تابوت کی لوړ کړه اوپه بیت المقدس کی یې پټ کړه دانقل سوی دی دابن جریرڅخه اوابن عساکر دبعضو څخه روایت کړی دی چی ویل سوی دی چی سریې دمسجد ابراهیم سره دی او دواړی پښی یې دصخره دبیت المقدس سره دی. اووفات سوی وه حواء دده څخه یو کال وروسته.

اواختلاف سوی دی دآدم عليه السلام په عمر کی: نوموړې مخکی ذکرکړه په حدیث دابن عباس کی اوپه حدیث دابی هریره کی مرفوعاً: چی په لوح محفوظ کی دده عمر زر کاله لیکل سوی وو اودا معارضه نه کوی دهغه څه سره چی په تورات کی ذکر دی چی ددی عمر (۹۳۰) کاله وو، ولی چی ددوی په قول کی طعن دی اودا مردود دی، ولی چی په دی کی خلاف سوی دی دهغه څخه کم چی زموږ په لاس کی حق دی اومعصوم دی دخطایانو څخه، اودارنگه جمع ددی ممکنه ده په مابین دتورات اوهغه څه کم چی په حدیث کی دی، ولی څه چی په تورات کی ذکر سوی دی که داچیری محفوظ وی نودابه حمل وی په موده داقامت ددی په محکه کی وروسته دراکښته کیدلو څخه، اودا (۹۳۰) کاله په حساب شمسی سره صحیح دی اوپه حساب قمری سره (۹۵۷) کاله جوړیږی اودی ته به اضافت وسی دهغه (۴۳) کالو کم یې چی په جنت کی تیرکړی دی مخکی دراکښته کیدو څخه لکه څه رنگه چی ذکرکړی دی ابن جریر اوداسی نورو نویی به داټول (۱۰۰۰) کاله.

اوویلی دی عطاء الخراسانی: کله چی وفات سو آدم عليه السلام ژړا وکړه په دی باندی مخلوقاتو (۷) ورځی، اوروایت ددی کړی دی ابن عساکر کله چی وفات سو آدم عليه السلام نو وسپارل سوه ټول کارونه شیت عليه السلام ته، اودی وو نبی په بیان ددی حدیث سره چی روایت یې کړی دی ابن حبان په صحیح خپل کی دابی ذر څخه مرفوعاً: چی نازل سوی دی پر ده باندی (۵۰) صحیفی. بیاجی کله وفات کیدی دی نووصیت یې وکی خپل زوی ته چی انوش دی نودی ټول کارونه کوله دخپل پلار څخه وروسته. بیادده څخه وروسته زوی دده قنین اوبیا دده څخه وروسته زوی دده مهلايیل. اودی هغه دی چی گمان پر کوی عجم دفارس چی داهغه سړی دی چی بادشاهی یې کړیده په (۷) واړو براعظمونو باندی، اودی اول هغه سړی دی چی ده درختی پری کړی وی اوابادیانی یې جوړی کړی وی اوغتی غتی قلعی یې جوړی کړی وی، اودا هغه سړی دی چی ده جوړ کړی دی ښار دبابل اوبشار دسوس الاقصی، او داهغه سړی وو چی ابلیس او دهغه ډله یې وشړله دمزکی څخه او دسمندر غاړوته یې ولیږل او دغرونو سرونو

ته يې وشړل اوډه قتل کړه ددوی مشران اومداوت وکی دده دولت (۴۰) کاله. اوکله چی دی وفات سو نودده زوی (یرد) دده په ځای باندی ټوله عهده سمباله کړه اوبیاچی کله ده ته مرگ رالی نوده وصیت وکی خپل زوی ته چی (خنوخ) دی چی هغه حضرت ادریس عليه السلام دی په مشهور قول سره.

ادريس عليه السلام

الله جل جلاله په قرآن کریم کی فرمایلی دی: **وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (۵۶) وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا (۵۷)**، (مریم ۵۶ \ ۵۷) ادریس عليه السلام ته الله جل جلاله نبوت ورکړی دی اوپه رښتنوالی سره، اودده خپل نوم خنوخ دی اودی په ستنه دنسبت دنبی صلی الله علیه و آله کی راځی لکه څه رنگه چی داقول کړی دی بل چا ماسوا دعلماوو دنسب څخه. اودی وو اول بنی آدم چی ورته نبوت ورکول سو وروسته دآدم عليه السلام څخه او وروسته دشیث عليه السلام څخه. اوابن اسحاق وایی چی دی اول سړی دی چی په قلم باندی یې خط لیکلی دی، اوده پیدا کړیده دزمانی دآدم عليه السلام څخه (۳۰۸) کاله.

اودارنگه ویلی دی یوی ډلی دخلگو چی دامشار الیه په حدیث دمعاویه بن الحکم السملی کی دی چی کله پوښتنه وکړه درسول الله صلی الله علیه و آله څخه په باره دخط بالرملم یعنی لیکل په شگو باندی اوفال نیول په هغه سره، نورسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل چی دانبی وو چی لیکل به یې کول په شگو باندی اوپه هغه سره به یې فال نیوی نودچا خط چی دهغه سره برابرسی نو همدغه به وی (۱) اوډیر خلگ دعلماوو دتفسیر څخه اوداحکامو څخه داگمان کوی چی دی اول سړی دی چی ددوی په باره کی یې تکلم کړی دی، اوده ته یې نوم ورکړی دی دهرمس الهرامسه، اوپه دی پوری ددروغو خبری تړی لکه څه رنگه چی یې دنورو انبیاوو په سی اوعلماوو په سی اوحکماوو په سی دروغ ویلی دی.

اودا قول دالله جل جلاله (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دی لکه څه رنگه چی ثابت سوی دی داپه حدیث دصحیحینو کی په حدیث داسراء کی چی رسول الله صلی الله علیه و آله تیرسو په دوی باندی اودی وو په څلورم آسمان کی. اودارنگه یې آیت ذکرکړی دی ابن جریر په نقل کولو سره دانس څخه چی هغه نقل کوی دعبد الاعلی څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه دی نقل کوی دجریر بن حازم څخه دی نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دشمر بن عطیه څخه دی نقل کوی دهلال بن یساف څخه دی وایی چی پوښتنه وکړه ابن عباس دکعب څخه اوزه حاضروم په هغه ځای

(۱). داصحیح دی تخریج ددی مسلم کړی دی په: کتاب المساجد کی، باب تحريم الکلام فی الصلاة (۲۳۸۵) او ابوداود په کتاب الصلاة کی، باب تشمیت العاطس فی الصلاة (۹۳۰۱۱) والنسای په کتاب السهوکی، باب الکلام فی الصلاة (۱۲۷۱۳)، واحمد په (۴۴۷۱۵) کی ذکر کړی دی.

کي: نوورته ويې ويل چي څه مراددي دالله ﷺ په باره دادريس ﷺ کي په دې قول کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) نوکعب وويله: هرڅه چي ادريس ﷺ دې نوالله ﷻ ده ته وحی وکړي چي زه به تاته لوړوم هره ورځ په شان دعمل دآدم ﷺ. ولی چي دې دخپل زمانې شخص وو، نورالي ده ته دوست دده دملائکو څخه اوورته يې وويل: چي الله ﷻ ماته دا وفرمايل نو خبري يې وکړي تردی چي زيات سی عملاً. نودی يې لوړ کي په منع ددواړو وزرو کي او آسمان ته يې وخيژوي کله چي دې ورسیدی څلورم آسمان ته نويو ځای سو دده سره ملک الموت په منع، نوخبره يې وکړه دملک الموت سره په باره دهغه کي چي دادريس ﷺ سره يې پکښي خبري کړي وی، نو ويې ويل چي څه سو ادريس؟ دې زما پر ملا باندی دی. نو ورته ويې ويل چي څومره عجيبه کاردی زه خوراليرېل سوی يم دده مرگ دپاره چي زه دده څخه روح قبض کړم په څلورم آسمان کي نوما وويل چي زه څه رنگه قبض کړم دهغه څخه روح حالانکي هغه په محکمه کي دی؟ نوروح يې ځيني واخستی په څلورم آسمان کي نوددی وجي الله ﷻ فرمايلي دي چي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا).

اودارنگه روايت ذکرکړي دي ابن ابی حاتم په خپل تفسيرکي. نودی لوړسو نو وويل دغه ملائکي ته. چي ته پوښتنه وکړه زما دپاره دملک الموت څخه چي زما څومره عمرپاته دی؟ نوده وويل چي ماته پته نسته تردی چي زه وگورم، نوکله چي يې وکتل نو ورته ويې وويل چي ته زما څخه پوښتنه کوي دهغه سړي په باره کي چي دهغه دسترگي درپ هومره وخت نه دي پاته، نوکله چي وکتله دي ملائکي دخپل وزر لاندی نو دده څخه روح اخستل سوی وو اوده ته پته هم نه وه. دا اسرئيليات دي، اوپه بعضو ددی کي نکارت دي.

اوويلی دي ابن ابی نجیح په نقل کولو سره دمجاهد څخه په دې قول دالله ﷻ کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دي وايي چي ادريس ﷺ هم لوړ سوی دی آسمان ته په دې حال کي چي هغه نه وو پر په شان دعيسي ﷺ اوپه دې خبره کي چي هغه تراوسه پوري نه دي مړنوپه دې قول کي نظردي. اوکه مراد داسي چي دمزکي څخه ژوندی لوړ سوی دی اوبيا هلته وفات سوی دی نودا منافي نه ده لکه څنگه چي مخکي په قول دکعب الاحبار کي ذکرسو.

اوويلی دي عوفی په نقل کولو سره دابن عباس څخه په باره ددی قول کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) لوړسو دي (۲) آسمان ته نوهلته وفات سو اوهمدارنگه نقل کړي دي ضحاک. اومتفق عليه حديث کي دا ذکر دي چي دې په څلورم آسمان کي وفات سوی دی اوداصحيح قول دي اوداقول دمجاهد دي اوويلی دي حسن بصری (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دي وايي چي جنت ته. اوبعضو ويلي دي: چي دي لوړ سوی دی په ژوند دپلار کي چي (يردبن مهلايل) دي. والله اعلم، اوبعضو داويلی دي چي ادريس ﷺ مخکي دنوح ﷺ څخه نه وو. بلکه دي په بني

اسرائيلوکی وو. اوويلی دی امام بخاری په ذکر کولو سره دابن مسعود او ابن عباس څخه چې الیاس هم دا ادریس عليه السلام دی او دلیل یې نیولی دی په هغه چې په حدیث دزهري کی دی چې نقل کوی دانس څخه په باره داسراء کی چې ذکر سوی دی: کله چې تیرسو رسول الله ﷺ نوورته وویل چې سلامتیا دی وی په زوی صالح باندی اونبی صالح باندی. اونه دی یې ویلی لکه څه رنگه چې ویلی وه ابراهیم او آدم عليه السلام نودوی وایی چې دانه دی په نسب درسول الله کی که چیری وای نوده به ورته هم داسی ویلی وای لکه څه رنگه چې ورته ابراهیم او آدم عليه السلام ویلی دی اودا په دی باندی دلالت نه کوی ولی چې اکثر دراوی څخه څه ناڅه هیرسی، یاداسی کیدی سی چې ده ورته دوجی دعاجزی څخه ویلی وی، اوځان ته نسبت په لحاظ دپلار والی اودمشری نه کوی لکه څه رنگه چې آدم عليه السلام ته یې دابو البشر اسم کنیه ورکړیده، اوبراهیم ته خلیل الله اودا لوی اولی العزم والا دی وروسته ترمحمد رسول الله ﷺ څخه. پر دوی ټولو باندی دی دالله ﷻ رحمتونه وی.

قصه دنوح عليه السلام

دده نوم اونسب، دده خپل نوم: نوح بن لامك بن متوشلخ بن خنوخ چې دا ادریس عليه السلام دی بن یرد ابن مهلاييل بن قینن ابن انوش بن شيث بن آدم عليه السلام دی. ددوی پیدائش دآدم عليه السلام دوفات څخه یوسل شپيته کاله وروسته سوی دی لکه څه رکم چې دا ذکر کړی دی ابن جریر اوداسی نورو اوپه تاریخ داهل کتابوکی دده اودآدم عليه السلام دپیدائش په مینځ کی یوسل او شپور څلویښت کاله فاصله ده، او حافظ ابوحاتم بن حبان ویلی دی په صحیح خپل کی په نقل کولو سره دمحمد بن عمر وبن یوسف څخه دی نقل کوی دمحمد بن مالک بن زنجویه څخه دی نقل کوی دابوتوبه څخه دی نقل کوی دمعاویه بن سلام څخه دی نقل کوی دخپل ورور څخه چې زید ابن سلام دی، دی وایی چې ما اوریدلی دی دابا سلام څخه دی وایی چې ما اوریدلی دی دابوامامه څخه دی وایی چې یوسړی وویل: ای رسول الله ﷺ: ایا آدم عليه السلام نبی وو؟ نبی ﷺ ورته وفرمایل چې هو! داسی نبی دی چې خبری ورسره هم سوی دی. نویایی ورته وفرمایل چې دده اودنوح عليه السلام په مینځ کی دخومره وخت فرق دی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایل چې: شل پیړی: (۱)، داپه شرط دمسلم سره دی اوبخاری ددی تخریج نه دی کړی. اوپه صحیح البخاری کی دابن عباس رضی الله عنه څخه نقل سوی دی چې رسول الله فرمایي: چې دآدم اونوح عليهما السلام په مینځ کی لس پیړی وی اودوی ټول پر اسلام

(۱). روایت ددی طبرانی کړی دی په الکبیرکی (۸ح ۷۵۴۵، او هیثمی ویلی دی په المجمع کی (۲۱۰۸) راوی ددی طبرانی دی. او ویلی دی ابن کثیر په البدایه والنهایه کی (۱۰۱۱) چې دا په شرط دمسلم سره دی او تخریج ددی دبخاری دی.

باندی وه (۱) که چیری مراد دقرن خخه سل کاله سی، لکه څنگه چی دامشهوره ده په خلگو کی نوددوی په مینځ کی به زرکاله سی اودا محاله نه ده، خو منافی نه ده چی دا سی ډیر لکه څه رنگه چی ویلی دی ابن عباس په قید داسلام کی، کیدی سی چی ددوی په مینځ کی بل شان قرون وی چی متاخروی اونه وی په اسلام کی، لیکن حدیث دامامه دلالت کوی په حصر کولو ددی په شلو پیړیو کی، اوزیات کړی دی ورسره ابن عباس داهم چی ټول په اسلام باندی وه، اوداپه دی وجه رد دی په هغه چا باندی چی بعضی تاریخ دانانو داگمان کړی دی چی قابیل اودهغه ځامنو داور عبادت کوی. واللہ اعلم بالاصح. اوکه چیری دقرون خخه مراد قومونه دخلگو سی لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ (الاسراء ۱۷)، اوداقول دالله ﷻ: ثُمَّ أَتَّشْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (المومنون ۳۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (الفرقان ۳۸) اودارنگه یې ویلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ (مریم ۷۴)، اودارنگه قول درسول الله ﷺ: خیر القرون قرنی.... نو وه قومونه مخکی دنوح ﷺ خخه چی ډیر عمرونه به یې تیروول نوپه دی وجی دآدم ﷺ او دنوح ﷺ په مینځ کی زرگونو کالونه تیرسوی دی. واللہ اعلم، اونوح ﷺ هغه وخت الله ﷻ راولیږی چی کله دبتانو عبادتونه شروع سوی وه اوخلگ ټول په کفر اوپه گمراهی کی اخته سوی وه، نورا ولیږی الله ﷻ نوح ﷺ رحمت دپاره دبندگانو، نودی وو اول رسول چی الله ﷻ مبعوث کی مزکی والاوته لکه څه رنگه چی به ویل کیږی په ورځ دقیامت کی په موقف کی به دده قوم ته بنو راسب ویل کیږی لکه څنگه چی دا ذکر کړی دی ابن جبیر او داسی نورو اواختلاف سوی دی ددوی په عمرکی کله چی دارسول مبعوث سو نوبعضی وایی چی دی دپنځوسو کالو وو اوچا ویلی دی چی د (۳۵۰) کالو وو اوچا ویلی دی چی دی د (۴۸۰) کالو وو داقول نقل کړی دی ابن جریر اوده نقل کړی دی دابن عباس خخه. اود ذکر کړیده الله ﷻ دده قصه اوهغه چی دده دقوم سره سوی دی، اوهغه چی نازل سوی دی پرهغو باندی عذاب دطوفان، اوپه کمه طریقه چی محفوظ سو دی اودده سره چی نور څوک په کبستی کی وه، نوپه سورة الاعراف اوسورة یونس اوهود اوالانبياء اوالمومنون او الصافات اواقتربت کی ذکرسوی دی اوناقل سوی دی دده په باره کی یومکمل سورة، نو

(۱). دامونه دی پیدا کړی په بخاری کی مگر روایت ددی نقل کړی دی حاکم په مستدرک کی (۲/ ۵۴۶) دطریقی دابی نصرمحمد بن احمد بن عمر الخفاف خخه چی دی نقل کوی داحمد بن سلمه خخه دی نقل کوی دمحمد بن البشار خخه دی نقل کوی دابو داود خخه دی نقل کوی دهمام خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دعکرمة خخه دی نقل کوی دابن عباس رضی الله عنه خخه دی وایی چی: وو په مینځ دنوح اوآدم ﷺ کی لس پیړی دټول وه په شریعت دحق باندی نو دوی اختلاف وکی نو وروسته راولیږل الله ﷻ پیغمبران زیږی ورکونکی او بیرونکی. دا حدیث صحیح دی په شرط دبخاری باندی.

اللہ ﷻ پہ سورة الاعراف کی فرمایلی دی: لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۵۹) قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۶۰) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۶۱) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأُنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۲) أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۶۳) فَكَذَّبُوهُ فَانْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (۶۴) (الاعراف ۵۹-۶۵)، اودارنگہ اللہ ﷻ پہ سورة يونس کی فرمایلی دی: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ (۷۱) فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۷۲) فَكَذَّبُوهُ فَانْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خُلَافَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِينَ (يونس ۷۱-۷۳)، اودارنگہ اللہ ﷻ پہ سورة هود کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲۵) أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ (۲۶) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدَائِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمْوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (۲۸) وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (۲۹) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۳۰) وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۳۱) قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۲) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (۳۳) وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۳۴) أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرَمُونَ (۳۵) وَأَوْحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (۳۶) وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۳۷) وَيَصْنَعِ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (۳۸) فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (۳۹) حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا

اَحْمَلُ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (٤٠) وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (٤١) وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِى مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (٤٢) قَالَ سَأُوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (٤٣) وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٤٤) وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (٤٥) قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٤٦) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (٤٧) قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (٤٨) تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ (٤٩)، (هود ١٢٥-١٢٩)، اودارنگه الله ﷺ په سورة الانبياء كى فرمايلى دى: وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (٧٦) وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سُوءٍ فَاعْرِفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ، (سورة الانبياء ٧٦-٧٧)، اودارنگه الله ﷺ فرمايلى دى: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٢٣) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (٢٤) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جَنَّةٌ مَقْرَبٌ صَوًّا بِهِ حَتَّى حِينٍ (٢٥) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ (٢٦) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (٢٧) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢٨) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (٢٩) إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ، (المؤمنون ١٢٣-١٣٠)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای كى فرمايلى دى: كَذَبَتْ قَوْمٌ نُوْحَ الْمُرْسَلِينَ (١٠٥) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٠٦) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٠٧) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٠٨) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١١٠) قَالُوا أَنْتُمْ لَكُمْ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ (١١١) قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١١٢) إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ (١١٣) وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (١١٤) إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ

مُبِينٌ (۱۱۵) قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ (۱۱۶) قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۸) فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ، (الشعراء ۱۱۰۵-۱۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (۱۴) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، (العنكبوت ۱۴-۱۵)، اودارنگه الله ﷻ پہ بل حای کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ (۷۵) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (۷۶) وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (۷۷) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۷۸) سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ (۷۹) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۰) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (۸۱) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (الصفات ۷۵-۸۲)، اودارنگه الله ﷻ پہ بل حای کی فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ (۹) فَدَعَا رَبُّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ (۱۰) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۱۱) وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (۱۲) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسْرٍ (۱۳) تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ (۱۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر ۱۷-۱۹)، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱) قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا (۳) يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا (۵) فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا (۶) وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا (۷) ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا (۸) ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (۹) فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (۱۰) يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا (۱۱) وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا (۱۲) مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا (۱۳) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (۱۴) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا (۱۵) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا (۱۶) وَاللَّهُ أَتَبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ تُبَاتًا (۱۷) ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا (۱۸) وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بَسَاطًا (۱۹) لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا (۲۰) قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا (۲۱) وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبِيرًا (۲۲) وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (۲۳) وَقَدْ أَضَلُّوا

كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا (۲۴) مِمَّا خَطَبَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأَذْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (۲۷) رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا (۲۸) (سورة نوح داول خخه تراخه پوری) ددی آیتونو وضاحت اومکمل تفسیر موږ په تفسیر کی کړی دی. اودکر به کو داتولی قصی چی په مختلفو آیتونو کی دی اوهغه احادیث به هم ذکر کوو کم چی پردی باندی دلالت کوی. اوالله ﷻ دده مدحه په مختلفو ځایونو دقرآن کریم کی ذکر کوی.

نوالله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا (۱۶۳) وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا (۱۶۴) رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِنَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا، (سورة النساء ۱۶۳-۱۶۴)، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (۸۳) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۴) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (۸۵) وَإِسْمَاعِيلَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (۸۶) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، (سورة الانعام ۸۳-۸۷)، اودارنگه الله ﷻ په بل ځای کی فرمایلی دی: أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (التوبة ۷۰)، اومخکی ذکر سوه قصه دده په سورة يونس کی اوپه سورة هود کی، اوسورة ابراهيم کی الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ، اودارنگه الله ﷻ په بل سورة کی فرمایلی دی: ذُرِّيَّةٌ مِنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (الاسراء ۳)، اوهم په دی سورة کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (الاسراء ۱۷۸)، اومخکی تیره سوه قصه په سورة انبياء کی اوپه سورة المومنون کی اوپه سورة الشعراء کی.

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (سورة الاحزاب ۷)، اودارنگه الله ﷺ په بل خای کی فرمايلي دي: كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ (۱۲) وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ (۱۳) إِنَّ كُلَّ إِلَّا كَذَبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابُ، (سورة ص ۱۴/۱۲)، اودارنگه الله ﷺ په بل خای کی فرمايلي دي: كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادُلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (۵) وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (سورة غافر ۲/۱۵)، اودارنگه الله ﷺ په بل خای کی داسی فرمايلي دي: شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ (سورة شوری ۱۳)، اودارنگه الله ﷺ په بل خای کی فرمايلي دي: كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (سورة ق ۱۴/۱۲)، اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَقَوْمُ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (سورة الذاریات ۴۲)، اودارنگه الله ﷺ په بل خای کی فرمايلي دي: وَقَوْمُ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى (سورة النجم ۵۲) اوددی قصه په سورة القمر کی ذکرده.

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (سورة حديد ۲۲). اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي په بل خای کی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاهِلِينَ (سورة التحريم ۱۰).

اوهرڅه چي مضمون دا حاديثو او دآثارو دي. نوهغه موږ مخکي ذکرکي په قول دابن عباس کی: چي وو په مينځ دآدم ﷺ او نوح ﷺ کی فاصله دشلو قرونو اوداتول وه په حق او اسلام باندي: روايت ددی کړي دي بخاري اودامو هم ذکرکړه چي مراد دقرن څخه ياموده ده اويا قوم قبيله ده. بيا وروسته ددغو قرونو صالحو څخه داسي خلگ پيداسوه چي عبادت به يې دبتانو کوي. او ووسبب ددی هغه چي ذکرکړي دي امام بخاري دحديث دابن جريج څخه چي هغه نقل کړي دي دعتاء څخه او هغه نقل کوي دابن عباس څخه په تفسير ددی آيت کی: وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (سورة نوح ۲۳) ويل

سوی دی چی دانومونه د صالحینو دی د قوم دنوح عليه السلام څخه کله چی دوی وفات سوه نو وسوسه وکړه شیطان ددوی قوم ته چی دوی دی ورځی هغه ځای ته چی دوی به په کی کښی ناسته اونومونه یې ورکړه هغو ځایونو ته اودوی دغه کاروکی او ددوی هغه ځایونو ته به ورتلل اودهغه عبادت به یې نه کوی کله چی داهم مړه سوه او ددوی اولاد پیداسو نو علم ختم سوی وو نوهغوی ددی صالحینو عبادت شروع کی ^(۱) اوابن عباس وایی چی دا عبادت دبتانو وروسته دقوم دنوح څخه په عربو کی پیداسو. اوهم دارنگه ویلی دی عکرمه اوالضحاک اوقتاده اومحمد بن اسحاق. اوویلی دی ابن جریر په تفسیر خپل کی په نقل کولو سره دابن حمید څخه دی نقل کوی دمهران څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دموسی څخه دی نقل کوی دمحمد بن قیس څخه دی وایی چی: داوو یوصالح قوم په مینځ دآدم عليه السلام اونوح عليه السلام کی، او وه ددوی دپاره اتباع چی ددوی اقتدا به یې کوله، کله چی دوی مړه سوه نوددوی مقتدیانو داویله چی که چیری موږ ددی صورتونه جوړکړو نوزموږ به عبادت ته ډیرشوق کیږی چی کله موږ ددی صورتونه گورو نوددی صورتونه یې جوړ کړه نوکله چی دوی هم مړه سوه او ددوی څخه وروسته خلگ راله نوهغوی ددی عبادتونه شروع کړه په وسوسه دابلیس لعین باندی اودایې ورته وویل چی ستاسی پلرونه ددوی عبادتونه کول او ددوی په واسطه یې بارانونه غوښتله، نودوی دوکه سوه ددی په وسوسی باندی اوددی عبادتونه یې شروع کړه، اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن ابی حاتم دعروه بن زبیر څخه چی دی وایی: ود اویغوث اویعوق اوسواع اونسر، داتول اولاد دآدم عليه السلام دی اومشر ددی (ود) دی.

اودارنگه ابن ابی حاتم وایی په نقل کولو سره داحمد بن منصور څخه دی نقل کوی دحسن بن موسی څخه دی نقل کوی دیعقوب څخه دی نقل کوی دابی المطهر څخه، دی وایی چی ذکر وسو دابوجعفر الباقر خواته دیزید ابن المهمل په دی حال کی چی ده لمونځ کوی کله چی دی دلمانځه څخه فارغه سو اومخ یې راواړوی نو ویې ویل چی تاسی ذکر دیزید ابن المهمل وکی، ایا داهغه سړی نه دی چی داوژل سوی دی په هغه محکه کی چی هلته اول عبادت دغیر الله سوی دی، دی وایی چی دوی ذکر دود وکی چی دایو صالح سړی وو او خپل قوم ته ډیر محبوب وو. کله چی دا وفات سو نودوی راتول سوه دده دقبر خوا ته، او مجمع یې داعتكاف په شکل ولگوله په محکه دبابل کی اوفریاد یې شروع کی پردی باندی، وروسته کله چی ولیدی ابلیس لعین ددی خلگو دا فريادونه نودوی ته دانسان په شکل رالی اودوی ته یې وویل چی زه ستاسی فريادونه وینم په دی سړی باندی، نو ایازه

(۱). ددی حدیث تخریج کړی امام بخاری په کتاب التفسیرکی، سورة نوح، باب (وداً ولا سواعا ولا یغوث و یعوق) (۴۹۲۰۱۸).

جوړنه کړم ستاسی دپاره یو شکل ددی چی تاسی ورته گوری؟ نودوی ورته وویل چی ولی نه. نودوی ته یې دهغه شکل جوړکی. نونبی ﷺ وفرمایل: چی دوی داشکل په خپل مینځ کی کښیښووی اودایې یادوی. بیا چی کله دی ابلیس ولیدی ددوی کار نودوی ته رالی او دوی ته یې وویل چی ایازه داشکل ستاسی دهریوه په کورکی جلا جلا جوړنه کړم چی تاسی یې په خپل کورکی یادوی، نودوی ورته وویل چی ولی نه. نونبی ﷺ وویل، چی دوی ته یې په هرکورکی جلا جلا شکلونه جوړکړه اودوی به په خپلو کورونو کی دایادول. بیانیی ﷺ وفرمایل: چی ددوی اولاد چی کله رالی نوهغوی یې ددی عبادتونه شروع کړه ماسوا دالله ﷻ څخه، نو وه اول هغه چی عبادت یې سوی دی ماسوا دالله ﷻ څخه (ود) دانوم دهغه بت دی چی دوی ورته (ود) وایه اوتقاضا ددی مخکنی عبارت داسوه چی وو هریوبت چی عبات به یې کیدی ددغه ډلو دخلگو څخه، اوداهم ذکرسوی دی چی څومره وخت تیریدی نودوی نور هم مضبوطی مجسمی ددی شکلونو جوړولی اوبیایې ددی عبادت شروع کی ماسوا دالله ﷻ څخه، او ددوی په دی عبادتونو کی ډیر مسلکونه دی چی هغه موږ په تفسیرونو کی ذکرکړی دی. والله الحمد والمنة.

اودارنگه ثابت دی په صحیحینو کی درسول الله ﷺ څخه: کله چی درسول الله ﷺ خواته ذکر کوی ام سلمه اوام حبیبه دهغه کلیسا چی دوی لیدلی وه په حبشه کی، چی نوم یې ماریه وه اودوی دواړو ذکرکړی دهغه دحسن اودهغه دتصویرونو، نورسول الله ﷻ وویل چی داهغه خلگ دی چی په دی کی صالح سپی مړسی نو پرهغه لوړ دوی ځای دعبادت جوړوی اوددوی تصویران جوړوي اوپه دغه کلیسا کی یې لگوی، داډیر بدترین خلگ دی په نزد دالله ﷻ باندی (۱)، اومقصود دادی چی کله فساد وغوړول سو په مخکه کی او دبتانو عبادتونه عام سوه، نو راولیږی الله ﷻ خپل بنده اویغمبر نوح ﷺ چی دعوت به یې کوی دالله ﷻ دعبادت طرف ته چی دهغه شریک نسته، اومنع کول به یې دنورو دعبادت څخه نو وو اول رسول دی چی الله ﷻ رالیږلی دی مزکی والاوو ته.

لکه څه رنگه چی داثابت سوی دی په صحیحینو کی حدیث دابی حیان څخه دی نقل کوی دابی زرع ابن عمروبن جریر څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ په حدیث دشفاعت کی نورابه سی دوی آدم ﷺ ته اوورته وبه وایی چی ته ابو البشریې دټولو انسانانو پلار یې، تاپیدا کړی دی الله ﷻ په خپل لاس باندی (یعنی په

(۱). ددی حدیث تخریج بخاری کړی دی په کتاب الصلاة کی، باب هل تنبش قبور مشرکی الجاهلیة، ویتخذ مکانها مسجداً (۴۲۷۱) اوطراف ددی په (۴۳۴، ۱۳۴۱) اومسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة کی ذکر کړی دی، باب النهی عن بناء المساجد علی القبور (۱۱۵)، والنسایي په کتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب النهی عن اتخاذ القبور مساجداً (۷۰۳۱۲) کی راوړی دی.

خپل قدرت سره، او په تاکی یې خپل روح اچولی دی او امر یې کړی دی ملائکو ته د سجدې تاته اوته یې په جنت کی اوسولی یې، ایا ته شفاعت نه کوی زموږ دپاره رب خپل ته؟ ایا ته نه گوري چی موږ په کم حال کی یو اوموږ ته څه رارسیدلی دی؟ نودی به وایی چی نن ورځ الله ﷻ داسی په غضب کی دی چی نه مخکی هیڅکله داسی غصه سوی دی اونه به ددی څخه وروسته هیڅکله داسی غوصه سی، اوزه منع سوی وم دخوراک ددرختی څخه نوهغه حکم مایوره نه کی. او وایی به نفسی نفسی یعنی نفس زما نفس زما، تاسی ولاړسی زما څخه ماسوا بل چاته، ولاړسی تاسی نوح ﷺ ته. نودوی به بیاراسی نوح ﷺ ته او ورته وبه وایی چی ای نوح ﷺ ته هغه سپی یې چی ته الله ﷻ اول پیغمبر لیرلی یې مزکی والوته اوتاته الله ﷻ شکر گزار بنده ویلی دی، ایا ته نه وینی چی داموږ په کم حال کی یو، ایا ته به زموږ دپاره شفاعت ونه کړی رب العزت ته؟ نودی به وایی چی نن ورځ رب زما داسی غصه دی چی نه مخکی ددی څخه داسی غوصه سوی دی اونه به وروسته ددی څخه داسی غصه سی، اودی به هم وایی چی نفسی نفسی. اودارنگه یې ټول حدیث ذکر کړی دی لکه څه رنگه چی ذکر کړی دی بخاری په قصه دنوح ﷺ کی. پس کله چی ولیری الله ﷻ نوح ﷺ ده دعوت ورکی خلگو ته دعبادت دالله ﷻ طرف ته او خلگ به یې منع کول دعبادت دنورو څخه اودشرك څخه دالله ﷻ سره اودبتانو دعبادت څخه اودوی ته به یې امرکوی ددی خبری چی دوی دالله ﷻ معرفت وپیژنی اودهغه وحدانیت وپیژنی، اوددی خبری دعوت به یې کوی چی نسته اله ماسوا دهغه څخه اونسته رب ماسوا دهغه څخه، لکه څه رنگه چی امرکړی دی الله ﷻ هغو رسولانو ته چی دده څخه وروسته دده په نسل کی راغلی دی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (الصافات ۷۷) او الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (الحديد ۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ (سورة النحل ۳۲)، او دارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مَنْ رُسِلْنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ (سورة الزخرف ۲۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (سورة الانبياء ۲۵) اوددی دوجی نوح ﷺ خپل قوم ته وویل: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة المومنون ۲۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة الاعراف ۲۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا (سورة نوح ۳۲) اودارنگه یې په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (سورة نوح ۱۴) نوددی څخه دا

معلومه سوه چي ده دوی ته هر قسم دعوت ورکړي دی د شپي او ورځي، په پټه او په ښکاره، او په بېره ورکولو سره او په زيری ورکولو سره، او په دی طریقي کی یوه طریقه هم کامیابه نه سوه، بلکی دوی په خپلو گمراهیانو کی نور هم سرکښه سوه او مشران ددوی به داویل: قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (سورة الاعراف ۲۰) یعنی مشران ددوی به نوح ﷺ ت ویله: إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ يَقِينًا مَوْدٍ وینو تا په گمراهی ښکاره کی نوده ورته وویل چي: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۱) یعنی زه نه یم په گمراهی باندی هغه چي تاسی گمان کوی، بلکی زه په هغه سیده لاریم دالله ﷻ طرف ته هغه الله ﷻ چي یوشی ته وایی چي سه نوسی: أُولَئِكَ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (سورة الاعراف ۲۲) اودا شان در رسول دی چي دی به وی بلیغ اوفصیح اوناصح او پوه شخص دالله ﷻ په باری کی، اودوی کافرانو به ورته ویله چي څه به یې ورته ویل: مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّائِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (سورة هود ۲۷) دوی به تعجب کوی په دی خبری باندی چي رسول دی بشر وی، اوسپک به یې کتل هغو کسانو ته چي دده تابعداری یې کوله اوویل به یې چي داخو زموږ څخه کښته خلگ دی اودا ضعفاء خلگ دی. اوقول ددوی چي (بادی الراي) یعنی صرف ستا دعوت په اوریدو سره یې ایجابت وکی بغیر دکتو څخه اوبغیر دنظر څخه په دی کی. اوهم پر هغه خبروبه یې طعن (یعنی پیغور ورکوی) دکمو په سبب چي مدحه او ستاینه سوی وه د (صحابو و کرامو) ولی چي حق ښکاره سی نوپه هغه کی دسوچ کوی هیڅ ضرورت نه وی، بلکی څنگه چي ښکاره سی نواتباع کول یې واجب دی: ددی وجی څخه رسول الله ﷺ فرمایلی دی (په تعریف دابوبکر رضی الله عنه کی) چي ماچاته هم دعوت داسلام نه دی ورکړی مگر دهغه به په زړه کی تردد اوشک وو بغیر دابوبکر رضی الله عنه څخه چي ده بغیر دڅه شک اوپښتنو څخه اسلام قبول کړی دی، اوهم په دی وجه دیوم الثقیفة په ورځ ددوی بیعت ډیر په تلواری سره وسو بغیر دڅه فکر اوسوچ څخه، ولی چي افضلیت دده ښکاره وو او ظاهر وو په نورو صحابو و باندی، اوددی دوجی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چي کله به یې دلیکل کولو اراده وکړه دپاره دمقررولو دخلافت دحقدارانو هغه لیکل به یې پرېښوول، اوبیایې وفرمایل چي الله ﷻ اومومنان ټول انکارکوی په ماسوا دابوبکر رضی الله عنه څخه، اوقول دکافرانو نوح ﷺ ته او دهغه تابعدارانوته: وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ يَعْنِي نَهْ دِي ښکاره سوی ستاسی دپاره یوڅه خاص کار وروسته دایمان راوړلو څخه اونه ستاسی په موږ باندی څه فضل سته: بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُمْ عَلَىٰ يَتْنٍ مِّن رَّبِّي

وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمْوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ بلکي تاسی موږ ته درواغجن بنسکاري، اودا خطاب دنوح عليه السلام ډير د نرمي په اندازکي وو اونرمي به يې کوله په دعوت کي د حق طرف ته چي دوي د حق اړخ ته مايله سي لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمايلي دي: فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى (طه ۴۴) اودارنگه يې په بل ځای کي فرمايلي دي: ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل ۱۲۵) اودي نوح عليه السلام به دوي ته وييله چي: قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ (سورة هود ۲۸) يعني دانبوت اورسالت: فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمْوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (سورة هود ۲۸) يعني تاسي په دي حق باندې پوه نه سواست اوهدايت مو ځيني حاصل نه کي (أَنُلْزِمُكُمْوهَا) (سورة هود ۲۸) يعني آيازه تاسي مجبوره کوم پردي باندې : وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (سورة هود ۲۸) يعني زما په تاسي کي څه حيله نسته اوحال دادې چي تاسي بد گڼونکي ياست ددي حق وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الشعراء ۱۰۹) يعني زه ستاسي څخه ددي په بدله کي هيڅ څه نه غواړم بلکه زه به دالله جل جلاله څخه ددي په بدل کي ثواب غواړم دهغه ذات څخه چي هغه ښه ورکونکي دي دهرچا څخه اوهغه به ماته ښه راکي ترهغه چي تاسي يې ماته راکوي.

اودارنگه قول دالله جل جلاله: وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَأُوا رِبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (سورة هود ۲۹) گواکي چي دوي طلب وکي دده دليري والي ددوي څخه، اودوي ورسره وعده وکړه اوپه دي خبره ټولو اتفاق وکي چي دي څه خبره اوڅه کار کوي نوموږ به دهغه څخه انکارکوو (إِنَّهُمْ مُلَأُوا رِبِّهِمْ) يعني دوي يې وييرول چي تاسي که انکار وکي اوحق مو شاته وغورزوي نوتاسي به دالله جل جلاله خواته پيش کيږي. او ددي وجي څخه کله چي کفار دقريشودنبي عليه السلام څخه داوغوښتله چي دي دي دځان څخه سپک او کمزوري خلگ ليږي کي، لکه عمار اوصهيب اوبلال اوخباب اوداسي نورسوه، نوالله جل جلاله منع کي دي ددي کار څخه، لکه څنگه چي موږ بيان کړه په سورة كهف کي اوپه سورة انعام کي: وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ (سورة هود ۳۱) يعني ده وويل چي زه خو يورسول اوبنده دالله جل جلاله يم زه نه پوهيږم مگرپه هغه چي الله جل جلاله ماته رابښوولي دي اوزه په ځان باندې قادرنه يم مگرپه هغه چي الله جل جلاله پرقادر کړي يم اوخپل نفس ته دنفع اوضرر رسولو مالک هم نه يم مگر هغه چي الله جل جلاله وغواړي: وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ (سورة هود ۳۱) اوزه دانه وايم چي په دوي کي خير نسته دالله جل جلاله په نزد باندې په ورځ دقيامت کي، الله ښه

پوهيږي ددوی په زړونو باندې اوجزابه ورلره ورکي ددوی دښتونو مطابق که په نیت کی خپروو نوخیر اوکه په نیت کی شروو نوجزابه هم دشر ورکول کيږي.

لکه څه رنگه چي دوی ویلي دي په نورو ځایونو کی: قَالُوا أَتُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ (۱۱۱) قَالَ وَمَا عَلَّمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۲) إِنَّ حِسَابَهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ (۱۱۳) وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۴) إِنَّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ (سورة الشعراء ۱۱۱-۱۱۵) اودارنگه اوږده سوه زمانه ډیره ددوی په دی جنگونو کی لکه څه رنگه چي فرمایلي دي الله ﷻ: فَلَيْتَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (سورة العنكبوت ۱۴) ددی ډیری مودی تیریدو سره بیا هم ایمان قبول نه کی مگر لږو خلکو ددوی څخه، اووه به چي هریو نوی نسل راتلی نو هغه ته به مشرانو دا وصیت کوی چي دده په دی خبری دی ایمان نه راوړی اودده مخالفت دی کوی. او وو به پلار چي کله به یی زوی عاقل اوبالغ سو نو وصیت به یی ورته کوی چي دنوح ﷺ په دین باندی به ایمان نه راوړی ترڅو چي ژوندی یی، اودا ددوی کار وو چي انکار به یی کوی په خپله اونورو ته به یی هم دانکار کولو ترغیب ورکوی اومنع به یی کول داتباع دحق څخه، نو په دی وجه نوح ﷺ عرض وکی خپل رب ته: وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاغْرًا كَفَّارًا (سورة نوح ۲۷) اوددی وجی څخه وویل ورته دی کافرانو: قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۲) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (سورة هود ۳۲-۳۳) یعنی په هغه چي مادهغه ستاسی سره وعده کړیده په هغه باندی الله ﷻ قادر دی، ولی چي هغه داسی ذات دی چي هغه هیڅ شی نه سی عاجزه کولی. بلکه هغه داسی ذات دی چي یوشی ته وایی چي سه نو پس هغه وسی، وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (سورة هود ۳۴) یعنی څوک چي الله ﷻ گمراه کړیدی نو څوک هم دانه سی کولی چي ده ته هدایت وکی الله هغه ذات دی چي چاته هدایت نصیب کوی اوچاته گمراهی، او هغه داسی ذات دی چي څه غواړی هغه کوی، او هغه غالبه او حکمتونو والا ذات دی، اوپوه دی په هغه چاچي هغه مستحق دهدایت دی اوپه هغه چاچي هغه مستحق دعقوبت دی، او هغه ذات لره دی حکمت بالغه، وَأَوْحِي إِلَيَّ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ (سورة هود ۳۶) داتسلی ده دهغه خبرو څخه چي دهغه داړخه ده ته وسوی، فَلَمَّا تَبَيَّنَ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (سورة هود ۳۶) او دا تعزیه ده نوح ﷺ ته چي نور څوک ایمان نه راوړی ماسوا ددوی څخه چي کمو ایمان راوړی دی، اونه دی خفه کوی تا هغه چي وسو ولی چي کامیابی نژدی ده اودا خبربه حیران کی حیران کونکی:

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (سورة هود ۳۷) اودا ددی وچی څخه چی نوح ﷺ کله مایوسه سو دخپل قوم څخه چی دهغو نور اصلاح او کامیابی نه کیدله، اودایې ولیده چی په دوی کی نورڅه خیرنسته، اودایې ولیده چی نور هغو ده ته هر قسم اذیت او تکلیفونه رسول په هره طریقی سره په قول او فعل دواړو سره اودده مخالفت یې کوی او تکذیب یې کوی دده، نودعا وکړه ده په عذاب راوستلو په دوی باندی دالله ﷻ څخه، اوالله ﷻ دده دادعا قبوله کړه.

الله ﷻ فرمایلی دی : وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ (۷۵) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الصافات ۷۵-۷۶) اودارنگه یې په بل ځای کی فرمایلی دی: وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الانبياء ۷۶) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ۱۱۷-۱۱۸) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ (سورة القمر ۱۰) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۲۷) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ أُنزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۲۹) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ (۳۰) ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (۳۱) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَكِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَعْبُدْكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هِيَ هَاتِ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (سورة المومنون ۲۲-۳۹) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (سورة نوح ۲۵-۲۷). پس راتول یې کړه گناهونه ددوی او کفر ددوی په دوی باندی اوفسق اوفجور ددوی په دوی باندی، نو وروسته الله ﷻ امر وکی ده ته چی کښتی جوړه کی، او دا کښتی ډیره غټه وه، چی ددی مثال مخکی هم نه وو اوددی څخه وروسته هم نسته، اوالله

ﷺ ورته وويل چي كله زما امر وسو اوزما غضب په دوي باندې نازل كيدى هغه غضب چي دمجرمانو څخه بيانه ليري كيږي نوبيادي دوي ته په دې كښتي كي ځاي مه وركوي او واپسي به دوي خلكوته نه كوي، دا يې ورته ددې وجي څخه وويل چي د عذاب په وخت كي بيا كيدى سي چي دده په زړه كي نرم والى راسي، ولي چي په كتلو او بيريدلو كي ډير فرق وي. نوددى وجه څخه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ (سورة هود ۳۷۸) اودارنگه يې فرمايلي دي: وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرْعَاهُ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ (سورة هود ۳۸۱) يعنى دوي به استهزاء كوله ده نوح ﷺ په خبره باندې چي نوح ﷺ ورته د عذاب وينا كوله اودوي به داويل: قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (سورة هود ۳۸۱) يعنى موږ پناه غواړو ستاسي څخه اوتعجب كوو ستاسي په دې كفر كي پر هميشوالي باندې اوستاسي په دې ضد باندې چي داضد تقاضا د عذاب كوي په تاسي باندې: فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (سورة هود ۳۹۱) او وو ددوي دا كافر غليظ په دې دنيا كي اوداضد ددوي اوعناد ددوي په دې دنيا كي، اودارنگه ددوي داضد به په آخرت كي هم وي اوانكار به كوي دراتگ دپيغمبر څخه دوي ته. لكه څه رنگه چي امام بخاري ذكر كړي دي په نقل كولو سره دموسى بن اسماعيل څخه دي نقل كوي دعبد الواحد بن زياد څخه دي نقل كوي داعمش څخه دي نقل كوي دابى صالح څخه دي نقل كوي دابى سعيد څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله ﷺ: چي رابه سي نوح ﷺ اوقوم دده په ورځ دقيامت كي، نووبه وايي الله ﷻ: اياتا دوي ته دين رسولى دي اوبيان كړي دي تادوي ته؟ نونوح ﷺ به وايي چي هو! اى ربه زما. نوبيا به دده قوم ته وايي چي ده تاسي ته دين در رسولى دي؟ نودوي به وايي چي نه: موږ ته خوبالكل پيغمبر نه دي راغلي، نووبه وايي نوح ﷺ ته چي ستا دپاره شاهدي كونكي څوك سته؟ نودى به ورته وفرمايې چي محمد ﷺ اومت دهغه، نودا امت دنبى ﷺ به وايي چي موږ شاهدي ادا كوو چي ده ورته دين ورسولى دي.

اوداقول دالله ﷻ: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا (سورة البقره ۱۴۳) اودوسط څخه مراد عدل دي. پس دا امت به شاهدي ادا كي دخپل نبى په قول باندې چي هغه ريشتيني دي، په دې خبره چي الله ﷻ نوح ﷺ ليرېلى وو په حق سره، اوناازل كړي يې وو په ده باندې حق بيا ده امر كړي وو په هغه باندې خلكوته، اودايې رسولى وو خپل امت ته په اكملة طريقه سره، اوهرڅه چي ددوي دپاره به په كي خير وو نوهغه يې ورته هم بيان كړي دي اوامريې ورته كړي دي دهغه شي اوهر هغه كار چي

ددوی به په کی نقصان وو نودهغه څخه یې منع کړی دی، اودا رنگه وو شان دتولو پیغمبرانو، تردی چی خپل قوم یې ددجال دفتنی څخه هم خبرکړی وو چی دهغه څخه ځان ساتی حالانکی چی دهغه په زمانه کی ددی دراوتلو هیڅ امکان نه وو بیا هم دده دشفقت او درحمت دوجی په خپل قوم باندی دا یې ورته ویلی وه.

لکه څنگه چی امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبدان څخه دی نقل کوی دعبدالله څخه دی نقل کوی دیونس څخه دی نقل کوی دالزهری څخه دی نقل کوی دسالم څخه دی وایی چی ویلی دی ابن عمر: ولاړ سو رسول الله ﷺ دخلگو په مینځ کی نودالله ثناء او صفات یې بیان کړه. بیایې ذکر ددجال وکی نو ویې ویل: چی زه تاسی بیروم دهغه څخه، او نسته داسی یوپیغمبر چی خپل قوم یې دهغه څخه نه وي بیرولی. اودارنگه بیره ورکړه نوح علیه السلام خپل قوم ته، لیکن زه تاسی ته دهغه په باره کی یوقول وایم چی هغه چاهم نه دی ویلی خپل امت ته: تاسی ته پته سته چی هغه (پوند) دی یعنی یوه سترگه یې ده، اوالله ﷻ اعور نه دی (۱) اوداحدیث په صحیحینو کی هم ذکر دی دحدیث دشیبان بن عبدالرحمن څخه چی هغه یې نقل کوی دیحیی بن ابی کثیر څخه دی نقل کوی دابی سلمه بن عبدالرحمن څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ایازه تاسی خبرنه کړم ددجال په باره کی دداسی خبری څخه چی دامخکی یونبی هم خپل قوم ته نه ده کړی؟ دی (پوند) دی اودی به راوړی دځان سره په مثال دجنت اودورځ کم ته چی دی جنت وایی هغه به جهنم وی، اوزه تاسی ته بیره درکوم ددی څخه لکه څنگه چی بیره ورکړیده نوح علیه السلام خپل قوم ته دالفظ دبخاری دی. (۲)

اوبعضو سلفو داسی ویلی دی: کله چی قبوله کړه الله دده دعا نو امریې ورته وکی چی یوه درخته اړه کی چی دهغه څخه بیا داکبستی جوړه کی، نودایې وکرله اوبیایې ورته سل کاله انتظار وکی، بیایې په سل کاله کی نجاری پر وکړه، اوبعضو ویلی دی چی په څلویښتو کالوکی. او ویلی دی محمد بن اسحاق دثوری څخه: اودا دساج لرگی درخته وه چی دایوه مشهوره درخته ده اوچا ویلی دی چی دا دچلغوزو درخته وه اوداپه نص دتورات کی ذکر دی، اوثوری ویلی دی چی: ده ته امر وسو چی ددی اوږدوالی دی (۸۰) گزه، اوددی دننه ځای او دباندی اړخ په تار کولو باندی بندکی، او وگرزوی ددې سینه داسی چی اوبه شری

(۱). ددی حدیث تخریج امام بخاری کړی دی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب قول الله عزوجل، ولقد ارسلنا نوحا الی قومه (۳۳۳۷/۲).

(۲). ددی حدیث تخریج کړی دی امام بخاری په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب قول الله تعالی (ولقد ارسلنا نوحا الی قومه) ۳۳۳۸/۲ دطریق دابی نعیم څخه. اومسلم په کتاب الفتن کی، باب ذکر الدجال (۲۲/۱۸) دطریق دمحمد بن رافع څخه.

(يعنی سينه دې يې ورجگه اوتيره کړې ترڅو اوبه په آساني سره وڅيرلاي سي) او قتاده (۱) ويلي دي چي وو ددي اوږدوالي (۳۰۰) گزه اوپلن والي ددي (۵۰) گزه اودي وايي چي دا قول په بناء دهغه دي چي ماليدلي دي په تورات کي.

او حسن بصري ويلي دي چي ددي اوږدوالي (۲۰۰) گزه وو اوپلن والي ددي (۳۰۰) گزه وو او ابن عباس وايي چي ددي اوږدوالي (۱۲۰۰) گزه وو اوپلن والي ددي شپيته گزه وو، او بعضو ويلي دي چي اوږدوالي ددي (۲۰۰۰) وو اوپلن وايي يې (۱۰۰) گزه وو اودوي ټولو ويلي دي چي لوړ والي ددي (۳۰) گزه وو اودا دري چته وه هريو چت (۱۰) گزه وو نو لاندني چت دپاره دحيوانانو وو مينځني چت دپاره دانسانانو وو اولور چت دپاره دمرغانو وو، او وه دروازه ددي په پلن والي کي.

دارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا (سورة المومنون ۲۷/۲۶) يعنی زموږ امر دي تاته، اوپه کتلوسره زموږ ستا جوړولو ته، چي موږ تاته صحيح طريقه دجوړولو وښيو، فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ، (المومنون ۲۷/۲۶) نوپيش يې کي هغه لوی کار ده ته اوامريې وکي چي کله عذاب په دوي راځي نوته داټول حيوانات او مرغان او هغه کسان چي ايمان يې راوړي دي هغه ټول ته په دي کبستي کي سپاره کړه ددي دپاره چي ددوي نسل پاته سي، اودايې ورته هم وويل چي خپل کورني هم دځان سره بار کړه مگر نه هغه چي په هغه باندې فيصله سوي وي. نو دوي بارکړه داټول په کبستي کي اوپه دي کافرانو باندې عذاب نازل سو، اودي ته يې امر کړي وو چي داکافران به بيادي کبستي ته نه راځي کله چي په دي باندې عذاب راکبسته سي. لکه څه رکم چي موږ ددي بيان مخکي ذکر کي. او مراد په تنور سره په نيز دجمهورو باندې: مخ دمزکي مراد دي، يعنی راوتلي دا اوبه دمزکي دهر اړخ څخه تردی چي اوبه راوتلي دهغه تنورونو څخه چي هغه داور دپاره جوړسوي وه، اودابن عباس څخه نقل دي: چي دانتور يوه چينه ده په هند کي. اوشعبي ويلي دي چي داپه کوفه کي ده او قتاده وايي چي داپه الجزيره کي ده. اوويلي دي علي بن ابي طالب تنور چاودلو دسپيدوته اوړنا ددي ته، يعنی ددي نور اوړنا ته يعنی په دي وخت کي ته دا ټول بار کړه په کبستي کي دهر يوه

(۱). د ا قتاده زوی د دعامه بن قتاده بن عزيز ابو الخطاب السدوسي البصري دی ، دی مفسر او حافظ وو ، اوږوند وو امام احمد ويلي دي چي قتاده احفظ داهل بصری دی او وو دده سره علم په مفرداتو دلغت باندې او ورسره وو علم د حدیثو دی وفات سوي دی په طاعون ناجوري سره. اودی پیدا سوي دی په (۲۰) هجري باندې او وفات سوي دی په (۱۱۸) هجري باندې اوبعضو ويلي دي چي په (۱۱۷) هجري باندې وفات سوي دی.

د جوړو څخه دوه دوه، اودا قول غريب دی يعنی په دی قول باندی اقوال دومره نسته. اودارنگه قول دالله ﷺ: حَتَّىٰ اِذَا جَاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا اَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (سورة هود ۴۰) داوو امر ده ته چی کله عذاب نازلیدی په دوی باندی چی بارکړی دی دهری جوړی څخه دوه دوه. اوپه کتاب داهل کتابو کی داذکر سوی دی: چی ده ته امر وسو چی بار کړی دځان سره دهغو حیواناتو څخه چی دهغه غوښه دخوړلو وی (۷) جوړی. اودهغه چی دهغه غوښه نه خوړل کیږی دوی دوی جوړی یونر اوبل ماده.

اودا بدل مفهوم دی دقول دالله ﷺ څخه اوحال داچی زموږ کتاب حق دی اوپه دی کی (اثنین) ذکر سوی دی که چیری داموږ وگرځوو مفعول به نوییا برابریږی. والله اعلم. اوبعضو داذکر کړی دی په روایت کولو سره دداین عباس څخه: چی اول دننه سويدي دی کښتی ته مرغان (در) مرغی چی دایو قسم مرغی ده اوپه حیواناتو کی آخر (خر) دننه سوی دی، اودننه سو ابلیس دی ته چی کښتی وو دخره په غوږ پوری ابن حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابی څخه دی نقل کوی دعبداالله بن صالح څخه دی نقل دلیث څخه دی نقل کوی دهشام بن سعد څخه دی نقل کوی دزیدبن اسلم څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: کله چی داخل کړه نوح ﷺ کښتی ته دوی دوی جوړی، نوخپلو ملگرو ورته وویل چی: موږ به څنگه مطمئن سو؟ اویایې داسی وویل چی ته به څنگه مطمئن سی په باره دحیوان کی حالانکه زموږ سره زمري هم سته په دوی کی؟ نوالله ﷺ پردې زمري باندی تبه راوسته، نودا وه اوله تبه په محکه کی چی الله ﷺ نازله کړه بیا دوی گیله وکړه دمورک څخه چی داخو زموږ ټوله خوراکه خرابوی. نوالله ﷺ دی زمري ته وحی وکړی نوده پرنجی وکی نودهغه څخه پیشی راووتله نودا مورک پټ سو ددی پیشو څخه، داحديث مرسل دی، اودارنگه قول دالله ﷺ: وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ (سورة هود ۴۰) یعنی چی دچا دعا قبوله سويده په باره دکافرانو کی اودچا نه ده قبوله سوی لکه دنوح ﷺ دعا دخپل زوی دپاره چی (یام) دی دی هم غرق سوپه هغه عذاب کی (وَمَنْ آمَنَ) (سورة هود ۴۰) یعنی بارکړه په دی کی هغه چی په تاباندی یې ایمان راوړی دی ستا دامت څخه. دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (هود ۴۰) یعنی په دی دومره موده کی ډیر لږو خلکو ایمان راوړی. سره ددومره تکلیفونو چی سهار اومانام به یې دعوت کوی کله به یې بیره ورکوله دوی ته اوکله به یې زیری ورکوی کله به یې په نرمی سره دعوت کوی اوکله به یې تیزی کوله اوعلماوو اختلاف کړی دی په تعداد دخلگو کی چی دده سره په کښتی کی وه. نو ابن عباس ویلی دی چی (۸۰) سړی وه او ددوی سره

ښځې هم وې، او کعب الاحبار ویلي دي چې (۷۲) وه. او چاویلی دی چې (۱۰) وه او چاویلی دی چې نوح عليه السلام وو او دده دری ځامن وه او دده دځامنو ښځې یې ورسره دښځې د(یام) کم چې انکار کړی وو، او ځان یې دنجات دلاری څخه واړوی، او په دی قول کی مخالفت دی دظاهر دآیت سره، بلکی دا آیت په دی باندی دلالت کوی چې دده سره دخپلی کورنی څخه ماسوا نور خلک هم وه. لکه څنگه چې الله ﷻ فرمایلی دي: وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ۱۱۸). او ویل سوی دی چې دا (۷) وه. او هرڅه چې ښځه دنوح عليه السلام وه داوه مور دتولو بچیانو دنوح عليه السلام، حام، سام، یافث، یام، اودی ته اهل کتاب (کنعان) وایی اودا هغه وو چې غرق سوی وو په طوفان کی اوبل عابر وو. پس دامره سویدی مخکی دطوفان څخه اوبعضی وایی چې دامره سوی دی په طوفان کی اوداوه دهغو څخه چې پرده باندی هم دقول تسبیح سوی دی دوجی دکفر دده څخه. او په نزد داهل کتابو کی دی په کبستی کی وو. نودوی وایی چې احتمال لری چې ده وروسته کفر کړی دی، یادی انتظار کړی وی دقیامت. اوظاهر قول اولنی دی: لَا تَذَرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (سورة نوح ۲۶)، اودا رنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (سورة المومنون ۲۸ \ ۲۹) په دی آیت کی یې امر کړی دی درب په حمد کولو باندی اوشکر کولو باندی په دی خبره چې الله ﷻ ورته کبستی مسخره کړه اوده ته یې نجات ورکی اوفتح یې ورکړه په قوم دکافرانو باندی اوسترگی یې ورلره یخی کړی په هلاکت ده هغو کافرانو چې دده درساتل تکذیب یې کوی اوخلاف یې کوی لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ (۱۲) لَتَسْتَوتُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةً رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ (۱۳) وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ (سورة الزخرف ۱۲ \ ۱۴).

اودارنگه به ورته امرکیدى ددعاگانو په اول اول وختونو کی: چې دی وی په خیر اوبرکت کی اوچی وی دده عاقبت ښه اومحمود، لکه څه رنگه چې فرمایلی دی الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته په وخت دهجرت کی: وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِّنْ لَّدُنْكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا (سورة الاسراء ۸۰) او ویلی دی نوح عليه السلام په وخت دوصیت کی هغه خلگوته چې ورسره په کبستی کی وه: اَرْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (سورة هود ۴۱) یعنی په نامه دالله ﷻ باندی دی ددی گرځیدل اوانتهاء ددی، إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ یعنی هغه ذات دردناک عذاب ورکونکی دی سره ددی چې بڅښونکی اومهربانه هم

دی، چې نه لیری کیږي عذاب ددی دظالمانو څخه، لکه څنگه چې یې داعذاب راکښته کړی وو په مخکه والاوو باندی چې عبادت یې دغیرو کړی وو.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ (سورة هود ۴۲) اودا په دی طریقې سره چې الله ﷻ بارانونه پر راکښته کړه داسی بارانونه وه چې نه مخکی داسی باران سوی وو اونه به وروسته داسی باران وسی اوامر وسو مزکی ته چې دهرایخ څخه اوبه راوباسه نوراوتلی اوبه دهرایخ دمزکی څخه. لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ (۱۰) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۱۱) وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (۱۲) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوَاحِ وَدُسِّرَ (سورة القمر ۱۰-۱۳) ددسر څخه مراد میخونه دی (تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا) (سورة القمر ۱۴) یعنی دازموږ په حفاظت باندی گرځی اوزموږ په چوکیداری اوزموږ په مشاهدی سره گرځی: جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ (سورة القمر ۱۴) ابن جریر دا ذکر کړی دی چې داطوفان په میاشت د(آب) کی وو په حساب دقبطیانو (تاریخ الطبری ۱۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ (سورة الحاقة ۱۱) یعنی په کښتی کی: لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ (سورة الحاقة ۱۲) ویلی دی یوی ډلی دمفسرینو: چې لوړی سوی وی اوبه هغه لوړ غر دمزکی ته (۱۵) گزه. اوداقول په نزد داهل کتابوهم دی، اوچاویلی دی چې (۸۰) گزه اوعامی سوی وی دا اوبه هرطرف ته چې یوه حصه ددنیا نه وه پاته مگر په هغه کی به اوبه وی اویوزنده سرهم په دی کی نه سو پاته نه غټه درخته نه کوچنی. ویلی دی امام مالک دزید بن اسلم څخه وه دهغه زمانی خلگ چې قبضی یې کړی وی په غرونو باندی اوغندیو باندی. اوعبدالرحمن ویلی دی چې نه وه په مخکه کی یوه غونډی مگر په هغه باندی به قبضه سوی وه، دادواړه روایتونه نقل کړی دی ابن ابی حاتم.

وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (۴۲) قَالَ سَأُوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (سورة هود ۴۲-۴۳). اودا زوی (یام) وو چې ورور دحام اوسام اویافت وو، اوویل سوی دی چې نوم دده (کنعان) وو اوداوو کافر، اوکاربه یې کوی غیر صالح، اوده به خلاف کوی دخپل پلار سره په دین کی، نوهلاک سو دهغو سره چې هلاک سوه. اوپه تحقیق سره نجات پیداکی هغه کسانو چې غیر دنسب څخه وه ځکه چې ورسره په دین اومذهب کی موافق وه. وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة هود ۴۴) یعنی کله چې فارغه سوه دمزکی والاوو څخه اوڅوک هم

په کی پاته نه سو دهغو څخه چی عبادت به یې کوی دغیرالله، نوامروکی الله ﷻ مزکی ته چی خپل اوبه راکش کړی، اوامر یې وکی آسمان ته چی باران بندکړه (وَغِيضَ الْمَاءِ) یعنی کمی سوی دهغه څخه چی خومره وی د(وَقُضِيَ الْأَمْرُ) یعنی واقع سو پرهغه چی ورته په مقدر کی لیکل سوی وو وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ یعنی موږ به ورته په ژبه دقدرت داوایو چی لیری والی دی وی دوی لره درحمت اومغفرت څخه.

لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (سورة الاعراف \ ۲۴) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خُلَافَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (سورة يونس \ ۷۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمٌ سَوْءٌ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (سورة الانبياء \ ۷۷) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء \ ۱۱۹ \ ۱۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ (سورة العنكبوت \ ۱۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ (سورة الشعراء \ ۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر \ ۱۷ \ ۱۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (سورة نوح \ ۲۵ \ ۲۷).

اوپه تحقيق سره قبوله كړه الله ﷻ دعادده، نوپاته نه سو په مخ دمزكي كی یو اودارنگه روایت ذکرکړی دی دوو امامانو چی ابوجعفر بن جریر دی او ابو محمد بن ابی حاتم دی په تفسیرونو خپلو کی دطریق دی یعقوب بن محمد بن الزهري څخه چی دی نقل کوی دقائد چی مولی دعبداالله بن ابی رافع دی دی نقل کوی دابراهیم بن عبدالرحمن بن ابی ربیع څخه چی ده ته خبر ورکړی دی ام المومنین عائشه چی دی ته خبر ورکړی دی نبی ﷺ چی فرمایلی یې دی: که چیری رحم کړی وی الله ﷻ په یوه سپی باندی دقوم دنوح ﷺ څخه نو رحم به یې کړی وی په مور دماشوم باندی ویلی دی رسول الله ﷺ چی نوح ﷺ په خپل قوم کی (۱۰۰۰) کاله تیرکړی دی مگر (۵۰) کاله کم اوشنی کړی یې دی (۱۰۰) کاله درختی، نوداغتی سوی اوخپری وری سوی هراړخ ته، بیایې پرېکړی دا اوکښتی یې ترینه جوړه کړه

نودا کافران به په ده باندې تیریده اوتوقی اومسخری به یې کولی، او ورته ویل به یې چې داکښتی گرزوی په وچه کو اودابه څه رنگه گرزوی؟ نونوح عليه السلام به ورته ویله چې تاسی به وگوری چې داڅه رنگه گرځی، کله چې دی فارغه سو او اوبه راووتلی دی نودیوه ماشوم مور وبیریدله په دی خپل زوی باندی او وه داچې ورسیده دریمی حصی دغره ته نوکله چې دی ته اوبه ور ورسیدلی نودا نوره هم لوړه ولاړه تردی چې دغره سرته وختله، نویاچې کله اوبه ددی ترپنډی پوری اورسیدلی نودی داماشوم په لاسونو کی لوړکی تردی چې داپه اوبوکی ډوبه سوه نودواړه په کی غرق سوه، که چیری په دوی کی الله جل جلاله په چا باندی رحم کولی نوپه دی وخت کی به یې دماشوم په مور باندی رحم کړی وای (۱) اوداحدیث غریب دی. اوددی روایت دکعب الاحبار څخه هم نقل سوی دی اودمجاهد څخه هم.

مقصود دا خبره ده چې دکافرانو څخه یوکور هم پاته نه سو په مخ دمزکی کی. نوڅه رنگه گمان کوی بعضی مفسرین چې اعوج بن عنق دنوح عليه السلام دزمانی څخه مخکی موجود وو تر زمانی دموسی عليه السلام پوری. اوویل سوی دی چې دایوکافر اوسرکښه انسان وو اوویل سوی دی چې دادیوی ښځی څخه په زناسره پیداسوی وو، اوویل سوی دی چې دادومره اوږد وو چې دسمندر څخه به یې ماهیان نیول اوهغه به یې دنورپه شعاع په خوله خوړله اوده به نوح عليه السلام ته ویله په دی حال کی چې دانوح عليه السلام به په کښتی کی وو چې داستا څه قصه ده او استهزاء به یې ورپوری کوله. اودده په باره کی داهم ویل سوی دی چې دده اوږدوالی (۳۳۳۳) گزه وو. نور داسی خرافات نقل سوی دی په تفسیرونو کی چې هغه مخالف دی دمعقول اومنقول دواړو. هرڅه چې معقول دی. نویا ولی هلاکوی الله جل جلاله زوی دنوح عليه السلام حالانکی پلار ددی دتول امت مشر وو اواهل ایمان وو، اونه یې هلاکوی اعوج بن عنق اوحال داچې داولد الزنا وو اوډیر ظالم وو اوباغی وو لکه څه رنگه چې ددی په باره کی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی؟ اوڅنگه الله رحم نه کوی په مور دهغه ماشوم باندی اونه په هغه ماشوم باندی. اوپرینبی وو دا ظالم اودا ضدی اوسخت کافر اودشیطان مرید لکه څنگه چې ورلره داصفات په تفسیرکی ذکر سوی دی؟ اوهرڅه چې منقول دی نوالله جل جلاله فرمایلی دی: ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (سورة الشعراء ۲۶)، اودارنگه یې فرمایلی دی: رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذَيَّارًا (سورة نوح ۲۶) بیا دهغه اوږدوالی چې دده دپاره ذکر سو دا مخالف دی دهغه حدیث څخه چې نبی ص ذکر کړی دی: چې الله جل جلاله آدم عليه السلام پیدا کړی دی په اوږدوالی د (۲۰) گزو، نویا دهغه څخه وروسته دخلگوقدونه کمیدل تردی وخته پوری.

(۱). ددی حدیث تخریج کړی دی حاکم په مستدرک کی (۲/ ۳۴۲) او ویلی دی چې داحدیث صحیح الاسناد دی او دواړو شیخینو ددی حدیث روایت نه دی کړی.

نودا قول دهغه شخص دی چی صادق اومصدق دی اومعصوم دی چی دځان څخه خبری نه کوی: **إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ** (سورة النجم ۴۸) یقیناً هغه وو چی تراوسه پوری دخلگو قدونه کمیږی. اوهم دارنگه ترقیامته پوری به ددی خلگو قدونه کمیږی. اودا قول تقاضا ددی خبری کوی کوی چی دآدم عليه السلام په نسل کی داسی څوک نه وو چی ددی څخه یې قد اوږد وو. نوڅه رنگه به پریښوول کیږی داخبره کمه چی نبی عليه السلام ذکر کړیده اوتگ به کیږی هغه ددروغو اقوالو طرف ته کم چی په تفسیرونو کی ذکرسوی دی.

اوکم چی اهل کتابو ذکرکړی دی هغه اهل کتابو چی بدل کړی دی قول دالله ﷻ هغه چی په دوی باندی نازل سوی وو اوپه هغه کی یې تحریف کړی وو اوځایونه یې ورته بدل کړی وه؟ نو وروسته ستاڅه گمان دی دهغه شخص په باره کی چی ددی په اقوالو باندی دلیل نیسی اوداهغه درواغجن اوځائن خلگ دی اوپه دی سره دوی امانت نیسی چی په دوی باندی دالله ﷻ دطرفه لعنتونه دی ترقیامته پوری، اوزه گمان نه کوم چی داخبر دعوج بن عناق نه دی مگر اختلاف دی دبعضو زنادقه وو دطرفه چی هغه دالله ﷻ او دپیغمبرانو دښمنان دی. بیا ذکر کوی الله ﷻ دنوح عليه السلام سوال دخپل زوی دپاره په باره دغرقیدلو کی نودالله ﷻ څخه سوال کوی په دی اعتبار سره چی ځان پوه کی اوورته داخبره ښکاره سی نووایی چی: ای ربه زما تا زما سره وعده کړی وه چی زه به تا اوستا کورنی ساتم دطوفان څخه نوبیا ولی زما زوی هلاک اوغرق سو؟ نوجواب ورکول سو چی داستا داهل څخه نه دی په هغو کی چی مایې ستاسره دنجات وعده کړی وه. یعنی موږ تاته ویلی دی: **وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ** (سورة المومنون ۲۷). نودی وو دهغه څخه چی پرده مخکی فیصله سوی وه چی دابه غرقیږی ددی وجی څخه چی ده ځان داهل ایمان والاوو څخه لیری ایستلی وو. نو دی غرق سو دخپل ډلی سره چی کافران وه اوباغیان وه.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: **قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة هود ۴۸) دا امردی نوح عليه السلام ته چی کله دمزکی دمخ څخه اوبه لیری سی اوگرخیدل پکښی کیږی نوبیا کښته سه دکښتی څخه هغه کښتی چی دډیر لوی سفر څخه وروسته د(جودی) غره پرملای باندی ودړیده اودا مشهور غردی په الجزیره کی (بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ) (سورة هود ۴۸) یعنی کښته سه دسلامتیا سره اودبرکت سره زموږ دطرف څخه په تاباندی او ستاپه امت باندی چی وروسته به پیداکیږی. ولی چی الله ﷻ نه وو گرځولی دهغه مومنانو چی دنوح عليه السلام سره وو دهیڅ یوه دپاره نسل مگر دنوح عليه السلام دپاره. دوباره نسل بیا دنوح عليه السلام څخه خپور سوی دی لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ** (سورة الصافات ۷۷) نودا نن ورځ چی څومره نسلونه دی ددی

ټول نسبت دنوح عليه السلام درې واړو ځامونو ته كيږي. حام. سام. يافت. چي دده اسم كنيه ابو الروم ده. ويلي دي امام احمد په نقل كولو سره دعبد الوهاب څخه دي نقل كوي دسعيد څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي نقل كوي دحسن څخه دي نقل كوي دسمره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي سام ابوالعرب دي. او حام ابوالحبش دي. او يافت ابو الروم دي: (۱) روايت ددي ذكر كړي دي امام ترمذي دبشر بن معاذ العقدي څخه چي ده نقل كړي دي ديزيد بن زريع څخه دي نقل كوي دسعيد بن ابي عروبه څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي نقل كوي دحسن څخه دي نقل كوي دسمره څخه مرفوعاً هم په دي مخكني طريقي سره.

او ويلي دي الشيخ ابو عمر بن عبد البر: اوداروايت ذكرسوي دي د عمران بن حصين څخه چي دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په دي طريقي سره په كم چي مخكي حديث بيان سو. دي وايي چي دلته مراد دروم څخه هغه اولني روم مراد دي چي هغه يونان دي چي نسبت يې كيږي رومي بن لبطي بن يونان بن يافت بن نوح عليه السلام ته. بيا يې روايت نقل كړي دي دحديث داسماعيل بن عياش څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه دي نقل كوي دسعيد بن المسيب څخه چي دي وايي: دنوح عليه السلام درې ځامن وه: حام سام يافت: او بيا ددي درې واړو څخه درې ځامن پيدا سوه: نودسام درې ځامن پيداسوه چي عرب. او فارس، او رومو وو. اود يافت هم درې ځامن پيداسوه چي. ترك. اوصقالبه اوياجوج اوماجوج وه، او دارنگه دحام هم درې ځامن پيداسوه چي. القبط اوسودان. او بربر وه.

اودارنگه حافظ ابوبكر البزار ويلي دي په مسند خپل كي په نقل سره دابراهيم بن هاني څخه او داحمد بن حسين بن عباد ابو العباس څخه دادواړه نقل كوي دمحمد بن زيد بن سنان الرهاوي څخه دي نقل كوي دابي څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه دي نقل كوي دسعيد بن المسيب څخه دي نقل كوي دابي هريره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي نوح عليه السلام زيږولي وه حام سام اويافت نودسام دپاره پيداسو (عرب او فارس او روم) او په دي كي خير سته اود يافت دپاره پيدا سو (الصقالبه او ترك اوياجوج او ماجوج) او په دي كي هيڅ خير نسته. او پيدا سو دحام دپاره (القبط او سودان او بربر بيا دا

(۱). ددي تخريج احمد كړي دي (۹۵ \ ۹) او په بل اسناد سره احمد نقل كوي دحسين څخه دي نقل كوي دشيبان څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي وايي چي نقل كړي دي حسن دسمره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي سام ابوالعرب دي او حام ابو الحبش دي. او يافت ابو الروم دي. اوترمذي په كتاب تفسير القرآن كي ذكر كړي دي، باب سورة الصافات (۵ \ ۳۲۳۱) دطريقي دبشر بن معاذ العقدي څخه، او په كتاب المناقب كي، باب مناقب فصل العرب (۱۵ \ ۳۹۳) او ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث حسن اوصحيح دي اود يافت او يافت. او يفت دي او حاكم په مستدرک كي (۱۲ \ ۵۴۲) او ويلي يې دي چي دا حديث حسن صحيح دي او الطبراني (۷ \ ۲۸۷۱)، اضعيف گرځولي دي الباني په الجامع الصغير كي (۱۴ \ ۳۲)، مگر دده وضعيف بللوته اعتبار نسته.

ویل (۱) سوی دی چی موږ ته ددی علم نسته چی دامرفوع دی اوکه نه مگر ددی وجی څخه، یواځی والی پری کړی دی محمد بن یزید بن سنان الرهاوی دخپل پلار څخه اودده په باره کی علماوو کلام کړی دی اودده په حدیث کی یی احتمالات ذکر کړی دی. اوروايت ددی کړی دی دده څخه ماسوا یحیی بن سعید مرسل او ددی اسناد یی نه دی ذکر کړی، اودایې قول دسعید گرځولی دی. نودی وایی چی زه وایم چی داهغه چی ذکر کړی دی ابوعمر، دا محفوظ دی دابوسعید څخه، اوداقول دده چی: او دارنگه روايت ددی سوی دی دوهب بن منبه څخه هم په دی طریقې سره اویزید بن سنان ابوفروه الرهاوی ضعیف دی، دده پرقول باندی اعتماد نه سی کیدی.

اودارنگه ویل سوی دی: چی دنوح عليه السلام دپاره دادرې ځامن نه دی سوی مگر دطوفان څخه وروسته سوی دی، اودده یوزوی پیدا سوی وو مخکی دطوفان څخه چی (کنعان) وو هغه چی غرق سو، اویوه (عابر) چی مړه سوی وه مخکی دطوفان څخه.

اوصحیح قول دادی چی دادرې واړه ورسره په کښتی کی وه، دوی هم وه او ددوی ښځی هم وی اوموریې هم وه او دا ذکر سوی دی په نص دتورات کی. اوپه دی کی یې داهم ذکر کړی دی چی حام دخپل ښځی سره په کښتی کی جماع وکړه نونوح عليه السلام ورته ښراوی وکړی چی ددی څخه دخلقت نطفه جوړه سی نوبیا ددی څخه (کنعان) پیدا سو چی تور وو اودا نیکه دسودان والا دی. اوچا ویلی دی چی ده ولیدی خپل پلار بیده اوحال داچی دهغه عورت ښکاره سوی وو نوده پټ نه کی او ورور ورلره پټ کی نو ددی وجی څخه ورلره نوح عليه السلام دعا وکړه چی دده دانطفه دی متغیره سی، اوچی داسی زوی دی وسی چی تابعداروی دده دورونو. اود ذکر کړی دی امام ابوجعفر بن جریر دطریقې څخه دعلی بن زید بن جدهان دی نقل کوی دیوسف بن مهران څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی دی وایی: چی ویلی وه حواریون عیسی بن مریم ته: که ته چیری راوښیې موږ ته داسی یوسړی چی هغه کښتی په خپله لیدلی وی چی موږ ته دهغه بیان وکی، نودی وایی چی روان سو ددوی سره تردی چی راله یوی زړی خاوری ته، نودهغه خاوری څخه یې یوموتی را واخیستی اوبیایې دوی ته وویل چی تاسی ته پته سته چی داڅه دی نوهغوی ورته وویل چی الله ته اودهغه رسول ته پته سته نودوی ورته وفرمایل چی داپنډی دحام بن نوح دی. نودی وایی چی ووهله عیسی عليه السلام دا خاوره په خپله امسا اوورته یې وفرمایل: چی پورته سه دالله عليه السلام په امر باندی. نو

(۱). اسناد ددی ضعیف دی هیثمی ویلی دی په المجموع کی (۱۹۳۱): روايت ددی نقل کړی دی البزار اوپه دی کی محمد بن یزید بن سنان الرهاوی دی چی دی نقل کړی دی دخپل پلار څخه. نومحمد ته ټکه ویلی دی ابن حبان، او ابو حام ویلی دی چی داصداق دی خوبیا یې هم ضعیف کړی دی اوضعیف ورته ویلی دی یحیی بن معین.

داوو چی را ولاړسو اوویې څنډله خاوره دخپل سر څخه اودی وو بوډا سوی. نو عیسیٰ عليه السلام ورته وویل: چی همداسی مړسوی وی؟ نوده ورته وویل چی نه لیکن زه چی مړسوی وم په دی حال کی چی زه ځوان وم، نوما گمان داوکی چی داقیامت دی نوددی دوجی زه بوډاسوم نوده ورته وویل چی، موږ ته بیان وکړه په باره دکښتی دنوح عليه السلام کی. نوهغه ورته وویل چی دهغه اوږدوالی (۱۲۰۰) گزه وو، اوپلن والی یې شپږ سوه گزه وو، اودری چته پکښی وه یوچت هغه چی په هغه کی به حیوانان وو، اوبل چت هغه چی په هغه کی به انسانان وه اوبل چت هغه چی په هغه کی به مرغان وه. بیاکله چی دحیوان خوشیان زیات سوه نوا مر وکی الله جل جلاله نوح عليه السلام ته چی دفیل لکی وپیچه نوکله چی یې دهغه لکی وپیچله نو دهغه څخه یو خنزیر اوبل ماده خنزیره پیدا سوه نودوی دواړو دخوشیانو په خوراک باندی شروع وکړه، اوکله چی واقع سو موږک چی کښتی یې سوری کوله نوالله جل جلاله امر وکی نوح عليه السلام ته چی دزمری دسترگو په مینځ کی یوگزار ورکړه نوکله چی یې گزار ورکی نودهغه څخه پشی پیداسوه نودا پشی په موږکانو پسی سوه. نوبیا ورته عیسیٰ عليه السلام وفرمایل چی: څه رنگه نوح عليه السلام ته پته ولگیدله چی ټول ملکونه غرق سوی دی؟ نودوی ورته ویل چی یوکارغه به یې لیږی چی هغه به خبر راوړی نوهغه پیداکړه یوه مرداره نوپه هغه باندی کښینسی نونوح عليه السلام ورته ښراوی وکړی نودهغه ورځی څخه دا دکورنیو سره مینه نه ساتی اولیری ورڅخه تښتی. بیاده ویل چی: بیایې ولیږله کوتره نو دزیتون پانه یې راوړله په خپله مشکوکه کی اوانځر په خپلو پښوکی. نوپوه سو چی ټول ملکونه تباہ سوی دی نوددی په غاړه کی یې یو شین امیل واچوی، اودعایې ورته وکړه چی په امن اوخوشحالی کی دی وی. نو ددی څخه وروسته یې کورونه جوړ کړه. نو وویل دوی چی ای پیغمبره دالله جل جلاله ایا داته زموږ سره یوځای نه بیایي چی زموږ کوروالاوو ته داقصه وکی اوموږ ته دغه شان قصی کوی. نو ده وفرمایل چی څه رنگه به ستاسی سره ولاړسی دا اوحال داچی دده دپاره رزق نسته نور. نوبیا ده ورته وویل چی ولاړسه په حکم دالله جل جلاله باندی. نودی واپس خاوره وگرځیدی. اودا اثر غریب دی. اودارنگه نقل کړی دی علباء بن احبر دعرکه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی دی وایی: چی وه دنوح عليه السلام سره په کښتی کی (۸۰) سړی چی ورسره ښځی هم وی، اودوی په دی کښتی کی (۱۵۰) ورځی وه.

اوالله جل جلاله داکښتی متوجه کړه دمکی طرف ته نو راوگرځیده پرکعبی (۴۰) ورځی، اوبیایې دامتوجه کړه د (جودی) اړخ ته نوهلته داودریده نو ولیږی نوح عليه السلام کارغه مزکی ته چی دمزکی خبر ورلره راوړی چی څه رنگه حال دی: نودی کارغه ډیر وخت تیرکی نونوح عليه السلام کوتره ولیږله نودی راوړله پانه دزیتون اوخپلی پښی یې په خاوره کی ولړلی نونوح عليه السلام ته

پته ولگیدله چی محکه وچه ده او اوبه ختمی سوی دی نودی راکښته سو دجودی لاندی حصی ته او هلته یې یو کلی جوړکی چی نوم یې ورلره (ثمانین) کښینسووی. نو وو یوه ورځ چی ددوی په ژبه باندی (۸۰) قسمه ژبی ویل کیدی چی دهغه څخه یوه ژبه دعربی هم وه، او وه دوی چی دیوبل په خبره به نه پوهیده نو وو نوح عليه السلام چی ددی څخه به یې تعبیر کوی او ویلی دی قتاده اوداسی نورو چی دوی ختلی وه کښتی ته په لسم درجب باندی نو دوی وه په کښتی کی (۱۵۰) ورځی اودا کښتی ولاړه وه په (جودی) کی یوه میاشت. او راووتل دوی دکښتی څخه په لسم دمحرم باندی.

اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن جریر مرفوعاً چی ددی قول سره موافق دی. اودوی په دی لسم دمحرم باندی روژه نیولی وه. اودارنگه ویلی دی امام احمد چه نقل کوی دابوجعفر څخه دی نقل کوی دعبد الصمد بن حبیب الازدی څخه چی دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی تیرسو رسول الله صلى الله عليه وسلم پرڅه خلگو دیهودو باندی اوحال داوو چی دوی دمحرم روژه نیولی وه یعنی دلسم دمحرم، نوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چی دادڅه روژه ده؟ نودوی وویل چی داهغه ورځ ده چی په دی کی الله جل جلاله موسی عليه السلام اوبنی اسرائیل دغرقیدلو څخه بچ کړی دی، اوپه دی کی غرق سوی دی فرعون، اودا هغه ورځ ده چی په دی کی کښتی دریدلی ده په (جودی) باندی، نودا روژه نیولی ده نوح عليه السلام او موسی عليه السلام دپاره دشکر ادا کولو دالله جل جلاله، نو وویل نبی عليه السلام چی زه ډیر حقداریم دموسی دپاره اوزه ډیر حقداریم ددی روژی، نوامریې وکی خپل اصحابوته دروژی ددغه ورځی (۱) اوویل چی چاپه تاسی کی نن ورځ روژه نیولی وی نوهغه دی پوره کی، اوهغه چاچی دماپښین ډوډی یې خوړلی وی نو هغه دی باقی ورځ پوره کی (۲) اوددی حدیث په شان بل حدیث دی په صحیح کی په بل وجه سره، اودی غریب حدیث والا نوح عليه السلام هم ذکر کړی دی.

اوهرڅه چی هغه دی چی ذکرکوی بعضی جاهلان داخبره چی دوی په دغه ورځ دانی وړه کړه اودوی به دهغه فضول دانو څخه هم خوراک کوی اودوی په دغه ورځ په کمه ورځ چی دکښتی څخه راکښته کیدل نو ائمد رانجه یې ولگول ددی دپاره چی نظریې تیز سی پس ددی څخه چی راکښته سوه دتیاری دکښتی څخه داتول ددروغو خرافات دی اوغلطی

(۱). تخریج ددی احمد کړی دی (۳۲۱۳۵۹/۲) اوددی دپاره ډیر شواهد دی صحیح دهغه څخه یواښ عباس دی چی دی وایی چی رالی نبی عليه السلام مدینی ته نووې لیده یهودیان چی دمحرم په لسم به یې روژه نیوله: الحدیث، روایت ددی بخاری کړی دی (۴۷۳۸/۴۷۲۸/۳۹۴۳/۳۳۹۷/۲۰۰۴) اوحدیث دابی موسی چی ویلی دی: وه عاشوره چی یهودیانو به په کی اختر کوی نونبی عليه السلام وویل چی تاسی په دی ورځی باندی روژه ونیسی. الحدیث، روایت ددی بخاری کړی دی (۳۹۴۲/۲۰۰۵).

(۲). تخریج ددی احمد کړی دی (۳۵۹/۲).

خبرې دې اوپه دې کې بعضی آثار د بنی اسرائیل والاوو څخه ذکر دې چې هغه منقطع دې او په هغه باندې اعتماد نه سی کیدی او هغه پسی اقتدا هم نه سی کیدی.

او ویلی دې محمد بن اسحاق: کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې کفایت ددې طوفان وکې نو مزکی ته یې سیلی راولیږله نومځکه یې وچه کړه او اوبه یې بندې کړې، نو اوبه کمی سوی او پر شا سوی، او ویې درول کښتی پر (جودی) باندې. په گمان د اهل تورات باندې. په (۷) میاشتی کې چې لس ورځې ورڅخه تیری سوی وی.

اوپه اولنی ورځ د لسمی میاشتی ښکاره سو سرونه د غرونو. بیا چې کله (۴۰) ورځې تیری سوی نو خلاصه کړه نوح ﷺ کړکی د کښتی هغه چې جوړه کړې یې وه په کې، بیا یې ولیږل کارغه چې په مځکه باندې څه سوی دې نودی واپس نه سو، نو بیا یې کوتره ولیږله نو دا بیرته راله اوځای یې نه کی پیدا چې پښی یې ایښی وای نونوح ﷺ لاس وراوږدکی اورا ویی نیوله او کښتی ته یې دننه کړه، بیا (۷) ورځې تیری سوی بیا یې ولیږل چې وگوری چې څه حال دې په مځکه کې، نو دا بیرته راغله په ماښام کې او ددې په خوله کې دزیتون پاڼه وه، نو پوه سو نوح ﷺ چې اوبه کمی سوی بیا یې (۷) ورځې وروسته ولیږله نو دا بیرته رانه له نونوح ﷺ ته پته ولگیده چې مځکه وچه سویده، بیا چې کله پوره سو کال په مینځ د طوفان کې اوپه هغه ورځ کې چې نوح ﷺ کوتره لیږلی وه نو داخل سو اولنی ورځ د دوهم کال، راښکاره سو مخ د مزکی اورا ښکاره سو ټول ځایونه اولیری کړې نوح ﷺ پردی د کښتی څخه. دا هغه قول دې چې ذکر کړې دې دا ابن اسحاق په خپله اودا بعینه سیاق د تورات دې هغه چې په لاس د اهل کتابو کې دې او ویلی دې ابن اسحاق: اوپه دوهمه میاشت کې د دوهم کال څخه په (۲۲) شپه کې الله ﷻ وفرمایل او هغه چې ذکر کړې دې اهل کتابو چې الله ﷻ خبرې کړې دې دنوح ﷺ سره په دې وینا سره چې: ووزه ته اوستا ښځه اوستا ځامن دخپلو ښځو سره د کښتی څخه، ددې دپاره چې تاسی واده وکې او ډیرسی نو دوی ټولو راوتل شروع کړه او وکړه نوح ﷺ ذبح د الله ﷻ دپاره او وایې خیسته دهر یو حلال حیوان څخه اود مرغیو حلالو څخه او هغه یې ذبحه کړه د الله ﷻ رضامنتیا دپاره، او الله ﷻ ورسره دا وعده وکړه چې زه به دوباره په مزکی والاوو باندې داسی طوفان نه راولم اود خپل ددې خبرې یادانست ورکولو دپاره یې هغه (قوس) چې په وریځی کې وی هغه یادانست ورکې، اودا هغه (قوس قزح) وی چې په دې سره د غرقیدلو څخه امان وی. بعضو دا ویلی دې چې دا هغه قوس دې چې ډیروالی په کې نسته، یعنی داسی وریځ به نه راځی چې داو لنی په شان طوفان راولی، او بعضو دا خبره کړیده چې دا طوفان صرف د بابل په مځکه کې وو او نورو ځایونو ته نه دی رسیدلی. او انکار کړې دې بعضی جاهلانو ددې څخه لکه فارس والا

او هندوالا اودوی وایی چی نه یو موږ چی تراوسه پوری موږ بادشاهی کوو دآدم عليه السلام دوخت څخه تراوسه پوری پرلپسی اوداخبره کړیده کمو زنادقوو چی اتباع دشيطان دی، او دا خرافات دی ددوی دځان دطرفه اوکفردی اوجهل دی ښکاره اودا تکذیب درب دآسمانونو اودمزکو دی. اوحال داچی داخبره ټولو پیغمبرانو په تواتر سره نقل کړیده په هره زمانه کی چی داطوفان په ټوله دنیاکی واقع سوی دی، اوهیڅ څوک هم نه وو پاته سوی دکافرانو څخه دوجی دقبولتیا ددعا دنوح عليه السلام څخه.

ذکر دیو څو خبرو په باره دنوح عليه السلام کی

دده په باره کی الله جل جلاله فرمایلی دی: **إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا** (سورة الاسراء ۳۸). ویل سوی دی چی ده به دالله جل جلاله حمد بیانوی په ډوډی او اوبو کی اوپه ټولو کارونو کی. اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دابواسامه څخه دی نقل کوی دزکریابن زائده څخه دی نقل کوی دسعید بن ابی برده څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی وایی چی ویلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: چی الله جل جلاله راضی کیږی دخپل بنده څخه په دی باندی چی کله هغه وخوری څه خوراک بیا دالله جل جلاله حمد ووايي او یا وچینسی اوبه نودالله جل جلاله حمد ووايي. (۱) اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم اوترمذی اونسایي حدیث دابی اسامه څخه اوبنکاره خبره داده چی داشکر هغه عبادت دی چی داتړون لری دعبادات قلبیه سره اوقولیه سره اوفعلیه سره، ولی چی شکروی ددی شیانو سره.

روژه دنوح عليه السلام

ابن ماجه ویلی دی په (باب صیام نوح عليه السلام) کی په نقل کولو سره دسهل بن ابی سهل څخه دی نقل کوی دسعید بن مریم څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دابی جعفر بن ربیع څخه دی نقل کوی دابی فردوس څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دعبد الله ابن عمر څخه چی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: چی نوح عليه السلام ټول کال روژه نیولی ده مگر دوه ورځی یی افطاری کوله چی هغه (وړوکی اختردی) (اوبل غټ اختردی) (۲) اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن ماجه دطریق دی دعبده الله بن لهیعه څخه په اسناد سره اوپه لفظ سره.

او ویلی دی الطبرانی په نقل کولو سره دابو الزنباع روح بن فرج څخه دی نقل کوی د عمر بن خالد الحرائی څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دابی قتاده څخه چی دی نقل کوی دیزید بن رباح ابی الفرس څخه، چی ده اوریدلی دی دعبده الله بن عمر څخه چی

(۱). ددی حدیث تخریج احمد کړی دی (۱۱۷/۳).

(۲). په سنن ابن ماجه کی په کتاب الصیام \ باب ماجاء فی صیام نوح عليه السلام (۱۷۱۴/۱)، اوپه الزوائد کی: په اسناد ددی کی لهیعه دی اودی ضعیف دی. اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۳۴۲۲) کی.

دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چی نوح علیہ السلام به په دوام سره نیوله دتول کال روژه مگر دوی ورځی به یې نه نیوله چی کوچنی اختردی او غټ اختردی، او ابراهیم علیہ السلام به صرف دری ورځی روژه نیوله دهری میاشتی څخه اوباقی ټول کال به یې نه نیوله. (۱)

دنوح علیه السلام حج

ویلی دی حافظ ابویعلی په نقل کولو سره دسفیان بن وکیع څخه دی نقل کوی دابی څخه دی نقل کوی دزمعه څخه اودازوی دابی صالح دی دی نقل کوی دسلمه بن دھوان څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: حج وکی رسول الله ﷺ نوبیا کله چی رالی وادی عسفان ته نویې فرمایلی چی: ابوبکره داکمه وادی ده؟ نو ده ورته ویلی چی داوادی عسفان ده نوبیا رسول الله ﷺ وفرمایلی چی داهغه ځای دی چی په دی باندی نوح علیہ السلام او هود علیہ السلام او ابراهیم علیہ السلام تیر سوی دی پراوښانو باندی چی ځوان اوښان وه اوددوی سره خره وه چی واگی ددوی دخرما دپانو څخه وی. او پرتوگ ددوی ده چپنو څخه وو اوڅادری ددوی دشړیو څخه وی، اودوی لگیا وه چی حج به یې کوی دبیت العتیق چی خانه کعبه ده (۲) او په دی حدیث کی غرابت دی

وصیت دنوح علیه السلام خپل زوی ته

ویلی دی امام احمدپه نقل کولو سره دسلیمان بن حزب څخه دی نقل کوی دحماد بن زید څخه دی نقل کوی دصعقب بن زهیر څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه. حماد ویلی دی: چی زه داکمان کوم چی دی نقل کوی دعطاء بن یسار څخه دی نقل کوی دعبداالله بن عمر څخه دی وایی چی موږ وو در رسول الله ﷺ سره نورالی یوسړی دکلی څخه چی پرهغه باندی یوه چوغه وه دسیجان چی په هغه باندی تنی وی چی گنډل سوی وی په تار دورینمو باندی نور رسول الله ﷺ وفرمایلی: چی بیشکه صاحب داستاسی ماته ورکړیده فارس بن فارس ته. یایی داسی وویل چی دا اراده لری دماتی ورکولو. اولوړ کړی دی ده هرشپونکی زوی دشپونکی لره. نودی وایی چی ونیوی رسول الله ﷺ دا سړی دغاړی څخه اوورته یې وویل چی: ایازه نه وینم په تاباندی داسی جامه چی ستاسره نه برابری؟ بیا یې وفرمایلی چی: چی نبی دالله نوح علیہ السلام کله چی دهغه دوفات وخت پوره سو نوخپل زوی ته یې وفرمایلی چی: زه تاسی ته وصیت کوم ددوو شیانو اوتاسی منع کوم ددوو شیانو څخه: امر کوم تاسی ته دلاله الا الله که چیری ټوله آسمانونه اومزکی کنبیوول سی په یو طرف کی او دا

(۱). داضعیف دی هیشمی ویلی دی: راوی ددی طبرانی دی چی دابی ذکر کړی دی په الکبیر کی، او په دی سند کی ابوقنان هم دی، اودازه نه پیژنم (۱۹۵۳) اوضعیف ورته ویلی دی البانی په ضعیف الجامع الصغیر کی (۳۴۲۵).

(۲). ددی تخریج کړی دی احمد، او ویلی دی هیشمی په المجمع کی (۲۲۰۸۳)، اوروايت ددی کړی دی احمد او په دی کی زمعه بن صالح دی اودده په باره کی کلام دی.

لأله إلا الله په بل اړخ کی نودابه پر درنه اوراجح وی، اودا اووه واړه آسمانونه اومزکی دا یوه گرد دائره ده چی دا راغونډه کړی دی لأله إلا الله. اوپه سبحان الله وبحمده باندی صله رحمی دهریو شی دی اوپه دی سره رزق ورکول کیږی ټولو خلگو ته. اوزه تاسی منع کوم دشرک څخه دالله ﷺ سره اودکبر څخه نودی وایی چی ماوویل یا، وویل سوه: ای دالله رسوله دشرک خوموږ پیژنو مگرداکبرڅه دی؟ چی وی زموږ دیوه سپی دپاره بنائسته خپلی اودهغه دپاره ښکلی تسمی وی ایادی ته کبر ویل کیږی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایل چی نه: نوبیا ورته وویل سوه چی دیوه شخص دپاره سپرلی وی چی هغه پر سپریزی ایادی ته کبر ویل کیږی نورسول الله ﷺ وفرمایل چی نه: بیاورته وویل سوه چی یوسپی ته ډیر خلگ راتولیری اودهغه خواته ډیر خلگ ورځی نوایا دی ته کبر ویل کیږی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایل چی نه: نوبیا ورته ماوویل یاورته وویل سوه چی ای دالله رسوله نوکبر څه ته وایی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایل چی، حق ته ډیکه ورکول اوخلگوته په سپک نظر سره کتل، دی ته کبر وایی. اوداپه اسناد صحیح سره ذکرسوی دی. اوروایت ددی کړی دی ابوالقاسم الطبرانی حدیث دعبدالرحیم بن سلیمان څخه چی دی نقل کړی دی دمحمد بن اسحاق څخه ده نقل کړی دی دعمر بن دینار څخه ده نقل کړی دی دعبدالله بن عمر څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی وو په وصیت دنوح ﷺ کی خپل زوی ته دوی خبری. یوداچی ورته ویلی یې وه چی ددوو شیانو څخه مومنع کوم اوبل داچی ددوو شیانو امردرته کوم: اودارنگه یې ټول حدیث بیان کړی دی.

اودارنگه روایت ددی کړی دی ابوبکر البزار دابراهیم بن سعید څخه چی دی نقل کوی دابی معاویه الضریر څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دعمر بن دینار څخه اودی نقل کوی دعبدالله بن عمر بن الخطاب څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه هم په دی مخکی ذکرکی په قول دابن عباس کی، اودایی ورسره هم زیاته کړیده چی دهغه څخه وروسته یې بیانور (۳۵۰) کاله ژوند تیرکړی دی، اوپه دی قول ددوی کی نظردی، او بیاکه جمع په منع ددی قول او دقرآن کی نه راځی نودا بیا صرف خطاء دی ولی چی قرآن دا ذکر کړی دی چی نوح ﷺ په خپل قوم کی وروسته دبعثت څخه اومخکی دطوفان څخه چی نوح ﷺ کله کښتی ته وختی. نو عمر دده (۲۰۰۰) کاله وو،

اوداموږ مخکی ذکرکی په قول دابن عباس کی، اودایی ورسره هم زیاته کړیده چی دهغه څخه وروسته یې بیانور (۳۵۰) کاله ژوند تیرکړی دی، اوپه دی قول ددوی کی نظردی، او بیاکه جمع په منع ددی قول او دقرآن کی نه راځی نودا بیا صرف خطاء دی ولی چی قرآن دا ذکر کړی دی چی نوح ﷺ په خپل قوم کی وروسته دبعثت څخه اومخکی دطوفان څخه

(۱). هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۸۴۱۱۰) راوی ددی البزاردی اوپه دی کی محمد بن اسحاق دی اودا مدلس دی او ثقه دی اوباقی سپی ددی روایت ټول صحیح دی.

(۱۰۰۰) کاله تیرکړی دی مگر (۵۰) کاله کم. بیا الله ﷺ راولپړی په دوی باندې طوفان په دی حال کی چی دوی ظالمان وه. بیا الله ﷻ ته پته ده چی ده به بیاخومره وخت نور زندگی تیره کړی وی. پس که چیری محفوظ وو هغه چی نقل سوی دی دابن عباس څخه چی دده عمر (۴۸۰) کاله وو چی دی پیغمبر سو اوده ژوند تیرکړی دی وروسته دطوفان څخه (۳۵۰) کاله. نوپه دی ترتیب سره به دده عمر (۱۷۸۰) کاله سی. اوهرڅه چی قبر دده دی: روایت ذکرکړی دی ابن جریر اوالارزقی دعبدالرحمن بن سابط څخه اودارنگه دنورو تابعینو څخه په مرسل طریقې سره چی دده قبر دمسجد الحرام سره دی اودا قوی قول دی او ثابت کړی دی بعضو متاخرینو چی داپه (بقاع) نوم کلی کی دی چی نن ورځ په (کرك نوح) سره مشهوره دی. او هلته یومسجد دی چی ددی وجی څخه جوړ سوی دی.

قصه دهود عليه السلام

داهود بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام دی. اوبعضو ویلی دی چی هود دعابر بن شالخ بن ارفخشذ بن سالم بن نوح عليه السلام دی. اوبعضو داویلی دی چی داهود بن عبدالله بن رباح الجارود بن عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح عليه السلام دی. دا ذکر کړی دی ابن جریر. او دی وو دهغه قبیلې څخه چی ورته به عاد بن سام بن نوح ویل کیدی. اودوی وه عرب چی اوسیده به په (احقاف) کی. اودا دشکو یوغردی. اوداوو په راسته اړخ دعمان او حضرت موت کی، په داسی مځکه چی دسمندرسره خواه ته وه چی ورته (الشحر) ویل کیده اوددی دوادې نوم (مغیث) وو. اودوی به ډیر په خیمو کی اوسیده داسی خیمې وی چی غټې غټې ستنې به په کی ولاړې وی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (۶) إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (سورة الفجر ۷۲) ددی عاد څخه اولنی. عاد مراددی یعنی عاد ارم ورڅخه مراد دی. اوهرڅه چی دوهم عاددی نودهغه ذکر به په خپل ځای کی راسی. اوهرڅه چی اولنی عاددی نوهغه عاد ارم دی: إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ، (سورة الفجر ۸۷). یعنی په مثل دقبیلې باندی. یاپه مثل دستنو باندی. اوصحیح اولنی دی کم چی موږ په تفسیر کی ذکر کړی دی.

اوچا داویلی دی په خپل گمان سره چی (ارم) دایو ښاردی چی داخرخی په مځکه کی، نو کله داپه شام کی وی اوکله په یمن کی وی اوکله په حجاز کی وی اوکله په نورو ځایونو کی وی. داداسی خبری دی چی په دی باندی هیڅ دلیل نسته دی.

اوپه صحیح دابن حبان کی ذکر دی دابی ذر څخه په یواوږد حدیث کی چی هغه حدیث ذکر دی په باره دانبیانو کی اوپه باره درسولانوکی په دی کی یې ویلی دی، چی ددی څخه څلور عرب دی: هوددی، اوصالح دی، اوشعیب دی، اوستا پیغمبر دی ای ابوذره یعنی

درسول الله ﷺ ځان ته اشاره وه. اودا ويل سوي دي چي هود ﷺ اول هغه پيغمبردي چي په عربي ژبه كي يې خبري كړي دي، اوگمان كړي دي وهب بن منبه چي دده پلار اول شخص وو چي په عربي كي يې خبري كړي دي: اوبعضو داويلي دي چي نوح ﷺ اول په عربي كي خبري كړي دي، اوويل سوي دي چي آدم ﷺ اول په عربي كي خبري كړي دي اوداسي دنورو په ژبه كي هم ويل سوي دي. والله اعلم. اوويل كيده هغه عربانو ته چي مخكي داسماعيل ﷺ څخه وه (عرب العاربه)، او ددوي ډيري قبيلي وي: چي دهغه څخه عاد، ثمود، جرهم، طسم، جدیس، اميم، مدين، عملاق، جاسم، قطحان، بنو يقطن، اوداسي نوري قبيلي، اوهرڅه چي (عرب مستعربه) دي نودا اولاد داسماعيل ﷺ دي. او وو اسماعيل بن ابراهيم ﷺ اول هغه سړي چي په عربي كي يې خبري كړي وي هغه عربي چي فصيححه اوبليغه عربي وه او وو دي چي اخيستي يې وو داكلام دعربي دجرهم قبيلي څخه چي دحرم خواته دهاجري بي بي خواته راغلي وه. ددي بيان په خپل ځاي كي تفصيلاً راځي انشاء الله ﷻ، خوالله ﷻ داعربي ددي په ژبي باندې ښه فصيححه كړه. اودغه ركم په دي باندې به تلفظ كوي رسول الله ﷺ: نومقصد داچي دعاد څخه مراد دلته اولني عاد دي. او دامخكي هغه خلك وه چي دطوفان څخه وروسته يې دبتانو عبادت كړي دي، اوددي دري بتان وه: صمدا، صمود، هرا. دادري بوتان وه ددوي چي دوي به يې عبادت كوي. نورا وليږي په دوي كي الله ﷻ ورور ددوي چي هود ﷺ دي نودوي ته يې دعوت ورکوي دالله ﷻ طرف ته. لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي وروسته ترذکر دقوم دنوح ﷺ څخه ددوي ذکر دي او ددوي دكار چي دوي به څه كول.

الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٦٥) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٦٦) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٧) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ (٦٨) أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٦٩) قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٧٠) قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَضَرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ (٧١) فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف ٧٢-٧٥)، اوهم دارنگه الله ﷻ په بل ځاي كي دنوح ﷺ دقصي څخه وروسته داسي فرمايلي دي: ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (٣١) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلقاءِ الْآخِرَةِ وَأُثِرْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَيْعِدُكُمْ أَنَكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هِيَ هَاتِ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون ۴۱/۳۱).

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دى: فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (۱۵) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ (سورة فصلت ۱۶/۱۵).

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دى: وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (۶) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ (۷) فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (سورة الحاقة ۸/۲) اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دى په سورة الفجر كى: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (۶) إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ (۸) وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (۹) وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ (۱۰) الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ (۱۱) فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (۱۲) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (۱۳) إِنَّ رَبَّكَ لَبَالْمُرْصَادِ (سورة الفجر ۱۴/۲) اوپه دى ټولو آيتونو باندې موږ تفصيلي خبرې كړي دي په تفسير كى په خپل خپل ځاى كى اودارنگه ذكر دعاد په (سورة التوبه، ابراهيم، الفرقان، العنكبوت، ص، ق، كى سوي دى. اودلته به اوس موږ ذكر دقصي وكو په مجموعى طريقى سره هغه چى اضافت يې سوي دى احاديثو ته. اومخكى داموږ ذكر كړه چى دامخكى هغه خلك وه چى دطوفان څخه يې وروسته عبادت دبتانو كړى وو. اوداپه دى قول دالله ﷻ كى ذكر دى: وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً (سورة الاعراف ۲۹) يعنى دوى گرزول سوي وه په اهل دخپل زمانى كى ډير كلك اومضبوط خلك، اودارنگه الله ﷻ په سورة المومنون كى فرمايلي دى دى: ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (سورة المومنون ۳۱) اودا قوم هود دى په صحيح قول سره، او بعضو داگمان كړى دى چى داشموديان مراد دى ددى قول څخه هغه استدلال كوى: فَأَخَذْتَهُمُ

الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون ۴۱) اودوی وایی چی قوم د صالح عليه السلام په سیلی سره مړه سوی دی نوددی وچی ددی څخه مراد قوم ثمود دی ولی چی قوم ثمود ته الله جل جلاله صالح عليه السلام رالیرلی وو: وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلَكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (سورة الحاقة ۲۸) اوداچی ویلی دی دوی چی اجتماع راتلی سی په منځ د (چیغی) او (سیلی) کی پر دوی باندی یعنی دواړه پر راغلی دی لکه څه رنگه چی به دا ذکر کیږی په قصه داهل مدین والاو کی وروسته ولی چی په هغوی باندی ډیر قسمونه د عذابونو یوځای سوی وه. بیاپه دی خبری کی اختلاف نسته چی عاد د ثمود څخه مخکی تیر سوی دی، اومقصودی خبره داده چی قوم عاد داسی کافران وه چی دبتانو په عبادت کی سرکښه سوی وه نوالله جل جلاله دوی ته یوسړی راولیرې نودوی ته یې دعوت ورکوی دالله جل جلاله طرف ته نودوی دهغه تکذیب وکی او انکاریې وکی اوخلاف یې وکړه نوالله په داسی سخت عذاب سره گرفتار کړه چی ډیر سخت عذاب وو. کله به یې چی دوی ته امر په عبادت دالله جل جلاله باندی کوی اورغبت یې ورکوی په طاعت دالله جل جلاله باندی نودوی به په جواب کی ورته ویل چی: قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (سورة الاعراف ۲۷) یعنی دوی به ورته ویل چی داته کم اړخ ته موږ رابولی نودا خولیونتوب دی اوموږ ته ته لیونی ښکاری په نسبت سره زموږ خپل کار ته چی عبادت دبتانو دی ولی چی زموږ کامیابی اورزق ددی سره تړل سوی دی، اوسره ددی څخه ته دروغ وایی چی ته الله جل جلاله موږ ته رالیرلی یې دیغمبری ددروغو دعوه کوی: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۷) یعنی ده به ورته وویل چی داسی نه ده څنگه چی تاسی گمان کوی بلکه: أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ (سورة الاعراف ۲۸) یعنی زه خوتاسی ته دالله جل جلاله دیغام بیانولو دپاره راغلی یم. اودبلاغ معنی داده چی ددروغو څخه صفا اودکمی زیاتی څخه هم خالی وی. اودبلاغت سره مستلزم وی فصاحت اودکلام مختصر بیانول اوپه مینځ کی فضول خبری نه شاملول. اودی دبلاغت سره دامقصد هم وو چی نصیحت وکی خپل قوم ته اوحرص یې وو په هدایت دقوم خپل باندی اودخپل قوم څخه یې په بدل کی هیڅ نه غوښتله. بلکه خالص دالله جل جلاله درضا منتیا دپاره او ددوی داصلاح دپاره به یې دعوت کوی او ددی اجر به یې نه غوښتی مگر دهغه ذات څخه چی رالیرلی یې دی ولی چی خیر ددنیا و آخرت دواړه دهغه په لاس کی دی اوهغه ته یې ټول کار راجع کیږی. نوددی وچی څخه یې ویلی دی: يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنِّي أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة هود ۵۱) ایاستاسی دومره عقل اوتیمیزنسته چی تاسی په دی باندی پوه سی چی زه تاسی

رابولم هغه حق اړخ ته چې ښکاره ده اودانسان فطرت هم دادی چې په دی سره پیدا کيږي او هغه حق دین دی چې الله ﷻ په دی سره نوح ﷺ هم رالیرلی وو او هلاک کړی یې وه هغه خلک چې ددی مخالفت یې کړی وو. اوزه چې تاسی رابولم دی حق اړخ ته اوستاسی څخه په بدله کی څه غواړم هم نه. بلکی ددی امید دهغه الله ﷻ څخه کوم چې مالک دگتۍ او نقصان دی، اوددی دوجی یوه (مومن) ویلی دی: اَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (سورة یس ۲۱\۲۲) اوورته وویل قوم هود چې: قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (۵۳) اِنْ نَقُولُ اِلَّا اَعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللهَ وَاشْهَدُوا اَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ (سورة هود ۵۳\۵۴) دوی به ورته وویل چې تاداسی یوکار هم ونه کی چې نمونه وار کاروی چې ستاپه رښتنوالی دلالت وکی، اوموږ هم داسی خلک نه یو چې دخپل بتانو عبادت پریږدو صرف ستاپه تشی وینا باندی پیغمبر دڅه دلیل څخه اویپیغمبر دڅه معجزی څخه، اوموږ داگمان کووچې ته لیونی یې په هغه څه کی چې ته ورته رابلل کوی، اوزموږ په نزد داسی معلومیږی چې زموږ دی خدایانو ته لیونی کړی یې ولی چې ته زموږ خدایانو ته په سپک نظر گوری نوزموږ خدایان تاته غوصه سوه نوته یې لیونی کړی. اوخبره ددوی په دی قول کی ذکر سویده: اِنْ نَقُولُ اِلَّا اَعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللهَ وَاشْهَدُوا اَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ (۵۴) مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ (سورة هود ۵۴\۵۵) نوداسی کارونه به دوی کوله اویبابه یې هود ﷺ ته لیونی ویل اوپه دی کی به یې نقصانات راپیدا کول اوخپل خدایان یې ورته ددی مسبب گرځول چې دازموږ خدایانو داکار کړی دی.

اوهود ﷺ به دوی ته بیابیا داخبره کوله چې دوی چاته نفع اوضررنه سی رسولی اودا خو جماد دی نه په دی کی روح سته اونه په کی څه طاقت. اوکه چیری داسی وی لکه څنگه چې تاسی گمان کوی چې دانفع اوضرر رسوی اوفتح اوکامیابی ورکوی. نوزه بری یم ددی څخه نوجوړ کی تاسی زما دپاره تدبیرونه تاسی ټول په هغه طریقو سره په کم باندی چې ستاسی وس کیږی اوڅه رنگه چې تاسی ماته ضرر راکولی سی هم په هغه طریقو ضرر راکی، اوماته یوساعت وخت هم مه راکوی اودسترگی درپ هومره وخت هم مه راکوی. او زه پرواه نه ساتم په تاسی باندی اونه څه فکر کوم په تاسی باندی اونه زه گورم تاسی ته: اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (سورة هود\۵۶) یعنی ده ویل دوی ته چې ماتوکل کړی دی په هغه ذات باندی چې هغه حقدار دتوکل دی اوماځان مضبوط کړی دی په هغه ذات پوری چې هغه نه ضائع کوی هغه سپری

چی په هغه پوری پناه ونیسی، اوزه تکیه نیسم دهغه ذات پوری، نوزه پرواه نه ساتم دهغه څخه ماسوا دبل مخلوق، اونه په بل چاباندی توکل کوم اونه دبل چا عبادت کوم ماسوا دالله ﷻ څخه. اودا خبره دهود ﷺ ددوی دپاره غټ دلیل وو چی هود ﷺ پیغمبر دی دالله ﷻ اودهغه بنده دی اودا دلیل وو په دی خبری باندی چی دوی په غلطه وه اوپه جهل اوپه باطله باندی وه ولی چی دوی ورته هیڅ قسم نقصان ونه رسوی اوهود ﷺ ته هم ددی څخه څه بدی محسوس نه سوه، نودی خبری دلالت وکی په رښتیا والی دهغه چی ده بیانوله دوی ته، اوبطلان دهغه چی دوی کوی عبادت دبتانو. اوهم په دی استدلال کړی وو حضرت نوح ﷺ: يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ (سورة يونس ۷۱) اوهم دارنگه ویلی دی ابراهیم خلیل الله ﷺ: وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (۸۰) وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۱) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۸۲) وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (سورة الانعام ۸۰ ۸۳)، وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأُتِرْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَكِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَعِيدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (سورة المومنون ۳۳ ۳۵) دوی به دا خبره لیری گڼله چی الله ﷻ یوبشر پیغمبر را ولیږی. او په دی خبری کی ډیر کافران ککړ سوی دی هغه کافران چی قدیم دی اودا اوسنی هم دی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ (سورة يونس ۲۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبْعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا (۹۴) قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا (سورة الاسراء ۹۴ ۹۵) او ددی وجی څخه ورته هود ﷺ وفرمایلی چی: أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ (سورة الاعراف ۲۳) یعنی داعجیبه خبره نه ده، ولی چی الله ﷻ ښه پوهیږی چی چیری خپل رسالت ولیږی. اودا قول دالله ﷻ: أَعِيدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هَيَّاهُ هَيَّاهُ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (سورة المومنون ۳۵ ۳۹) دوی به لیری گڼل بیړته

راتلل اومنکره سوی وه دبیرته راولاړیدو دقبر څخه چی یو وار خاوره سی، هیهات هیهات، لیری ده لیری ده دا خبره اودا وعده یعنی مطلب یې داوو چی داممکنه نه ده، اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ یعنی مری به یوقوم اوژوندی کیږی به بل قوم، اوداعقیده ددهریانو ده. اوهرڅه چی عقیده ددوریه ده هغوی دا وایی چی هریو انسان راځی وروسته د(۳۰۰۰۰) کالو څخه. اوداتولی دروغ خبری دی چی دکافرانو عقیدې په منسلکی دی او دباطلی خبری دی چی په دی باندی هیڅ دلیل اوبرهان نسته مائل کیږی ددی اړخ ته عقل دهغو خلگو چی کافران دی داوولد دآدم ﷺ څخه چی هیڅ عقل په کی نسته اونه دهدایت لاره پیژنی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلِتَصْغَىٰ اِلَيْهِ الْفِتْنَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوْا مَا هُمْ مُقْتَرِفُوْنَ (سورة الانعام ۱۱۳) اودارنگه الله ﷻ ورته په بل ځای کی خطاب کړی دی اوزورنه یې ورکړی ده: اَتُبْنُوْنَ بِكُلِّ رِيْعٍ اَيَّةٌ تَعْبُوْنَ (۱۲۸) وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ (سورة الشعراء ۱۲۸-۱۲۹) ورته فرمایلی یې دی چی تاسی جوړوی په لوړو ځایونو کی کوټی په شان دمحلونو، اوهسی یې جوړوی حالانکی ستاسی ورته ضرورت هم نسته. ولی چی دوی به په خیمو کی اوسیدل، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِرْمِ ذَاتَ الْعِمَادِ (۷) اَلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْاِلَادِ (۸) وَتَمُوْدَ الَّذِيْنَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (سورة الفجر ۷-۸) نودا عاد ارم هغه خلگ وه چی جوړول به یې هغه ستنی چی په هغه باندی یې خیمی درولی. اوچا داسی ویلی دی چی دا (ارم) یو کلی دی دسرو زرو اودسپینو زرو اوداگرځی په ټولو ځایونو کی کله په یوملک کی وی اوکله په بل ملک وی. اودا غلطه خبره ده په دی باندی څه دلیل نسته. اودا قول دالله ﷻ: وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ، ویل سوی دی چی ددی څخه مراد قصرونه دی، اوبعضو ویلی دی چی ددی څخه دکوترو کوټنی مرادی دی، اوبعضو ویلی دی چی ددی څخه ځای داوبو مراددی دکم ځای څخه چی اوبه اخستل کیږی (لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ) یعنی په دی امید سره چی تاسی به په دی کورنو کی ډیر اوږد عمر تیروی وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ (۱۳۰) فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوْنَ (۱۳۱) وَاتَّقُوا الَّذِيْ اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ (۱۳۲) اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَبَنِيْنَ (۱۳۳) وَجَنَّاتٍ وَعُيُوْنٍ (۱۳۴) اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ (سورة الشعراء ۱۳۰-۱۳۵) اودوی کافرانو ورته وویل چی: قَالُوا اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اَبَاؤُنَا فَاتَّنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (سورة الاعراف ۷۰) یعنی ورته یې وویل چی ته راغلی یې ددی دپاره چی موږ یواځی عبادت دالله ﷻ وکو اومخالفت وکو دهغه څه چی زموږ پلرونو کړی دی اوهغوی چی په کم دین باندی وه هغه پریږدو؟ نوته راوله هغه

عذاب چي تايي زموږ سره وعده کړيده، اوموږ ستا خلاف کوو اوستا خبره نه منو اوستا تکذيب کوو.

لکه څنگه چي ورته دوی ویلي وه: قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَضْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِدِينَ (۱۳۶) اِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ (۱۳۷) وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ هَرْخَه چي په قرآئت دفتحی دځاء سره دی نو مراد به ددی څخه اختلاف دمخکی خلکو سی، یعنی داتاچی څه راوړی دی داتا دځان څخه جوړ کړی دی، اودا دمخکنيو کتابونو څخه را اخیستل دی. دارنگه تفسیر ددی کړی دی یوه سړی دصحابه وو څخه دتابعینو څخه.

اوهرڅه چي په ضمی دځاء اولام سره دی نومراد ددی څخه (دین) دی یعنی دادین چي موږ پر یو دادین زموږ دپلار اونیکه دین دی، اوموږ ددی څخه نه اوږو اونه په دی خپل دین کی څه بدل والی راوړو، اوهمیشه به یوپه دی دین باندی کلک اومضبوط اودلته دواړه قرائتونه صحیح کیږی اولنی هم اودوهم اوپه دوهم کی دادی: وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ .

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَاتَنْظَرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ، (سورة الاعراف ۷۱) یعنی تاسی مستحق سواست دعذاب په دی خبری سره، ایاتاسی عبادت دبتانو مقدم کوی په عبادت دالله ﷻ باندی هغه بتان چي تاسی په خپل لاسونو باندی جوړکړی دی او دخپل ځان څخه مو ورته دخدایانو نوم ورکړی دی؟ چي دانوم ورته تاسی اوستاسی پلرونو ایبسی دی، چي نه دی نازل کړی دا الله ﷻ اونه یې په دی باندی څه دلیل نازل کړی دی، او کله چي تاسی پریښووی حق اومایل سواست باطل اړخ ته، اوتاسی ته برابره ده داخبره چي تاسی منع سی یامنع نه سی، نو وروسته انتظار کوی اوس دالله ﷻ دعذاب چي په تاسی باندی واقع کیدونکی دی، هغه عذاب چي بیانه ځی. اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذْتُهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة المؤمنون ۳۹ ۴۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۲) قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (۲۳) فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمِطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۴) تَذَمَّرُ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ، (سورة الاحقاف ۲۲ ۲۵) اودارنگه الله ﷻ ددی دهلاکت ذکرپه نورو ځایونوکی هم کړی دی. لکه داقول دالله ﷻ سو: فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف \ ۷۲) اودارنگه قول دالله ﷻ: وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (۵۸) وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (۵۹) وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ، (سورة هود \ ۵۸ \ ۶۰) اولكه داقول دالله ﷻ سو: فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون \ ۴۱) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۳۹) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء \ ۱۳۹ \ ۱۴۰) اوهرڅه چي تفصيل ددي دهلاکت دي هغه الله ﷻ په دي آيت کي يې بيان کړي دي: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطَرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاحقاف \ ۲۴) داوو اول وخت د عذاب نوددي وچي څخه الله ﷻ فرمايلي دي: بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ، يعنى دواقع کيدو د عذاب څخه او هغه داقول ددوي وو: فَأَتْنَاهُ بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ، او ذکر کړي دي مفسرينو په دي ځاي کي هغه خبر چي بيان کړي دي امام محمد بن اسحاق بن يساردي وايي چي: کله چي دوي انکار وکي دکفر اړخ ته دالله ﷻ څخه، نوالله ﷻ په دوي باندې تردرو کالو پوري اوبه بندې کړي يعنى باران به نه کيدى، تردى چي تنگ کړه دوي دي باران نه کيدل، نوده ويلى دي چي: کله به چي دوي ته يوکار سخت سو نودوي به بيا دالله ﷻ څخه مطالبه کوله دفراخي اودابه يې غوښتي دالله ﷻ څخه په خانه کعبه کي. ولي چي داخانه کعبه ددوي په نزد مشهوره وه ديوشى طلب کولو دپاره، اوپه هغه ځاي کي به عماليق اوسيدى چي داسلسله د عمليق بن لاوذ بن سام بن نوح عليه السلام دي، او وو ددوي مشريوسرى چي نوم يې معاويه بن بکر وو او وه دده مور دقوم دعاد څخه اونوم يې (جلهذه بنت الخيبرى) وه نودا راوى وايي چي: وليرله دي عاد يووفد چي شامل وه په کي (۷۰) کسان خانه کعبى ته ددي دپاره چي دباران دپاره دعا وغواړي، نودوي تيرسوه په معاويه بن بکر باندې په مکه کي، نودوي دهغه خواته پاته سوه تريوى مياشتى پوري، چي شراب به يې چښل اودوي ته به دوو مينزو دمعاويه سندري ويلى، اودوي وه چي رسيدلى وه دوي ته په يوه مياشت کي بياچي کله اوږد سو ددوي دا پاته کيدل ددي خواته، او ددوي په خپل قوم باندې ترس وسو، او ددوي څخه يې حيا وکړه چي دوي ته يې دواپسي نه سو ويلى نويو شعر يې برابرکي چي په هغه کي يې ورته دتللو په باره کي ويلى وه اودوو دموته يې ويل چي دا ورته دسندري په انداز کي ووايي نوهغه دمورته داپه انداز دسندري کي وويل. نوبيا دوي ته پته ولگيده چي دوي په څه کارپسي راغلى وه، نوبيا دوي دخانه کعبى اړخ ته روان سوه او دخپل قوم دپاره يې

دعا وغوښتله، نودعا وکړه ددوی داعی چی قیل بن عنزه وو، اوبیایې وویل چی انشاء الله درې قسمه وریځی به راځی. سپینه وریځه. اوسره اوتوره. نوبیا دی ته اواز وسو دآسمان دطرف څخه چی داته دځان دپاره خوبوی اوکه دخپل قوم دپاره نوده وویل چی توره وریځ خوبوم ولی چی په هغه کی ډیری اوبه وی، بیاورته دآسمان څخه اواز وسو چی تاخوبه کړه هغه هوا اوهغه وریځ چی ډیره ده اوهلاکونکی ده چی پاته به نه سی دعاد څخه یو هم. اونه به پریښوول کیږی پلار اونه زوی: سَخَرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا (سورة الحاقه ۷۸) یعنی گرځول سوی وو په دوی باندی داسیلی (۷) ورځی پرلپسی. اوویل سوی دی چی اولنی ورځ په دی کی ورځ دجمعی وه، اوبعضو ویلی دی چی داورځ دچارشنبی وه فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَزُوا تُخَلِّ خَاوِيَةً (سورة الحاقه ۷۸) مشابه یې گرځولی دوی دتنو دخرما سره هغه تنی چی سرونه نه لری، اودا ددی وجی څخه چی کله به پردوی باندی سیلی راله نوهریوه سړی به یې لوړوی اونسکور به یې غورزوی نوبدن به یې پاته کیدی بغیر دسر څخه، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ (سورة القمر ۱۹) یعنی په ورځ سپیره کی، چی پرلپسی به وو عذاب په دوی باندی، تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أُعِجَزُوا تُخَلِّ مُنْقَعِرٍ (سورة القمر ۲۰) اوبعضو ویلی دی چی داسپیره ورځ داورځ دچارشنبی وه اوبدفالی یې نیولی ده په دی سره نودوی په دی فال کی غلط سوی دی او خلاف یې کړی دی دقرآن څخه، ولی چی الله ﷻ په بل آیت کی فرمایلی دی: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ (سورة فصلت ۱۲) نوددی څخه دامعلومه سوه چی دا (۸) ورځی وی پرلپسی، که چیری وی داورځی په خپله باندی سپیری نودا ټولی ورځی به بیا سپیری وی، اودا قول نه دی ذکر کړی دی هیڅ چا، مگرددی څخه مرادورځی سپیری دی په دوی باندی، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ (سورة الذاریات ۴۱) یعنی هغه سیلی چی دخیر نتیجه نه ورکوی، ولی چی یواځی سیلی وریځ نه جوړیږی اودرختو ته هم فائده نه رسوی، بلکی داشندوی چی په نتیجه کی یې خیرنه وی، نوددی وجی څخه یې فرمایلی دی: مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْنَاهُ كَالرَّمِيمِ (سورة الذاریات ۴۲) یعنی داسی شی چی زوړوی اوختمیدونکی وی چی کاملاً فائده نه رسوی، اوداثابت سوی دی په صحیحینو کی دحدیث دشعبه څخه چی دانقل کړی دی دحکم څخه دی نقل کوی دمجاهد څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی ویلی دی رسول الله ﷺ: (چی زما مدد سوی دی په صبا هوا سره چی دمشرق طرف څخه الوځی اوعادیان هلاک سوی دی په دبور سیلی سره چی دمغرب طرف څخه الوځی).

اوهرڅه چې داقول دالله ﷻ دى: **وَإِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ عَادٍ إِذْ أَنذَرَنَاهُ بِاللَّحِقَاتِ** وَقَدْ خَلَّتِ النَّذْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الاحقاف \ ۲۱) نوظاهره دامعلومه سوه چې دعاد څخه مراد دلته مخکې عاديان دى، ولې چې سياق داتقضا کوى چې داقوم دهود ﷺ دى، اودا احتمال هم لرى چې ددى څخه مراد عاد ثانى وى، اوپه دى باندې دلالت کوى هغه احاديث چې موږ ذکرکړى دى اووروسته يې ذکرکړو کم چې دحديث دعائشه[ؓ] څخه نقل دى. اوهرڅه چې داقول دالله ﷻ دى: **فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطَرُنَا** (سورة الاحقاف \ ۲۴) کله چې عاد وليده داوريځ چې په فضاکى جوړيده نودوى گمان داوکى چې داوريځ دباران ده، اومينځ کى هغه وريځ دعذاب وه، دوى عقيده درحمت پر وکړه اوهغه ددوى دپاره اجل وو، اودوى دخير طمه ترينه وکړه اوپه مينځ کى ورته شر ورکول سو، الله ﷻ فرمايلى دى: **بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ**، (سورة الاحقاف \ ۲۴) يعنى دعذاب، بيايې ددى وضاحت کړى دى په دى قول سره: **رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة الاحقاف \ ۲۴) احتمال داكيدى سى چې دوى ته عذاب دهغه سيلى څخه رسيدلى وو کمه سيلى چې ډيره سخته وه اوډيره يځه وه، هغه سيلى چې په دوى باندې (۷) شپى مسلسل روانه وه سره د (۸) ورځو نو ددوى څخه يوتن هم پاته نسو، تردى چې په دوى پسى به داسيلى کورونو ته دننه كيدله اوغرونو ته ورپسې دننه كيدله اورا ايستل به يې اوهلاكول به يې دا عاديان، اوخراب يې كړه په دوى باندې كورونه ددوى چې مضبوط وه اوقصرونه ددوى چې بنائسته سوي وه، ولې چې دوى ځان ته غره سوي وه اودابه يې ويل چې څوك دى زموږ څخه زورور؟ نوالله ﷻ پر مسلط كى هغه شى چې ددوى څخه زورور وو، اوپه دوى باندې يې قاده كړه، اوهغه سيلى وه شنډه اودا احتمال هم لرى چې داسيلى بالاخر وريځ وگرځيده نوهغه څه چې باقى پاته سوي وه نوهغوى داگمان وكى چې داوريځ درحمت ده دابه په موږ باندې را اوربېرى نودهغه څخه ورلره الله ﷻ اور راپيداكي اوپه دوى باندې يې نازل كړه. لكه څه رنگه چې داذكر كړى دى يوغير معروف شخص اودا وو په شان دهغه كم چې مدين اصحاب الضله ته رسيدلى وه، چې هغوى ته يځه سيلى اوعذاب دواړه يوځاى سوي وه، سره دهغه چيغى څخه چې په سورة المومنون كى ذكرسوى دى. والله اعلم.

اونيولى دى ابن ابى حاتم په نقل كولو سره دابى څخه دى نقل كوى دمحمد بن يحيى بن الضريس څخه دى نقل كوى دابن فضيل څخه دى دمسلم څخه اودى نقل كوى دمجاهد څخه اودى نقل كوى دابن عمر څخه دى وايي چې فرمايلى دى رسول الله ﷺ: نه وو خلاص كړى الله ﷻ پرعاديانو باندې سيلى مگر دگوتى هومره ځاى يې خلاص كړى وو، نودا سيلى تيره سوه په دوى باندې نولوړ يې كړه دوى او ددوى چارپايان اوددوى مالونه ټول

چی څه دمزکی او آسمان په مینځ کی وه ددوی، بیاچی کله ولیده حاضر و خلگو دعادیانو څخه دانو کلو والا ورته خپل اموال او چارپایان پریښووله (۱) اوددی څخه صریح روایت دا دی چی مسلم ذکرکړی دی په خپل صحیح کی په نقل کولو سره دابوبکر الطاهري څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابن جریر څخه دی نقل کوی دعطاء بن ابی رباح څخه دی نقل کوی دعائشه ؓ څخه دی وایی چی وو رسول الله ﷺ کله به یې چی ولیده سیلی نو فرمایل به یې: چی یا الله زه ستا څخه ددی دخیر سوال کوم اودهغه خیر چی په دی کی دی اودهغه خیر کم چی دی رالیږلی دی اوزه په تاسره پناه اخلم ددی دشر څخه اودهغه شر څخه چی دهغه دپاره را استول سویده اودارنگه یې ویلی دی چی کله به دآسمان رنگ بدل سو نودنبی ﷺ رنگ مبارک به هم بدل سو اوکورته به ددنه کیدی او دباندی به وتی اومخ مبارک به یې راواړوی اوبیابه یې شاه کړه. بیابه چی کله باران وسو نودا تغیرات به ورڅخه لیری سوه نو عائشه رضی الله عنها ورڅخه پوښتنه وکړه چی داولی ای دالله رسوله نو ورته یې وفرمایل چی ای عائشی کیدای سی چی داپه شان دخبری دعاد سی چی هغو ویلی وه: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا (۲) (الاحقاف ۲۴)، اوراوی ددی ترمذی دی اوابن ماجه اونسایې دی، حدیث ابن جریج څخه، اودبلی طریقی څخه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دهارون بن معروف څخه دی وایی چی موږ ته خبر راکړی دی عبدالله بن وهب دی وایی چی موږ ته خبر راکړی دی عمر اودا ابن الحارث دی چی ابا النضر نقل کوی دسلیمان بن یسار څخه چی دی نقل کوی دعائشه څخه چی دی فرمایلی دی، چی مانه دی لیدلی رسول الله ﷺ چی په ډکه خوله یې خندلی وی، او وو دی چی صرف تبسم به یې کوی اودا عائشه ؓ وایی چی: وو رسول الله ﷺ کله به یې چی ولیده وریځ درنه نوپه مخ مبارک کی به یې فرق راتلی نودی ورڅخه پوښتنه وکړه چی ای رسول الله داڅه وجه ده چی خلگ وریځ وگوری نو خوشحالی کوی ددی وجی چی باران کیږی، اوزه وینم تا چی ته کله وریځ وینی نوپه مخ مبارک کی موفرق راځی اوکراهیت محسوس کوی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایل چی: ای عائشی زه بیریزم ددی خبری څخه چی په دی کی عذاب وی یقیناً عذاب ورکول سوی دی عاد ته هم په دی سیلی او وریځی سره،

(۱). ددی حدیث تخریج کړی دی الطبرانی په الکبیر کی (۱۳۵۵۳۱۲) او ویلی دی هیثمی په المجمع کی (۱۷) (۱۱۳) راوی ددی طبرانی دی اوپه دی سند کی مسلم الملالی دی اودا ضعیف راوی دی.
(۲). ددی حدیث تخریج مسلم کړی دی: په کتاب الاستقاء، باب التعوذ عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۲) (۱۹۲) اوترمذی په کتاب الدعوات کی، باب مايقول اذا حاجت الريح (۳۴۴۹ ۱۵) اودارنگه ابوعیسیٰ دانقل کړی دی اوپه دی باب کی ابی بن کعب دی، اوداحدیث حسن دی اوابن ماجه په کتاب الدعاء، باب مايدعوه الرجل اذا راي السحاب والمطر (۳۸۹۱۱۲).

او کله چې قوم عاد داوريغ وليده نوويل يې چې داوريغ پرموږ باندې را اوريدونکې ده (۱) نودا حديث په شان دصريح دې په تغاير ددواړو قصو کې لکه څه رنگه چې دې ته اشاره کړيده موږ په تيرسوي بحث کې، نو بيا په دې قول سره مراد دهغه قصې څخه چې په سورة الاحقاف کې ذکر سويده عاد ثاني يعنې دوهم عاد به ورڅخه مراد وي او دباقي قصو څخه چې ذکر سوي دې عاد اول به مراد وي.

اودارنگه روايت ددې ذکر کړې دې مسلم دهارون بن معروف څخه، اوتخريج ددې کړې دې امام بخاري اوابو داود دحديث دابن وهب څخه. اومخکې ذکر کړې دې موږ حج دهود ﷺ دنوح ﷺ دحج سره. اوروايت نقل کړې دې امير المومنين علي بن ابي طالب ﷺ چې ده ذکرکړې دې صفت دقبر دده چې داپه يمن کې دې، اونورو داويلې دې چې داپه دمشق کې دې اوپه جامع ددې دمشق کې يوه احاطه ده چې دوي گمان دقبر دهود ﷺ پر کوي. والله اعلم.

قصه دصالح ﷺ چې نبي دبنی ثمود دې

بنی ثمود يوه مشهوره قبيله ده، چې دوي ته ثمود ويل کيږي دا ددوي دنیکه نوم وو دې ورور دجدیس وو، اودا دواړه ځامن دعاثر بن ارم بن سام بن نوح ﷺ دې. اودا وه عرب اصل عرب چې عاربه ورته ويل کيږي اودوي دحجر په مقام کې اوسيدله چې داپه مینځ دحجاز اوتبوك کې دې، اوپه دوي باندې رسول الله ﷺ تير سوي وو په دې حال چې نبي ﷺ روان وو تبوك ته او دده سره مسلمانان وه.

اودوي وه وروسته دقوم عاد څخه، اودوي به هم دبتانو عبادت کوي. نوالله ﷻ په دوي کې يوسړې راوليږي چې هغه دالله دبنده اودهغه رسول وو: صالح بن عبید بن ماسح بن عبید ابن حادر بن ثمود بن عاثر بن ارم بن نوح ﷺ. نوده دعوت ورکوي دوي ته دالله ﷻ دعبادت طرف ته اودوي به يې منع کوله دعبادت دبتانو څخه اوشرك کولو څخه. نوڅه خلگو په ده باندې ايمان راوړي اواکثريت کافران سوه اوانکار يې وکي هم په قول سره اوهم په فعل سره، اواراده يې وکړه دده دقتل، اودوي قتل کړه هغه اوبنه چې دوي ته الله ﷻ معجزه رالېږلي وه. نوالله ﷻ ونيوله دوي په داسې عذاب چې دهغه څخه خلاصی نسته. لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَمَذَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ

(۱). ددې حديث تخريج احمد کړې دې (۲۲۱۲) اوامام بخاري په کتاب التفسير کې، سورة الاحقاف، باب (فلما رواه عارضاً) الايه (۱۸، ۴۸۲۹، ۴۸۲۸)، اومسلم په کتاب الاستقاء کې، باب التعوذ عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۹۲۱۲) او ابوداود په کتاب السنة، باب مايقول اذاهاجت الريح (۵۰۹۸۱۴).

عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٧٤) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ (٧٥) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (٧٦) فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٧٧) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٧٨) فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولًا مِنْ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سورة الاعراف ١٧٣ / ٧٩).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ ثُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (٦١) قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (٦٢) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (٦٣) وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذُرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (٦٤) فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ (٦٥) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيٍ يُومِنُونَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ (٦٦) وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٦٧) كَأَن لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا آلًا إِنْ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لَثَمُودَ (سورة هود ٢١ / ٢٨).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: كَذَبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ (١٤١) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٤٢) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٤٣) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٤٤) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٤٥) أَتَتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ (١٤٦) فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (١٤٧) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ (١٤٨) وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ (١٤٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٥٠) وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (١٥١) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (١٥٢) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (١٥٣) مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٥٤) قَالَ هَذِهِ نَاقَةُ لَهَا شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (١٥٥) وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥٦) فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ (١٥٧) فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٥٨) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ١٤١ / ١٥٩).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ (٤٥) قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (٤٦) قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ (٤٧) وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (٤٨) قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (٤٩) وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٠) فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (٥١) فَبَلَكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥٢) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (سورة النمل ٥٣/٤٥)

اوډير داسی نور ځایونه دي په قرآن کریم کی چي دادواړه قومونه یې یوحای ذکرکړي دي (عاد ثمود) لکه څه رنگه چي په سورة براءة کی اوپه سورة ابراهيم کی اوالفرقان کی او سورة ص کی اوسورة ق کی اوالنجم کی اوالفجر کی. اوویل سوی دي چي ددی دواړو قومونو په باره کی اهل کتابو ته څه علم نسته اونه دهغوی په تورات کی ددی په باره کی څه ذکر سوی دي. لیکن په قرآن کی دا ذکر سوی دي چي موسی ﷺ دوی ته ددی په باره کی خبر ورکړی دي. لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمایلي دي په سورة ابراهيم کی: وَقَالَ مُوسَى إِنَّ تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (٨) أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ (سورة ابراهيم ٨/٩) ددی څخه دامعلومه سوه چي دوی ته موسی ﷺ ددی په باره کی خبر ورکړی وو، خوددی وچي چي دادواړه قومونه اهل عرب وه نو ددوی په یادابنت کی په صحیح طریقی سره پاته نه وه او ددوی څخه یې تاریخ هیرسو. که څه هم ددی دواړو قومونو قصه مشهوره وه دموسی ﷺ په دور کی خو وروسته بیا ددوی څخه هیڅه سوه اوددی په باره کی موږ په تفسیرکی خبری کړی دي هغه ته رجوع وکی. ولله الحمد. اومقصود دلته بیان دقسی دصالح ﷺ دی اودهغه دبیچ کولو طریقه چي هغه څه رنگه الله ﷻ خوندي کی دعذاب څخه اودهغه قوم یې څه رنگه هلاک کی کمو چي دهغه مخالفه کړی وو.

اومخکی موږ داخبره ذکرکړه چي دوی عرب وه، اودوی وروسته دعاد څخه وه دوی ته نبي ددوی وفرمایلي چي: وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ٧٣/٧٤) یعنی الله ﷻ

تاسی یې خلفاء ګرځولی یاست وروسته دعاد څخه چی تاسی دهغه څخه عبرت واخلی او تاسی ته یې محکمه نرمة ګرځولی ده چی تاسی قصرونه په کی جوړوی: وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا یعنی تاسی یې هوبنیار ګرځولی یاست په جوړولو ددی کی اوپه برابرولو ددی کی. نو تاسی دالله ﷻ شکر وکارې په عبادت دهغه باندی اوپه عمل صالح باندی اوپه شرک نه کولو باندی، اوتاسی ځانونه لیری ساتی دمخالفت دهغه دعبادت او طاعت څخه، ولی چی ددی مخالفت عذاب ډیر سخت وی. اوددی وجی څخه یې ورته په دی قول سره وعظ او نصیحت کړی دی: فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۱۴۷) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ، (سورة الشعراء ۱۴۲-۱۴۸) یعنی تاسی به پرینسول کیږی دلته په امن سره په دی میوو کی اوپه دی بنائسته باغونو کی: وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ (۱۴۹) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (۱۵۱) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة الشعراء ۱۴۹-۱۵۲). اودایې ورته هم ویلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا (سورة هود ۲۱) یعنی هغه ذات دی چی تاسی یې پیدا کړی یاست اوستاسی خلقت یې په محکمه کړی دی، اوتاسی یې ګرځولی یاست ددی جوړونکی اوتاسی ته یې درکړی دی ددی میوی اوکړوندی، نوهغه خالق دی اورازق دی، هغه لائق اومستحق دعبادت دی اوغیر دهغه څخه هیڅ څوک مستحق دعبادت نه دی: فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ (سورة هود ۲۱) یعنی تاسی لیری سی دهغه څخه چی تاسی یې عبادت کوی اوخاص دالله ﷻ طرف ته رجوع وکی، هغه ذات یې ستاسی څخه قبلوی اوتاسی ته بخښنه هم کوی: إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (سورة هود ۲۱)، قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا (سورة هود ۲۲) یعنی دوی ویل چی ستا څخه خوزموږ داطمع وه چی ته به عقل مندیې مخکی ددی خبری څخه، اوداستا دعوت چی یواځی عبادت دالله وکو اوهغه بتان چی زموږ پلار اونیکه یې عبادت کوی هغه ټول پریږدو اودهغه څخه واوړو، اوددی وجی څخه دوی وویل: أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّ لَآلِهَةَ شِكِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ (سورة هود ۲۲) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (سورة هود ۲۳) دا نرموالی دلجعی دصالح ﷺ دی دوی ته اوپه ښه طریقی سره راتګ دی دوی ته او دعوت ښه طریقه ده. یعنی ستاسی څه گمان دی په باره دهغه قول کی چی زه یې تاسی ته کوم؟ او ستاسی به څه عذروی دالله ﷻ خواته په ورځ دقیامت باندی؟ اوتاسی به څوک خلاصوی دهغه دعذاب څخه اوحال دادی چی تاسی مامنع کوی ددی کارڅخه اوزما دعوت ته دبطلان په نظر ګوری؟ اوزما دپاره داممکنه نه ده چی زه دالاره پریږدم ولی چی داپه ما

باندی واجب دی، اوکه چیری زه داپریږدم نوپه تاسی کی یوهم داقدرت نه لری چی ما دالله ﷻ دعذاب څخه خلاص کی. نوزه به ترهغه دادعوت تاسی ته کوم ترخوچی الله ﷻ زما او ستاسی ترمینځ فیصله ونکړی، او دوی ورته داهم ویلی دی: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (سورة الشعراء ۱۵۳). یعنی په تاباندی جادو سوی دی اوته په خپلو خبرو باندی نه پوهیږی چی ته څه وایی اوکمی خبری کوی چی موږ دالله ﷻ عبادت په یواځی والی سره وکو اوهغه نور بتان چی زموږ پلار اونیکه یې عبادت کړی وو هغه ټول پریږدو. داقول دجمهورو دی، اودی وایی چی دمسحرین څخه مراد مسحورون دی یعنی په چاچی جادو سوی وی، اوبعضی وایی چی دمسحرین څخه مراد هغه دی چی دچا ځان ته جلا رایه وی. لکه څه رنگه چی ویل سوی دی (انما انت بشر له سحر) یعنی ته داسی سړی یې چی ستا دپاره جلا رایه اوسوچ دی چی دنورو څخه مختلف وی. په دی کی اولنی قول راجح دی ددی قول دوجی څخه: مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا (سورة الشعراء ۱۵۴) اودا قول ددوی: فَأْتِ بَايَةً إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (سورة الشعراء ۱۵۴) یعنی دوی دده څخه سوال وکی چی داسی یوه معجزه راوړی چی هغه دده پرصدق باندی دلالت وکی: قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (۱۵۵) وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۵۵\۱۵۶) اودارنگه یې ورته وویل: قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةٌ لِلَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاعراف ۷۳).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا (سورة الاسراء ۵۹) اودکر کړی دی مفسرینو چی یوه ورځ ثمودیان په خپل عبادت گاه کی ناست وه چی صالح ﷺ ورته رالی اودعوت یې ورته شروع کی نوهغوی ورته وویل چی ته موږ ته ددی ډبری څخه اوبڼه جوړه کړه نوموږ به ستا خبره ومنو اواشاره یې وکړه هغه ډبری ته چی ددی ډبری څخه اودهغه اوبڼی صفات یې ورته وښوول چی داسی اوبڼه وی اوداسی اوبڼه دی وی اودا یې ورته هم وویل چی دلسمی اوبڼه وی اواوږده وی، نوصالح ﷺ ورته وویل چی که زه تاسی ته دغه اوبڼه پیدا کړم سره دهغو صفتونو چی تاسی ذکر کړه نوتاسی به بیا ایمان راوړی او زما تصدیق به کوی نوټولوپه جواب کی وویل چی هو! نو دټولو څخه یې لوظونه واخیستل اوبیا دخپل لمانځه په ځای کی ودریدی او الله تعالی ته یې لمونځ وکی اوبیا یې دعا وغوښتله دالله ﷻ څخه چی ددوی دا سوال پوره کړی، نو الله ﷻ امر وکی دې ډبری ته چی ددې څخه دی اوبڼه دلسمی جوړه سی په هغه شکل چی دوی غوښتی وه اوپه هغه صفتونو سره چی دوی غوښتی وه، نو کله چی دوی ولیدی دا عجیبه کار او دا دلیل چی دوی یې

غوښتنه کړې وه نو ډيرو ايمان راوړي اولې پکښې پر خپل کفر او گمراهۍ باندې روان وه. نو ددې دوجې الله ﷺ وفرمايل (فَظَلَمُوا بِهَا) چې دوی انکار وکړ او ظلم يې وکړ په دې باندې اود حق تابعداري يې ونه کړه په سبب ددې اوښې باندې، او هغه خلکو چې ايمان راوړي وو دهغه مشر جندع بن عمر و بن محلاه بن لبید بن جواس وو اودې وو دمشرانو ددوی څخه اودا مشرف سو په اسلام سره اودانورچې داسلام څخه يې ځان ليري کي ذؤاب بن عمر بن لبید وو او الحباب ددوی دبتانو مشر وو، اورباب بن صعر بن جلمس هم ددوی دبتانو مشر وو. او ددې وجې څخه ورته وفرمايل صالح ﷺ (هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ) (سورة هود \ ۲۴) ددې اضافت کړې دي الله ﷺ دځان طرف ته دوجې دتعظيم او تشریف ددوی.

لکه قول په شان دبیت الله، عبدالله (لَكُمْ آيَةٌ) (سورة هود \ ۲۴) يعنی دادليل دی په دې رښتینوالي ددې خبر کم چې ماتاسی ته راوړي دی: فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (سورة هود \ ۲۴) نو ددوی سره يې په دې خبرې باندې اتفاق وسو چې دابه پرمخکه باندې گرځي چې کم ځای يې خوښ وي اودې ته به څوک ضررنه رسوي او يوه ورځ به دا اوبه چښي او په بله ورځ به داقوم نو دې قوم به ددوو ورځو اوبه ځان ته را اخیستلی ولي چې يوه ورځ به پکښې ددې نمبر وو. اودا ويل سوي دي چې دوی به ددې دشیدو څخه هغومره ځکل چې په څومره به يې کفایت کیده، نوددې دوجې الله ﷺ فرمایلي دي: لَهَا شَرِبٌ وَلَكُمْ شَرِبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ (سورة الشعراء \ ۱۵۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلي دي: إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ (سورة القمر \ ۲۷) يعنی دايو امتحان دی په دوی باندې چې دوی ايمان راوړي او که نه؟ اوالله ﷺ ښه پوهیږي ددوی په کړو باندې (فَارْتَقِبْهُمْ) (سورة القمر \ ۲۷) يعنی ته انتظار کوه اوگوره چې ددوی سره څه کيږي (وَأَصْطَبِرْ) (سورة القمر \ ۲۷) يعنی ته صبر وکه ددوی پردې تکليفونو باندې داکم تکليفونه چې تاته در رسوي وَبَيْنَهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرِبٍ مُحْتَضَرٌ (سورة القمر \ ۲۸).

کله چې اوږده سوه په دوی باندې داخبره نو راجمع سوه ددوی علماء واتفق يې وکړ ددې اوښې په ذبحه کولو باندې، چې ددې څخه په آرام سي او اوبه ورته پريمانه سي، اوشيطان ورته داکارښه ښکاره کړ، الله ﷺ فرمایلي دي: فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف \ ۷۷) او ووهغه سړي ددوی څخه چې ددې په قتل باندې يې ابتداء وکړه رئيس ددوی: قدار بن سالف بن جندع، اودې وو سور اوژر. اودې وو ارموني دزنا څخه پيدا سوي وو او په کور دسالف کي پيدا سوي وو، اودې وو زوی دیوه سړي چې نوم يې صيبان وو او وو دده داکار په اتفاق دټولو، نوددې دوجې ددا

کار نسبت کړې دی ټولو ده ته. او ذکر کړې دی ابن جریر اوداسی نورو مفسرینو: چی دوو بنځو دثمودیانو څخه چی دیوی نوم (صدوق) وه لور دالمحیا بن رهیر بن المختار او وه ډیر مالداره اوجائیداد والا، اودا وه په نکاح دیوه سړی کی چی هغه ایمان راوړی وو نودی ځان جلا کړه ددی سړی څخه اوبیایې ځان دخپل کاکا زوی ته وړاندی کی چی نوم یې (مصرع) وو اوورته یې وویل چی زه درسره واده کوم په دی شرط باندی چی دا اوبښه ذبحه کړی. اوددی بلی بنځی نوم (عنیزه) وه لور دغنیم بن مجلز. اوددی اسم کنیه ام غنم وه اودا بوډی وه اوکافره وه، چی ددی څلوری وی دذواب بن عمر څخه چی دایو رئیس وو ددوی نودې وړاندی کی خپل څلور واړه لورانی قداربن سالف ته په دی شرط سره چی دی دی هغه اوبښه ذبحه کړی نوبیاچی دده کمه یوه انجلی په دی څلورو واړو کی خوښه سی نوهغه به ورلره ورکوی، نودی دواړو سړو اراده وکړه ددی دذبحه کولو اوپه خپل قوم کی یې پیل وکړه ددی خبری نو (۷) کسان ورسره نور هم ملگری سو اوټول (۹) کسان سوه.

لکه څنگه چی په دی قول دالله ﷺ کی ذکرسوی دی: وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة النمل ۴۸) اودی دواړو په نورو قبیلو کی هم داخبره خپره کړه نوټولو خلگو ورته ددی کار ترغیب ورکوی تردی چی دا اوبښه یې مړه کړه اول مصرع په خپل غشی باندی وویشتله اوتر هغه وروسته ورپسی دوی ټولو منډی وهلی تردی چی قدار بن سالف پر رامخکی سو اودمړی هډوکی یې ور ووهی نودا اوبښه پرمخکه باندی پریوته اومړه سوه اوروايت ددی ذکر کړی دی عبد الرزاق دمعر څخه چی دی وایی دهغه شخص څخه چی هغه دحسن څخه ده اوریدلی دی چی ده وویل: ای ربه زما! زما مور چیری ده؟ اوبیا هم په هغه ډبري کی دننه سوه اوپه هغه کی ورکه سوه.

اوبعضو داویلی دی چی دوی ورپسی وه تردی چی ذبحه یې کړه. الله ﷻ فرمایلی دی: فَادَّارُوا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ (۲۹) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (سورة القمر ۲۹-۳۰) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا (۱۲) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا (سورة الشمس ۱۲-۱۳) یعنی ددی کار څخه منع سی: فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا (۱۴) وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا (سورة الشمس ۱۴-۱۵).

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره د عبدالله بن نمیر څخه دی نقل کوی دهشام څخه دی نقل کوی دابو عروه څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دزمعه څخه دی وایی چی خطاب وکی رسول الله ﷺ نوذکرېې وکی داوښی اودهغه سړی چی دایې ذبحه کړی وه نو ویې فرمایل (إِذْ نَبَعَتْ أَشْقَاهَا) یعنی را ولاړیدی دی ته هغه بدبخته ددوی اومشر ددوی

چی اطاعت به یې کیدی. لکه ابی زمعه سو (۱)، او تخریج ددی کړی دی دواړو د حدیث دهشام څخه هم په دی طریقې سره. اودارنگه محمد بن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن محمد بن خشیم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب څخه دی نقل کوی دمحمد بن خثیم بن یزید څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ایا زه تاسی ته خبرنه درکوم په باره دډیر بدبخته سړی کی؟ نوصحابوو وویل چی ولی نه ای دالله رسوله. نووی فرمایلی چی، یو ددوی څخه احیمر ثمودی دی هغه چی اوښه یې ذبحه کړی وه اودوهم هغه چی تابه وهی ای علی ﷺ (۲) راوی ددی ابی حاتم دی. اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَعَقِّرُوا النَّاقَةَ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا نَعِدُّكَ إِنَّ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف ۷۷) نودوی اظهار دکفروکی په دی وجوهوسره، یوداچی خلاف یې وکی دالله ﷻ اودهغه دپیغمبرپه نافرمانی کولوسره اودهغه خبری په نه منلو سره اوپه ذبحه کولو سره داوښی چی هغه ورته الله ﷻ یوه معجزه رالیږلی وه، اوبل داچی دوی په ځان باندی دعذاب تیزی وکړه نودوی مستحق سوه دعذاب په دوو وجوهو سره یوداچی په دوی باندی شرط ایښوول سوی وو چی دی اوښی ته به ضرر نه رسوی اودوهم داچی دوی په خپله دعذاب راتلل وغوښتل: اوبل داچی دوی تکذیب دپیغمبر وکی سره ددی چی هغه ورلره معجزه پیش کړه دخپل نبوت اودخپل صداقت، اودوی ته داپته وه چی دارښتنی نبی دی خودوی مجبوره کړی وو ددوی هغه کلک کفر اوگمراهی اوضد په لیری والی دحق څخه او دواقع کیدلو دعذاب څخه پردوی باندی. الله ﷻ فرمایلی: فَعَقِّرُوهَا فَقَالَ تَمَتُّعُوا فِي

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۱۷۱۴) اوامام بخاری په کتاب التفسیرکی. سورة الشمس وضحاها (۴۹۴۲ ۱۸) اومسلم په کتاب صفت الجنة کی. باب جهنم اعاذنا الله منها (۱۸۸ ۱۸۷ ۱۸۸) اوترمذی په کتاب تفسیر القرآن کی، باب سورة الشمس وضحاها (۳۴۴۳ ۱۵) دطریقې دهارون بن اسحاق الهمدانی څخه دی نقل کوی دعبده څخه دی نقل کوی دهشام څخه، اوابو عیسیٰ ویلی دی چی دا حدیث حسن دی اوصحیح دی.

ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۲۲۳۱۴) دطریقې دعلی بن بحر څخه دی نقل کوی دعیسیٰ بن یونس څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دیزید بن محمد بن خثیم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خثیم المحاربی څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه هم په دی طریقې سره اوهیثمی ویلی دی په المجمع کی (۱۳۲ ۱۹) راوی ددی احمدی اوامام الطبرانی دی اوحاکم ویلی دی په مستدرک کی (۱۴۱ ۱۴۰ ۱۳) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم سره. اوموافقت ورسره کړی دی

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۲۲۳۱۴) دطریقې دعلی بن بحر څخه دی نقل کوی دعیسیٰ بن یونس څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دیزید بن محمد بن خثیم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خثیم المحاربی څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه هم په دی طریقې سره اوهیثمی ویلی دی په المجمع کی (۱۳۲ ۱۹) راوی ددی احمدی اوامام الطبرانی دی اوحاکم ویلی دی په مستدرک کی (۱۴۱ ۱۴۰ ۱۳) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم سره. اوموافقت ورسره کړی دی امام ذهبی.

دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ (سورة هود ٢٥) اودوی داخبره ذکر کړیده چی اول
 ذبحه کوونکی ددی اوبنی قداربڼ سالف دی (لعنة الله عليه) نودوی زخمی کړه دا اوبڼه او
 بیایې دواړه مخکنی پښی ور ووهلی نوبیا دا پریوته په محکه باندی بیادی نورو ورته را
 منډه کړه اوهر یوورته دخپل توری سره ورژدی کیدی اوغوبنی به یې ورڅخه پرېکولی تر
 دی چی ددی اوبنی بچی رابڼکاره سو اوده ولیده چی دمور څخه یې غوبڼه پری کیدله نو
 دی وتښتیدی اودغره سرته وختی اودری واره یې چغه ووهل نوددی وجی ورته وویل
 صالح عليه السلام: تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ یعنی ددی ورځی څخه ماسوا په کمه ورځ چی ورته ده
 داخبره وکړه، نودوی دده سره په دی وعدی کی هم دوکه وکړه پرضرر سربیره یې قتل هم
 کړه او دمخکی څخه یې ددی دقتل اراده کړی وه: قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ (سورة النمل
 ٤٨)، اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: وَمَكْرُؤًا مَّكْرًا وَمَكْرُؤًا مَّكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٠) فَانْظُرْ
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (٥١) فَبَلَكَ يُؤْتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥٢) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، (سورة النمل ٥٠-٥٣) اودارنگه په
 دوی باندی الله تعالى دآسمان څخه کانی واورول اودوی یې ډیر په تیزی سره هلاک کړه ولی
 چی دوی دصالح عليه السلام دقتل اراده هم کړی وه اوکله چی داشمودیان دپنجشنبی په ورځ سهار
 راولاړیده نوداورځ ددوی دپاره داجل وه کله چی ماښام سو نویتولوپه جمع سره دا اواز وکی
 چی یوه ورځ داجل تیره سوه اومخونه ددوی ژړ وه اوبیاچی کله په دوهم سهار راولاړیده په
 ورځ دجمعی باندی نومخونه ددوی سره وه دبیری دلاسه، بیاچی کله ماښام سو نواواز وکی
 دوی چی یوه ورځ داجل اونیتپه یې تیره سوه بیاچی کله دخالی په سهار راولاړیده نو ددوی
 مخونه تور گرځیدلی وه بیاچی کله ماښام سو نوکرار وویل چی یوه ورځ بله دنیتی تیره
 سوه. بیاچی کله دوی دیک شنبی په سهار راولاړیده نودوی ناست وه اوددی خبری انتظار
 یې کوی چی عذاب به کله راځی اودکم اړخ څخه به راځی. اونه به پوهیده چی ددوی سره
 به څه معامله کول کیږی کله چی لمر راوختی نوپه دوی باندی یوه سیلی راله دلورپی څخه
 اوپه دوی باندی رپه ولگیده دکښته اړخ څخه نودتولو روحونه خولی ته راورسیده او
 حرکات سکناات هرڅه جام سوه اوازونه بندسوه اوحقائق رابڼکاره سوه، نوصبا کړه دوی په
 خپلو کورونو کی تش بدنونه یعنی بدن به پروت وو خوروح به په کی نه وو اوحرکت به یې
 نسوای کولی نومفسرینو داویلی دی چی ددوی څخه هیڅ څوک هم پاته نه سو مگر یوه
 مینځه چی نوم یې (کلبه) وه اودا ډیره سخته دښمنه وه دصالح عليه السلام اودده سره یې ډیر بغض
 ساتی، نودی چی کله عذاب ولیدی نودا وتښتیده اودعربو یوی بلی ډلی ته ولاړه اوهغوی

ته يې خبرورکي دخپل قوم دعذاب په باره کي نوهلته يې طلب داوبو وکي نواوبه يې چي وچنبلي نومړه سوه. الله ﷺ فرمايلي دي (كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا) (سورة هود ۲۸) يعنې دوي داسي ښکاريده لکه چي چيري هم دوي په عيش او عشرت اودفراخي او دخوشحالي ژوند نه وي تيرکړي: اَلَا اِنَّ تَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بَعْدًا لَتَمُودَ (سورة هود ۲۸) يعنې اواز دوي ته وسو په ژبه دقدرت سره. اودارنگه ذکر کړيدي امام احمد په نقل کولو سره دعبد الرزاق خخه دي نقل کوي دمعمار خخه دي نقل کوي دعبدالله خخه دي نقل کوي دعثمان خخه دي نقل کوي دخيشم خخه دي نقل کوي دابي الزبير خخه دي نقل کوي دجابر خخه دي وايي چي کله نبي ﷺ تيرسو په يوي ډبري باندې نوويي ويل چي تاسي دمعجزو سوال مه کوي ولي چي ددي معجزې سوال کړي وو قوم دصالح ﷺ يعنې داوښي. چي هغه ددي شي خخه پيدا سوي وه اوددي خخه راوتلي وه، نودهغه قوم دالله ﷺ دخبري انکار وکي اونا فرماني يې وکړه اوهغه اوښه يې ذبحه کړه، اودوي وه چي چنبل به يې يوه ورځ خپلي اوښه اوپه بله ورځ به يې ددي اوښي شيدې چنبلي نودوي دا اوښه ذبحه کړه نوالله ﷺ راوښول دوي په داسي عذاب سره چي پرمخ دمزکي ددوي خخه يوتن هم پاته نه سو مگر يوسړي پاته سوي ووچي هغه په حرم کي وو، نو وويل سوه چي اي دالله رسوله هغه څوک وو نونبي ﷺ وفرمايل چي هغه ابو رغال وو کله چي دي دحرم خخه راووتې نوده ته هم داعذاب ورورسيدې (۱) اوداحديث يې په شرط دمسلم سره ذکر کړي دي اودا حديث په کتب السنة کي نه دي ذکر سوي.

اودارنگه عبدالرزاق وييلي دي په نقل دمعمار خخه دي وايي چي ماته خبر راکړي دي اسماعيل بن اميه چي نبي ﷺ تيرسو په قبر دابو رغال باندې، نووي فرمايل: چي تاسي ته پته سته چي داڅوک دي؟ نودوي وويل چي الله ﷺ اودهغه رسول ته پته سته نونبي ﷺ وفرمايل چي داقبر دابي رغال دي، دايسړي دي دقوم دثمود خخه، دي وو په حرم کي نو دحرم دوجي خخه دي دعذاب خخه بچ سو، نوکله چي دي دحرم خخه راووتې نوپه عذاب کي گيرسو نوهلته بيا دفن سو، اودده سره ديو سړو زرو څانگه هم دفن سوه، نويو قوم رالي اوپه خپلو تورو سره يې دده تلاش وکي او دده قبر يې وکيندي او هغه دسروزرو څانگه يې ورڅخه را وايسته (۲) دانقل دي دعبد الرزاق خخه هغه نقل کوي دمعمار خخه هغه نقل کوي

(۱). ددي حديث تخريج احمد کړي دي (۲۹۲/۳) او هيشمي وييلي دي په المجمع کي (۵۰/۷) راوي ددي احمد دي او البزار دي اوطبراني دانقل کړي دي په الاوسط کي اودارنگه يې نقل کړي دي په (۳۸/۷) اوحاکم په مستدرک کي (لکه ۳۲۰/۱) اودابي وييلي دي چي داحديث حسن صحيح دي اودواړو امامانو ددي تخريج نه دي کړي اوموافقت دده سره کړي دي امام الذهبي (۵۲۷/۵) اوپه دي باندې يې سکوت کړي دي اودذهبي دا ذکر کړي دي په شرط دمسلم باندې.

(۲). مصنف دعبد الرزاق (۲۰۹۸۹۱۱)

دالزهری څخه: ابورغال ابو ثقیف دی، اودا مرسل دی ددی وځی څخه. اودارنگه بل روایت متصل ذکر سوی دی چی نقل کړی دی محمد بن اسحاق په سیرت کی داسماعیل بن امیه څخه دی نقل کوی دبجیر بن ابی بجیر څخه، دی وایی چی ماوریدلی دی دعبدا لله بن عمر څخه دی وایی چی ماوریدلی دی در رسول الله ﷺ څخه کله چی موږ دطائف خوا ته ووتلو نوموږ تیر سو په یوقبر باندی، نور رسول الله ﷺ وفرمایل چی: داقبر دابی رغال دی او دده اسم کنیه ثقیف دی.

اودی وو دقوم ثمود څخه او داجرم وو چی دی یې خلاص کړی وای د عذاب څخه نوکله چی دی راووتی ددی حرم څخه نوپه ده باندی داعذاب رالی کم چی دده په قوم باندی راغلی وو په دی ځای باندی اوبیا دفن سوی هم په دی ځای کی وو اودا یې هم ذکر کړیده چی دده سره دسرو زرو څانگه دفن سویده، که چیری تاسی هغه را وکیندی نوهغه څانگه به ورسره پیداکی. نوخلگو دهغه تلاش وکی نویې را وایسته دا څانگه (۱) اودا قول دالله ﷻ: فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سورة الاعراف ۷۹) دا خبر دی په باره دصالح علیہ السلام کی، چی دی کله دخپل قوم څخه تلی نوهغوی ته یې دا وویل چی تاسی ته ما پوره دعوت درکی خوتاسی ونه منی: يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ يَعْنِي مَاخوتاسی ته هر ممکن کوشش وکی چی تاسی دهدایت په لاره سی او زما داحرص وو چی تاسی په هدایت سی په قول زماهم اوپه نیت زماهم اوپه کار زماهم: وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ یعنی ستاسی زړونه داحق نه قبلوی اوستاسی فطرت دا دی چی حق نه خوښوی اونه حق غواړی نوددی دوجی وگرځیداست تاسی په دی دروند عذاب کی چه داستاسی سره متصل دی دهمیشه دپاره اونسته زما دپاره څه چاره چی زه ستاسی څخه دا عذاب لیری کم، اوکمه اندازه تبلیغ چی په ما باندی واجب دی هغه ماتاسی ته پوره کړی دی، لیکن الله ﷻ چی څه غواړی هغه کوی.

اوهمدارنگه خطاب کړی دی دی نبی ﷺ دبدر څاهانو والا ته یعنی دبدر په څاه کی یې چی کم مشرکان وراچولی وه، نبی ﷺ دبدر په مقام کی دری شپی پاته سوه نوپه آخری شپه کی کله چی خپل سپرلی ته اونستی نوخطاب یې وکی چی ای: دبدر څاهانو والا تاسی وموندل هغه څه چی ستاسی سره یې رب وعده کړی وه حقه. اوبیایې ورته وویل چی ډیر بدقوم یاست تاسی دپیغمبر خپل دپاره، تاسی زه درواغجن وگنهم اوخلگو زه رښتینی وگنهم، او

(۱). ددی حدیث تخریج ابوداود کړی دی په کتاب الخراج والامارت والفیئ کی، باب نیش القبور (۳۰۸۸/۳) او البیهقی په سنن الکبری کی کتاب الزکاة، باب مایوجد منه مدفوناً فی قبور اهل الجاهلیه (۱۵۲/۴) اضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۲۰۸۲) کی.

تاسی زه دکلی څخه وایستم او خلکو ماته ځای راکی اوتاسی زما سره جنگونه کول او خلک زمانصرت کوی، نوډیر بد قوم یاست تاسی دخپل نبی دپاره نوعمر ورته وویل چی ای دالله رسوله ﷺ ته خطاب کوی داسی قوم ته چی هغه مردار سوی دی؟ نونبی ﷺ وفرماییل چی: زمادی قسم وی په هغه ذات باندی چی زما روح دهغه په لاس کی دی تاسی به دومره ښه نه اوری لکه دوی چی څومره ښه اوری، خودوی جواب نه سی ورکولی، (۱) اوداهم ویل سوی دی چی صالح ﷺ نقل سو خانه کعبی ته او هلته اوسیدی تردی چی وفات سو. اودارنگه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دوکیع څخه دی نقل کوی دزمعه بن صالح څخه دی نقل کوی دسلمه بن وهرام څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی کله نبی ﷺ تیریدی په وادی عسفان باندی په هغه وخت کی چی ده حج کوی نوویې فرماییل: ای ابوبکره داکمه وادی ده نو هغه ورته په جواب کی وویل چی دا وادی عسفان دی. نوبیانبی ﷺ وفرماییل چی: یقیناً په دی وادی باندی تیرسوی دی هود اوصالح په اوبنانو باندی داسی اوبنان چی دهغه واگی دخرما دپوستکو څخه وی، ددوی ازار (چی کښته ټوټه داحرام ده) دایی دچوگی څخه وو اوڅادرونه ددوی دوړی څخه وو چی دوی به تلبيیه کوله او حج به یې کوی دبیت الله شریفی ددی حدیث اسناد صحیح دی، اودا مخکی دنوح ﷺ په قصی کی ذکر سويدی دروايت دطبرانی څخه اوپه هغه روايت کی نوح اوهود اوابراهيم عَلَيْهِمُ السَّلَام هم ذکر دی.

بیان دتیریدلو دنبی ﷺ په وادی الحجر باندی پرمخکه دثمود په کال دتبوک باندی

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعبدالصمد څخه دی نقل کوی دصخر بن جویرییه څخه دی نقل کوی دنافع څخه دی نقل کوی دابن عمر څخه دی وایی کله چی نبی ﷺ په تبوک کی دصحابوو سره راکښته سوه، نودوی داستراحت دپاره په حجر مقام کی کښته سوه نودوی ټولو اوبه وچښلی دهغه څاه څخه دکم څخه به چی ثمودیانو اوبه چښلی، او بیایې خمبیره جوړه کړه داوړو ته هم په دی اوبو سره اوکتوی یې باندی کړی په اور باندی. نو نبی ﷺ چی داو لیدل نوویې فرماییل چی دادیگونه واړوی اودا خمبیره په اوبنانو باندی وخوری، بیاددی ځای څخه ولاړه تردی چی دهغه چینی خواته ورسیده دکم څخه چی هغه اوبنی چی معجزه وه دپاره دثمودیانو هغه اوبه چښلی وی، اودوی یې منعه کړه چی دوی دی په هغه قوم باندی نه ورځی کم ته چی عذاب ورکول سوی دی اوبیایې وفرماییل: چی زه

(۱). صحیح البخاری: کتاب الجنائز، باب ماجاء فی عذاب القبر (۳/ ۱۳۷۰) اوپه کتاب المغازی کی، باب قتل ابی جهل (۱۷/ ۳۹۸)، اوباب (۱۲/ ۴۰۲۲) والنسایې په کتاب الجنائز، باب ارواح المومنین وغیرهم (۴/ ۲۷۵) کی او احمد (۱۲/ ۱۳۱) دحدیث دابن عمر څخه اومسلم په کتاب الجنائز کی، باب المیت یعذب بیکاء اهله علیه (۲/ ۲۳۴) کی.

په تاسی باندی دهغه عذاب څخه بیره کوم چی داعذاب تاسی ته درونه رسیږی نوددی وچی څخه تاسی په دی ځایونو باندی مه ورځی (۱) اودارنگه احمدویلی دی په نقل کولو سره دعفان څخه دی نقل کوی دعبدالعزیز بن مسلم څخه دی نقل کوی دعبداللہ بن دینار څخه دی نقل کوی دعبداللہ بن عمر څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ په دی حال کی چی نبی ﷺ دحجر په مقام کی وو، تاسی مه داخلیری په دی عذاب ورکول سوو باندی مگر په دی حال کی چی تاسی ژړا کونکی یاست. که چیری تاسی ژړاکونکی نه یاست نویامه داخلیری دغه ځای ته ولی چی پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم عذاب چی په دوی باندی راغلی وو، (۲) ددی تخریج یی کړی دی په صحیحینو کی بغیر دیو وچی څخه. اوپه بعضو روایاتوکی دی کله چی نبی ﷺ تیریدی نوویي ویل ددوی کورونو ته به نه داخلیری مگر په حال دژړا باندی، اوپه بل روایت کی داسی ذکر دی چی که تاسی ته ژړا نه درځی نودالله ﷻ دبیری څخه وژړای چی پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم چی په دی خلگو باندی راغلی وو.

اودارنگه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن هارون څخه دی نقل کوی دالمسعودی څخه دی نقل کوی داسماعیل بن اوسط څخه دی نقل کوی دمحمد بن ابی کبشه الانباری څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه اوده دپلار نوم عمر بن سعد دی اوداهم ویل سوی دی چی دده نوم عامر بن سعد ﷺ دی، دی وایی چی کله چی وه غزوه دتبوک نو خلگو مندی وهلی داهل حجر خواته په تیزی سره نودا خبره رسول الله ﷺ ته راورسیده نو نبی ﷺ په خلگو کی اواز وکی چی (دجمعی لمونخ حاضر دی) نودی وایی چی زه رالم دنبی ﷺ خواته اونبی ﷺ خپل اوبن نیولی وو اوفرمایلی یی: ولی تاسی په هغه قوم باندی داخلیری چی په هغو باندی الله ﷻ عذاب نازل کړی دی، نوپه دی کی یوه سړی اواز وکی چی ای دالله رسوله موږ دهغه څخه تعجب کوو. نور رسول الله ﷺ اوفرمایلی چی: ایاتاسی ته زه خبرنه درکوم په ډیرتعجب کی اچونکی باندی؟ داسی سړی چی تاسی ته خبر درکوی دهغه شیانو په باره کی چی مخکی ستاسی څخه تیر سوی دی اودهغه په باره کی چی وروسته ستاسی څخه راروان دی، نوتاسی مستحکم سی اومضبوط سی، ولی چی الله ﷻ ستاسی په عذاب باندی پرواه نه ساتی اوداسی قوم به راسی چی دځان څخه به څه نه سی لیری کولی (۳) اوداهم ذکر سوی دی چی دقوم صالح عمرونه ډیر اوږده وه، نودوی وه چی

(۱). احمد (۱۱۷۸۲).

(۲). احمد (۷۴۸۲) اوبخاری په کتاب التفسیر کی، سورة الحجر، باب ولقد کذب اصحاب الحجر المرسلین (۲/ ۱۴۷۰).

(۳). اومسلم په کتاب الزهد کی، باب النهی عن الدخول علی اهل الحجر الامن دخل باکیاً (۸/ ۱۱۰).

(۴). احمد (۲۳۱۸۴) دا اسناد حسن دی.

کورونه به یې جوړول دختو څخه نودا کور به خرابیدی دیوسړی دمرگ څخه مخکې، نوبیا دوی کورونه جوړکړه په غرونو کې. اودایې هم ذکرکړی دی چې کله دوی غوښتنه وکړه دصالح عليه السلام څخه داوښی، نوالله عليه السلام دوی ته دااوبنه ددبری څخه راوايسته اوامرېې وکې په پیدائش ددی اودده په نس کې چې کم بچی وه اودوی یې وبیړول دالله عليه السلام دعذاب څخه چې دی اوبنی ته به ضررنه رسوی اودوی ته یې داخبر ورکې چې هم په دوی کې به یوسړی پیدا کیږي چې دا اوبنه به مړه کوي، اوددی سړی صفات یې ورته وښوول چې دابه سور اوشین اوگلایې رنگه سړی وی. نودوی امر وکې ټولو قبیلو ته چې داسې ماشوم چې پیداسی نو هغه دی مړکې. نودوی وه په دی خبری باندی عمل کوونکی تردی چې یوه پیړی ختمه سوه اوبله پیړی شروع سوه نوپه دی بلی پیړی کې یورئیس اومشر ددوی دخپل زوی دپاره دبل رئیس اومشر لور وغوښتله کله چې ددوی دواړو واده وسو نو ددوی څخه په هغه صفاتو ماشوم پیداسو اوداقدربن سالف وو، نودی قبیلو والا داسړی نسوای وژلی دوجی دشرافت دده دپلار اومور، نوداغتییدی ډیر ژر دابه په یوه هفته کې دومره غتییدی چې بل ماشوم به په یوه میاشت کې څومره غتییدی، تردی چې داپه خپله رئیس سو اوخلگو دده تابعداری شروع کړه. نودده په نفس کې ددی اوبنی دقتلولو وسوسه جوړه سوه اودده سره په دی خبری کې (۸) کسان نورملگری سوه، اوداهغه (۹) کسان دی چې دصالح عليه السلام دقتل اراده یې کړې وه، نوبیاچې کله ده مړه کړه اوبنه کله چې داخبر صالح عليه السلام ته راورسیدی نودوی هم په ژراسره راله اوصالح عليه السلام ته یې وویل چې موږ ددی کار څخه نه یو خبر چې داچا کړی دی اوددی اوبنی بچی دغره سرته وختی نوصالح عليه السلام ورپسې ورلی هلته نو داوښی بچی ژړل اوبیا یې دصالح عليه السلام خوا ته مخ کې اودری واره یې چغه ووهل نوبیا صالح عليه السلام داقول ووايه: تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ (سورة هود ۲۵۱) اودوی ته یې داخبره وکړه چې صباته به تاسی ژړ اوبیا به په دوهمه ورځ ستاسی مخونه سره کیږي اوبیا به په دریمه ورځ ستاسی مخونه تورسی. نوبیاچې کله څلورمه ورځ سوه نویلی ورته راله چې په هغه کې اواز وو، نورا گیریې کړه دوی نوچی صباکیدی نودوی پراته وه په خپل کورونو کې مړه. اوددی په بعضو سیاقاتوکی نظردی اومخالفت دی دظاهر دقرآن سره لکه څه رنگه چې مخکې موږ ذکر کړه.

قصه دابراهيم الخليل عليه السلام

دتولو څخه مخکې بیان دده دنسب: دی ابراهيم بن تاريخ (۲۵۰) بن ناحور (۱۴۸) بن ساروغ (۲۳۰) بن راغو (۲۳۹) بن فالغ (۴۳۹) بن عابر (۴۶۴) بن شالح (۴۳۳) بن ارفخشذ (۴۳۸) بن سام (۲۰۰) بن نوح عليه السلام. داوو قول داهل کتابو په کتاب ددوی کی دده

د عمر څخه د هريوه سره جلا جلا ليکل سوی دی اودنوح عليه السلام په عمر باندی مومخکی تفصیلی خبره کړیده نودوباره ذکر کولو ته ضرورت نسته. او حکایت کړی دی حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی په باره د ابراهیم عليه السلام کی په نقل کولو سره د اسحاق بن بشر الکاهلی څخه چی صاحب د کتاب (المبتدا) دی دی وایی چی نوم د ابراهیم عليه السلام د مور (امیله) وه بیاده ذکر کړی دی په باره د ولادت دده کی لوی بحث.

او ویلی دی الکلبی: چی نوم یې (بونا) بنت کریتان بن کرثی وه دی د قبیلې څخه د بنی ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام وو، او روایت ذکر کړی دی ابن عساکر په بلی طریقی سره د عکرمه څخه چی دی وایی: وو د ابراهیم عليه السلام اسم کنیه (ابو الضیفان) ویل سوی دی چی کله عمر د تاریخ (۷۵) کاله وو نودده زوی ابراهیم عليه السلام پیداسو اونور ځامن یې هم پیداسوه چی ناحور او هاران دی، اود هاران یوزوی پیداسو چی (لوط) عليه السلام دی. او ویل سوی دی چی ابراهیم عليه السلام په دوی کی مینځنی وو، او هاران وفات سوی وو د پلار په ژوندون کی په هغه مځکه کی چی په کمه کی پیدا سوی وو، او هغه مځکه د (کلدانیین) وه چی مراد ورڅخه مځکه د بابل ده اودا خبره صحیح ده او مشهوره ده په نزد د اهل تواریخو او صحیح گرځولی دی دا حافظ ابن عساکر، وروسته ددی څخه چی ددی روایت یې ذکر کړی دی د طریقی دهشام بن عمار څخه ده نقل کړی دی د الولید څخه دی نقل کوی د سعید بن عبدالعزیز څخه دی نقل کوی د مکحول څخه دی نقل کوی د ابن عباس څخه دی وایی چی: پیداسوی دی ابراهیم عليه السلام په دمشق کی په یو کلی کی چی نوم یې (برزه) وو په یوگرکی چی نوم یې (قاسیون) وو بیایې ویلی دی چی صحیح دادی چی دی پیداسوی دی په بابل کی، اوددی ځای نسبت ورته ځکه سوی دی چی ده هلته لمونځ کړی دی کله چی دی راتلی د لوط عليه السلام خواته نودوی ویلی دی چی ابراهیم عليه السلام واده وکی د (ساره) سره او ناحور واده وکی د (ملکا) سره د لور د هاران وو یعنی دخپل ورور لوریې وکړه. دوی وایی چی داساره وچه وه ددی بچی به نه پیدا کیدی. نودوی وایی چی تاریخ دخپل زوی سره اود زوی د بنځی سره اود خپل نمسی لوط سره د کلدانیین څخه ووتی او کنعانیین ته ولاړه نودحران په مقام کی تاریخ وفات سو اودده عمر (۲۵۰) کاله وو اودا خبره په دی باندی دلالت کوی چی د تاریخ په حران مقام کی بچی نه وو سوی، بلکی دده بچی ټول په کلدانیین کی پیداسوی وو اودا مځکه د بابل وه. بیادوی ولاړه د کنعانیین څخه چی دامځکه دبیت المقدس وه حران ته چی دامځکه د کلدانیین وه په هغه زمانه کی، اودامځکه د الجزیره اوشام هم وه. اودوی به عبادت د (۷) ستورو کوی، او چاچی آباهه کړی وه مځکه د دمشق هغوی هم پردی دین باندی وه چی مخ به یې د قطب شمالي خوا ته کوی اود (۷) ستورو عبادت به یې کوی په مختلفو

اقوالو اوافعالو سره. اوددی وځي څخه ددمشق پر (۷) دروازو چي قديمی دروازي وی پر هغه نښانی ددی (۷) ستورو وی، اودارنگه وو اهل حران چي عبادت به يې دستور و کوی اودبتانو اودارنگه پرمخ دمزکی باندی چي څومره خلک وه ټول کافران وه، ماسوا دابراهيم خليل الله څخه اودده دنبځی څخه اودلوط عليه السلام څخه. او وو ابراهيم عليه السلام چي دده په واسطه الله جل جلاله ددی کفر ازاله وکړه، اودده په سړيې گمراهی باطله کړه. ولی چي الله جل جلاله ده ته په وړوکوالی کی هوبښیاری ورکړی وه اوبیا وروسته پیغمبر سو او الله دی خپل خليل جوړکی، لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ آتَيْنَا اِبْرٰهٖمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عٰلَمِیْنَ (سورة الانبياء ۵۱).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَابْرٰهٖمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (۱۶) اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُوْنَ اِفْكًَا اِنَّ الَّذِیْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا یَمْلِكُوْنَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوْهُ وَاشْكُرُوْا لَهٗ اِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ (۱۷) وَاِنْ تُكَذِّبُوْا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلٰی الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِیْنُ (۱۸) اَوَلَمْ یَرَوْا كَیْفَ یُبْدِیْ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ یُعِیْدهٗ اِنَّ ذٰلِكَ عَلٰی اللّٰهِ یَسِیْرٌ (۱۹) قُلْ سِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَانظُرُوْا كَیْفَ بَدَا الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ یُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ (۲۰) یُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُ وَیَرْحَمُ مَنْ یَّشَآءُ وَاِلَیْهِ تُقْلَبُوْنَ (۲۱) وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِیْنَ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَلٰیٍّ وَلَا نَصِیْرٍ (۲۲) وَالَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِآیٰتِ اللّٰهِ وَلِقٰنَهٗ اُولٰٓئِكَ یَسُوْا مِنْ رَّحْمَتِیْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ (۲۳) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖ اِلَّا اَنْ قَالُوْا اَقْتُلُوْهُ اَوْ حَرِّقُوْهُ فَاَنْجَاهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَآیٰتٍ لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُوْنَ (۲۴) وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَیْنِكُمْ فِی الْحَیٰةِ الدُّنْیَا ثُمَّ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ یَكْفُرُ بَعْضُكُمُ بِبَعْضٍ وَیَلْعَنُ بَعْضُكُمُ بَعْضًا وَمَا وَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَّاصِرِیْنَ (۲۵) فَاَمَنْ لَهٗ لُوطٌ وَقَالَ اِنِّیْ مُهَاجِرٌ اِلٰی رَبِّیْ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ (۲۶) وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحَاقَ وَیَعْقُوبَ وَجَعَلْنٰا فِیْ ذُرِّیَّتِهٖ النَّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ وَآتَيْنَاهُ اَجْرَهٗ فِی الدُّنْیَا وَاِنَّهٗ فِی الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِیْنَ (سورة العنكبوت ۲۷-۱۲) بیا ذکر کوی الله جل جلاله مناظره دده دخپل پلار سره او دخپل قوم سره دابه موږ ذکر کوو انشاء الله تعالی، اوورکړی وو ده مخکی دعوت خپل پلارته، او وو دده پلار چي عبادت به يې کوی دبتانو، اودی ډیر حقداره وو ترخلگو چي نصیحت ورته ووسی په اخلاص سره، لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمایلی دی: وَاذْكُرْ فِی الْكِتٰبِ اِبْرٰهٖمَ اِنَّهٗ كَانَ صَدِیْقًا نَبِیًّا (۴۱) اِذْ قَالَ لِاَبِیْهِ یَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا یَسْمَعُ وَلَا یُبْصِرُ وَلَا یُعْیِیْ عَنكَ شَیْئًا (۴۲) یَا اَبَتِ اِنِّیْ قَدْ جِآءَنِیْ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ یَاْتِكَ فَاتَّبِعْنِیْ اَهْدِکَ صِرَاطًا سَوِیًّا (۴۳) یَا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّیْطٰنَ اِنَّ الشَّیْطٰنَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِیًّا (۴۴) یَا اَبَتِ اِنِّیْ اَخَافُ اَنْ یَمَسَّکَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُوْنَ لِلشَّیْطٰنِ

وَلِيَّا (٤٥) قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا (٤٦) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (٤٧) وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (سورة مريم ٤١ \ ٤٨) نوډکر کړه الله ﷻ هغه څه چی دده اودده دپلار په منځ کی وه دمحاوری څخه اودجگړی څخه اودپیر په بڼه طریقی سره اویه نرم لهجی سره یې خپل پلار ته دعوت ورکړی دی دحق طرف ته، اوبیان یې کی ورته بطلان دهغه چی دی پر وو چی هغه عبادت دبتانو وو هغه بتان چی اوریدل نسی کولی اولیدل نسی کولی اودخپل ځای څخه بنوریدی نه سی، نودداسی شی څخه به څوک څه رنگه فائده حاصله کړی اوڅنگه به دده څخه درزق اوکامیابی طمع کیدی سی؟ بیایې ورته خبرورکی په باره دهغه علم او هدایت کی چی ورلره الله ﷻ ورکړی دی که څه هم دخپل پلار څخه وړوکی وو په عمرکی: يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (سورة مريم ٤٣ \ ٤٣) یعنی نیک اوواضح ښکاره اوخالص علم چی راکشوونکی دی دخیر خوا ته اویه دی سره به ستا دنیا وآخرت دواړه ښه سی. نوکله چی ورته ده دانصیحت وکی نوپلاریې دده څخه اعراض وکی اودایې ونه منله اوچپه یې ابراهیم ﷺ ته تهدید ورکوی: أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ (سورة مريم ٤٢ \ ٤٢) تهدیدیې ورلره ورکی هم قولاً اوهم فعلاً (واَهْجُرْنِي مَلِيًّا) (سورة مريم ٤٢ \ ٤٢) یعنی ما پریږده اوزما څخه لیری سه. نوددی خبری سره یې ابراهیم ﷺ وویل (سَلَّمَ عَلَيْكَ) (سورة مريم ٤٧ \ ٤٧) یعنی زما دطرف څخه دی په تاسلامتیاوی اوزما دخوا څخه به تاته هیڅ ضررنه در رسیږی. اودایې ورته هم زیاته کړه: سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (سورة مريم ٤٧ \ ٤٧) ابن عباس او غیر دهغه څخه بعضو داویلی دی یعنی رب زماپه ماباندی لطیف اومهربانه دی، په دی خبره چی ماته یې هدایت کړی دی دخپل عبادت اویه اخلاص دهغه ذات دپاره نوددی دوجی یې ویلی دی: وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (سورة مريم ٤٨ \ ٤٨) اواستغفار غوښتی دی ابراهیم ﷺ خپلا پلار ته لکه څنگه چی یې وعده کړی وه دخپل پلار سره ددی خبری په دعاگانو خپلو کی. بیاجی کله ده ته داخبره معلومه سوه چی دی دښمن دالله ﷻ دی نوبیایې ځان بیزاره کی ددی کار څخه. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (سورة التوبه ١١٤ \ ١١٤). امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره داسماعیل بن عبدالله څخه اودی نقل کوی دخپل ورور څخه چی نوم یې عبدالحمید دی دی نقل کوی دابن ابی ذئب

څخه دی نقل کوی دسعید المقبری څخه اودی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ملاقات به وکی ابراهیم ﷺ دخپل پلار آزر سره په ورځ دقیامت کی چی په مخ دده باندی به توروالی اودوره وی، نوابراهیم ﷺ به ورته ووايي: ای ربه زما. تازماسره وعده کړی وه چی ته به ما نه شرمنده کوی نوتردی غټه شرمندگی څه ده چی زماپلار زماڅخه لیری دی؟ نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی: ماحرام کړی دی جنت په کافرانو باندی، بیابه ورته وویل سی چی ای ابراهیمه ستا دپښو لاندی څه دی نودی چی کله وگوری نواورته به وغورځول سی (۱) همدارنگه روایت ددی سوی دی په قصه دابراهیم ﷺ کی په جلا طریقی سره. اوویلی یې دی په تفسیرکی: ویلی دی ابراهیم بن طهمان دابن ابی ذئب څخه دی نقل کوی دسعید المقبری څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه. اوهمدارنگه روایت ذکرکړی دی النسایې داحمد بن حفص بن عبد الله څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه چی دی بیانقل کوی دابراهیم بن طهمان څخه، اودا رنگه روایت یې کړی دی البزار دحدیث دحمادبن سلمه څخه دی نقل کوی دایوب څخه چی دی نقل کوی دمحمد بن سیرین څخه دی نقل دابی هریره څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره، اوپه سیاق ددی کی غرابت دی، اودارنگه روایت ددی دحدیث دقتاده څخه هم سوی دی چی هغه نقل کړی دی دعبه بن عبد الغفار څخه اوهغه دابی سعید څخه اودی دنبی ﷺ څخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرَأَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الانعام ۷۴) داآیت پردی باندی دلالت کوی چی دابراهیم ﷺ دپلار نوم آزر دی اوجمهور وایی چی دده نسب والا ابن عباس دی اودی وایی چی دده دپلار نوم (تارخ) دی اواهل کتاب وایی چی دده دپلار نوم (تارخ) دی په ځا سره اوبعضو داویلی دی چی دا دده لقب دی ولی چی ده به دیوبت عبادت کوی چی دهغه نوم آزر وو. اوابن جریر ویلی دی: چی ښه خبره داده چی دده دپلار نوم آزر دی اوکیدي سی چی دده دپاره دادوه نور نومونه هم وه یاداسی چی دایویې نوم وو اودابل یې لقب ووو اودا کمه خبره یې چی کړیده په دی کی احتمال سته.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (۷۵) فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (۷۶) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ

(۱). په صحیح البخاری کتاب الاحادیث کی باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) (۲/ ۳۳۵۰) اوپه کتاب التفسیر کی، سورة الشعراء، باب قول الله ﷻ ولاتخزن یوم یبعثون (۸/ ۴۷۲۸، ۴۷۲۹).

بَارِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ (۷۷) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسُ بَارِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۷۸) إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۷۹) وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (۸۰) وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۱) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۸۲) وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (سورة الانعام ۷۵-۸۳) اودامقام دده دمناظری دی دخپل قوم سره. اوبیان ددی خبری دی چی دا ستوری چی پنا ورکونکی دی دلائق دالوهیت نه دی اونه ددی لائق دی چی ددی دالله ﷻ سره یوځای عبادت وسي، ولی چی دامخلوق دی اومسخردی اوجورسوی دی کله راوځی اوکله پتیبړی، نوورک سی ددی عالم خخه اودالله ﷻ خخه ددی عالم هیڅ یوشی نه سی پتیدلی اونه ورخه خه ورکبړی، بلکی هغه ذات دائم اوقائم دی، نسته لائق دعبادت بغیر دهغه نه بل څوک اونسته بل رب اوپالونکی ماسوا دهغه خخه. نوده ته یې اول دستورو دصلاحیت نه لرلو په باره کی ویناوکړه، نوده ورته وویل چی داخو ستوری دی دهغه خخه لږلورپه سپوږمۍ ده چی هغه ددی خخه هم ډیره پناکوی اوتردی ښایسته هم ده، بیادهغه خخه لور لمر دی چی هغه ددی دواړو خخه ډیره پناکوی، نودایې ورته بیان کړه چی داتول مخلوق دی اومسخردی اومربی دی اومقدردی تریوی اندازی پوری به چلیبړی، لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (سورة فصلت ۳۷) اوددی دوجی الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسُ بَارِعَةً (سورة الانعام ۷۸) یعنی راکښته کونکی: قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۷۸) إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۷۹) وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا (سورة الانعام ۷۸-۸۰) یعنی زه څه باک نه ساتم ستاسی په دی خدایانو باندی دکمو چی تاسی عبادت کوی بغیر دالله خخه، ولی چی دانفع اونقصان نه سی رسولی اونه څه اوری اونه څه شی دده په عقل کی راځی، بلکی داهم مسخردی په شان دستورو بلکه داهم جوړسوی دی اوکیندل سوی دی په لاسونوسره اوددی خخه ښکاره دامعلومیږی چی دایان ددی صرف دستورو په باره کی دی اهل حران والاو ته، ولی چی

دوی به دستور و عبادت کوی، اودلته یې بل قول ذکر کړی دی چی ده دایان په هغه وخت کی کړی وو کله چی دی د کلی خخه ووتی اودی وړوکی وو، لکه خه رنگه چی داقول ذکر کړی دی ابن اسحاق اوداسی نورو، اودا ورنژدی دی اسرائیلیاتو ته اوپه دی باندی اعتماد نه سی کیدلی، او لازماً چی بیا دحق مخالفت په کی وی. اوهرخه چی بابل والوو نوهغو به دبتانو عبادت کوی، اودا هغه خلگ وه چی دده سره یې مناظره کړی وه په باره دعبادت دبتانو کی اوبتان یې ورلره مات کړی وه اودهغه سپک والی یې کړی وو اوبطلان یې ورلره ذکر کړی وه.

لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (سورة العنكبوت ۲۵) لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (۵۱) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (۵۲) قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (۵۳) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۵۴) قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنْ اللَّاعِظِينَ (۵۵) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (۵۶) وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (۵۷) فَجَعَلَهُمْ جَذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (۵۸) قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۵۹) قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (۶۰) قَالُوا فَاتَّبُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ (۶۱) قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ (۶۲) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ (۶۳) فَارْجِعُوا إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (۶۴) ثُمَّ نَكَسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ (۶۵) قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۶۷) قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (۶۸) قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (۶۹) وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۷۰-۷۱).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ (۶۹) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (۷۰) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (۷۱) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (۷۴) قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (۷۶) فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (۷۷) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (۷۸) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (۷۹) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (۸۰) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (۸۱) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي

خَطِيتِي يَوْمَ الدِّينِ (۸۲) رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (سورة الشعراء ۷۳ \ ۷۲).
 اودارنگه الله ﷻ په بل سورة كې فرمايلي دي: وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ (۸۳) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ
 سَلِيمٍ (۸۴) إِذْ قَالَ لِلَّيْهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تُعْبُدُونَ (۸۵) أَتُنْفِكَ آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ
 الْعَالَمِينَ (۸۷) فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي التُّجُومِ (۸۸) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (۸۹) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (۹۰) فَرَاغَ إِلَى
 آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ (۹۳) فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ
 يَزِفُونَ (۹۴) قَالَ أَنْعِبُونِ مَا تَنْحِتُونَ (۹۵) وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (۹۶) قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ
 فِي الْجَحِيمِ (۹۷) فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ (سورة الصافات ۸۳ \ ۹۸).
 اوس دلته الله ﷻ دابراهيم عليه السلام انكار بيان كې اوداهم بيانوي چې ده خپل قوم ته انكار
 وكې دعبادت دبتانو اوڅه رنگه يې ورته په سپك نظر باندې وكتله اونقصانات يې ورلره
 بيان كړه، نو ويې ويل: مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (سورة الانبياء ۵۳). اونه وو ددوي
 سره دليل مگر دابه يې ويله چې زموږ پلار نيکه په دې دين باندې وه او هغوي هم ددې
 بتانو عبادت كوي: قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۵۴) لكه څه رنگه چې الله ﷻ
 فرمايلي دي: إِذْ قَالَ لِلَّيْهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تُعْبُدُونَ (۸۵) أَتُنْفِكَ آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ
 الْعَالَمِينَ (سورة الصافات ۸۵ \ ۸۷) قتاده ويلى دي: نو ستاسې څه خيال دي چې ستاسې سره
 به څه كوي په ورځ دقيامت كې چې تاسې دالله سره وويني اوحال داچې تاسې عبادت
 دنورو كړي دي؟ اودايې ورته هم وويل: قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ
 يَضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (سورة الشعراء ۷۲ \ ۷۴) دوي ورته تسليم
 سوه چې دانه نفع رسوي چاته اونه ضرر رسوي اونه څه اورې اونه څه وينې، مگر دوي ته په
 دې كار باندې باعث كوونكي اقتدا ددوي وه په خپلو پلرونو اونيكه گانو په سې چې
 جاهلان وه. نوددې وجې ورته دوي وويل چې: قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ
 الْأَقْدَمُونَ (سورة الشعراء ۷۵ \ ۷۷) اودا دليل قاطع دي دوي لره په بطلان ددوي دكار باندې
 اوده ورڅخه ځان ليري كې اونقصانات يې ورته پكښې راوسته، نو كله چې دي بتانو ضرر
 رسولاي نوده ته به يې ضرر رسولى واى، او كه اثريې كولى نوپه ده باندې به يې څه اثر كړي
 واى: قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (سورة الانبياء ۵۵) اودوي ورته وويل چې: داته
 چې كمې خبرې كوي زموږ دآلهه وو په باره كې اونقصانات ورلره بيانوي اوپه سپك نظر
 ورته گوري آيادا ته په حق اورشتياسره سره كوي او كه ته هيسې ټوقى اومسخرى كوي؟
 قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة الانبياء ۱)

(۵۶) دوی ورته وویل چی زه داپه رښتیا وایم اوپه حق سره یې وایم. یقینا ستاسی رب الله دی هغه ذات چی دهغه څخه ماسوا بل ذات نسته اوبل الله نسته هغه ستاسی رب دی او رب دتولو شیانو دی، هغه جوړونکی دآسمانونو اودمزکو دی، پیدا کوونکی دی ددی په داسی شان سره چی داسی پیدا کونکی بل نسته نودهغه ذات مستحق دعبادت دی اویک او تنها دی هیڅ شریک ورلره نسته، اوزه په دی باندی شاهد یم.

اوداقول دده: **وَاللّٰهُ لَآكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُؤْلُوا مُدْبِرِيْنَ** (سورة الانبياء ۵۷) یعنی ده قسم واخستی چی دی به چم جوړوی ددی بتانو دما تولو دپاره وروسته دتلو ددوی څخه خپل عید گاه ته. ویل سوی دی چی دایې دځان سره په زړه کی پټ وویل اوابن مسعود ویلی دی: بعضو په کی دا خبره ددی واوریده. او وه ددوی په هرکال کی یواختر چی دوی به دښار منع ته ووتل، نوپلار ورته وویل چی راءه نوده وویل چی زه ناجوړی یم. لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: **فَنَظَرَ نَظْرَةً فِی النُّجُوْمِ (۸۸) فَقَالَ اِنِّیْ سَقِیْمٌ** (سورة الصافات ۸۸ \ ۸۹) ده مخکی والی وکی ورته په خپل کلام کی چی دی خپل مقصود ته ورسیرې چی هغه سپک والی دبتانو دی اونصرت دالله ﷺ ددین دی اوباطلول دهغه عبادت دی چی دوی یې کوی چی عبادت دبتانو وو اوددی اهانت کول یعنی سپک والی کول په داسی طریقې چی دوی ته علم وسی چی دالاره باطله ده. نوکله چی دوی ووته خپل عیدگاه ته، اودی پاته سوه په خپل کلی کی: **فَرَاغَ اِلٰی اٰلِهَتِهِمْ** (سورة الصافات ۹۱) یعنی دی ورلره ورلی په منډه اوپه پټه نوپیدا یې کرل داپه یوغت ځای کی، او ددوی مخ ته هر قسم خوراکونه پراته وه ددی دپاره چی په دی سره ورته نژدیکت وسی نوده ورته وویل په سپک والی سره چی آیاتاسی نه خوری: **فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَّا تَنْطِقُوْنَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْیَمِیْنِ** (سورة الصافات ۹۱ \ ۹۳) ولی چی دی قوی هم وو اوتیز هم وو اودرد هم وو نومات یې کره په هغه اوسپنه چی دده په لاس کی وه لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی **(فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا)** (سورة الانبياء ۵۸) ویې گرځول داتول نیمگری اوتول یې مات کره: **فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا کَبِیْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَیْهِ یَرْجِعُوْنَ** (سورة الانبياء ۵۸) ویل سوی دی چی ده هغه اوسپنه ددی غټ بت په لاس کی کښیښووله ددی دپاره چی هغوی دا وویي چی دی غټ ته غیرت ورغلی دی په دی خبره باندی چی دده سره ددی وارو بتانو عبادت ولی کول کیږی پس کله چی دوی بیرته راله داختر څخه اووی لیدل هغه څه چی ددوی په معبودانو باندی سوی وه: **قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِالّٰهَتِنَا اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِیْنَ** (سورة الانبياء ۵۹) او په دی کارکی ددوی دپاره ښکاره دلیل وو که چیری دوی پوهیده، اوهغه داچی کم کار ددوی په خدایانوباندی سوی وو، که چیری

داآلهه وی نودوی به دځان څخه مدافعت کړی وای دوی داخبره وکړه چی زموږ په دی خدایانو باندی دا چاکړی دی داخبره یې دډیری ناپوهی اودجهالت دوجی څخه وکړه: قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرَاهِيمُ (سورة الانبياء \ ۲۰) یعنی دده نوم یې ځکه واخیستی چی دی به ورلره نقصانات ذکرکول اوعیبونه به یې ورلره بیانول، نودا وو چی دلته پاته سوی وه اوده مات کړی دی. اوبناء په قول دابن مسعود سره، دوی ذکر دابرهیم عليه السلام وکی ددی وجی څخه چی هغه ویلی وه: وَتَاللّٰهِ لَآ كَيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (سورة الانبياء \ ۵۷)

قَالُوا فَاتُّوْا بِهِ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۱) یعنی په غټ میدان کی دشاهدانو سره دی راوستل سی چی داشاهدان دی شاهدی ورکی چی ده داخبره کړیده، او ددی دپاره چی ددی قصاص تعیین وکی چی بدل ورڅخه ددی واخلو. اوداوو غټ مقصد دابرهیم عليه السلام چی داتول خلگ یومیدان ته راتول سی. نوچی قائم کړی په ټولو باندی حجت دبطلان دعبادت دبتانو. لکه څنگه چی موسی عليه السلام فرعون ته ویلی وه: مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَاَنْ يُخْشَرَ النَّاسُ ضَحٰى قَالُوا اَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِالْهَيْتٰنَا يَا اِبْرَاهِيْمُ (۶۲) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيْرُهُمْ هٰذَا (سورة طه \ ۵۹) نوکله چی ټول راتول سوه اوابرهیم عليه السلام یې راوستی لکه څنگه چی دوی ویلی وه: ویل سوی دی چی معنی ددی داسی ده: زه دی غټ ددوی باعث کړی وم پرماتولو ددوی باندی، اودوی ته یې وړاندی والی کړی دی په دی قول کی: فَاسْأَلُوْهُمْ اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۳).

اوداخبره یې دوی ته ځکه وکړه چی دوی ته داپته ولگیږی چی دابتان خبری نه سی کولی، نودوی به اعتراف وکی چی داهم جماددی په شان دنورو جماداتو: فَارْجِعُوْا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوْا اِنَّكُمْ اَنْتُمْ الظّٰلِمُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۴) یعنی دوی راله خپل ځان ته په ملامتیا سره نو ویې ویل چی: تاسی په خپله ظالمان یاست. یعنی دامو پریښی وه اوددی دحفاظت دپاره مو څوک مقررکړی نه وو: ثُمَّ نَكِسُوْا عَلٰٓى رُءُوسِهِمْ (سورة الانبياء \ ۲۵).

السدى ویلی دی: چی دوی راله فتنی ته نوپه دی معنی سره به داسی سی (اِنَّكُمْ اَنْتُمْ الظّٰلِمُوْنَ) یعنی تاسی ظالمان یاست ددی په عبادت کی. اوقتاده ویلی دی چی: داقوم په حیرت کی واقع سو اوابرهیم عليه السلام ته یې وویل چی ای ابراهیمه تاته خوداعلم سوی دی چی دوی خبری نه سی کولی نوبیاته زموږ څخه داپوښتنه ولی کوی چی موږ دده څخه دا پوښتنه وکړو؟ نوپه دی وخت کی ورته ابراهیم خلیل الله وویل: اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) اَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۲ \ ۲۷) لکه څنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: فَاقْبَلُوْا اِلَيْهِ يَرْفُوْنَ (سورة الصافات \ ۹۴).

مجاهد ویلی دی چی دوی ورته منډی وهلی نوابراهیم عليه السلام ورته وویل چی: **أَتَعْبُدُونَ مَا يَنْحِتُونَ** (سورة الصافات ۹۵) یعنی تاسی څه رنگه عبادت کوی دهغه بتانو چی تاسی په خپل لاسونو هغه جوړکړی دی دکانو څخه اودلرگو څخه اوتاسی یې په خپل شکل اوصورت جوړوی چی څه رنگه ستاسی خوبه وی هغه شان یې جوړوی: **وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ** (سورة الصافات ۹۶)، دلته (ما) مصدریه ده په معنی دالذی سره دی نومقتضی دکلام دا سوه چی تاسی په خپله مخلوق یاست، اودابتان هم مخلوق دی نوڅه رنگه یومخلوق دبل مخلوق عبادت کوی؟ نوعبادت ستاسی دوی ته دابنه نه دی دعبادت ددوی څخه تاسی ته، اوداباطله ده، نودابل هم باطله ده، ولی چی عبادت نه صحیح کیږی مگر خالق ته صرف چی دهغه هیڅ قسم شریک نسته: **قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ** (۹۷) **فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ** (سورة الصافات ۹۷ \ ۹۸) دوی واوښته دجنگ څخه او دمنظری څخه ولی چی پاته راله په خبروکی، او ددوی سره څه حجت اودلیل پاته نه سو اونه څه شبهی چی دوی استعمال کړی وی دپاره دکامیابی خپلی، نوپاته راوسته دوی الله ﷻ، اوخپله کلمه یې په دوی باندی وړاندی او لوړه کړه لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ** (۶۸) **قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** (۶۹) **وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ** (سورة الانبياء ۲۸ \ ۷۰) اودوی شروع سوه چی لرگی به یې راټولول چی دکم ځای څخه به ورته ورکول کیده، نودوی وه څه وخت چی دالرگی به یې راټولول تردی چی ددوی څخه به یوه بنځه ناجوړه سوه نوهغی به نذرکوی چی که زه روغه سومه نوزه به یوه گیدې لرگی بارکم دابراهیم عليه السلام دسوزلو دپاره نوبیا دوی یوه اوږده ستنه جوړه کړه اوپه هغه کی یې داخشاک کښیښووله اواور یې ورته ورکی نودا اور دومره زیات سو چی دومره اورچا مخکی نه وو لیدلی، بیایې کښیښووی ابراهیم عليه السلام په خله دمنجنیق کی چی داجوړکړی وو داکرادو څخه یوسړی چی نوم یې (هیزن) وو اودا اول هغه سړی وو چی منجنیق (توپ) یې جوړکړی وو، نوپر ده باندی الله ﷻ محکه وچوله اودی کښته روان دی ترقیامته پوری. بیایې دی راونیوی چی تړل به یې اوده به ویل: **لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ**. نوبیاچی یې کله ابراهیم عليه السلام دتوپ په خوله کی کښیښوی تړل سوی بیایې وویشتی اورته اوده به ویل **حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**، لکه څه رنگه چی ددی روایت ذکرکړی دی بخاری ^(۱) دابن عباس څخه چی دی وایی چی ابراهیم

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیرکی، سورة آل عمران، باب (الذین قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم) الآية (۴۵۲۳۱۸).

عليه السلام ويلي وه. حسبنا الله ونعم الوكيل، داويلی وه ابراهيم عليه السلام په هغه وخت کی کله چی اور ته وغورځول سو، اوداويلی دی محمد ﷺ په هغه وخت کی کله چی ورته خلگو داوويل: الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (سورة آل عمران ۱۷۳-۱۷۴) اوابو يعلى ويلي دی په نقل کولوسره دابوهشام الرفاعي څخه دی نقل کوی داسحاق بن سليمان څخه دی نقل کوی دابی جعفر الرازی څخه دی نقل کوی دعاصم بن ابی النجود څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وایی چی ويلي دی رسول الله ﷺ: کله چی ابراهيم عليه السلام اورته وغورځول سونوهغه داوويل. ای ربه زماته په آسمان کی یواځی یې اوځه په محکه کی یواځی ستاعبادت کوم (۱) ويلي دی علی بن ابی طالب: یعنی داسی اور چی ابراهيم عليه السلام ته ضرر ونه رسوی، او ويلي دی ابو العباس اوابو العالیه: که چیری الله جل جلاله دانه وی فرمایلی: قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ نوابراهيم عليه السلام ته به ضرر رسولی وای یخ والی داور.

اوکعب الاحبار ويلي دی: په دغه ورځ مزکی والو داور څخه فائده نه سوه اخستلی اوبل شی به یې نه سوزی ماسوا دلرگی څخه: روایت ذکرسوی دی چی جبریل عليه السلام دده سره وو اودده خولی به یې وچولی اوده ته داور څخه هیڅ قسم تکلیف نه دی رسیدلی ماسوا ددې څخه اوالسدي ويلي دی: دده سره ملائکه دسایي هم وه، اوابراهيم عليه السلام په دی اورکی دننه په شنه باغچه کی پروت وو، اوخلگو ورته کتل خوور رسیدی نه سوه، ښه کلمه هغه چی ويلي ده پلار دابراهيم عليه السلام په هغه وخت کی چی خپل زوی یې په داسی حال کی ولیدی: ډیرښه رب دی ستا ای ابراهيمه. اودارنگه ابن عساكر روایت ذکرکړی دی دعکرمه څخه، چی مور دابراهيم عليه السلام وکتله خپل زوی ته نو اوازیې ورپسی وکی: ای زویه زما: زه غواړم چی ستا خواته درسم نوخپل الله ته ووايه چی زماڅخه داکم اور چی ستا پرشاوخوا دی دا لیری کی چی زه درسم، نوده ورته وویل چی ښه نوداهم ورله اور ورته هیڅ ونه ویل، نوکله ورله نوخپل زوی یې مچ کی اوغاړه یې پر راوگرځول اوبیا بیرته ورڅخه راله. اودمنهان بن عمر څخه نقل دی چی دی وایی: خبر ورکول سوی دابراهيم څخه چی ده (۴۰) ورځی تیری

(۱). حلیه الاولیاء (۱۹۱۱) او هیثمی ويلي دی په المجمع کی (۲۰۲۸) راوی ددی البزاردی، اوپه دی روایت کی عاصم بن عمر بن حفص بن عمر بن الخطاب ذکر دی، اوده ته ابن حبان ثقه ويلي دی. اودابی ويلي دی چی داخطا کیږی اوکله مخالفت هم کوی اوجمهورو ورته ضعیف ويلي دی اوابن حجر ويلي دی په التقریب کی (۳۰۲۸) عاصم بن عمر بن حفص بن عمر بن الخطاب العمری اوابو عمر المدنی داداوپه ضعیف دی دقرن سابع څخه، اودی ورور دابو عبیدالله العمری دی.

کړې دی یا (۵۰) ورځې تیری کړې دی په دی اورکې، اودی ابراهیم عليه السلام ویلی دی چې زما دا (۴۰) یا (۵۰) ورځې ژوند په اورکې داسې بنی ورځې وی چې ماداسې ورځې په خپل زندگي کې نه دی تیری کړې اوزه داغواړم چې زما ټوله زندگي دی داسې ارامه وی لکه څه رنگه چې په اور کې وه. دالله ﷻ رحمتونه اودرودونه دی وی پرده باندې. نودوی داغوبنډل چې کامیاب سی خو الله ﷻ ذلیلله اورسواکړه الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۷۰) اوپه بل آیت کې (الْأَسْفَلِينَ) توری دی، (سورة الصافات ۱۹۸) نوپه دی دنیاکی هم خوار اوذلیلله سوه اوپه آخرت کې ددوی دپاره داسې اوردی چې هغه اور ددوی دپاره یخ اوسلامتیا والانه دی، بلکې هغه اورداسې دی لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (سورة الفرقان ۲۲) امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبيد الله بن موسی څخه دی نقل کوی دابن اسلام څخه دی وایی چې موږ ته خبراکړې دی ابن جریر دی نقل کوی دعبد الحمید بن جبیر څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی نقل کوی دام شریک څخه دی وایی چې رسول الله ﷺ امر وکې په قتل دکربوړې باندې، ولی چې ده دابراهیم عليه السلام اور پوه کې (۱) اوراوی ددی مسلم هم دی حدیث دابن جریج څخه اوتخریج ددی نسایې هم کړې دی اوابن ماجه هم کړې دی دحدیث دسفیان بن عیینه څخه اودوی دواړو دعبد الحمید بن جبیر بن شبیه څخه هم په دی روایت سره نقل کړې دی. اواحمد ویلی دی (۲) په نقل کولو سره دمحمد بن بکر څخه دی نقل کوی دابن جریج څخه دی وایی چې ماته خبر راکړې دی عبدالله بن عبدالرحمن بن ابی امیه، چې نافع مولی دابن عمر ته خبر ورکړې دی عائشه دا وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تاسې مرکې کربوړې ولی چې دی به اور پف کوی په ابراهیم عليه السلام باندې، نودی وایی چې وه عائشه رضي الله عنها چې داکربوړې به یې مرکوی. اوویلی دی احمد په نقل کولو سره داسماعیل څخه دی نقل کوی دایوب څخه دی دنافع څخه، چې یوه بنځه داخله سوه په عائشه رضي الله عنها باندې نوده ولیده دده په کورکې یوه لیندی زورنده سوی وه نو پوښتنه یې وکړه چې په دی باندې څه کوی نوعائشی رضي الله عنها ورته وفرمایلی چې په دی باندې موږ کربوړې مرکوو، ولی چې رسول الله ﷺ موږ ته داخبره بیان کړیده چې ابراهیم عليه السلام کله اور ته غورزول سوی وو نو نه وو پرمخ دمزکې باندې داسې یوځوان مگر هغه به ددی اور

(۱). صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء کی، باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهيم خلیلا) (۳۳۵۹/۲) او مسلم په کتاب السلام کی، باب استحباب قتل الوزغ (۲۳۲/۱۴) والنسایې په کتاب مناسک الحج کی، باب قتل الوزغ (۲۸۸۵/۵) اوابن ماجه په کتاب الصيدکی، باب قتل الوزغ (۳۲۲۸/۲).
(۲). احمد (۲۰۰/۲).

د بندولو کوشش کوي، او کربوري به دا اور نورهم تيزوي او پف کوي به يې، نوموړ ته امر وکي رسول الله ﷺ ددی د وژلو (۱) يواځي والي کړي دی احمد په دی باندی ددی دواړو وجوهو څخه. او ویلي دی امام احمد يه نقل کولو سره دعفان څخه دی نقل کوي دنافع څخه دی نقل کوي دشمامه چي مولاته ده دفاکه بن مغیره، دی ویلي دی چي: زه داخله سوم په کور دعائشه[ؓ] کی نوما ولیده یوه لیندی چي څړیده په کور ددوی کی، نوما وویل چي ای ام المؤمنین، په دې لیندی څه کوي، نوهغې راته وویل چي دا دکربور دمره کولو دپاره ده ولی چي رسول الله ﷺ موب ته دا خبره بیان کړیده چي: کله ابراهيم[ؑ] اورته وغورځول سو نونه وو په مخ دمزکی باندی یو حیوان هم مگر هغه به دا اور بندوی غیر دکربوري څخه چي هغه به دا اور پوکوي چي تیزسي، نوموړ ته امر وکي رسول الله ﷺ دده په وژلو باندی. (۲)

مناظره د ابراهيم[ؑ] د بادشاه دوقت سره

دارنگه الله ﷻ فرمایلي دي: اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَاجَّ اِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهٖ اَنْ اَتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرَاهِيمُ رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ اَنَا اُحْيِي وَاُمِيتُ قَالَ اِبْرَاهِيمُ فَاِنَّ اللهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقرة ۲۵۸) دلته الله ﷻ ذکر د مناظرې د ابراهيم[ؑ] کوي دهغه ظالم بادشاه سره چي ځان ته يې دعوه د الوهيت کړې وه، نو ابراهيم[ؑ] دده دادعوه باطله کړه په خپل دليل سره، او بيان يې کي دده داجهالت او ناپوهي، او خپل دليل يې پرقائم کي، مفسرينو اوداسي نورو علماوو چي انساب والا دي ویلي دي: اودا بادشاه بادشاه د بابل وو.

اونوم دده نمرود بن کنعان بن کوش بن سام بن نوح[ؑ] وو. دا قول مجاهد کړي دي. اونورو دا ویلي دي چي نمرود بن فالج بن عابر بن صالح بن ارفخشذ بن سام بن نوح[ؑ]، مجاهد اونورو دا ویلي دي: اودی وو یو بادشاه دبادشاهانو ددنیا څخه، ولی چي په دی ټوله دنیا باندی څلورو کسانو بادشاهی کړیده: په دی کی دوه مسلمانان وه اودوه کافران وه، هرڅه چي دوه مسلمانان وه (ذوالقرنین، سلیمان) وه اوهرڅه چي دوه کافران وه هغه (نمرود، بختنصر) وو، اودايې هم ذکر کړي دي چي نمرود (۴۰۰) کاله بادشاهی کړیده، اودی په دی خپلي بادشاهی کی ډیر باغي سوی وو او ډیر ظالم هم وو، اوددنیا ژوند ته يې ډیر ښه والي ورکړي وو. اوکله چي ده ته ابراهيم[ؑ] دعوت ورکي دالله ﷻ طرف ته نوده انکار وکي ولی چي ده دنیاته ډیر ترجیح ورکړي وه او ډیر اوږده اوږده امیدونه يې ساتلي وه نوده د ابراهيم[ؑ] سره په دی خبری کی جنگ او جگړه شروع کړه، او ځان ته يې درب دعوه کوله.

(۱). احمد (۲/۲۱۷).

(۲). (۸۳/۲) ابن ماجه: کتاب الصيد، باب قتل الوزغ (۲/۳۲۳۱).

نوكله چي ورته ابراهيم عليه السلام وفرمايل: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قتاده او السدي او محمد ابن اسحاق ويلي دي چي ده داخبره په هغه وخت كي وكړه كله چي نمرود دوه كسان راوسته او يويې ورڅخه مړكي اوبل يې پريښووي نودا داسي سو لكه چي يويې ژوندي كي اوبل يې مړكي.

اود ابراهيم عليه السلام داسي مرادنه وو په كمې طريقي چي ده د اكار وكي بلكي په نوي پيدا كولو سره اونوي وجود وركولو سره يې مراد وو او ابراهيم عليه السلام ددي آيت څخه ځكه استدلال وكي چي دامره كول اوژوندي كول اودا هوا اوبارانونه اولمر راخيژول اودا هرڅه مسخر كول خو يو جوړونكي او خالق غواړي نودا آيت پردي باندې دلالت كوي چي په خارج كي ددي دپاره فاعل سته چي هغه الله جل جلاله دي او پيدائش ددي حيوان وو په خارج كي دا يو منظر دي او مړ كول ددي هم يو منظر دي او دليل دي په وجود دخالق باندې چي هغه الله جل جلاله دي نوددي دوجي ابراهيم عليه السلام دا وفرمايل: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ نو قول ددي جاهل بادشاه: قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ كه چيري مراد ددي قول ددي بادشاه څخه دا سي چي په خارج كي داڅه مناظر او مشاهد دي ددي خالق زه يم نوده كبروكي اودا دده ضد او عناد دي او كه چيري دايې په مقابل دهغه كي ويلي يې كم چي مخكي دقتاده او السدي او محمد بن اسحاق په قول كي تيرسوه نوده د ابراهيم عليه السلام جواب ورنه كي او پاته رالي دهغه په مقابل كي اوددي څخه بغير ابراهيم عليه السلام ده ته بله خبره هم وكړه ددي دپاره چي دده سره څه دليل پاته نه سي په دعوه دالوهيت كي نو ابراهيم عليه السلام ورته وويل چي: فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ يعني دالمر چي مسخر دي هره ورځ راخيژي او بيا لويړي دمشرق څخه راوځي او په مغرب كي كښته كيږي نو هغه ذات دي چي دايې مسخر كړي دي او په دي باندې قادري دي او هغه ذات دي چي په هرڅه باندې قدرت لري اودهرشي پيدا كونكي دي، نو كه ته چيري يې په هغه شان چي ته يې دعوه كوي چي ته مړه كول اوژوندي كول كوي نودا دمغرب لخوا څخه راخيژوه كه ته په دي باندې قادريې، او كه تا دا كار ونه كي نوداته چي څه وايي دا دروغ دي اوباطل دي او ددي خبري تاته هم پته سته او ټولو خلگو ته پته سته چي ته دانه سي كولي اونه په دي باندې قادريې، بلكي ته ددي څخه هم عاجزه يې چي يو مچ پيداكي ياپه هغه باندې طاقت ولري، نو ابراهيم عليه السلام ورته بيان كړه دهغه دعوه اودا دعوه يي ور باطله كړه او هغه لاره او مسلك يې هم باطل ور وگرځوي دقوم په مخ كي، نوددي سره داسي يوه خبره هم پاته نه سوه چي د ابراهيم عليه السلام جواب يې وركړي واي بلكه چپ پاته سو او خبري منقطع اونيمگړي پاته سوي اوددي وجي څخه الله جل جلاله فرمايلي دي: قَبِهُتِ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقره ۲۵۸).

او ذکر کړې دی السدی چې د ابراهیم عليه السلام اودنمرو دامنظره دهغه ورځ څخه وه کله چې ابراهیم عليه السلام داور څخه راووتی، اوپه دغه ورځ یې خلگ نه وه راټول کړی، نووه ددوی په مینځ کی دامنظره. اودارنگه روایت ذکر کړی دی عبدالرزاق دمعر څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه، دی وایی چې دنمرو سره خوراکه وه چې پرخلگو باندی یې بیشله نو دخلگو ډلی به راتلی اوخوراکه به یې وړله تردی چې ابراهیم عليه السلام ورته په یوی ډلی کی رالی نوده ته یې خوراکه ورنه کړه اوپه هغه دوران یې ورسره مناظره وکړه نو ابراهیم عليه السلام بیرته کورته راروان سو او ورسره هیش هم نه وه نوپه لاره کی یې دخاورو څخه دواپی بوری ډکی کړی اودایې وویل چې په دی به خپل کور والا مشغول کړم اوکورته رالی اوباریې کنسینووی او بیده سو نودده بنځه ساره راله اودایوه بوری یې خلاصه کړه نودبنو خوراکونو څخه ډکه وه نودهغه څخه یې ورلره خوراکه پخه کړه کله چې ابراهیم عليه السلام راکنسنستی نو دوی داخوراک برابر کړی وو نوده پوښتنه ورڅخه وکړه چې دامو دکم ځای څخه کړه، نو بنځی ورته وویل چې داهغه دی چې تاراوړی وه، نوده ته پته ولگیده چې دا دالله جل جلاله دخوا څخه دوی ته رزق ورکول سوی دی. زید ابن اسلم ویلی دی: اولیرله الله جل جلاله دی ظالم بادشاه ته یوه فرشته چې په الله جل جلاله باندی ایمان راوړی نوده ورته انکار وکی، بیایې ورته په دوهم وار وویل نوبیایې انکار وکی بیایې ورته په دریم وار وویل نوبیایې هم انکار وکی اودایې وویل چې ته خپل ډلی راټولی کړه اوزه به خپل ډلی راټولی کړم. نونمرو د راټول کی خپل لښکر دلمر خاته په وخت کی، نوالله جل جلاله ورته دغوماشو یوه ډله راولیرله په دی اندازی چې دلمر سترگه یې هم ونه لیدله، اوالله داپر مسلط کړه نو ددوی څخه یې داغونبی داسی وخوړی چې صرف هډوکی یې پاته سوی اوددی څخه یوه ددی بادشاه په پوزه کی دننه سوه اودده په دماغوکی دامچ (۴۰۰) کاله پاته سو الله جل جلاله ورته ددی مچ په ذریعه عذاب ورکی. نو داوو چې خپل سربه یې وهی په ډانگو باندی په دی دومره موده کی تردی چې الله جل جلاله په دی سره هلاک کی.

هجرت د ابراهیم عليه السلام شام ته اوداخلیدل دده دمصر کورونو ته

او اوسیدل دده په مخکه دبیت المقدس کی

الله جل جلاله فرمایلی دی: فَأَمِّنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۲۶) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ۲۷/۲۲). اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (۷۱) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ (۷۲) وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۷۱/۷۳)

کله يې چې دخپل قوم سره دالله ﷺ دپاره جگړه وکړه، نوپه هجرت باندې ووتې ددوی دخوا څخه، اووه دده ښځه وچه چې بچي به يې نه پيدا کيدی، اونه وو دده دپاره دپچيانو څخه يوهم بلکې ددی سره وراره دده وو لوط عليه السلام، ورکې الله ﷻ ده ته ددی څخه وروسته صالح اولاد، اودده په خاندان کې يې نبوت وگرزوي، نودده څخه وروسته چې څومره پيغمبران راغلي دي هغه دده په نسل کې دي، اوهریو کتاب چې نازل سوی دی دآسمان څخه نوهغه دده په نسل کې نازل سوی دی نوواحد مشرهم دده دنسل څخه وو مدام دالله ﷻ دخوا څخه په ده باندې يوفضل اوکرم وو کله چې ده هجرت وکې اوخپل قوم اوخپلوان يې پريښووله، اوهجرت يې وکې داسې ځای ته چې هلته دالله ﷻ دعبادت کولو تمکن وو اوخلگو ته دعوت هم کيدی سو.

اوهغه مخکې چې دی يې قصد دهجرت کړی وو مخکې دشام وه، اودا هغه مخکې ده چې ددی په باره کې الله ﷻ فرمايلي دي: اِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (سورة الانبياء ١٧١) داقول دقتاده اوابو العالیه اوابی بن کعب دی، اوروايت کړې دی عوفی دابن عباس څخه چې داقول دالله ﷻ: اِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ددی څخه مراد مخکې دمکې ده، ولی چې په دی باندې داقول دالله ﷻ دلالت کوي: اِنْ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ٩٦) اوکعب الاحبار وايي چې مخکې د (حران) مرادده، اومخکې مورېيان کړه هغه چې نقل سوی وو داهل کتابو څخه: چې دی راوتلی وو دمزکې دبابل څخه دی وو اودده وراره وو اودده ورور وو ناحور اودده ښځه وه اودده دورور ښځه وه (ملکا) اودوی کښته سوه په حران علاقې باندې، نومې سو پلار دده په دغه علاقه کې.

اوالسدي ویلي دي ولاړې ابراهيم اولوط دشام خوا ته، نو يوځای سو ابراهيم عليه السلام دسارا سره اودا دحران دباشاه لوروه اودوی ته يې ددوی ددين په باره کې خبرې وکړې نوهغه ورته داخپله لور ورکړه په دی شرط چې په دی کې به څه تغيرنه راوولی.

داروايت نقل دی دابن جرير څخه اوپه دی قول کې غرابت دی اومشهوره خبره داده چې دا دده داکا لوروه چې هاران نوم يې وو چې دهغه نسبت حران ته کيدی سی اوچا داویلي دي چې دا دده دورور لوروه خور دلولط عليه السلام چې هاران دی، لکه څه رنگه چې داقول نقل کړی دی السهيلي دالقتیبي څخه اودالنقاش څخه، نوده داخبره ډيره بعيده کړيده اوبلا علمه يې دا خبره کړيده اوچا داویلي دي چې ده واده دخپل دورور دلور سره کړی وو که داچيری جائز وی نوددوی سره پردی خبری باندې دليل نسته، اوکه چيری داکار جائز وی نوبياهم دانبياوو دپاره دومره تجاوز نه دی ثابت لکه داقول چې دربانينو ديهودو څخه نقل دی. اوبعضو دا ذکر کړی دی چې دی کله شام ته رالی نوالله ﷻ ورته وحی وکړې چې زه دامخکې

گرځوم ستا څخه وروسته ستا دنسل دپاره خلف چي هغوی په کی اوسیرې نوابراهيم عليه السلام ذبحه وکړه دالله جل جلاله دشرک اداکولو دپاره، اوپه بیت المقدس کی یې مشرقی قبه (گنبد) جوړه کړه اوبیا دهغه ځای څخه ولاړی یمن ته، نوهلته ډیر قحطی اوخشکی وه نوبیامصرته اوبیایې قصه دسارا اودبادشاه ذکر کړیده چي ابراهيم عليه السلام ورته وویل چي ته ده ته ووايه چي ته زماخور یې. اوبیایې دبادشاه خدمت ذکرکړی دی چي ددوی یې څه رنگه خدمت کړی دی اوبیادوی ووتله په طرف د(تیمن) یعنی دبیت المقدس خوا ته، اوددوی سره مالونه اوغلامان اوسپرلی وی، اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن محبوب څخه دی نقل کوی دحماد بن زید څخه دی نقل کوی دایوب څخه دی دمحمد څخه اودی دابی هریره څخه چي ده ویلی دی: چي ابراهيم عليه السلام دروغ نه دی ویلی مگر په دری ځایونوکی: دوه یې دالله جل جلاله درضا دپاره ویلی دی یودا (اِنِّی سَقِیْمٌ) (سورة الصافات ۸۹) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ کَبِیْرُهُمْ هَذَا) (سورة الانبیاء ۲۳) اوبل داچي یوه ورځ دی وو اودده ښځه ساره وه دوی په مخ دیوظالم بادشاه ورله اوددی بادشاه داقانون وو چي دچاښځه چي به ښایسته وه نوهغه به یې ورڅخه اخسته اودچاسره به چي خور یالور یامور وه نوهغه ته به یې څه نه ویل نودی بادشاه ته چا خبرورکی چي دلته یوسړی راغلی دی اودهغه سره یوه ښځه ده چي ډیره ښائسته ده نودی بادشاه ابراهيم عليه السلام راوغوښتی اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چي دادرسره څوک ده نوده ورته وفرمایل چي په دی دنیاکی ما اوتا دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چیري ستا څخه پوښتنه وسوه نوته ورته ووايه چي دازما ورور دی اوما درواغجن نه کړی نودی بادشاه چي ورته لاس اوږد کی نودلاس څخه یې الله جل جلاله طاقت واخستی نوده وفرمایل ساره ته چي ماته دعا وغواړه دالله جل جلاله څخه چي زما دالاس جوړکی نوزه تاته بیاڅه ضررنه رسوم. بیایې په دوهم وار بیالاس وراوږدکی نوبیایې الله جل جلاله دلاس څخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چي ته دالله جل جلاله څخه ماته دعا وغواړه چي زما لاس جوړکی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نودی بیا الله جل جلاله ته دعا وکړه اودده لاس جوړسو، بیایې په دریم وار بیالاس وراوږدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعاوکړه نودی جوړسو، نوبیایې خپل چوکیداران راوغوښتل اوورته یې وویل چي دا تاسی ماته چشی راوستلی دی داخو انسان نه دی بلکی داخو شیطان دی نودی ته یې په خدمت کی ورکړه هاجره. نوداچي کله ابراهيم عليه السلام ته راله نوهغه په لمانځه ولاړ وو نوپه اشاره سره یې ورڅخه پوښتنه وکړه چي څه وسوه؟ نودی ورته وویل چي الله جل جلاله اراده دکافرانو وگرځول واپس هم دهغو په غاړو کی، او ورته یې وویل چي دهاجره یې ماته په خدمت کی راکړه، نوابوهریره وویل چي: داستاسی مور ده ای بنو ماء السماء یعنی عرب

ورڅخه مراد دی (۱) یواځی والی کړی دی په دی سره امام بخاری په دی اعتبار سره موقوفاً اودارنگه روایت ذکرکړی دی الحافظ ابوبکر البزار د عمر بن علی الفلاس څخه دی نقل کوی د عبدالوهاب الثقفی څخه دی نقل کوی دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی د محمد بن سیرین څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی د نبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چی ابراهیم ﷺ بالکل دروغ نه دی ویلی مگردری واره، دا ټول یې دالله ﷻ دپاره ویلی دی، یودا (اِنِّی سَقِیْمٌ) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ کَبِیْرُهُمْ هَذَا)، اوبل دا چی دی روان وو په محکه دیوظالم بادشاه کی چی یوکورته وردننه سو، نودی چاهغه ظالم بادشاه ته خبرورکی چی دلته یوسری راغلی دی اوډیره بنائسته بنځه ورسره ده نودی بادشاه ورپسی خپل چوکیداران راولیږل نودوی راله او هغه کوروالوته یې وویل چی دلته ستاسی په کورکی دوه کسان راغلی دی نوابراهیم ﷺ یې بوتلی اودی بادشاه ورڅخه داپوښتنه وکړه چی دا ستاسره څوک ده نوده وویل چی هغه می خورده. نوبیاچی دی خپلی بنځی ته رالی نوورته یې وویل چی دی ظالم زما څخه ستاپه باره کی پوښتنه وکړه چی داڅوک ده نوماورته وویل چی دازما خورده اویقیناً دلته زما اوستا څخه ماسوا بل مسلمان نسته، اوته زما خوریې او ما درواغجن نه کړی دده خواته. نوددی ساره پسی دابادشاه کسان ولیږله اودایې راوستله، نودی بادشاه چی ورته لاس اوږد کی نودلاس څخه یې الله ﷻ طاقت واخستی، نودی وویل ساری ته چی ماته دعا وغواړه دالله ﷻ څخه چی زما دلاس جوړ کړی نوزه تاته بیاڅه ضرر نه رسوم. بیایې په دوهم وار بیلاس وراوږد کی نوبیایې الله ﷻ دلاس څخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چی ته دالله ﷻ څخه ماته دعاوغواړه چی زمالاس جوړ کی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نوده بیا الله ﷻ ته دعا وکړه اودده لاس جوړ سو، بیایې په دریم وار بیلاس وراوږدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعا وکړه نو دی جوړ سو، نوبیایې خپل یوادنی سړی ته وویل چی داتاماته څه راوستلی ده داڅو انسان نه دی بلکی داڅو شیطان دی نودایې وایستله اوپه خدمت کی یې ورته هاجره ورکړه. نو داچی کله راله ابراهیم ﷺ ته راله نوهغه په لمانځه ولاړ وو نوکله یې چی دامحسوس کړه چی داراله نوپه اشاره سره یې ورڅخه پوښتنه وکړه چی څه وسوه؟ نودی ورته وویل چی الله ﷻ کافی سو زما دپاره دکافرانو څخه، اوورته یې وویل چی داهاجره یې ماته په خدمت کی راکړه (۲) اوددی تخریج یې دحدیث دهشام څخه هم کړی دی. بیا البزار ویلی دی چی

(۱). صحیح البخاری کتاب الاحادیث، باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلاً) ۳۳۵۸/۲.

(۲). صحیح البخاری: کتاب الانبیاء، باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلاً) (۳۳۵۷/۲)، اومسلم په کتاب الفضائل، باب فضائل ابراهیم الخلیل ﷺ (۱۲۳۱۵)، اوترمذی په کتاب التفسیرکی، سورة الانبیاء (۳۱۶۲/۵) اوده ویلی دی چی داپه بل روایت سره هم ذکرسوی دی په بل اعتبار سره دابی هریره څخه. اوابوعیسی ویلی دی: =

ددی پته نسته چی ددی اسناد چاکړی دی محمدچی هغه نقل کړی دی دابی هریره څخه مگر دهشام څخه سوی. اوروايت ددی سوی دی غیرموقوف. اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعلی بن حفص څخه دی نقل کوی دورقاء څخه چی دده نوم ابو عمر الیشکری دی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی داعراج څخه اودی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ چی ابراهیم ﷺ دروغ نه دی ویلی مگر په درو ځایونو کی: دوه یې دالله ﷻ درضا دپاره ویلی دی یودا (اِنِّی سَقِیْمٌ) (سورة الصافات ۸۹) اوبل دا: بَلْ فَعَلَهُ کَبِیْرُهُمْ هَذَا، (سورة الانبیاء ۲۳). اوبل داچی یوه ورځ دی وو او دده ښځه ساره وه دوی په مخ دیوظالم بادشاه ورله اوددا بادشاه داقانون وو چی دچاښځه چی به ښائسته وه نوهغه به یې ورڅخه اخسته اودچاسره به چی خور یالور یامور وه نوهغه ته به یې څه نه ویل نودی بادشاه ته چا خبرورکی چی دلته یوسړی راغلی دی اودهغه سره یوه ښځه ده چی ډیره ښائسته ده نودی بادشاه ابراهیم ﷺ راوغوښتی اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چی دا درسره څوک ده نوده ورته وویل چی دامی خورده.

اوبیا دا ابراهیم ﷺ دسارا خواته رالی اوورته یې وویل چی په دی دنیاکی زه اوته دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چیری ستا څخه پوښتنه وسوه نوته ورته ووايه چی دازما وروردی اوما درواغجن نه کړی. نوکله چی داداخله سوه ددی خواته نواودس یې وکی او لمونځ یې شروع کی اویایی دادعا وویله چی ای ربه زما تاته ښه پته ده چی مایه تاباندی ایمان راوړی دی اوستا در رسول تابعداری می کړیده اوخپل عورت می ساتلی دی دغلط ځایونو څخه صرف خپل خاوند ته، نوته په ماباندی کافران مه مسلط کوی نوددی په پښو باندی پردی واچول سو اودهغه دپښو څخه طاقت وایستل سو.

ابو الزناد ویلی دی په نقل کولو سره دابوسلمه بن عبدالرحمن څخه چی هغه نقل کوی دابی هریره څخه چی دی ساره ویلی دی ای ربه زماکه چیری دی مړسی نودا خلگ به وایی چی دی ښځی وژلی دی نودی وایی چی بیرته یې ولیږله دا، نوداسی یې بیان کړی دی په دریم اوڅلورم وار باندی چی تاسی ماته نه دی رالیږلی مگرشیطان، دابوزی ابراهیم ته اوهاجره ورلره ورکی. نودی وایی چی دابیرته راله دابراهیم ﷺ خواته اوابراهیم ﷺ ته یې وویل چی زما څخه الله ﷻ دکافرانو مکر لیری کی اوماته یې یوه مینځه په خدمت کی راکړه (۱) په دی اعتبارسره امام احمد یواځی والی پرکړی دی اوداپه شرط دصحیح سره اودارنگه روایت ددی کړی دی بخاری دابی الیمان څخه دی نقل کوی دشعیب بن ابی حمزه څخه دی

= چی دا حدیث حسن صحیح دی اوابوداود په کتاب الطلاق کی، باب فی الرجل یقول لامراته، یاختی (۳۳۱۲/۲).

(۱). احمد (۴۰۳/۲) صحیح البخاری (۳۳۵۸/۲) من ابی هریره.

نقل کوی دابی سعید څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ هم په دی طریقی سره خوددی څخه لږ مختصر دی، اوویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دسفیان څخه دی دعلی بن زید بن جدعان څخه اودی نقل کوی دابی نضره څخه دی نقل کوی دابی سعید څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: په دری کلمو کی ابراهیم ﷺ دروغ ویلی دی یوهم ددی دپاره جائزه وو مگر دالله ﷻ ددین دپاره یې ویلی دی، یودا: اِنِّیْ سَقِیْمٌ، او بل دا: بَلْ فَعَلَهُ کَبِیْرُهُمْ هَذَا، چی دی دیو ظالم بادشاه په کلی باندی تیریدی نو هغه چی کله دده دبنځی اخستلو کوشش کوی نوده ورته وفرمایل چی دامی خورده (۱) نوقول دده په حدیث کی چی (دامی خورده) نومراد دینی خورده اوداقول یې چی (په مخ دمزکی باندی بغیر زما اوستا څخه نور مومنان نسته) یعنی جوړه دمومنانو نسته بغیر زموږ څخه اودا په دی طریقی سره ځکه متعین سوی دی چی لوط ﷺ هم وو او هغه هم پیغمبر وو. او وو ابراهیم ﷺ دهغه را ایسی چی خپل بنځه یې لیږلی وه دبادشاه خواته په لمانځه یې شروع کړی وه تربیرته راتلو پوری ددی دپاره چی الله ﷻ دده اهل دبدکاری څخه وساتی او دکافرانو دمکر څخه یې ازاده کړی، اوهم داسی کار دده بنځی هم کړی وو. کله به چی ورته دبادشاه په غلطه اراده راولاړیدی نودابه ولاړیده اواودس به یې وکی اوپه لمانځه به دریدله، اودالله ﷻ څخه به یې دعا غوښتل هغه دعاچی موږ مخکی ذکر کړه. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: وَاسْتَعِیْنُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ (سورة البقره ۱۵۸) نو پس حفاظت وکی ددی الله ﷻ اوبچ یې کړه ددی بادشاه څخه اوددی عفت اوعصمت یې وساتی دخپل حبیب اوخلیل ابراهیم ﷺ دپاره. اوبعضو علماوو داقول کړی دی چی دری بنځی نبیانی تیری سوی دی (ساره، دموسی ﷺ مور، مریم) اوجمهورو ویلی دی چی داصدیقات دی اوددی څخه الله ﷻ ډیر رضامندی، اومالیدلی دی په بعضو آثارو کی چی الله ﷻ ددوی ترمنځ هغه حجاب لیری کړی وو کله چی دا ددی ابراهیم ﷺ دخوا څخه ووته اوترڅو چی بیرته راتله اوده کتله دی خپلی بنځی لره په دی حال کی چی هغه دبادشاه سره وه اودایې هم لیدله چی الله ﷻ یې څه رنگه عصمت خلاص کړی دی، داددی دپاره چی دده په زړه کی اطمینان وی اوقرار وی په دی خبری باندی چی بادشاه ورته څه نه دی ویلی، ولی چی دده ورسره ډیر زیات محبت وو اوډیره ورته گرانه وه، دوجی ددی ددین داری اوخپلولی او حسن څخه چی ښکاره وو، ولی چی داخبره سوی وه ددی په باره کی چی دخواڅخه وروسته

(۱) ابن کثیر ویلی دی چی ددی په اسناد کی علی بن زید بن عبدالله بن زهیر بن عبدالله بن جدعان التیمی البصری دی چی په اصل کی حجازی دی اودی معروف دی په علی بن رید بن جدعان باندی چی نسبت دده پلار اونیکه ته کیږی اودی ضعیف دی دخلورمی طبقی څخه دی اودی وفات سوی دی په (۳۱) کال باندی اوبعضو داویلی دی چی ددی څخه مخکی مړدی.

ددی په شان نبأسته بنخه بله نه وه.

اوبعضو تواریخو والا داخبره ذکرکړیده چی دضحاك په نامه داظالم بادشاه دفرعون ورور وو کم چی په مصر کی وو اوده به کارکوی دخپل ورور دپاره په دی حای کی اوبعضو دا ویلی دی چی دده نوم سنان بن علوان بن عویج بن عملاق بن لاوذ بن سام بن نوح عليه السلام وو. اوابن هشام داویلی دی یعنی کم سړی چی دوی یې اراده کړی وه هغه عمر بن امرء القیس بن مایلون بن سبا، اودی وو په مصر کی دانقل کړی دی سهیلی.

بیا ابراهیم عليه السلام دمصر خخه رالی یمن ته، اودا هغه مقدسه محکه وه چی دوی په کی اوسیدله، اووه ددوی سره مالونه اوغلامان اوسامان هرڅه وو، او ددوی سره ملگری سوه هاجره القبطیه المصریه. بیا لوط عليه السلام جلا سو سره دخپلو مالونو په امر دابراهیم عليه السلام باندی اوولاری دغور مزکی ته چی مشهور په غور زغرسره دی، نودس دوم په نامه علاقه کی کښته سو اودا غت کلی وو ددغو کلو او وه ددوی علاقې خلگ ډیر بدبخته اوضرری او فاسدان، اوامر وکی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ته چی دی دی وگوری چار چاپیره مشرق ته او مغرب اوشمال اوجنوب ته، اوپه دی خبره یې ورلره زیری ورکی چی داتوله محکه ستادپاره ده، اوستادنسل دپاره ده ترقیامته پوری، اوزه به ستانسل زیاتومه تردی چی وبه گرځی په شان دخاوری دمزکی دومره به یې ډیرکړمه. اوداتائید دخبری درسول الله صلی الله علیه و آله کوی چی هغه داقول دی: الله جل جلاله زما دپاره دامحکه دزاویې په شکل وگرځوله نوماددی مشرق اومغرب دواړه خواوی ولیدلی. اوزما امت به رسیږی هغه اندازی ته داکمه اندازه چی ما ولیدله (۱).

نوویل سوی دی چی یوه ډله دظالمانو په لوط عليه السلام باندی تسلط وکی اودهغه خخه یې ټول مالونه واخیسته اویسونه اوبزی یې ورڅخه هم واخستی نوکله چی داخبره ابراهیم عليه السلام ته ورسیده نودی پسی رالی اوددی ابراهیم عليه السلام سره (۳۱۸) کسان وو نوپناه وغوښتله لوط عليه السلام په دوی باندی نوخپل مالونه یې بیرته واخسته، اوډیر خلگ یې مړه کړه هغه چی دبنمنان دالله جل جلاله اودهغه درسول وو اودوی ته یې ماته ورکړه تردی چی ورسیده شمال خوا ددمشق ته اوداگمان سوی دی چی مقام ابراهیم ته حکه مقام ابراهیم ویل سوی دی چی دلته دابراهیم عليه السلام لښکر ولاړ وو. بیا دی بیرته رالی خپل کلی ته په داسی حال کی چی دی کامیاب وو اوتائید دده سوی وو، اودده بیره به لیده بادشاهان دبیت المقدس په داسی حال کی چی ددوی عزت اواکرام کونکی وو اوپه دی خپل کلی کی بیاپاته سو.

پیدائش داسماعيل عليه السلام دبی بی هاجری خخه

اهل کتابو ویلی دی: چی ابراهیم عليه السلام سوال کړی وو دالله جل جلاله خخه دنبه کورنی اودنبه نسل،

(۱). صحیح مسلم: کتاب الفتن (۱۳۱۸).

نوالله ﷺ ورته زيری ورکی، اوابراهيم ﷺ چی کله (۲۰) کاله په بیت المقدس کی تیرکړه نوساره ورته وویل چی الله ﷻ زه دبچو څخه محرومه کړی يم، نوزه ددی امت خواته ورزمه کیدی سی چی الله ﷻ راته دلته زوی راکی. کله چی ابراهيم ﷺ ته دهاجره بی بی هبه سوه نوده ورسره جماع وکړه نو هغې ورڅخه حمل واخستی. نودوی وایی چی کله دی ورڅخه حمل واخستی نوپرساره باندی به لوړه لوړه کیده، نوساره ته پردی باندی غیرت ورلی نو شکایت یې وکی ابراهيم ﷺ ته نو ابراهيم ﷺ ورته وویل چی څه په کوی هغه په وکړه، نو هاجرې وپیږیده او وتښتیده اودیوی چینی خواته ورله. نوده ته وویل یوی ملائکی دملائکو څخه، ته مه پیږیږه ولی چی الله ﷻ به ددی ماشوم څخه ډیر خیرخپروی اودې ته یې امر وکی په واپسی باندی اودا زیری یې ورلره ورکی چی دابه هلك وی اودده نوم به اسماعیل وی، اودی به دتولو خلکو مشر وی اودتولو خلکو لاسونه به پرده باندی وی. نو دی دالله ﷻ شکر وکی په دی کار باندی اودا زیری ددی پرنبی ﷺ باندی سمون خوری او برابرېږی ولی چی په محمد ﷺ باندی الله ﷻ دعربو نوم لوړکی، اودوی مالکان سوه دتولی دنیا هم په مشرق اوهم په مغرب، اودوی ته الله ﷻ علم نافع ورکی او عمل صالح یې ورکی داسی چی مخکنی یوه امت ته هم داسی نه وو ورکول سوی، اودانه وو مگر په شرف دنبی ﷺ په نورو انبیائو باندی، اودوجی دبرکت درسالت دده اوکمال دده په هغه څه چی ده راوپی دی دالله ﷻ دطرفه اودوجی دعام بعثت دده تولو خلکوته.

اوکله چی هاجرې راله نو اسماعیل ﷺ ورڅخه پیداسو. دوی وایی چی دی پیداسو په دی حال کی چی عمر دابراهيم ﷺ (۸۶) کاله وو.

اوکله چی اسماعیل ﷺ پیداسو نوالله ﷻ زیری ورکی ابراهيم ﷺ ته داسحاق دساره څخه چی ددی څخه به داپیدا کیږی، نودی الله ﷻ ته په سجده پریوتی، اودی هاجرې ته یې وویل چی ستادعاپه باره داسماعیل کی قبوله سوه اودهغه څخه به ډیر خیرخپری اونسلم به یې ډیروی اودده څخه به دولس عظیم شخصیات پیداکیږی، اودی گرځول سوی دی دیو لوی قوم پیشوا اومشر اودا ددی امت دپاره هم زیری دی اودا دولس عظیم شخصیات خلفاء الراشدين دی چی دوی ته زیری ورکول سوی دی په حدیث د عبدالمک بن عمیر کی چی دی نقل کوی د جابر بن سمره څخه دی دنبی ﷺ څخه نقل کوی چی فرمایلی دی: چی دولس امیران به وی. اوبیایې یوه کلمه وویل چی په هغه باندی زه پوه نه سوم، نوماپوښتنه وکړه دابی څخه: چی څه یې ویله؟ نو هغه راته وویل چی ویې فرمایلی چی داتول به دقریش څخه وی. نو (۴) ددی څخه: ابوبکر او عمر او عثمان او علی ﷺ دی، اوددی څخه عمر بن عبد العزیز دی اوددوی څخه بعضی بنی عباس دی. اودلته هغه دولس امامان نه دی مراد

کم چي دروافضو دی چي هغوی اول امام علی عليه السلام گڼي او آخري امام یې په سرداب چي دسامرا یوه علاقه ده هلته یې دوی انتظار کوی چي هغه به په آخري وخت کی راوړی هغه دی اودا ددوی په گمان سره محمد بن الحسن العسکری دی، نوپه دوی کی بغیر دعلی عليه السلام څخه اودده دزوی څخه چي حسن دی ددوی دواړو څخه بغیر په دی نورو کی هیڅ نفع نسته کله چي یې خپل خلافت معاویه عليه السلام ته وسپاری اودمسلمانانو ترمینځ یې اور دجنگ ختم کی، اوداباقي چي څه دی نوددی هیڅ داسی واقعه یا کار نسته چي په هغه کی دمسلمانانو خیر وی یاڅه فائده وی. اوهرڅه چي هغه امام ددوی چي په سامراکی یې دوی انتظارکوی نودهغه هیڅ حقیقت نسته داهسی غلطی ده ددوی په نفسونو کی اوهسی عبث بی فائدی خبره ده. اومقصودی خبره داده چي کله دبی بی هاجری زوی اسماعیل عليه السلام وسو نوسارې ته به ډیر غیرت ورتلی په دی باندی، اودابراهیم عليه السلام څخه به یې دامطالبه کوله چي ددی دمخ څخه دی ځان پناه کړی نودی ولاړی اودځان سره یې هاجره اوخپل زوی اسماعیل روان کړه دمکی خوا ته، اوویل سوی دی چي دده دازوی په دی وخت کی تی رودونکی وو کله یې چي هلته پریښووله اوشا یې کړه ورته نوهاجره راولاړه سوه اوپه ابراهیم عليه السلام پوری ومښتله چي ای ابراهیمه ته چیری څی؟ چي موږ دلته پریږدی اوزموږ سره دومره څه نسته چي زموږ کافی سی؟ نو ابراهیم عليه السلام ورته جواب ورنه کی، نوبیاچي ورته دی دادوباره وویل نوبیا یې جواب ورنه کی نودی ورته وویل چي آیاتاته الله جل جلاله ددی خبری امرکړی دی؟ نو ابراهیم عليه السلام وویل چي هو! نوبیادی ورته وویل چي الله جل جلاله به موږ نه ضایع کی. اودکرکړی دی الشیخ ابو محمد بن ابی زید په کتاب (النوادر) کی: چي ساره غصه سوه هاجری ته اوداقسم یې وکی چي ددی به دری اندامونه پرې کم نو ابراهیم عليه السلام ورته وویل چي په غوږ کی یې سری وکړه اوغوږوالی په ورپه غوږکه نوستا قسم به مات سی.

بیان دهجرت دابراهیم او اسماعیل اوبی بی هاجره عليه السلام مکی ته اوجوړول دخانه کعبی

امام بخاری وایی په نقل کولو سره د عبدالله بن محمد څخه چي دا ابوبکر بن شیبه دی دی نقل کوی د عبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دایوب السخثیانی څخه اودکثیر بن کثیر بن المطلب بن ابی وداعه څخه یوپه بل باندی زیاتوی چي دوی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چي ده ویلی دی: اول هغه ښځه چي ځان ته یې جلاځای اخستی دی هغه مورد اسماعیل عليه السلام ده اودی داځای ځکه اخستی وو په یوازی والی سره چي دساره څخه خلاصه سی، بیا راوستله دا ابراهیم عليه السلام اوددی سره خپل زوی اسماعیل عليه السلام هم وو اودی لا شیدی رودونکی ماشوم وو، تردی چي دایې پریښووله دخانه کعبی سره دزمزم سره په لوړه حصه دجماعت کی اوپه دغه ورځ په مکه

کی نه څوک وو اونه په کی اوبه وی، اودا دواړه یې هلته پرېښووله اودخرما یوه گیدۍ یې ورسره هم کښېښوله اویوه ډولچه وه چی په هغه کی اوبه وی نوبیا واپس روان سو ابراهیم عليه السلام تر یو ځای پوری چی ددی ښځه هاجره ورپسی هم روانه وه، نوبیا یې ورته وویل چی ای ابراهیمه ته چیری ځی اوموږ دلته په دی دښته کی پرېږدی چی نه په کی انسانان سته اونه په کی څه بل شی؟ نودایې ورته بار بار وویل خوا ابراهیم عليه السلام به ورته نه کتله، نوبیا یې ورته وویل: چی تاته الله ﷻ ددی کار امرکړی دی؟ نو ابراهیم عليه السلام به ورته نه کتله، نوبیا یې ورته وویل: چی تاته الله ﷻ ددی کار امرکړی دی؟ نو ابراهیم عليه السلام ورته وفرمایل چی: هو: نوبیا دې وویل چی بیا به موږ الله ﷻ نه ضایع کوی. اوبیا داراله نو ولاړی ابراهیم عليه السلام تردی چی (ثنيه) ته ورسیدی چی ددوی څخه پناه سوه نوبیا یې مخ راواړوی اولاسونه یې لوړکړه او دا دعایې وکړه: رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (سورة ابراهيم ۳۷) اود اسماعیل عليه السلام مور راله چی خپل بچی ته یې شیدی ورکولی اوددغو اوبو څخه به یې چښلی تردی چی دا اوبه ختمی سوی اودا اوددی زوی دواړه تږی سوه، نودا ماشوم وگرځیدی چی پښی یې وهلی اوړیدی راوړیدی، نودا ورڅخه لیری ولاړه ددی وجی چی دده داحال ونه وینی، نودی پیداکی صفا نژدی ځای، نوبیاتله چی په دی دښته کی گرځیدله چی څوک سته اوکه نه، نوهیڅ څوک یې پیدانه کی نودصفا غونډی څخه راکښته سوه اوبیا ددی دښتی مینځ ته راوړسیده اوبیا یې منډی وهلی په تیزی سره تردی چی داوادی یې ختمه کړه بیا مروان ته راله نوهلته یې وکتله چی څوک سته اوکه نه، نوهلته هم څوک نه وو نوهمداسی یې (۷) چکرونه ووهل خو څوک یې پیدانه کی.

ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی نوددی وجی څخه داخلگ په دغه ځای کی دا (۷) چکرونه وهی نوداچی کله په مروه کی وه نو اواز ورته وسو اودا ورته واورول سوه چی ستاسره دلته یوامداد سته نودی ولیدله یوه ملایکه دزمزم دځای سره نودی دا اوبه لتولی په خپل وزری سره تردی چی اوبه رانېکاره سوی، نودا راله چی دا اوبه یې ذخیره کولی او په لاس سره یې اوبه راخستی داسی، اودی به دواړه لاسونه داوبو څخه ډکول اوخپله ډولچه به یې ډکوله اودا اوبه به زیاتیدی کله به چی ورڅخه دی لپه ډکوله. ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: رحم دی وکړی الله ﷻ پرمور داسماعیل باندی که چیری دا زمزم یې هم داسی پرېښوولی اولپی یې ورڅخه نه وی ډکی کړی نونن ورځ به دایوه ښایسته چینه وای نودی وچښلی ددی اوبو څخه اوخپل زوی ته یې هم ددی څخه اوبه ورکړی. اوبیا ورته ملایکی وویل: چی ته مه بیرېږه دضایع کیدلو څخه چی ته به ضایع سی

ولی چی دلته دالله ﷺ کوردی چی داماشوم اودده پلار به یې جوړوی، اولله ﷺ ددی اهل نه ضایع کوی او وه داخانه کعبه دمزکی څخه لوړه په لږ اندازی سره، چی پر دی به سیلاب راتلی او غاړی به یې ورڅخه وړلی نودوی وه هم داسی چی په دی باندی تیریده یوه ډله دجرهم قبیلې اویاڅه اهل دجرهم قبیلې وه چی دوی راروان وه دکداء دلاری څخه، نودوی راکښته سوی وه په هغه کښته ځای دمکی کی نودوی ولیدله یوه مرغی نودوی وویل چی دامرغی ددی اوبو په سی گرځی اوموږ هم په دی پسی رالو اویه دی وادی کی بالکل اوبه نسته. نودوی ولیږل یوخادم یادوه خادمان په هغه اوبو پسی اوراله اودوی ته یې داوبو خبرورکی چی دلته اوبه سته نوټول په دی اوبو پسی ورله اوداراوی وایی چی دامور داسماعیل علیهما السلام ددی اوبو خواته وه، نودوی ورته وویل چی ته به موږ ته اجازه وکړی چی موږ ستاسره دلته پاته سو؟ نودی ورته وویل چی: هو خوستاسی زموږ سره په اوبوکی څه حق نسته. عبدالله ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: چی دوی یوځای سوه دام اسماعیل سره اودی هم الفت او ډیروالی خوښوی، نودوی ټول دلته نازل سوه اوخپل اهل یې هم دلته راوغوښتی تردی چی ډیر کورونه جوړسوه په هغه ځای کی اودا ماشوم ځوان سو اوعربی یې ازده کړه ددی خلگو څخه، اودوی په تعجب کی سوه ددی ماشوم څخه کله چی دی ځوان سو نوکله چی دی غټ سو نوده ته یې واده وکی، اوبیا مور دده وفات سوه، اوبیا رالی ابراهیم علیهما السلام وروسته دواده داسماعیل علیهما السلام څخه نوډیر تلاش یې وکی خو اسماعیل علیهما السلام یې پیدانه کی، نوبیایې دده دښځی څخه داپوښتنه وکړه چی څه سو نودی ورته وویل چی: دباندی وتلی دی موږ ته دڅه خوراک دپاره بندوبست کوی. بیایې ددی څخه دژوند په باره کی پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند څه رنگه تیرېږی، نودی ورته وویل چی موږ انسانان یو اوموږ ډیرپه تکلیف اویه سختی کی یو اوشکایتونه یې ورته وکړه. نو دی ابراهیم علیهما السلام ورته وویل چی: کله دی خاوند رالی نوورته ووايه چی دروازه دی بدله کړه، کله چی اسماعیل علیهما السلام رالی نوڅه یې محسوس کړه نوپوښتنه یې وکړه چی آیاخوک راغلی وو؟ نودی ښځی ورته وویل چی هو راغلی وو یوبوډا چی داسی او داسی وو اوستا په باره کی یې پوښتنه وکړه نوماورته خبرورکی، اوزما څخه یې پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند څنگه تیرېږی؟ نوما ورته وویل چی په ډیر سختی اویه تکلیفونو سره. نوده ورته وویل چی تاته یې څه وصیت کړی دی. نودې ورته وویل چی: هو، ماته یې دا امرکړی وو چی تاته دهغه سلام وسپارم، اوتاته یې داوینا وکړه چی خپله دروازه بدله کړه. نوده ورته وویل چی هغه زما پلار وو اوماته یې امرکړی دی چی زه ستا څخه جلاسم نویرته ولاړه سه خپل کورته اودی ته یې طلاق ورکی او ددوی څخه یې بله ښځه وکړه، اوبیا دده څخه ابراهیم

ﷺ تر ډیره وخته پوری لیری وو تردی چی ډیروخت بعد بیارالی نواسماعیل ﷺ په کور کی نه وو، نوددی دښخی څخه یې پوښتنه وکړه چی څه سو نوهغې ورته وویل چی څه کار او روزگارته وتلی دی. نویایې ورته وویل چی ستاسی ژوند څه رنگه دی؟ نودی ورته وویل چی موږ په ډیره فراخی او خوشحالی کی یو، اودالله ﷻ حمد اوثناء یې بیان کړه. نو بیایې ورڅخه پوښتنه وکړه چی ستاسی خوراک څه شی دی نودی ورته وویل چی غوښه، نو بیایې ورته وویل چی ستاسی چښاک څه شی دی نودی ورته وویل چی: اوبه، نوابراهم ﷺ وویل چی ای الله دوی لره برکت واچوی په غوښه او اوبو ددوی کی، نبی ﷺ فرمایلی دی: اونه وو ددوی دپاره په دغه ورځ باندی یوه دانه دخوراک، اوکه ددوی سره څه دانه هم وای نوپه هغه کی به یې ورلره دعا کړی وای. نودی وایی چی په مکه کی دادوه شیان هیڅکله نه ختمیږی. نوده ورته وویل چی: کله دی خاوند کورته رالی نوزما سلام پر وایه اوورته ووايه چی خپل دروازه مضبوطه وساته، نوکله چی اسماعیل ﷺ کورته رالی نو پوښتنه یې وکړه چی آیاخوک راغلی وو دلته، نودی ورته وویل چی: هو، یوبوډا سړی راغلی وو چی بنائسته حسن اوصورت والاوو، اودهغه صفتونه یې بیان کړه، نو زما څخه یې ستاپه باره کی پوښتنه وکړه نوماورته خبرورکی، بیایې زما څخه پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند څه رنگه دی نوماورته وویل چی موږ بالکل په خیرسره یو. نوده پوښتنه وکړه چی آیاتاته یې څه وصیت کړی دی؟ نودی ورته وویل چی: هو اول یې درته سلام ووايه اودا امر یې درته وکی چی دخپل دروازی درشل مضبوط وساته. نوده وویل چی دامی پلار وو اودروازه ته یې اوماته یې امرکړی دی چی زه تا وساتم دځان سره بیایې دارنگه ډیر وخت ددوی څخه لیری تیر کی، بیا رالی اودا اسماعیل ﷺ دزمزم خواته وو نوکله یې چی یوبل ولیده نوداسی یې سره ولیده لکه څه رنگه چی پلار دزوی سره ولیده اوزوی دپلار سره بیایې وویل. ای اسماعیله ماته الله ﷻ امر کړی په یوکار باندی. نوده ورته وویل چی وکړه هغه چی الله ﷻ درته ویلی دی، نوده ورته وویل چی ته به زما سره په دی کی مدد وکی؟ نودی اسماعیل ﷺ ورته وویل چی زه به ستا مدد کوم. نوده وویل چی ماته الله ﷻ امرکړی دی چی زه دلته یوکور جوړ کړم او اشاره یې وکړه هغه لوړ ځای ته. نودی وایی چی: په دغه وخت کی دوی لوړ کړه بنیادونه دخانه کعبی نواسماعیل ﷺ به ډبري راوړلی او ابراهیم ﷺ به کور جوړوی تردی چی لوړه یې کړه دهغه بناء اوراوپل سو حجر اسود او ابراهیم ﷺ دا ایښووله واسماعیل ﷺ مدد ورسره کوی اودوی دواړو داویل: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقرة ۱۲۷) دی وایی: چی دوی دواړو ډاکور جوړوی تردی چی ددی پرشا وخوا راوگرځیده اودواړو داویله: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة

البقره ۱۲۷) (۱) اوبيايې ويلي دي په نقل کولو سره د عبدالله بن محمد څخه دي نقل کوي د سعيد بن جبیر څخه دي نقل کوي د ابن عباس څخه چې دي وايي: کله چې وو په مينځ د ابراهيم کي اودهغه دکوروالوو کي څه چې وه، نو دا راوته د اسماعيل اودهغه دمورسره او ددوي سره بوکه داوبو وه چې په هغه کي اوبه وي، اودارنگه يې بيان کړي دي ټول حديث (۲) اوداحديث دکلام دابن عباس څخه دي اودموشح څخه دي په مرفوع کولو دبعضو سره. اوگواکي کي چې دا ابن عباس داسرائيلي خرافاتو څخه را اخيستي وي. اوپه دي کي داهم ذکردي چې په هغه وخت کي اسماعيل عليه السلام شيدې رودونکي ماشوم وو. اوپه نزد داهل تورات والوو دي: چې ابراهيم عليه السلام ته الله جل جلاله امر وکي چې خپل زوي اسماعيل عليه السلام سنت کي او دهرچا سره چې څه غلامان اوسي ټول دي سنت کي نوټول يې سنت کړه اودا وروسته ترتيبيدلو د (۹۹) کالو د عمر د ابراهيم عليه السلام څخه، نوو د اسماعيل عليه السلام عمر په دي وخت کي (۱۳) کاله، اودا يومثال وو دالله جل جلاله ددوي په اهل کي، نوددي څخه داپته لگيږي چې دا کار دي کړي دي په امر وجوبي سره. اوددي وجي څخه دعلماوو صحيح اقوال دي چې دوي واجب کړي دي داپه هريوه سړي باندې لکه څنگه چې دامقرر دي پرخپل ځاي. اودارنگه داثابت سويدي په حديث دبخاري کي چې نقل کوي دي دقتيبيه بن سعد څخه دي نقل کوي دمغيره بن عبدالرحمن القرشي څخه دي نقل کوي دابي الزناد څخه دي داعرج څخه اودي نقل کوي دابي هريره څخه دي وايي چې نبي عليه السلام فرمايلي دي چې ابراهيم عليه السلام سنت کړي وو په (۸۰) کلني کي په قدوم علاقه کي. په دي اسناد کي ددي تابعداري کړيده عبدالرحمن بن اسحاق دابي الزناد څخه او ددوي تابع دي عجلان چې دي نقل کوي دابي هريره څخه، اوراوي ددي عمر بن ابي سلمه دي چې دي نقل کوي دابي هريره څخه، اودا رنگه روايت ذکر کړي دي مسلم دقتيبيه څخه چې په بعضو الفاظو کي فرق سره کوي: سنت کړي وو ابراهيم عليه السلام په (۸۰) کلني په قدوم کي (۳) اوداقدوم هغه اله ده چې په دي باندې يې سنت کړي دي. اودالفظ منافي نه دي چې داد (۸۰) کالو څخه لوړ وو. لکه څه رنگه چې په حديث دابي هريره رضي الله عنه کي دا ذکر سوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې ابراهيم سنت کړي وو په (۱۲۰) کلني کي، اوددي څخه وروسته (۸۰) کاله يې نور تير کړي دي (۴)

(۱). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يزفون (۳۳۲۴/۲).

(۲). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يزفون (۳۳۲۵/۲).

(۳). صحيح البخاري: كتاب الانبياء کي باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلا) (۳۳۵۲/۲) اوپه بله طريقه سره په كتاب الاستئذان کي، باب الختان بعد الكبر وتنف الابط (۳۳۲۴/۱) واحمد (۳۴۷/۱) دطريقي دعبد الرازق څخه.

(۴). صحيح البخاري: كتاب الانبياء کي، باب يزفون (۳۳۲۵/۲).

روایت ددی ابن حبان کړی دی. اوپه دی سیاقات کی ذکر دحلالولو اسماعیل علیه السلام نه دی ذکر اوداپه مقدمات دابراهیم علیه السلام کی نه دی ذکر مگر دری واره یوپه هغه ځای کی چی هاجره وفات سوی وه اودی واده کړی وو، اوبل داچی دی یې په وړوکوالی کی څه رنگه پریښی وو. لکه څه رنگه چی دا ذکر سوی دی مخکی. تردی چی اسماعیل علیه السلام واده وکی تر هغه وخت پوری ابراهیم علیه السلام دده دحال څخه نه دی خبرسوی چی دوی په کم حال کی دی، اوداهم ذکرسوی دی چی ده ته به مخکته اوږده کیدله، اوداهم ویل سوی دی چی دی به پر براق باندی ددوی خواته ورتلی، نوده به څه رنگه ددوی دحال څخه خبر نه اخستی په دی وخت دضرورت او شدت حاجت کی؟ اوگواکی چی دابعسی سیاقات چی ذکرسو دا داسرائیلی خرافاتو څخه دی اوپه دی کی دحلالولو قصه نه ده ذکرسوی چی داحلالول پرچا باندی سوی دی، مشهور اواصح قول دادی چی داحلالیدل پراسماعیل علیه السلام باندی وه لکه څه رنگه چی په سورة الصافات کی ذکرسوی دی.

امتحان دحلالیدو داسماعیل علیه السلام

الله جل جلاله په قرآن کریم کی فرمایلی دی: وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَّهْدِي (۹۹) رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۰۰) فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (۱۰۱) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (۱۰۲) فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (۱۰۳) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (۱۰۴) قَدْ صَدَّقَتِ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۰۵) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (۱۰۶) وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ (۱۰۷) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۱۰۸) سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۱۰۹) كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۱۰) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۱) وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۹۹-۱۱۳) ذکرکړه الله جل جلاله دابراهیم علیه السلام په باره کی چی کله ده هجرت وکی دخپل کلی څخه، نوده سوال وکی درب خپل څخه چی ده ته یوولد صالح ورکی، نوالله جل جلاله ورته زیری ورکی په یوهوښیار ماشوم باندی، چی هغه اسماعیل علیه السلام دی، ولی چی دا اول هغه سړی دی چی دده دپاره پیداسوی دی په (۸۲) کلنی کی اوپه دی کی دهیڅ چا اختلاف نسته چی داپه هغه عمر دابراهیم علیه السلام کی پیداسوی دی، اودی دده اول زوی او اول ځوان وو. اوداقول دالله جل جلاله (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ۱۰۲) یعنی داځوان سو اودخپل پلار په شان په مصالح کی یې کوششونه کول. مجاهد ویلی دی (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) یعنی ځوان سو اوولاری په کار باندی اخته سو لکه څنگه چی یې پلار کول. نو همدارنگه ابراهیم علیه السلام خوب ولیدی چی ده ته امروسو چی دا اسماعیل علیه السلام حلال کړه، اوپه

حديث کي دابن عباس څخه مرفوعاً ذکر دی چي: خوب دانيياوو ﷺ وحی وی (۱) دا ذکر کړی دی عبید بن عمیر هم. اودا امتحان وو دالله ﷻ دطرفه چي داخپل گران زوی دالله ﷻ دپاره ذبحه کوی اوکه نه اودی اوس برابر سو په عمرکی، او اول یې ورته دا امر کړی وو چي دی او دده مورداسی ځای ته بوځه چي هغه شر اودښته وی اوشنه پکښی نه وی نوپه هغه کی ده دالله ﷻ امر پوره کی اومکی ته یې بوتلی اوپه هغه ځای کی یې پرینبوی اوپه الله ﷻ باندی یې توکل وکی اوپه هغه باندی یې وسپاره نوالله ﷻ دوی دواړو ته په دغه شر ځای کی فراخی ورکړه اورزق یې ورلره ورکی دداسی ځایونو څخه چي ددوی په گمان کی هم نه وو، وروسته ددی ټولو اوامرو څخه الله ﷻ ورته امر دحلالولو ددی وکی نوده په دی کی هم انکار ونه کی اودالله ﷻ په امر پوره کولو کی یې تیزی وکړه. اوبیایې داخبره خپل زوی ته وکړه ددی دپاره چي په ده باندی داخبره سپکه سی اوزړه یې اطمینان په وکی داسی نه چي په زوره اوپه قهر سره دی حلال کړی: قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَأَنْظِرْ مَاذَا تَرَى (سورة الصافات ۱۰۲)، قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ، نوورته وویل اسماعیل ﷺ څه امر چي تاته سوی دی هغه پوره کړه اوته به ما پیدا کی دصبر کوونکو څخه اوداوو جواب ددوی دزوی داسماعیل ﷺ داسی جواب چي دتابعداری وو اودالله ﷻ داطاعت مطابق وو. الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (سورة الصافات ۱۰۳) ویل سوی دی چي: اسلما، دادواړه تسلیم سوه دالله ﷻ امرته. او داویل سوی دی چي دلته تاخیر اوتقدیم دی یعنی تله للجبین، پرمخی یې راوغوځوی. او ویل سوی دی چي دی یې دخت لخوا څخه حلالوی ددی وجی څخه چي دی یې ونه وینی داقول دابن عباس دی اودمجاهد دی اودسعید بن جبیر دی اودقتاده اودضحاک دی او بعضی وایی چي ددی نورو حیواناتوپه شان یې حلال کی چي تندی یې دمزکی سره لگیدلی وو. اوچا ویلی دی چي (اسلما) ابراهیم ﷺ تکبیر وکی اواسماعیل ﷺ کلمه دتشهد ویله السدی ویلی دی: چي چاره یې دده پرمی باندی وگرځوله خوکاریې نه کوی. نوپه دغه وخت کی ورته دالله ﷻ دخوا څخه اواز وسو چي (أَنْ يَأْ اِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا) (سورة الصافات ۱۰۴) یعنی حاصل سو ستا دتابعداری اودطاعت امتحان، اوستا راتگ دالله ﷻ دامر دپوره کولو خوا ته او خپل زوی دی قربانی ته ورکی، لکه څنگه چي دی ځان

(۱). صحيح البخاري: كتاب الوضوء كي، باب التخفيف في الوضوء (۱۳۸۱)، اوپه كتاب الاذان كي، باب وضوء الصبيان (۸۵۹۱۲) والطبراني په الكبير كي (۱۲۳۰۲۱۱۲) اوهيشمي په المجمع كي (۱۷۲۱۲) اورايت ددی طبرانی کړی دی دابن عباس څخه چي هغه دخپل استاذ څخه چي عبدالله بن محمد بن ابی مریم دی اودی ضعیف دی اوباقی ټول صحیح دی.

ورته واړندی کړی وو، اولکه څنگه چې دی خپل مالونه خپاره کړی دی دمیلمنو دپاره، نو ددی وجی څخه الله ﷺ وفرمایل: إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (سورة الصافات \ ۱۰۶) یعنی دا امتحان دی ښکاره اوواضح. اوداقول دالله ﷻ: وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ (سورة الصافات \ ۱۰۷) یعنی په فدیة کی ورکی موږ ده ته په مقابل دزوی دده کی یونر پسه چې سپین وو اوښکرو والاوو او ترل سوی وو په اغزی داری درختی پوری دثبیر په نامه غرکی چې داپه مکه کی یو غردی اودا دجمهورو قول دی اومشهور قول دی نوری ویلی دی په نقل کولو سره دعبد الله بن عثمان بن خثیم څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه داوو په جنت کی (۴۰) کاله چې بیا راکښته سو ثبیر غرته، اوپر دی باندی سره وړی وه اودابن عباس څخه نقل دی چې راکښته سو دوی ته یو پسه دثبیر غر څخه چې دهغه غټی سترگی وی اوښکرونه یې هم وه اوواز یې هم کوی نوهغه یې حلال کی، اوعبید بن عمیر ویلی دی چې دایې په هغه مقام کی حلال کی. اوپه بل روایت کی دابن عباس څخه نقل دی چې دا دوعلا څخه راغلی وو اوبعضو داویلی دی چې دادتیس څخه راغلی وو چې نوم ددی جریر وو، نوداقول به یا صحیح وی یابه غلط وی پته نه لگیږی. اوبیا غالبه داده چې کیدی سی چې دا اکثره نقل سوی وی داسرائیلی خرافاتو څخه. اوپه قرآن کی صرف اکتفاء سویده په ذکر دامتحان باندی، اودا ذکر سوی دی چې دزوی په بدله کی ورته الله ﷻ فدیة دبل شی ورکړه، اودکر سوی دی په حدیث کی چې دا پسه وو.

امام احمد ویلی دی دسفیان څخه چې ده نقل کړی دی دمنصور څخه اودی دخپل اکا څخه چې مسافع دی اودی دصفیه بن شیبه څخه ده ویلی دی چې ماته رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې مالیدلی دی دپسه ښکرونه چې زه کورته دننه سوم نوزما څخه هیرو چې زه تاته وایم چې دالیری کړه ولی چې په کورکی هغه شی نه دی پکارکم چې دانسان لمونځ خرابوی (۱) سفیان ویلی دی چې دانښکرونه ترهغه وخته پوری ددوی په کورکی پراته وه ترکم چې یې دا کور وسوزی. اودارنگه دابن عباس څخه نقل دی چې دی وایی چې داسردپسه زورپند وو په میزاب رحمت پوری ترهغه وخته پوری چې وچ سو اوختم سو. اودا دلیل دی په دی خبری باندی چې ذبیحه اسماعیل علیهِ السلام دی نه بل څوک، ولی چې همدی په مکه کی هغه وخت وسیدی اواسحاق نه وو په مکه کی.

اوهمداد قرآن څخه ظاهر معلومیږی، بلکه داپر نص دی چې ذبیحه دلته اسماعیل علیهِ السلام دی، ولی چې دلته الله ﷻ اوله قصه ذبیحه ذکر کړیده اوبیایې وروسته ویلی دی: وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (سورة الصافات \ ۱۱۲)، اومستند خبره ده چې داسحاق په باره کی کم

اقوال سوي دي هغه اسرائيليات دي اوددوي په كتاب كي وروسته ډير تحريفونه سوي دي. اوددوي په كتاب كي داسي راغلي دي چي ابراهيم عليه السلام ته امرسوي وو چي خپل وحيد زوي ذبحه كړه اوپه بله نسخه كي داسي ذكردي چي اسحاق ذبحه كړه نوډا ذكر دلفظ داسحاق دادروغ دي اوپه بله نسخه كي يې ورته ويلي دي چي خپل ځوان ذبحه كړه، نو ددي څخه هم داپته لگيږي چي دابراهيم عليه السلام وحيد اوځوان زوي اسماعيل عليه السلام وو او اسحاق په هغه وخت كي وركوتي وو، اودا اسحاق دوي ځكه ذكر كړي دي دوجي دحسد ددوي دغرو سره وولي چي اسماعيل عليه السلام ابو العرب دي كم چي په حجاز كي اوسيږي چي يودهغه څخه رسول الله صلى الله عليه وسلم دي. اواسحاق عليه السلام ديعقوب عليه السلام پلاردي. اودا اسرائيل دي. چي ددوي نسبت ورته كيږي، نودوي دا اراده وكړه چي داشرف په دي باندې جاري كي، نو دالله عز وجل په كلام كي يې تحريف وكړي اوزيادت يې په كي وكړي نودوي دومره جاهلان دي چي په دي خبره باندې هم نه پوهيږي چي فضيلت دالله عز وجل په لاس كي دي هغه چي يې چاته غواړي نوهغه ته يې وركوي، اودسلفو څخه هم بعضو داخبره كړيده چي دا اسحاق عليه السلام وو، اودا خبره دوي نقل كړيده دكعب الاحبار څخه ياداهايل كتابو څخه اوپه دي كي دني عليه السلام څخه څه حديث هم ثابت نه دي چي دهغه دوجي دامور ومني، اودظاهر قرآن كريم څخه دانه معلوميږي بلكي دمفهوم څخه اودعلاقي څخه يې دامعلوميږي چي اسماعيل عليه السلام مراددي، اوڅه ښه استدلال كړي دي ابن كعب القرظي په دي خبره باندې چي دا اسماعيل عليه السلام دي او اسحاق عليه السلام نه دي په دي قول دالله عز وجل سره: **فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** (سورة هود ۷۱) نوڅه رنگه زيري وركوي اسحاق ته چي دهغه څخه وروسته يعقوب پيدا كيږي. اوبيا امركوي په حلالولودده باندې اودي وړوكي دي اومخكي ددي څخه چي يعقوب پيدا سوي وو؟ نوداسي نه سي كيدلي، ولي چي ددي تناقض راځي دهغه زيري سره كم يې چي مخكي وركړي دي. والله اعلم. اوپه دي استدلال دده باندې سهيلي اعتراض كړي دي چي **(فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ)** دا جمله تامه ده، اوداقول: **فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ** دابله جمله ده چي دزيري په ځاي كي نه راځي ده ويلي دي چي دا په عربي كي جائزه دي چي دا مجرور وي اودده سره دوباره حرف جرنه وي راغلي نوداسي جائزه دي چي ويل كيږي مررت بزيد اوبيا ددي څخه وروسته عمر ويل كيږي، تردې چي ددي څخه وروسته بعمر وويل سي. اوده ويلي دي چي په دي قول كي: **وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** دامنصوب دي په فعل مضمرسره چي تقدير دعبارت داسي جوړيږي: اومور هبه كړي دي اسحاق عليه السلام ته يعقوب عليه السلام اوپه دي كي كم چي ده ذكر كړي دي نظردې اوشبهه ده په كي. اوترجيح يې دي خبري ته وركړيده چي ددي څخه مراد اسحاق دي اواسماعيل عليه السلام نه دي مراد، اوحجت يې نيولي دي په دي قول سره **(فَلَمَّا بَلَغَ**

مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ۱۰۲) ده ویلی دی چی اسماعیل عليه السلام نه وو ددوی سره په حال دوړوکوالی کی په غر دمکی کی نوده ورسره څنگه سعی وکړه؟ اوپه دی قول کی هم نظر اوشبیه ده، ولی چی دانقل سوی دی چی ابراهیم عليه السلام به اکثره په براق باندی تلی مکی ته، چی خبره یې اخستی دخپل زوی اوبیرته به تلی. واللہ اعلم.

نودهغه چا څخه چی حکایت یې کړی دی چی دا اسحاق دی هغه: کعب الاحباردی، اوروایت ذکر سوی دی د عمر څخه اود عباس څخه اود علی او ابن مسعود اومسروق اوعکرمه رضي الله عنهم اوسعيد بن جبیر اومجاهد اوعطاء والشعبي اومقاتل اوعبيد بن عمير اوابی میسره اوزید بن اسلم اوعبدالله بن شفيق اوالزهري اوقاسم اوابن ابی برده اومکحول اوعثمان بن حاضر اوالسدي اوحسن اوقتاده اوابی الهذيل اوابن سابط رضي الله عنهم څخه، اودا اختیار دابن جریردی، اودا ددوی څخه دوه روایتونه نقل دی چی دی نقل کوی دابن عباس څخه، خولیکن صحیح روایت ددی اوداکثرو دادی چی دا اسماعیل مراددی، اومجاهد اوسعيد اوالشعبي اویوسف بن مهران اوعطاء اویوبل غیر معروف چی دابن عباس څخه یې نقل کړی دی دا ټول وایی چی اسماعیل مراد دی.

اوابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دیونس څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه اودی د عمر بن قیس څخه اودی د عطاء بن رباح څخه اودی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: چی په فدیو ورکول سوی اسماعیل دی اویهودیان داگمان کوی چی اسحاق دی اودوی دا دروغ وایی (۱) اودارنگه عبدالله بن امام احمد نقل کوی دخپل پلار څخه چی هغه ویلی دی چی دا اسماعیل مراد دی. اوابن ابی حاتم ویلی دی: چی مایونبته وکړه دحاتم څخه، او روایت یې نقل کړی دعلی څخه اودابن عمر څخه اودابی هریره څخه، اودابی طفیل څخه او دسعيد بن کعب څخه اودابی جعفر محمد بن علی څخه اودابی صالح څخه چی دوی ټولو ویلی دی: چی ذبیحه اسماعیل عليه السلام دی اوددی حکایت کړی دی البغوی هم دالربيع بن انس څخه او دالکلبی څخه اودابی عمرو العلاء څخه. ماویلی دی: چی روایت ذکر سوی دی د معاویه څخه، اودده څخه دا ذکر سوی دی چی یوسړی نبی عليه السلام ته رالی: اوورته یې وویل چی ای ځویه ددوو ذبیحینو. نورسول الله صلى الله عليه وسلم وخنډل، (۲) اوهم په دی قول باندی تگ کړی دی عمر بن عبد العزيز اومحمد بن اسحاق بن یسار اوحسن بصری به داویله چی په دی کی هیڅ شک نسته، اودارنگه ویلی دی محمد بن اسحاق دبریده څخه چی دی نقل کوی

(۱). تاریخ الطبری (۱۱/۱۲۱) راوی ددی حاکم دی چی ذکر کړی یې دی په مستدرک کی (۵۵۵/۲) اوپه دی باندی یې سکوت اختیار کړی دی.

(۲). راوی ددی حاکم دی په المستدرک کی (۵۵۴/۲) اوپه دی باندی یې هم سکوت کړی دی. اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی ابن جریر په التاريخ کی (۲۵۸/۱).

دسفيان بن فروه الاسلامي څخه اودی نقل کوي دمحمد بن کعب څخه، چي ده دوی ته دا خبره کړي وه چي ده داخبره دعمر بن عبد العزيز څخه کړي وه اودی خليفه وو کله چي دی وو په شام کی دده سره یعنی استدلال دده په دی قول باندی وروسته دعصمت څخه: فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) نوعمر ورته وويل چي: په دی خبره کی ما تراوسه پوري نظرنه دی کړي اوماته هم داسی ښکاری لکه څه رنگه چي يې ته وايي. اوبيا يې په یوسړي پسي یوسړي وليږي چي هغه دده سره په شام کی وو اویهودی وو نونوی مسلمان سوی وو او دا ددوی دعالمانو څخه وو، نودده څخه يې پوښتنه وکړه چي: کم زوی دابراهيم عليه السلام ذبيحه وو؟ نوده وويل چي زمادی په الله جل جلاله باندی قسم وی چي اسماعيل عليه السلام دی اویهودو ته ددی خبری علم سته خو هغوی يې دحسد دوجی نه منی چي ددوی دعربو سره حسد دی اودا فضيلت اوشرف دصبر دوی نه غواړي چي دادی ددوی دپاره ثابت سی نودوی ددی څخه انکار کوي اوداگمان ساتی چي اسحاق عليه السلام دی ولی چي اسحاق عليه السلام ددوی پلار دی. اودامسئله موږ ذکر کړیده په خپل تفسیرکی سره داحاديثو او آثارو. والله الحمد.

پيدائش داسحاق عليه السلام

الله جل جلاله دده په باره کی فرمایلی دی: وَبَشِّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۱۲-۱۱۳) اودا زیږی دملايکی دخواه سوی وو ابراهيم عليه السلام اوساره ته کله چي داملايکی په دوی باندی تیریدلی اودقوم دلوط عليه السلام علاقۍ ته تللی، ددی دپاره چي دهغوی کورونه تباه کړي اودوی هلاک کړي دوجی دفسق اوفجور ددوی څخه، ددی بیان به په خپل ځای کی راځی ان شاء الله تعالی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ (۶۹) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (۷۰) وَأَمْرُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱) قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ۷۳-۷۲). اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَنَبِّئُهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (۵۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۵۳) قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ يُبَشِّرُونِ (۵۴) قَالُوا بِشَرِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (۵۵) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (سورة الحجر ۵۱-۵۲).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ إِبْرَاهِيمَ الْمُرَمِّمِ (۲۴) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (۲۵) فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ (۲۶) فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۲۷) فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۲۸) فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (۲۹) قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (سورة الذاريات ۲۴-۳۰) الله ﷻ بيان كوي ددی ملائكو. اودادری وه جبریل او میکائیل او اسرافیل، دوی چی كله راله د ابراهيم عليه السلام كورته نودوی گمان دمیلنو پر وكي، نودی ورسره معامله دمیلنو وكړه اودوی ته يې يو گيلگی حلال كي چی ښه چاغ وو اوښه مال وو دده دمالونو څخه، نوكله يې چی دا ورنژدی كي دوی ته نودوی لاسونه نه وركښته كړه. اودا ددی وچی څخه چی دملائكو خوراك ته ضرورت نسته نو ابراهيم عليه السلام ته ددوی څخه بیره محسوسه سوه: وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (سورة هود ۷۰) يعنی موږ ددوی د هلاکت دپاره رالېږل سوی يو. نودوی په دغه وخت ساره ته زیږی وركی. اودا ولاړه وه دمیلنو سرته لكه څه رنگه چی دا عادت په عربو كي وو نوكله چی دی وخنډل په دی زیږی باندي نو الله ﷻ ورته وفرمایل: فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) يعنی زیږی وركی فرشتو دی ته په دی خبره سره: فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَةٍ (سورة الذاريات ۲۹) (فَصَكَّتْ وَجْهَهَا) (سورة الذاريات ۲۹) يعنی داسی ډول يې وكي لكه څنگه چی يې ښځی دتعجب په وخت كي كوی: يَا وَيْلَتَى أَلُلُّهُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا (سورة هود ۲۷) يعنی څه رنگه به زه وزېږوم بچی اوحال داچی زه خوبودی يم اودازما خاوند بوډادی؟ نودا حیرانه سوه دی خبری ته چی په دی عمر كي اوپه دی حال كي داسی خبره واقعی دتعجب خبره ده. نوددی وچی څخه فرشتو ورته وویل چی: إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ۸۲-۷۳).

اودارنگه تعجب وكي ابراهيم عليه السلام په زیږی وركولو سره لوړ پېرل زیږی ساره ته اودپاره دمضبوطیدو دزړه دساره اودپاره دخوشحالولو دساره: قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمِ ثُبُرُونَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تُكُنْ مِنَ الْفَاطِنِينَ (سورة الحجر ۵۴-۵۵) په تاکید سره يې بیان كړه ورته دا خبره اوقراری يې ولرله وركی په دی باندي، نوددواړو زیږی يې وركی (بِغُلَامٍ عَلِيمٍ) (سورة الحجر ۵۳) اودا غلام علیم اسحاق عليه السلام دی ورور داسماعيل عليه السلام اودا رنگه الله دده صفت كړی دی په وعدو سره دصدق اوپه صبر سره، اودارنگه يې په بل آیت كي ذكر كړی دی: فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ اودا هغه دی چی په دی سره

استدلال کړی دی محمد بن کعب القرظی او غیر دده څخه په دی باندی چی ذبیحه اسماعیل عليه السلام دی، ولی چی داسحاق عليه السلام ذبح کول جائز نه دی وروسته دزیری څخه په وجود دده باندی اوپه وجود دده دزوی باندی. اوپه نزد داهل کتابو دوی ته ابراهیم عليه السلام یو سورسوی گیلگی اودمکی ډوډی اوغورپی اوشیدی راوړی وی اودوی هغه خوړلی دی. نودا قول محض غلط دی اودایې ویلی دی چی ده کتل چی دوی خوراک کوی اودا ډوډی به په هواکی ختمیدله. اوپه نزد ددوی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ته وفرمایل: هرڅه چی ساراده ستانځه نو ددی نوم سارا نه ده بلکه ساره ده اوزه تاته په دی کی برکت اچوم اوددی څخه تاته بچی درکوم، اوپه دی زوی کی به دی هم برکت اچوم نوددی به ډلی ډلی نسلونه گرځی اوددی نسل به اکثره بادشاهان وی اوغټ خلگ به وی، نو ابراهیم عليه السلام پرسجده پریوتی. اووی خندله اودځان سره یې داوویل: آیاد (۱۰۰) کالو څخه وروسته به زما دابچی پیدا کیږی؟ او یایې داسی وویل چی داساره به بچی راوړی اودهغې عمر (۹۰) کالو ته رسیدلی دی. اوداقول دالله جل جلاله: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) دادلیل دی په دی خبری باندی چی دا اوریدل چی ددی زوی اسحاق به پیداکیږی، اوبیا به دهغه څخه وروسته یعقوب پیداکیږی. یعنی دادواړه به پیداکیږی دده په ژوندون کی ددی دپاره چی ددی سترگی په یخی سی، اودکر کول دیعقوب په ټول نسل داسحاق عليه السلام کی دادلالت کوی په خصوصیت دده باندی اوفاندی دده باندی اوددی تعین یې ځکه وکی چی اسحاق عليه السلام او دهغه مور دواړه به خوشحالی کوی دده په پیدائش باندی لکه څنگه چی دده مور په پیدائش دزوی باندی خوشحالی کړی وه.

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا (سورة الانعام ۸۴). اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ (سورة مريم ۴۹) اوداخبره به انشاء الله تعالی قوی اواصح وی چی مراد ددی څخه اسماعیل عليه السلام دی، اوددی تائید دهغه حدیث څخه هم ثابتیږی چی روایت یې کړی دی سلیمان بن مهران الاعمش دابراهیم بن یزید التیمی څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابی ذر څخه دی وایی چی ماویل: ای رسول الله صلی الله علیه و آله اول جمات کم یوجوړ سوی دی؟ نو نبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چی: مسجد الحرام: نوبیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چی بیا ورپسی کم جمات جوړ سویدی نونبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چی: مسجد الاقصی: نوبیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چی ددی دواړو په مینځ کی څومره وخت فرق دی، نونبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چی: (۴۰) کاله نو بیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چی ورپسی کم مسجد جوړ سویدی؟ نونبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چی بیاچی په کم ځای کی لمونځ درته رالی اوکوی یې نوهم هلته لمونځ کوه دغه ځای ستا

دپاره مسجد دی (۱) اوپه نزد داهل کتابو، یعقوب عليه السلام مخکنی هغه سړی دی چی مسجد الاقصی یې جوړکړی وو، اودا مسجد دایلیا دی په بیت المقدس کی الله جل جلاله دی ورلره شرافت ورکړی. نووینا په دی قول سره جوړول دیعقوب عليه السلام مسجد الاقصی لره داوړوسته دی ترجوړولو دابراهیم عليه السلام اواسماعیل عليه السلام مسجد الحرام لره په موده د(۴۰) کالو سره. اوجوړول ددی وو وروسته دپیدائش داسحاق عليه السلام خخه، ولی چی ابراهیم عليه السلام چی کله دعا وکړه، نوده په خپله دعا کی وویل لکه خه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (۳۵)** رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۳۶) رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (۳۷) رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳۸) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۹) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (سورة ابراهيم ۳۵ ۴۱) اوهغه چی ذکر دی په حدیث کی چی سلیمان بن داود عليه السلام کله یې چی جوړوی بیت المقدس نودالله جل جلاله خخه یې دری سوالونه وکړه په دی قول سره: رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (سورة ص ۳۵) اوداموږ دده په قیصی کی ذکر کوو. نومراده دی خخه به تجدید اونوی کول ددی دعمار وی لکه خنګه چی مخکی ذکر سوه چی ددی دواړو ترمینځ (۴۰) کاله تیرسوی دی، اوداچاهم نه دی ویلی چی دسلیمان عليه السلام اودابراهیم عليه السلام په منځ کی (۴۰) کاله تیرسوی دی، دابن حبان خخه چی په هغه په خپل تقاسیم کی داویلی دی. اودا قول موافق نه دی.

بیان دجوړولو دخانه کعبی

په قرآن کریم کی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (۲۶)** وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (سورة الحج ۲۷ ۲۶) اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (۹۶)** فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانبياء کی باب (۱۰)، (۳۳۲۲ ۱۲) ابواب (ووهنا لداود سليمان نعم العبدانه ابواب) (۱۲) (۳۴۲۵) اومسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة کی (۱۵ ۲) اوالنساپی په کتاب المساجد کی، باب ذکر ای مسجد وضع اولاً (۲۸۹ ۱۲) ابواب ماجه په کتاب المساجد والجماعات کی، باب ای مسجد وضع اولاً (۷۵۳ ۱۱).

عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ۹۷)
 اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (۱۲۴) وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (۱۲۵) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (۱۲۶) وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۲۷) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۱۲۸) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة البقرة ۱۲۴-۱۲۹).

ذکر کوی الله ﷻ دلته دخپل بنده اورسول اوخليل چي امام دی دپرهيزگارانو اوپلار دی دانبياوو ابراهيم عليه السلام چي ده جوړه کړه خانه کعبه چي دااولنی مسجد دی چي جوړسوی دی دعام خلگو دپاره، چي داخلگ په دی کی دالله ﷻ عبادت وکی، اوالله ﷻ دځان دپاره مکان جوړ کی چي الله ﷻ ته څوک قربت حاصلوی نودی ځای ته دی ځان رسوی اوخلگو ته یې بلنه وکړه دی ځای ته چي دلته دی راټولیږی، اودارنگه موږ روایت نقل کړی دی دامیر المومنین علی بن ابی طالب څخه اوداسی نورو څخه چي الله ﷻ ده ته درابلی دعوت ورکړی دی په وحی سره، اوداموهم ذکرکړی دی چي دابالکل دبیت المعمور په سیده کی جوړ سوی دی په دی حیثیت سره چي که دابیت المعمور راولویږی نوپه دی باندی به دلوره څخه راولویږی. اوهم دارنگه داوو وارو آسمانونو عبادت گاهانی ددی په سیده کی دی، لکه څنگه چي بعضو سلفو داخبره کړیده: چي په هرآسمان کی یوعبادت خانه ده دهغو مخلوقاتو دپاره چي هغوی په کی دالله ﷻ عبادت کوی اوهغه په شان دکعبه ده لکه څه رنګه چي دمزکی والاوو دپاره ده. نوامر وکی الله ﷻ ابراهيم عليه السلام ته چي یوکور دی په مخکه کی هم داسی جوړکی چي په هغه کی مزکی والا عبادت کوی اوالله ﷻ ورته هغه برابر ځای هم وروښووی کم چي دهغه ورځی څخه متعین وو چي دکمی ورځی څخه آسمان اومخکه پیداسوی دی، لکه څنگه چي داثابت سوی دی په صحیحینو کی: چي داځای حرم گرځولی دی الله ﷻ دهغه ورځی را ایسی چي په کمه ورځ یې داآسمانونه اومزکی پیداکړی نودا مخکه حرامه ده په حرمت دالله ﷻ سره ترورځی دقیامت پوری اودانه دی ثابت دنبی ﷺ څخه چي خانه کعبه مخکی دابراهيم عليه السلام څخه وو اوکه نه.

(۱) اوبعضو تمسک کړی دی په دی قول باندی (مَكَانَ الْبَيْتِ) نوداپه دی خبره باندی دلالت نه کوی چی دامخکی وو بلکی داپه علم دالله کی دمخکی څخه ثابت وو، اوتعظیم ددی ځای دانبیواو سره وو دوخت دآدم ﷺ څخه تروخت دابراهیم ﷺ پوری. اومخکی موږ دا خبره ذکرکړیده چی آدم ﷺ په دی ځای باندی یوگنبد ه جوړه کړی وه، اوملائکی ده ته ویلی وه: چی موږ: طواف کړی دی (۴۰) ورځی خولیکن داتولی خبری داسرائیلی روایاتو څخه نقل دی اومخکی موداویلی دی چی ددی خبری تصدیق نه سی کیدی اونه ورته دروغ ویل کیرې نوپه دی باندی دلیل نه نیول کیرې، مگر هغه چی هغه ته حق مردود ویلی دی نوهغه ردول کیرې.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ۹۶) یعنی اول هغه کور چی وضع سوی دی دپاره دبرکت اوهدايت دخلگو په بکه کی دامحل دکعبی دی، (فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ) (سورة آل عمران ۹۷) یعنی چی بناددی ابراهیم الخلیل کړی دی چی پلار دپیغمبرانو دی اودامام دپرهیزگاراندی، هغه چی په ده پوری اقتداء کول کیرې اودده په سنت پوری تمسک کیرې. نوددی وجی څخه ویل سوی دی (مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ) (سورة آل عمران ۹۷) یعنی هغه ډبره چی په هغه باندی به ابراهیم ﷺ دریدی اوخانه کعبه به یې جوړوله کله چی دده ترقامت خانه کعبه لوړه سوه نوزوی ورلره داډبره کښینسوله چی هغه ترنن ورځ پوری سته. لکه څنگه چی دا ذکر سوی دی په حدیث دابن عباس کی چی اوږد حدیث دی. اوداډبره په خانه کعبی پوری پیوسته وه دهغه وخت څخه تر خلافت پوری د عمر بن الخطاب نوده ورڅخه دابیا لږ رالیری کړه، ددی دپاره چی تکلیف نه وی طواف کونکو ته دوجی دهغه خلگو څخه چی هغه ددی خواته لمونځ کوی اوداکار عمر بن الخطاب په خپله خوښه کړی دی، ولی چی ده به په اکثر و کارونو کی دالله ﷻ سره موافقت کوی، یوددی څخه دا قول دی دده رسول الله ﷺ ته چی که موږ ددی ابراهیم ﷺ ددی ځای څخه مصلی یعنی ځای دلمونځ جوړکو نوښه به وی، نوپه دغه وخت کی الله ﷻ دا آیت نازل کی: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى (۲) (سورة البقرة ۱۲۵) اواثار دپښو دابراهیم ﷺ باقی وه تراول وخت داسلام پوری. یعنی دده دپښو پل په دی ډبره کی جوړ سوی وو بغیر دچپلکو څخه هم داسی. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ (سورة البقرة ۱۲۷) یعنی په حال کی ددی دجوړولو:

(۱). صحیح البخاری: کتاب جزاء الصيد، باب لایحل القتال بمکه (۱۸۳۴/۴) اومسلم په کتاب الحج کی باب تحریم مکه وتحریم صیدها و خلاها و شجرها ولقتطها (۱۲۳/۹) دحدیث دابن عباس څخه.

(۲). صحیح البخاری، کتاب التفسیر، سورة البقرة، باب قوله: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى، ۴۴۸۳۸ او احمد ۲۴۱.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقرة \ ۱۲۷) نودا دواړه په مقصد داخل او اطاعت دالله ﷺ سره اخته وه اودوی دواړه دالله ﷺ څخه داسوال کوی چی سمیع اوعلیم ذات دی چی ددوی څخه داعمل قبول کی: رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (سورة البقرة \ ۱۲۸) مقصدی خبره داده چی ابراهیم ﷺ جوړکی اشرف جماعت په اشرف ځای، په داسی ځای کی چی هیڅ قسم درختی بوتی نسته، اودعایې وکړه ددوی داهل دپاره دبرکت، اوددی چی دوی ته ورکوی په رزق کی میوی دهرځای څخه سره ددی چی اوبه اودرختی اومیوی نسته، اودا دعایې هم وکړه چی داځای دی دامن اوفراخی اوگرځی.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ (سورة العنكبوت \ ۲۷) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: أَوَلَمْ تُمْكِنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا (سورة القصص \ ۵۷) اودالله ﷺ څخه یې داسوال وکی چی په دوی کی دی رسول راولیږی هم ددوی څخه، یعنی ددوی دجنس څخه، اوددوی په ژبه باندی چی بلیغه او فصیحه عربی وایې. ددوی دپاره یې دواړه قسمه دعا وکړه هم ددنیا دپاره اوهم دآخرت دپاره. اودارنگه الله ﷺ دده دادعا قبوله کړه اوپه دوی کی یې هم ددوی دجنس څخه پیغمبر راولیږی اوپه ده باندی یې نبوت اورسالت دواړه ختم کړه اوپوره دین یې په کامله طریقی سره ورکی چی ددی څخه مخکی یوقوم ته هم داسی نه وو ورکول سوی، اوعام یې کی ددوی دعوت ټولی مزکی والاته سره ددی چی ژبی اوجنسونه مختلف وه، په ټولو ځایونوکی چی پروچه دی اوپرلنده دی ټولوته ترقیامت دورځی پوری، اودا وو دده دخصائصو څخه په منځ دټولو انبیاوو کی، په شرافت دده په خپل نفس کی اوپه پوره والی دهغه څه چی ده ته ورکول سوی وو درسالت څخه، اوپه شرافت دځای دده باندی اوپه شرافت دفصاحت دده باندی وو اوپه کمال دشفقت دده پرخپل امت باندی، اوپه مهربانی اولطف دده باندی نوددی وجی څخه ابراهیم ﷺ مستحق ددی وگرزیدی چی په لوړو درجو دآسمان کی واوسول سی اومقام ورکول سی چی ده دمزکی والاوو دپاره کعبه جوړه کړه په مقابل دبیت المعمور کی هغه چی کعبه ده داووم آسمان والاوو چی یوه ملایکه ورباندی یووار طواف وکی نوهغه ته دوباره ترقیامته لمبر نه ورکول کیږی دطواف اوهره ورځ هلته (۷۰۰۰) ملایکی طواف کوی، اوصفت اوکیفیت دجوړولو دځانه کعبی موږ په تفسیرونو کی ذکرکړی دی، اوهغه چی څه اثار اواخبار ذکرسوی دی په دی باره کی، نوڅوک چی غواړی نومراجعه دی ورته وکی. نوددی وجی څخه السدی ویلی دی: کله چی امر وکی الله

ﷺ ابراهيم ته او اسماعيل ﷺ ته چې داکور جوړکي نوده ته پته نه وه چې داپه کم خای کی جوړکي، تردی چې ولیېله الله ﷻ هوا چه نوم یې (الخجوج وو) دوی ته چې ددی دوه وزره وه اویو سړیې وو په شکل دمار باندی نودوی ته یې جارو کړی هغه خای دخانه کعبی چې داول څخه یې تاسیس سوی وو، نودوی شروع سوه چې کیندل یې بنیادونه اوبنیادونه یې کنسینوول، اوداپه هغه وخت کی کله چې الله ﷻ وفرمایل: وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ (سورة الحج ۲۶) نوکله چې دوی هغه بنیادونه پوره کړه اورکن ته راورسیده نو ابراهيم ﷺ اسماعيل ﷺ ته وویل چې ای خویه یوه ښه ډبره راوړه چې دلته یې کنسیرېدم. نوده ورته وویل چې ای پلاره زما زه سترې یم نوپه دی خبره باندی دی ولاړی. نوجبریل دهند څخه حجر اسود راوړی، اوداوو په شان دیاقوتو سپینو اودا آدم ﷺ دځان سره دجنت څخه را کښته کړی وو نودا دخلگو دگناهونو دوجی توره سوه، نو اسماعيل ﷺ ورته ډبره راوړله نودا حجر اسود یې ولیدی په رکن کی نوپلار ته یې وویل چې: ای زماپلاره دادرته چا راوړی؟ نوورته یې وویل چې: دا هغه چاراوړی چې ستا څخه ډیر چابک دی. نوداخانه کعبه یې جوړولوه اودا دعایې کوله: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقره ۱۲۷).

او ذکر کړی دی ابن ابی حاتم چې دایې دپنځو غرونو څخه جوړه کړی وه، اوذو القرنین چې دتولی مزکی بادشاه وو پر دوی باندی تیریدی اودوی دواړوداخانه کعبه جوړوله نوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چې تاسی ته چا امرکړی دی ددی په جوړولو باندی نوده ابراهيم ﷺ ورته وویل چې موږ ته الله ﷻ امرکړی دی ددی په جوړولو باندی، نودی ذوالقرنین ورته وویل چې ستاسره څه ثبوت دی په دی خبره باندی نوده ورته پنځه پسونه په گواهی کی پیش کړه نوبیایې خبره ومنله اوتصدیق یې ددوی وکړ. اوازرقی داویلی دی چې: دی ذو القرنین ددی ابراهيم ﷺ سره په دی خای کی طواف کوی. اوداکعبه په جوړولو دابراهيم ﷺ سره ډیره اوږده وه اوبیا قریشو داکوچنی کړه دشمال دخوا څخه کم چې دشام خوا ته نژدی وه په هغه صورت چې په کم باندی نن ورځ ده. اوپه صحیحینو کی دحدیث دمالک څخه چې نقل یې کړی دی دابن شهاب څخه دی نقل کوی دسالم څخه چې خبر ورکړی دی عبدالله بن محمد بن ابی بکر دابن عمر څخه چې هغه نقل کوی دعائشه رضي الله عنها څخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: اياته نه وینی چې ستاقوم چې کله کعبه جوړوله نود ابراهيم ﷺ دبنیادونو څخه یې کمه کړی وه؟ نوما وویل چې ای دالله رسوله ﷺ: ته نه غواړی چې دابیرته په هغه شکل باندی دوباره جوړه کړی؟ نوبی ﷺ وفرمایل چې: که چیری ستا دقوم په باره دکفر کی خبری نه وای نومابه اوس په هغه شکل جوړه کړی وای، اوپه بل روایت کی داسی ذکر دی چې که چیری ستا دقوم وینانه وای په باره دکفر کی یا دجاهلیت کی نومابه دکعبی

خزانہ خلگو ته په خیرات کی ورکړی وای اوددی دروازه به می په محکه کی جوړه کړی وای، او حجر اسود به می په کی ایښی وی. (۱)

اودارنگه بناء ددی سوی ده دابن الزبیر په ورځو کی په هغه شکل چی ورته نبی ﷺ اشاره کړی وه هغه چی ورته خبر ورکړی وو خاله دده عائشه رضی الله عنها ددی شکل، کله چی دی شهید کی الحجاج په کال (۳۷) باندی نوعبد الملك ته یې داویکله ددی په باره کی چی داکار یې دځان څخه دی کړی، نوامریې وکی په بیرته راتلو په هغه شکل باندی چی په کم شکل باندی اول وه نوهغه دیوال چی دشام خوا ته وو هغه یې مات کی او دهغه ډبري یې کعبی ته دننه کړی او حجر اسود یې دباندی را وایستی اوددی دروازه یې بیالوره کړه کم چی شرقی خوا ته وه او کمه دروازه چی مغرب خوا ته وه هغه یې لیری کړه لکه څه رنگه چی ترنن ورځی پوری ده، بیاجی کله دوی ته داخبره ورسیده چی دابن الزبیر دعائشی رضی الله عنها په خبره باندی کړیده کله چی ورلره هغې خبر ورکی نودوی بیا پښیمانه سوه په هغه کارچی یې وکی، اوافسوس یې وکی چی په هغه شکل یې پرینسی وای، بیاجی کله دالمهدی بن المنصور دور وو نومالك بن انس ورته مشوره ورکړه چی دا واپس جوړه کی په هغه شکل اوصورت په کم شکل اوصورت چی ابن الزبیر جوړه کړی وه. نو ده وویل چی زه بیربزم چی ددی څخه بادشاهان لوبه جوړه نه کړی، یعنی کله به چی کم یو بادشاه راځی نوهغه یې چی په کم شکل غواړی نوپه هم هغه شکل به یې جوړوی، نوخبره پر هغه ځای پاته سوه چی پر کم باندی نن خانه کعبه ده. یعنی دهغه دجاهلیت شکل یې پاته سو.

ثناء دالله ﷺ او در رسول الله ﷺ په ابراهیم ﷺ باندی

الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنْتُلُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (سورة البقره ۱۲۴) کله چی ده پوره کړه هغه چی الله ﷻ ورته امرپه کړی وو دهغو غټو تکالیفو څخه، نووی گرځول دی امام دخلگو دپاره چی دده په لاره باندی ټول خلگ اقتداء کوی اودده پیروی به کوی. اوده سوال وکی دالله ﷻ څخه چی دا امامتیا دی په سبب دده باندی متصل اوباقی دی وی دده په نسل کی، نودا سوال ورلره الله ﷻ قبول کی اودا امامتیا یې دده په نسل کی باقی پاته کړه، اوخاص یې کړه دده په نسل پوری علماء هغه چی عاملین دی.

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة البقره، باب قول الله تعالى (واذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت) (۸/۴۴۸۴) اومسلم په کتاب الحج کی، باب مقض الکعبه وبنائها (۸/۸۸۹). اومالك په موطاکی کتاب الحج، باب ماجاء فی بناء الکعبه (۱۰/۴۱) اواحمد (۲/۱۱۳، ۱۷۷)، اوالنسایي کتاب المناسک. باب بناء الکعبه (۵/۲۹۰۰) اوالترمذی کتاب الحج، باب ماجاء فی کسر الکعبه (۳/۸۷۵).

لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ٢٧) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٨٤) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (٨٥) وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُوسُفَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (٨٦) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (سورة الانعام ٨٤ ٨٧) نوپس ضمير په دې قول دالله ﷻ كي (وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ) داراجع دې ابراهيم ﷺ ته بناء پر قول مشهور، اولوط ته كه څه هم دې دده دنسل څخه نه دې اوغالباً داخل سوي دې اوچا دا احتمال ذكر كړي دې چي داضمير راجع دې نوح ﷺ ته لكه څنگه چي دامور بيان كړي ده دهغه په قصه كي. والله اعلم. اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (سورة الحديد ٢٢) نوهريو كتاب وروسته دنوح ﷺ څخه دده په نسل كي پيغمبر ته نازل سوي دې نودا دده يوخصوصيت دې چي دده څخه جلاكيدي نه سي. اوداددي وچي څخه چي دده دوه ځامن سوي وه دخپل ملا څخه اودواړه هلكان وه: اسماعيل دهاجري څخه، واسحاق دساره څخه، اوددي څخه بياعقوب ﷺ پيداسوي دې چي هغه اسرائيل وو چي هغه ته دهغه دټول قوم نسبت كيږي، نوپه ده كي نبوت وو اوډير سو داسي حد ته ورسيدې چي تعداديې دشمار څخه زيات دي صرف هغه ذات ته يې پته سته كم چي راليږلي دي اورسالت يې ورکړي دي تردې چي ختم سوي دي په عيسي ابن مريم باندې دبنی اسرائيل څخه. اوهرڅه چي اسماعيل ﷺ دې نو داوو د عربو څخه په اختلاف دقبيلو سره، لكه څه رنگه چي به داوړوسته ذكركوو انشاء الله تعالى، اونسته په نسل دده كي نبی اورسول ماسوا دهغه څخه چي په هغه باندې نبوت ختم سوي دي اوفخر دبنو آدم دي چي محمد رسول الله ﷺ بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم القرشي، المكي اوبيا المدني دي دالله ﷻ درود اورحمت دي وي په ده باندې، نودده په شجره كي ماسوا دده څخه بل پيغمبر نسته. اودا داسي سرداردې چي مخکنيو اوآخنيو دده غبطه كړي ده. اوڅه رنگه چي په صحيح مسلم كي ثابت دي چي نبی ﷺ فرمايلي دي: چي زه به ودرېږم په داسي ځاي باندې چي دهغه ځاي رغبت به هريو کوي تردې چي ابراهيم ﷺ هم، نوداخبره دنبی ﷺ دلالت کوي پردې باندې چي ابراهيم ﷺ افضل المخلوقات دي وروسته دنبی ﷺ څخه په نزد دمخلوقاتو، په دې دنياكي هم اوپه آخرت كي هم. او دارنگه روايت ذكر كړي دي بخاري چي نقل كوي دعثمان بن ابی شيبه څخه دې دجرير

څخه اودی دمنصور څخه اودی دمنهال څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایی چی وو رسول الله ﷺ چی تعوذ یې کوی په حسن او حسین باندی اودایې فرمایل چی ستاسی په پلار باندی اسماعیل واسحاق تعوذ کړی دی: اعوذ بکلمات الله التامه، من کل شیطان وهامة، ومن کل عین لامة (۱)

اوروایت کړی دی اهل السنن دحدیث دمنصور څخه هم په دی قول سره.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أُولِمُ تُوْمَنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيْطْمَنِّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا وَاعْلَمَنَّ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (سورة البقره ۲۶۰) ذکر کړی دی مفسیرینو ددی سوال دپاره ډیر اسباب موږ یې دلته مختصر ذکر کوو اوپه تفسیر کی موپه پوره طریقې سره وضاحت کړی دی حاصله خبره داده چی الله ﷻ ددی دسوال اجابت وکی، اوده ته یې امر وکی چی خلور مرغی راو نیسه او خیری کړه هغه او توتی یې کړه او ددوی ټول اندامونه دیوبل سره گډ وکړه اوبیا ددی هره ټوټه پر جلا جلا غرباندی کښیښوده، اوبیا ورته ته دالله ﷻ په امر سره اواز وکړه نودابه تاته راسی، نوکله چی ده داکار وکی اوبیا یې ورته اواز وکی ورته راله اوهره ټوټه خپل خپل ځای ته ورله اوپه خپل ځای کی راله او مرغی ورڅخه جوړه سوه، اوده کتل دالله ﷻ هغه قدرت ته چی یوشی ته ووايي چی سه نوبیا سوی وی، نودامرغی ده ته په الوتلو سره رالی چی ده ته ښه ښکاره سی دا خبره. اوبعضو دا ویلی دی چی ده ته امر سوی وو چی ده ریو سر دځان سره په لاس کی ونیسه نوهره مرغی به ده ته راتله او خپل سربه ورسره یو ځای کیدی اوبیا به الوته. اوابراهیم علیهِ السلام دالله ﷻ په قدرت باندی یقین وو چی هغه مړه کول او ژوندی کول کوی خودا ده خوښوله چی داپه خپل سترگو سره وگوری اودعلم یقین څخه عین الیقین ته خبره ورسپړی. نوالله ﷻ دده داسوال قبول کی اوده ته یې هغه کار وروښووی.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۶۵) هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۶۶) مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۶۷) إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ (سورة آل عمران ۲۵-۲۸) الله ﷻ ديهودو اودنصارى هغه خبره ردوی چی دوی

(۱). صحيح البخارى: كتاب احاديث الانبياء، باب ۱. (۲/ ۳۳۷۱)، اوترمذی په كتاب الطب كى، باب ۱۸. (۴/ ۲۰۲) اوابوداود په كتاب السنه كى، باب القرآن (۴/ ۴۷۳۷) اوابن ماجه په كتاب الطب كى، باب ماعوذ النبی ﷺ وما عوذ به (۲/ ۳۵۲۵).

وايي چي ابراهيم عليه السلام ددوي په دين باندې دى نوالله عليه السلام ددوي څخه برى كى او ددوي جهالت او كم عقلى يې بيان كړه په دى قول كى: وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ (سورة آل عمران ۲۵) يعنى څنگه به ستاسى په دين باندې وى او حال دادى چي تاسى ته دهغه ددين څخه وروسته دين دركول سوي دى؟ نوددى وجى څخه يې فرمايلى دى (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) (سورة آل عمران ۲۵) تردى چي فرمايلى يې دى: مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة آل عمران ۲۷) نودايې ورته بيان كړه چي هغه دالله عليه السلام په مخلص ددين باندې وو، اودا قصد كول دى داخلاص طرف ته اوپه قصداً اړول دحق دى باطل ته نو ابراهيم عليه السلام ددى كار مخالف وو اودا كار ديهودو اودنصارى او دمشريكيڼو خوى دى.

لكه څه رنگه چي الله عليه السلام فرمايلى دى: وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (۱۳۰) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۳۱) وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱۳۲) أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (۱۳۳) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۳۴) وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۳۵) قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (۱۳۶) فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۳۷) صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (۱۳۸) قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (۱۳۹) أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (۱۴۰) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة البقرة ۱۴۱-۱۳۰)

نوپاكي بيان كړه الله عليه السلام دخپل خليل چي دانه يهودى دى اونه نصرانى دى، بلكى دايې بيان كړه چي داخلاص مسلمان دى اودمشركانو څخه نه دى.

نوددى وجى څخه الله عليه السلام فرمايلى دى: إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ (سورة آل عمران ۲۸) يعنى ددى تابعداران هغه خلگ وه چي دده په زمانه كى وه اوچاچى دده په دين پورى ځان

پیوست ساتلی دی دده څخه وروسته (وَهَذَا النَّبِيُّ) (سورة آل عمران ۲۸) یعنی محمد ﷺ مراد دی، ولی چی الله ﷻ ده ته هم دابراهيم ﷺ په شان خالص دین ورکړی دی، او الله ﷻ ورلره پوره دین ورکړی دی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۲۰) شَاكِرًا لِلنَّعْمَةِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۲۱) وَأَتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (۱۲۲) ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة النحل، ۱۲۰/۱۲۳).

اودارنگه بخاری نقل کړی دی روایت دابراهيم بن موسی څخه اودی دهشام څخه اودی نقل کوی دمعمر څخه اودی دایوب څخه اودی دعکرمه څخه اودی دابن عباس څخه چی رسول الله ﷺ کله تصویرونه په کورکی ولیدل نوکورته نه دننه کیدی تردی چی امر به یې وکی نو تصویرات به یې وران کړه نوبیا به دننه سو (۱) اوداقول دالله ﷻ (أُمَّةً) یعنی امام وو هدایت کونکی اوداعی دخیر طرف ته، چی اقتدا کول کیږی دده په دی کی (قَانِتًا لِلَّهِ) یعنی په خشوع سره الله ﷻ ته په هرحال کی اوپه حرکاتو اوسکناتو کی (حَنِيفًا) یعنی مخلص په بصیرت سره (وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) (۱۲۰) شَاكِرًا لِلنَّعْمَةِ یعنی شکر کونکی دی دخپل رب په خوله سره اوپه زړه سره اوپه عملونو سره (أَجْتَبَاهُ) یعنی اختیار کړی یې دی دی خپل ځان ته اودخپل رسالت دپاره اودی یې خپل خلیل ګرځولی دی. اوجمع کړی یې دی ده ته دواړه خپرونه هم ددنیا اوهم دآخرت.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا (سورة النساء ۱۲۵) رغبت ورکوی الله ﷻ په تابعداری دابراهيم ﷺ ولی چی دی پرنیک اواخالص دین باندی وو، اوده پوره والی کړی وو په هغه ټولو خبرو چی ورته الله ﷻ فرمایلی وی، نوالله ﷻ دده تعریف وکی په دی سره (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى) (سورة النجم ۲۷). نوددی وجی څخه الله ﷻ دی خپل خلیل مقررکی. اوخلیل ویل کیږی انتها یې محبوب ته. اودارنگه دامرتبه نبی ﷺ هم حاصله کړیده لکه څنگه چی په صحیحینو کی حدیث نقل دی دجندب البجلی څخه اودعبد الله بن عمر څخه اودابن مسعود څخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: ای خلکو! یقیناً زه ګرځولی یم الله ﷻ خلیل دخپل ځان دپاره. اودارنگه په خپل آخرنی خطبه کی یې فرمایلی دی: ای خلکوکه چیری دمزکی والاوو څخه خلیل نیول کیدی نومابه ځان ته ابوبکر ﷺ خلیل نیولی وای خو لیکن صاحب ستاسی (چی دنبی ﷺ ځان مراد وو) خلیل دی دالله ﷻ ددی دواړو

(۱) صحیح البخاری: کتاب الحج، باب من کبر فی نواحي الکعبة (۱۲۰/۱۲۳).

تخریج (۱) یې د حدیث دابی سعید^{رض} څخه کړی دی. اودارنگه ثابت سوی دی د حدیث د عبد الله بن الزبیر څخه اودابن عباس څخه اودابن مسعود څخه. اودارنگه روایت ذکر کوی بخاری په نقل کولو سره د سلیمان بن حرب څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی د حبیب بن ابی ثابت څخه دی د سعید بن جبیر څخه دی د عمر بن میمون څخه دی وایی چی کله چی معاذ یمن ته رالی نودوی ته یې دسهارلمونخ ورکی نودایی وویل (واتخذ الله ابراهيم خلیلا) نوددی قوم یوه سپی ویل چی د ابراهیم عليه السلام دمور سترگی یخی سوی، (۲) اوابن مردویه ویلی دی په نقل کولو سره د عبد الرحیم بن محمد بن مسلم څخه دی نقل کوی د اسماعیل بن احمد بن اسید څخه دی د ابراهیم بن یعقوب الجوزجانی څخه په مکه کی دی نقل کوی د عبد الله الحنفی څخه دی د زمعه بن صالح څخه دی د سلمه بن وهرام څخه دی د عکرمه څخه اودی دابن عباس څخه چی دی وایی ناست وو څه صحابه درسول الله صلی الله علیه و آله چی درسول الله انتظار یې کوی، نوراووتی تردی چی نژدی سو دوی ته نو دایی واوریده چی دوی تذکری کولی چی بعضو ددوی څخه داویله: دتعجب خبره ده چی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ځان ته خلیل نیولی دی، اوبعضو په کی داویله چی څه عجیبه خبره ده چی موسی عليه السلام دالله جل جلاله سره خبری کړی دی اوکلیم الله دی. اوبعضو په کی داویله چی عیسی عليه السلام دالله کلمه ده اودهغه روح دی. اوبعضو داویله چی الله جل جلاله خوښ کړی دی آدم عليه السلام، نونبی عليه السلام راووتی اوسلام یې وکی اوبیایي داوویل: ما واوریدی ستاسی خبری او ستاسی تعجب: یقیناً الله جل جلاله گرځولی دی ابراهیم عليه السلام خلیل اودا صحیح خبره ده اودموسی سره یې خبری کړی دی اوداهم صحیح خبره ده اوعیسی دالله جل جلاله کلمه اوروح دی اوداهم صحیح خبره ده، بیشکه زه دالله جل جلاله حبیب یم اوبیاهم تاسی فخرنه کوی، اوبیشکه زه اول شفاعت کوونکی یم اوبیاهم تاسی فخرنه کوی، اوبیشکه زه اول سپی یم چی زه به دجنت دروازه خلاصوم نوالله جل جلاله به هغه خلاصه کړی نوموړ ټول به هغه ته دننه کیږو اوزموږ سره به قاریان دمومنانو وی، اوزه عزتمند داوونیو اودآخونیو هغه یم ترقیامته پوری اوبیاهم تاسی فخرنه کوی (۳) په دی حدیث کی غرابت دی په دی اعتبار سره اوپه نورو اعتبارونو سره ددی شواهد یردی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی حاکم په مستدرک کی د حدیث دقتاده

(۱). صحیح البخاری: کتاب مناقب الانصار، باب هجرت رسول الله صلی الله علیه و آله واصحابه (۷/ ۳۹۰۴) اومسلم په کتاب فضائل الصحابه کی، باب فضائل ابوبکر رضی الله عنه (۱۵/ ۱۵۰) د حدیث دابی سعید الخدری څخه، اوابن ماجه په، المقدمه کی، باب فی فضائل اصحاب الرسول الله صلی الله علیه و آله (۱۱/ ۹۳) د حدیث دابی الاحوص څخه چی نقل یې کړی دی د عبد الله څخه.

(۲). صحیح البخاری: کتاب المغازی، باب بعث ابی موسی ومعاذ الی الیمن قبل حجت الوداع (۷/ ۴۳۴۸).

(۳). الترمذی: کتاب المناقب، باب فضل النبی صلی الله علیه و آله (۱۵/ ۳۲۱۲) اودارنگه ابو عیسی هم بیان کړی دی.

څخه چې دی یې نقل کوی د عکرمه څخه اودی د ابن عباس څخه دی وایی چې: آیا تاسی انکار کوی د خلیل والی څخه د ابراهیم عليه السلام اود کلام دموسی څخه اود لیدلو دمحمد صلى الله عليه وسلم څخه؟ (۱) اودارنگه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولوسره دابی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خالد السلمی څخه دی د الولید څخه اودی د اسحاق بن یسار څخه دی وایی چې: کله چې الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام خپل خلیل وگرځوی نوده ته یې په زړه کی بیرته ورواچوله نوده دسینې اواز به دلیری څخه اوریدل کیدی لکه څه رنگه چې دمرغی دسینې اواز په هوا کی اوریدل کیږی.

اودارنگه ویلی دی عبید بن عمیر: وو ابراهیم عليه السلام چې خلگ به یې میلمه کوله نویوه ورځ ووتی نوڅوک نه وو چې میلمه کړی یې وای، نورالی خپل کورته نویو سړی یې په خپل کور کی ولاړ ولیدی، نوورته ویې ویل چې ای دالله بنده، ته چا رادننه کړی یې زماکورته بغیر داجازی زما څخه رالی؟ نودی سړی ورته وویل چې زه رادننه سوی یم په اجازه درب زما باندی. نویایې ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوک یې؟ نوده ورته وویل چې زه ملك الموت یم، زه الله جل جلاله رالیرلی یم خپل یوبنده ته دبندگانو څخه، ستادی زیری مبارک سی چې هغه سړی الله جل جلاله خلیل جوړ کړی دی دځان دپاره. نوده ویله چې هغه څوک دی؟ زمادی قسم وی په الله جل جلاله باندی چې ته داسړی ماته راوښیه که داپه هغه گوټ ددنیاکی وی نوزه به یې راوړم، اوزه به دهغه سره یم یوځای تردی چې زموږ جدایی راوولی مرگ. نوده ورته وویل چې هغه بنده ته یې. نودی ابراهیم عليه السلام وویل چې زه یم؟ نو هغه ورته وویل چې هو. نویایې ورڅخه پوښتنه وکړه. چې زه الله جل جلاله په کم کارباندی خلیل گرځولی یم هغه ورته وویل په دی خبره چې ته یې خلگو ته ورکوی اودهغو څخه طلب نه کوی راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه الله جل جلاله په ډیرو ځایونو کی دده ثناء اومدحه ذکر کړیده، نوبعضو ویلی دی چې په (۳۵) ځایونو کی دثناء اومدحه دده ذکرده، چې (۱۵) ددی څخه په سورة البقره کی ذکر دی اودی یودهغه پنځو اولو العزم څخه دی چې په قرآن کی ذکر دی په مابین دټولو انبیاءو کی چې هغه په دوو آیتونو کی چې سورة الاحزاب اوسورة الشوری دی په دی کی ذکر دی، اوهغه داقول دالله جل جلاله دی: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا** (سورة الاحزاب ۷) اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ** (سورة الشوری ۱۳) بیادی اشرف اواولوالعزم دی پس درسول الله

(۱). الحاكم في المستدرک (۴۲۹/۲) اوویلی یې دی چې دا حدیث حسن دی اوصحیح دی په شرط دبخاری سره.

څخه. اوداهغه سړی دی چی نبی ﷺ په اوم آسمان کی ورسره لیدلی وه په دی حال کی چی مخ یې دبیت المعمور خواته گرځول سوی وو هغه بیت المعمور چی دورخی (۷۰۰۰۰) ملائکی طواف پر کوی اوبیا ورته دوباره لمبر نه ورکول کیږی. اوهغه چی ذکر سوی دی په حدیث دشریک بن ابی نمیر کی چی نقل کړی یې دی دانس څخه په حدیث داسراء کی چی (۱) ابراهیم ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوموسی ﷺ په اووم آسمان کی دی، نوپه دی شریک باندی تنقید سوی دی په باره ددی حدیث کی. اواولنی صحیح وو اودارنگه احمدویلی دی په نقل کولو سره دمحمدبن بشر څخه دی نقل کوی دمحمدبن عمر څخه اودی دابو سلمه څخه دی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کریم چی زوی دکریم دی اوبیازوی دکریم دی اوبیازوی دکریم دی هغه، یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی. یواخی والی کړی دی په دی سره احمد (۲) اوبیا هغه چی دلالت کوی په فضیلت دموسی ﷺ پرابراهیم ﷺ باندی په هغه حدیث کی هم معلومیږی چی ویل سوی دی: او دری کسان وروسته سوی دی آخرته داسی ورخی ته چی دهغه به ټول رغبت کوی تردی چی ابراهیم ﷺ هم (۳) راوی ددی مسلم دی دحدیث دابی کعب رضی الله عنه څخه اوداهغه مقام محموددی چی نبی ﷺ ورڅخه خبر ورکړی دی په دی قول سره: زه سردار دبنو آدم یم ترقیامته پوری اوتاسی هیڅ فخرنه کوی. (۴)

اوبیایې ذکر کی طلب دشفاعت دخلگو دآدم ﷺ څخه اوبیا دنوح ﷺ څخه اوبیا دابراهیم ﷺ څخه اوبیا دموسی ﷺ څخه اوبیا دعیسی ﷺ څخه، نوهریوه به ورڅخه ځان په منع کی تردی چی رابه سی محمد ﷺ ته نوایی به چی زه ددې دپاره یم، زه ددې دپاره یم. اودا رنګه یې ټول حدیث بیان کړی دی.

اودارنگه بخاری روایت ذکر کړی دی په نقل کولو سره دعلی بن عبدالله څخه دی دیحیی بن سعید څخه دی دعبدالله څخه دی دسعید څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی وویل سوه ای رسول الله څوک ډیره ښه سړی دی اوډیر اکرام والا دی؟ نورسول الله ﷺ وویل ډیر اکرام والا اوبښه سړی ددوی څخه متقی ددوی دی یعنی پرهیزگار ددوی، نودوی وویل چی موږ ددی پوښتنه نه ده کړی. نونبی ﷺ ورته وفرمایل چی اکرم اوبښه سړی یوسف ﷺ دی چی زوی دنبی دی اوبیازوی دنبی اوبیا زوی دابراهیم ﷺ دی. نودوی ورته وویل چی ددی په باره کی پوښتنه نه کوو نونبی ﷺ ورته وفرمایل چی دعربو په باره کی رانه پوښتنه

(۱). مسلم، کتاب الايمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ ۲۱۷۸۲. (۲). احمد ۳۳۲۸۲. (۳). مخکی ذکر سويدي.

(۴). مسلم، کتاب الفضائل، باب فضل نسب النبي ﷺ ۳۷۱۵ دحدیث دابی هریره رضی الله عنه څخه، اوترمذی په کتاب تفسیر القرآن کی، باب ومن سورة بنی اسرائیل ۳۱۴۸۵، ۳۲۱۵ اوابن ماجه په کتاب الزهد کی، باب ذکر الشفاعه ۴۳۰۸۸۲ اواحمد ۲۸۳ دحدیث دابی سعید څخه، اواحمد ۲۸۱۱۱ دحدیث دابن عباس څخه.

کوی؟ نو دوی ورته وویل چی هو. نونبی ﷺ وفرمایلی چی ښه ددوی په جاهلیت کی هغه ښه دی په اسلام کی کله چی پوهیږی. (۱) اودارنگه روایت کړی دی ددی بخاری په بل ځای هم. اومسلم اونسایي دطریق دیحیی بن سعید القطان څخه چی دی یې نقل کوی دعبيد الله څخه (چی دی ابن عمرو العمری دی) هم په دی الفاظو سره.

اوبیا ویلی دی امام بخاری چی ویلی دی معتمر دعبيدالله څخه چی دی نقل کوی دسعید څخه اودی دابی هریره څخه اودی دنبی ﷺ څخه. ماویلی دی چی اسنادیې ددی کړی دی په بل ځای کی دحدیث ددوی دواړو څخه اودحدیث دعبيده بن سلمان څخه. اونسایي دحدیث دمحمد بن بشر څخه اودوی څلورو واړو دانقل کړی دی دعبيدالله بن عمر څخه چی دی یې نقل کوی دسعید څخه اودی یې دابی هریره ﷺ څخه اودی دنبی ﷺ څخه اوددوی پلرونه یې په کی نه دی ذکرکړی. اودارنگه امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره داسحاق بن منصور څخه دی دمحمد بن عمر څخه اودی دابوسلمه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی عزتمند زوی دعزتمند اوبیا هم زوی دعزتمند اوبیا زوی دابراهیم ﷺ یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم دی، په دی باندی یې یواځی والی کړی دی دطریق دعبدا الرحمن بن عبدالله بن دینار څخه چی دی نقل کوی دخپل پلار څخه چی هغه بیانقل کوی دابن عمر څخه هم په دی الفاظو سره (۲) هرڅه چی هغه حدیث دی چی امام احمد یې روایت کړی دی په نقل کولو سره دیحیی څخه اودی نقل کوی دسفیان څخه اودی دمغیره بن النعمان څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه اودی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: دتولو خلگو حشر به لڅ کیږی، نو اول هغه سړی چی هغه ته به جامه ورواچول سی هغه به ابراهیم ﷺ وی بیایي داآیت ووايه: كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ، نوتخریج ددی یې کړی دی په صحیحینو کی دحدیث دسفیان الثوری څخه اوشعبه بن الحجاج څخه اودا دواړه دمغیره بن النعمان څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه هم په دی الفاظو سره. اودافضیلت معینه تقاضا دافضلیت دنسبت نه کوی چی مخکی څوک ښه وی نو وروسته به هم وی داهغه فضیلت دی چی الله تعالی په خپل قدرت کامله سره چی چاته وغواړی ورکوی یې، لکه څرنگه چی یې فضیلت ورکړیدی نبی ﷺ ته اوداسی فضیلت یې ورلره ورکړی دی چی مخکنی واوآرني ټول یې غبطه کوی.

(۱). صحیح البخاری کتاب الانبیاء، باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) ۳۳۵۳۲ اوباب (ام کنتم شهداء اذ حضر یعقوب الموت) ۷۴۳۳۲ اوباب قول الله تعالی (لقد کان فی یوسف واخوته آیات للسائلین) ۳۳۸۳۲ اویه کتاب المناقب کی باب: ۱، ۳۴۹۰۱۶، کتاب الفضائل، باب فضائل یوسف ۱۳۴۱۵.

(۲). مخکی بیان سوی دی.

اوهرڅه چې هغه احاديث دي چې امام احمد ذکر کړي دي په نقل کولو سره دوکيع څخه او دابونعيم څخه دي نقل کوي دسفیان څخه چې دا الثوري دي دي نقل کوي دمختار بن فلفل څخه اودی دانس بن مالک څخه دي وايي چې نبي ﷺ ته يوسړي رالي اوورته يې وويل چې: اي په خلگو کې ښه نونبي ﷺ ورته وفرمايل چې هغه ابراهيم ﷺ دي (۱) نوددی روايت کړي دي مسلم دحديث الثوري څخه اودعبدالله بن ادريس څخه، اودعلي بن مشهر څخه اودمحمد بن فضيل څخه اودی څلور واړو دمختار بن فلفل څخه اوداپه وجه دعاجزي يې ويلي دي يعنی پرخپل پلار باندې ځان ته فضيلت نه ورکوي لکه څنگه چې يې فرمايلي دي چې تاسي مالره په انبياوو باندې فضيلت مه راکوي: اوبيايې وويل چې: تاسي مالره فضيلت مه راکوي په موسی ﷺ باندې، ولي چې ټول خلگ به بيهوبښه وي نوڅه به اولني سړي يم چې په هوبښ کې به راځم، نوزه به پيدا کم موسی ﷺ چې هغه به نيولی وي يوه ستنه دعرش نوماته پته نسته چې دا بيهوبښه سوی دي اوکه ده ته بدله ورکول سويده دطور په غر کې؟ (۲) اودامنافي نه دي دهغه سره چې په تورات کې ثابت دي چه فرمايلي يې دي: زه به سردار دبنو آدمو يم په ورځ دقيامت کې.

اودارنگه حديث دابی بن کعب په صحيح مسلم کې: او وروسته به سي دري کسان داسي مقام ته چې دهغه به هريو رغبت کوي تردی چې ابراهيم ﷺ هم. اوهرڅه چې وو ابراهيم ﷺ ښه دپيغمبرانو اواولي العزم وو وروسته دمحمد ﷺ څخه، نوامر وسو لمونځ کونکو ته چې په لمانځه کې په تشهد کې داوايې، کم چې ثابت سوی دي په حديث دکعب بن عجره کې اوداسي نوروکې، دي وايي چې صحابه وو به وايي چې پرتا باندې خو دسلام اودرود طريقه موږ ته معلومه ده خوپه ابراهيم ﷺ باندې به څه رنگه سلامتيا وايو اودرود وايو؟ نونبي ﷺ وفرمايل: تاسي وياست: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، انك حميد مجيد، (۳) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى) (سورة النجم ۳۷). دوی ويلي دي چې ده پوره والي کړي دي په هغه ټولو ويناگانو درب دده باندې اوبرابر کړي يې دي هغه ټول خصلتونه اوشعبي دايمان، اوده به انکارنه کوي په

(۱). احمد (۱۷۸۳) مسلم: كتاب الفضائل، باب فضائل ابراهيم ﷺ (۱۵، ۱۲۱، ۱۲۲).

(۲). صحيح البخاري: كتاب الخصومات، باب ما يذكر في الاشخاص والملازمة والخصومة بين المسلم واليهودي (۱۵، ۲۴۱۱) اوطراف ددی په (۳۴۰۸، ۳۴۱، ۳۴۷۲، ۴۸۱۳، ۵۰۲۲، ۲۵۱۷، ۲۵۱۸، ۷۴۲۸، ۷۴۷۲) او مسلم كتاب الفضائل، باب فضائل موسی ﷺ (۱۵، ۱۳۲) او احمد (۴۱۱۳).

(۳). صحيح البخاري كتاب الانبياء، باب (۱۰) (۳۳۷۰۱۲) اوطراف ددی په (۴۵۹۷، ۲۳۵۷)، او مسلم: كتاب الصلاة، باب الصلاة على النبي ﷺ (۱۴، ۱۲۶۱)، او احمد (۲۴۱۱۴).

کوچنی کاردرې خپل باندی، اودده څخه به کوچنی کارنه هریدی په غټو کارونو سره. عبد الرزاق ویلی دی چې موږ ته خبراکړی دی معمر دطاوس څخه چې هغه نقل کوی دخپل پلار څخه چې هغه دابن عباس څخه په دی قول دالله ﷺ کی: **وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ (سورة البقره ۱۲۴)**. دی وایی چې الله ﷻ په ده باندی امتحان کړی دی په پاکوالی سره: پنځه په بدن کی اوپنځه په سرکی. بریت کوچنی کول. اوغږه کول، اومسواک وهل، اوپزه کی اوبه اچول، اومسح دسرکول، اودتخر څخه ورینسته لیری کول، اوپری مینخل هغه اثرات دمیتيازو په اوبوسره، (۱) راوی ددی ابن ابی حاتم دی اوروایت نقل سوی دی دسعید بن المسیب څخه اودمجاهد څخه اودالشعبي څخه اودالنخعی څخه اودابی صالح څخه اودابی الجلد څخه هم په دی طریقې سره اوهم په دی الفاظو سره. ماویلی دی چې په صحیحینو کی دابی هریره رضی الله عنه څخه روایت نقل دی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: فطرت دانسان تقاضا دپنځو شیانو کوی: سنت کول، اوداوسپنی په ذریعه ورینسته لیری کول دتخر څخه اودناف دکښته څخه، اوبریتونه کوچنی کول، اونوکان پرې کول، اودتخرڅخه ورینسته ایستل. (۲)

اوپه صحیح مسلم کی اواهل السنن والانقل کوی دحدیث دوکیع څخه چې دی یې نقل کوی دزکریا څخه اودی دابی زائده څخه دی دمصعب بن شبیه العبدري المکی الحجبي څخه دی دطلق بن حبیب العنزی څخه دی دعبدالله بن الزبیر څخه دی دعائشه رضی الله عنها څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: دانسان فطرت دلسو شیانو تقاضا کوی سنت کول، اوداوسپنی په ذریعه ورینسته لیری کول دتخر څخه اودناف دکښته څخه، او بریتونه کوچنی کول، اونوکان کاټ کول، اودتخر څخه ورینسته ایستل، اودگوتو بندونه پریمنخل، اوپزی ته اوبه اچول، اومسواک کول، اوږیره پریښوول، واستنجا کول. (۳) او وروسته به دده د عمر په باره کی ذکر کړی اودده د سنت په باره کی به هم خبره کړی. نو دا ټولی خبری بالجمله دلالت کوی په مدحه دده باندی (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى).

محل دده په جنت کی

حافظ ابوالبزار ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن سنان القطار الواسطی څخه اودمحمد

(۱). حاکم په مستدرک کی (۲۲۲/۲) اودابی ویلی دی چې داحدیث حسن دی په شرط دشیخینو سره.

(۲). صحیح البخاری: کتاب اللباس، باب تقليم الاظفار (۵۷۷۹/۱۰) اومسلم په کتاب الطهارة کی، باب خصال الفطره (۱۲۲/۳) اوترمذی په کتاب الادب کی، باب ماجاء فی تقليم الاظفار (۲۷۵۲/۵)

(۳). مسلم: کتاب الطهارة، باب خصال الفطره (۱۴۷/۳) اوترمذی په کتاب الادب، باب ماجاء فی تقليم الاظفار (۱۵/۲۷۵۷) ابوداود: کتاب الطهارة، باب السواک من الفطر (۱۴/۱) والنسای: کتاب الزينه من السنن، باب الفطره (۵۰۵۵/۸) ابن ماجه: کتاب الطهارة، باب الفطره (۲۹۳/۱) واحمد (۱۳۷/۲).

بن موسی القطان څخه دوی دواړه نقل کوی دیزید بن هارون څخه دی دحماد بن سلمه څخه دی دسماک څخه اودی دعرمه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی : یقیناً په جنت کی یوقصر دی. گمان کوم چی دلؤلؤ (ملغلرو) څخه دی. چی په هغه کی بیرته ونه تکلیم سته چی داتیار کړی دی الله ﷻ دابراهیم علیه السلام دپاره. (۱)

البزار ویلی په نقل کولو سره داحمد بن جمیل المروزی څخه دی نقل کوی دالنضر بن شمیل څخه اودی دحماد بن سلمه څخه اودی دسماک څخه اودی دعرمه څخه اودی دابی هریره علیه السلام څخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه هم په دی الفاظو سره. اوبیایي دا ویلی دی چی موږ ته دا علم نسته چی داچا نقل کړی دی دحماد بن سلمه څخه اواسناد یې کړی دی یزید بن هارون ته اوالنضر بن شمیل ته اودی نورو ته په روایت موقوف سره ما وویل که چیری دا علت په کی نه وای نودابه په شرط دصحیح وای. اوددی تخریج یې نه دی کړی.

اوصاف دابراهیم علیه السلام

امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیونس اوحجین څخه دوی دواړه نقل کوی دالیت څخه دی دابی الزبیر څخه اودی دجابر څخه اودی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: عرض به وسی پیغمبرانو ته، اودارنگه احمد ویلی په نقل کولو سره داسود بن عامر څخه دی داسرائیل څخه دی دعثمان څخه یعنی ابن المغیره دی دمجاهد څخه دی دابن عباس څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماولیدی عیسیٰ علیه السلام اوموسی علیه السلام اوابراهیم علیه السلام، نوهرڅه چی عیسیٰ علیه السلام دی نوهغه خلاصی سینی والادی او برداره دی، اوڅه چی موسیٰ علیه السلام دی نوهغه غټ بدن والا دی. نوصحابه وو ورته وفرمایل چی ابراهیم علیه السلام څه رنگه وو نو ویې ویل چی تاسی خپل صاحب ته وگوری. یعنی دنبی علیه السلام ځان مراد وو.

اودارنگه بخاری فرمایلی دی په نقل کولو سره دبیان بن عمر څخه دی نقل کوی دالنضر څخه دی دابن عیون څخه اودی دمجاهد څخه چی ده اورېدلی دی دابن عباس څخه، او ذکر یې دوی ته وکی ددجال چی دهغه دسترگو په مینځ کی کافر لیکل سوی دی اویا (ک، ف، ر) لیکل سوی ده نودی وایی چی مانه دی اوریدلی، خولیکن نبی علیه السلام دایې ویلی دی: هر څه چی ابراهیم علیه السلام دی نو تاسی وگوری خپل صاحب ته. اوراوی دی بخاری دی اومسلم دی دمحمد بن المثنی څخه دی نقل کوی دابن ابی عدی څخه اودی دعبده الله بن عوف څخه

(۱). راوی ددی البزار دی اوطبرانی دی چی دایې په الاوسط کی ذکر کړی دی هم په دی طریقې سره. اوالفاظ دطبرانی جلادی.

هم په دې الفاظو سره. اوهم دارنگه روايت ددې کړې دې بخاري په کتاب الحج کې اوپه کتاب اللباس کې اومسلم، ټولو دمحمد بن المثنی څخه هغه چې دې يې نقل کوي دابن عدی څخه اودی د عبدالله بن عون څخه هم په دې الفاظو سره.

وفات دابراهيم عليه السلام او هغه اقوال چې دده د عمر په باره کې ويل سوي دي

ابن جرير په تاريخ کې خپل کې ويلی دی (۱) چې پيدائش دده په زمانه دنمرود کې سوي وو، داهغه دی چې دده په باره کې ويل سوي دي چې داضحاک بادشاه دی چې مشهور بادشاه دی، چې ويل سوي دي چې ده (۱۰۰۰) کاله بادشاهي کړيده، اودا انتهايي ظالم اوجابر سړی وو. اوبعضو ويلی دی چې دی داوولاد دبنی راسب څخه دی هغه چې نوح عليه السلام ورته ليرېل سوي وو، اودی په دغه وخت کې ددنیا بادشاه وو اوداهم ذکر سوي دي چې دده په وخت کې يوستوری رابنکاره سوي وو چې دلمر اوسپوړمی پنا يې پته کړې وه، نو حيران کړه دی کار ددې زمانی خلگ، اونمرود وييریدی، نورا ټول يې کړه نجوميان او کاهنان اويونبنتنه يې ورڅخه وکړه ددې په باره کې، نودوی ورته وويل چې ستاپه قوم کې به يوماشوم پيدا کيږي چې ستا بادشاهي به دهغه په لاس ختميږي نوده امر وکړي سړو ته چې دخپل بنځو څخه منع سي اوماشومان به يې مړه کول ددغه وخت راسي، نووسو ولادت دابراهيم عليه السلام په دغه وخت کې، نوالله جل جلاله وساتي ددوی دمکر څخه، اودده څخه ځوان جوړ سو تکړه ځوان وو تردی چې وسو هغه کار چې ورته مخکې خبر ورکول سوي وو. او وو دده پيدائش په سوس علاقه کې اوچاويلی دی چې په بابل کې، اوچاويلی دی په اسود کې چې يو طرف دی دکوټی. اومخکې تير سو دابن عباس څخه چې دی پيداسوي دی په برزه کې چې يونباردی دمشق. نوکله چې الله جل جلاله دده په لاس باندی نمرود هلاک کې نوبيا دی ولاړی حران ته، اوبيا دشام مزکی ته اواقامت يې اختيارکې په ايلياکې لکه څه رنگه چې موږ مخکې دا ذکر کړه. اودوه ځامن يې پيداسوه چې اسماعيل اواسحاق عليهما السلام وه اومړه سويده ساره ددې څخه مخکې په حبرون علاقه کې هغه چې په محکه دکنعان کې دی او دده عمر (۱۲۷) کاله وو په قول داهل کتابو سره. نوددې په مرگ باندی ابراهيم عليه السلام ډير زيات خفه سو. او واخسته ديوسړی څخه محکه په (۴۰۰) ميثقاله باندی په (حيث) مقام کې اوهلته يې ساره دفن کړه اوبيا ابراهيم عليه السلام دخپل زوی دپاره جرگه وکړه اوهغه ته يې واده وکړی د(رفقا) لور دبتويل بن ناحور بن تارح، اوخپل مولايي ورپسي واستوی اودايي په اوبن باندی راوستله. اودوی ويلی دی چې بيا ابراهيم عليه السلام بل واده وکړی د(قنطورا) سره نو ددې څخه يې پيداسوه (زمران، يقشان، مادان، مدين، شياق، شوح) اودا ټول اولاد

(۱). تاريخ الطبري (۱۸۷/۱).

دقنطورا وه، ويل سوي دي چي دي ناخپه يودم مړ سوي دي، اوهم دارنگه داود اوسليمان عليهما السلام هم. اوهغه چي ذكركړي دي اهل كتابو اوداسي نورو. دوي ويلي دي چي دي اول ناجوري سوي دي اوبيا وروسته مړسوي دي اوپه (۱۷۵) كلني كي وفات سوي دي. اوويل سوي دي په (۹۰) كلني كي وفات سوي دي اودفن سوي دي په مغارات كي په كم خاي كي چي يې ساره دفن كړي وه په حبرون علاقه كي، اودي دفن كړي دي خامنو دده اسماعيل او اسحاق، اوبعضو داويلي دي چي دده عمر (۲۰۰) كاله وو لكه څه رنگه چي داقول ابن الكلبي كړي دي. نوويلي دي ابن حبان ابوحاتم په صحيح خپل كي چي موږ ته خبراكړي دي المفضل بن محمد الجندي په مكه كي دي نقل كوي دعلي بن زياد الخلمي څخه دي دابو قره څخه اودي دابن جريج څخه اودي ديحيي بن سعيد څخه اودي دسعيد بن المسيب څخه اودي دابي هريره څخه دي وايي چي نبي عليه السلام فرمايلي دي: سنت سوي دي ابراهيم عليه السلام په قدوم كي چي عمر يې (۱۲۰) كاله وو اوددي سنت څخه يې وروسته (۸۰) كاله نور ژوند تيركړي دي (۱) اودارنگه ددي روايت ذكر كړي دي الحافظ ابن عساكر دطريقي دعكرمه بن ابراهيم څخه اودجعفر بن عون العمري څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه اودي دسعيد څخه اودي دابي هريره څخه موقوفاً.

اودارنگه محمد بن اسماعيل الحساني الواسطي ويلي دي: زيادت يې كړي دي په تفسير دوكيي كي په باره دهغه كي چي دده په زيادات كي ذكركړي دي په نقل كولوسره دابو معاويه څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه اودي دسعيد بن المسيب څخه اودي دابي هريره څخه دي وايي چي: ووابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي پرتوگ يې اغوستي دي او اول هغه سړي چي دورينستانو په منځ كي يې لاره اړولي وه او اول سړي چي په چاره سره يې ورينسته ليري كړي دي، او اول هغه سړي چي په قدوم كي يې سنت كړي دي، اودي د(۱۲۰) كالو وو، او اول چي ميلمانه يې جوړكړه، او اول هغه سړي چي بوډاسوي وو. هم دارنگه روايت يې ذكركړي دي موقوف، اودامشابه دي دمرفوع سره، خلاف ثابت دي دابن حبان دپاره. والله اعلم. اودارنگه ويلي دي مالك ديحيي بن سعيد بن المسيب څخه چي دي وايي: وو ابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي دميلمسييتا رواج يې جوړكي او اول هغه چي بریتونه يې كوچني كړي وه، او اول هغه سړي چي بوډاوالي يې وليدي او اول هغه چي سنت يې كړي وو نوده ويل چي: اي ربه زما داڅه دي؟ نوالله جل جلاله ورته وويل چي داوقاردي، نوده وويل اي الله زيات كړي دازما دپاره وقار (۲) اونورو ورسره دازيات كړي دي چي اول هغه

(۱). مخكي ددي بيان تير سوي دي.

(۲). موطاء امام مالك: كتاب صفت النبي عليه السلام، باب ماجاء في السنن في الفطرت (۴/۲).

شخص وو چی بریتونه یې کوچنی کړی دی او پرتوگ یې اچولی دی. نو قبر دده او قبر دده دزوی چی اسحاق دی او یعقوب دی په مربعه کی دی کم چی سلیمان بن داود عليه السلام جوړ کړی دی په حبرون علاقه کی، اودانن ورځ دخلیل په نامه باندی مشهوره دی. اودا خبره په تواتر سره نقل ده چی یوامت یې دبل امت څخه نقل کړی دی او یوه پیړی یې دبل پیړی څخه نقل کړی دی دزمانی دبنی اسرائیل څخه تردی زمانی پوری، چی دده قبر په مربعه کی دی په حقیقت کی اوهرڅه چی دتعیین په باره کی دی نودنبی عليه السلام څخه هیڅ روایت نقل نه دی. نو پکار دی چی دهغه ځای احترام دی وسی ددی وجی څخه چی دلته دابراهیم خلیل الله قبر دی او په دی په مخکه کی څه خراب کارونه سی په دی بیړی سره چی دلته چیری قبر دابراهیم خلیل الله نه وی اودهغه دځامنو قبرونه نه وی. اودارنگه ابن عساکر روایت ذکر کړی دی په سندسره وهب بن منبه ته دی وایی چی دابراهیم عليه السلام په قبر باندی یوشعر پیدا سوی دی (الهی جهولا امله. یموت من جاء اجله).

اولادونه دابراهیم عليه السلام

اول زوی دابراهیم عليه السلام دهاجری څخه سوی وو چی نوم یې اسماعیل دی اوبیا دوهم اسحاق عليه السلام دساره څخه اودهغه څخه وروسته ابراهیم عليه السلام واده وکی دقنطورا سره چی لور دیقطن الکنعانیه وه نو ددی څخه یې شپږ بچی پیداسوه: مدین، زمران، سرج، یقشان، نشق، او دشیږم نوم یې نه دی ذکر کړی. بیایې ددی څخه وروسته دحجون سره واده وکی چی لور دامین وه، نوددی څخه یې پنځه بچی پیدا سوه: کیسان، سورج، امیم، لوطان، نافس، همدارنگه ذکر کړی دی ابوالقاسم السهیلی په خپل کتاب (التعريف والاعلام) کی.

قصه دلوٹ عليه السلام

واقعہ دلوٹ عليه السلام په ژوند دابراهیم عليه السلام کی واقع سویده، اوهغه چی دده پرقوم باندی کم سخت عذاب نازل سوی وو. اودا لوط بن هاران بن تارح چی آزردی دهغه اولاددی دابراهیم عليه السلام وراره دی، ولی چی ابراهیم اوهاران اوناخور دا دری کوچنی وروڼه دی لکه څنگه چی داخبره موږ مخکی ذکر کړیده، اوویل سویدی چی داهاران هغه سپی دی چی حران علاقه یې جوړه کړیده، اودا خبره ضعیفه ده دوجی دمخالفت ددی دهغه څه سره چی داهل کتابو سره دی. اودا لوط عليه السلام دخپل اکا څخه جلا سوی وو په امر دهغه سره اوناازل سوی وو سدوم علاقۍ ته چی مخکه دغور زغروه اودا خاص مرکز وو ددغو علاقو اوپه دوی کی ډیر نااهله خلگ ظالمان اوکافران اوبدخویه خلگ اوسیدله اوډیر بدکردار والاوه، چی دوی به خلگو ته لاری نیولی اوپه خپلوکی به یې په بدکاری باندی راتگ کوی اومنع به یې نه کول دبدکاری څخه چاچی به کوله اوډیر بددی هغه چی دوی یې کوی، اودوی نوی فاحشه او

گناه راوستلی وه چی مخکی چانه وه کړی دبنو آدم خخه، اوهغه داچی نارینه وو ته به یې راتگ کوی، اوهغه زنانی چی ورلره الله ﷺ ورکړی وی هغه یې هم داسی پریښی صرف نیکانو خلکو ته نودوی ته دعوت ورکي لوط علیه السلام دالله ﷻ دعبادت طرف ته چی دهغه په یواخی والی سره عبادت وکی اوشریک ورلره مه نیسی، اودوی یې منع کړه ددی بدکاری خخه اودهغه کارخخه چی مخکی چاپه بنو آدم کی کړی نه وو، نودوی ډیروخت هم داسی په خپلو گمراهیو کی تیرکی اویه خپله بی دینی کی، اودوی روان وه په خپل کفر کی اویه خپل فسق اوفجورکی، نوالله ﷻ داسی عذاب پر نازل کی چی هغه واپس کیدونکی نه وو اوداسی یې تس اونس کړه چی عبرت وگرزیدی دوروستنیو خلکو دپاره. نوددی وجی خخه الله ﷻ ددوی قصه په قرآن کریم کی په مختلف ځایونو کی ذکرکوی.

نوالله ﷻ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (۸۰) إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ (۸۱) وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (۸۲) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۸۳) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (سورة الاعراف ۸۰/۸۴).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ (۶۹) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تُصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ (۷۰) وَامْرَأَتَهُ قَائِمَةً فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱) قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (۷۳) فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (۷۴) إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۷۵) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (۷۶) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (۷۷) وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (۷۸) قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَتَعَلَّمُ مَا تُرِيدُ (۷۹) قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (۸۰) قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصْلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ (۸۱) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (۸۲) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۲۹/۸۳).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَبَيَّهْمُ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (۵۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۵۳) قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمِ تَبَشِّرُونَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (۵۵) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (۵۶) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۵۷) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (۵۸) إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۹) إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ (۶۰) فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطِ الْمُرْسَلُونَ (۶۱) قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (۶۲) قَالُوا بَلْ جِنَّاتِكُمْ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (۶۳) وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۶۴) فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (۶۵) وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (۶۶) وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (۶۸) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (۶۹) قَالُوا أَوْلَمْ نُنْهَكَ عَنْ الْعَالَمِينَ (۷۰) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (۷۱) لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (۷۲) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ (۷۳) فَجَعَلْنَا عَلَيْهِمْ سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (۷۴) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (۷۵) وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ (۷۶) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ۱۵۱-۷۷).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَبْتَ قَوْمٌ لُوطُ الْمُرْسَلِينَ (۱۶۰) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۶۱) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۶۲) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (۱۶۳) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶۴) أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (۱۶۵) وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (۱۶۶) قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ (۱۶۷) قَالَ إِنِّي لَعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ (۱۶۸) رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ (۱۶۹) فَنجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (۱۷۰) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (۱۷۱) ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخَرِينَ (۱۷۲) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (۱۷۳) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۷۴) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۷۵-۱۲۰).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (۵۴) أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۵۵) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ (۵۶) فَانْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَرْنَا مِنَ الْغَابِرِينَ (۵۷) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (سورة النمل ۵۴-۵۸).

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ

الْعَالَمِينَ (۲۸) أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّيْلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۹) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ (۳۰) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (۳۱) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۳۲) وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُونَكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۳۳) إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (۳۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (سورة العنكبوت ۲۸/۳۵).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: وَإِنْ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۳) إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (۱۳۴) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (۱۳۵) ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخَرِينَ (۱۳۶) وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (۱۳۷) وَبِاللَّيْلِ أَفْلًا تَعْقِلُونَ (سورة الصافات ۱۳۳/۱۳۸).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۳۱) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (۳۲) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (۳۳) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (۳۴) فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳۵) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۳۶) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ۳۱/۳۷).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذِي (۳۳) إِنَّا أُرْسِلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ (۳۴) نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ (۳۵) وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالَّذِي (۳۶) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرْ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (۳۸) فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرْ (۳۹) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر ۳۳/۴۰)، اودارنگه مورپه دى قصه كى بحث كړى دى په خپل خپل ځايونو كى په تفسيرخپل كى. اودلته مقصود دا دى چى ده كم امريش كى اوالله ﷻ څنگه عذاب نازل كى په دوى باندې. اوداپه دى طريقى سره چى كله لوط ﷺ دوى ته دعوت وركى وعبادت دالله ته چى واحد ذات دى اوشريك وركه نسته، اودوى يې منعه كړه دهغه زياتى څخه چى دوى كوى، نودوى داخبره دلوط ﷺ ونه منله تردى چى يوسړى هم داخبره ونه منله، اوهغه څه بديې چى كوله هغه يې پرى نه بنوده، بلكى روان وو په دى خپل حال كى، او وانوبستى دخپل گمراهى اوبدى څخه اودا كوشش به دوى كوى چى داپيغمبردخپل كلى څخه څنگه وباسى. اوددوى جواب به داوو كله به چى دوى ته څه خبره وسوه نوپه ناپوهى اوجهالت سره به يې داويله: أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (سورة النمل ۵۶/۵۷) نودوى وگړزوى

مقام دمدحي مقام دذم اودبدی چی دوی تقاضا دایستلو دده کوله. اودوی داکارنه کوی مگر دضد دوجی اودعناد دوجی اودجهالت دوجی، نوپاکی بیان کړه الله تعالی دده اوداهل دده مگر دبنځی پاکی الله تعالی ورلره بیان نکړه اودوی یې ددې ځای څخه په امن کی وایسته اودا نور بدبخته یې پکښی دهمیشه دپاره پاته کړه، نوکله چی الله ﷻ په دوی باندی گرمی راوسته نوپه دوی باندی داسی لگیدله لکه اورچی چا پر لگولی وی. اواوبه ددوی مالگیجنی سوی. اوددوی داجواب نه وو مگر ددی وجی چی دوی یې منعه کول دبد کاری څخه اودفاحشی څخه داسی بدکاری چی مخکی دهیچا دلاسه هم داکارنه دی سوی، نوددی وجی څخه الله ﷻ داسی عذاب ورکی چی دوروستنیو دپاره عبرت سو، اوسره ددی چی کوچنی عذابونه پرمقرر وه بیا هم دوی خلگو ته لاری پرې کولی اوخیانتونه به یې کول، اوخپل دگپ شپ ځای ته به راټولیدل چی هلته به یې بدکارونه اوبدی خبری کولی تردی چی ویل سوی دی چی دوی به په خپلو مجلسونه کی بادونه دآواز سره (گوزونه) اچول او دیوبل څخه به یې حیانه کوله که څه هم ددوی څخه یوغت کار وسی اودوی په شرمیږی نه، اودوی به غوږ نه ایښووی نصیحت کونکی ته مثال ددوی دحیوان وو چی په عقل کی به یې خبره نه راتله اونه به یې دومره شعور وو چی ښه اوبد وپیژنی اوحق اوباطل وپیژنی. اوتوبه گار کیدل نه دهغه څخه چی کول یې اونه پښیمانه کیده په هغه څه چی مخکی ورڅخه سوی وو اونه یې دمستقبل په باره کی سوچ کوی چی په مستقبل کی به څه کیږی، نوالله ﷻ په کلک عذاب سره گرفتار کړه. اودوی به ویله لوط علیهِ السلام ته دا: اِنَّا بَعَذَابِ اللَّهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ (سورة العنکبوت ۲۹). نودوی طلب دهغه عذاب وکی چی لوط علیهِ السلام به په هغه سره بیره ورکوله دوی ته، نوپه دی وخت کی دعاوکړه لوط علیهِ السلام دعذاب په دوی باندی، اودنصرت خپل په دوی باندی. نوالله ﷻ ته غیرت ورلی دده په دعاباندی، اوپه غضب کی سو دده دغضب دوجی، اودده دعایی قبوله کړه اوطلب یې ورلره منظور کی نو الله ﷻ خپل ملائکی ورولیرلی، نوهغه ملائکی په ابراهیم علیهِ السلام باندی تیری سو اوهغه ته یې زیری ورکی دزوی، اوخبریې کړه چی دوی دڅه کار دپاره راغلی دی اودوی په یو کارپه سی راستول سوی دی: قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۳۱) قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِیْنَ (۳۲) لِنُرْسِلَ عَلَیْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِیْنٍ (۳۳) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِیْنَ (سورة الذایات ۳۱-۳۴) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهٖمَ بِالْبَشْرِیْ قَالُوا اِنَّا مُهْلِكُوْا هٰٓهٗ الْقَرْیَةَ اِنَّ اَهْلَهَا کَانُوْا ظٰلِمِیْنَ (۳۱) قَالَ اِنَّ فِیْهَا لَوْطًا قَالُوا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِیْهَا لَنَنْجِیْنٰهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا اَمْرًاۤ اَنْتَ مِنَ الْغٰیْرِیْنَ (سورة العنکبوت ۳۱-۳۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖمَ

الرَّوْعُ وَجَاءَهُ الْبَشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (سورة هود ۷۴ \ ۷۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۷۵) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (سورة هود ۷۴ \ ۷۵) یعنی ددی خبری څخه تیرسه اوپه بل څه کی بحث کوه ولی چی دافصله سویده، اوپه دوی باندی عذاب واجب سوی دی او هلاکت پر واجب سوی دی: إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ یعنی په دوی باندی فیصله سویده د عذاب اودانه ده بیرته تلونکی. وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ، اودارنگه ذکرکړی دی السدی اوسعید بن جبیر اوقتاده اومحمد بن اسحاق: چی ابراهیم ؑ وویل: تاسی تباه کوی هغه کلی چی په هغه کی (۳۰۰) مومنان دی. نودوی وویل چی نه. نوییا ابراهیم ؑ وویل چی (۲۰۰) مومنان دی؟ نودوی وویل چی نه نوییایې وویل چی (۴۰) مومنان؟ نودوی ورته وویل چی نه. نوییاده وویل چی (۱۴) مومنان دی؟ نودوی ورته وویل چی نه. نوابن اسحاق وایی تردی چی ورته وویل چی تاسی خوبه په کی یومومن لیدلی وی؟ نودوی وویل چی نه: قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَغْلَمُ بِمَنْ فِيهَا، اوپه نزد داهل کتابو باندی ده ویلی دی: ای ربه زما ته داهلاکوی کله اوپه دی کی (۵۰) کسان صالحان دی؟ نوالله ﷻ وفرمایلی چی زه دوی نه هلاکوم کله چی په دوی کی ۵۰ صالحان وی خو دا نسته پکښی، نوییا ۱۰ ته راکښته سو نوالله ﷻ ورته وفرمایلی چی زه دوی نه هلاکوم کله چی په دوی کی (۱۰) صالحان وی خوداپه کی نسته.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (سورة هود ۷۷ \ ۷۸) مفسرینو ویلی دی کله چی داملایکی جلاسوی د ابراهیم ؑ څخه یعنی (جبرایل، اومیکائیل، اواسرافیل) نودوی راروان سوه تردی چی راوړسیده سدوم ته، په شکلونو دښاښتو هلکانو کی، دپاره د امتحان دالله ﷻ په قوم لوط باندی اودپاره ددی چی حجت پرقائم سی نودوی میلمانه سوه دلوط ؑ په کورکی دلمر پریوتو څخه وروسته ددی وجی څخه چی هغه خلگ یې ونه وینی نوییابه ددوی اهانت اوبی عزتی وکی. اودوی داگمان وکی چی دوی انسانان دی: سِئَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ، ابن عباس اومجاهد اوقتاده اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی داهیر سخت امتحان وو اوده ته پته وه چی ددوی څخه مدافعت کول کیږی دشی، اوددوی سره یې دشرط ولگوی چی دبل چا سره به نه میلمانه کیږی، خولیکن ده ولیدل چی ددوی څخه پتیدل نه کیږی. اوقتاده ویلی دی چی دوی باندی رانازل سوه په هغه مځکه کی چی ده په کی کارکوی. نودوی یې میلمانه کړه ولی چی حیاء ورله چی دوی ته یې انکار نسو کولی نو ددوی مخ ته روان سو، اوورته شروع سوه چی ددی کلی څخه ووزی اوبل کلی ته ولاړسی اوورته یې وویل څه چی

يې وويل: زمادى قسم وي په الله ﷺ باندې چې په مخ دمزكى كې ددوى څخه خبيث او بدكاره خلك نسته. نوبيايې لږ مزل وكى، اوبيايې ورته داخبره څلور واړه وكړه اوويلې دى چې دوى ته ويل سوي وه چې ترهغه پورې به يې نه هلاكوى ترڅوچې په دوى باندې شاهدى نه وي كړى نبي ددوى السدى ويلي دى داملايكې دابراهيم عليه السلام دخواڅخه راووتلى اوروانى سوي دلوط عليه السلام دكلې خوا ته، نودوى كلې ته ماپښين رالى، نوكله چې دوى سدوم نهږته راورسيدى نوهلته دلوط عليه السلام يوه لور ولاړه وه چې خپل كورته يې اوبه وړلې، اودلوط عليه السلام دوى لوبى وي چې دمشري نوم (ريثا) وه او دكشري نامه (زغرتا) وه. نودوى ورته وويل چې آيادلته كم كورسته؟ نودې ورته وويل چې هو سته، تاسې دلته ودريږئ تر هغه پورې چې زه درته دوباره راسم. دا يې ورته ځكه وويل چې په دوى باندې وبيريده دخپل قوم څخه، نوداراله خپل پلار ته اوورته ويې ويل: اى پلاره. تاغواړې څه ځوانان په دروازه دښار كې، مانه دى ليدلى مخونه ديوقوم چې دهغوى څخه ښه وه، نورانه ولى هغوى ستاقوم نوبى عزتى به وړلره وكى. اودى خپل قوم منع كړى وو چې دچا ميلمستيا به نه كوى اوورته يې وويل چې ته زموږ څخه ليرى سه موږ به ميلمستيا وركوو. نودوى يې را وسته كورته اوهيڅ څوك په خبرنه سو بغير دخپل كوروالاوو څخه، نودده ښځه راووته او قوم يې خبر كى. اودايې وويل چې په كور دلوط عليه السلام كې داسې هلكان دى چې داسې مخونه ما تراوسه دچاهم نه دى ليدلى. نورالى قوم ده ته چې چيغى يې وهلى.

اودا قول دالله ﷻ : وَمَنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ (سورة هود ۷۸) يعنى ددى څخه ماسوا او مخكى ددوى دومره گناهونه دى غټ غټ اوډير، قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ (سورة هود ۷۸) يعنى دوى ته يې پيش قدمى وكړه چې دازما لور ده داپه نكاح سره واخلي ځان ته داستاسې دپاره ډيره لائقه اومناسبه ده، اودايې ورته ځكه وويل چې يونبى دخپل امت دپاره په منزله دپلار وى، لكه څه رنگه چې په حديث كې ذكر سوي دى. اولكه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلى دى: النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ (سورة الاحزاب ۲۸) اودا هغه قول دى چې په دى سره نص كړى دى مجاهد اوسعيد بن جبير اوالربيع بن انس او قتاده اوالسدى اومحمد بن اسحاق چې داصواب دى يعنى راجح دى. اوبل قول داهل كتابو دى چې هغه خطا قول دى چې دوى ويلي دى چې دادوى ملايكې وى اودوى ډير وخت دده سره تير كړى وو. اودارنگه اهل كتابو په دى خپل قول كې ډير زياتى كړى دى. چې مناسب نه دى دملائكو سره. اودا قول دالله ﷻ : فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (سورة هود ۷۸) دوى يې منع كړه دهغه فاحش څخه چې دوى غوښتله نودا شاهدى سوه په دى خبره باندې چې په دوى كې صحيح اوپرهيزگاره سړى نه وو، بلكې ټول

ليونى او کم عقلان وه. نودوى جواب ورکى لوط عليه السلام ته په دى خبرى سره: لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ يعنى دوى ورته وويل چى تاته پته ده چى موږ څه غواړو اوزموږ څه مقصددى، نودوى داخبره وکړه خپل پيغمبرته، اوبيره يې نه کوله دالله ﷻ څخه اودهغه دعذاب څخه چى دردناک عذاب دى. نوددى وجى څخه ورته لوط عليه السلام وفرمايل چى: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰۱) لوط عليه السلام داوويل چى که زما دومره وس او طاقت وای په تاسى باندې اويا ماتاسى منع کولى سواى نومابه تاسى ته هغه عذاب درکړى وای دکم چى تاسى مستحق گرځيدلى ياست. اوازهرى ويلي دى په نقل کولو سره دسعید بن المسيب څخه اودابى سلمه څخه چى دوى دواړه نقل کوى دابى هريره رضي الله عنه څخه مرفوعاً: موږ ډير لائق يوپه شک سره دابراهيم څخه، اورحم دى وکى الله ﷻ په لوط عليه السلام باندې چى طلب يې دقوت کوى په دوى باندې، اوکه چيرى بنديدل په جيل کى نه وای نويوسف عليه السلام به په جيل کى نه بنديوان کيدى اودهريوه دعابه قبوله سوى وای، (۱) اودارنگه ويلي دى محمد بن عمر بن علقمه دابى سلمه څخه اودى دابى هريره څخه: چى رسول الله ﷺ فرمايلي دى: رحم دى وکى الله ﷻ په لوط عليه السلام باندې، که چيرى ده ته يې ورکړى وای هغه طاقت چى ده يې سوال کړى وای، نوهيڅکله به هم الله ﷻ په بل قوم کى پيغمبرنه وای راليږلى مگرهم دده په قوم کى به يې راليږلى، (۲) دارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (۶۸) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (۶۹) قَالُوا أَوْلَ كُمْ نَهْكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (۷۰) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (سورة الحجر ۱۲۷-۷۱). نوامريې وکى دوى ته چى دخپل بنځو سره دى نژديکت وکى اوددى کارڅخه دى ځان واړوى بياهم دوى نه منع کيده، بلکه څومره به يې چى منع کول نوهغومره به دوى حريص کيده په دى ميلمنو پسى، اودوى نه پوهيده چى په دوى باندې الله ﷻ دعذاب فيصله کړى ده اودوى په خپله ددى خپل عذاب خوا ته ورروان وه، اوصبا ورځ ددوى دهلاکت وه. نو ددى وجى الله ﷻ دخپل نبى محمد ﷺ په ژوند باندې قسم وکى اووى فرمايل: لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (سورة الحجر ۷۲) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ

(۱). صحيح البخارى كتاب الانبياء، باب قول الله عزوجل (ونبئهم عن ضيف ابراهيم) (۳۳۷۲/۲) اوطراف ددى په (۳۳۷۵، ۳۳۸۷، ۴۵۳۷، ۴۶۴۹، ۲۹۹۲) اومسلم په كتاب الايمان كى ۱ باب زيادت طمانينه القلب بتظاهر الادله (۱۸۳/۱۲) واحمد (۳۲۲/۱۲).

(۲). الترمذى په كتاب التفسير باب ومن سورة يوسف (۳۱۱۲/۵) ابو عيسى ويلي دى چى دا حديث حسن صحيح دى واحمد (۳۳۲/۱۲، ۳۸۴) والبانى ويلي دى په صحيح الادب المفرد كى (۴۷۲) داحسن صحيح دى: وگوره: دده صحيح (۱۲۱۷/۴).

بَطَشْتَنَا فَمَارَوْا بِالْأَذْرِ (۳۶) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (سورة القمر ۳۷/۳۸) ذکر کړی دی مفسرینو دا خبره چې لوط عليه السلام به داخپل قوم منع کوی اومدافعت به یې کوی په بندی دروازی سره، اوهغوی داکوشش کوی چې دی دروازه خلاصه کی، تردی چې ددواړو خواوو څخه ښه زور وچلیدی تردی چې لوط عليه السلام وفرمایل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰ \ ۸۱) نومابه پرتاسی باندی عذاب نازل کړی وای. نودی ملائکو ورته وویل چې: يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۲) اودایې هم ذکر کړی دی چې جبریل راووتی په دوی په سی اوپه خپل وزر یې ددوی مخونه وهل نوددوی سترگی رندی سوی: تردی چې ویل سوی دی چې ددوی داسترگی مکمل ختمی سوی اوهیڅ ورڅخه پاته نه سوی. نوراله دوی اولوط عليه السلام ته یې وعده ورکړه دصبا ورځ چې زموږ اوستا درک به معلوم سی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (سورة القمر ۳۷ \ ۳۸) نوپه دغه وخت کی دی فرشتو لوط عليه السلام ته امر وکی چې دشپې په آخرنی وخت کی ددی ځای څخه دخپل اهل سره ووزی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ (سورة هود ۸۱ \ ۸۲) یعنی دعذاب په اواز اوریدو باندی به په تاسی کی یوهم شاته نه گوری کله چې په دوی باندی عذاب نازلیرې.

اوداقول دالله جل جلاله: إِلَّا امْرَأَتَكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۲) په قرأت دنصب سره: احتمال لری چې دا مستثنی وی ددی قول دالله جل جلاله څخه (فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ) (سورة هود ۸۱ \ ۸۲) گواکی چې ده ته خطاب دی چې خپل ښځه به دځان سره نه بیایې، اودا احتمال هم کیدی سی چې ددی څخه ماخوډ وی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۲) یعنی دابه ترشا وگوری نوپرتاسی به هم داعذاب نازل سی. اوداقرأت په رفع سره دی اودا احتمال قوی هم دی، خولیکن اولنی په معنی کی ډیرښکاره دی. والله اعلم. اوالسهیلی ویلی دی دلوط عليه السلام دنبځی نوم (والهه) وه نوهرکله چې لوط عليه السلام دخپل کورنی سره ووتی نوددوی سره یوسړی هم ددوی دقوم څخه نه وو اوبعضو داویلی دی چې ښځه ورسره وتلی وه. نوکله چې دوی ووتله اودباندی سوه ددی کلی څخه لمر راوختی نونازل سو پردوی باندی عذاب په امر دالله جل جلاله سره، داسی عذاب پرنازل سو چې دهغه څخه خلاصیدل اسان نه وو.

اوپه نزد داهل کتابو: فرشتو دوی ته امر وکی چې دغره سرته وخیژی اوددوی څخه یې غوښته وکړه چې ولاړسی دوی یوبل کلی ته. نودوی ورته وویل چې ولاړسی اوموږ به ستاسی انتظار کوو کله چې تاسی هلته ورسیدلاست نوبیا به موږ په دوی باندی عذاب نازل

کو. نودوی ذکرکړی دی چی دوی لیری کلی ته ولاړه چی دهغه کلی نوم (صوعر) وو چی خلگ ورته غورزغر وایی نوکله چی لمر راوختی نوپه دوی باندی عذاب راکښته سو. الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِنْ سَجِيلٍ مَنْضُودٍ (۸۲) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ (سورة هود ۸۲ \ ۸۳) اوجبریل علیہ السلام داتول حیوانات په خپل ورزر سره لوړ دآسمان طرف ته وخیژول تردی چی ملاتکو په آسمان کی دچرگو کړکړی اودسپی اوازونه اوریدل نویایی پردابله خوا را ایله کړه مطلب داچی دامحکه یې پر چپه کړه. نواول هغه خلگ چی ددی خخه وغورځول سو هغه ددوی شریفان خلگ وه: مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ (سورة هود ۸۳ \ ۸۴) اوسجیل فارسی لفظ دی معرب دی اوهغه قوی ته ویل کیږی چی پوخ سوی وی (مَنْضُودٍ) (سورة هود ۸۳ \ ۸۴) یعنی یوډبل په سی راروان وه پرلپسی (مُسَوِّمَةً) (الذاریات ۳۴) یعنی غت غت ولیکل سو په هریوکانی باندی نوم دهغه شخص چی په هغه پسی رالیږل کیدی دهغه کانی نوهغه به یې بالکل ذری ذری کی.

لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (الذاریات ۳۴) اولکه څنگه چی یې فرمایلی دی: وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (سورة الشعراء ۱۷۳)، وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى (۵۳) فَغَشَّاهَا مَا غَشَّى (۵۴) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى (سورة النجم ۵۳ \ ۵۵) یعنی اړول ددی چپه لوړه حصه ددی لاندی کول اولاندی حصه ددی لوړه کول اوپه دوی باندی یې دکانو باران وکی چی پرلپسی وو، اوپه هرکانی به دهغه سپی نوم موجود وو اولیکل سوی وو دچادپاره به چی هغه رالیږل کیدی اوهرکانی به په خپل سپی باندی راغورځیدی په حاضرینو کی اوهغه چی مسافر وو اودکلی خخه دباندی وو پرهغوی به په هغه ځایونو کی راولویدی چی په کم ځای کی هغوی په هغه وخت کی وه اوویل سوی دی چی دلوط علیہ السلام نبخه ورسره وتلی وه ددی کلی خخه. خودی چی کله اواز واوریدی اودکلی رالویدل یې ولیده نوپه شایې وکتل اودالله ﷻ دامر مخالفت یې وکی نوپه دی باندی هم یوکانی را ولویدی اودایې خیره کړه نودی خلاف کړی وو مخکی هم اووس یې هم خلاف وکی. اودا هغه وه چی په میلنو یې خلگ خبرکړی وه په خپل قوم کی. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةً تُوحِ وَأَمْرًا لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (التحریم ۱۰) دوی دواړو خیانت کړی وو دخپل خاوندسره په نه منلوددین کی. اودلته دامراده دی چی دوی فاحشی وی هیڅکله داسی نه ده. ولی چی الله ﷻ هیڅ پیغمبرته داسی نبخه نه ورکوی چی هغه

بدکاره افاحشه وی لکه څنگه چې ابن عباس[ؓ] ویلی دی چې هیڅ کله باغي سوی نه ده دپیغمبر ښځه. اوچاچي ددی خلاف خبره وکړه نودابه دده ډیره غټه غلطی وی. الله ﷻ په قصه د(افک) کی یعنی هغه بهتان چې په عائشه (رضی الله عنها) باندی تړل سوی وو، کله چې نازل سو براءت دام المومنین چې لور دابوبکر الصديق وه ښځه درسول الله ﷺ ده، کله چې دی ته وویل افک والا هغه چې ویلی یې وه نوالله ﷻ مومنانو ته زجر اوزورگیرنه ورکړه او ویې بیړول دهغه څه باره کی چې څه یې ویلی وه: **إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (۱۵)** وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (سورة النور ۱۵/۱۶) یعنی پاکی دی وی ستادپاره چې وی دی ستا ښځه په دی صفت سره. اوقول دالله ﷻ په دی ځای کی: وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ (سورة هود ۸۳/۸۴) یعنی داسزا لیری نه ده، په دې باندی تصریح کړیده امام شافعی او احمد بن حنبل او دارنگه ډیر علماء دامت.

اودارنگه یې حجت نیولی دی په هغه روایت سره چې امام احمد ذکرکړی دی اواهل السنن هم ذکرکړی دی دحدیث د عمر بن ابی عمر څخه چې دی نقل کوی د عمرمه څخه اودی دابن عباس څخه، چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: څوک چې تاسی پیداکی دهغه چا څخه چې ددوی سره مشابهت کوی اوددوی په شان کارکوی. نوددی وجی څخه بعضو علماوو داقول کړی دی چې ددی کار والا سړی به رجم کول کیږی که څه هم واده یې نه وی کړی یایې واده کړی وی. اوپه دی چې کاریې کوی په شان دقوم لوط نوافل او مفعول دواړه قتل کی. (۱) اوامام ابو حنیفه (رحمه الله علیه) داقول کړی دی چې اللاتط به دغره دسر څخه راغورځول کیږی او دلورې خوا څخه به کانی پر راویشتل کیږی لکه څنگه چې دقوم لوط سره سوی دی.

وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ اوگرځولی دی الله ﷻ هغه ځای ددوی یووړوکی سمندر چې دهغه داوبو څخه څوک فائده نه سی اخستلی. اونه دهغه مزکی څخه څوک فائده اخستی سی کم چې یې خواته ده. نووگرځیده داعبرت اومثال اووعظ اونښانه دالله ﷻ په قدرت باندی او دهغه په عظمت باندی اودهغه په عزت باندی په انتقام اخستلو کی دهغو څخه چې دالله ﷻ اودهغه دپیغمبر تکذیب کوی اومخالفت کوی اوپه خپلو خواهشاتو پسې روان وی، او دا دلیل دی په رحمت دالله ﷻ باندی په خپلو ښو بندگانو باندی په نجات ورکولو سره دوی ته ددغه عذاب څخه اودهلاکت څخه اورا ایستل دوی دتیارې څخه ډرنا خوا ته.

(۱). الترمذی: کتاب الحدود، باب ماجافی حد الوطی (۱۴۵۶/۴) دحدیث د عمر بن ابی عمر څخه اودطریق د عاصم بن عمر څخه چې دی یې نقل کوی دسهل څخه.

لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۸)** **وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۸ ۹)** اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: **فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ (۷۳)** **فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (۷۴)** **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ (۷۵)** **وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ (۷۶)** **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ۷۳ ۷۷)** يعنى په سترگو د فراست سره چي ورته وکتل سي نوپته لگيږي چي څنگه بدل کړي دي الله ﷻ دغه خلک اوددي محکه اوکلي؟ اوڅنگه يې آبادکړي دي وروسته د خرابيدلو ددي څخه؟ لکه څنگه چي روايت ذکرکړي دي ترمذي مرفوعاً: تاسي ويبريږي د فراست دمومن څخه ولي چي دي کتل کوي په نور دالله ﷻ سره (۱) اوبيايې ووايه: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ** اودا قول: **وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ** يعنى په داسي لاري باندې چي نن ورځي پوري قائمه ده.

لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِينَ (۱۳۷)** **وَبِاللَّيْلِ أَفَلًا تَعْقِلُونَ (سورة الصافات ۱۳۷ ۱۳۸)** اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: **وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيْنَهُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (سورة العنكبوت ۳۵ ۳۶)** اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: **فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳۵)** **فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۳۶)** **وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ۳۵ ۳۷)** يعنى موږ ددوي څخه پريښووله يوه نښانه اوپند دهغه خلکو دپاره چي داڅرت څخه بيره کوي اودالله ﷻ څخه بيره کوي اوخپل درب دبيري څخه خپل نفس منع کوي دگناهونو څخه، اوځان دمحارمو دالله ﷻ څخه ساتي اودکار څخه دقوم دلوط عليه السلام ځان ساتي، ددي وجي څخه چي هغه حديث پرتابت نه سي: څوک چي ځان دکم قوم سره مشابه کوي نوهغه به دهغوي څخه وي لکه په يوشعر کي ذکرسوي دي چي (تاسي که بعينه دلوط عليه السلام قوم نه ياست نوهغه هم ستاسي څخه ليري نه دي) نو پوهيدونکي ددي شعر بيره کوي دخپل رب څخه، اوراتگ کوي په هغه څه چي الله ﷻ يې امرکوي، اودنبي عليه السلام ارشاد وي، اوراتگ کوي هغه زنانو ته چي الله ﷻ دوي لره پيدا کړي دي اوځان ساتي داتباع دشیطان څخه، ولي چي بيا پرده باندې هم دهغه عذاب حق کيږي، اوداخليږي لاندې تردې قول دالله ﷻ: **مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۸۳)**.

* * *

(۱). الترمذي كتاب التفسير، سورة الحجر (۵/۳۱۲۷) ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث غريب دي موږ داپيژنو صرف هم په دي اعتبار سره اونور اعتبارات اوووجهي ورلره نسته اودارنگه روايت ذکر سوي دي دبعضو اهل علم والوو څخه اوپه الحليه کي (۱۱۰/۲۸۱) حديث دابي سعيد څخه اوطبراني په الکبير کي (۸/۷۴۹۷) ذکرکړي دي اوويلي دي الهيتمی په المجمع کي (۱۱۰/۲۲۸) چي راوي ددي طبراني دي اواسناد ددي حسن دي.

قصه دمدين قوم دشعيب عليه السلام

ددوى په باره كى الله ﷻ فرمايې: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ (۸۵) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَادْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فكَثَرَكُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (۸۶) وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۷) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ (۸۸) قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (۸۹) وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ أَتَيْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (۹۲) فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۸۵-۹۳) اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ (۸۴) وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵) بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (۸۶) قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاطُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (۸۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاجُ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (۸۸) وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ (۸۹) وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ (۹۰) قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْ لَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ (۹۱) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِي إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُّحِيطٌ (۹۲) وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (۹۳) وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا

مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٩٤) كَانَ لَمْ يَغْتَوِ فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعْدَتْ ثُمُودُ. (سورة هود ٨٤\٩٥)

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ (٧٨) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ (سورة الحجر ٧٨\٧٩).

اودارنگه الله ﷻ په سورة الشعراء كي فرمايلي دي: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (١٧٦) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٧٧) إِنِّي لَكُم رَسُولٌ أَمِينٌ (١٧٨) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٧٩) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٨٠) أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (١٨١) وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ (١٨٢) وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (١٨٣) وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّ الْأُولِينَ (١٨٤) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (١٨٥) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَطْنُكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (١٨٦) فَاسْقُطْ عَلَيْنَا كَسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٨٧) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (١٨٨) فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابٌ عَظِيمٌ (١٨٩) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٩٠) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ١٧٦\١٩١).

اهل مدين عرب قوم وه چي اوسيدله په خپل كلي كي چي (مدين) نوم يې وو هغه محكه چي دمعان سره نژدى وه په اطرافو د شام كي. هغه چي نژدى دي دحجاز سره په خنك دسمندر دلوط ﷻ. او وو ددوى ليرى والى د نژدى والى سره. اومدين يوه قبيله وه چي دا خاى په دوى مشهور سوى وو،

اودوى اولاد دمدين بن مديان بن ابراهيم ﷻ وه. اوشعيب ﷻ ددوى نبى وو چي دى زوى دميكيل بن يشجن وو، ابن اسحاق ويلي دي. ده ته په سريانى ژبه كي (يترون) ويل كيږي اوپه دى كي شبهه ده. اوبعضو داويلي دي چي شعيب بن يشخر بن لاوى بن يعقوب دي، اوبعضو داويلي دي چي شعيب بن ويب بن عيفان مدين بن ابراهيم ﷻ دي، اوويل سوى دي چي شعيب بن صيفور بن عيفا بن ثابت بن مدين بن ابراهيم ﷻ دي. اودارنگه نور اقوال هم دده په نسب كي ذكر سويدي.

اوابن عساكرويلي دي: چي ويل سوى دي چي انا دده، اويا مور دده، لور دلوط ﷻ ده. او دى دهغو كسانو څخه وو چي په ابراهيم ﷻ باندې يې ايمان راوړى وو اودهغه سره يې هجرت كړى وو اودهغه سره دمشق ته ننوتلى وو. دوهب بن منبه څخه نقل دي چي دوى ويلي دي. ده اوملغم دواړو په ابراهيم ﷻ باندې ايمان راوړى وو په هغه ورځ باندې چي

ابراهيم عليه السلام په اور کې اچول سوی وو، اودده سره یې هجرت کوی وو شام ته نوده ته یې په نکاح باندې دواړې لونی دلو ط علیه السلام ورکړی. اودا ابن قتیبه ذکر کړی دی. اوپه دی قول دده کی شبهه ده. اودارنگه دابو عمر بن عبدالبر په (استیعاب) کی په ترجمه دسلمه بن سعد العنزی کی دی چی په نبی علیه السلام باندې یې په عنزه مقام کی ایمان راوړی دی نوددی وجی څخه ورته نسبت دعنزه کیږی، نودی وایې: ښه ځای اوکلی عنزه دی ولی چی دلته دشعیب علیه السلام نصرت سوی دی اودموسی علیه السلام نصرت په کی هم سوی وو: نوکه داروايت صحیح وی نوپته لگیږی چی داشعیب علیه السلام دموسی علیه السلام خسر دی اودی دقبیلې د عربو څخه دی چی ورته عنزه ویل کیږی، ولی چی دوی وه ددی څخه وروسته په ډیری مودی سره. اوپه حدیث دابو ذرکی هغه چی ذکر دی په صحیح ابن حبان کی په ذکر دانبیاوو اورسلانو کی چی دی وایې: څلور ددوی څخه په عربو کی دی چی هغه: شعیب: هود، صالح، اوستانی علیه السلام دی ای ابو ذره (۱) اوبعضو سلفو شعیب علیه السلام ته (خطیب الانبیاء) ویلی دی. دده دفصاحت او بلاغت دوجی اودارنگه ابن اسحاق فرمایلی دی په نقل کولو سره دبشربن جوبیر څخه او دمقتل څخه اودابن عباس څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ به کله ذکر دشعیب کوی نو ورته به یې خطیب الانبیاء ویل. (۲)

او وو اهل مدین والا چی ځوزان به یې غورځول په لاره کی اولاروی به یې تنګول، او عبادت به یې کوی (ایکه) دایو بوټی دی چی ډیرګن دی اوپرشا وخوا یې نورډیر بوټی وی، اودوی په معامله کی یعنی رانیولو اوخرڅولو کی ډیر بدبخته وه چی دخلګو څخه به یې په دوکه بازی سره اوپه ناپ اوتول کی په کمی سره پیسی وهلی، دخلګو څخه به یې پیسی زیاتی اخستلی اوشیان به یې کم ورکول. نوالله ﷻ دوی ته شعیب علیه السلام په طور پیغمبر راولیږی چی هم ددوی دقوم څخه وو نودوی ته یې دعوت ورکی دالله ﷻ خوا ته اودهغه دعبادت خواته چی دهغه عبادت وکی په یوازی والی سره اوشریک ورته نه ګرزوی، اودوی یې منع کول ددی کارونو څخه چی بدکارونه وه اونامناسب کارونه وه، نوبعضو په دی کی ایمان راوړی اوډیرو اظهار دکفر وکی، تردی چی الله ﷻ خپل عذاب پرمسلط کی، اوهغه ذات بادشاه دهرڅه دی اوحمید ذات دی لکه څنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ (سورة الاعراف ۸۵) یعنی دلالت اوبښکاره حجت، اودلیل چی قاطع دلیل دی په رښتنوالی دده باندې اوپه دی باندې چی الله ﷻ دارسول مقرر کړی دی په دوی کی، اوهغه معجزی چی الله ﷻ دده په

(۱). داضعیف دی راوی ددی ابن حبان دی (۹۴۱) (۲۰۷۹۱۲).

(۲). حاکم فی المستدرک (۸۲۵۱۲) اوسکوت اختیار کړی دی الذهبی پردی باندی. اوتاریخ الطبری (۲۲۹۱۱).

لاس سره ښکاره کړې دی هغه موږ ته نه دی رانقل سوی تفصیلاً. که څه هم داپه الفاظو کی اجمالاً داخلېږي: فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا (سورة الاعراف ۸۵) امر يې وکی دوی ته په عدل باندی اودوی يې منع کړه دظلم څخه او و وعده يې ورکړه په خلاف کولو ددی باندی.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۸۵) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ (سورة الاعراف ۸۵ \ ۸۶) یعنی په لاره کی (توعدون) یعنی تاسی وعده ورکوی خلکو ته چی پیسی به ورڅخه اخلی اودارنگه يې تاسی بیروی په لاره کی. السدی ویلی دی په تفسیر خپل کی دصحابه وو څخه: وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ (سورة الاعراف ۸۵) یعنی دوی به دلاروی څخه لسمه حصه دمال دهغه اخستله.

اواسحاق بن بشر ویلی دی په نقل کولو سره دجویر څخه دی نقل کوی دالضحاک څخه دی دابن عباس څخه دی وایی چی: دوی ډیر باغیان خلگ وه چی په لاره کی به کښیښته، او دخلکو څخه به يې په زوره پیسی اخستلی، اودوی اول خلگ وه چی داسنت يې ایجاد کی. وَتَصَدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا (سورة الاعراف ۸۶) منع يې کړه دوی دشکولو دلارۍ څخه. وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ۸۶) دوی ته يې یادابنت وکی په نعمت دالله ﷻ سره اودوی ته يې تحذیر ورکی دعذاب دالله ﷻ هغه که چیری دوی خلاف وکی دهغه څه چی دوی ته ویل کیږي اودوی ته دهغه امر کیږي. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په بلی قصی کی: وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ (سورة هود ۸۴) یعنی تاسی دهمیشه دپاره په دی لاری باندی تگ مه کوی نوالله ﷻ به هغه څه چی تاسی ته يې درکړی دی نو دهغه څخه به برکت وباسی، اوتاسی به غریبان کی اوهغه مالدارۍ به ستاسی څخه لیری کړی کم چی ستاسی سره ده. اودا تاسی راکشوی دآخرت دعذاب خوا ته، اودچاچی دغه گناه اودا بله گناه دواړه یوځای سی، نودابه واقع سی په ډیرغت تاوان کی. نواول يې دوی منعه کړه دهغه کارونو څخه کم چی دوی کول اوبیایي تحذیر ورکی دوی ته دعذاب دالله ﷻ څخه، په دی دنیاکی اوپه آخرت کی ولی چی دآخرت عذاب بیادیر دردناکه وی، اودوی ورسره ضدشروع کی په سخت ضد سره وروسته تردی بیان دشعیب علیه السلام: وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵) بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ (سورة هود ۸۵ \ ۸۶). ابن عباس اوحسن بصری ویلی دی: بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ یعنی رزق دالله ﷻ ستاسی دپاره ډیره ښه ددی څخه چی تاسی شکول کوی.

اوابن جرير ويلی دی. هغه چی زیات پاته کیږی تاسی ته وروسته ترناپ اوتول ترهغه ښه دی ستاسی دپاره هغه چی کم الله ﷺ ستاسی په تقدیر کی لیکلی وی. اودارنگه نقل دی داروایت دابن عباس خخه اودحسن خخه، اوداشبیه دی ددی قول دالله ﷺ سره: قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ (سورة المائدة \ ۱۰۰) یعنی هغه لږ حلال مال ستاسی دپاره ډیرښه دی دهغه ډیرو حرامو خخه هرڅه چی حلال دی په هغه کی برکت سته اوپه حرامو کی برکت نسته که څه هم ډیردی، يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ (سورة البقرة ۲۷۲). وقال رسول الله ﷺ: سود که څه هم ډیرښکاری خولږ وی (۱) راوی ددی احمددی.

اودا رکم الله ﷺ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: خرڅونکی اوخستونکی دواړو ته اختیار سته ترهغه پوری چی جلا سوی نه وی که چیری دوی ریشتیا وایی اوصفا بیان وکی نودوی ته به په دی کی برکت واچول سی اوکه دوی څه خبره پته کړه اودروغ یې وویل نوهغه برکت به ورڅخه ختم سی (۲) اومقصودی خبره داده چی گټه حلاله برکتی وی که څه هم کمه وی اوحرام که څه هم ډیر وی خو برکت پکښی نه وی نوددی وجی څخه نبی دالله ﷺ شعيب ﷺ وفرمایل: بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، اوداقول دالله ﷺ: وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (هود \ ۸۲) یعنی داڅه چی زه تاسی ته وایم داتایو دالله ﷺ درضادپاره وکی اوزه نه یم ستاسی حفاظت کونکی بلکی هغه ذات دی. قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاحُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود \ ۸۷) دوی ورته وویل دمسخری په طور سره اوستهزاء سره: دالمونخ ستا تاته داامر کوی چی موږ پریږدو هغه څه چی زموږ پلرونو اونیکه گانو دهغه عبادت کوی؟ اوموږ معامله ونه کړو مگرپه هغه شکل چی ته یې غواړی اوته په راضی یی اوپریږدو هغه معامله چی زموږ په کی فائده ده اوموږ ښه په خوشحاله کیږو؟ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ .

ابن عباس اومهیمون بن مهران اوابن جریج اوزید بن اسلم اوابن جریر ویلی دی: داویلی دی دښمنانو دالله ﷺ شعيب ﷺ ته په طور داستهزاء اومسخرو په ده پوری.

(۱). ابن ماجه: کتاب التجارات، باب التغلیظ فی الربا (۲۷۹۸۲) حدیث دابن مسعودڅخه په دی لفظ سره: نسته څوک چی خپله پیسه زیاته کړی په ربا سره یعنی سود مردار دی نودهغه واپسی به لږو ته کیږی. اوپه زوائدو کی ذکر دی اسناد ددی صحیح دی اوسړی ددی ټول ثقه دی.

(۲). صحیح البخاری: کتاب البیوع، باب البیعان بالخیار مالم یفترقا (۲۱۱۰۱۴) حدیث دحکیم بن حزام خخه، مسلم کتاب البیع، باب ثبوت خیارالمجلس فی البیع (۱۷۲۱۱۰) حدیث دحکیم بن حزان خخه، اوترمذی په کتاب البیوع کی باب ماجاء فی البیعین بالخیار مالم یفترقا (۱۲۴۲۱۳).

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (سورة هود \ ۸۸) دا دده نرموالي دخبرو دی ددوی سره اومهربانی ده دده پردوی په واضحه طریقه سره. ده وویل دوی ته: إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ، یعنی پرنسکاره امر دالله ﷻ دطرفه اوهغه زه رالیږلی یم تاسی ته، وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا یعنی نبوت اورسالت، یعنی عام یې کی په تاسی باندی ددی معرفت، نوزما به په تاسی کی څه حيله کیدی سی؟

اودارنگه نوح ﷺ هم خپل قوم ته فرمایلی دی وه. اوداقول دده: وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ یعنی زه تاسی ته امرنه کوم دیوکار چی زه په کی ستاسی څخه مخالفت کوم بلکی چی دکم کار څخه تاسی منع کوم دهغه نه په خپله هم منع کیږم او اول به ورڅخه زه منعه کیږم. دی ته ویل کیږی صفت محموده چی ډیرنه صفت دی اولور صفت دی، اوددی په ضد کی صفت ذمیمه دی یعنی بدصفتونه لکه څه رنگه چی داپه علماوو دبنی اسرائیلو کی دی اودهغه په جاهلو خطیبانو کی دی. الله ﷻ فرمایلی دی: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تُلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة البقره \ ۴۴)

اودارنگه ددی سره موږ ذکرکړی دی هغه قول درسول الله ﷺ چی فرمایلی دی: رابه وستل سی په ورځ دقیامت یوسری نووبه وغورځول سی په جهنم کی نودی به وخرخول سی داسی چی دده کولمی به دخیتي څخه راولویږی نوپرده به تاویږی داسی لکه څنگه چی خر پر میچن تاویږی، نوراهول به سی جهنمیان ټول اوورته وبه وایی چی: ای فلانکیه. ولی په تا څه سوی دی؟ آیاته نه وی چی تابه امرکوی په نیکی سره اومنع به دی کوله دبدی څخه؟ نودی به وایی چی ولی نه، خوما به منع کوله دبدی څخه اوپه خپله به می نه کول، اوامر به می کوی په نیکیو باندی اوپه خپله به می نه کول (۱) اوداصفت مخالف دی دانبیاوو څخه، پس هرڅه چی هغه سرداران دی اوعقلمند علماء دی، هغه چی بیره کوی دالله ﷻ څخه په غیب سره، نودهغوی حال به داسی وی لکه څه رنگه چی شعيب ﷺ ویلی دی: وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ (سورة هود \ ۸۸) یعنی زما اراده نه وی په هرامر زماکی مگر اصلاح دکارونو اودخبرو ستاسی (وَمَا تَوْفِيقِي) یعنی په ټولو احوالو کی: إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ یعنی په هغه باندی می توکل دی اوهغه زما دټولو کارونو جوړونکی دی اوهغه ذات ته زما واپسی ده اوزمادهر کار هغه ته واپسی ده مقام دترغیب

(۱). صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق باب صفت النار وانها مخلوقة (۳۲۷۷۲) اوطراف ددی په (۷۰۹۸) اومسلم په کتاب الزهدکی، باب عقوبت من امر بالمعروف ولایفعله (۱۱۸۱۱۸) واحمد (۲۰۱۵، ۳۰۷، ۲۰۲، ۲۰۵).

دی. اوبیایې نقل وکی یو قسم ترهیب ته نویې فرمایل: **وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ** (سورة هود ۸۹). یعنی تاسی ته به دابغض او کینه هیڅ فائده درنه کړی مگر داچې دالله ﷻ عذاب به په ځان باندې حلال کړی، په شان دمخکنیو قومونو، لکه قوم دصالح، هود، انوح، سو هغوی هم خلاف وکی دپیغمبرانو نوبه ځانونو یې دالله ﷻ عذاب حلال وگرزوی. اودا قول دده: **وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ** ویل سوی دی چې ددی څخه مراد زمانه ده یعنی قوم لوط ستاسی څخه دومره مخکې نه دی تیرسوی چې تاسی ته دهغه دهلکت خبره نه بې رارسیدلی بلکې ضرور به تاسی اوریدلی وی دهغوی په باره کی. اوویل سوی دی چې مراد ددی څخه لیری والی دزمانی نه دی بلکې لیری والی دمکان مراد دی، یعنی دا قوم لوط ستاسی څخه دومره لیری نه دی. اوویل سوی دی چې مراد ددی څخه کارونه اواقوال یعنی خبری ددوی دی، نو مطلب داسو چې تاسی اوقوم لوط په کارونوکی اوپه خبروکی سره دومره لیری نه یاست. اوجمع والی ددی اقولو په مینځ کی ممکن دی، ولی چې دوی نه دهغه څخه لیری نه وه نه په مکان کی اونه په زمان کی اونه په صفاتو کی. اوبیاده راوستی ترهیب په ترغیب باندې نو ویې ویل: **وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ** (سورة هود ۹۰) یعنی تاسی لیری ووځئ دهغه څخه چې تاسی په کی یاست اوتوبه وکارې خپل رب ته هغه ذات چې بخښونکی اومهربانه دی اومحبت کونکی دی، لکه چاچې توبه وکښل الله ﷻ ته نوهغه یې وبخښی اودمور څخه ډیر زیات پرمهربانه سی، (ودود) اودی هغه محبت کونکی دی که څه هم چې وروسته دتوبی څخه وی، اوکه څه هم وروسته دغټو غټو گناهونو څخه وی.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا (سورة هود ۹۱) روایت ذکرسوی دی دابن عباس اوسعید بن جبیر اوثوری څخه چې دوی ویلی دی: وو داشعيب ﷺ په سترگو پوند. اودارنگه په حدیث کی نقل سوی دی مرفوعاً: ده ژپلی دی په محبت دالله ﷻ کی تردی چې سترگی یې پندی سوی وی، نوورکی الله ﷻ ده ته نظردده، اوورته یې وویل چې ای شعيبه ته ژاړی ددی وجی چې ته داور څخه بیرېږی؟ یاستا ډیرشوق کیږی جنت ته؟ نوده په جواب کی وویل بلکی زه ژاړم ستادمحبت دوجی نوکله چې زه تاوونیم نویامی څه پروا نسته چې په ماباندی څه کول کیږی، نووحي ورته وسوی: چې مبارکی دی وی تالره دلیدلو زماسره، نوددی وجی څخه می ستاپه خدمت کی موسی بن عمران ولگوی چې هغه زماکلیم دی یعنی زماسره یې خبری کړی دی. راوی ددی الواحدی دی چې نقل کوی دمحمد بن علی الکوفی څخه دی دعلی بن الحسن بن بندار څخه دی دعبداالله محمد بن اسحاق الرملی

څخه اودی دهشام بن عمار څخه اودی داسماعيل بن عباس څخه (۱) دی يحيى بن سعيد څخه دی دشداد بن اوس څخه دی دنبی ﷺ څخه هم په دی طریقی سره اوپه دی کی ډیر غرابت دی، اودی ته خطیب البغدادی ضعیف ویلی دی. اودا قول ددوی: وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ (سورة هود ۹۱) دی دوجی د کفر ددوی څخه چی انتها ته په کی رسیدلی وه اودوجی دعناد څخه چی ډیر سخت ضداو عنادیې وو، ورته به یې ویل چی ستا دخاندان خطر نه وای نوموړ به ته رجم کړی وای، اولکه څه رنگه چی ورته ویلی دی دوی: مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ (سورة هود ۹۱) دوی به ورته وویل چی موږ ستاپه ډیرو خبرو باندی نه پوهیږو، ولی چی موږ ددی طلب نه کوو اوزموږ ورته اراده نسته اونه موورته همت سته. اوداپه شان دقول دکفارو دقریشو وو چی رسول الله ﷺ ته به یې فرمایل: وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ (سورة فصلت ۵) اودا قول ددوی: وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا (سورة هود ۹۱) یعنی پریښوول سوی او کمزوری (وَلَوْلَا رَهْطُكَ) یعنی قبیله ستا اوخاندان ستا: لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ، نوموړ به ته رجم کړی وای: قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ (سورة هود ۹۲) یعنی تاسی زما دقبیلې اوخاندان څخه بیرېږی اوزما رعایت کوی اودهغه الله دعذاب څخه نه بیرېږی؟ اوزما رعایت نه کوی ددی لحاظ څخه چی زه پیغمبر یم؟ نووگرځیدی قوم زماپه تاسی باندی گران اوعزتمند دالله ﷻ څخه: وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا (سورة هود ۹۲) یعنی هغه ذات خبردار دی اوپوه دی په هغه څه چی تاسی یې کوی اوراگیرونکی دی هغه لره، اوتاسی ته به سزا درکوی په هغه ورځ چی هغه ته به بیرته واپس کیږی. وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (سورة هود ۹۳) دا امر یوه سخته وعده ده اوتاکید دی دوی ته دعذاب اودوی ته تاکید دی ددی خبری چی په دی خپلو کړو باندی دی روان اوسی اوداخپله طریقه راوینسی، ژردی چی دوی ته به پته ولگیږی چی چالره دی کور داخرت اوچالره دی هلاکت: مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ (سورة هود ۹۳) یعنی په دی ژوند ددنیاکی (وَيَجِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ) یعنی په آخرت کی (وَمَنْ هُوَ

(۱). دا اسماعیل بن عیاش دی، ابوحاتم ویلی دی: وو اسماعیل بن عیاش دکلکو اومضبوطو حافظانو څخه په یادولو حدیث کی نوکله چی غټ سو نوپه حفظ کی یې تغیررالی، دایې نقل کړی دی داوزاعی څخه اوده دالزهري څخه ده دسعید بن المسیب څخه ده د عمر بن الخطاب څخه. اودارنگه روایت کړی دی دیحیی بن سعید الانصاری څخه ده دانس بن مالک څخه. اوداهل شام څخه دی، ددی پیدائش په کال (۱۰۶) کی سوی دی، اووفات یې سوی دی په کال (۱۸۱) هجری کی.

کذب) اوڅوک درواغجن دی په موږ دواړو کې په باره دهغه څه کی چی خبردرکول سوی دی اوزیری درکول سوی اوبیره درکول سویده: وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ داپه شان ددی قول دی: وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (سورة الاعراف ۸۷) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ (۸۸) قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (سورة الاعراف ۸۸ ۸۹) دوی اراده وکړه دځانونو سره چی داڅه کسان چی په شعيب عليه السلام باندی یې ایمان راوړی دی دوی به بیرته خپل دین ته راواړوو، نوشعيب عليه السلام ددوی سره په جگړه سو، اوورته یې وویل آیا چی موږ نه غواړو نوبیا هم یعنی په زوره باندی، اودوی تاسی ته نه راځی په اختیار ددوی سره، مگر که دوی راځی نوپه زور ستاسی باندی اودوجی دبیری ستاسی څخه، اودا ددی وجی څخه چی یوزړه ته یووار ایمان ورکښته سی نوبیا دهغه څخه نه راوځی اونه څوک بیا دهغه څخه راځی قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا (سورة الاعراف ۸۹) یعنی هغه زموږ دپاره کافی دی اوهغه زموږ خلاصونکی دی اوهغه ته زموږ ورتگ دی په هریوه کارکی، اوبیا یې طلب دفتحي وکی په خپل قوم باندی، نوکامیاب کړه الله جل جلاله دوی په هغه کافرانو باندی اودوی ته یې په تیزی سره هغه عذاب ورکی دکم چی دوی مستحق وو: رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ یعنی ته ښه حاکم یې. نوده دعا وغوښتله دالله جل جلاله څخه، اوالله جل جلاله دښی دعاکله هم نه ردوی په باره دنصرت کی په قوم کافرانو باندی: وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (سورة الاعراف ۹۰) اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ، ذکرسوی دی په سورة الاعراف کی چی دوی هلاک سوی دی په ښوریدلو دمزکی سره یعنی مځکه پر ښورول سوی وه، او زلزله پرواستل سوی وه چی سخته زلزله وه چی ددوی څخه یې ساگانۍ وایستلی اوتش بدنونه پاته سوه، اوددوی حیوان دمزکی لکه دکانیو وچ کلک سو نه په کی روح وو اونه په کی حرکت.

اودارنگه الله جل جلاله په دوی باندی مختلف اقسام عذابونه راټول کړی وه، داددی وجی څخه چی کله دوی داکارونه شروع کړه اوپه انتهاء کی ورته ورسیده، نوالله جل جلاله په دوی باندی داسی زلزله راوسته چی ټول حرکات یې ورجام کړه، اوداسی لوړه چیغه یې پرا وایسته

چې هغه ټولې چيغې يې په ختمې کړې اوداسې سايه يې پرراوليرېدل چې دهغه څخه يې داور شغلې ورباندې را واورول سوي چې دوی ورته دغونډيو اودرختو څخه راټول سوي وه. خو ليکن الله ﷻ په هرسورة کې چې څنگه دهغه ځای سره مناسب وي ذکرېې کړې دي ددوی قصې، لکه څنگه چې دوی وعده ورکړې وه رسول دالله ﷻ شعيب ﷺ ته دا ايستلو دده دکلي څخه اويا دده واپسې هغه دين ته کم چې ددې خلکو وو. نوالله ﷻ وفرمايل: فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (سورة الاعراف ۹۱) نودوی چې کمه وعده شعيب ﷺ ته ورکړې وه نوهغه پردوی باندې چپه سوه. اوهرڅه چې په سورة هود کې ذکردي: نوهلته يې ويلی دی چې دوی هلاک سوي دي په چغې سره نوکله چې دوی سهار کې نودوی پراته وه تش بدنونه چې روح په کې نه وو، ولی چې دوی خپل نبی ته په استهزاء سره اوپه مسخرو داويلی وه: أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود ۸۷) نومناسب داوو چې چيغه يې ذکرکړه ولی چې داپه شان دزجروو دهغه خبرې څخه چې دوی کوله خپل نبی شعيب ﷺ ته، نوراله پردوی باندې داسې چيغه چې دوی يې چپه کړه اوداسې زلزله چې دهرڅه څخه يې حرکت ختم کې. اوهرڅه چې په سورة الشعراء کې دی نوپه دې کې يې داسې ذکرکړې دي چې پردوی باندې عذاب راغلی دی دسايې، اودا وو جواب دهغه څخه چې دوی يې طلب کړې وو، اودانژدې والی وو هغه ته چې دوی ورته رغبت کوي، دوی ويلی وه: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (۱۸۵) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (۱۸۶) فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۸۷) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (سورة الشعراء ۱۸۵-۱۸۸). الله ﷻ فرمايلي دي اوهغه اوريدونکي اوکتونکي ذات دي: فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۸۹) اوبعضو داگمان کړې دي لکه قتاده سو اوداسې نورو: چې اصحاب الايکه جلا امت وو دمدين څخه، نودا قول ددوی ضعيف دی. اودوی دی خبرې ته مائل کړې دي دوی دوو قولونو يودا: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (۱۷۶) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ (سورة الشعراء ۱۷۲-۱۷۷) اودلته يې ورته د: أَخُوهُمْ تَكِي نه دی ذکرکړې ورورېې ورته نه دی ويلی. لکه څه رنگه چې يې بل ځای فرمايلي دي: وَالْيَ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا (سورة الاعراف ۸۵، هود ۸۴، العنکبوت ۳۲) اودوهم داچې: په يوځای کې يې ورته عذاب ديوم الظله ويلی دی، اوپه بل ځای کې يې الرجهفه يعنی زلزله او الصيحه يعنی چيغه ويلی دی چې په دې سره عذاب ورکول سوي دي. جواب داوولنی: ورور يې ورته ځکه نه دی ويلی په دې آيت کې: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ، ولی چې ددوی دا صفت وو چې دوی به عبادت

دایکه درختی کوی، نوددی وځی ورورولی ورسره مناسب نه وه. اوکله چي يې نسبت دقبیلې وکی نوبیایې ورورولی ذکرکړه ولی چي دقبیلې په صورت کی دایې ورور وو. اودافرق کول ډیر باریک دی اوعظیم فرق دی. اوهرڅه چي ددوی جگړه ده په دی خبری باندی چي یوم الظله یې ویلی ده، نوکه دا دلیل وی پردی خبری باندی چي دا جلا امت وو نوییا خو ددی څخه داهم معلومیږي چي الرجفه اوالصیحه والاهم دوی جلا جلا قبیلې وی، اوداچاهم نه دی ویلی چي داهم دوه نور امتونه وه. اوهرڅه چي هغه حدیث دی چي حافظ ابن عساکر ذکرکړی دی په ترجمه اوتعریف دشعیب رضی الله عنه کی دطریقې دمحمد بن عثمان بن ابی شیبه څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه اودی د معاویه بن هشام څخه دی دهشام بن سعید څخه دی دشقیق بن ابی هلال څخه دی دابی ربیعہ بن یوسف څخه دی دعبداالله بن عمر څخه مرفوعاً: یقیناً قوم مدین اواصحاب الایکه دواړه جلا جلا امتونه دی چي دی دواړو ته الله ﷻ شعیب رضی الله عنه پیغمبر را استولی وو. نوپه دی حدیث کی غرابت دی، اوددی په ټولو سړیوکی کلام دی. اوداشبهه هم پکی سته چي داکلام دعبداالله بن عبدعمر خپل وی، یاددهغه څخه چي ورته رسیدلی وو په ورځ دیرموک کی هغه دوه اقوال دی دبنی اسرائیلو، اوالله ﷻ ښه پوهیږي. اویا دارنگه الله ﷻ ذکرکړی دی داصحاب الایکه والوو دپاره هغه صفت چي په ناپ اوتول کی کمی کول دی چي داصفت یې داهل مدین دپاره هم ذکرکړی وو، نوداخبره په دی باندی دلالت کوی چي دوی دواړه یوقوم دی اودواړه یوامت دی، خو په ډیر اقسامو دعذابونو باندی هلاک سوی دی. اودکرکړی دی په هرځای کی هغه عذابونه چي ده هغه ځای سره مناسب وی.

اوداقول دالله ﷻ: فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۸۹) ذکر سوی دی چي الله ﷻ ددوی څخه (۷) ورځی مسلسل هواء بنده کړی وه اوسخته گرمی یې پر راکنسته کړی وه، نودوی ته به نه درختی یوه فائده ورکوله اونه سایي، نودوی وتښتیده ددی خپل ځای څخه اوبل ځای ته ولاړه، نوپه دوی باندی وریځ راغله اودوی ټول دهغه لاندی راټول سوه ددی دپاره چي ددی وریځی څخه فائده واخلي اولې ارام وکی. نوکله چي دوی ددی وریځی لاندی راټول سوه نوالله ﷻ دلورې څخه عذاب پر رانازل کی په شکل داور نوداور شغلی پر را واورول سوی اومحکه په زلزله سوه ورباندی، اودآسمان څخه ورباندی چیغی ووهل سوی، نوددوی څخه یې روحونه وایستل، اوتش بدنونه پاته سوه، فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۲/۹۱) اونجات ورکی الله ﷻ شعیب رضی الله عنه ته اوهغو کسانوته چي ایمان یې راوړی وو، لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعْبًا وَالَّذِينَ

أَمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴) كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِّمَدِينٍ كَمَا بَعْدَتْ ثُمُودُ (سورة هود ۹۴ ۹۵) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۰ ۹۲) اوييا دارنگه الله ﷻ دخيل نبي په باره كي خبرورکوي چي ده بيره ورکړه دوي ته اودوي يې منع کړه په رتلو سره اوزيري ورکولو سره اوپه بيره ورکولو سره، نوالله ﷻ فرمايلي دي: فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَتَيْتُكُمْ بِرِسَالَاتٍ مِنِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۱ ۹۳) يعني اعراف يې وكي ددوي څخه اومخ يې ورڅخه وگرزوي وروسته دهلاکت ددوي اودايې ورته وويل: اي قومه زما يقيناً ماتاسي ته دالله راكړي رسالت اوييغام راوړسوي اتاسي ته مي نصيحت وكې. يعني ما اداكي هغه څه چي پرما باندې واجب وه دتبليغ څخه اودكامل نصيحت څخه، اوماحرص وكې ستاسي په هدايت باندې په هرهغه طريقي سره چي زماپه وس كي وه، بياهم تاسي ته زماننصيحت فائده درنه كړه، ولي چي الله ﷻ هغه سړي ته هدايت نه كوي چي څوك گمراهي خونبوي، اونه وو ددوي دپاره څوك مددگار اوزه په تاسي باندې نه خفه كيږم وروسته ددي څخه، ولي چي تاسي به زماننصيحت نه قبلوي، اتاسي به بيره نه كوله دورځي دقيامت څخه. نو ددي وجي څخه يې ورته ويلي دي (فَكَيْفَ آسَىٰ) يعني څه رنگه خفگان وكم (عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ) يعني نه قبلوي حق اونه دي خوا ته گوري نودالله ﷻ عذاب يې پرځان باندې واقع كي، اودارنگه ذكركړي دي الحافظ ابن عساكر په تاريخ خپل كي دابن عباس څخه: چي شعيب عليه السلام وروسته ديوسف عليه السلام څخه وو. اودوهب بن منبه څخه دانقل دي چي شعيب عليه السلام په مکه كي وفات سوي دي دهغه مومنانو سره چي دده سره يوځاي وو، اوقبرونه ددوي په مغرب خوا دكعبي كي دي په منځ ددار الندوة اودار بنی سهم كي.

نسل دابراهيم عليه السلام

قصه ددوي مخكي دنوح عليه السلام سره يوځاي ذكرسویده اوهغه څه چي په دوي باندې تيرسوي دي هغه هم موږ بيان كړه.

اوهغه موهم ذكركړه كم حالات چي دده په زمانه كي دلوط عليه السلام دواقعي تير سوي وه نودا رنگه مودقصي دلوط عليه السلام څخه وروسته قصه دمدين اواصحاب الايكة ذكركړه نوموږ هم دقرآن كريم په طرز باندې ذكركړه. اوس موږ شروع كووپه بيان دنسل دابراهيم عليه السلام تفصيلا ولي چي الله ﷻ دده په نسل كي نبوت اورسالت گرځولي دي، نوهربي چي دده څخه وروسته راغلي دي هغه دده په اولاد كي دي.

قصه داسماعيل عليه السلام

او وه دابراهيم عليه السلام دپاره ډير ځامن لکه څه رنگه چي موږ ذکر کړي دي، ليکن په دي کي مشهور دغه دوه دي چي اسماعيل واسحاق دي چي دوي دواړه لوي اوافضل پيغمبران وو په دوي دواړو کي افضل اوبنه اسماعيل عليه السلام دي هغه چي ځان يې قرباني ته وړاندي کړي وو. اسماعيل زوي دابراهيم عليه السلام دي دهاجري قبضي څخه. اوبعضو داويلي دي چي ذبيحه اسحاق عليه السلام دي، اودانقل دي داسرائيلياتو څخه دهغه اسرائيلو څخه چي په تورات کي يې تبديلي کړيده. ددوي دکتاب په نص کي داليکل سوي دي چي اسماعيل عليه السلام پيداسوي وو په هغه وخت کي چي دابراهيم عليه السلام عمر (۸۶) کاله وو واسحاق عليه السلام پيداسوي وو کله چي دابراهيم عليه السلام عمر (۱۰۰) څخه لوړ وو، نودلته داخبره ښکاره ده چي ځوان زوي دده اسماعيل عليه السلام وو نوهم دغه ذبيحه هم وه.

الله جل جلاله فرمايلي دي: فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (۱۰۱) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (سورة الصافات ۱۰۱-۱۰۲) يعني ده اطاعت دخپل پلارو کي په هغه څه کي چي ورته امرسوي وو اوداوعد يې وکړه چي صبر به کوي نوپوره والي يې وکي په دي خپلي خبري باندې او صبريې وکي. اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۴) وَكَانَ يُأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (سورة مريم ۵۴-۵۵). اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: وَادْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ (۴۵) إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذَكَرَى الدَّارِ (۴۶) وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ (۴۷) وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ (سورة ص ۴۵-۴۸).

اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ (۸۵) وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ (سورة الانبياء ۸۵-۸۶).

اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۲۳).

اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة البقره ۱۳۲).

ساودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أأنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ (سورة البقره ۱۴۰).

بيان كړه الله ﷺ دده ښه صفتونه اودى يې پيغمبر وگرزوى، اوبيان يې كړه دده پاكي دهغه څخه كم چى ورته دى كافرانو منسوب كړى وو، اواوريې كړى دى مومنانو ته چى په هغه څه چى په ده باندې نازل سوى دى په هغه باندې ايمان راوړى. او علماء النسب دا خبره ذكر كړيده چى دا اولنى شخص وو چى داس سپرلى يې كړيده، او آس مخكى دده د سپرلى څخه وحشى وو نوده په كى انست پيدا كى، اودارنگه سعيد بن يحيى الاموى ويلي دى په مغازيه كى په نقل كولو سره د يوشېخ څخه چى د قريشو څخه وو ده نقل كړى دى د عبد الملك بن عبدالعزيز څخه دى د عبدالله بن عمر څخه، چى رسول الله ﷺ فرمايلى دى: تاسى واخلى سپرلى او هغه عادت كړى ولى چى داستاسى د پلار اسماعيل ﷺ ميراث دى. او وه داعرب مخكى وحشيان نوده ورلره دعوت وركى په خپل دعوت سره نودوى ورلره جواب وركى. اودى اولنى سړى دى چى په فصيححه عربى كى يې خبرى كړى دى، او وه په مكه كى چى جرهم او عماليقه او اهل يمن والا وه دا هغه امتونه وه چى د ابراهيم ﷺ څخه مخكى وه. اموى ويلي دى په نقل كولو سره د على بن المغيرة څخه دى نقل كوى د ابو عبيده څخه دى د مالك څخه دى د محمد بن الحسين څخه دى دخپل پلار څخه دى د نبى ﷺ څخه چى فرمايلى يى دى: اول هغه سړى چى په عربى باندې يې شروع كړيده هغه اسماعيل ﷺ دى، اودى د (۱۴) كالو وو (۱) اوداموږ مخكى ذكر كړه چى ده واده كړى وو كله چى دى ځوان سو د عماليقه وو څخه، اوبيا ورته پلار امر كړى وو چى ددى څخه جلاسى. اموى ويلي دى: داعماره بنت سعد بن اسامه بن اكيل العماليقى وه. اوبيا دهغه څخه وروسته يې د بلى ښځى سره واده وكى نو پلار ورته امر وكى چى پردى باندې دى خيال وكى اودادى نه پرېږدى، اودا السیده بنت مضاض بن عمر الجهمى وه، اوويل سوى دى چى دا دريمه ښځه دده وه. اوددى څخه يې (۱۲) بچى پيدا سوه اوداتول هلکان وه اوپه دوى باندې نومونه ايښى وه محمد بن اسحاق او هغوى دا دى: نابت، قيذر، ازيل، مېشى، مسمع، ماش، دوصا، اورر، بطور، نبش، طيما، قيذما.

اوهمدارنگه ذكر كړى دى اهل كتابو په خپل كتاب كى چى دا دولس عظيم سريان وه. او وو اسماعيل ﷺ پيغمبر ددغو خلگو كم چى دده خواته اوسيدله او هغه چى پر شا وخواه، ده د قبيلې د جرهم او عماليقه او اهل يمن والاو دپاره. او كله چى ده ته مرگ رالى نوده وصيت وكى خپل ورورته چى اسحاق ﷺ دى اودخپل ورور وريره يې وركړه چى (نسمه) نوم يې وه، نوددى څخه يې د (الروم) په نامه زوى پيدا سو. اوپه بل قول سره دده د (يونان) په نامه

(۱). الديلمى: مسند الفردوس (۹۵/۱) دابن عباس څخه، او الشيرازى په القاب كى د على څخه همدارنگه المتقى الهندى ويلي دى په كنز العمال كى (۳۲۳۰۹۱۱) اودارنگه المناوى په فيض القدير كى ويلي دى (۹۲/۳).

زوی سوی وو اوچاویلی دی چی په اولاد د (العیص) کی الاسبان هم سته، په دی باندی توقف کړی دی ابن جریر.

اودفن سو په الحجر مقام کی دخپل مور څنگ ته، اودده عمر (۱۳۷) کاله وو. اوروايت ذکر کړی دی عمر بن عبدالعزیز چی ده ویلی دی: شکایت وکی اسماعیل عليه السلام خپل رب ته دگرمی دمکی څخه، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړی چی زه به تاته یوه کړکی دجنت خلاصه کم په هغه ځای کی چی ته دفن کیږی دهغه هوا به په تاباندی لگيږی ترورځی دقیامت پوری. اوعرب دحجاز دټولو نسبت دده دوو ځامنو ته کیږی چی (نابت ، اوقیذر) دی.

اسحاق عليه السلام

دده پیدائش سوی وو په دی حال کی چی دده دپلار عمر (۱۰۰) کاله وو، وروسته دورور خپل اسماعیل عليه السلام څخه او وو عمر دساره چی کله ورته دازیری ورکول سو (۹۰) کاله الله جل جلاله فرمایلی دی: وَبَشِّرْهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۱۲\۱۱۳) او ذکر کړی دی الله جل جلاله په مختلفو آیتونو کی دده صفتونه.

اومخکی موږ ذکر کړی دی په حدیث دابی هریره رضی الله عنه کی چی دی نقل کوی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه چی فرمایلی یې دی: کریم زوی دکریم اوبیازوی دکریم یوسف بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. او ذکر کړی دی اهل کتابو داخبره چی اسحاق عليه السلام کله واده وکی (درفقا) سره چی لور دبتوایل ده په ژوندون دپلار کی نودده عمر (۴۰) کاله وو. اوداوچه وه نوده ورته دالله جل جلاله څخه دعاوکره نودی حمل واخستی، نوو سو ددی دوه زامن جوړه چی دیوه نوم (عیصو) وو اودبل نوم (العیص) وو اودی داهل الروم پلار دی اودوهم (یعقوب) دی هغه چی ورته دبنی اسرائیل نسبت کیږی.

اوویل سوی دی چی اسحاق ته دیعقوب څخه عیصو ډیرگران وو، اومور ددی ته یعقوب ډیرگران وو، ولی چی مور اکثره کشر اولاد خونبوی اوورته گران وی اودی وړوکی اولاد ددی وو. نوکله چی دااسحاق عليه السلام ضعیفه سو نوډوډی اوخوراکی ته یې زړه وسو نوالعیص ته یې وویل چی ښکار وکی اوڅه راوړی چی دی ورته بیادعا وکی اودبرکت دعاورته هم وکی. اودا العیص ښکاری وو، نودی ووتی، نوبیاامروکی رفقا یعقوب ته چی دوه گیلگی دی حلال کړی بغیر دخپلو مالونو څخه، اوددی څخه دی داسی خوراکه جوړه کړی لکه څنگه چی پلار ددوی یې غواړی، اوداورته راوړی مخکی دراتگ دورور څخه ددی دپاره چی ده ته دعاوکی، نومور یې ورته کیږی دالعیص واچولی. نوکله چی ده داخوراکه پلارته پخه کړه، نوپلار ورڅخه پوښتنه وکړه چی ته څوک یې نوده ورته وویل چی ستازوی، نوبیا

ورته پلار وويل هرڅه چې اواز دی نو اواز ديعقوب دی او کپړی دالعيس دی. هرکله چې يې ډوډی وخورله اوفارغه سو نودعايې ورته وکړه چې الله ﷻ دی ستا داوولاد رزق هم ډيرکی اوستا اولاددی هم ډيرکی. نوکله چې دی راووتی دخپل پلار لخوا څخه نورالی دده ورور چې العيس دی دخپل پلار خواته اوهغه څه چې پلار يې غوښتی وو هغه يې هم راوپړه، نو ور نژدی يې کړه، نودی پلارورته وويل چې داڅه دی ای ځويه زما؟ نوده ورته وويل چې دا هغه څه دی چې ستاورته زړه سوی وو، نوورته يې وويل چې اياتا ماته يوساعت مخکی دا راوړی نه وه چې ماوخوړل اودعامی درته هم وکړه؟ نوده وويل؟ نه زما دی په الله ﷻ باندی قسم وی، نوده ته پته ولگيده چې هغه دده ورور وو اوپړ ده باندی مخکی سوی دی، نوده په نفس کی هغه ته څړه راغله اوده داهم ذکرکړی دی. چې ده خپل ورورته وعده ورکړه چې کله ددوی مور اوپلار مړه سی نودی به بياوژنی، اوده سوال وکی دخپل پلار څخه نوپلار ورلره نوری دعاگانې وکړی. نوکله چې مور ددوی واوریده هغه څه چې دی العيس يعقوب ته وويل اووعده يې ورسره وکړه دقتل نوي يعقوب ته مور امر وکی چې دخپل ورور لابان خوا ته دی ولاړسی چې په حران کی دی، اوترڅه وخته پوری دی دهغه سره اوسيدی ترڅو پوری چې دده دورور غصه ختمه سی اودا امريې ورته هم وکی چې دهغه دلونو یوی سره واده وکی، اودا خبره دی خپل خاوند اسحاق ﷺ ته وکړه اودايې ورته وويل چې ده ته امر وکی په دی خبری باندی اووصيت ورته وکی اودعاورته وکی، نوده دغه رکم کار وکی. نو ووتی اوجلا سو يعقوب ﷺ ددوی څخه، نوپړده باندی ماښام سو په داسی يوځای کی چې هلته يې خوب وکی، اوپوه ډبره يې راواخيسته اوسرته يې کښيښووله اوبيده سو نوپه خوب کی يې وليده يوه زينه (پايه) چې دمزکی څخه دآسمان خوا ته ختلی وه چې په هغه باندی ملايکی آسمان ته ختلی اوکښته کيدلی، اوالله ﷻ ده ته خطاب کوی چې: زه به په تاسی کی برکت اچوم اوستا نسل به زياتوم، نوکله چې دی دخوب څخه راولاړيدی نوډير خوشحاله سو، اودانډريې وکی چې که په خير سره خپل خاندان ته راسی نوپه دغه ځای کی به عبادت گاه جوړوم، اوهرڅه چې الله ﷻ راکوی په هغه کی به عشر صدقه کوم، اوبيا يې دغه ډبری ته تکیه ولگوله اوپه دی ډبری باندی يې غوړی ولگول ددی دپاره چې پته ورته ولگيدی ددی ځای اوددی ځای نوم يې (بيت ايل) کښيښووی يعنی بيت الله ﷻ کور اودا ځای دبیت المقدس دی چې نن ورځ مشهوره دی په هغه نوم سره دا اول يعقوب ﷺ جوړکړی دی، دابحث به وروسته ذکرکيدی. ويل سوی دی چې کله يعقوب ﷺ دخپل ورور خواته دحران علاقې ته رالی نودده دوی لونې وی چې دمشري نوم (ليا) وه اودکشری نوم (راحيل) وه اوداکشره ډيره ښائسته اوښه هم وه، نوددی خبره يې ورسره ومنله په دی

شرط باندی چی (۷) کاله به دده مالونه خړوی اوساتی. نوکله چی دده پرما ما لابان باندی تیره سوه نوډوډی یې وکړه اوخلگو ته یې دعوت ورکی، اوده ته یې واده کړه خپله مشره لور (لیا) اودا دسترگو څخه کمزوری وه اودشکل څخه هم بدرنگه وه. نوکله چی سهار سو نوده خپل ماما ته وویل چی تاخو زما سره غداری وکړه اودوکه دی راسره وکړه؟ ولی چی ما ستاسره وعده ددی کشری کړی وه چی راحیل ده. نوده ورته وویل چی دازموږ په قانون کی نسته چی موږ وړه ورکو اومشره په کور ناسته وی، نوکه ستا دابله خوښه وی نو(۷) کالو نورکار وکه نودابله به بیا درکړم. نوده (۷) کاله نورکار وکی اودابله یې هم په نکاح کړه، اودا ددوی په هغه ملت کی جائز وه بیا وروسته په تورات کی دامنسوخ سو. اودا یواځی دلیل کافی دی په نسخ ددی باندی، ولی چی دیعقوب عليه السلام په زمانه کی خودا جائز وو اوداکار دیعقوب عليه السلام دلیل دی ددی په جواز باندی. اوپه هبه کی ورکړه لابان هری یوې لورته یوه یوه مینځه نو (لیا) ته یې یوه مینځه ورکړه چی نوم یې (زلفی) وه اوراحیل ته یې (بلهی) ورکړه نولیا الله ﷻ کمزوری کړه ددی وجی چی ددی اولاد سوی وو، نواول هغه چی دیعقوب عليه السلام اولاد سوی وو هغه (روبیل) وو دی دلیا څخه پیدا سوی وو اوبیا دده څخه وروسته شمعون، اوبیا یهوذا، نوپه دی وخت کی غیرت ورلی راحیل ته اودده اولاد نه کیدی، نودی په هبه کی ورکړه یعقوب عليه السلام ته خپله مینځه نویعقوب عليه السلام ورسره جماع وکړه، نوددی څخه یې یوزوی پیداسو چی نوم یې (دان) وو اوبیایې بل زوی پیداسو چی نوم یې (نیفتالی) وو، نوپه هغه وخت کی لیا هم خپله مینځه یعقوب عليه السلام ته هبه کړه نوددی هم دیعقوب عليه السلام څخه دوه ځامن پیداسوه چی دیونوم (جاد) وو اودبل (اشیر) وو نوبیا لیا حمل واخستی اویوزوی یې پیداسو چی نوم یې (ایساخر) وو اوبیایې حمل واخستی او شپږم زوی یې پیداسو چی دهغه نوم (زابلون) وو اوبیایې په اوم وار باندی لور پیدا سوه چی نوم یې (دینار) وه نوددی دیعقوب عليه السلام څخه (۷) اولاده پیداسوه. بیا دعا وکړه راحیل الله ﷻ ته اوسوال یې ورڅخه وکی چی دی ته اولاد ورکی، نودې ته الله ﷻ یوزوی ورکی چی عظیم الشان هستی وه اوپه حسن کی هم کامل حسن والا وو چی نوم یې (یوسف) وو. داټول په دی حال کی پیداسوه چی دوی په حران کی وه، اوده خپل ماما ته څاروی څروله اوشپږ کاله ورته نورپاته وه، نوددی شل کاله پوره سوه دهغوی سره په حران کی، بیاده طلب وکی دخپل ماما څخه دتلو خپل کور اواهل ته، نوتره ورته وویل چی ستادوجی زماپه مالونو کی ډیر برکت اچول سوی دی نوته وغواړه زما څخه څه چی غواړی. نوده ورته وویل په دی کال کی چی ستا دمال کم حمل وی نوهغه به ماته راکړی نوکله چی نژدی سو یعقوب عليه السلام (دساعیر) مزکی ته نوملاقات وکی دده سره ملائکو اوزیری یې ورلره ورکی په بیرته

راتلو باندی اوڅه کسان ولیږل یعقوب عليه السلام خپل ورورته چی هغه نرم سی اوتواضع په کی راسی. نوداخلگ راله اویعقوب عليه السلام ته یې وویل چی العیص تاته (۴۰۰) کسان تیارکړی دی ستا دجنگ دپاره چی تاقتل کړی. نویعقوب عليه السلام وپیریدی دهغه خبری څخه، نوده دعا وغوښتله دالله جل جلاله څخه اوعاجزی یې ورته وکړه اوتضرع یې ورته وکړه، اورامخ ته یې کړه هغه وعده چی یې ورسره کړی وه اوهغه عهد چی یې ورسره کړی وو. اودا سوال یې وکی چی دخپل ورور دشر څخه یې وساتی، اوده برابره کړه دخپل ورور دپاره غټه هدیه اوتحفه چی (۲۰۰) پسونه وه اوداسی نورډیر حیوانان وه دبزو څخه اوغوايو څخه اواوښانو څخه اوسرلیو څخه اوخرونه وغیره وغیره، اوامرېې وکی هریوه غلام ته چی داهر قسم جلا جلا ورورپی نوکله چی اول قسم دیوه غلام سره ورورسیدی نوالعیص ورڅخه پوښتنه وکړه چی دا دچادی اوته څوک یې، نودی غلام ورته وویل چی داستا دورور یعقوب عليه السلام دی اوتاته یې هدیه کړی ده اوددی څخه وروسته دوه نور هم دی چی هغه یې هم تاته هدیه کړی دی. اویعقوب عليه السلام دخپلی ښځی سره وروسته پاته سو اودوی ورځی وروسته ورلی چی ده شپی به یې مزل کوی اودورځی به یې دمه کول. بهرحال کله چی یعقوب عليه السلام ولیدی خپل ورور العیص نو(۷) واره یې ورته سجده وکړه اودده ورور سره (۴۰۰) کسان وه، اودا سجده ددوی په خیر راغلی وه په هغه زمانه کی اودا ددوی دپاره جائزوو، لکه څنگه چی سجده کړی وه ملائکو آدم عليه السلام ته، اولکه څنگه چی سجده کړی وه دیوسف مور اوپلار یې یوسف عليه السلام ته. نوکله چی العیص دی ولیدی نوځان ته یې راټینگ کی اوپر تندی یې ښکل کی او په ژړاسو، اولورکی العیص سر نو ویې لیده ښځی اوماشومان. نوورته یې وویل چی دا دکم ځای څخه سوه ستا دپاره؟ نوورته یې وویل چی داهغه څه دی چی الله جل جلاله ستا ورورته هبه کړی دی. نوژدی سوی دادوی مینځی دی العیص ته اوسجده یې ورته وکړه. اودارنگه بیا لیا ورته نژدی سوه سره دپچو خپلو اوسجدی یې وکړی اوبیا ورته راحیل دخپلو بچو سره نژدی سوه اوسجدی یې ورته وکړی. اوعرض یې ورته وکی چی دده هدیی قبولی کی نوهغه قبولی کړی، اورالی العیص او ددوی مخ ته راروان وو اودوی ورپسی شاته راروان سوه اوددوی سره هغه څاروی اوهر څه وه چی دوی قصد کونکی وه (ساعیر) غره لره نوکله چی ددوی تیریده په ساحور باندی نوهلته یې هغه ته کور جوړکی، اوبیاتیر سو په اورشلیم باندی چی کلی دشخیم وو نوهلته کښته سو، اووایې خیسته هلته یو کښت دشخیم بن جمور څخه په سلو اوښانو باندی، نوهلته یې خیمی ولیگولی اوبیایې هلته یو مذب یعنی ځای دحلالیدو جوړکی نو (ایل) نوم یې ورته کښینووی چی دارب دی داسرائیل اوامر ورته وکی الله جل جلاله په جوړولو ددی باندی، اوهغه بیت المقدس دی نن ورځ،

هغه چي بنا ورلره سليمان عليه السلام نوي كړه. اودا هغه خاي دډبري وو چي يعقوب عليه السلام ايښي وو دپاره دمعلومولو دهغه خاي، لكه څه رنگه چي داموږ مخكي ذكر كړه. اوبيا راحيل بل حمل واخستي نودهغه څخه (بنيامين) پيداسو نودده دپيدائش دوجي دي ته دپرتكليف ورسيدى تردى چي دامره سوه نوي يعقوب عليه السلام دا پته كړه په (افراث) كي اوهغه بيت اللحم دي نن ورځ، اوددى په قبر باندې يعقوب عليه السلام يوكانى ايښى وو چي هغه ترنن ورځ پوري سته، نو وو اولاد ديعقوب عليه السلام دوولس نارينه (روبييل، شمعون، لاوى، يهوذا، ايساخر، زابلون، يوسف، بنيامين، دان، نفتالى، جاد، اشير) اورالى يعقوب خپل پلار اسحاق عليه السلام ته نودهغه سره يوځاى اوسيدى په حبرون كي چي هغه محكه دكنعان ده په كم خاي كي چي به ابراهيم عليه السلام اوسيدى، بيا ناچورې سو اسحاق عليه السلام اووفات سو په عمر د(۱۸۰) كالو كي اوپټ كي دي خپلو ځامنو، العيص اوي يعقوب دخپل پلار سره يوځاى په مغارات كي هغه چي اخستي وو لكه څه رنگه چي داموږ مخكي ذكر كړى دي.

ذكر دهغه څه چي واقع سوي دي په ژوندون داسرائيل عليه السلام كي دعجيبو كارونو څخه

يودهغه څخه: قصه ديوسف بن راحيل عليه السلام ده. يقينا نازل كړى دي الله جل جلاله دده په شان كي ډير آيتونه په قرآن كريم كي، ددى دپاره چي سوچ اوفكر وسى په دي كي اودده دقصي څخه نصيحت واخستل سى. اعوذ بالله من الشيطان الرجيم، بسم الله الرحمن الرحيم، الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱) إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ (سورة يوسف ۳۱).

الله جل جلاله په دي خاي كي اول دخپل كتاب چي په نبى عليه السلام باندې يې نازل كړيدى دي دهغه مدح كوي اوتعظيم يې بيانوى چي داسى كتاب مو ورباندې په عربى ژبه كي نازل كړى دي اوهر عاقل اوهوښيار سړى په پوهيږي.

اودا اشرف كتاب دي هغه چي دآسمان څخه نازل سوي دي، اودايې نازل كړى دي په لاس داشرف الملائك جبريل عليه السلام باندې چي په ملائكو كي يې لوړ مقام دي. نوددى څخه يې وروسته داوويل چي: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ (سورة يوسف ۳۱) يعنى په هغه كتاب كي كم چي تاته موږ نازل كړى دي.

اولكه څنگه چي الله جل جلاله فرمايلى دي: وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۵۲) صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ (سورة الشورى ۵۲-۵۳). اودارنگه الله جل جلاله فرمايلى دي: كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ

لَدُنَّا ذِكْرًا (۹۹) مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا (۱۰۰) خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا (سورة طه ۱۹۹-۱۰۱) يعنی هغه څوک چې اعراض کوي ددی قرآن څخه اوتابعداری کوي دنورو شيانو نوهغه ته به هم داووده رسيږي. لکه څه رنگه چې ويل سوي دي په حديث کي چې ذکر سوي دي په ترمذي کي د عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه مرفوعاً اوموقوفاً: چاچي طلب دهدايت وکي په بل چاباندي ماسوا دالله جل جلاله څخه نوهغه په گمراهي باندي دي. (۱) اودارنگه ويلى دي امام احمد په نقل کولو سره دسريج بن النعمان څخه دي دهشيم څخه دي دمجالد څخه دي دالشعبي څخه دي دجابر څخه: چې عمر بن الخطاب رالي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته چې ده ته څه خبري ديهوديانو رسيدلى وي، نوده داوويلى دنبي صلى الله عليه وسلم خواته نونبي صلى الله عليه وسلم ته درد ورلى اووي فرمايل چې: تاسي يقين کوي په دي باندي؟ زمادي قسم وي په هغه ذات باندي چې زما روح دهغه په قبضه کي دي، چې تاسي دهغوي څخه پوښتنه مه کوي ديوشى که هغوي تاسي ته حق وايي نوتاسي ولره تکذيب کوي اوچي درته باطل وايي نو دهغه تصديق کوي، اوزما دي قسم وي په هغه ذات باندي چې زما روح دهغه په قبضه کي دي که چيري موسي صلى الله عليه وسلم اوس ژوندي وي نوهغه به هم زماپه دين باندي واي (۲) اسناد ددي صحيح دي، او ددي روايت احمد کړيدى په بلي وجهي سره هم د عمر رضي الله عنه څخه په هغه کي يې دا هم ويلى دي چې: اوزما دي قسم وي په هغه ذات باندي چې زما ژوند دهغه په لاس کي دي که موسي صلى الله عليه وسلم په دي وخت کي راسي اوتاسي دهغه تابعداري وکي نوهم به تاسي گمراه ياست، تاسي زما حصه ياست دامت څخه اوزه ستاسي دحصى نبي يم. (۳)

اودارنگه ددي حديث طريقي په اول دسورة يوسف کي ذکر سوي دي. اوپه بعضو کي دي: چې رسول الله صلى الله عليه وسلم خطاب وکي خلگو ته نوپه خپلي خطبي کي يې وفرمايل: اي خلگو: ماته جوامع الکلم راکول سوي دي يعنی لنډي خبري چې اوږد مطلب يې وي، اوماته خبره مختصره کول کيږي په اختصار سره، اوماتاسي ته داقرآن سپين اوپاک راوړي دي نوتاسي په دي کي بدلون ونه کړي اودوکه دي نه کړي تاسي دوکه کونکي. نوبيايې امر وکي په هغه صحيفي باندي نوهغه يې خرابه کړه اوخته يې کړه.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (۴) قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ (۵) وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ

(۱). الترمذي: كتاب فضائل القرآن، باب ماجاء فى فضل القرآن (۲۹۰۶۱۵) اضعيف مخرجولى دي دا الباني په ضعيف سنن الترمذي کي (۵۵۴).

(۲). احمد (۱۰۱۳).

(۳). ابويعلی او ابن المنذر او ابن ابی حاتم او العقیلی په الضعفاء کي، اوسعيد بن منصور په السنن ونصر المقدسي کي. هم دارنگه المتقى الهندي په كنز العمال کي (۱۲۲۵۱۱).

وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (سورة يوسف ۲۱۴) او مخکې موږ دا ذکر کړی چې د یعقوب عليه السلام د پاره دولس ځامن وه او د بنی اسرائیلو نسبت هم دوی ته کیږي او په دوی کې اشرف او اجل یوسف عليه السلام وو. او اکثره علماوو دا خبره کړېده چې دده څخه ماسواپه کې پیغمبر بل نه وو. او هغه نورو وروڼوته یې وحی هم نه ده سوی او هغه چې څه ښکاره دی ددوی د قول او فعل څخه په دې قصې کې نو هغه هم پردې باندې دلالت کوي لکه دا کم چې علماوو ویلي دي. او هغه چا چې ددوی په نبوت باندې یې دلیل پیش کړی دی هغه دلیل دا آیت دی: قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة آل عمران ۸۴) نودوی دا گمان کړی دی چې دوی الاسباط دي. نو دا دلیل ددوی قوی نه دی، ولی چې په الاسباط سره قبیلې د بنی اسرائیلو مراد دی او هغه انبیاء چې په دوی کې وه او وحی پرنازلیدله هغه مراد دي. او الله جل جلاله ته ددې خبرې علم سته. او هغه چې تائید کوي په نبوت ددوی باندې په مینځ دده دورونو کې نو هغه دی چې دده څخه ماسوا په وروڼو دده کې هیڅ آیت او قول نه دی ذکر سوی او دا قول هم دلالت پرکوي چې کم قول نقل کړی دی احمد د عبد الصمد څخه اودی د عبد الرحمن څخه اودی د عبد الله بن دینار څخه دی دخپل پلار څخه نقل کوي اودی د ابن عمر څخه نقل کوي اودی د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایلي دي: کریم زوی د کریم اویا زوی د کریم یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. کریم په معنی دمهربان او عزتمند سره دی. یواځې والی کړی دی امام بخاری په دې باندې، نوددی روایت نقل کړی دی د عبد الله بن محمد څخه اوده د عبد الصمد بن عبد الروارث څخه هم په دې الفاظو سره. اوددی ټول وجوهات او طرف په قصه د ابراهیم عليه السلام کې ذکر سويدي.

ویلي دي مفسرینو اوداسی نورو: ولیدی یوسف عليه السلام خوب مخکې د بالغ کیدو څخه چې یوولس ستوری یې ولیده، اودا اشاره وه هغونورو وروڼوته، اولمراوسپوږمی اودا اشاره وه مور او پلار ته چې دوی ټول ورته سجده کړې وه، کله چې دی ولاړیدی نو دا قصه یې پلار ته ذکر کړه، نو پلار ته یې پته ولگیده چې دی به خپل منزل چې لوړ منزل دی هغه ته به رسیږي په دنیا کې هم او په آخرت کې هم، په داسی شان سره چې په دې کې به ورته پلار او مور او ورته ټول سجده کوي، نوددی زوی ته یې امر وکړ چې دا خبره دی پته وساتي د ځان سره اودا قصه دی خپلو وروڼوته نه کوي ددی وجی څخه چې ورسره حسد ونه کړي او څه مکر او چل دده د ختمولو دپاره جوړنه کړي. اودا دلالت کوي په هغه څه باندې چې موږ مخکې ذکر کړی دی. اوددی وجی څخه په بعضو اثارو کې دا ذکر سوی دی: چې تاسی خپل حاجتونه په پته

پوره کوی او هغه پټ ساتی، ولی چی دهر نعمت پسی حسد گروي (۱) اوداهل کتابو څخه دانقل دی چی ده داقصه خپلو ورونو ته وکړه اوپلار ته یې هم وکړه اودا خبره ددوی غلطه ده، وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ يَعْنِي څه رنگه چی یې تاته داخوب ښوولی دی، نوکه ته داپټ وساتی (يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ) نوتابه خاص کړی په مهرباني باندی اویه رحمت باندی، وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ، اوتاته دخوبونو رايستلو تعبیر وښیو اوداسی نور علم به درته وښیې چی نورو ته به نه وی ازده (وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ) یعنی په وحی کولو سره تاته (وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ) یعنی ستاپه سبب باندی، او حاصل به کړی ستاپه وجه باندی دنیوی اواخروی دواړه خبرونه کَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ يَعْنِي څه رنگه چی یې دانعمت پوره کړی دی ستا پلرونو ته ورکول سوی دی چی یعقوب اواسحاق اوابراهيم عليهم السلام دی: إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ اولکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (سورة الانعام ۱۲۴) نو ددی وجی څخه رسول الله ﷺ فرمایلی دی کله چی ورڅخه پوښتنه وسوه چی کم سړی ډیر عزتمند دی؟ نووې فرمایلی چی: یوسف نبی دالله چی دی زوی دانبیانو دی. اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن جریر اوابن ابی حاتم په تفسیرونو خپل کی، اوابویعلی اوالبزار په مسندونو خپل کی حدیث دالحکم بن ظهیر څخه. اوده ته ضعیف ویلی دی ائمه وو. دی نقل کوی دالسدي څخه اودی دعبدالرحمن بن باسط څخه اودی دجابر څخه دی وایی چی رالی رسول الله ﷺ ته یویهودی چی نوم یې بستانه الیهودی وو، نووې ویل چی: ای محمد ما خبرکه دهغه ستورو څخه چی یوسف عليه السلام لیدلی وو چی سجدی یې کړی وه ده ته؟ نوپته خوله سو نبی ﷺ اوڅه جواب یې ورنه کی، نوراکنسته کړل جبریل عليه السلام نومونه ددی ستورو نونبی ﷺ په ده پسی یوسړی ولیږی اوورته یې وفرمایلی چی آیاته ایمان راوړی که زه تاته دا وښایم؟ نودی یهودی ورته وویل چی هو. نوورته یې وویل چی هغه (جریان، الطارق، الذیال، ذو الکفل، قابس، وثاب، عمودان، الفلیق، المصبح، الضروح، ذوالفرع، الضیاء، النور)، دی، نویهودی وویل، یقیناً دادهغو نومونه دی. اویه نزد دابو یعلی باندی: کله چی ده قصه وکړه خپل پلار ته نوهغه وویل چی داگډوډ کاردی الله ﷻ به داراتولوی، اولمر دده پلار دی اوسپوږمی دده مورده. (۲) لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْسَّائِلِينَ (۷) إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۸) اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ

(۱). دا حدیث طبرانی ذکر کړیدی.

(۲). الحاكم في المستدرک (۹۶/۴) اوویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم باندی. اودارنگه البیهقی په دلائل النبوة کی، جامع ابواب اسئلة اليهود وغيرهم، باب مطالب اسماء النجوم التي سجدت ليووسف اودارنگه السيوطی ویلی دی په الدر المنثور کی ۴۹۸/۴.

لَكُمْ وَجْهٌ أَبْيَكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (۹) قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (سورة يوسف ۱۰۱۷) بیانوی الله ﷻ هغه څه چی په دی قصی کی دی د حکمتونو څخه، اوهغه دلالتونه اونصیحتونه اواقعی، اوبیایي ذکر کړی دی حسد اوکینه دده دورونو دیوسف ﷺ سره په دی خبری باندی چی پلار دهغه سره مینه اومحبت ډیرکوی اودده سکه ورور چی بنیامین دی ددوی سره به یې په نسبت دهغه نورو ډیره مینه کوله، اودانور ورنه یوه ډله وه نودوی وویل چی موږ ډیر حقدار یو په مینه کولو سره ددی دواړو څخه، إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ یعنی په مخکی کولو ددوی دمحبت په موږ باندی. بیادوی مشوره وکړه په خپل مینځ کی په قتلولو دیوسف باندی اویالیری کولو دده داسی مزکی ته چی بیرته رانه سی، ددی دپاره چی دپلار مخ یې دوی ته راواړی او ددوی سره محبت شروع کی، اودوی توبه وکارې ددی څخه وروسته. کله چی دوی په دی کار باندی موافق سو (قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ) نوددوی څخه یوه وویل، مجاهد وایی چی داشمعون وو، اوالسدي ویلی دی چی دایهودا وو، اوقتاده اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی دامشر ددوی روبیل وو: لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ، تاسی دی مه وژنی بلکی په څاه کی یې واچوی نوبعضی مسافرین به یې دځان سره بوزی (إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ) که چیری تاسی داکار ضرور کوی. نودوی په دی خبره باندی فیصله وکړه، نوددی څخه وروسته: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (۱۱) أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَع وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (۱۲) قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (۱۳) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَاسِرُونَ (سورة يوسف ۱۴۱۱) اودخپل پلار څخه یې غوښتنه وکړه چی دی ددوی سره ولاړسی چی لوبی وکی اووگرځی چکرونه ووهی.

اوالله ﷻ ته علم وو چی دوی په زړه کی ورته څه ساتلی وو. نوپلار ورته جواب ورکی چی: ای زما بچو په ماباندی گرانه وی دده څخه ماسوا ساعت تیروول که څه هم نیمه ورځ هم وی، اوسره ددی زه پر بیریریم چی تاسی به په خپلو لوبو کی مشغول یاست اودی به درنه شرمښ و خوری، اوداماشوم دی دځان څخه مدافعت نه سی کولی. قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَاسِرُونَ، یعنی که شرمښ راسی اودی و خوری زموږ د مینځ څخه نوبیا خو به موږ تاوانیان یواو عاجزان به یو اوهالکان به یو. اوپه نزد داهل کتابو باندی، دی یې ورسره ولیږی اوپه خپله ورپسی سو ترڅه حده پوری اوبیا رالی اودا خبره هم ددوی غلطه ده.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۵) وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (۱۶) قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ

الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (۱۷) وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ (سورة يوسف ۱۸۱۵) نودی ترهغه په پلار پوری منښتی وو تردی چی ورسره یې ویې لیږی نودوی وه چی کله دپلار دسترگو څخه پناه سوه، نو شروع سوه چی ورته یې ښکښل کول اوسپکی به یې ورته کولی په قول اوفعل دواړو طریقو سره، اودوی راټول سوه چی دی څاه ته وغورزوی، نوکله یې چی دی وروغورځوی په دی کی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی، چی لازمه ده ستا دپاره چی ته به وحی ددی سختی څخه فراخی ته، اوته به خبر ورکوی دی خپل ورو ته په داسی حال کی چی ته به په دوی کی عزتمند یې، اودوی به تاته محتاجه وی اوستا څخه به بیرېږی، (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) مجاهد ویلی دی چی دوی پوه نه سوه په دی وحی دالله ﷺ باندی ده ته. اوابن عباس ویلی دی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) یعنی په خبرولو ستا دوی لره ددی کار څخه په دی حال کی چی دوی به نه پوهیږی، هم دارنگه قول ابن جریر هم کړی دی. نوکله چی یې په څاه کی واچوی اوولاری نودده قمیص یې راواخیستی اوپه وینو کی یې ککړ کی، اوخپل پلار ته راله دماخوستن په وخت کی اوحال داوو چی دوی ټولو ژړل. نوددی وجی څخه بعضو سلفو ویلی دی چی: تادی دوکه نه کړی هره ژړا ولی چی اکثره ظالم وی چی دمظلوم په شکل ژاړی. اوبیایې دلته ژړا ددی ورونو دیوسف ذکر کړیده نوچی ماښام راله دوی خپل پلار ته په ژړا اوخپل عذر یې بیانوی: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا یعنی دخپلو جامو سره (فَاكَلَهُ الذِّئْبُ) یعنی زمور په نیست والی کی کله چی مور دمنډی مقابله کوله. اوداقول ددوی: وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ یعنی ته به زمور داخبره نه منی داکم چی مور تاته وکړه په باره دخوړلو دشرمنښ کی، که څه هم مور رشتینی یو. وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ یعنی ددروغو وینه چی په خپله یې په دی قمیص باندی لگولی وه، ولی چی دوی یوه مرغی ونيوله اودهغه وینه یې دده په قمیص باندی واچوله، ددی دوجی چی پلار ته دا وایی چی شرمښ خوړلی دی. اوددوی څخه داهیر سوه چی داقمیص یې خیره کړی وای، لکه څه رنگه چی په عربی کی متل دی چی آفت ددروغو هیریدل دی دهغه نوکله چی دايعقوب ﷺ ولیدی نوورته پته ولگیده چی دا درواغ دی نوبیایې هم دوی ته وویل: قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ، اوپه نزد داهل کتابو باندی روییل ورته دامشوره ورکړی وه چی دی به په څاه کی واچوی په دی حیث سره چی دوی ته پته ونه لگیږی اوڅوک به یې راواخلي اوپلار ته به یې راولی نودوی په غفلت کی سوه اودی یې خرڅ کی پریوی قافلی باندی. نوکله چی په سهار باندی روییل رالی چی یوسف راوباسی نو وی کتله چی یوسف نسته، نوچیغه یې ووهله او دهغه کپړی

يې خيري كړې اوديوه سرلي په وينه كې يې رنگ كړې نوكله چې پوه سو يعقوب نو كپړي يې خيري كړې اويوتور پرتوك يې واغوستي اوخفه كښېنستي چې په خپل زوى پسى يې خفگان كوي. اودا دوجى ددى څخه چې ددوى په تعبير كې خطايې راله اوالله ﷻ وفرمايل: وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَذْلَى دُلُوهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (١٩) وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (٢٠) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٢١) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٢٢) وَرَأَوْنَاهُ الْآتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابُ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ، (سورة يوسف ١٩-٢٣).

په دى اياتونو كې الله ﷻ خبرور كوي د يوسف ﷺ څخه په هغه وخت كې چې دى په سلواغه كې پروت وو، چې دى كښېنستي چې انتظار يې كوي دالله ﷻ دمهرباني اودهغه دفراخې، نوراله مسافران.

اهل كتاب وايي چې دوى دمصرخوا ته روان وه نودوى وليږله څه كسان چې ددى څاه څخه اوبه راوړي نوكله چې يوسړى ددى څخه سلواغه ډكوله نويوسف ﷺ په دى سلواغې پورې مښتى وو. نوكله چې هغه سړى دايوسف ﷺ وليدى نو ويې ويل (قَالَ يَبُشْرَى) اى زيرى والاوو: هَذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّهُ بِضَاعَةً، يعنى دايبى دځان سره وويل چې څوك پوښتنه كوي نوموړى به ورته وايو چې داماشوم زموږ سره په سامان كې شماردى (وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ) يعنى هغه ذات پوه دى په هغه څه چې ورونو ورسره وكړه، اوپه هغه څه هم عالم دى چې دوى دځان سره په سامان كې شماركي. سره ددى يې دده حالات بدل نكړه ولي چې دالله ﷻ په دى كې حكمت وو اودده عظمت په كې وو اورحمت په كې وو داهل مصروالاوو دپاره هغه څه چې الله ﷻ به كوي په لاس ددى ماشوم باندې، چې داماشوم به داخلېږي دى مصرته په شان دقيدى اوياباه دهغه ځاى بادشاه كيږي اودده دوجى به دغو خلكو ته الله ﷻ دينى او دنيواى فائدى وركوي په داسې اندازى سره چې څه حذبه يې نه وي اوڅه صفت به يې هم څوك نه سى كولى. اوكله چې داورونه دده پوه سوه چې دى قافلى والا دايوسف راوايستي نوورته يې وويل چې دازموږ ماشوم دى زموږ څخه پاته سوي دى نوپه دوى باندې يې خرڅ كې په لږو پيسو باندې: وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ، ابن مسعود اوابن عباس اونوف البكالى اوالسدى اوقتاده اوعطيه العوفى ويلى دى چې: دى يې خرڅ كې په شلو درهمو باندې اودوه دوه درهمه يې په خپلو كې تقسيم كړه اومجاهد ويلى دى

چی په (۲۲) درهمو باندی یې خرڅ کړی دی. او عکرمه او محمد بن اسحاق ویلی دی چی په (۴۰) درهمو باندی یې خرڅ کړی دی. واللہ تعالیٰ اعلم، وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا، اودا یولوی احسان وو دطرفه دالله ﷺ څخه په ده باندی او احسان دهغه وو په ده باندی چی دی یې اهل کی دباشاه دکور اوده ته یې دنیوی او اخروی دواړی فائدی ورکړی، اودوی داویلی دی چی دی چا اخستی وو هغه دمصر وزیر وو اودی یې وروسته وزیر دخزانی، جوړیږی چی خزانی بیاده ته وسپارل سوی. اسحاق ویلی دی چی دده نوم قطفیر بن روحیب وو او ویلی یې دی چی دی دمصر وزیر وو اوبادشاه دمصر په هغه ورځو کی الریان بن الولید وو، چی دی دعمالیقه وو څخه وو.

اودایې ویلی دی چی ددی وزیر دبنخی نوم (راعیل) وه بنت رماییل اونورو داسی ویلی دی چی نوم ددی (زلیخا) وه اوظاهره داده چی دی ددی لقب وو، اوبعضو داویلی دی چی نوم یې (فکا) وه بنت ینوس، راوی ددی الشعلبی دی دهشام الرفاعی څخه.

او ویلی دی ابن اسحاق په نقل کولو سره دمحمد بن السائب څخه دی دابی صالح څخه او دی دابن عباس څخه. او وو نوم دهغه سړی چی دی یې ورڅخه په مصر کی اخستی وو مالک بن زعر بن نویت بن مدیان بن ابراهیم عليه السلام وو.

اوابن اسحاق وویل دابی عبیده څخه اوده دابن مسعود څخه ویلی دی چی هونبیار خلگ دری وه: وزیر دمصر کله چی یې وویل خپلی بنخی ته چی دده اکرام او عزت وکی اودوهم هغه بنخه چی دموسی عليه السلام په باره کی یې خپل پلار ته ویلی وه چی داپه خدمت سره ونیسه اودریم ابوبکر رضی الله عنه کله یې چی عمر بن الخطاب خلیفه کی. اوبیایې ویلی دی: واخستی دی عزیز دمصر په (۲۰) دینارو باندی، او ویلی یې دی چی په یوه تول مشک باندی، او ویل سوی دی چی په یوه تول ورینمو باندی یې واخیستی. واللہ تعالیٰ اعلم.

اوداقول دالله ﷺ: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَعْنِي دافيصله موږ وکړه چی دده به عزت کوی عزیز مصر اودهغه بنخه اوده ته موږ ځای ورکی په محکه دمصر کی: وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ يَعْنِي پوه په راایستلو دتعبیر دخوبونو: وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ يَعْنِي کله چی الله ﷻ دڅه اراده وکړه نوهغه ته اسباب دداسی ځای څخه برابر وی چی دبنده په عقل کی نه وی، نوددی وجی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ نودا آیت دلالت کوی په دی خبری باندی چی په ده باندی دا ټول کارونه مخکی د عمر دنبوت څخه سوی دی چی هغه عمر (۴۰) کاله دی چی په دی عمر کی الله ﷻ خپل بندگانو ته نبوت ورکړی دی.

اوبيا په دې عمر د نبوت کې اختلاف دی چې عمر د نبوت څومره وي: نومالک بن الربيعه او زيد بن اسلم او الشعبي ويلي دي چې حلم دی يعنې په وخت د حلم کې الله ﷺ نبوت ورکوي. اوسعيد بن جبیر ويلي دي چې په (۱۸) کلني کې، اوالضحاک ويلي دي په (۲۰) کلني کې او عکرمه ويلي دي چې په (۲۵) کلني کې اوالسدي ويلي دي په (۳۰) کلني کې او ابن عباس اوقتاده اومجاهد ويلي دي په (۳۳) کلني کې. اوحسن ويلي دي په (۴۰) کلني کې، اودده په دې قول باندې دليل هم سته کم چې الله ﷺ فرمايلي دي: حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (سورة الاحقاف ۱۵).

وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْبُيُوتُ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۲۳) وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ (۲۴) وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۵) قَالَ هِيَ رَأَوْدَتِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۶) وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۷) فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (۲۸) يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ (سورة يوسف ۲۹-۲۳) دلته ذکر کوي الله ﷺ هغه چې ښځه د عزیز مصر ده ته نژدی والی کوي اودده څخه یې طلب کړی وو دزنا اوداسی طلب یې ورڅخه کړی وو چې داوړسره برابره نه وه، اودا صاحب دمال اوجمال وه. اودمنصب اوځوانی والا وه.

اوهغه بیان هم الله ﷺ کړی دی چې دی څه رنگه دروازی بندی کړی اودراتلو یې ورته وویل اودی اغوستی وی ښایسته جامې اوځان یې ورته سنگار کړی وو اوسره ددی چې دوزیر ښځه هم وه. ابن اسحاق ويلي دي چې داوه خورزه دبادشاه چې الریان وه.

اودارنگه يوسف عليه السلام هم ښایسته هلك وو اوځوان وو مگر داچې پیغمبر وو، نو وساتی الله ﷺ دی دهغه فحش کار څخه اودمکر دهغه ښځی څخه، نودی سردار دهغه (۷) کسانو دی کم چې به دالله ﷺ دعرش ترسایي لاندی ولاړوی چې په هغه ورځ به بله سایه نه وی ماسوا دهغه سایي څخه، نومقصودی خبره داده چې دی ورته دعوت وکی ددی کار دپاره اوحرص یې وو په سخت حرص سره، نویوسف عليه السلام ورته وفرمایل: مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ يعنې دښځی خاوند یې مراد وو چې هغه زما تربیه کړیده اوزما سیددی اوزما عزت اواکرام یې کړی دی، إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ مخکی موږ خبره کړیده په دې قول دالله ﷺ کی: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ يعنې پرده باندی یې ځان غالب کړی وو مگر که دالله ﷺ مدد نه

واي. نوددی څخه دامعلومه سوه چي الله ﷻ دده دعصمت حفاظت وکي، اودی يې پاک وساتي دبدو کارونو څخه، نوددی وجي څخه الله ﷻ فرمايلي دي: كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ، اومور دده حفاظت وکي ددی وجي څخه چي دی وو زموږ د صالحينو بندگانو څخه. (وَأَسْتَبَقُوا الْبَابَ) اووتبتيدي ددی څخه په خوا ددروازی چي ددی څخه ځان خلاص کي نودا ورپسي هم ورله (وَأَلْفِيَا) يعني پيدا يې کي (سَيِّدَهَا) سيد خپل (لَدَا الْبَابِ) ددروازی خواته نو خبره يې ورته بدله کړه اومخکي والي يې وکي ورته: قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، تهمت يې ولگوي په يوسف ﷺ باندی اوحال داوو چي داپه خپله متهمه وه په دی خبره باندی. نوددی وجي څخه يوسف ﷺ وويل: هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي، نودی محتاج سو چي ووايي حق په وخت د حاجت کي: وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا، ويل سوی دی چي داکوچنی ماشوم وو په زانگوکي. داقول دابن عباس دی. اوروايت ذکر سوی دی دابی هريره څخه اودهلال بن يساف څخه اودحسن البصري څخه اودسعید بن جبیر اوالضحاک څخه اومختار کړی دی دا ابن جریر، اوپه دی کي يې دوه مرفوع حديثونه ذکر کړي دی دابن عباس څخه اودانور يې موقوف کړي دی اوچاويلی دی چي داسړی وو داقول دابن عباس اودعکرمه اومجاهد اوالحسن اوقتاده اوالسدي اومحمد بن اسحاق اوزيد بن اسلم دی. نو وويل د: إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، ولی چي ده به ورته وړاندی کيدل کړی وی نوهغې به دځان څخه منع کړی وی نودیوسف ﷺ دکالو دمخ خوا به څيري سوی وی، وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ، اويابه ورته دی بنځی وړاندی والي کړی وی نودی به ورڅخه تنبتيدي وی نودشا څخه به دی بنځی وار پرکړی وی نوبيا دا يوسف ﷺ ريشتيني دی او دابنځه درواغجنه ده. نوددی وجي څخه الله ﷻ وفرمايل: فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ، يعني تاورته دامکر جوړکړی وو اوتاورته وړاندی والي کړی دی اوبيا دی وروسته تهمت پر ولگوي: يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا، يعني داچاته مه وايه اودا خبره پته که ولی چي دداسی خبری پتول ښه دی دښکاره کولو څخه اوامريې وکي دی بنځی ته چي دخپلي گناه څخه توبه وکارې، ولی چي بنده کله توبه وکارې الله ﷻ ته نوالله ﷻ دهغه بنده توبه قبلوی.

اواهل مصر که څه هم عبادت يې دبتانو کوی خوداپته ورته وه چي بخښونکي دگناهونو او په هغه سره نيونکي يواځي الله ﷻ دی. نوددی وجي څخه ورته خپل خاوند وويل اوعذر

يې ورته وکي دى ښځى ددى چى دى صبر نسواى کولى په داسى حال کى، مگر دانوره پاکدامنه وه خودلته ورڅخه صبر ونه سو نوددى وجى څخه يې ورته ويلى دى: **وَاسْتَغْفِرِي لَذَنبِكَ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ** (يوسف ۲۹).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: **وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۳۰) فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتْ أَخْرِجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (۳۱) قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرَهُ لَيَسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاغِرِينَ (۳۲) قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ (۳۳) فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ،** (سورة يوسف ۳۰-۳۴) دلته ذکرکړى دى الله ﷻ هغه خبرى چى دکليو زنانه وو به کولى، هغه چى دغټو خلکو ښځى وى اولونى وى چى طعن به يې کوى په دى باندى چى دوزير ښځى خپل غلام ته په دى کارسره دعوت ورکړى دى، اوددى عيب به يې بيانوى، اودابه يې هم ويله چى دغلام سره دومره مينه کوى چى داددى سره لائق اومناسب نه دى. نوددى وجى څخه به يې ورته ويله: **إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ**، يعنى په ايښولو ديوښى کى بغير دخپل محل څخه، **فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ**، يعنى کله چى دې دهغوى هغه عيب دانى واوريده چى دوى به ويله چى دخپل غلام سره مينه کوى اودهغه په عشق کى غرقه ده نو دى دخپل عذر ښوولو دپاره هغوى ته يوپروگرام جوړکى اوتول يې ورته راټول کړه اوهرى يوى ته يې چاره ورکړه اوداسى شيان يې په مخ کى ورته کښيښوول چى هغه په چاره باندى پرى کيږى اويوسف ﷺ يې هم تيار کړى وو اوبنائسته کپرى يې وراغوستى وى او بيايې ورته امروکى چى پردوى باندى دى راووزى. نوکله چى دى راووتى نودى دومره بنائسته وه چى دخوارلسم سپوږمى ده ته نسوه رسيدلى: **فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ**، نوکله چى دوى دى وليدى نوددوى داگمان نه وو چى په بنى آدم کى به داسى بنائست وى اودده په حسن کى ډوبى سوى تردى چى ځانونه ورڅخه هيرسوه اوخپل لاسونه يې پرى کړى خو په زخمونو باندى پوه نه سوى: **وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ**، په حديث داسراء کى ذکر سوى دى چى رسول الله ﷺ فرمايلى دى چى زه تيرسوم په يوسف ﷺ باندى نوهغه ته الله ﷻ دآدم ﷺ نيم حسن ورکړى وو (۱) دى دآدم ﷺ دحسن په نيمى برخى باندى ځکه وو چى

(۱). مسلم: كتاب اليمان \ باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۳/۲)، اواحمد (۱۴۸/۳) دحديث دانس څخه.

آدم عليه السلام الله جل جلاله په خپل لاس باندې جوړ کړی وو او خپل روح يې په کې اچولی وو نو هغه وو په نهايت ښايسته شکل باندې نوددی و چې څخه به جنت ته جنتيان دننه کېږي په اوږدوالي او په حسن د آدم عليه السلام باندې. او يوسف عليه السلام په نيم حسن د آدم عليه السلام باندې وو. اونه وه ددوی په مينځ کې نور داسې ښايسته څوک، لکه څه رنگه چې دحوا څخه وروسته په حسن کې څوک نه وو ترساره پورې نو همدارنگه دوی هم وه. ابن مسعود ويلي دي چې: وو مخ د يوسف عليه السلام په شان دبرېښنا دآسمان، اوکله به چې ده ته کمه ښځه راتله دڅه ضرورت دپاره نوده به ورڅخه مخ پتوي. اونورو داويلی دي چې دی به اکثره په برقعې کې گرځيدی ددی دپاره چې څوک يې ونه وينی. نوپه دی کار سره عذر ددی ښځې دوزير هم پوره سو اودوی ته هم ښکاره سوه خبره او هغه هرڅه ددوی په مينځ کې تيرسوه دپرې کيدو دلاسونو څخه او هغه چې دوی دده دمینې په اثر هم اخته اومدهوشه هم سوه دده په کتلو سره. قَالَتْ فَذَلِكَ الَّذِي لُمْتَنِي فِيهِ، اوبيايې دلته مدح کوی د يوسف عليه السلام چې دا هغه دی چې دده په باره کې تاسې ما ملامتوي، وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ يعنی دی منع سو اوکاريې ونه کي، وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيَسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ اووی باقی ښځې چې ده ته به يې ويل چې ددی خپلې سیدې خبره ومنی، نوده انکار وکي په سخت انکار سره، اوځان يې يوې خواته کې ددی کار څخه ولی چې دی په سلسله دانبياوو کې دی اوبيايې دعاوغوښتله درب څخه: رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ، يعنی وې ويل چې ای الله که تازه ځان ته پريښووم نوزما په ځان باندې څه وس نسته اوزه ضعیف یم او عاجزه یم، اودخپل نفس مالک نه یم په نفع رسولو کې اودضرر څخه په ځان خلاصولو کې. نوډیرضعیفه یم مگر داچې ته می قوی کی اوزما دعصمت حفاظت وکي، اوماوساته په خپل قوت او حفاظت سره.

نوددی و چې څخه الله جل جلاله فرمایلی دي: فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۴) ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنَنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ (۳۵) وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبَأْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (۳۶) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأَكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (۳۷) وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۳۸) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَأَيْتَ أَتَفَرِّقُونَ خَيْرًا أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ

مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ، سورة يوسف (٤١/٣٤) ذکر کوی الله ﷻ دلته هغه رايې چې ددی عزیز مصر اودهغه دښخی وی چې دا یوسف ﷺ ترخه وخته پوری په جیل کی بند کی، اوخلگو ته دانېکاره کی چې داکاردی یوسف کړی دی اوده اول ښخی ته پیش قدمی کړیده، نوچې ددی خلگو داخبری کمی سی دده په باره کی، اودالله ﷻ شکروکارې په دی باندی، نوددی وجی خخه چې داخبره پته کی اوددی خخه یې واپړوی نویوسف ﷻ یې په زیاتی سره بند کی اوظلم یې ورسره وکی، او وه دا دهغه خخه چې الله ﷻ ورلره په تقدیر کی لیکلی وه، خوپه دی طریقی سره یې دده دعصمت حفاظت وکی ولی چې دی ددوی دمعاشری خخه لیری وو اوددی خای خخه بعضو صوفیانو دلیل نیولی دی چې دعصمت دخلاصون داطریقه ده چې لیری سی دخلگو خخه اوهیڅ څوک ونه وینی. الله ﷻ فرمایلی دی دی: وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ اوویل سوی دی په دی دوو ځوانانو کی یودباچا ساقی وو چې هغه ته به یې اوبه ورکولی چې نوم یې (نبوا) وو اوبل ډوډی والاوو چې ډوډی به یې پخوله چې نوم یې (مجلث) وو اودوی هم په خه کارونو متهم سوی وه نوقیدیان سوی وه. نوکله چې دوی ولیدی یوسف ﷻ نودوی په تعجب کی سوه دده دانداز اودخاموشی خخه اودطریقی خخه، اودده دقول اوفعل خخه، اودده دپړو عبادتونو واحسان خخه دخلگو سره، نوهریوه ددوی دواړو خخه یو یو خوب ولیدی خپل مناسب. نومفسرینو ویلی دی: چې دوی دواړو په یوه شپه کی خوب ولیدی.

هرخه چې ساقی وو نوده ولیدی په خوب کی چې دری دستی وی دانگورو چې هغه پانی وکړی اوبیایې غونچې ونيولی اوبیایې انگور پاخه سوه اوهغه یې وچونل اودهغه شربت یې په بادشاه باندی وچښل، اودی ډوډی والا وکتل په خوب کی چې دده په سرباندی دری ډوډی دی اومرغان راځی اودده دسر خخه ډوډی خوری نودوی دافیصله راوړله دده خواته او دده خخه یې طلب دتعبیر وکی اودایې ورته وویل چې: إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، نوده ورته مخکی دتعبیر خخه دا وویل چې زه خبریم په دی باندی هم: قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا، چې تاسی ته به کم خوراک درکول کیږی اوهغه به خواږه وی اوکه تروه، لکه خه رنگه چې عیسی ﷺ فرمایلی وه: وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ (سورة آل عمران ۴۹) اودایې ورته هم وویل چې داتعلیم دالله ﷻ دی چې ماته یې راکړی دی ولی چې زه مومن یم اوموحدیم دالله ﷻ اوپه ملت دابراهیم ﷺ باندی یم، مَا كَانَ

لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا، یعنی په دی باندی چی موږ ته یې هدایت کړی دی (وَعَلَى النَّاسِ) یعنی موږ ته امرسوی دی په دی خبری باندی چی موږ امر وکو خلکو ته اودعوت ورکو خلکو ته په دی خبری باندی چی هغوی عبادت دالله ﷻ وکی او هغوی ته هدایت اورشد لاره وښیو اوداپه خپله په فطرت دانسان کی پراته وه چی هغه دی عبادت دالله ﷻ وکی اودهغه اطاعت دی وکی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ، اوبیایې دوی ته دعوت ورکی دتوحید خواته اوورته یې بیان کړه بدی دهغه څه چی دالله ﷻ څخه یې ماسوا عبادت کول کیږی اوسپک یې کی عبادت دبتانو په نظر ددوی کی اودایې ورته وویل: يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ (سورة يوسف ۴۱/۳۹) یعنی متصرف په کارونو دبندگانو کی صرف یوالله دی، هغه چی هدایت کوی چاته چی غواړی اوگمراه کوی څوک چی غواړی، او ؤ دعوت دوی دواړوته په دی انداز کی کمال دعوت ولی چی ددوی نفسونه دده خواته متوجه وه چی دی به اوس زموږ په باره کی څه وایې، نودا مناسب وه چی دوی ته په هغه وخت کی دعوت ورکی ولی چی په هغه وخت کی ورته دعوت فائده ورکوی دهغه څه څخه زیات چی دکم دوی پوښتنه کړی وه، بیایې کله شروع سو دوی ته په باره دهغه څه کی چی دوی یې پوښتنه کړی وه نوورته یې وویل: يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا، دابیایان هغه ساقی ته وو، وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ دابیایان هغه ډوډی والاته وو، قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ یعنی فیصله وسوه په باره دهغه څه کی چی تاسی یې پوښتنه وکړه په حتمی فیصلی سره، اوواجب یې کړه ددی کیدل په هرحال چی وی، نوددی وجی څخه په حدیث کی ذکرسوی دی: خوب پیش کول داسی سړی ته چی هغه یې تعبیر نسی راوستی که هغه ته وویل سی او هغه یې تعبیر وکی نو هغه شان واقع کیږی. اودارنگه روایت نقل سوی دی دمجاهد اودابن مسعود اودعبدالرحمن بن زیدبن اسلم څخه چی دوی ویلی دی: دوی هیڅ څه نه وو لیدلی، نوده ورته وویل چی فیصله وسوه په باره دهغه څه کی چی تاسی یې فتوی غوښتله. وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (سورة يوسف ۴۲) خبر ورکوی الله ﷻ په دی آیت کی دیوسف علیهِ السلام څخه چی ده هغه یوه خلاصیدونکی ته وویل چی ساقی وو (أَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ) یعنی ذکرکړه زما امر دبادشاه خواته چی زه په جیل کی هسی بی گناه پروت یم. اودا دلیل دی پردی خبره باندی چی سعی به کوی په اسبابو کی اودانافی نه دی دتوکل سره په رب باندی. اودا قول: فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، یعنی هیر کی ددی ساقی څخه شیطان

هغه وصيت چي ورته يوسف عليه السلام كړي وو.

داقول كړي دي مجاهد او محمد بن اسحاق اوداسي بل هم. اودا قول راجح هم دي، اوداپه نص داهل كتابو كي هم سته. (فَلَيْتَ) يوسف تيركړه: فِي السَّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ، البضع. ويل كيږي په مايين ددرو اولسو كي هر عدد ته، اوويل سوي دي چي تر(۷) پوري اوويل سوي دي چي ترينځو پوري بضع دي، اوويل سوي دي چي دلسو څخه كم ته البضع ويل كيږي، ددي قول حكاية الثعلبي كړي دي. او منع كړي دي فراء استعمال دالبضع په ماسوا دلسو كي او كم ددي ته نيف ويل كيږي او الله جل جلاله فرمايلي دي: فَلَيْتَ فِي السَّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ، اوبيايي فرمايلي دي (فِي بَضْعَ سِنِينَ) اودا رد دي ددي قول. الفراء ويلى دي چي: ويل كيږي بضعة وعشر، بضعة وعشرون. دارنگه تربضعة وتسعون پوري اودانه ويل كيږي چي بضعة ومائة اوبضعة والف، اوددي سره خلاف كړي دي الجوهرى. اوپه صحيح كي دي: الايمان بضع وستون شعبة: يعنى: ايمان څه باندې شپيته شعبى دي. اوپه بل روايت كي. بعضة وسبعون شعبه دي. (۱) اوچاويلي دي چي په فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، كي ضمير يوسف ته راجع دي. اودا غلطه خبره ده، كه څه هم ددي روايت نقل سوي وي دابن عباس څخه اودعكرمه څخه. اوهغه حديث چي دابن جرير څخه نقل سوي دي په دي ځاى كي هغه دتولو وجوهو څخه ضعيف دي. ددي په اسناد باندې يواځي والي كړي دي ابراهيم بن يزيد المكي الخوري او دا متروك گرځول سوي دي.

هرڅه چي هغه قول دي چي دابن حبان څخه نقل سوي دي په ذكر دهغه وحى سره چي يوسف عليه السلام په هغه سره قيد سوي وو: دي وايي چي ماته خبرا كړي دي الفضل بن الحباب الجمحي دي نقل كوي دمسدد بن مسرهد څخه دي دخالد بن عبدالله څخه اودي دمحمد بن عمر څخه دي دابي سلمه څخه اودي دابي هريره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: رحم دي وكى الله جل جلاله په يوسف عليه السلام باندې كه چيري ده داكلمه نه واى ويلى: اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ نوده به نه واى پاته سوي په جيل كي اودي به نه وي پاته سوي په جيل كي، اورحم دي وكى الله جل جلاله په لوط عليه السلام باندې كه چيري دي مدد نه وي غوښتي په باره دهلاك دقوم كي دمضبوط سړي، په هغه وخت كي كله چي ده خپل قوم ته وويل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰) نو ويې فرمايل چي ليږلى به وي الله جل جلاله هرنبى دده په قوم كي (۲)

(۱). تخريج ددي بخاري كړي دي په كتاب الايمان كي ۱ باب امور الايمان (۹۱) او مسلم په كتاب الايمان كي ۱ باب الحياء شعبة من الايمان (۲۱۲) اونساږي په كتاب الايمان كي ۱ باب ذكر شعب الايمان (۵۰۱۹۸) او الترمذي په كتاب الايمان كي ۱ باب ماجاء فى استكمال الايمان وزيادته ونقصانه (۲۲۱۴۵).

(۲). ابن حبان (۱۷۴۷) اوالباني دابن كثير په خبري پوري تعليق كړي دي چي داضعيف دي په روايت دابن حبان كي =

ولی چی دده حدیث منکر دی ددی وچی خخه اود محمد بن عمر بن علقمه دپاره ډیر اقوال دی چی هغه یوازی والی پرکړی دی اوپه هغه کی نکارت دی اودا لفظ دده دمنکرو خخه دی اوپه دی کی پرغلطی باندی هغه حدیث دلیل دی کم چی په صحیحینو کی ذکر دی .
 وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنَّ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣) قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ (٤٤) وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ (٤٥) يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (٤٦) قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ (٤٧) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ (٤٨) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ (سورة يوسف ٤٣-٤٩).

داټول بیان داسبابو دخلاصیدو دی دیوسف عليه السلام دجیل خخه په اکرام اوعزت سره، اوداپه دغه رکم سره چی بادشاه دمصر چی الریان وو هغه خوب ولیدی. اهل کتاب وایی داخوب بی په داسی حال کی لیدلی وو چی دی دنهرپه غاړه کی بیده وو، اوده ولیده چی راووته غوایان چی چاغ وه اوددی نهر خخه راووته، اوهغه به گرځیده دی ته مخامخ په چمنونو کی بیاراووته (٧) غوایان چی خوار وه ددغه نهر خخه نودهغوی سره یوحای گرځیده اوبیایې دا (٧) سره چاغ غوایان وخوړل، نودی ناخاپه راولاړ سو په دغه وخت کی. اوبیا بیده سو وی لیدل بیا (٧) دانی شنی په یوه لاس کی، او (٧) وچی دانی په بل لاس کی، نودا اوچی رالی دا لاندې بی وخوړل، نودی بیازر راولاړ سو. په بییری سره. نوکله چی ده دابیان کړه خپل قوم ته نوهیڅ څوک په کی نه وو چی ددی بی ښه تعبیر را ایستلی وای، (قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ) بلکی ټولو به داویله چی هسی بی فاندی خوب دی. کیدی سی چی ددی تعبیر نه وی او زموږ سره ددی علم نسته نوددی وچی خخه دوی وویل: وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ نوپه دغه وخت کی هغه ساقی ته دیوسف عليه السلام هغه وصیت یادسو په داسی وخت کی چی ټول خلگ عاجزه سوه اودالله جل جلاله هم په دی کی لوی حکمت وو: وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ یعنی په یادانست کی بی رالی (بَعْدَ أُمَّةٍ) یعنی څه موده بعد اوهغه موده بضع سنین دی. او بعضو داسی ویلی دی لکه ابن عباس سو اوعکرمه سو اوالضحاک سو (وَأَذْكُرُ بَعْدَ أُمَّةٍ)

= دوجی دالفضل بن الحباب خخه ولی چی په ده کی لږڅه کلام وو، اوویلی دی چی انصراف دده دنکارت محمدبن عمر ته کیږی ولی چی ده ددی روایت کړی دی دمحمد بن بشر خخه هم په دی الفاظو سره اوابن بشر ثقه دی او حافظ دی.

يعنې ياديې سو دهيريدو څخه وروسته. اومجاهديې په سکون دميم سره وايي نودهغه هم دا معنی جوړېږي چې وروسته دهيريدلو څخه نوده وويل خپل مالک ته اوخپل قوم ته: اَنَا أُبَيِّنُكُمْ بِأَوَّلِهِ فَأَرْسِلُون، يعنې تاسې ماوليږي د يوسف عليه السلام خواته نوورته رالي اوورته يې وويل: يُونُسُ أَيُّهَا الصَّدِيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ، اوپه نزد داهل کتابو: چې بادشاه ته چې کله هغه ساقی خبرورکي په باره د يوسف عليه السلام کي، نوده وغوښتي دي خپل دربارته، اوقصه يې ورته وکړه دهغه څه چې ليدلي وه، نوده ورته تعبير وکړ. اودا غلط قول دی.

اوصحيح قول هغه دی کم چې الله جل جلاله په قرآن کي ذکرکړي دي چې ددي په جواب کي يې تيزي ونکړه اوتعبير يې ورته په ښه طريقي سره ورکړ. چې اول به اووه کاله فراخي وي اوبيا به ورپسي اوه کاله دخوشک سالي وي: ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ، يعنې راځي به پکښي بارانونه اوفراخي (وَفِيهِ يَعْصِرُونَ) يعنې په دي کي به خلگ شربتونه دميوو څخه باسي. نوتعبير يې ورته ددي وکړ اوپه خبرباندې يې ورته دلالت وکړ. اوورته يې دا هم ارشاد وکړ چې پردوي باندې به دوه قسمه حالات راځي دخوشحالي اودسختي، او طريقه يې ورته وښووله چې دوي به په دي اولني فراخي کي ذخيره جوړوي ځان ته چې بيا يې په دي قحط سالي کي وخوري اوددي اولني فصل داني دي به په دي اوږو خپلو کي کښيږدي تربل فصله پوري، اودا ددي پرکمال باندې اوددي پرعلم باندې دلالت کوي.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠) قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَاوَدْتَن يُونُسَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (٥١) ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ (٥٢) وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ، (سورة يوسف ٥٠-٥٣) کله چې بادشاه پوه سو دده په عقلمندي باندې اودده په کمال علم باندې، نوغوښتنه يې وکړه چې دي دي دې دربارته راوستل سي، ددي دپاره چې دي دده دخاصوکسانو څخه يوسړي سي. نوکله چې ورته يوسړي رالي دبادشاه دکسانو څخه نوده ورته داوويل چې دابه زما دپاره ښه وي چې ماددي ځای څخه وباسي تردې چې ښکاره نه سي داخبره چې زه دلته بي گناه قیدسوي يم اوددي خبري څخه بري سي چې دي ښځي پردې باندې بهتان لگولي دي. قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، يعنې بادشاه ته: فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ، ويل سوي دي چې ددي معنی داسي ده، يقيناً زما مالک په دي خبري باندې خبرداردي چې زه ددي کار څخه پاک يم، نوورته امر

وکی چی دهغو ښځو څخه داپوښتنه وکړی چی زه څنگه سړی یم: قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ، نوپه دغه وخت کی وویل: قَالَتْ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ چی زلیخاده، الْاَنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ، یعنی ښکاره سو حق اوواضح سو اوداهم پیکاردی چی دحق تابعداری وسی: اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِیْنَ، یعنی ماورته مخکی والی کړی وو اودی په خپل قول کی رشتینی دی،

ذٰلِكَ لَعَلَّمَ اَنِّيْ لَمْ اُخْنَهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْخٰنِیْنَ ویلې دی چی داکلام دیوسف علیه السلام دی، یعنی ده طلب دتحقیق وکی ددی وجی څخه چی دی بادشاه ته پته ولگیږی چی زه دده سره په غیبوکی خیانت نه کوم. اوویل سوی دی چی داقول دزلیخادی، یعنی اعتراف یې ددی وجی څخه وکی چی ددی خاوند ته پته ولگیږی چی ورسره په غیبو کی خیانت نه کوم، اومراد ددی فعل دفحشاء نه وو بلکی خطایې ځینی سویده. اوددی قول تائید کړل سوی دی داکثرو علماوو څخه اودمتاخرینو څخه. اودا دابن حاتم اوابن جریر څخه نه دی نقل مگر اولنی قول ورڅخه نقل سوی دی. وَمَا اُبْرِئُ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، ویل سوی دی چی داکلام دیوسف علیه السلام دی اوداهم ویل سوی دی چی داکلام دزلیخادی داهم تفریع ده پراولنی قول باندی اوظاهره پکی داده چی داکلام دزلیخا دی. واللّٰه اعلم. وَقَالَ الْمَلِكُ اَتُونِيْ بِهٖ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِيْ فَلَمَّا كَلَمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ (۵۴) قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰی خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ (۵۵) وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوْا مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ نُّصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَّشَآءُ وَلَا نُضِیْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ (۵۶) وَلَآ جَزَآءُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ (سورة یوسف ۵۴ ۵۷) کله چی ښکاره سوه بادشاه ته دده پاکدامنی دهغه څخه چی دوی ورپسی تړلی وو: وَقَالَ الْمَلِكُ اَتُونِيْ بِهٖ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِيْ، یعنی گرځوم تا دخپل خاص کسانو څخه، اودغټو خلگو څخه په خپل ملک کی، نوکله چی یې دده خبری واوریدلی اودده حال ورته بیان سو: قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ، یعنی خاوند دخای او امانت. قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰی خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ، داطلب وکی ددی خبری چی دی دی دخزانو مالک وگرځول سی، ولی چی دی وینی هغه حال چی پرخلگو باندی راځی اوپه دی کی داسی کاروکی چی الله جل جلاله په راضی کړی، اوده خبرورکی بادشاه ته چی زه یې حفاظت کولی سم اوامانت یې دخان سره ساتلی سم. اودا دلیل دی په دی خبری باندی چی یوسړی په ځان کی دیوکار کولو صلاحیت لری یادامارت صلاحیت لری نوهغه یې طلب کولی سی. اوپه نزد داهل کتابو: فرعون ده ته ډیره لویه رتبه ورکړه، اوپر ټولی مزکی باندی یې مشر کی، اوخپل تاج یې پرسر باندی ورکښیښووی اودورینمو کپړی یې ورواغوستلی اوخپل

دوهم سړی یې مقرر کړی، او ورته یې دا وویل چې ته په دې هرڅه باندې مسلط سوي یې او دايې ورته وویل چې زه تر تالوی نه یم اولور نه یم مگر د کرسی په لحاظ باندې. اودايې ویلی دی چې په دغه وخت کې یوسف عليه السلام د دیرشو (۳۰) کالو وو، اوده ته یې ښه منصب والا او عظیم الشانه ښځه ورکړه، او حکایت کړیدی الثعلبی چې ده قطفیر باچا لیری کی دمنصب څخه اودهغه منصب یې یوسف عليه السلام ته ورکړی. او ویل سوي دی کله چې قطفیر مړ سو نودده ښځه یې یوسف عليه السلام ته په نکاح باندې ورکړه چې زلیخاوه اوپه هغه وخت کې زلیخا پیغله وه، داددی وجی څخه چې ددی خاوند به ښځوته راتگ نه کوی، نودیوسف عليه السلام ددی څخه دوه بچی پیدا سوه چې یو (افرايم) اوبل (منسا) وو اودايې ویلی دی چې وعده یې ورسره وکړه دمصر دباشاهی وروسته ددی څخه، اوده په دوی کی داسی معامله وکړه چې ټول خلگ ورڅخه خوشحاله وه اوداهم ذکر سوي دی چې په کمه ورځ دی پربادشاه باندې داخل سو نوهغه دده سره په (۷۰) ژبوکی خبری وکړی نوده ورلره جوابونه ورکړه نو هغه دده پوهی ته حیران سو چې په دې عمر کی دومره پوه دی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ، یعنی وروسته دسختی څخه اودقید او حصر څخه، وگرځیده دده دپاره ټوله محکمه دمصر هواره چې په کم خای کی یې خوښه وای په هغه خای کی گرځیدلی سواي، يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ، یعنی کم خای ته چې ورځی نوپه هغه خای کی یې ډیر عزت او اکرام کیږی: نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ، دابدلله ده دالله جل جلاله دطرفه خپل بنده مومن ته په دې دنیا کی سره ددی چې په آخرت کی یې ورلره هم زخیره کړی وی، نوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَلَآ أَجْرَ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، اوداوایل سوي دی چې قطفیر خاوند دزلیخا کله چې وفات سو نو دهغه ښځه یې یوسف عليه السلام ته ورکړه اودهغه منصب یې هم ده ته وسپاری نودی وزیر وو. او محمد بن اسحاق ویلی دی چې بادشاه دمصر الریان بن الولید خپله بادشاهی ده ته پرېښووله: وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (۵۸) وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُمْ مِنْ آبَائِكُمْ أَلا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۵۹) فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ (۶۰) قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ (۶۱) وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (سورة يوسف ۲۲/۵۸) دلته خبر ورکوی الله جل جلاله دراتلو دورونو دیوسف څخه مصرته دغلی دپاره. اوداپه هغه وخت کی کله چې کلونه دقحط سالی راغلی وه. اوپه دغه وخت کی یوسف عليه السلام حاکم وو په مصر کی نو کله چې دوی داخل سوه پر یوسف عليه السلام باندې نوهغه وپیژندله اودوی ونه پیژندله. ولی چې

ددوی په زړه کی بیادانه دی راغلی چی یوسف عليه السلام باندی به څه سوی وی. اوپه نزد داهل کتابو کله چی دوی دده خواته راله نودوی ورته په سجده سوه نویوسف عليه السلام وپیژنده او هغوی نه پیژندی. اودایې وغوښته چی دوی دی ونه پیژنی، نودوی ته یې وویل چی تاسی جاسوسان یاست، تاسی راغلی یاست زموږ ملک ته ددی دپاره چی زموږ دملک خبر یوسی، نودوی ورته وویل چی پناهی دی وی په الله جل جلاله باندی زموږ موږنه یوراغلی مگرددی دپاره چی خپل اهل اوعیال ته غله اودانه یو سو دوجی دهغه مصیبت دقحط سالی څخه، اوموږ دیوه پلار ځامن یو دبنی کنعان څخه، اوموږ دولس وروڼه یو چی یوزموږ څخه غیب سوی دی، اوزموږ کوچنی ورور دپلار سره دی. نوده ورته وویل چی خامخا به زه ستاسی په باره کی ځان خبروم، اودوی یې دځان سره دری ورځی بندیان کړی وه، اوشمعون یې ځینی پاته کی ددی وجی چی هغه کشر ورور ورته راولی. نوددی په بعضو خبرو کی شک دی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ نُوكَلِهِمْ يَوْمَ غَلَّهِمْ وَرَكِبَ هَارِيوَهُ تَحْمِلُ خَيْلَهُ حَصَصَهُ وَ زِيَاةً يَوْمَ يَوْمِهِمْ وَلَرَّهْ وَرَنَّهُ كَرِهَ: قَالَ اَتُؤْنِي بَاخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ، اودوی وه چی دحال پوښتنه یې ددوی څخه کړی وه چی دوی څوکسان دی؟ نودوی ورته ویلی وه چی دولس کسان، نو زموږ څخه یو تللی دی اوکوچنی ورور په کورکی دی. نوده ورته ویلی وه چی بل کال ته راځی نو هغه هم دځان سره راولی. اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ، یعنی تاسی ونه لیده چی ما ستاسی سره څنگه سلوک اوانصاف وکی نورغبت یې ورلره ورکی چی کال ته دی هغه هم دځان سره راولی اوبیایې ترغیب ورکی که هغه یې رانه وستی: فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ، نوزه به بیاتاسی ته غله هم نه درکوم اورانژدی کیدو ته به موهم نه پریږدم قَالُوا سَرَّادُ عَنْهُ اَبَاهُ يَعْنِي مُوږ به پوره کوشش وکو په راوستلو دهغه دځان سره (وَاَنَا لَفَاعِلُونَ) یعنی موږ په دی کارباندی قادر یو. اوبیایې خپل کسانو ته امر وکی چی دوی ته خپل سپرلی اوغله ورکی په داسی حال کی چی دوی ته درک هم نه وو: وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ، ویل سوی دی چی داسی غله یې ورلره پکښی کښیښووله چی دوی یې په کتوسره بیرته راوړی اواختلاف کړی دی مفسرینو په بضاعه یعنی په توبنو ددوی کی چی دایې څه ورلره ورکړی وه.

فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اَبِيهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَارْسِلْ مَعَنَا اَخَانًا نَكْتُلْ وَاِنَّا لَهٗ لِحَافِظُونَ (۶۳) قَالَ هَلْ اَمْنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمْتُكُمْ عَلَى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۶۴) وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانًا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ (۶۵) قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْتَقًا مِنْ الله لَتَأْتَنِّي بِهِ اِلَّا

أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (٦٦) وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (٦٧) وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، (سورة يوسف ٢٣/٢٨). ذکر کوی الله ﷻ په دی خای کی هغه کار چی وروسته ددوی دبیره راتلو څخه او ددوی ددی قول څخه وپلار خپل ته چی (مَنْعَ مِنَّا الْكَيْلُ) یعنی وروسته ددی کال څخه که چیری ته زموږ سره زموږ داورور ونه لیرې نوزموږ څخه به غله منع سی، او که ته دی زموږ سره ولیرې نوزموږ څخه به غله نه منع کیږی، وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي، یعنی موږ څه غواړو او حال داچی موږ ته غله راګول سویده ؟ (وَنَمِيرُ أَهْلَنَا) اوموږ به خپل اهل ته اوکورنی ته ددی کال برخه ورکو اوهغه څه به ورکو چی ددوی ددی کال کار په کیږی: وَتَحْفَظُ أَخَانًا وَتَزِدَادُ، اوموږ به دخپل ورور حفاظت هم وکو نوددی په سبب باندی به (کَيْلٌ بَعِيٍّ) یوه توبه داوښی زیاته واخلو. الله ﷻ فرمایلی دی (ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ) یعنی په مقابله دده کی چی دده دابل زوی هم ولاړسی. او وو یعقوب ﷻ ته داډیر ګران ولی چی په ده کی به یې دیوسف ﷻ هغه بوی محسوسوی، اودده په وجه به یې زړه صبروی نودوی ته یې وویل: چی دابه هیڅکله ونه لیرم ستاسی سره لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتِنَنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ، تردی چی تاسی ماته وعده راکی ددی خبری چی دی به ماته راوولی مګر نه په هغه صورت کی چی تاسی ټول گیرسی نویا خیردی، فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ، نوپه تاکید سره یې ددوی څخه وعده نامه واخسته اوزوی یې ورسره ولیرې، او که چیری دده دقوم حاجت نه وای غلی ته نوبه یې هیڅ کله خپل زوی ددوی سره نه وای لیرلی، لیکن په تقدیرونو کی دالله ﷻ حکمتونه وی، اوبیایې دوی ته امروکی چی دوی ټول دی دیوی دروازی څخه نه دننه کیږی بلکی دمختلفو دروازو څخه دی دننه سی. داددی وجی څخه چی ویلی یې دی چی دوی دنظره نه سی ولی چی دوی ټول په حسن کی ډیر منل سوی وه. دا قول دابن عباس اومجاهد اودقتاده اوالسدی دی. اوداهم ویل سوی دی چی دایې ورته ځکه وویل چی دوی جلا جلا دننه سی ددی دپاره چی دیوسف ﷻ په باره کی ورته کیدای سی چی څوک معلومات ورکی. ابراهیم النخعی ویلی دی چی اولنی قول ښه دی. اوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ

فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، په نزد داهل کتابو باندې. ديعقوب عليه السلام دى بادشاه ته څه تحفى دبادامو اودغوزيانو اودشاتو اوداسى نورو شيانو وروليېله.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٦٩) فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ (٧٠) قَالُوا وَأَقْبِلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ (٧١) قَالُوا تَفْقَدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ (٧٢) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ (٧٣) قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٧٥) فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (٧٦) قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (٧٧) قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٧٨) قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذَا لَطَّالِمُونَ، (سورة يوسف ٧٩/٢٩). دلته الله جل جلاله بيان دهغه څه كړى دى چې كله دوى بنيامين د يوسف عليه السلام خواته راوستى اودى يوسف عليه السلام دى بنيامين ته دځان سره ځاى ورکى اوورته يې پټ داخبر ورکى چې داستا سکه ورور دى. اوورته يې بيان کړه هغه ټوله قصه چې دوى ورسره کړى وه په کم حال کې. بياده چل جوړکى په پاته کولو دده کى ددوى څخه. نوامريې وکى خپلو کسانوته چې ددوى سامانونه دوى ته په اوبنانو باندې برابرکى. اوهغه لوبښى چې يوسف عليه السلام به پکښى اوبه چښلى اوخلگو ته به يې په کى غلى ورکولى نوهغه يې دخپل ورور په توبښى کى کښيښووى، بيايې دوى ته داخبره ورسوله چې دوى دالوبښى پټ کړى دى دبادشاه څخه، اوددوى سره يې وعده وکړه په بيرته راکولو ددى لوبښى کى يوتوبښه زياته، اوداخبره ورته يواواز کونکى وکړه. نودوى راوگرځيده اودايې وويل: قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ، دوى وويل چې تاسى ته پته ده زموږ په باره کى دهغه خبرى چې تاسى يې په موږ پسى تړى. قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، اودا وو ددوى شريعت چې چابه غلا وکړه نوهم هغه غل به يې به بدله کى ورکوى هغه سړى ته چې دچا څخه به غلاسوى وو. نوددى وجى څخه دوى وويل: كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، اودارنگه الله جل جلاله فرمايلى دى: فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ، ددى وجى څخه چې ددوى

پرده باندی داخیال رانه سی چی دوی دده سره څه چل کوی، اوبیا الله ﷻ فرمایلی دی: کَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ، دایې ورته ددی وجی څخه وویل که داسی یې ورته نه وای ویلی نو دیوسف سره به بله طریقه دراگرځولو نه وای، اودده داحق نه وو چی دی یې په زیاتی سره راگرځولو وای. إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ، یعنی په علم کی: وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ اوداپه دی وجی چی یوسف ﷺ ددی څخه ډیر پوه وو، اوداڅه چی ده کوله نودایې په امر دالله ﷻ باندی کوله، ولی چی په دی کارباندی وروسته یوعظیم مصلحت جوړیږی، هغه داچی دده قوم اوپلار اومور ټول به مصرته راځی اوبنه عزت واکرام به یې کیږی. نوکله یې چی دخپل ورور دبار څخه اودتوبنی څخه دهغه لوبنی راواستی چی بنیامین دی: قَالُوا إِنَّ يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ، مراد ددوی ورڅخه یوسف ﷺ وو، ویل سوی دی چی ده دخپل مور دخوا دنیکه څخه بوټ پټ کړی وو اوبیایې هغه مات کړی وو. اوویل سوی دی چی ده به په غلاسره دکور څخه ډوډی ایستله اوپه فقیرانو باندی به یې تقسیموله. اونور اقوال په کی هم سته. نوددی وجی څخه دوی داوویل: قَالُوا إِنَّ يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ، اوداکلمه دلیری والی ده: قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ، دا جواب یې یاپه پټه ورکړی دی یاپه ښکاره، نوپه دوی باندی دننه سو په نرمی اوپه مهربانی سره اودایې یوسف ﷺ ته وویل: قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبَا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، یعنی دده یوبوډا پلار دی زموږڅخه یوسری راوگرځوه کړه دده پرځای باندی، نویوسف ﷺ ورته وویل چی دازموږ په قانون کی نسته چی موږ متهم سړی پریږدو اوغیر متهم سړی بندکړو اوموږته دا اجازه نسته. اوپه نزد داهل کتابو باندی چی یوسف ﷺ په دغه وخت کی ورته دځان تعریف اووپیژندنه وکړه چی زه یوسف یم اوتاسی می وړونه یاست. اودا خبره هم ددوی په دغه ځای کی غلطه ده اودوی نه دی پوه سوی.

فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) ارْجِعُوا إِلَى أَيْبِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۸۳) وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَأَبْيَضَتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (۸۴) قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (۸۵) قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۸۶) يَا بَنِيَّ

اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَبْسُوْا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ، (سورة يوسف ۸۰/۸۷) ذکر کوی الله ﷻ ددوی هغه نامیدی چی ددی بنیامین په خلاصولو کی یې ښکاره کړه او په خپل مینځ کی اخته سوه چی خبری یې کولی چی اوس څه وکو نو مشر ددوی چی روبیل دی هغه وویل: أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ چی تاسی به ټول ماته راځی اودا کشر به هم راوی مگر په دی صورت کی چی ټول پاته سی او ټول گیر سی. نو تاسی خلاف وکی دوعدی دپلار اودهغه په حکم کی موکو تاهی راوستله، نوزما په مخ کی څه پاته نه دی چی زه دپلار خواته ورسم اوهغه ته مخ ښکاره کم: فَلَنْ أُبْرَحَ الْأَرْضَ یعنی ترهغه وخته پوری به زه په دی ځای کی پروت یم: حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي، په وتلو باندی، أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي، په دی باندی چی زما ورور ماته راکی په څه طریقه باندی، وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) اَرْجِعُوا إِلَى أَيْكُمُ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ، یعنی خبرورکی په دی کار باندی کم چی تاسی په خپلو سترگو ولیدی ښکاره، وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا، یعنی داهغه خبردی چی ته موږ خبرکړی په دی سره، اودده دغه خبره چی غلا یې کړیده داپه مصر کی مشهوره سویده اوهرچاته ددی خبری علم سته: وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ، یعنی کم کارچی تاسی ذکر کی همدارنگه نه دی ولی چی هغه غلانه کوی اونه دهغه خوی او اخلاق داسی دی، بلکه: بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ابن اسحاق اوداسی نورو ویلی دی کله چی دوی زیاتی کړی وو په باره دیوسف ﷻ کی نوددی وجی څخه ورته پلار داسی وویل. اودا خبره اهل السلف هم کړی ده: ولی چی دبدی سزا بده وی وروسته دبدی څخه اوبیایې داوویل: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا، یعنی یوسف اوبنیامین اوروبیل (إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) یعنی زما په دی حال باندی (الْحَكِيمُ) یعنی په خپلو کارونو کی او په قدرت کی، اودهغه ذات دپاره دی حکمت بالغه او حجت قائم په داسی کارونو کی. (وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِمْ) یعنی مخ یې واړوی ددوی څخه: وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ، ذکر یې کی خفگان خپل پرزوی باندی هغه زوړغم یې رانښکاره کی، اودا قول: وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزَنِ، یعنی دډیرو ژړاگانودوجی (فَهُوَ كَظِيمٌ) اودی دغصی څخه ډک وو دوجی دغم څخه اودوجی دافسوس څخه په یوسف ﷻ باندی. کله یې چی ځامنو دده دالیری والی اوغم اوخفگان ولیدی نوورته یې وویل (قَالُوا) دوی ورته په طریقه ددرمی اوشفقت اومهربانی سره وویل: تَاللَّهِ تَفَتَأْتَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا وَتَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ دوی ورته وویل چی هغه ته دومره یادوی په هروخت کی تردی چی ته به یاضعیف سی اویا

به دپښو اولاسونو څخه پاته سى، نوکه ته په ځان باندې مهرباني وکړې اوشفتت وکړې نودابه تاته ښه وى: قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دى خپل ځامونو ته وايي چي زه دخپل غم اوخفگان شکايت الله ﷻ ته کوم تاسى ته يې نه کوم اوزه دالله ﷻ څخه ډير اميدلرم چي تاسى يې ورڅخه نه لري. اوزه په دى هم دالله ﷻ څخه اميد واريږم چي دهغه دخوب مطابق زه اوتاسى به ورته سجده کوو. نوددى وجي څخه يې ويلي دي: وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، نوبيايې دوى ته وويل چي تاسى ووځي تاسى ولاړسى اود يوسف ﷺ اودهغه دورور په باره کي معلومات وکي: يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْسُرُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْسُرُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ، يعنى تاسى مه ناميده کيږي خوشحالي څخه چي وروسته دغم نه وى اودفراخي څخه چي وروسته دتنګوالى اودسختي څخه وى، مگر قوم دکافرانوته چي په هغوى باندې وروسته دغم څخه خوشحالي نه راځي. فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلْنَا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفَ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ (۸۸) قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا أَأَنْتَ يَاسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ (۹۱) قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۹۲) اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (سورة يوسف ۸۸ \ ۹۳) خبر ورکړې دى الله ﷻ په دى آيتونو کي دورونو د يوسف ﷻ ده ته، او دراتگ څخه ددوى هغه مصرته چي دوى ته ددوى ورور ورکړې او څه غله ورلره هم ورکي: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلْنَا الضُّرَّ، يعنى دسختي څخه اودلوږې څخه اودوجي دډيرو افرادو څخه چي زموږ په کورکي افراد ډيردى: وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ يعنى خرابي وى اودايې ورته وويل چي دازموږ څخه څوک نه قبلوى په خپل قوم کي مگر داچي ته تجاوز وکي موږ ته ددى څخه. ويل سوى دى چي داڅه اشرفى وى بېکاره، او چاويلي دى چي لږ وى. اوچاويلي دى چي دصنوبر ددرختي دانى وى اوداسي نور اقوال هم په کي ذکردي. اودابن عباسؓ څخه نقل دى هغه وايي چي دابورياني وى اورسياني وى. او داسي نور شيان وه. فَأَوْفَ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ، ويل سوى دى په دى قول خپل باندې، دا دالسدې قول دى. اوويل سوى دى په بيرته راتلو دورور زموږ، داقول دابن جريج دى، اوسفيان بن عيينه ويلي وى: حرام گرځول سوى دى صدقي په نبى ﷺ باندې اوپه دى آيت سره يې پاكي بيان سويده. روايت ددى ابن جرير نقل کړې دى. نوکله

چی ده وليده چی دوی په کم حال کی دی اوددوی سره نه دی پاته مگر هغه بیکاره مال، نو بیایې ځان وروپیژندی اوپر دوی باندی یې مهربانی وکړه او هغه حال یې ورته بیان کی چی تاسی څه کړی وه په یوسف عليه السلام باندی: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ يُّوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا، دوی په تعجب سره وویل اوبیایې په تکرار سره پوښتنه وکړه چی ته هغه یوسف یې: أَنْتَكَ لَأَنْتَ يُّوسُفُ آيَاتِهِ يُّوسُفُ يې: قَالَ أَنَا يُّوسُفُ وَهَذَا أَخِي، یعنی زه یوسف یم اودامی ورور دی هغه یوسف چی تاسی ورسره څه کړی وه تاسی ته پته ده اودورور په باره کی یې ورته دچم جوړولو په باره کی هم وویل چی دی می په یوچل باندی ستاسی څخه راگرځوی (قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا) یعنی په احسان کولو سره په موږ باندی اوپه ځای راکولو سره موږ ته، اودا ددی وجی څخه چی موږ صبر وکی په هغه څه باندی چی موږ ته ستاسی دخوا څخه را رسیدلی وه. اوپه اطاعت کولو زموږ خپل پلارلره اودهغه محبت چی په موږ باندی وو دشفقت اودمهربانی. نوددی وجو څخه الله جل جلاله په موږ باندی فضل اوکرم وکی: فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا، یعنی تاته یې فضیلت درکړی دی پرموږ باندی اوتاته یې هغه څه درکړی دی چی هغه یې موږ ته نه دی راکړی: وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ، یعنی په هغه څه کی چی تاته موږ درسولی دی، اوموږ ستاسره یوځای یو: قَالَ لَأَتُوبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ یعنی زه به بدنه وایم تاسی ته په هغه څه چی تاسی کړی دی زما سره دنن ورځی څخه وروسته. اوبیایې ورته دا قول هم زیات کی چی: يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اوبعضووقف کړی دی په دی باندی اوداسی یې ویلی دی: قَالَ لَأَتُوبَ عَلَيْكُمْ، اوبیایې ددی قول څخه شروع کړیده: الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ نودا قول ضعیف دی اومخکنی قول صحیح دی. نوبیا ددی څخه یې وروسته خپل قمیص دوی ته ورکی چی دایوسی اودپلار په سترگو باندی یې واچوی نودهغه نظر به سم سی، په حکم دالله جل جلاله باندی. اوبیایې ورته امر وکی چی دوی دی ټول اهل خپل مصر ته راوولی، په خیرت سره اوپه سلامتیا سره. اودوی راټول سوه وروسته دډیری اوږدی جدایې څخه، په پوره راټولیدلو سره.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون (۹۴) قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (۹۵) فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۹۶) قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ (۹۷) قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۹۸) فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبَوَاهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ (سورة يوسف ۹۴-۹۹) عبدالرزاق ویلی دی چی ماته خبر را کړی دی اسرائیل ده نقل کړی

دی دابی سنان څخه اوده د عبدالله بن ابی الهذیل څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابن عباس څخه چی ویلی یې دی: (وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ) دی وایی کله چی دوی راجلا سوه دخپل توبنو سره نوهوا راله اودیوسف عليه السلام قمیص یې ددی توبنی څخه پورته کی او ديعقوب عليه السلام خواته یې راوړی: قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ نوده پیداکی اومحسوس یې کی هغه بوی دیوسف عليه السلام په فاصلی ددرو ورځو باندی. اوهمدارنگه الثوری اوشعبه اوداسی نورو هم ویلی دی. حسن بصری اوجریج المکی ویلی دی: ددی په منځ کی (۸۰) میله مزل وو. اوداقول دده (لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ) یعنی داسی ونه وایاست تاسی چی داخوتا دبوډا والی دوجی وویلہ چی ذهن دی کارنه کوی. الفند. بوډاوالی ته وایی. ابن عباس او قتاده اومجاهد اوسعید بن جبیر دا وایی: (أَنْ تُفَنِّدُونِ) تاسی داونه وایاست چی کم عقلی خبری کوی: قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ یعنی داکلمه یې ورته په غصه کی وویل چی ته په هغه زړو خیالاتوکی اوس هم گرځی. الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا، یعنی په تش قمیص اچولو باندی دده دسترگو نظر سم سو اوړوندوالی ورڅخه زائل سو. نوخپلو ځامنو ته یې وویل چی تاسی ته مانه وه ویلی چی زه دالله ﷻ څخه هغه امید لرم کم چی تاسی یې نه لری هغه امید داوو چی ژرترژره به الله ﷻ موږتول یوځای کی اوماته به خوشحالی راکول سی. نودهغه څخه وروسته دوی پلارته وویل چی: قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ، دوی طلب وکی دخپل پلار څخه چی دوی ته بخښنه وکی دهغه کار چی کم ددوی څخه سوی دی. نوپلار ورلره جواب ورکی په دی الفاظو سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، ابن مسعود اوابراهیم اوعمر بن قیس اوابن جریج اوداسی نورو ویلی دی: دوی یې وروسته کړه دسهار وخت ته.

ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دابوالسائب څخه اودی دابن ادريس څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دعبداالرحمن بن اسحاق څخه دی نقل کوی دمحارب بن دثار څخه ده ویلی دی چی عمر رضي الله عنه جماعت ته راتلی نودیوه انسان څخه یې داواوریدل چی داسی دعا یې کوله: یا الله تاماته دعوت کړی ووی نوما یې اجابت وکی، اوماته دی امرکړی وو نوما پوره والی وکی، نوداوخت دسهار دی نوماته مغفرت وکی. دی وایی چی کله یې دا اواز ته غوږ کښیښووی نودا دعبداالله بن مسعود دکور څخه راتلی، نویایي دعبداالله څخه دا پوښتنه وکړه ددغه په باره کی نویي ویله: ولی چی یعقوب عليه السلام خپل اولاد سهار وخت ته وروسته کړی وو په دی قول سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ، اودارنگه ثابت سوی دی درسول الله ﷺ څخه په صحیحینو کی

چی فرمایلی یې دی: راکښته کیږې رب زموږ هر سهار آسمان د دنیا ته نووایی چی: آیاسته څوک غوښتونکی چی زه یې ورلره وکم؟ آیاسته څوک چی توبه وکاري چی زه دهغه توبه قبوله کړم؟ آیاسته څوک دبڅښنی طلب کونکی چی زه ورته بڅښنه وکړم، (۱) اوپه بل حدیث کی داسی ذکر دی چی یعقوب عليه السلام خپل ځامن دجمعی ورځی ته وروسته کړه.

ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دالمثنیٰ څخه دی وایی چی موږ ته بیان کړی دی سلیمان بن عبدالرحمن ابویوب الدمشقی دی نقل کوی دالولید څخه اودی دابن جریج څخه اودی دعطاء څخه اودی دعکرمه څخه اودی دابن عباس څخه دی نقل کوی در رسول الله ﷺ څخه: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، په ورځ دجمعی کی، اودا دقول څخه دورور زما یعقوب عليه السلام خپلو بچو ته دی اوپه دی حدیث کی غرابت دی دیوې وجهی څخه، اوپه مرفوع والی ددی کی نظر دی. اواشبه قول دادی چی دانقل دی دابن عباس څخه موقوفاً.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبْوِيَهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ (۹۹) وَرَفَعَ أَبْوِيَهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۱۰۰) رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (سورة يوسف ۱۰۱-۹۹) اودا خبر دی دحال راټولیدلو ددوی وروسته دیواوړدی جدایی څخه، چی ویل سوی دی (۸۰) کاله جدایی تیره سوی وه. اوبعضو ویلی دی چی (۸۳) کاله تیر سوی وه، دا دواړه روایتونه دحسن څخه نقل دی اوچاویلی دی چی (۸۵) کاله تیر سوی دی. دا قول دقتاده دی. اومحمد بن اسحاق ویلی دی ذکر سوی دی چی دی دده څخه (۱۸) کاله غیب سوی وو او اهل کتاب والا وایی چی (۴۰) کاله غیب سوی وو. اوظاهر دسیاق دقصی څخه دامعلومیږی چی تحدید دمودی په کی نسته بلکی متفرق ذکر سوی دی، کله چی دی ته پیشگی وکړه زلیخانو دی د (۱۷) کالو وو، نوبیاده (۷) کاله په جیل کی تیر کړه اوبیایې (۷) کاله دفراخی تیر کړه اودی خزانه دار وو اوبیایې (۷) کاله تیر کړه په مینځ ددی خلگو کی، اوراله ورته دده په اولنی کال باندی چی غله یې وړه دده څخه اوپه دوهم کال ورسره بنیامین هم وو اوپه دریم کال یې ورته ځان وښووی چی زه یوسف یم اوامریې دوی ته وکی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التهجد، باب الدعاء والصلوة آخر الليل (۱۱۴۵: ۳) مسلم: کتاب صلات المسافرين وقصرها، باب الترغيب في الدعاء والذكر في آخر الليل والاجابة فيه (۳۲۱۲) اوترمذی په کتاب الصلاة کی، باب ما جاء في نزول الرب الى سماء الدنيا كل ليلة (۴۴۶۱۲) اوابو داود په کتاب السنة کی، باب ما جاء: في ساعات الليل الجهميه (۴۷۳۳/۴).

چی ټول راوړلی مصر ته، نو ټول راله: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبْوَيْهِ، یعنی داپلار اومور ورسره یوځای سوه ماسوا دورونو څخه، ویل سوی دی چی په دی کی تقدیم اوتاخیر دی یعنی اول ورسره یوځای سو اوبیایې ورته وویل: ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ، اوپه نزد داهل کتاب باندی کله چی یعقوب عليه السلام د جاشر مزکی ته ورسیدی. اودامحکه دابلیس ده. نورالی یوسف عليه السلام دی ته په دغه ځای کی اوولیرې یعقوب عليه السلام خپل زوی یهوذا دځان څخه مخکی چی هغه ته زیری ورکی دراتلو، اوددوی په نزد داهم ذکر دی چی بادشاه دوی ته راووتی ددوی دخیر مقدم دپاره اودغه ځای یې دوی ته ورکی دپاره اوسیدلو اودپاره دآبادولو.

اودارنگه ذکر کړی دی یوی ډلی دمفسرینو چی: کله دایعقوب عليه السلام راشوه سو مزکی دمصر ته نویوسف عليه السلام ورته راووتی اودده سره ډیر لښکر وو دپاره دخدمت دیوسف عليه السلام اودپاره داکرام اوتعظیم دیعقوب عليه السلام اوده دعا وکړه بادشاه ته نوالله جل جلاله دده دراتگ په سبب باندی هغه نور کالونه دقحط ددوی څخه لیری کړه په برکت ددوی باندی. واللہ اعلم. اوتول خلک مجموعه چی دیعقوب عليه السلام سره راوتلی وو دده اولادونه اولمسیان ټول (۲۳) کسان وه دا قول دابن اسحاق دی، اوموسی بن عبیده دمحمد بن کعب څخه نقل کړی دی چی ده دعبد الله بن شداد څخه نقل کړی دی ویی چی (۸۳) کسان وه، اوابو اسحاق دمسروق څخه ویلی دی چی (۳۹۰) کسان وه. دوی وایی چی وتلی وه دوی دموسی سره په حال ددی کی چی دوی زیات وه د (۲۰۰۰) کسانو څخه چی مقاتلین وه. اوپه نص داهل کتابوکی (۷۰) کسان ذکر دی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَبَلَغَ سُوْدُی دى چی مور دده مړه وه لکه څنگه چی داقول دعلماوو داهل التورات وه.

اوبعضی مفسرینو ویلی دی چی: دا دوباره راژوندی کړی وه الله جل جلاله. اونورو داویلی وه چی دادده خاله وه اوخاله پرځای دموروی. اوابن جری اوداسی نورو ویلی دی: ظاهر دقرآن پر دی باندی دلالت کوی چی مور دده تردغه ورځی پوری ژوندیې وه. اوددوی دواړه یې دځان سره لوړ کړه کټ ته یعنی دځان سره یې پرتخت باندی کښینول. (وَحَرُّوا لَهُ سَجْدًا) اوداتول ورته په سجده سوه یعنی دامور اویولار اویوولس ورونه، دپاره دتعظیم اواکرام اودا ددوی په نزد باندی جائز وه، اوداسجده په نورو امتونو کی هم جائزه تردی چی زموږ په ملت کی داحرامه سوه: وَقَالَ يَا اَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ، یعنی داتعبیر دهغه خوب ووچی مالیدلی وو اوتاراته ویله وه چی داپټ وساته اوخپلو ورونو ته یې مه بیانوه. اوزماسره دی وعده وکړه دهغه څه چی وعده دی راسره وکړه: فَذُجِعَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ یعنی وروسته دغم اودتنګ دستی څخه زه وگرځول سم حاکم په مصر چی یوه کلمه وایم نو هغه نافذه سی پرتولو باندی: وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ یعنی دکلیو څخه، ولی چی دوی په علاقه

د عربو کی اوسیده او هغه تش کلی وه: مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي یعنی هغه کار چی مخکی تفصیلاً ذکر سو. اوبیا یې وویل: إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ یعنی داسی ذات دی چی یوکار وغواری نوهغه ته داسی اسباب تیار کړی دداسی ځایونو څخه چی هلته دبنده گمان نه وی او الله ﷻ یې اسانوی او په خپل قدرت کامله سره یې اداکوی (إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) یعنی په ټولو امورو باندی (الْحَكِيمُ) په خپل خلق کی او په خپل قدرت او شریعت کی. او په نزد داهل کتابو باندی: یوسف ﷺ ددوی چی کم خوراکه وه هغه یې خرڅه کړه اوددوی ټول مالونه چی کم په خزانه کی پراته وه سپین زر اوسره زر ټول یې خرڅ کړه تردی چی ددوی نفسونه یې هم خرڅ کړه نودوی غلامان سوه، نووه به دوی چی دخپلو میوو پنځمه حصه به یې بادشاه ته ورکوله نودارواج پاته سو په اهل مصر کی وروسته ددی څخه. دا قول داهل کتابو دی. بیا چی کله یوسف ﷺ ته پته ولگیده چی په دی باندی نعمت پوره سو. اودده هغه هره حصه یوځای سوه، نوده ته پته ولگیده چی په دی کور کی یعنی کور ددنیا مراد دی په دی کی قراری نسته، اودهر تمام والی څخه وروسته نقصان دهغه وی، نوپه دغه وخت کی په الله ﷻ باندی یې ثناء وویل، او اعتراف یې وکی دهغه په نعمتونو باندی اودهغه په احسان باندی، نودالله ﷻ څخه یې سوال وکی چی دی وفات کی اودی ملحق کی په خپل نیکانو بندگانو پوری، اوهمدارنگه لکه څنگه چی په دعا کی ویل کیږی. اللهم احیینا مسلمین وتوفنا مسلمین، یعنی یا الله ته موږ مسلمانان ژوندی کړی اومسلمانان مومړه کړه (۱) اوا احتمال لری چی ده داسوال کړی وی په هغه وخت کی کله چی ورلره ملائکی رالی او روح یې ورڅخه واخستی، لکه څه رنگه چی داسی سوال رسول الله ﷺ کړی دی په وخت دوفات کی، لکه څنگه چی یې فرمایلی وه: اللهم فی الرفیق الاعلی دری (۲) واره اوبیاددی څخه وروسته وفات سو، اودا احتمال هم کیدی سی چی ده مرگ غوښتی وی دالله څخه په صحت کی او په روغوالی دبدن کی، اوداجائز وو په ملت ددوی کی اوښه وو، لکه څنگه چی ابن عباس نقل کړی دی دی وایی چی: یونبی هم دمرگ سوال نه دی کړی مخکی دیوسف څخه. هرڅه چی زموږ په شریعت کی دی نوممانعت راغلی دی دطلب دمرگ څخه مگر په فتنو کی، لکه څه رنگه چی په حدیث دمعاذ کی چی ددعاگانو په باره کی احمد نقل

(۱). دایو جزء دی ددی حدیث څخه (استوو حتی اثنی علی ربی) احمد (۳/۴۲۴) دحدیث دعبدا لله الزرقی څخه، او الطبرانی په الکبیر کی (۵/۴۵۹) او هیشمی ذکر کړی دی په المجمع کی (۲/۱۲۱) راویان ددی احمد دی اوالبزار دی، او په الحلیه کی (۱۰/۱۲۷) او حاکم په مستدرک کی (۱۱/۵۰۲) او ویلی دی چی دا حدیث حسن صحیح دی.
(۲). تخریج دی بخاری کړی دی په کتاب المغازی کی، باب مرض رسول الله ﷺ (۷/۴۴۳۲) دحدیث دعائشی څخه. اومسلم په کتاب الفضائل، باب فی فضل عائشه رضی الله عنها (۱۵/۲۰۹) اوترمذی په کتاب الدعوات کی، باب (۷۷/۳۴۹۲).

کړې دی: واذا اردت بقوم فتنة فتوفنا اليك غير مفتونين. اوپه بل حديث کې: ابن آدم، الموت خير لك من الفتنة، اومريم ويلى دى: اوعلى بن ابى طالب عليه السلام هم طلب دمرگ کړې دى په هغه وخت کې کله چې فتني ډيرى سوي اوقتلونه ډيرسوه او خبرى اترى ډيرى سوي، اوامام بخارى هم طلب دمرگ کړې دى کله چې حالات ډير پرسخت سوه. اوهرڅه چې په وخت دغم کې اوتنگوالى کې هغه روايت چې په بخارى کې ذکر دى دحديث دانس بن مالك څخه دى وايي چې فرمايلى دى رسول الله صلى الله عليه وسلم: ستاسى څخه دى يوسړى هم دمرگ سوال نه کوى دوجى دهغه مصيبت څخه چې په ده باندې نازل سوي وي. که چيرى دى محسن سړى وي نوده هه به په دى ذريعي زيادت داحساناتو کول کيږي اوکه خطاکاروى نوپه دې سره به ورلره سزا اوبدله ورکول کيږي خوليکن دى دى داسى وايي اى الله ته ماژوندى وساتى که چيرى زما دپاره ژوند ښه وي اوته مامر کړې که چې زما دپاره مرگ ښه وي اوبهتروى. (۱)

اومراده ضررسره دلته هغه دى چې خاص وي دانسان په بدن پورى دناجوړې څخه اوداسى نورو شيانو څخه، په دين کې نه دى مراد. اوظاهره خبره دا ده چې نبى الله يوسف عليه السلام به دا سوال ياددى وجى څخه کړې وي چې مرگ به ورته حاضر سوي وو يابه يې په بل نيت باندې کړې وو. اودکرکړې دى ابن اسحاق داهل کتابو څخه چې يعقوب عليه السلام د يوسف عليه السلام سره په مصر کې (۱۷) کاله پاته سو، اوبياوفات سو، اوداوصيت يې کړې وو خپل زوى يوسف عليه السلام ته چې دى دى دفن سى دخپل پلار اونیکه سره يوځاى چې اسحاق اوابراهيم عليهما السلام دى.

السدى ويلى دى چې دى يې شام ته يووړى او هلته يې په مغارات کې دهغو سره يوځاى دفن کې، په نزد داهل کتابو باندې عمر ديعقوب عليه السلام دهغه ورځى راسى چې مصرته داخل سوي وو (۱۳۰) کاله وو، او ددوى په نزد باندې هغه په مصر کې (۱۷) کاله پاته سوي دى، نوددى وجى څخه دوى ويلى دى چې دده ټول عمر (۱۴۰) کاله وو اودا ددوى دكتاب عبارت دى اودا غلط دى داياپه نسخه کې غلطى ده يا پکښى دوى کمى اوزياتى کړيدى.

اودارنگه الله عز وجل په خپل کتاب کې فرمايې: اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ آبَائِكَ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمَاعِيْلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاَحَدًا وَنَحْنُ لَكَ مُسْلِمُونَ، دلته يعقوب عليه السلام خپل بچيانوته وصيت کوى داخلاص اوداطاعت دالله په هغه طريقى سره پرکمه چې ټول انبياء تيرسوي دى. اواهل کتابو داويلي دى چې ده خپل يوه يوه زوى ته جلا جلا وصيت کړې دى اودوى ته يې ددوى دکارونو خبر ورکى، اوزيرى يې ورکى

(۱). تخریج ددى بخارى کړې دى په کتاب الدعوات کې، باب الدعاء بالموت والحيات (۲۳۵۰۱۱) اومسلم په کتاب الذکر والدعاء کې، باب کراهية تمنى الدعوات لضرر نزل به (۷۱۷) اوالنسايي په کتاب الجنائز، باب تمنى الموت (۱۲۸۰۱۴) اوابوداود په کتاب الجنائز، باب کراهية التمنى الموت (۳۱۰۹۱۳).

یهوداته چی دده په نسل کی به یوسری پیدا کیږی چی هغه به ډیر عظیم الشان والاوی او دهغه به ډیر خلگ او قومونه تابعداری کوی، او هغه عیسیٰ عليه السلام دی. واللہ اعلم.

اودایی ذکر کړی دی چی کله یعقوب وفات سو نواهل مصر په هغه باندی (۷۰) ورځی ژړا وکړه، اوامروکی یوسف طیبانو ته چی په ده باندی دی خوشبویانی ولویږی چی خراب نه سی، اودارنگه یې (۴۰) ورځی وځنډوی اوبیا اجازه واخسته یوسف عليه السلام دبادشاه څخه چی دخپل پلار سره ولاړسی چی دغه پټ کړی دخپل اهل سره یوځای، نوووتی یوسف اودهغه سره مشران دمصر وه اوروان سو تردی چی مغارات ته ورسیدی هغه چی ابراهیم عليه السلام اخستی وو اوبیا دوی راله خپل ځای ته اودوی بیاپاته سوه په مصر کی اوبیا یوسف عليه السلام ته مرگ حاضر سو نوده وصیت وکی چی دی دی دمصر څخه وایستل سی کله چی دوی په خپله ووزی اودفن دی سی دخپلو پلرونو سره په مغارات کی نودی یې په تابوت کی واچوی او خوشبویانی یې پرولگولی اوپه مصر کی یې بنخ کی تردی چی موسیٰ عليه السلام رالی اوبیایې دهغه ځای څخه وایستی اوپه مغارات کی بنخ کی. دوی ویلی دی چی دی د (۱۲۰) کالو وو کله چی دی وفات سو، اومبارک بن فضاله وایی دحسن څخه دی چی کله په څاه کی وغورځول سو نودی د (۱۷) کالو وو، اوبیا دپلار څخه (۸۰) کاله غیب وو، اودهغه څخه یې وروسته (۳۳) کاله ژوند تیر کړی دی اودی وفات سوپه داسی حال کی چی دی د (۱۲۰) کالو وو. اوبعضو داویلی دی چی ده وصیت وکی خپل ورور یهوذا ته. واللہ تعالیٰ اعلم.

قصه دایوب عليه السلام

ابن اسحاق ویلی دی: دی وو دروم دعلاقی. اودی ایوب بن موص بن رازح بن العیص بن اسحاق بن ابراهیم الخلیل عليه السلام وو.

اوداسی نورو دده دنسب په باره کی داسی ویلی دی: ایوب بن موص بن رعویل بن العیص بن اسحاق بن یعقوب، اوداسی نور اقوال هم سته دده په نسب کی. اوابن عساکر ویلی دی چی مور دده دلوط عليه السلام لور وه، اوویل سوی دی چی دده پلار دهغه کسانو څخه وو چی په ابراهیم عليه السلام باندی یې ایمان راوړی په هغه ورځ چی ابراهیم عليه السلام ورته غورځول سوی وو. او مشهور اولنی نسب دی، ولی چی دی داوولد دابراهیم عليه السلام څخه دی، لکه څه رنگه چی داپه دی قول دالله جل جلاله کی ذکر دی: وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ، الآیة په دی کی صحیح قول دا دی چی ضمیر راجع دی ابراهیم عليه السلام ته نه نوح عليه السلام ته.

اودی دهغو انبیاءو څخه دی چی دده په باره کی نص ذکر سوی دی دوحی په سورة النساء کی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ (سورة النساء ۱۶۳) پس صحیح خبره داده چی دی په اولاد

دالعيس کی راځي اودده دنبځي نوم (ليا) وه چي لور ديعقوب وه اوبعضو داويلی دی چي دده دنبځي نوم (رحمت بنت افرائيم) اوويل سوی دی چي دده نوم (ليل بنت منيسا بن يعقوب) وه. اوداقول مشهوردی نوددی وجي څخه مودادلته ذکرکی اوبيادده څخه وروسته ذکر دبنی اسرائیلو کوو او هغه په دی باندی عطف کوو انشاء الله ﷻ.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِيَ الصُّرُ وَآتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۸۳) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ (سورة الانبياء ۸۳) ۸۴. اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَادْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (۴۱) ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (۴۲) وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَىٰ لِلْأُولَىٰ الْأَلْبَابِ (۴۳) وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ (سورة ص ۴۱/۴۴).

اوروايت ذکرکړی دی ابن عساكر دکلبي څخه چي ده ویلی دی چي اول پينغمبر چي الله ﷻ رالیرلی دی ادريس عليه السلام دی اوبيا، نوح، اوبيا ابراهيم، اوبيا اسماعيل، اوبيا اسحاق، او بيا يعقوب، اوبيا يوسف، اوبيا لوط، اوبيا هود، اوبيا صالح، اوبيا موسى اوهارون، اوبيا الياس، اوبيا اليسع، اوبيا عرفی بن سويلخ بن افرائيم بن يوسف بن يعقوب، اوبيا يونس بن متی چي داوولاد ديعقوب څخه دی، اوبيا ايوب بن زراح بن آموص بن ليفرز بن العيص بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام.

اوپه بعضی ترتیب ددی کی نظر اوشبهه ده ولی چي دامشهوره ده چي هود او صالح دنوح عليه السلام څخه وروسته دی اوچاویلی دی چي ابراهيم. والله اعلم، علماء دتفسیرونو اودتواریخو داویلی دی: وو ايوب عليه السلام ډیرپیسه دار سړی اومالونه ورسره هم ډیر وه دهر قسم نوعی څخه اوډیری مزکی ورسره وی دثنیی مزکی څخه ترحوران مزکی پوری ټوله مخکه دده وه. اوحکایت کړی دی ابن عساكر چي دده مخکه هم ډیره وه اواهل اواولاد یې هم ډیر وه. نو الله ﷻ ورڅخه داهرڅه واخیسته اوسلب یې کړه ورڅخه، اودده په بدن کی ډیری ناجوړی پیداسوی، اودده په بدن کی روغه حصه نه وه ماسوا دزړه څخه اودزبی څخه، چي په دی سره به یې ذکر دالله ﷻ کوی. اوده په دی ټولو حالاتو کی صبرکوونکی وو، اودکرکوونکی وو دالله ﷻ په سهار اومانام کی. اودده ناجوړی دومره اوږده سوه چي خلگو ورسره ناسته پریښووله اودخپل کلی څخه یې وایستی اودباندی یې یوبل ځای ته بوتلی اوهلته یې پریښووی، اوخلگو ورسره انقطاع وکړه، اویوسړی هم بل نه وو چي دده سره یې څه کلام ساتی ماسوا دنبځی دده څخه، چي دی نبځی به حق ورادا کوی اوخدمت به یې ورته کوی، ولی چي دنبځی به دده هغه زاړه احسانات یادول اودده شفقت به یې یادوی ددی سره. نودا

وه چي دده به يې مددكوي په قضايې حاجت كي اودده په نورو كارونوكي هم. نوددوي حال دومره خراب سو چي دي ښځي به يې دنورو كره په مزدوري باندې كاركوي اوروزي به يې تيروله، اوصبربه يې كوي دده سره په هغه حال كي چي بچيان ورڅخه هم واخستل سوه او مالونه ورڅخه هم واخستل سوه. اوهغه چي ددي خاوند ته رسيدلي دي دناجوړيو څخه او، هغه چي دوي ته تنگدستي ورسیده وروسته دمالداري څخه اودخلگو خدمت ته پاته سو وروسته دنعمت څخه اوسعادت څخه.

اوثابت سوي دي په حديث كي درسول الله ﷺ څخه چي فرمايلي يې دي: چي په ډيرسخت مصيبت كي راگيريدونكي انبياء دي، اوبيا ورپه سي صالحان دي اوبيا ورپسي ددوي په شان چي څوك وي (۱) اوبيايې وفرمايل چي پرانسان باندې دهغه ددين په اندازي هومره مصيبتونه راځي، دچاپه دين كي چي ډير مضبوط والي وي نوهغومره مصيبتونه زيات پر راځي. اودا ناجوړيانو زيات نكړي ايوب عليه السلام مگر صبر اوحمد دالله ﷻ چي دابه يې نورهم زيات كوي اودايوب عليه السلام صبر خلگ په ضرب المثل كي يعنې دمتل په طور دامثال خلگ وركوي چي په دومره ناجوړيو كي دالله ﷻ شكر كول دهرچا كارنه دي. اودارنگه روايت ذكركړي دي وهب بن منبه اوداسي نورو علماوو دبنی اسرائیلو څخه په قصه دايوب عليه السلام كي داوږدو خبرو څخه، چي دده څخه مال څه رنگه ولاړي اوبيايې اولاد څه رنگه ولاړي، او بيا دناجوړي څه رنگه ده ته ورسیده. اوبياده ته الله ﷻ خبروركي په باره دصحت دده كي. اودمجاهد څخه نقل دي چي ايوب عليه السلام اولني هغه سړي وو چي ده ته ناجوړي رسيدلي وه. اودارنگه اختلاف كړي په موده دده دناجوړي كي: نوبعضو داويلي دي چي (۳۰) كاله ناجوړي يې تيره كړيده چي نه زياته وه اونه كمه وه. اوانس عليه السلام ويلي دي چي (۷) كاله، په دي ناجوړي كي پروت وو تردې چي الله ﷻ ورته شفا وركړه. اوحميد ويلي دي چي په دي ناجوړي كي يې (۱۸) كاله تيركړي دي، السدي ويلي دي چي دده څخه غوښه ولويده تردې چي صرف هډوكي اودماغ يې پاته سوي وو اودده ښځي به ترده لاندې كاني اچول، نوكله چي دناجوړي پراوږده سوه نوبښځي ورته وويل چي ايوبه عليه السلام كه ته چيري رب ته دعا وكي نوستا څخه به دناجوړي ليري كي اوپر موږ باندې به فراخي راولي، نوده وويل چي ما (۷۰) كاله په صحيح اوسالم وجود سره تيركړي دي نودابه دالله ﷻ دپاره لږوي چي زه (۷۰) كاله وړلره صبروكم. نودې به ورته بيا داخبره دوباره نه كوله اودي به يې خدمت كوي

(۱). صحيح الترمذي: كتاب الزهد، باب ماجاء في الصبر على البلاء (۲۳۹۸/۱۴) ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث حسن صحيح دي. اوحاكم ذكر كړي دي په مستدرک خپل كي (۳۴۳/۱۳) اوصحيح يې ورته ويلي دي، اوحمد په (۱۱) ۱۷۲. ۱۷۴. ۱۸۰. ۱۸۵) حديث دسعد بن ابی وقاص څخه. والطبرانی په الكبير كي (۲۲۶/۲۴) حديث دابی عبیده بن حذیفه څخه دي دخپل خاله څخه چي فاطمه ده.

او مزدوری به یې کوله دخلگو او ایوب عليه السلام ته به یې دډوډی بندوبست کوی. بیا دخلگو په دی باندی مزدوری هم نه کوله چی ورته پته ولگیده چی دا دایوب ښځه ده، ددی بیری څخه چی دوی ته دانا جوړی چیری ونه رسیږی ددی دوجی نوکله چی دی ولیده چی څوک هم په دی باندی خدمت نه کوی نو خپل څه کالی یې خرڅ کړه او په هغه باندی یې ښه ډیر طعام واخستی، اودده خواته راله نوده قسم ورته وکی چی زه به دې خوراک ته لاس هم ورنه وړم تردی چی ته ماته داونه وایی چی دادی دکمه کی؟ نودې ورته وویل چی خدمت می وکی دخلگو تردی چی خلگ په ما خبر سوه چی دا دایوب عليه السلام ښځه ده نوبیا یې کار نه راکوی او بیا می خپله لوپټه هم خرڅه کړه دډوډی دپاره، نوکله یې چی سرلڅ سو اونور هیڅ نه وه نوبیا یې وویل: أَنِّي مَسْنِيَ الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسره دابی څخه دی دابی سلمه څخه دی دجریر بن جازم څخه اودی دعبدا لله بن عمیر څخه دی وایی چی: دایوب دوه وروڼه وه، نوکله چی دده خوا ته راله نو ورته نژدی کیدی نسوای نودلیری څخه ورسره ودریده نوهغه یوبل ته وایی که چیری الله جل جلاله ته دایوب څخه څه دخیر علم وای نو پرده باندی به یې دانا جوړیانی نه وای راوستلی نو ایوب عليه السلام ته ددوی دخبری څخه ډیر تکلیف ورسیدی اوبیا یې دا دعا وکړه: یا الله که چیری تاته داپته وی چی مایوه شپه هم په ډکه خپته خوراک نه وی کړی اوماته پته وی دلورې په باره کی نوزما تصدیق وکی، نو تصدیق دده وسو داسمان څخه اودوی دواړو واوریدی.

اودارنگه دابن ابی حاتم اوابن جریر څخه نقل دی چی دوی نقل کوی دیونس بن عبدالاعلی څخه دی دوهب څخه اودی دنافع بن زید څخه اودی دعقیل څخه اودی دالزهری څخه اودی دانس بن مالک څخه اودی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه چی فرمایلی یی دی: یقیناً نبی الله ایوب عليه السلام وخت تیرکړی دی په ناجوړی خپله کی (۱۸) کاله، نودی پریښووی نیژدو اولیرو ټولو مگر دوه وروڼه دده چی خاص وروڼه دده وه. چی دده خواته به سهار اومانام راتله، نو په دوی کی یودی بل ته وویل: تاته پته سته چی ایوب داسی گناه کړیده چی په دی دنیاکی داسی گناه هیڅ چانه ده کړی تراوسه پوری، نودی بل ورته وویل هغه څه رکم؟ نوده ورته وویل چی ته نه گوری چی د(۱۸) کالو راییسی پروت دی په دی ناجوړی کی او الله جل جلاله رحم نه پر کوی نودغه سړی چی ورته رالی نودایی ورته وویل چی هغه بل داسی خبره کوی، نو ایوب عليه السلام وفرمایل چی زه نه پوهیږم چی تاسی څه وایاست؟ غیر ددی څخه چی دوو کسانو به دالله جل جلاله نوم په جنگ کی واخیستی نوهغه به می منع کول ددې کار څخه چی دالله جل جلاله نوم دی دحق څخه ماسوا په بل څه کی وانه خلی.

او ذکر کړی یې دی چې: دی به قضایې حاجت ته وتی نو حاجت به یې پوره کی نو بیا به بنځی دلاس څخه ونيوی او بیرته به یې راوستی، نویوه ورځ داورڅخه وروسته پاته سوه اولر یې ناوخته کی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چې: اَرْكَضُ بِرَجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ، (سورة ص ۴۲۸) نو کله چی دا راله نوویي لیده چی الله ﷻ دده څخه هغه ناجوړی لیری کړی وه، اوپه هغه شکل باندی وو په کم باندی چی مخکی وو دناجوړی څخه نوکله چی دی ولیدی نو ورته یې وویل ای الله ﷻ دی برکت واچوی په تاکی: آیا مانه وو لیدلی دانبی دالله ﷻ چی په ناجوړی باندی گرفتار وو؟ نوپه الله ﷻ می دی قسم وی چی مانه دی لیدلی ستا غوندی سړی په سړوکی کله چی صحیح وی یعنی ناجوړی درپکی نه وه. نودی ایوب علیه السلام ورته وویل چی هم هغه ایوب یم.

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسر هغه دابی څخه دی نقل کوی د موسی بن اسماعیل څخه دی دحماد څخه دی دعلی بن زید څخه دی دیو سف بن مهران څخه دی دابن عباس څخه دی وایی چی ده ته الله ﷻ دجنت کپړی ورواغوستلی، نودی یوغاړی ته کښینستی، نوکله چی دده بنځه راله نودی یې ونه پیژندی نو ورته یې وویل ای بنده دالله، چیری ولاړی هغه ناجوړی چی دلته پروت وو؟ نوده ورته وویل چی کیدی سی هغه سپویا یا شرمښانو وړی وی، اوتریو ساعت پوری یې خبری ورسره کولی. نو ورته ویې ویل چی مړه نه سی، زه ایوب یم، نودی ورته وویل چی ته په ماپوری مسخری کوی ای بنده دالله؟ نوده ورته بیا وویل، چی مړه نه سی زه ایوب یم ماته الله ﷻ بیرته خپل بدن راکی. ابن عباس داسی ویلی دی: او ورکړه ده ته الله ﷻ خپل مالونه او اولاد او هغه قوم او غلامان چی دده وه. وهب بن منبه ویلی دی: وحی وکړی الله ﷻ ده ته چی مادرکی تاته ستا اولاد اوستا مالونه اوددوی په شان چی څه نوردی. نوته ولمبیری په دی اوبوباندی نوپه دی کی ستا دپاره شفاده، اوته دخپلو خپلوانو څخه صدقه ورکړه، اودهغو دپاره استغفار طلب کړه، ولی چی هغوی زما نافرمانی کړیده ستاپه لحاظ سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دابوزرعه څخه دی نقل کوی د عمر بن مرزوق څخه دی دهمام څخه اودی دقتاده څخه اودی دالنضر بن انس څخه اودی دبشیر بن نهیک څخه اودی دابی هریره څخه دی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: کله چی ایوب علیه السلام ته الله ﷻ شفاء ورکړه نو دسروزرو باران یې پروکی چی دسروزرو ټوټی به پر راتوئیدلی نوده به را واخیستل اوپه کپړوکی به یې لگول، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی ته نه مریږی ای ایوبه، نوده وویل چی ستاپه رحمت باندی به څوک مریږی ای الله. (۱) او همدارنگه روایت ددی امام احمد هم کړی

(۱). الحاكم في المستدرک (۵۸۲/۲)، او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم باندی.

دی دابی داود الطیالسی څخه اودعبد الصمد څخه چی دی دهمام څخه نقل کوی دی دقتاده څخه هم په دی الفاظو سره. اوامام احمدویلی دی په نقل کولو سره دسفیان څخه چی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی داعرج څخه دی دابی هریره څخه: ولیبلی یوسری ایوب عليه السلام ته دسروزرو گینې نواخته سو ایوب عليه السلام چی دابی لگول په کپړو خپلوکی، نو ورته وویل سوه چی ای ایوبه داکافی نه دی داکم چی موږ تالره درکړه؟ نوده وویل چی ای ربه زما څوک استغناء کوی ستا درحمت څخه؟ اودا موقوف روایت دی. اوددی روایت ذکر سوی دی دابی هریره څخه مرفوعاً. (۱)

اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی دمعر څخه اودی دهمام بن منبه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: وو ایوب عليه السلام چی لمبیدی لڅ، نورالی ده ته یوسخی سری چی ورسره سره زروه، نواخته سو ایوب عليه السلام چی دابی په کالوکی لگول. نوالله جل جلاله ورته دلور څخه اواز وکی چی: ای ایوبه زه تامالدار کوم په دغه څه سره چی تاته یې درکوم. نوده ورته وویل چی هیڅ شک نسته په دی خبره کی، خوزما هم استغناء نسته ستا درحمت څخه. (۲) راوی ددی امام بخاری هم دی دحدیث دعبد الرزاق څخه هم په دی الفاظو سره.

اوداقول د(أَرْغَضُ بِرَجُلِكَ) یعنی ووهه مخکه په پښی خپلی باندی نوده وکړه هغه چی ورته امرسوی وو په هغه باندی، نورا وتوکوله الله جل جلاله ده ته داوبو چینه دمزکی څخه اوورته یې امر وکی چی په دی کی دی ولمبیری اوددی څخه دی اوبه وچښی نولیری کړه الله دده څخه هغه ناجوړی چی په ده باندی لگیدلی وه اوهغه ظاهر اوباطن دواړه خواوی دبدن یې ورلره ورکړی اوپوره صحت مند اوکامل اوبنائسته یې ورلره ورکړی تردی چی مالونه اواولاد یې ورلره هم ورکړه، اودسرو زرو باران یې هم پروکی، اودده بچیان یې دده خلیفگان وگرځوله، لکه څه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی (وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ) نوویل سوی دی چی ده ته الله جل جلاله دخپل قوم سره بیاژوند ورکی، اوداهم ویل سوی دی چی دی ته یې اجر وونه هم ورکړه او ددوی اولاد چی دده څخه وروسته راغلی وو هغوی ته یې هم ددی اجر ورکی اودآخرت دپاره یې هم ددوی اجر اونیکیان پاته کړی. اوداقول (رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا) یعنی دالیری کول دسختی اوناجوړی دده څخه، دازموږ دخواه رحمت اواحسان دی پرده باندی: وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ، یعنی دانصیحت دی دهغه چادپاره چی په داسی ناجوړیانو باندی گرفتاروی اویا

(۱). احمد (۲۴۳/۲).

(۲). احمد (۳۱۴/۲). صحیح البخاری: کتاب الغسل، باب من اغتسل عریانا (۲۷۹/۱) اوطراف ددی په (۳۳۹/۱)،

۷۴۹۳ کی دی.

داولادو په ضائع کیدلو باندې گرفتاروی، نوددوی دپاره یومثال پروت دی په ژوند دښی دالله ﷺ ایوب ﷺ کی چی ده په دومره تکلیف کی څه رنگه صبرکړی دی اوڅه رنگه یې دالله ﷺ څخه امید ساتلی دی، تردی چی هغه سختی یې ورلره په اسانی باندی اوپه خوشحالی باندی بدله کړه اوچا داویلی دی چی ددی څخه دایوب ﷺ دښځی دنوم پته لگېږی چی نوم یې (رحمة) وو. نودا خبره ډیره لیری ده الضحاک ویلی دی چی الله ﷻ ورلره ځوانی ورکړه اوزياته یې کړه ورلره تردی چی دده (۲۶) زامن پیداسوه. اوددی څخه وروسته ایوب ﷺ (۷۰) کاله زندگی تیره کړه په محکه دروم باندی په دین دابراهیم خلیل ﷺ باندی اوبیایې وروسته دده دین بدل کی اوداقول: وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا ضَرْبًا بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، دارخصت دی دالله ﷻ دخواه ده ته، په باره دهغه څه کی چی ده قسم کړی وو چی خپله ښځه به سل درې وهی. نوویل سوی دی چی ده قسم کړی وو دوجی دخرڅولو دده دښځی دخپلو کوڅیو، اوویل سوی دی چی ددی وجی څخه چی دده ښځی ته شیطان ځان دطیب په شکل جوړکړی وو اودی ایوب ﷺ ته داویلی وه نوبیایې قسم واخستی چی زه به تا (۱۰۰) درې وهمه، نوکله چی ورته الله ﷻ عافیت ورکی نودا فتوی یې ورلره ورکړه چی داتول یوځای کړه اوپه دی باندی دی یې بیووار ووهه، نوپه دی سره به یې قسم پوره سی. نوددی وجی څخه ورلره الله ﷻ رخصت بیان کړی دی په ورپسی آیت کی په دی قول سره: إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، اودارنگه استعمال کړی دی ډیرو فقهاوو رخصت په باب دندرونوکی اوپه باب دقسمونوکی، اودومره توسیع یې پکښی کړیده چی بهانی په کی جوړی کړی دی دپاره ددی چی دقسم څخه په خلاص سی. اودا رنگه ابن جریر اوداسی نورو علماوو دتاریخ داذکر کړی دی: چی ایوب ﷺ کله چی وفات سو نوعمریې (۹۳) کاله وو، اوویل سوی دی چی ددی څخه یې ډیر عمروو. اودارنگه لیث ذکرکړی دی دمجاهد څخه: چی په ورځ دقیامت کی به الله ﷻ بحث کوی دسلیمان ﷺ سره په باره دمالدارانوکی، اودیوسف ﷺ سره په باره دمریانوکی، اودایوب ﷺ سره په باره دناجوریانو اوتکلیفونو والاکی. راوی ددی ابن عساکردی. اوده وصیت کړی دی خپل زوی (حومل) ته اودده پرکارونو باندی وروسته دده څخه زوی دده (بشر) قائم وو، اودی هغه دی چی ډیر خلگ داگمان پرکوی چی دی ذوالکفل ﷺ دی: والله اعلم. اووفات سوی دی دده دازوی په دی حال کی چی دی نبی وو او وو دده عمر (۷۵) کاله نودلته قصه دذی الکفل ذکر کوو، ولی چی بعضو داویلی دی چی دازوی دایوب ﷺ وو.

بیان دقصی دذی الکفل ﷺ

هغه چی بعضی گمان دزوی دایوب ﷺ پرکوی الله ﷻ فرمایلی دی وروسته دقصی دایوب

خڅه: وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ (۸۵) وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ، (سورة الانبياء ۸۵/۸۶). اودارنگه يې په بل ځای کې فرمايلي دي: وَأَذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِيَ الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ (۴۵) إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ (۴۶) وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ (۴۷) وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ، (سورة ص ۴۵/۴۸). نوښکاره دا خبره ده چې داهم دی نبي اوو څخه ووکم چې سادات دی اوبعضو دا ويلي دي چې دی نبي نه وو بلکې يونيک سړی وو. اودی وو چې دخپل قوم دېچو کفالت به يې کوي، اوددوی په مينځ کې به يې دعدل فيصلی اوکارونه کول نوددی وجی څخه ورته ذی الکفل ويل کيږي. اوروايت ذکرکړي دی ابن جرير او ابن ابی حاتم دطريقی دداود بن ابی الهند څخه دی دمجاهد څخه چې دی وايي: کله چې غټ سو اليسع نوويې ويل: که چيري زه خليفه وگرځوم يوسړی په خلگو باندی خليفه اوبيا وگورم چې دوی څه رنگه کار کوي؟ نوخلگ يې راټول کړه اوورته يې وويل چې ستاسی څخه به څوک زما خليفه توب قبول کړي په دی شرطونو سره: چې دورځی به روژه نيسي، اودشپي به لمونځونه اوقيام الليل کوي، اوغصه به نه کوي؟ نويوسړی ولاړ سو اووی ويل چې، زه، نوده ورته وويل چې ته دورځی روژه نيسي، نوده وويل هو، اوبيايې ورته وويل، چې ته دشپي قيام الليل کوي نوده وويل چې هو، اوبيايې ورته وويل چې ته غصه نه کوي نوده ورته وويل چې نه. نودی وايي چې، وريې کی ده ته خلافت، اوبيايې په دوهمه ورځ بيا دغه رکم وويل نوټول چپ سوه اوهيڅ چا رغ ونه کي، اوهغه سړی راولاړ سو. نوبيايې خليفه کي. نودی وايي چې: وگرځیدی ابليس چې ويل يې يوشيطان ورلی په وخت دقيلوله (چې دماپښين دخوب وخت وي) کي، اوداسړی به دشپي نه بيدیدی اونه به دورځی بيدیدی مگرپه دغه وخت کي. نو دروازه يې وروټکوله: نوده وويل چې څوک يې؟ نودی شيطان وويل زه بوډاسړی يم اوفقيير اومظلوم يم. نودی راولاړ سو اودروازه يې خلاصه کړه نودی شروع سو چې قصه يې ورته کوله، اوويل يې چې زما اوزما دقوم په منځ کې جگړه ده، اوهغوی زماسره وکړه چې څه يې کوله اواوږده يې کړه قصه تردی چې داوخت دقيلولی ختم سو نوده ورته وويل چې کله دفيصلو وخت وي نوپه هغه وخت کې راسه، نوکله چې دفيصلو وخت سو نودی يې ډير ولټوی خوپيدايې نه کي دغه بوډا، بياپه دوهمه ورځ بيا رالی نودی ذی الکفل ورته وويل چې تاته خوږون ماويلی وه چې دفيصلی په وخت کې راسه نوته ولی رانه لی، نوده ورته وويل چې زما قوم دومره خبيث قوم دی چې هغوی ته پته ولگيږي چې ته ناست يې نوماته وايي چې تاته ستاحق درکوو اوچي ته ولاړی نوبيا دخپلی خبری څخه واوړی، نوپرده باندی يې دنن ورځ قيلوله هم خرابه کړه اوخوب ته يې پرينه ښووی نوده ورته بيا وويل چې

د فیصلی په وخت کی راسه نودی بیانه رالی نوپه صبا باندی بیادی دخوب په وخت کی رالی نودده دراتگ څخه مخکی ذی الکفل خپل کور والاته امر کړی وو چی دننه راتلو ته به څوک نه پرېږدی، نوکله چی دی بیارالی نوکور والا ورته وویل چی شاته سه نوده ورته وویل چی ماته یې داوخت ښوولی دی چی په دی وخت کی راسه نویباهم کوروالا پری نه ښووی نودی دیوه سری څخه دی کمری ته دننه سو اوددنه خوا څخه یې دروازه وټکوله نو دی چی راولاړ سو نوگوری چی دروازه بنده ده اودی په کمره کی دننه دی، نوپوه سو چی دا شیطان دی نوورته ویې ویل چی آیا دالله ﷺ دښمن یې نوده وورته وویل چی هو! زه متعین سوی یم ددې دپاره چی تازما کار پرخپل ذمی باندی واخستی زه په څه طریقی باندی تا غصه (قهرجن) کړم. نوددی وجی څخه ده ته ذی الکفل (خاوند دذمی) ویل کیږی، ولی چی دده کار یې پرخپله ذمه اخستی وو اوبیایې پوره کوی.

اوهمدارنگه ابن ابی حاتم دابن عباس څخه روایت نقل کړی دی همداسی روایت اوهمدارنگه روایت ذکرکړی دی عبدالله بن الحارث اومحمد بن قیس اوابن حجره الاکبر اوداسی نورو سلفو هم داروایت ذکرکړی دی، اوهمدارنگه روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم دابی څخه دی دابو الجماهر څخه دی دسعید بن بشیر څخه دی دقتاده څخه دی دکنانه بن الاخنس څخه اودی دابوموسی الاشعری څخه اودی پرممبر باندی ولاړوو اودایې ویله. نه وو ذی الکفل پیغمبر بلکی دی یونیک سړی وو چی هره ورځ به یې (۱۰۰) نفلوته کوله، نو ددی وجی څخه ورته ذوالکفل ویل کیږی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر دطریقی دعبد الرزاق څخه چی ده نقل کړی دی دمعر څخه اوده دقتاده څخه دی وایی چی ابوموسی الاشعری ویلی دی: همداسی یې روایت ذکرکړی دی منقطع، اوهرڅه چی هغه حدیث دی چی ذکرکړی دی امام احمد په نقل کولو سره داسباط بن محمد څخه دی دالاعمش څخه دی دعبدالله بن عبدالله څخه اودی دسعید څخه چی مولی دطلحه دی دی دابی عمر څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ څخه یوحديث چی نه می دی اوریدلی مگر یو یادوه واره اوهمداسی یې شمار وکی تراوو پوری، یعنی دومره واره به می اوریدلی وی خولیکن کیدی سی چی ددی څخه می زیات اوریدلی وی چی فرمایلی یې دی، ذوالکفل یوسړی وو په بنی اسرائیلو کی چی په خپلی گناه باندی یې پروا نه وه اودهغه څخه به یې توبه نه کښله نوده ته راله یوه ښځه نوده ورلره (۲۰) دیناره ورکړه په دی شرط باندی چی دا به ورسره زناکوی، نوکله چی داسړی ددی ښځی په هغه ځای باندی کښینستی په کم ځای کی چی ورلره سړی کښینی نودی ښځی وژپل نوده ورته وویل چی ولی زه دی نسوم خوښ؟ نودی ښځی ورته وویل چی نه بلکه داداسی کاردی چی مخکی ما هیڅکله نه دی کړی، خو

اوس زه دمجبوري څخه ډاکار کوم، نودی سړی ورته وویل چی ته ډاکار کوی اومخکی تا هیڅکله نه دی کړی. نو داسې ورڅخه جلا سو او ورته یې وویل چی څه ولاړه سه اودا دینار هم ستاسوه، اوبیانې عليه السلام وفرمایل چی بیاکله دی ذی الکفل گناه نه ده کړی، نوکله چی دی مړ سو په شپه کی نوسهار دده په دروازه باندی لیکل سوی وه چی الکفل ته الله ﷻ مغفرت کړی اوبخښلی یې دی (۱) اوراوی ددی ترمذی دی دحدیث داعمش څخه هم په دی الفاظو سره اودایې ویلی دی چی داحسن دی او ذکرکړی دی داروایت بعضو نوموقوف کړی یې داپر علی بن عمر باندی، ولی چی په دی حدیث کی ډیر غرابت دی اودده په اسناد کی شبهه ده. اوکه چیری داحدیث محفوظ وی نوپه دی کی الکفل ذکرسوی دی نه ذو الکفل بغیر داضافت څخه اودا یوبل سړی دی نه هغه چی په قرآن کریم کی ذکرسوی دی.

بیان دهغو امتونو چی په عام طور سره هلاک سوی دی

اودا ټول مخکی دنازلیدلو دتورات څخه سوی دی په دی دلیل دقول دالله ﷻ سره: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، (سورة القصص ۴۳) لکه څه رنگه چی روایت کړی دی ابن ابی حاتم او ابن جریر او البزار دحدیث دعوفی الاعرابی څخه چی ده نقل کړی دابی نضره څخه دی دابی سعید الخدری څخه دی وایی چی نه دی هلاک کړی الله ﷻ یو قوم هم وروسته دنازلیدلو دتورات څخه په عام طور سره مگر یو کلی والا چی دهغو څخه بیزوگیان جوړسوی وه. ته نه گوری دی قول دالله ﷻ ته: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، اومرفوع ویلی دی دیته البزار، اودا اشبه خبره ده نودا خبره پردی باندی دلالت کوی چی په عمومی طور سره امتونه ټول دتورات نازلیدو څخه مخکی هلاک سوی دی. نو یو دهغوی څخه دی:

اصحاب الرس

الله ﷻ فرمایلی دی: وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (۳۸) وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (سورة الفرقان ۱۴/۱۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُعِ كُذِّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدُ، اوددی آیتونو څخه پته لگیږی چی دوی هلاک سوی دی اوکورونه یې هم وران سوی دی، ابن جریر ویلی دی چی دوی اصحاب الاخدود وه کم چی په سورة البروج کی ذکر دی، ولی چی دوی په نزد دابن اسحاق باندی مخکی دمسیح څخه تیرسوی دی. اوپه دی کی نظر دی.

(۱). ضعیف الترمذی: کتاب صفت القيامة والقائت \ باب (۴۸)، (۲۴۹۲/۴) او احمد (۲۳۸۲) او حاکم (۲۵۴۸۴).

اوروايت ذکرکړې دى ابن جرير دابن عباس څخه چې دوى يوکلى والاوه دقوم دشمود څخه. اودارنگه الحافظ ذکرکړې دى په الكبير کى يعنى ابوالقاسم بن عساكر په اول دتاريخ کى، په وخت دجوړيدو ددمشق کى، دتاريخ دابى القاسم عبدالله بن عبدالله بن جراد اوداسى نورو څخه. چې دا اصحاب الرس يوقوم وه چې دوى ته الله ﷺ پيغمبر وليږي چې نوم يې (حنظله بن صفوان) وو، نودوى ددى پيغمبر تکذيب وکى اودى يې قتل کى، نودوى وگرځيده عادبن عوص بن ارم بن سام بن نوح اوزوى دالرس وو. نودوى نازل سو په احقاف کى، نوهلاك کړه الله ﷺ دا اصحاب الرس اودوى خپاره سوه په يمن کى اودوى نيست اونا بود سوه په ټوله محکه کى تردى چې جبرون بن سعدبن عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح پکښى دمشق ته ولاړى اوهلته يې ښار جوړکى، اونوم يې پر کښيښووى (جبرون)، اودا عاد ارم دى چې خاوندان داوړدو اووړدو قدونو وه، اونه سته ددوى نښانى دستنو په نورو ځايونو کى مگرچى په شام کى خومره دى، نودوى ته يې وليږي هودﷺ يعنى دا عاد ته چې په احقاف کى وه نودوى دده تکذيب وکى، نوالله ﷺ هلاك کړه نوداهم داتقاضا کوى چې دوى دعاد څخه هم مخکى دى په موده دډيرى زمانى سره. (۱)

اوروايت ذکرکړې دى ابن ابى حاتم دابى بکربن ابى عاصم څخه چې دى دخپل پلار څخه او دى دشبيب بن بشر څخه اودى دعکرمه څخه اودى دابن عباس څخه دى وايي چې: الرس: دا يوکلى دى په آذربيجان کى. اوالثورى ويلى دى دعکرمه څخه چې: الرس دا څاه درسو دى چې دوى په دى کى نبى غورزولى وو اوپه هغه کى يې دفن کړى دى.

ابن جريج اوعکرمه ويلى دى چې الرس: دا اصحاب يس دى. اوقتاده ويلى دى چې دوى ديمامه کلى خلگ وه. ماويلی دى که چيرى اصحاب الرس، اصحاب يس وه نودوى هم په عام عذاب باندې هلاك سوى دى.

لکه څه رنگه چې الله ﷺ فرمايلى دى: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، اوددى قصه به وروسته بيانېږي که څه هم بل څوك وى، خودى هم په عام عذاب باندې هلاك سوى دى. اوبنا برهر تقدير دامنافى دى دقول دابن جرير سره. اودارنگه ابوبكرمحمد بن النقاش ويلى دى: چې ددى اصحاب الرس يوڅاه وو چې دهغه څخه به دوى خپل ضرورتونه پوره كول او دهغه په واسطه به يې خپل کښتونه اوبه كول اوباغونه به يې اوبه كول، اوددوى يوبادشاه وو چې ډير عادل وو اوخوش اخلاق وو، کله چې داباشاه مړسو نودوى ډيرزيات دغم اظهار پروکى، نوچى يوڅو ورځى تيرى سوى نودوى ته شيطان دهغه بادشاه په شکل رالى اودوى ته يې وويل چې: زه خومړسوى نه يم زه خوستاسى څخه هسى يوڅو ورځى ليرى تللى وم

(۱). تاريخ عساكر (۱۵۱).

ددی دپاره چی ستاسی حالات وگورم په خپل نیستوالی کی، نودوی سخت خوشحاله سوه، اودا شیطان امروکی چی ددی اوددوی په منځ کی پرده ولگول سی اودوی ته یې دا خبر ورکی چی زه به هیڅ کله نه مړکیرم اوهمیشه به ژوندی یم، نواکثرو کسانو دده تصدیق وکی، اودده په فتنه کی اخته سوه اودده عبادت یې کوی.

نوالله ﷺ دوی ته پیغمبر ولیږی نودوی ته یې خبر ورکی چی داشیطان دی اوستاسی سره دپردی څخه اخواته خبری کوی، اودوی یې منعه کړه دده دعبادت څخه، اودوی ته یې امر وکی په عبادت دالله ﷻ باندی. السهیلی ویلی دی چی ده ته په خوب کی وحی کیدلی، او دده نوم (حنظله بن صفوان) وو. نودوی ورسره دبنمنی وکړه اوقتل یې کی اوپه څاه کی یې واچوی نودوی تربی سوه، اودرختی یې وچی سوی اومیوی یې خرابی سوی، اوکورونه یې وران سوه اودانسانیت دژوند څخه واوښته دوحشت ژوندته، اوددوی په ځایونو کی به بیا جنات اوحیوانان اوسیده. اوهغه چی ذکر کړی دی ابن جریر دمحمد بن حمید څخه چی ده نقل کړی دی دسلمه څخه اودی داسحاق څخه اودی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ یقیناً اول به جنت ته یوتور سړی دننه کیږی، اودا ددی وجی څخه چی الله ﷻ یوکللی والاته یوپیغمبر لیږلی وو نویه هغه باندی هیڅ چا ایمان نه وو راوړی ماسوا دهغه تور سړی څخه، بیادهغه کلي والاوو دی پیغمبرته کنده وکښه او دی یې په هغه کنده کی وغورزوی او دلوری خوا څخه یې ډبري پر واوړولی، نونبی ﷺ وفرمایل چی: نوبیا دغه سړی وو چی تلی به اوخاشی به یې ټولولی اوهغه به یې خرثولی اوپه هغو پیسو باندی به یې خوراکه اخستله اودی نبی ته به یې راوړله اوتر هغه ډبره به یې ددی کندي څخه ورايستله اوده ته به یې ورکوله، اوبیابه بیرته راتلی. نودی په دغه ترتیب سره وو تردیر وخته پوری، نویوه ورځ دی ولاړی چی خاشی اولرگی برابر کړی نو خاشی یې برابری کی اوهغه یې وترلی، نوکله چی یې رالورکړل نوستړی والی یې محسوس کی نوپر اړخ پریوتی، نوالله ﷻ ورباندی خوب غالبه کی تردی چی (۷) کاله بیده پاته سو. بیادی راولاړسو اوستومانی یې وایستله اوپردی بل اړخ باندی پریوتی نوبیا الله ﷻ خوب پرغالب کی نوبیا تر (۷) کالو پوری بیده پاته سو. اوبیا راولاړ سو اوغوټه یې راپورته کړه اودده داگمان وو چی دی بیده نه وو مگرڅه حصه دورځ یانیمه ورځ، نورالی اوداخاشی یې خرثی کړی اوخوراکه یې واخسته اوهغه کندي ته ورلی نونبی پکښی نه وو، ولی چی دی قوم را ایستلی وو اوايمان یې په راوړی وو اودده تصدیق یې کړی وو، نونبی ﷺ فرمایلی دی چی دهغه نبی ددی تورسړی په باره کی پوښتنی کولی نوخلگو به ورته ویل چی موږ ته پته نسته تردی چی دغه نبی وفات سو نویه هغه وخت کی داتور سړی دخوبه راولاړ سو. نو

بيا رسول الله ﷺ وفرمايل چي دغه تورسپړي به اول جنت ته دننه كيږي (۱) دا حديث مرسل دى اوپه مثل ددى كى نظردى، او كيداى سى چي ده دامختصر كړى وي دكلام دمحمد بن كعب القرظي څخه، والله اعلم. بيا ردكړي دى پردى باندې ابن جرير په خپله، اوويلي يې دى چي ددى حمل كول پراصحاب الرس باندې نه صحيح كيږي كم چي په قرآن كى ذكر دى. دى وايي چي الله ﷻ خبر وركړي دى داصحاب الرس څخه چي دوى يې هلاك كړى دى او دلته دوى په نبى باندې ايمان راوړى دى. اوبيا چا داويلي دى چي دوى اصحاب الاخدود دى اوداقول ضعيف دى، اوبل داچي دوى ته وعده وركول سويده داخرت دعذاب كه چيرى دوى توبه ونه كارې. اوپه دنيا كى ددوى هلاكت نه دى ذكر سوي.

قصه د قوم ديس

دوى اصحاب القريه (دكلې خاوندان) دى اصحاب يس.

الله ﷻ فرمايلي دى: **وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (۱۳) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ (۱۴) قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ (۱۵) قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُم لَمُرْسَلُونَ (۱۶) وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (۱۷) قَالُوا إِنَّا نَطِيرُنَا بِكُمْ لَيْلٍ لَمَ تَنْتَهُوا لِنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱۸) قَالُوا طَائِرُكُم مَّعَكُمْ أَنْزِلْهُ لِنُؤْمِنَ بِكُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ (۱۹) وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلْكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَّا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۲) أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بَضْرًا لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ (۲۳) إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۲۴) إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ (۲۵) قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ (۲۷) وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُندٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ (۲۸) إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ، (سورة يس ۱۱۳/۲۹).**

دامشهوره سويده دپيرو سلفو څخه چي داكلى د (انطاكيه) دى. راوى ددى ابن اسحاق دى دايبې نقل كړى دى دابن عباس څخه اودكعب الاحبار څخه اودوهب بن منبه څخه، اوهمدا رنگه روايت ددى نقل سوي دى دبريده بن الخصيب څخه اودعكرمه څخه اودقتاده څخه اودالزهري څخه اودى يې دنورو څخه. ابن اسحاق ويلى دى: چي ددى يوبادشاه وو چي انطخيس بن انخطيس وو، اوده به دبتانو عبادت كوي. نودوى ته الله ﷻ درې رسولان وليږله چي (صادق، مصدوق، شلوم) وه، نودوى دهغو تكذيب وكى، اوداظاهره ده چي دوى

(۱). ددى تخريج ابن اسحاق كړى دى او ابن جرير دمحمد بن كعب القرظي څخه نقل كړى دى. اوهمدارنگه ويلى دى السيوطى په الدر المنثور كى (۲/۲۵۷).

دالله ﷺ دخواه رسولان وه، اوگمان كړي دي قتاده چي دوي رسولان دمسيح ﷺ وه. اوهمدارنگه ابن جرير ويلي دي دوهب خخه دي دابن سليمان خخه دي دشعيب الجبايي خخه: چي دمخكني رسولانو نومونه (شمعون. يوحنا، بولس) اوهغه كلي (انطاكيه) وو. اودا قول ضعيف دي. ولي چي انطاكيه والاته كله چي الله ﷺ رسولان وليږل دري پيغمبران نو اول بنارو والا هغه وه چي په مسيح باندې يې ايمان راوړي وو. اواهل دهغه كلي چي په قرآن كي ذكرسوي دي نوهلاك سوي دي. لكه خنكه چي يې په آخرددې قصي كي ذكركړي دي وروسته دوژلو دخپل پيغمبر خخه: *إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ*، خو ليكن اولني دري پيغمبران چي كم ذكرسوه هغه ليږل سوي دي انطاكيه والاوته نودوي دده تكذيب وكې نوالله هلاك كړه، بياچي كله دوباره ددوي ابادي وسوه نوبيا ورته مسيح راوليږل سو نوپه هغه باندې دوي بيا ايمان راوړي وو. والله اعلم.

هرخه چي داخبره چي ددې قصي خخه چي په قرآن كريم كي ذكرسويده ددې خخه اصحاب المسيح مرادوي نودا ضعيفه خبره ده. او دظاهر سياق دقرآن خخه داپته لگيري چي دوي رسولان دالله ﷺ دخوا خخه هغه قوم ته وه ماسوا دمسيح خخه. الله ﷺ فرمايلي دي (*وَأَضْرَبْ لَهُمْ مَثَلًا*) يعنې خپل قوم ته اي محمد ﷺ (*أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ*) يعنې ددغه بنار والاو : *إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (١٣) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ*، يعنې دوي داخبره پر رد كړه چي تاسي هم دهغو نورو دوو په شان انسانان ياست، اودوي داخبره ليري گنله چي الله ﷺ انسان هم پيغمبركوي اوخلگو ته يې ليري، نودې پيغمبرانو ورته وويل چي الله ﷺ ته داپته سته چي موږ دهغه دخوا پيغمبران يو كه خه هم تاسي زموږ تصديق نه كوي، اوكه چيري موږ دروغ ويله نوالله ﷺ به موږ ته عذاب راکړي وي اوتاسي په دي خبري سره مستحق دعذاب گرځي: *وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ* يعنې په موږ باندې دومره لازم دي چي موږ تاسي ته دالله پيغام راوړسو، اوباقې هدايت دالله ﷺ په لاس كي دي چي چالره هدايت وركوي اوخوك گمراه كوي (*قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ*) يعنې موږ بدفالي نيولي ده په هغه خه سره چي تا زموږ دپاره راوړي دي اوموږ ته يې بيانوي: *لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ*، يعنې موږ به تا وترتو په ويناسره اوپه وهلو سره: *وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ* يعنې دوي به ورته وعده دقتل وركړه اودايې ورته وويل چي زموږ دخوابه ستاسي سپكاوي وسي كه چيري تاسي دغه كار پرينه بنووي (*قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ*) دابد فالي رد سويده پرتاسي باندې (*أَيْنُ ذِكْرُكُمْ*) يعنې په سبب ددې چي زه تاسي ته داخرت يادابنت كوم تاسي ماته وعده دقتل راكوي او زمادسپكاوي اراده كوي: *بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ* يعنې تاسي حق قبلونكي نه ياست اونه ورته ستاسي اراده سته چي قبول يې كړي. داقول دابن جرير دي خو اولني قول ښه دي.

اودا قول دالله ﷺ: وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى، يعنى دنصرت درسول دپاره او دنبکاره کولو دایمان دپاره په هغو رسولانو باندې: قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ، يعنى تاسې ته دعوت درکوى دحق خواته بغيردڅه نفعى څخه اوبغير دڅه پیسو څخه. بیا په خپله دوى ته دعوت شروع کى اوورته یې وویل چى عبادت وکى دهغه الله ﷻ په وحدت سره اوشريك ورلره مه جوړوى، اودوى یې منع کړه دعبادت دغیرو څخه چى په هغه کى نه ددنیا نفع سته اونه دآخرت نفع سته: إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ، يعنى که ما پریښووى عبادت دالله ﷻ اودبل چا عبادت مې شروع کى. بیایې دپیغمبرانوا خوا ته مخ کى اودایې ورته وویل: إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ، ویل سوى دى: چى واورى زما دا خبره اوپه دى باندې شاهدی وکى دالله ﷻ خواته زما دپاره، اوچا ویلی دى معنی ددى داسى ده: واورى اى زما قوم والاو چى مانېکاره ایمان راوړى دى په دى پیغمبرانوا باندې نوپه دغه وخت کى یې داسې مړکى. اوچا ویلی دى چى دى یې په وهلو باندې وژلى دى. اوچا ویلی دى چى پرده باندې یې یوه حمله وکړه دوى ټولو اومړ یې کى. اوحکایت کړى دى ابن اسحاق دابن مسعود څخه دى وایی چى په خپلو کسانو باندې یې دده سره بدفعلى وکړه تر دى چى دده کولمى راووتى. اودارنگه روایت ذکرسوى دى دالثورى څخه چى ده نقل کړى دى دابن ابى مجلز څخه چى ددې سړى نوم (حبيب بن مری) وو اوبیایې ویلی دى، چى دى نجار وو، اوویل سوى دى چى دى موچى وو، اوویل سوى دى چى دى دوى وو، او ویل سوى دى چى دى بنا وو، او ویل سوى دى چى ده به عبادت کوى په یوغار کى په دغه ځای کى. والله اعلم.

اودابن عباس^۳ څخه نقل دى چى پرده باندې ډیر ژر دجذام ناجوړى لگیدلى وه، اوده به ډیرى صدقې ورکولې نودى مړکى دخپل قوم خلگو، نوددى وجى څخه الله ﷻ فرمایلى دى (قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ) يعنى کله چى دى ووژى قوم دده نوالله ﷻ ورته وویل چى دننه سه جنت ته، نوکله چى دى دجنت خوشحالیانى اومنظرى وکتلى نو وې ویل: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، يعنى چى ایمان یې راوړى وای په هغه څه چى ما ایمان په راوړى دى نودوى ته به هم حاصل سوى وای هغه څه چى ماته حاصل سوى دى، ابن عباس ویلی دى چى ده نصیحت کړى وو خپل قوم ته په ژوندکى په دى قول سره: قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ، اودمرگ څخه وروسته په دى قول سره: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، راوى ددى ابن ابى حاتم دى. اودارنگه قتاده ویلی دى چى مومن دى دبل مومن سره نه یوځای کیږى مگرهغه ته به نصیحت کوى اودوکه به ورسره نه

کوی، ولی چی مومن ته الله ﷺ ډیر عزت او کرامت ورکړی دی. قتاده ویلی دی چی الله ﷻ په دوی باندی بیاڅه پرواه ونه ساتله وروسته دقتل دده څخه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، اوداقول دالله ﷻ: **وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ** یعنی پر دوی باندی مونورحبت قائم نکي مگر داچی انتقام موورڅخه واخستی په رالیږلو دلښکر سره دآسمان څخه پر دوی باندی.

اوابن اسحاق اوقتاده اوابن مسعود وایی چی دلښکر څخه مراد بل رسالت دی یعنی دوی ته موږ بل رسول راونه لیږی دآسمان څخه. ابن جریر وایی چی اولنی معنی ښه ده. ماویلی دی چی ښه نه بلکی قوی معنی ده. نوددی وجی څخه یې ویلی دی (وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ) یعنی موږ ته حاجت پاته نه سو چی موږ ددوی څخه انتقام واخلو وروسته ددی څخه چی دوی زموږ دښی تکذیب وکی اوزموږ اولیاء یی قتل کړه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، مفسرینو ویلی دی: چی الله ﷻ دوی ته جبریل ولیږی اوپر دوی باندی یې یوه چیغه ووهل نودوی ټول چپ او خاموش پراته وه، ولی چی دوی هلاک سوه دوجی دتکذیب کولو دخپل پیغمبر هغه چی الله ﷻ دوی ته ورلیږلی وو، اوانطاکیه والاوپه مسیح باندی ایمان راوړی دی اودهغه نصرت یې کړی دی. نوددی وجی څخه ویل کیږی چی انطاکیه اول کلی دی چی دوی په مسیح باندی ایمان راوړی دی. هرڅه چی هغه حدیث دی چی نقل کړی دی الطبرانی دحدیث دحسین الاشقر څخه. (۱)

دسفیان بن عتبه څخه دی دابن ابی نجیح څخه دی دمجاهد څخه دی دابن عباس څخه دی دښی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی، مخکی کیدونکی دری دی اول مخکی کیدونکی موسی ﷺ ته یوشع بن نون دی، اومخکی کیدونکی عیسیٰ ﷺ ته صاحب یس دی، او مخکی کیدونکی محمد ﷺ ته علی بن ابی طالب دی (۲) داحدیث ثابت نه دی، ولی چی په دی کی حسین دی اودی دهغه زیاتی کوونکو اوغلو والا شیعگانو څخه دی، اوپه دی روایت باندی یې یواځی والی کړی دی اودی ضعیف دی دهری وجی څخه. والله اعلم.

قصه دیونس ﷺ

الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ** (سورة یونس/۹۸) مفسرینو ویلی دی چی الله

(۱). الحسين بن الحسن الاشقر الفزازی. الکوفی، دی وفات دی په کال (۲۰۸) هجری کی، تقریب التهذیب دابن حجر العسقلانی، ترجمة رقم = (۱۳۱۸).

(۲). ضعيف الطبرانی کبیر (۱۱۵۲۱)، هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۱۰۲۱۹) راوی ددی طبرانی دی اوپه دی کی حسین بن حسن الاشقر دی ده ته ابن حبان ثقہ ویلی دی.

ﷺ یونس (د نینوی) د کلی خلکو ته لیږلی وو چی دا دالموصل خواته دی، نودوی تکذیب دده وکی اود خپل کفر خوا ته یې ترجیح ورکړه او همیشه والی یې وکی په خپل کفر باندی اوپر خپل ضد باندی کلک ولاړوه، نوکله چی دوی ډیر اوږدوالی وکی په دی خپل کفر کی نودی ددوی دمنځ څخه راووتی، اودوی ته یې وعده ورکړه چی په دوی باندی به عذاب نازلېږی ددرو ورځو څخه وروسته ابن مسعود او مجاهد او سعید بن جبیر اوقتاده ویلی دی. کله چی دی ددوی دمنځ څخه ووتی، اودوی ته یې خبر ورکی چی پردوی باندی به عذاب نازلېږی نوالله ﷻ ددوی په زړونو کی انابت اورجوع واچوله اودتوبی خوا ته مائله سوه اوپه خپلو کړو باندی پښیمانه سوه نودوی ټولو سوال اوزاری وکړه دی خپل نبی ته او ټولو ورته عاجزی ښکاره کړه او ځانونه یې ورته مسکینان کړه سړو او ښځو او ځوانانو او سپین ږیرو او کوشنیانو ټولو ورته ژړا شروع کړه تردی چی ټولو حیوانانو هم اوازونه شروع کړه. نوالله ﷻ ددوی څخه عذاب لیری کی اوداعذاب پردوی باندی تیرسو په شان دتوری شپې. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا يَعْنِي فِي تِيْرُو سوو کلوکی که یوه هم ایمان راوړی وای نوهغه ته به هغه ایمان فائده ورکړی وای، نودا پر دی خبری باندی دلالت کوی چی مخکی داسی کلی نه دی تیرسوی چی ایمان یې راوړی وی، بلکی الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا يَعْنِي فِي اِيْمَانِ رَاوِري وی ټولو، اودارنگه اختلاف کړی دی مفسرینو: چی آیادوی ته دغه ایمان په آخرت کی فائده ورکوی اوکه نه، چی دوی د عذاب څخه خلاص کی لکه څه رنگه چی یې په دنیا کی د عذاب څخه خلاص کړی وه؟ بنا پردوو قولو. یو خوداچی هو دوی ته به فائده ورکوی اودا ظاهره ده دسیاق دآیت څخه، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی (لَمَّا ءَامَنُوا) اودارنگه یې فرمایلی دی: وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِثَّةِ آلَافٍ أَوْ يُزِيدُونَهُ (۱۴۷) فَأَمَّنُوا فَمَرَّغْتَهُمْ إِلَى حِينٍ، اودامتاع الی حین نه دی مگر داچی دغه ایمان به خلاصونکی وی ددوی په آخرت کی، والله اعلم.

اودوی (۱۰۱۰۰) زر کسان وه. او اختلاف سوی دی ددی څخه په زیادت کی نومکحول ویلی دی چی (۱۰۰۰۰) کسان وه او ابن عباس ویلی دی چی (۳۰۰۰۰) کسان وه. او سعید بن جبیر ویلی دی چی (۷۰۰۰۰) زره کسان وه. اوپه دی کی هم اختلاف سوی دی چی دی ددی دوتلو څخه مخکی ورلیږل سوی دی اوکه وروسته؟ او یا دوی دواړه په یو وخت کی سوی دی؟ دا په دری قولونو سره دی چی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی. اومقصود دا دی چی دی کله په غصی سره دخپل قوم خواته ولاړی، نودی کښینستی په یوه کښتی کی نودا کښتی پردوی باندی درنه سوه اوموجونه پر ډیرسوه اوژدی وه چی غرقه سوی وای بناپه هغه قول سره چی په تفسیرونو کی ذکر دی: نودوی مشوره وکړه په خپل مینځ کی چی قرعه

اندازی (هسکه) پچه) وکړې نوچې دچانوم راوختی نو هغه به دکښتی څخه ځان غورزوي اوبوته. نوکله چې دوی قرعه وکړه نودیونس ﷺ نوم راوختی نودوی ده ته اجازه ورنه کړه چې دی ځان وغورزوي. نودوی بیاپه دوهم وار باندی قرعه اندازی وکړه نوبیا دده نوم را وختی، نوده خپلی کپړی وکابلې اوځان یې برابروی چې اوبو ته ورولویږي، نودوی بیاپری نه ښووی. په دریم وار بیادده نوم راوختی نوده ځان اوبو ته ورايله کی، ولی چې الله ﷻ څه غواړي هغه کوی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۹) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (سورة ص: ۱۳۹-۱۴۲)

نوکله چې دی په اوبو کی وو نودی تیر کی ماهی چې غټ ماهی وو، اوویل سوی دی چې دا ماهی بل ماهی وخوړی اوتیر یې کی. دوی ویلی دی: کله چې دی دماهی خیتی ته ورسیدی نوده گمان وکی چې مړسومه اوکله یې چې ځان وښوړوی نوبیایې اندازه وسوه چې ژوندی دی، نودی په سجده پریوتی الله ته. اودایې وویل چې ای ربه زما تاته ماسجده گاه وگرځوله داسی ځای چې په داسی ځای کی تاته چاسجده نه ده کړی. اواختلاف سوی دی په موده دتیرولو دده په خیته دماهی کی نومجالد دالشعبی څخه نقل کړی دی: چې ماپښین یې تیرکړی وو اوماخستن یې راوایستی، اوقتاده ویلی دی: دری ورځی یې تیری کړی دی، اوجعفر الصادق ویلی دی چې: اووه ورځی یې تیری کړی دی. اوسعید بن ابی الحسن اوابو مالک ویلی دی چې: (۴۰) ورځی یې تیرکړی دی. اوالله ته صحیح علم دی چې څوورځی یې تیری کړی دی. نومقصود داچې داماهی به په سمندرکی گرځیدی را گرځیدی اوددی تسبیح اودکر کول دالله ﷻ دا یونس ﷺ اوريدی. لکه څه رنگه چې ددی قصی څخه خبر ورکړی دی الله ﷻ په خپل کتاب کی: وَذَا التَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا، یعنی خپل اهل اوکور والاته: فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ، فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ، یعنی تنگوالی پرده باندی. ویل سوی دی چې عام تقدیر مراددی: فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ ابْنُ مَسْعُودٍ^۳ اوابن عباس اوعمر بن میمون اوسعید بن جبیر اومحمد بن کعب اوالحسن اوقتاده او الضحاک دوی ټولو ویلی دی: په تیاره دسمندرکی اوپه تیاره دنس دماهی کی اوپه تیاره دشپی کی. اوسالم بن ابی الجعد ویلی دی: دی ماهی تیرکی اوهغه ماهی بل ماهی تیرکی نودری تیاری یوځای سوی یوه تیاره دیوه ماهی اوبله دبل ماهی اوبله دسمندر تیاره: فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلْبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ، معنی ددی داده که چیری ده په هغه ځای کی دالله ﷻ تسبیح نه وای کړی نودی به ترقیامته پوری په دغه ځای کی پروت وای،

دا معنی نقل کړل سويده د سعيد بن جبیر څخه په یو دوو روایتونو سره. او ویل سوی دی چی ددی معنی داسی ده (فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ) یعنی مخکی د تیرو لو دماهی څخه (مِنَ الْمُسَبِّحِينَ) یعنی د اطاعت کونکو څخه اود لمونځ کونکو څخه. داروایت ذکر کړی دی الضحاک او ابن قیس او ابن عباس او ابو العالیه او وهب بن منبه او حسن بصری او قتاده او سعید بن جبیر او السدی اوداسی نورو. او پردی باندی دلالت کوی هغه روایت د احمد چی نقل کړی یی دی دابن عباس څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی، ته یاد لره الله نوالله به تایاد لری. ته الله یاد ساته نوته به یی پیدا کی په خپل مخ کی. ته الله یاد کړه په خوشحالی کی الله به تایاد کړی په غم او خفگان کی. (۱)

اوروایت نقل کړی دی ابن جریر په تفسیر خپل کی او البزار په مسند خپل کی د حدیث د محمد بن اسحاق څخه په هغه روایت سره چی نقل کړی دی عبد الله بن رافع د مولی د سلمه څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی د ابوهریره څخه چی ویلی یی دی: فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی الله ﷻ وغوښته چی دی دماهی په نس کی واچوی نوماهی ته یی امر وکی چی داواخله او تیریې کړه خودده څخه به غوښه نه شکوی اونه به هډوکی ورماتوی. نو کله چی دی د سمندر آخری حصی ته ورسیدی نودی یونس علیهِ السلام ته احساس و سو نوده وویل چی دا څه وو نوپوه سو چی الله ﷻ دی ماهی ته وحی وکړی. داتسبیح د حیوانانو داوبو وو. نو ویلی یی دی چی تسبیح وکی، اودی دماهی په خپته کی وو نوملائکو دده تسبیح واوری. نو وویل چی ای ربه موږ اورو یو ضعیف آواز په عجیبه محکه کی، نورب العزت وفرمایل چی دازما بنده یونس علیهِ السلام دی زما نافرمانی یی وکړه نوماهی په خپته کی بند کی. نودی فرشتو وویل هغه نیک بنده چی تاته به یی هره ورځ نیک اعمال راختل؟ نورب العزت وفرمایل چی، هو، نودوی سفارش ولره وکی الله ﷻ ته، نورب العزت دی ماهی ته امر وکی چی دایو غاری د سمندر ته راوکاره. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: فَبَدَأَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ، دالفظ دابن جریر دی لفظاً اومتناً دواړه دخپل قول دی. بیا ویلی دی البزار: موږ ته پته نسته دهغه په باره کی چی دابل چا په بلی وچی سره بیان کړی وی.

او ابن حاتم ویلی دی په تفسیر خپل کی په نقل کولو سره د ابو عبد الله احمد بن عبد الرحمن څخه دی دخپل اکا څخه چی ابو صخر دی ویلی چی یزید الرقاشی ویلی دی چی ما اوریدلی دی دانس بن مالک څخه اودا پته نسته راته چی د احادیث مرفوع کړی دی انس رسول الله ﷺ ته اوکه نه؟ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: یونس علیهِ السلام په خپته دماهی کی دا

(۱). احمد (۲۹۳/۱، ۳۰۳، ۳۰۷) او الترمذی: کتاب صفت القیامه والرقائق والورع، باب (۵۹)، (۴/۲۵۱) ابو عیسی ویلی دی چی د احادیث حسن صحیح دی، او حاکم په خپل مستدرک کی (۳/۵۴۲).

دعا کوله: اللهم لا اله الا انت سبحانك اني كنت من الظالمين. نودادعا قبوله سوه لاندی دعرش څخه، نو وویل فرشتو چی عجیبه اواز دی د عجبیه ځای څخه. نورب العزت وویل چی آیا تاسی دانه پیژنی؟ نودوی وویل چی نه ای ربه داڅوک دی؟ نورب العزت وفرمایل چی دازمابنده یونس دی. نودوی وویل چی ستابنده یونس هغه چی راتله تراوسه پوری دهغه نیک اعمال چی قبلیدله؟ نودوی وویل ای ربه آیاته رحم نه کوی په دی باندی چی ددی مصیبت څخه یې خلاص کړی؟ نورب العزت وویل چی ولی نه، نوامریې وکی ماهی ته نوپه یوخوا دسمندرکی یې راواستی. (۱)

اوراوی ددی ابن جریرهم دی دیونس څخه چی ده نقل کړی دی دابن وهب څخه هم په دی الفاظو سره. ابوهیره رضی الله عنه ویلی دی: اوبربرکی الله ﷻ ده ته یووحشی پسه چی وانبه به یې خوړل اوده لره به یې شیدی ورکولی هرسهار اومانام. الله ﷻ فرمایلی دی (فَبَدَّلْنَاهُ) یعنی وغورځوی دی موږ (بِالْعَرَاءِ) داهغه ځای دغریبی دی چی هیڅ پکښی نه وی ددرختو اوبوتو څخه (وَهُوَ سَقِيمٌ) یعنی دبدن څخه کمزوری سوی وو. ابن مسعود ویلی دی چی په شان دچیچی دقارغه وو کله چی بالکل بنی نه وی پر، اوابن عباس اوالسدی ویلی دی چی دی په شان دنوی پیدا سوی چیچی وو چی بالکل څه نه وی پر: وَأُثْبِتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينِ ابن مسعود اوابن عباس اوسعید بن جبیر اومجاهد اوعکرمه اووهب بن منبه اوהלلال بن یساف اوعبدالله بن طاوس اوالسدی اوالضحاک اوعطاء الخراسانی چی دا: کډو دی، بعضی علماوو داویلی دی چی په راشنه کولو دکډو کی دټولو علماوو اتفاق دی، په دی کی ډیری خوبیانی دی، یوداچی ددی پانه نرمه وی اوسایه یې زیاته وی، اومچان ورلره نه راځی، او ددی میوه داول دراټوکیدلو څخه تراخه پوری چی ختمیدو والاوی خوړل کیږی، او اومه اوپخه په دواړو طریقو سره خوړل کیږی. اودماغ قوی کوی.

اومخکی تیرسو کلام په باره دمسخر کولو دالله ﷻ کی ده ته دمیری چی سهار اومانام به یې ده ته شیدی ورکولی. داتول دالله ﷻ رحمت اواحسان وو پرده باندی. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ یعنی دمصیبت څخه اودتنګوالی څخه چی دی په کی گرفتاروو: وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ یعنی دازموږ کاردی دهرهغه چادپاره چی موږ څخه طلب وکی په دعاسره ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره د عمران بن بکار الکلاعی څخه دی دیحیی بن صالح څخه دی دابو یحیی بن عبدالرحمن څخه دی دبشر بن منصور څخه دی دعلی بن زید څخه دی دسعید بن المسیب څخه دی وایی چی ما آوریډلی دی

(۱). ابن ابی حاتم. اوابن ابی الدنيا په الفروج کی اوابن مردويه. همدارنگه ویلی دی السیوطی په الدر المنثورکی (۲۲۸/۵) اوتفسیر ابن کثیر کی (۱۹۲/۳).

د سعد بن مالك څخه اودا ابن ابو وقاص دى دى وايي چى ما اوريدلى دى در رسول الله ﷺ څخه چى فرمايلى يې دى: نوم دالله هغه چى دعا په كړيده يونس عليه السلام چاچى دعا وكړه په هغه دعاسره نوقبليرى به اوڅوك چى څه په غواړى نووركول كيږي به، دا دعا ديونس عليه السلام ده. نودى وايي چى ما وويله اى رسول الله ﷺ داخاص ده دپاره ديونس عليه السلام اوكه زموږ دپاره هم نونبى عليه السلام وفرمايل چى ستاسى دپاره عام ده اودهغه دپاره خاص ده آيا تانه دى اوريدلى قول دالله ﷻ: فَنادى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنَا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ نودا شرط دى دطرفه دالله دهغه چا دپاره چى دعا كوى. امام احمد ويلي دى په نقل كولوسره داسماعيل بن عمير څخه دى ديونس بن ابى اسحاق څخه دى دابراهيم بن محمد بن سعد څخه دى دخپل پلار څخه چى محمد دى اودى دسعد څخه، دى وايي چى زه تيرسوم په عثمان بن عفان باندې چى هغه په جماعت كى ناست وو نوماسلام پرواچوى نوستركى يې زماخوا ته وگرځولى نوجواب يې رانه كى، نوزه رالم عمر ته نوما ورته وويل چى: آياپه اسلام كى څه نوى تبديل سويدي؟ نوراته يې وويل چى نه اوولى داپوښتنه كوى؟ نوماورته وويل چى زه په عثمان بن عفان باندې په جماعت كى تيرسوم اوسلام مى پرواچوى خوجواب يې رانه كى نو عمر رضي الله عنه په عثمان رضي الله عنه پسى يو سړى واستوى نورالى نوورته يې وويل چى څه شى منع كړى ته چى دده سلام دى وانه خستى؟ نوعثمان رضي الله عنه وويل چى ماخو داسى نه دى كړى. نوسعد وويل چى ماورته وويل چى هم داسى دى كړى دى، نوهغه هم قسم واخستى اوماهم قسم واخستى. نودى وايي چى بيا وروسته عثمان ته ورپه ياد سوه نوبيايې وويل چى هو! داسى سوي دى، اواستغفار يې وكى الله ته، اوبيايې ماته وويل چى ته په ماباندې تيرسوى اوما دځان سره يوه كلمه اړوله چى دنبي عليه السلام څخه مى اوريدلى وه، اوزمادى قسم وى په الله ﷻ باندې كله چى زه دغه كلمه ووايم اورايد يې كم نوزماپه سترگو باندې پردى راكښته سى اوزماپه زړه باندې هم پردى راكښته سى. نوسعد وايي چى زه تاسى ته خبر دركوم چى اول دعاموږ ته رسول الله ﷺ وښووله چى يواعرابى رالى نونبى عليه السلام دهغه سره روان سو اوزه ورپسې وم نوما وويله چى نبى عليه السلام به شاته وگورى نوزه به ورڅخه دهغه دعا پوښتنه وكړم نودا اعرابى زما څخه مخكى سو نوما پښه كلكه ووهل نونبى عليه السلام مخ مبارك راواړوى اووى وويل چى څوك دى نوما ورته وويل چى زه يم، نوماورته وويل چى هغه دعاتاسى موږ ته ذكرنه كى نوبيايې وفرمايل چى، هو هغه دعا ديونس عليه السلام وه چى دماهى په خيتى كى يې كړى وو: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ نوپه دى سره چى هرمومن دعاوكى نوهغه به خامخا قبليرى. راوى ددى ترمذى دى اونسا يې دحديث دابراهيم بن محمد بن سعد څخه هم په دى الفاظوسره.

فضيلت ديونس عليه السلام

الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ**، (سورة الصافات ۱۳۹) اوددي ذکر کړي دي الله ﷻ په هغو انبياوو کې کم چې په دې دوو سورتونو کې ذکر سوي دي (سورة الانعام، سورة النساء)، امام احمد نقل کوي دوکيع څخه دې دسفيان څخه دې دالاعمش څخه دې دابی وائل څخه دې د عبدالله څخه دې وايي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نه دې پکار يو بنده ته داچې وايي چې زه ښه يم ديونس بن متي څخه.

دارنگه روايت داسې بخاري هم ذکر کړي دي حديث دسفيان الثوري څخه. اوامام بخاري ويلي دي په نقل کولو سره دحفص بن عمر څخه دې نقل کوي دشعبه بن قتاده څخه دې دابی العاليه څخه دې دابن عباس څخه دې دنبي ﷺ څخه چې فرمايلي دي: نه دې پکار يوسړي ته چې هغه دې ووايي چې زه ښه يم ديونس عليه السلام څخه، اودده نسب يې بيا بيان کړي دي.

اوراوي ددي احمد هم دې اومسلم هم دې اوابو داود هم دې حديث دشعبه څخه. اودارنگه روايت ذکر کړي دي احمد په نقل کولو سره دعفان څخه دې دحماد بن سلمه څخه دې دعلي بن ابي زيد څخه دې ديونس بن مهران څخه اودې دابن عباس څخه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نه دې پکار يوه سړي لره داچې هغه ووايي چې زه ښه يم ديونس بن متي څخه. اوپه بخاري کې اوپه مسلم کې حديث د عبدالله بن الفضل څخه روايت کوي چې ده نقل کړي دي د عبدالرحمن بن هرمز الاعرج څخه دې دابی هريره څخه په قصه دهغه مسلمان کې چې يهودي ته يې څاپيړه ورکړې وه په دغه وخت کې کله چې ده وويل: نه دې هغه چې په ټول عالم کې ښه دې مگر موسي عليه السلام.

امام بخاري ددي روايت په آخر کې ويلي دي: اوزه نه وایم چې يوسړي هم ديونس بن متي څخه ښه دي. يعنې نه دې پکار چاته هم چې ځان ته ښه ووايي پر يونس بن متي عليه السلام باندې. اوپه بل قول کې: نه دې پکار چاته هم چې ما ښه کې پر يونس بن متي باندې، لکه څه رنگه چې په بعضو احاديثو کې ذکر سوي دي: تاسې مامه ښه کوي پر يونس بن متي باندې. اودا دوجي دعاجزي څخه دې چې ځان ته پر بل باندې فضيلت نه ورکوي.

قصه دموسي عليه السلام

داموسي بن عمران بن قاهث بن عازر بن لاوي بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دې الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا** (سورة مريم ۵۱-۵۳)

اودارنگه رب العزت په قرآن کریم کې په مختلفو ځايونو کې دې ذکر کړيدی. اودده قصه يې په بي شمارو ځايونو کې ذکر کړې ده. اوپر دې باندې موږ تفصيلي بحث کړي دي په

تفسيرونو كې. اولته ورڅخه مختصر غوندي بحث ذكركوو او هغه احاديث چې نقل سوي دي دده په باره كې اونور اثار او اسراييلي خبري هم. الله ﷻ فرمايلي دي: طسّم (۱) تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۲) تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَاِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ذكر كوي الله ﷻ اول مختصره قصه اوبيايې اوږدوي، نو ذكر كړي دي خپل نبي ته چې ده ته خبرور كول كيږي په باره دموسى عليه السلام او فرعون كې يعنې په صدق سره هغه ته چې ده ته غوږ ايرېدى اوددى مشاهده كوي: اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيْعًا، يعنې جباريت او ظلم اوزياتي يې وكي په مخكه كې، او اعراض يې وكي د طاعت دخپل رب څخه. او خلگ يې ډلى ډلى واړول، چې څه ډلى به كمزوري وي چې هغه بنى اسراييل دي چې ديعقوب عليه السلام اولاد دي، اودوى ښه خلگ دمزكي وه. او ظلم يې هم په دوى باندې مسلط كې چې بچيان يې ورلره حلالول چې ډير بيغيرته كاردى: يُدْبِحُ اَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ اوده دا كار ددى وجې څخه شروع كړي وو چې په دى بنى اسراييلو كې يوه خبره ډيره مشهوره وه هغه داچې ابراهيم عليه السلام كله په مصر باندې تيريدى نو هغه ظالم بادشاه دساره عزت پايمال كوي نو په دغه وخت كې ابراهيم عليه السلام ويلي وه چې په بنى اسراييلو كې به يوسړى پيدا كيږي چې دهغه په لاس باندې به الله ﷻ دمصر بادشاه ته شكست وركوي اوبادشاهي به ورلره ختموي. نو دا خبره قبطيانو په خپل مينځ كې وكړه، نو فرعون لعين ته دا خبره ورسیده نو دا خبره ده خپلو مشرانو چې دده سره په دربار كې ناست وه هغوى ته يې وكړه نو دهغه څخه وروسته يې دا كار شروع كې، ددى بيړي څخه چې په بنى اسراييلو كې د ماشوم پيدانه سى او پر دوى باندې غالب نه سى. خو د قدرت د فيصلو څخه خلاصيدل نسته.

او ذكر كړي دي السدى دابى صالح څخه اودابى مالك څخه چې دوى يې نقل كوي دابن عباس څخه اودى دمره څخه اودى دابن مسعود څخه اوداسى دڅه صحابه وو څخه: چې فرعون په خوب كې وليده چې دبیت المقدس لخوا څخه اور راروان وو اودده مانې يې وسوزله او ټول قبطيان يې هم تباه كړه اوبنى اسراييلو ته يې هيڅ ضرر ورنه كې، نو كله چې دى را ولاړيدى نو په بيره سو ددى خوب څخه، نوفال والا اوجادوگران ټول يې راټول كړه، او ددى خبرې پوښتنه يې ورڅخه وكړه، نو دوى ورته وويل چې د ماشوم به پيدا كيږي په دى بنى اسراييلو كې اودده په لاس باندې به ستاهلاكت وي، نو ددى وجې څخه الله ﷻ فرمايلي دي: وَتُرِيدُ اَنْ نُّنَمَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتَضَعُّوْا فِي الْاَرْضِ اودوى بنى اسراييل وه: وَنَجْعَلُهُمْ اٰثِمَةً وَنَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِيْنَ يعنې هغه خلگ چې دوى ته به دمصر ملك وركول كيږي اوبادشاهي به دوى ته پاته كيږي: وَنُمْكِنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَتُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ يعنې هغه كمزري به طاقتور كې او طاقتور به كمزوري كې اودا ټول هرڅه دبنى اسراييل دپاره ذكرسوي وه،

لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلي دي: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا، (سورة الاعراف ۱۳۷) اودارنگه الله ﷻ فرمایلي دي: فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (سورة الشعراء ۵۷ \ ۵۹) اوددی تفصیل به په خپل ځای کی راسی ان شاء الله. مقصودی خبره دا ده چې فرعون خپل مکمل کوشش وکی چې موسی پیدانه سی اودده دپاره یې ډلی جوړی کړی چې په بنی اسرائیل باندی گرځی اودنښځو حملونه دی گوری چې کله یې زیږوی، اوپه کم وخت کی به چې پیدا کیدی نوپه هغه وخت کی به یې وژی.

اوپه نزد داهل کتابو باندی: چې ده به امر کوی په وژلو دځوانانو باندی ددی دپاره چې دده داقوم پر دوی باندی غالب نه سی، اوپه دی خبری کی نظردی اوشبهه ده، بلکی باطله ده، بلکی ده به امر کوی په مرکولو دماشومانو باندی وروسته دپیدائش دموسی ﷺ څخه.

لکه څه رنگه چې رب العزت فرمایلي دي: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ، نوددی وجی څخه بنی اسرائیل والا موسی ﷺ ته وویل: أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْنَا (سورة الاعراف ۱۲۹) نو پس صحیح خبره داده چې فرعون اول دځوانانو دقتلولو امرکړی وو اوبیا وروسته دموسی دپیدا کیدو دبیری څخه یې ماشومان مړه کول، خوبیا هم قدرت ورته داخبره کړیده اودابه پرراځی سره ددی چې دی هره حربه استعمالوی خودهغه ذات څخه تینسته نسته. اوقدرت دی فرعون ته دا وایی چې دهغه ماشوم چې دده په وجه نوربی شماره ماشومان ووژل سوه ددی ماشوم تربیه نه کیږی مگر همداستا په کورکی به کیږی اودابه نه غټیږی مگر همداستا په ډوډی باندی به غټیږی او ستاپه روزی باندی به غټیږی اوبیا به ستاهلاکت هم دده په لاس باندی وی دوجی دمخالفت دهغه څخه چې تاته یې دی بیانوی دښکاره حق څخه، اوهغه ذات قوی ذات دی اوداسی ذات دی چې رجوع نه وی مگرهم ده ته وی. اوداسی یوبل دمفسرینو څخه داویلی دی: چې قبطیانو شکایت وکی فرعون ته دکی دبنی اسرائیلو ولی چې دوی کم سی نوهغه کارونه چې دوی کوله نوهغه به بیا مجبوراً قبطیانو کوله. نوفرعون اعلان وکی چې یوکال دی ماشومان نه وژل کیږی اوپه بل کال باندی دی وژل کیږی نوپه هغه کال باندی چې معافی وه نوپه هغه کال باندی هارون ﷺ پیدا سوی وو اوپه هغه کال باندی چې قتل وو نوموسی ﷺ پیداسوی وو نوکله چې مور دده حمل واخستی نوڅومره به چې داحمل زیږیدوته نژدی کیدی نودومره به داحمل تنگیدی یعنی چاته به پته نه لگیدله چې ددی حمل دی، نوکله

يې چې دى وزېږوى نوالهام ورته وسو چې ده ته تابوت جوړکى، نوتاوت يې ورلره جوړکى اوپه هغه کى يې کښيښووى اوپه سمندرکى يې پريښووى، اودرسى سريې دځان خوا ته ونيوى، نوکله به چې دوى ولاړه نوبيا به يې راوايستى. (۱)

الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعَلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (۷) فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ (۸) وَقَالَتِ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ قُرَّةُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، (سورة القصص ۹۱۷) داوحى دالهام وى لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (۶۸) ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (سورة النحل ۲۸-۲۹) اودا وحى دنبوت نه دى لکه څه رنگه چې بعضو ويلى دى لکه ابن حزم سو اوداسى نور، بلکى صحيح مخکنى قول دى کم چې ددى څخه مخکى ذکرسو، دا قول دابو الحسن الاشعري دى.

السهيلي ويلى دى: چې دموسى دمور نوم (ايارخا) وه اوويل سوى دى چې (اياذخت) وه مقصود دادى چې دى ته دالار ښوونه سوى وه، اودې ته داوويل سوه چې خفه کيږه مه اومه غم کوه، ولى چې دى ولاړسى نوالله ﷻ يې تاته راوپس کوى، اوالله به دى نبى گرزوى چې دالله ﷻ کلمه به لوړوى په دنياکى، او وه داچى څه امر به ورته کيدى نوهغه به يې پوره کوى. نويوه ورځ دى داموسى ﷺ په دى سمندرکى يوې خواته کښيښووى اودى ورڅخه هيرسو چې داوترې دى روان سو په درياء نيل کى تردى چې دفرعون پرکورباندى هم تيرسو فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ، الله ﷻ فرمايلى دى: لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا، بعضو ويلى دى چې دالام دتعقيب دى، يعنى دفرعون راولاړيدى داغستو دپاره چې دى دده دپاره دغم اودخفگان سبب جوړسى: إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ دَاوَزِرَ فِرْعَوْنَ وَو (وَجُنُودَهُمَا) يعنى تابعداران دده (كَانُوا خَاطِئِينَ) يعنى دوى وه په خلاف دصحيح لارى نودوى مستحق سوه ددى عذاب اودتاوان. مفسرينو داسى ذکرکړى دى چې يوى مينځى دى پيداکى په ابوکى چې په تابوت کى بند وو، نودوى داخلاص کى تردى چې دايبې دفرعون دښځى خواته کښيښووى چې (آسيه) وه دالورد مزاحم بن عبید بن الريان وه هغه چې د يوسف ﷺ په دورکى دمصر فرعون وو. اوويل سوى دى چې دا دبنى اسرائيلو څخه وه چې په نسب دموسى ﷺ کى شريکه وه. اوددى مدحه به په قصه دمريم ﷺ کى راسى. اودا دواړى به دقيامت په ورځ دنبى ﷺ ښځى وى.

کله چې دې د اتابوت خلاص کی نو د موسیٰ (علیه السلام) په مخ کی یې د نبوت نور ولیدی، اوددی ډیر خوښ سو نو فرعون ته یې وویل چې دابه زموږ دسترگو یخ والی سی یعنی موږ به یې ځان ته زوی کو کیدی سی چې موږ ته یې څه نفعه اوفائده راورسیري، هرڅه چې دی آسیه ته فائده ورڅخه ورسیده هغه داچې په دنیا کی یې ایمان پر راوړی اوپه آخرت کی به جنت ددی مقام وی اودنبی (علیه السلام) بی بی به هم وی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) اودوی ته دا علم نه وو چې الله (جل) به ددی ماشوم په لاس باندی کمی کارنامې کوی.

دارنگه الله (جل) فرمایلی دی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۱) وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (۱۲) فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (سورة القصص ۱۳۱۰) ابن عباس او عكرمه او الضحاک او قتاده او مجاهد او ابو عبیده او سعید بن جبیر اوداسی نورو ویلی دی چې: دده دمور د دنیا دنورو امورو څخه بالکل ذهن پرې سوی وو مگر هم دی موسیٰ ته: إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ، یعنی داوړتله اوپه ښکاره طور سره یې ورڅخه دا ماشوم غوښتی: لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا، که چیرې موږ ددې زړه نه وای مضبوط کړی اودې ته مو صبر نه وای ورکړی: لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ، اودا ددې مشره لور وه (قُصِّيهِ) یعنی ورپسی سه اوماته یې خبر راوړه: فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، اوداپه دی طور سره چې کله موسیٰ (علیه السلام) ددوی په کور کی تم سو اوپاته سو نودوی داکوشش کوی چې ده ته هر هغه غذا ورکی چې دی یې خوری خوده هیڅ نه خوړله نوبیایې دی بازار ته وایستی چې وگوری چې دی دچا تی روی نو دهیڅ چاتی یې نه رودی. لکه څه رنگه چې الله (جل) فرمایلی دی: وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ نوپه دغه وخت کی دخورسترگی پرده باندی ولگیدلی نودوی ته یې وویل چې یوکور والا درته وښیم چې هغه ته یې ویسی، نودې چې کله دا خبره وکړه نودوی ورته مخامخ سوه اوورته یې وویل چې څه شی مجبوره کړی یې په دی باندی چې ته پرده باندی دومره شفقت کوی اوموږ ته لارښونه کوی نودې ورته په جواب کی وویل چې ددې دپاره چې بادشاه خوشحاله سی نودوی روان سوه ددی موسیٰ (علیه السلام) مور خواته په داسی حال کی چې دوی ته داپته نه وه چې دایې مورده نوکله یې چې دې ته ورکی نوددی څخه یې شیدی رودلی، نودوی ټول خوشحاله سوه، اویوزیری ورکونکی رالی آسیی یې ته اودا خوشخبری یې ورکړه، نودده مور یې راوغوښته خپل محل ته اوورته یې وویل چې ددی ماشوم دلته حفاظت کوه نودی انکاروکی اووی ویل چې دازما سره ولیږه زموږ

کورتې زه به يې هلته ښه پرورش وکړم، نو بېرته يې د ځان سره راوستې کورته، اودې آسپي ورلره تنخوا اوکپړې اوداسې نور سامانونه مقرر کړه دهرې مياشتې دپاره. الله ﷻ فرمايلي دي: **فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلَنَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ**، يعنې څه رنگه چې موورسره وعده کړې وه دبېرته راتلو دې ته نوهغه شان وعده موپوره کړه ورلره، اوداښکاره دليل دي په زيرې درسالت دده باندې: **وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ**، اودابل احسان دي دالله ﷻ دخوا څخه په موسي ﷺ باندې اودده په مورباندي. لکه څه رنگه چې يې فرمايلي دي: **وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ (۳۷) إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ (۳۸) أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي**، يعنې دا احسان دي چې چا به ده ته کتله نو ورسره به يې محبت کوي اوهرچاته گران وو: **وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي**، قتاده اوداسې نورو ويلى دي: يعنې ته ښه خوراک کوي اوښه کپړې اچوي اوښه اوسپړې داهرڅه زماخوا څخه دي ولي چې موږ تاته په تقدير کې غټ کار درسيارلي دي چې هغه دبل په تقدير کې نسته: **إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا**، ددې فتنې احاديث به په خپل ځای کې بيانوو. کله چې الله ﷻ په ده باندې خپل احسان ذکرکې نو اوس بيان دده دبلوغت اولويې والي کوي، اوداهغه عمروي چې په دې کې انسان برابرسې دجسم دلحاظ څخه هم اودعقل لحاظ څخه هم، او اکثرو ويلى دي چې داعمر د(۴۰) کالو دي، ورکې الله ﷻ ده ته حکمت او علم، اونبوت او رسالت هغه چې ورته دمخکې څخه زيرې ورکول سوي وو. اوبيايې شروع وکړه په بيان دسبب دوتلو دده دمصر څخه اوسبب دتلو مدين ته. الله ﷻ فرمايلي دي: **وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْسَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ أَوْعَكْرَمَةُ أَوْقَتَادَةُ أَوَالْسَدِيُّ وَيَلِيُّ دِي: دَا وَخْت دَنِيْمِي وَرَحَىٰ وَو يَعْنِي نِيْمَه وَرَحٌ تِيْرَه سَوِي وَه، اودابن څخه روايت دي چې: دَاوخت ددوو ماسخوتنو په مينځ کې وو، فَوَجَدَ فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ يَعْنِي يُوْبَلُ يَبِي وَهْل (هَذَا مِنْ شَيْعَتِهِ) يَعْنِي اسْرَائِيْلِي وَو (وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ) اودابل قبطي وو: فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شَيْعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ اَو دَمُوسَى ﷺ ډيررعب ولي چې دي متبني زوي وو دفرعون، او وو دبنی اسراييلو دپاره يوقسم عزت ولي چې اسراييلي دده په کورکې لوی سوي وو اوددوی سرونه دده په وجه لوړې سوي وه، نوکله چې دي اسراييلي ددې موسي ﷺ څخه مدد وغوښتي نو موسي ﷺ دي قبطي ته مخ راواړوي (فَوَكَّزَهُ) مجاهد ويلى دي چې په دې مټ دلاس يې يو گزار ورکې، اوقتاده ويلى دي، په هغه امساېې گزار ورکې کمه چې ورسره په لاس کې وه**

(فَقَضَىٰ عَلَيْهِ) نومړسو ددی دوجی، او وو دغه قبطی کافر او مشرک په الله ﷻ باندی، او موسی دده دقتل اراده نه وه کړی بلکی دده دوهلو اراده یې وه، اوده ته یې زورنه ورکول په دی وهلو باندی. اوسره ددی یې داویله چی: قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ.

الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ (۱۸) فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (۱۹) وَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ (۲۰) فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة القصص ۱۸-۲۱)

(۲۱) خبر ورکوی الله ﷻ چی موسی په مصر کی نور بیریدونکی سو دفرعون څخه اودهغه دلبنکر څخه دوجی ددی څخه چی هغه ته خبرونه رسیږی ددی خبری چی داقتل ماکړی دی، نودودی به هغه گمان وی چی دوی مضبوط سوه دغه گمان به یې پوخ سی اوقتل عام به شروع کړی نوددی وجی څخه په بیږی سره به گرځیدی په مصرکی نوپه دغه دوران کی دغه اسرائیلی چی موسی علیه السلام ورلره مدد کړی وو ده ورپسی بیاواز وکی دمدد دپاره، نوموسی علیه السلام وترتی په دی جگړو باندی اوورته یې وویل (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ) نوبیا چی اراده وکړه موسی علیه السلام ددی قبطی دوهلو اودی قبطی ته چی یې مخ ورواړوی: قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ

بعضو داویلی دی چی دا داسرائیلی قول دی چی داخبرې ورکی دهغه کار چی پرون سوی وو، اوداموسی علیه السلام چی څنگه په دی قبطی پسی راروان سو نودی اسرائیلی داگمان وکی چی دی په ده سی راروان دی نوددی وجی څخه یې داوویل، ولی چی ددی څخه یې مخکی ترتلی وو په دی قول سره (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ) نوده وویل موسی علیه السلام ته هغه څه چی یې ورته وویل، اوخبره یې ورته ښکاره کړه هغه چی څه پرون سوی وه. نوداقبطی ولاړی اوفرعون ته یې خبرورکی په باره دموسی علیه السلام کی چی ده هغه قتل کړی دی اوداکلام اکثره نه دی ذکر کړی. اودا احتمال هم لری چی داقتل قبطی وی، اوکله چی ده ولیدی چی موسی علیه السلام دده خواته مخ ته راځی نوده دمخکنیو خبرو څخه اوددی حالاتو څخه اندازه واخسته چی هغه پرونی قتل ده کړی دی. خومقصودی خبره داده چی فرعون ته خبره ورسیده چی موسی قاتل دی دهغه پرونی سړی نودی فرعون په موسی علیه السلام پسی څه کسان ولیږل چی دی راولی دربار ته نوددی کسانو څخه یوبل سړی دی موسی علیه السلام ته مخکی سو: وَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى، اودایې ورته وویل: قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ

مِنَ النَّاصِحِينَ، يعنې په هغه څه کې چې زه يې درته وایم. الله ﷻ فرمایلي دي: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، يعنې ووتی دمصر څخه په تیزی سره چې نه ورته لاره معلومه وه اونه يې څه ځای پيژندی، اودايې ويله: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۱) وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ (۲۳) فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ (سورة القصص ۲۴\۲۱) په دی ځای کې خبر ورکوی الله ﷻ دوتلو دده دمصر څخه په بیړی سره چې چیری کم سړی یې دفرعون دقوم څخه گیرنه کی، اوده ته داپته نه وه چې کم خواته روان دی، اودا ددی وجی څخه چې دی مخکی دمصر څخه کله بهرنه وو وتلی: وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ يَعْنِي مَتَوَجَّهَ سَوْدَمَدْيَنَ خَوَاتَه: قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ يعنې امیددی چې دالاره رسیدلی وی منزل مقصود ته: وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ، اوداوو یوڅاه چې دوی به اوبه ورڅخه چنبلی، اودامدین هغه کلی وو چې الله ﷻ په کی اصحاب الایکه هلاک کړی وه، چې دشعیب علیه السلام قوم دی، او وو ددوی هلاکت دموسی علیه السلام دراتګ څخه مخکی په یوقول دعلماوو سره. اوکله چې دی رالی ددی اوبو خوا ته: وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ، يعنې خپل پسونه به یې ورڅخه لیری کول ددی وجی څخه چې ددا نوروپه پسوکی گډوډنه سی اوپه نزد داهل کتابو باندی داوی لونی دشعیب علیه السلام، اوداخبره ددوی هم غلطه ده، اواحتمال هم لری چې وی، خوپه دغه ځای کې دوې وی، اوجمع ددی دواړو په مینځ کې مانع نه ده، مګر ظاهره داده چې ددی دوو څخه ماسوا نورنه وه په دغه ځای کې: قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ يعنې موږ قدرت نه لرو په چنبلو داوباندی وروسته دتیریدلو ددی خلګو څخه دوجی دکمزوری زموږ څخه. اوکله چې دوی خپل پسونه اوبزی اوبه کړی نودهغه څخه چې کمی زیاتی اوبه پاته وی په هغه باندی موږ خپل پسونه اوبه کوو، اودی خلګوبه چې کله اوبه وچنبلی اوخپل پسونه به یې اوبه کړل نوپرهغه څاه باندی به یې ډبره کښیښووله چې چابه نسوای لیری کولی، نوپه دغه ورځ باندی موسی علیه السلام لوړه کړه دغه ډبره په یواځی باندی اودوی ته یې اوبه ورکړی او ددوی پسونه یې هم اوبه کړه، اوبیایې دغه ډبره دوباره پردغه څاه باندی کښیښووله اوراله اودیوې درختی لاندی سایې ته کښینته امیر المؤمنین وایی چې داډبره به دلسو کسانو څخه کمو کسانو نسوای لوړولی. بیادوی راله دیوې درختی سایې ته چې درخته دکیکروه، او روایت کړی دی ابن جریر دابن مسعود څخه چې ده ولیدل دغه درخته چې ښوریدله او

شنه وه: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ دى وايى دغو ښخوته.

الله ﷻ فرمايلى دى: فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۵) قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبْتَ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ (۲۶) قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُكْحِكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (۲۷) قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (سورة القصص ۲۷/۲۵) كله چى كښېنستى موسى ﷺ ددغه درختى ساپې ته اودايې وويل: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ، نودى انجونو داخبره دده اوريدلى وه، نودى دواړو خپل پلار ته داخبره وكړه نويوې ته امروكى پلار يې چى ورسى اودغه سړى راوولى: فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ، يعنى تگ دازادو به يې كوى يعنى په پخوا زمانى كى به دمينځو اودازادو ښخو په تگ اوپه لباس كى فرق وو: قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا داخبره يې ورته ځكه ښكاره وكړه چى په زړه كى يې څه شك رانه سى، اودايې دپوره والى دحيا نښه وه اودذهانت نښه يې وه: فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ يعنى دخپل واقعى څخه يې خبركى (قَالَ) يعنى دغه بوډا شعيب ﷺ ورڅخه مراد دى: لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ يعنى ته وتلى يې دهغو دسلطنت څخه اودهغو ددولت څخه اوپه دى كى اختلاف دى چى داڅوك وو؟ بعضى وايي چى داشعيب ﷺ وو اودى دخپل قوم دهلاكت څخه وروسته ډيره موده پاته سويدى. اوداقول مشهور دى اواصح دى اوپه دى باندې قول كړى دى حسن بصرى اومالك بن انس. اوبعضو داويلى دى چى داشعيب وو خوشعيب ﷺ نه وو بلكى دى ددى اوبو مشر وو اوبعضو داويلى دى چى دايوسړى وو چى يثرون نوم يې وو. اوپه نزد داهل كتابو باندې داعالم دمدين وو اومشر ددوى وو، كله چى دى موسى ﷺ خپل قصه دى شعيب ﷺ ته وكړه نوشعيب ﷺ ورته دنجات پيدا كولو زيرى وركى، نوپه دغه وخت كى ورته دده يوى لور وويل (يَا بْتَ اسْتَأْجِرْهُ) يعنى دخپلو پسو اوبزو دپاره، اوبيايې ورته دده مدحه وكړه چى داډير قوى دى اوامانت گردى، نوپلار ورڅخه پوښتنه وكړه چى تاته څه رنگه پته ولگيده چى دى طاقتور دى؟ نودې ورته وويل چى ده په يواځى هغه ډبره لوړه كړه چى هغه ډبره نسي لوړولى مگرلس كسان، اوامين په دى دى، چى زه كله دده سره راروانوم نوزه دده څخه مخكى سوم، نوده راته وويل چى زما څخه شاته سه، كه ما لاره غلطه كړه نوماته مخكى ته كانى وله نوماته به علم وسى دلارى. ابن مسعود وايي:

دری کسان ډیر هوښیاران دی: یوصاحب دیوسف عليه السلام کله یې چی خپل ښځی ته وویل (اَكْرِمِي مَثْوَهُ) اوصاحب دموسی عليه السلام کله یې چی وویل: يَا أَبْتَ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ، اوابوبکر کله یې چی خلیفه مقرر وی عمر بن الخطاب: قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَكْجَحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ، اوپه دی سره استدلال نیولی دی یوجماعت داصحابو دابی حنیفه څخه، په صحت ددی باندی چی په بیعه کی دوه شیان وی اوپه دواړو کی یوخوښ کړی اووایی خلی داجائز ده اوداسی نور اقوال یې هم سته، داپه دی قول سره: إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ، په دی استدلال کی نظردی، ولی چی دامراوضه ده اوهغه معاقده ده. اوبیا الله جل جلاله فرمایلی دی: ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ، ویل سوی دی چی موسی عليه السلام خپل خسرته داوویل چی، خبره به ستا دقول موافق وی چی کم ماتیر کړه په دی کلونو کی یعنی یا اووه کاله یالس کاله نودابه زماخوښه وی، اوالله جل جلاله زموږ په وینا باندی شاهد دی اوهغه وکیل دی پر موږ باندی، اوسره ددی موسی عليه السلام کم تیر نکړه بلکی هم هغه لس کاله یې تیرکړه. امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن عبد الرحمن څخه دی دسعید بن سلیمان څخه دی دمروان بن شجاع څخه دی دسالم بن الافطس څخه دی دسعید بن جبیر څخه، دی وایی چی زما څخه پوښتنه وکړه یویهودی داهل الحیره چی: موسی عليه السلام کمه نیته پوره کړی وه؟ نو ما ورته وویل چی ماته پته نسته تردی چی زه ورسم دعربو علماوو ته اودهغوی څخه پوښتنه وکړم، نو ما پوښتنه وکړه دابن عباس رضی الله عنهما څخه نو ویې ویل چی: هغه ډیره اوښه یعنی لس کاله. ولی چی دالله جل جلاله رسولان چی کله خبره وکی نوهغه بیاپوره کوی (۱) په دی حدیث باندی یواځی والی کړی دی بخاری په دی اعتبار سره، اودارنگه ددی روایت کړی دی النسای په حدیث دفنوو کی.

اودارنگه ددی روایت نقل کړی دی سنید دحجاج څخه دی دابن جریج څخه دی دمجاهد څخه: چی رسول الله صلی الله علیه و آله پوښتنه وکړه دجبرایل څخه اوجبرایل پوښتنه وکړه داسرافیل څخه اواسرافیل پوښتنه وکړه دالله جل جلاله څخه: نوجواب یې ورکی چی هغه ډیر وفادار وخت یې ورسره تیرکړی دی، اوهمداسی بل روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم اوالبزار دحدیث دعوید بن ابی عمران الجونی څخه اودی ضعیف دی، ده نقل کړی دخپل پلار څخه ده نقل کړی دی دعبداالله بن الصامت څخه ده دابی ذر څخه، چی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه پوښتنه وسوه چی موسی عليه السلام کمه نیته دشعیب عليه السلام تیره کړی وه؟ نوبی عليه السلام وفرمایلی چی هغه ډیره

(۱). صحیح البخاری، کتاب الشهادات، باب من امر بانجاز الوعد ۱۲۸۴/۵.

او وفاداره نيته. اوويل سوي دي چي چابه ورڅخه پوښتنه وكړه چي دكمي يوه سره يې واده كړي وو، نووې فرمايل چي دكشري سره. اودارنگه ددې روايت ذكر كړي دي ابن ابي حاتم اوالبزار دطريقي دعبداالله بن لهيعة څخه چي دي نقل كوي دحارث بن يزيدالحضرمي څخه دي دعلي بن رباح څخه دي دعتبه بن النذر څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي، چي موسى ﷺ ځان په كرايه وركي دپاره دحفاظت دعفت اودپاره دډوډي. نوكله يې چي پوره كړه نيته وويل سوه چي كمه نيته يې پوره كړي وه نونبي ﷺ وفرمايل چي هغه ډيره وفاداره نوكله چي دي دشعيب ﷺ څخه جلا كيدي نودي ښځي ورته وويل چي ددې پلاره څخه حيوانان وغواړي ددي دپاره چي خپله ورځي په تيروي، نودوي ته يې وركړه دټولو حيوانانو څخه يو يورنگ په دغه كال باندې او وه دده پسونه اوبزې توري ښائسته.

دارنگه روايت نقل دي دابن جرير څخه په نقل كولو سره دمحمد بن المثنى څخه دي دمعاذ بن هشام څخه دي دابي څخه دي دقتاده څخه دي دانس بن مالك څخه دي وايي چي: كله چي نيته دموسى ﷺ پوره سوه نودوي طلب وكى دشعيب ﷺ څخه چي ده ته به وركوي په دي كال باندې دهغه پسه بچيان چي ددغه رنگ څخه يې رنگ بدل وى، نوشعيب ﷺ ورسره داخبره ومنله، نوموسى ﷺ په اوبوكي دي پسوته رسي ورواچوله نودا پسونه وييريډل نودټولو بچيان په برگ رنگ كى پيدا سوه مگر ديوه پسه، نوددى ټولو بچيان يې دځان سره وى وړل. دا اسناد ښه دي ولي چي ددى سپړي ټول ثقه دي، والله اعلم.

اومخكى ذكرسو چي ديعقوب ﷺ ماما چي لابان وو دي يعقوب ﷺ ته يې وعده كړي وو هرهغه پسه چي په برگ رنگ كى وو. نوهغه هم داكار كړي وو كم چي موسى ﷺ وكى.

الله ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (۲۹) فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (۳۰) وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تُهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ (۳۱) اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، (سورة القصص ۲۹-۳۲) مخكى دابيان سوه چي موسى ﷺ خپله وعده اونيته پوره كړي وه، كم چي ددى قول څخه معلوميږي: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ، دمجاهدڅخه نقل دي چي ده لس كاله تيركړي وه وروسته ددى څخه دي بيا ولاړي، اوداقول (وَسَارَ بِأَهْلِهِ) يعنى دخپل خسر لخوا هغه په دي ارادې باندې چي وويني

د خپل اهل سره په پټه طريقه، اودده سره خپل حيوانات هم وه. دوی وايي چې په دوی باندې شپه راله اوددوی څخه لاره غلطه سوه نواخته سوه چې د شمع څخه به يې کار اخستی نو هغه هم کار نه کوي، نو په دې حال کې ده وليدې يواړه چې شغلي يې وهلي دطور خوا ته او دا دمغرب خوا ته يوغروو دده دراسته لاس څخه: قَالَ لِلَّهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا، اوداپته نسته چې دا دده څخه ماسوا بل چا وليدې اوکه صرف ده ته ښکاره سوی وو، ولي چې دا اور په حقيقت کې نور وو اودده کتل هرچاته نه دی میسر: لَعَلِّي آتَيْكُمُ مِنْهَا بَخِيرٌ، يعنی ددی خوا څخه به ماته داعلم وسی چې لاره کمی خواته ده: أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ نوددی څخه داپته لگيږي چې ددوی څخه لاره غلطه سوی وه په داسې شپه کې چې تیاره هم وه او بیخ هم وو، دده قول دده څخه چې په بل سورة ذکر دی: وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (۹) إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِلَّهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتَيْكُمُ مِنْهَا بَقَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى، نوداهم په دې باندې دلالت کوي چې ددوی څخه لاره غلطه سوی وه اوپه دغه شپه تیاره هم وه. اودا ټول يې په سورة النمل کې راټول کړي دی په دې قول کې: إِذْ قَالَ مُوسَى لِلَّهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَأَتِيكُمُ مِنْهَا بَخِيرٌ أَوْ آتَيْكُمُ بِشَهَابٍ فَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ، اوده راوړي ددی ځای څخه خبر کم خبر يې چې راوړي اوهدايت يې پيدا کي اوکم هدايت اونوريې دهغه ځای څخه حاصل کي اوکم نور؟ الله ﷻ فرمايلي دی: فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ اوپه سورة النمل کې يې ويلي دی: فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، يعنی پاکی ده دهغه ذات دپاره چې هغه څه غواړي هغه کوي او حکم په هغه څه کوي کم چې غواړي: يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة النمل ۹) دارنگه الله ﷻ فرمايلي دی: يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة النمل ۹)، فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى (۱۱) إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (۱۲) وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى (۱۳) إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (۱۴) إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى (۱۵) فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى (سورة طه ۱۶۱-۱۶۲) ويلي دی يوه سړی غير دمفسرينو څخه: كله چې قصد وكي موسى ﷺ دغه اورته نوكله چې ورورسيدي، نوويې ليدې چې داشغلي لمبې وهی په درخته دڅوزانو کې چې شنه وه، نوددا اور ډيري شغلي وی اودا درخته ډيره شنه وه نودی حيران ورته ودریدی په تعجب کې، اووه دا درخته په يوخوا ددی غره کې، لکه څنگه چې الله ﷻ فرمايلي دی: وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ، او وو

موسى عليه السلام په يووادی کی چي نوم يې طوى وو نودده مخ دقبلى خوا ته وو، اودا درخته دده راسته خوا ته وه، نوالله ﷺ ورته اواز وکي چي چيلکي وکاره ولى چي دى په مقدس مقام دطوى کی ولاړ وو. اوبيا ورته الله ﷻ خطاب وکي په دى قول سره: اِنِّى اَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، اِنِّى اَنَا اللهُ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِي وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي، يعنى زه خالق اورب دټول عالم یم، هغه رب چي لاتق دعبادت ماسوا زما څخه بل څوک نه دى اونه څوک زما څخه ماسوا دعبادت دپاره ټاکل سوي دى، اوبيايې ورته دا خبر ورکي چي دا دنيا دپاته کيدو ځای نه دى بلکه دپاته کيدو اودقراری ځای جنت دى هغه قيامت چي دهغه راتگ حق دى: لَتَجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى، يعنى جزا ورکول کيږي هر نفس ته دهغه دعمل.

بيا الله ﷻ ورته وفرمايل چي: وَمَا تَلَكَ يَمِينُكَ يَا مُوسَى، يعنى داستاپه لاس کی څه دى: قَالَ هِيَ عَصَايَ اَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَاَهْشُبُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَرْبُ اُخْرَى، ده وويل چي زمالکړه ده اوپه دى سره زه خپل پسونه څروم اوپه دى کی زما نوري فائدي هم سته: قَالَ اَلْقَهَا يَا مُوسَى (۱۹) فَالْقَاهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى، اودا يوداسی کاروو چي عادت ددى تقاضانه کوله، اوداپه وينا دهغه ذات سره وسو چي يوشی ته وايي چي سه نوپس وسی. اوپه نزد داهل کتابو باندی ده دالله ﷻ څخه سوال وکي چي ده ته داسی يودليل اونښه وښاياست چي دى يې اهل مصرته پيش کی په هغه وخت کی چي هغوی دده تکذيب وکي، نوالله ﷻ ده ته وويل چي داستا سره په لاس کی څه دى، نوده ورته وويل چي لکړه ده نورب العزت ورته وفرمايل چي دا وغورزوه نوکله يې چي دا وغورزوله نوددى څخه لوی اژدها جوړسو نوموسى دشا پرخوا وتښتيدی، نوالله ﷻ ورته امر وکي چي دا دى ونيسی، نوکله چي ورته ده لاس واچوی نو بيرته لکړه ورڅخه جوړه سوه.

اودارنگه الله ﷻ په بل آيت کی فرمايلي دى: وَاَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يعنى کله چي ده لکړه وغورزوله نوددى څخه ډيره غټه اژدها جوړه سوه چي زامی يې ښورولی اوپه تيزی سره به ښوریدی، نوکله چي موسی دا وليدی نوپه شاه باندی يې منډه کړه، ولى چي دانسان فطرت او طبيعت ددى څخه بيره کوی نوالله ﷻ ورته خطاب وکي په دى وينا سره: يَا مُوسَى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ، نوکله چي رالی نوالله ﷻ ورته امر وکي: قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْاُولَى، ويل سوي دى چي دى په ډيرهيبت کی سو، نوده اول داخری حصی څخه ونيوی اوبيايې دمينځ څخه ونيوی تردی چي ختم سو. اوپه نزد داهل کتابو باندی ترغورې يې ونيوی، نوکله يې چي ورته لاس کی نوبيرته خپل شکل ته ور واوښتی چي لکړه وه، بيايې ورته امر وکي چي خپل لاس په جيب کی دننه کی، اوبيايې

ورته امر وکړی چې لاس راوباسه نوگوري چې لاس يې بريښی د سپوږمۍ په شان، نوددی و چې څخه يې فرمایلي دي: اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ، ويل سوی دی چې ددی معنی داسی ده چې کله ته وبیرېږی نو لاس دی په زړه باندی کښیږده نوتاته به سکون در ورسېږی. داکار که څه هم په هغه پوری خاص دی بیا هم دبرکت دپاره که څوک داکوی نو جائز دی ولی چې په دی کی اقتداء ده په ده پسی، او په سورة النمل کی يې فرمایلي دي: وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ یعنی دالاس اولکړه، دوی دواړه ستادپاره مضبوط دلائل دی دی دواړو ته اشاره سویده په دی قول کی هم: فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، اوسره ددی څخه اوه آیتونه اونښی نوری هم دی. نوداتول (۹) استدلالات سوه هغه چې ذکر سوی دی په دی قول دالله ﷻ کی: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا (۱۰۱) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمَا أَنزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (سورة الاسراء ۱۰۱/۱۰۲) اوداپه دی قول دالله ﷻ کی په تفصیل سره ذکر سوی دی، اوددی په باره کی به په خپل ځای کی کلام بیانېږی. دلته مقصودی خبره داده چې کله امر وکړی الله ﷻ موسی ﷺ دتلو دفرعون خواته نوده وویل: قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۳۳) وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۳۴) قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمَا أَتْبَعْتُمَا الْغَالِبُونَ (سورة القصص ۳۲/۳۳) په دی آیتونو کی رب العزت خبر ورکوی دوینا دموسی ﷺ هغه کله چې ورته الله ﷻ امر وکړی چې فرعون دخواته ورسه، نوده خپل عذریان کی په دی قول سره: قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۳۳) وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ، یعنی هغه زما سره مددکونکی وگړزوی اوزما دپاره يې وزیرکی چې زما مدد کوی په اداء کولو درسالت ستاکی، ولی چې هغه زما څخه په خبره بیانولوکی ډیر فصیح دی او په تبلیغ کی هم زما څخه ښه دی. نوالله ﷻ ورلره جواب ورکی په دی قول سره: قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمَا أَتْبَعْتُمَا الْغَالِبُونَ، یعنی تاسی ته به هیڅ تکلیف ونه رسوی دوی په سبب ددلیل زموږ باندی: أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ، او په سورة طه کی يې ورته ویلی دي: اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ (۲۴) قَالَ رَبِّ اشْرَحْ

لِي صَدْرِي (۲۵) وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي (۲۶) وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي (۲۷) يَفْقَهُوا قَوْلِي، ويل سوی دی: چی دده په ژبه کی فرق وو چی په سبب دهغه سکروټی چی فرعون ورلره په ژبه ایښی وه، په هغه وخت کی کله چی یې دفرعون ږیری ته لاس کی نوهغه ته داپته ولگیده چی دی به هم دده قتل سبب وی نوآسیه ورته وویل چی داماشوم دی نه پوهیږی بیایې ورته مخ ته خرما اوسکروټی کنښینوولی دپاره دامتحن نوچی کله ده خرماته لاس کی نوفرعون دده لاس وراوږدکی سکروټی ده نوهغه ده په ژبه باندی کنښینووله نودهغه سره یې په ژبه کی فرق راغلی وو، نوددی وجی ورته فرعون ویلی دی په هغه وخت کی کله چی ده بیان او تبلیغ کوی دوی ته (ولا یکاد یبین) ولی چی موسی عليه السلام به دوی ته دزړه خبره په وضاحت سره نسوای کولی. بیاموسی عليه السلام وویل: وَاجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي (۲۹) هَارُونَ أَخِي (۳۰) اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي (۳۱) وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي (۳۲) كَيْ تُسَبِّحَكَ كَثِيرًا (۳۳) وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا (۳۴) إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا (۳۵) قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى (سورة طه ۲۹ \ ۳۲) الله جل جلاله ورته په جواب کی وویل چی تاته درکول سو هرهغه څه چی تاوغوښتی، اوهارون عليه السلام یې ورسره په طور دامداد یوځای کی چی دده زړه په ډاډه وی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ اتَّبِعْ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۰) قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ (۱۱) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۱۲) وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ (۱۳) وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۱۴) قَالَ كَلَّا فَادْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (۱۵) فَآتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶) أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۷) قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (۱۸) وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ، (سورة الشعراء ۱۹۱ \ ۱۹۰) تقدیر دکلام داسی دی: نودوی راله اوهغه څه چی امرورته کړی وو رب ددوی چی فرعون ته وایی نوهغه یې هم دی فرعون ته وویل اودا یې ورته هم وویل چی بنی اسرائیل پریږدی چی خپل عبادت وکی اوهرځای چی غواړی نو هم په هغه ځای کی دی دالله جل جلاله عبادت وکی اوداظم اوستم دی نور نکوی په دوی باندی. نوفرعون تکبر ښکاره کی په خپل نفس کی اوموسی عليه السلام ته یې په نظر دسپکاوی باندی وکتل اودایې ورته وویل: قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ یعنی ته هغه سپری نه یې چی موږ په خپل کورکی لوی کړی یې اوتربییه درلره موږ درکړیده؟ اوپه تاباندی موږ احسان وکی څه موده اوتاته مونعمتونه درکړه څه موده؟ اودا دلالت کوی په دی باندی چی داهغه فرعون وو چی په ده پسی یې کسان لیږلی وه اودی ورڅخه تللی وو اوپه نزد داهل کتابو باندی داهغه نه وو بلکه دابل فرعون وو، اوهغه فرعون چی موسی ورڅخه تنبیدلی نوهغه فرعون بیامر سوی وو په منځ دغه وخت کی چی موسی په مدین کی وو. اودا قول:

وَفَعَلْتَ فَعَلَتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ يَعْنِي تَا وورژي قبطي، اوزمورځ خخه وتبښتيدى او زمورځ دنعمتونو خخه دى غلطه فائده واخيسته: قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ يَعْنِي مخكى دوحى خخه اودرسالت ليدو خخه ماته ماداكار كړى دى. اوبيا فرعون ته په جواب وركولو اخته سو په مقابل دهغه خه كى چى ده ورته تربيه وركړه په دى قول سره: وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، يعنى ته دا احسان پرما باندې خپل ښكاره كوى چى تازما تربيه كړيده اوزه يوسرى يم دبنى اسرائيلو خخه او هغوى دى دهرخه خخه محرومه كړى دى.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (۲۳) قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (۲۴) قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ (۲۵) قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ (۲۶) قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، دلته الله ﷻ بيان دمناظرى دموسى عليه السلام اودفرعون كړى دى چى موسى عليه السلام ورته دلائل پيش كوى په ذات دالله ﷻ باندې اودى په مقابل دهغه كى وايي: فَحَشَرَ فَنَادَى (۲۳) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى، وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي، اوده په دى خپل قول كى ضدى دى ولى چى ده ته ښه پته وه چى خالق حقيقى الله ﷻ دى اودى يوښه دهغه دى، لكه خنكه چى الله ﷻ فرمايلى دى: وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ، دايبى دوحى دانكار درسالت دده خخه وويل، اودايبى ښكاره كول چى دى الله ﷻ پيغمبرنه دى راليرلى: (وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ) ولى چى دوى ورته ويلي وه: إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، گواكى چى دى ورته وايي چى هغه رب خوك دى چى تاسى يې راوستلى ياست: رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ يعنى رب العالمين هغه ذات دى چى پيداكړى دى ده آسمانونه اومزكى او هغه خه چى ددى په مينځ كى دى. فرعون خپل شاوخوا سالارانو ته په طريقى داستهزاء سره وويل چى تاسى آورى نه دده داخبرى. موسى بيا ورته وويل چى هغه ذات ستاسى رب دى اوستاسى دپلرونو رب دى اودا دوه مقامونه په دى آيت كى ذكردي: سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ، اوسره ددى بيانونو اوتبليغونو دافرعون دخپل ضلالت خخه اوگمراهى خخه ونه بيريدى اوپه خپل كفر اوطغيان باندې قائم وو: قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، يعنى ده ورته بياهم خپل بيان جارى وساتى اوورته يې وويل چى دالمر اوسپوږمى اودا ستورى اوشپه اوورځ داتول دهغه ذات په قدرت سره چليږي. نوكله چى ده په فرعون باندې خپل دلائل پيش كړه اودهغه سره دجواب الفاظ پاته نه سوه نوبيايې دخپل سلطنت خخه

کار واخستی او ورته یې وویل: قَالَ لَنْ اَتَّخِذَتْ اِلَهاً غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (۲۹) قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ (۳۰) قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۱) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (۳۲) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ، اوداهغه دوی نښانی وی چی الله ﷻ په دی سره دده نصرت کړی وو، اوداسی دلائل اونښانی وی چی سترگو مخکی نه وی لیدلی اوعقلونه ورته ټول حیران پاته سوه، ولی چی داډیر عجیبه اوخوفناک منظر وو، نوفرعون چی کله دا اژدها ولیدی نودستونه پر ولگیده چی دورخی به یې (۴۰) واره قضایې حاجت ادا کوی او همدارنگه کله یې چی جیب ته لاس کی نوپه را ایستلو سره ورڅخه داسی ړنا راختمه لکه چی دده په لاس کی سپوږمی پرته وی، اوبیایې بیرته لاس جیب ته یووړی اوهغه ړنا ولاړه. سره ددی نښو بیا هم فرعون دخپل ضد څخه تیرنه سو اوڅه نفع ورته ددی سره حاصله نه سوه، بلکه دایې وویل چی داټول سحر دی، اواراده یې وکړه دده دمقابلې په سحر سره، نووی لیږل خپل کسان اوخپاره یې کړه چی ده لره ټول ساحران راټول کړه. لکه څه رنگه چی ددی بیان په قرآن کی ذکرسوی دی اوموږ په تفسیر کی ددی وضاحت کړی دی. الله ﷻ په سورة طه کی فرمایې: فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰی قَدَرٍ يَا مُوسٰی (۴۰) وَاصْطَبَقْتُكَ لِنَفْسِي (۴۱) اذْهَبْ اَنْتَ وَآخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي (۴۲) اذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغٰی (۴۳) فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّیْنَا لَعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ یَخْشٰی (۴۴) قَالَا رَبَّنَا اِنَّا نَخَافُ اَنْ یَفْرُطَ عَلَیْنَا اَوْ اَنْ یَطْغٰی (۴۵) قَالَ لَا تَخَافَا اِنِّیْ مَعَكُمَا اَسْمَعُ وَاَرٰی، بیان کوی الله ﷻ دهغه څه چی دموسی ﷺ سره یې خبری کړی وی په هغه شپه کی په کمه شپه چی یې ورته وحی کړی وی، اونبوت یې ورته ورکړی وو، اوخبری یې ورسره کړی وی: چی زما تاته خیال وو په هغه وخت کی چی ته دفرعون په کور کی وی، اوته زما دحفاظت لاندی وی، اوبیامی ته دمصر دمزکی څخه وایستی او دمدين مزکی ته می ولیږلی، نوهلته دی څوکاله تیرکړه اوبیا رالی زماپه قدرت سره، اوته ماځان لره خوښ کړی یې دپاره درسالت اودپاره دکلام: اذْهَبْ اَنْتَ وَآخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي یعنی تاسی زیاتی مه کوی اوپه ښه طریقه ورته نصیحت وکی. اوالله ﷻ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (سورة الانفال \ ۴۵) بیا الله ﷻ فرمایلی دی: اذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغٰی (۴۳) فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّیْنَا لَعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ یَخْشٰی، اودا بیان درحمت اوشفقت دالله ﷻ دی په خپل بنده باندی، سره ددی چی علم دالله وو په کفر دده باندی اوپه ظلم دده باندی، بیایې هم ده ته خپل خوښ کړی بندگان راولیږل اوورته یې دخیرخواهی بیان وکی اودوی ته یې امرهم کړی ووچی دفرعون سره په نرمی اوپه ښه طریقه سره خبره وکی. لکه څه رنگه چی الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمایلی دی: ادْعُ اِلٰی سَبِيلِ رَبِّكَ

بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل ١٢٥) اودارنگه يې په بل خای کی فرمایلی دی: وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ (سورة العنکبوت ٤٢) حسن بصری ویلی دی: یعنی په دی انداز ورته وایاست: چی ستادپاره رب سته اوستا دپاره بیرته تله سته ددی دنیا خخه اوستامخ ته اور او جنت پروت دی: قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى، اودایې ددی وجی خخه وویل چی فرعون ډیر جبار او ظالم وو نودوی وویل چی موږ ته ضررونه رسوی. نورب العزت ورته وفرمایل: قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى یعنی زه وینم هغه خه چی ستاسی سره به کیږی اوزه به ستاسی سره یم، فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَايَةً مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى (٤٧) إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، دلته ذکر کوی الله ﷻ خپل امردوی ته چی دوی ته یې فرمایلی دی چی تاسی ولاړسی فرعون ته، اودا دعوت ورته ورکی چی دالله ﷻ په یواځی والی سره عبادت وکی اوبنی اسرائیل دی پریږدی اوازار دی نه ورکوی: وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى، اودا قید ډیر عظیم دی اوبلیغ دی، اوبیایې ورته د عذاب تهدید ورکی اوبیره یې ورکړه ددی خبری خخه چی چازموږ تکذیب وکی نودهغه دپاره به عذاب وی: إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، یعنی حق ته یې دروغ وویل او عمل کوونکی ورباندی نه سو. اوالسدی ذکرکړی چی کله دی دمدين خخه رالی نو کورته چی دننه سو نوخپل مور او ورور یې ولیدل چی ماخستنې ډوډی یې خوړله نو ددوی سره کښینستنې اوډوډی یې ورسره وخوړله. اوبیایې هارون ﷺ ته وویل چی الله ﷻ ماته او تاته امرکړی دی په دعوت اوتبلیغ سره فرعون ته، نوته زماسره ودیږه. نودوی دواړه ولاړه اودفرعون دروازی ته ورله نودروازه یې بنده وه نوموسی ﷺ دی چوکیدارانو ته وویل چی فرعون ته ووايه چی رسول الله په دروازه کی ولاړدی. نودوی اخته سوه چی په ده پوری یې مسخری اوتوکی شروع کړی اوبعضو داویلی دی چی ده ته یې دننوتلو اجازه ورنه کړه مگر دډیروخت وروسته اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی دوی ته دوه کاله وروسته اجازه ورکول سوه، ولی چی هیڅ څوک نه وو چی ددوی دپاره یې اجازه غوښتی وای. اوویل سوی دی چی موسی ﷺ دروازی ته رالی نودروازه یې په خپل لکړه سره وټکوله، نو فرعون ته په دی سره درد ورلی اوامر یې وکی چی دی دده مخ ته حاضرکی، نودوی دواړه دده مخ ته ودریده اودعوت یې ورلره ورکی په هغه طریقه سره په کمه چی ورته امر سوی وو.

اوپه نزد داهل کتابو باندی: موسی ﷺ ته الله ﷻ وفرمایل چی هارون ﷺ به ستاپه لاره کی انتظار کوی اوستاسره به وینی، اودا امر یې ورته وکی چی دبنی اسرائیل علماء دځان

سره که اودفرعون خواته دی بوخی او هغه نبی ورته ونبی چي الله ﷻ ورته ورکړی وی اودايې ورته وویل چي زه به دهغه زړه نرم کړم نوپه تاسی پسی به ډلی نه درلیري، اوزما اکثره نبی اوعجائب په مخکه دمصرکی دی اووحی وکړی الله ﷻ هارون ته چي موسی ته لاری ته راووزی دحورب غرخواته، نوکله چي یې ورسره ولیده نوورته یې خبرورکی په باره دهغه څه کی چي ورته امرسوی وو. نوکله چي داخل سو مصرته نوعلماء یې راټول کړه او فرعون ته ورله، اودعوت یې چي ورله ورکی نودا فرعون وویل چي څوک دی الله هغه خوزه نه پیژنم اونه بنی اسرائیل ستاسره پریږدم. الله ﷻ خبر ورکوی دفرعون څخه: قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى (۴۹) قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (۵۰) قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى (۵۱) قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى (۵۲) الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى (۵۳) كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ (۵۴) مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى، (سورة طه ۵۵-۱۴۹) الله ﷻ خبر ورکوی دفرعون دانکار څخه په دی قول دفرعون سره: قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى (۴۹) قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى، نودی موسی ﷺ ورله جواب ورکی چي هغه ذات دی چي زموږ پیدائش یې کړی دی اوموږته رزق راکوی اوموږ ته یې هدایت هم کړی دی اوپه هرڅه باندی قادر دی لکه څه رګم چي په دی قول کی ذکرسوی دی: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (۱) الَّذِي خَلَقَ فَسُوَّى (۲) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى (سورة الاعلى ۳۱)، قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى، داسوال فرعون ځینی وکی چي که ستارب خالق اوپیدا کونکی دهرڅه وی نو دی مخکنی خلګو ولی عبادت دنورو کړی دی ایادغه خلګ هم ستاپه دی هدایت باندی وه اوکه نه وه اودهغوی اوس څه حال دی؟ قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى یعنی هغوی که څه هم عبادت کړی دی دنورو خوستا دپاره په هغو کی څه دلیل نسته، اودا کار دهغوی زما دوینا مخالفت نه کوی ولی چي هغوی په جهالت کی وه ستاپه شان او هغوی چي څه کړی دی هغه الله ﷻ په لوح محفوظ کی ساتلی دی اوهغوی ته به دخپلو کړو سزا ورکول سی اوهغه ذات دچاسره ظلم اوزیاتی نه کوی، ولی چي دهغه سره دهر انسان اعمال لیکل سوی دی. بیایې ورته ذکرکی قدرت دالله ﷻ په پیدا کولو دخلګوکی اودهغه قدرت پرهر څه باندی، لکه څه رګم چي یې په دی قول دالله ﷻ کی بیان سوی دی: كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ یعنی دځاوندانو د عقلونو والاوو دپاره داغته نښه ده. اولکه څه رګم چي الله ﷻ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ

قَبْلَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۲۱) الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سورة البقره ۲۲۱-۲۲۲) اوکله يې چي ورته ذکرکړه راژوندی کيدل دمزکی په باران سره، اوددی مزکی په بنوریدلو سره اوپه دی کی دبوټو راتوکیدل اوشنه کيدل داهرڅه يې ورته ذکرکړه اودايې ورته هم وويل چي: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى، لکه څه رکم چي يې فرمايلي دي: وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة الروم ۲۷) اوپه بل ځای کی يې فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى (۵۶) قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى (۵۷) فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى (۵۸) قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى (سورة طه ۵۶-۵۹).

دلته الله ﷻ خبرورکوي دجهالت دفرعون څخه اودهغه دعقل دکمی څخه اودالله ﷻ دایتونو دانکار کولو اوکبر اوغرور کولو څخه، اودقول يې موسی ﷺ ته: چي داتا څه راوپي دی داسحردی، اوموږ ستاسره په دی سحر کی مقابله کوو. اوبيايې دموسی ﷺ څخه طلب دمتعين کولو ديوی نيتی وغوښتی چي ورسره مقابله وکي. اوداوو دغټو مقصدونو دموسی څخه: چي دالله ﷻ ورکړی نښانی په عام میدان ټول خلگو ته وښيي نوددی وجي څخه يې ويلي دي: مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ، اوداوه ورځ ددوی داختر دورځو څخه اوداخای ددوی دراټولیدلو ځای وو: وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى، يعنی داول دورځی دشروع کيدو څخه په مخ دتيزيدلو دشعاع دلمر کی نوحق به ډير ښه ښکاره سي، اوده طلب ځینی ونه کی دشپي چي شپه دی وی. الله ﷻ فرمايلي دي: فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى (۶۰) قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (۶۱) فَتَنَّا زُفَرًا وَأَمْرُهُمْ بَيْنَهُمْ وَآسَرُوا النَّجْوَى (۶۲) قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى (۶۳) فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى (سورة طه، ۶۰-۶۴) دلته خبر ورکوي الله ﷻ دفرعون څخه چي هغه ولاړی اودټولو ځايونو څخه يې جادوگران راټول کړه، اوپه دغه وخت کی مصر دجادوگری دکسب څخه ډک وو، چي دهرچابه جادو زده وو اوهرچابه دخپل فن اظهار کوي، نوداټول يې راټول کړه، ويل سوی دی چي دوی (۸۰۰۰۰) جادوگران وه. اوابی امامه ويلي دي چي (۱۹۰۰۰) جادوگران وه، اومحمدبن اسحاق ويلي دي چي (۱۵۰۰۰) وه السدی ويلي دي چي څه باندی (۳۰۰۰۰) وه، اوچا ويلي دي چي (۴۰۰۰) ماشومان وه دبنی اسرائیلو څخه چي دوی ته فرعون امر کړی وو چي عرفاء مقام ته

ولاړسی او هلته دی جادوگری ازده کړی. نوددی وجی څخه ویل سوی دی: وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ اوپه دی قول دده کی نظردی اوحاضر سو فرعون دخپل سالارانو سره هغه ځای ته اومریې وکی دغو ساحرانوته چی دوی هم حاضر سی، نودوی راووتل اووی ویل: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ إِن كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، اوموسی ﷺ دوی ته رامخکی سوه اوورته یې نصیحت وکی چی داکاردی نه کوی اودحق سره دی مقابله ونه کړی په دی قول سره: وَيَلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (۶۱) فَتَنَّاغُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ، ویل سوی دی چی دوی په خپل مینځ کی سره په جنگ سوه، اوچا ویلی دی چی دادموسی ﷺ قول دی اودساحر قول نه دی، اوداهم ویل سوی دی چی داقول دساحر یعنی دجادوگر دی. اودوی په خپلو کی وویل: قَالُوا إِن هَٰذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا، دوی داوویل چی دا دواړه وروڼه دی دوی دواړه غواړی چی په خپل جادو سره تاسی دخپلی مزکی څخه وباسی اومراد ددوی داوو چی داخلگ ورته راټول سی اودده بادشاه ومنی اودده څخه مخالفت وکی: فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى، اودوی داټول کړه هغه څه چی ددوی سره وه دفریب اوددوکی اسباب، ولی چی دوی ته فرعون دنعمت ورکولو ویلی وه په بدل ددی کارکی. اوالله ﷻ فرمایلی دی: قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى (۶۵) قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى (۶۶) فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَى (۶۷) قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى (۶۸) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، (سورة طه ۲۵\۲۹) کله چی دوی په یوه لین اوقطار کی ودریده اوموسی ﷺ اوهارون ﷺ دواړه په بل لین کی ودریده دوی ته مخامخ. نودوی ورته وویل چی یابه ته مخکی خپل اسباب پیش کوی یاموب، نوموسی ﷺ ورته وویل چی تاسی اول خپل اسباب استعمال کی، اودوی دامساگانو څخه اوتارو څخه کار اخیستی وو چی دی په وپیروی. نوپه دغه وخت باندی خلگ وپیږیده کله یې چی داتارونه ولیدله چی بنوری اوحرکت کوی اودوی دځانونو سره دا وویل: بَعِزَّةٍ فِرْعَوْنُ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ، (الاعراف ۱۱۲) اوالله ﷻ فرمایلی دی: فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى، یعنی ده په خپل نفس کی پرخلگو باندی بیره محسوسه کړه چی دی خلگوته ددی وجی څخه تکلیف ونه رسیږی. اوده ته الله ﷻ امر وکی: قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى (۶۸) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، نوپه دغه وخت کی موسی ﷺ خپله

لکړه ورايله کړه اودايې وويل: فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحَرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ (۸۱) وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ، (يونس ۸۱/۸۲) او الله ﷻ فرمايلي دي: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (۱۱۷) فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۸) فَغُلِبُوا هُنَاكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ (۱۱۹) وَالْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ (۱۲۰) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۲۱) رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ، (سورة الاعراف ۱۲۱/۱۲۲) په دغه وخت کې کله چې دا موسى ﷺ خپله لکړه راوايستله نو ددې څخه داسې صورت جوړ سو چې دوی مخکې نه وو ليدلی تردې چې دې جادوگرانو ته پته ولگيده چې دادروغ نه دي اونه جادودې اوپوه سوه چې داحق دي اوصحيح نښه ده دطرفه دالله ﷻ دده په نبوت باندې نوپه هغه وخت کې يې دخپل ايمان اظهاروکې اوپه سجده باندې پريوته اودفرعون دسزا څخه بيريده اودايې وويل: قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمايلي دي: فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ (۷۰) قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ آيُنَا أَشَدَّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ (۷۱) قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (۷۲) إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِنُغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ (۷۳) إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا (۷۴) وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ (۷۵) جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، (سورة طه ۷۰/۷۲) سعيد بن جبیر اوعکرمه اوقاسم وايې چې کله دوی په سجده باندې پريوته نودوی ته په جنت کې خپل محلونه ښکاره سوه چې دوی ته تيار سوي وه، نو ددوی زړونه وسوه چې دی ته ورسې اوژر ورسې او دفرعون تهديد اودسزا څخه ددوی بيره ونه سوه. اوفرعون چې کله ددوی داسجده وليده نو دايې وويل: قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ يَعْنِي تَاسَىٰ زَمَاسِرُهُ مَشُورُهُ وَنَهَ كَرِهَ اَوْ سَمَدَسْتِي مَوَايِمَانِ رَاوِرِي، نودوی ته يې وويل: إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ، دی ستاسې مشردی چې تاسې ته يې سحر اوجادو ښوولی دی اوپه بل آيت کې يې فرمايلي دي: إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُومُهُ فِي الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ، اودا دده خبره ده چې بهتان يې لگولی دی پردوی باندې، ولی چې دا خوماشوم ته هم معلومه ده چې دا ټول جادوگران دده دقوم نه وه اوموسې يې مخکې نه وو ليدلی اونه يې پيژندی، نوڅه رکم يې تعليم ورکې؟ اوبيا ده په خپله داساحران راټول کړي

وه اوپه خپله يې ورته دعوت ورکړی وو، اوپه خپله يې راټول کړی وه دمصر څخه اوبياهم بهتان کوی په موسى ﷺ باندی چی داستاسی مکر اوفريب دی.

دارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ لِّئِنْ اتَّخَذَتْ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (۲۹) قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ (۳۰) قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۱) فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ (۳۲) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِينَ (۳۳) قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (۳۴) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (۳۵) قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (۳۶) يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ (۳۷) فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتٍ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ (۳۸) وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ (۳۹) لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمْ الْغَالِبِينَ (۴۰) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّا لَلْأَجْرَاءُ إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (۴۱) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۲) قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلقُونَ (۴۳) فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، مقصود دا خبره ده چی فرعون تکذيب وکی دالله ﷻ په خپلو خبرو سره اودکفر انتها ته ورسیدی په دی قول کی: إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ، اوپه دی قول کی: إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ، اوداقول دده: لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ، یعنی پرېکول دراسته لاس اودچپه پښی یاددی په چپه صورت کی: وَلَأَصْلَبَنَكُمْ أَجْمَعِينَ یعنی داکار ددی دپاره کوم چی صبابل سړی دده په ملت کی دده تابعداری ونه کړی اودایوه نښه پاته سی په دوی کی.

اوددی وجی څخه يې ویلی دی: وَلَأَصْلَبَنَكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ، یعنی دخرمایه بڼاخلو اوتنو کی اودوی ورته په جواب کی وایې: قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ، یعنی موږ هغه څه چی زموږ په زړونو کی دی په هغه باندی تاته ترجیح اوبڼه والی نه درکوو اونه په هغه څه چی ده راوړی دی دښکاره دلائلو څخه: فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ، یعنی ته وکړه هغه څه چی ستا په قدرت کی وی: إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، یعنی ته خوبه صرف په دی دنیا کی په موږ باندی فیصله وکی اوکله چی موږ ستا دخواڅخه ولاړسو دا څرت طرف ته نوصحیح فیصله کونکی هغه ذات دی چی هغه به زموږ فیصله کوی: إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ، یعنی ددغه ذات جزا اوبدله ښه ده زموږ دپاره دهغه څه څخه چی ته يې موږ لره راکوی، اودوام داره ده ددغه ذات بدله چی فناورلره نسته. اوپه بل آیت کی يې داسی ویلی دی: قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (۵۰) إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ، یعنی هغه گناهونه چی موږ کړی دی: أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ، چی موږ سو اول مومنان

دقبطيانو څخه په موسى اوهارون عليهما السلام باندې، اوپه بل ځاى كې يې داسې ورته ويلې دى: وَمَا تَنْقُمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمِنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا، يعنى ستاسره زموږ دسزا نورڅه ثبوت نسته مگر داچې موږ ايمان راوړې دى په موسى باندې، اوتابعدارى مودحق كړيده: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا، يعنى ته موږ مضبوط كړې په ايمان باندې په وخت دسزاكې چې دافرعون يې موږ ته راكوى (وَتَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ). اودوى ورته داهم ويلې وه دپاره دبيري وركولو دآخرت څخه اودعذاب څخه: إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا، نودوى ورته وويل چې خيال كوه چې ته ددوى څخه نه سى، خوبياهم دى ددوى څخه وو: وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمَلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى، يعنى لوړ منزلونه اومحلونه: جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، نوته حرص وكه پردى خبره باندې چې ته ددوى څخه نسي، څوځمك دالله ﷻ داوو چې دافرعون ددوبځ والاو څخه وو، اوده ته به په سختي سره ويل كېږي: ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ، ظاهر دسياق دايت څخه دامعلومېږي چې موسى اوهارون عليهما السلام ته يې هم تكليف وركړې دى فرعون. عبدالله بن عباس اوعبيدبن عمير ويلې دى: په سهاروخت كې دوى جادوگران وه اوپه ماښام كې شهيدان سوه. دا ايت ددوى دخبرې تائيدكوي: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ، اوكله چې واقع سوغالبه كيدل دموسى عليه السلام پرهغه ساحرانو باندې اوبياهنوى ايمان راوړې، خوسره ددى دفرعون په كفر كې څه فرق رانغى الله ﷻ فرمايلى دى: وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ (۱۲۷) قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (۱۲۸) قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوُّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ۱۲۷-۱۲۹) دلته الله خبروركوي په باره دمشرانو دقوم دفرعون كې چې فرعون ته يې دموسى په باره كې بدويله سره ددى چې موسى عليه السلام دوى ته ښكاره دلائل پيش كړه خودى كافرانو به ورته ويله چې آياته موسى همداسې پريږدى چې هغه تاته اوستا آلهه وو ته بدوايې اودغه شان دهغه قوم هم تاته اوستا آلهه وو ته بدوايې اوته ورته هيڅ نه وايې. نودى فرعون داخبره وكړه چې: قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ، دا ددى دپاره چې دوى ډيرنه سى: وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ، اوموږ پردوى باندې غالبه يو: قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا، يعنى كله چې دوى اهتمام وكى تاسې ته په تكليف دركولو باندې نو تاسې مدد وغواړې دالله ﷻ څخه اوصبروكي: إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ

لِلْمُتَّقِينَ، يعنى تاسى سى پرهيزگاران نوستاسى به عاقبت اوانجام ښه وي، لکه څنگه چى الله ﷻ په بل آيت کى فرمايلى دى: (وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِينَ (۸۴) فَقَالُوا عَلٰى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ (۸۵) وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِّنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دوى په جواب کى ورته وويل چى ستا دراتگ څخه مخکى هم موږ ته ډير ضرر او تکليفونه رارسيدلى دى. نوموسى ﷺ په دغه وخت کى ورته وويل: قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوُّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، ده ورته وويل چى دالله ﷻ څخه اميد دى چى هغوى هلاک کړى اوتاسى دهغوى پرځاى خليفه کړى. اوالله ﷻ فرمايلى دى: وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ (۲۳) اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذٰبٌ (سورة غافر ۲۳-۲۴) اودافرعون بادشاه وو اوهامان يې وزير وو، اوقارون اسراييلي وو دموسى ﷺ دقوم څخه، مگر داچى دى په مذهب دفرعون اودهغه دقوم باندې وو، اودى ډير مالدار سپړى وو، دده قصه به وروسته بيانېږي ان شاء الله ﷻ: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا اَبْنَاءَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ، اوداقتل دځوانانو وروسته دپيدائش دموسى ﷺ څخه وو اودايې ددى دوجى کوى چى ددوى نسل ډيرنسى اوپه موږ باندې غالبه نه سى، خوبياده ته داکار هيڅ فائده ورنه کړه: وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِيْ اَقْتُلْ مُّوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنِّىْٓ اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دِيْنَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ، فرعون پرخپل قوم باندې دموسى څخه وبيريدي چى داقوم زماڅخه وانه وړى. وَقَالَ مُّوسٰى اِنِّىْٓ عُذْتُ بِرَبِّىْ وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، اوموسى وويل چى ماپناه غوښتى ده دالله ﷻ څخه ددى خبرى څخه چى ماته فرعون اودهغه قوم څه ضرر راوړسوى اوقول د: (مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ) يعنى کبرکونکى اودالله دعذاب څخه ناترسه، نوددى وجى څخه يې ويلي دى: مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، دارکم الله ﷻ فرمايلى دى: وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيْمَانَهُ اتَّقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِى يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُّسْرِفٌ كَذٰبٌ (۲۸) يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِيْنَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَاسِ اللّٰهِ اِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا اُرِيْكُمْ اِلَّا مَا اَرٰى وَمَا اَهْدِيْكُمْ اِلَّا سَبِيْلَ الرَّشَادِ (سورة غافر ۲۸-۲۹) داىو سپړى وو چى دفرعون داکا ځوى وو اودخپل قوم دبيري يې ايمان پت ساتلى وو، بعضو داويلى دى چى دى اسراييلي وو خودا قول دسياق څخه ليړى دى، ابن جريج اوابن عباس ويلي دى چى په موسى ﷺ باندې په

قبطيانو کي بغير ددی سړي څخه بل چا ايمان نه دی راوړی، او هغه چی موسی عليه السلام ته یې دفرعون خبر رارسولی وو هغه دفرعون سړی وو. راوی ددی ابن ابی حاتم دی، اوصاحب ددارقطنی ویلی دی چی دده نوم شمعان دی. او په تاریخ طبری کی دده نوم (خیر) ذکر سوی دی، والله اعلم. خومقصود دا خبره ده چی دی سړی خپل ايمان پټ ساتلی وو، نوکله چی فرعون دموسی عليه السلام دقتل وینا وکړه اودخپلو سالارانو سره یې مشوره پروکړه نودا مومن سړی پرموسی عليه السلام باندی وبیریدی اودوی ته یې په نرمی سره داوویل چی تاسی داسی سړی مړکوی چی هغه وایې چی زمارب الله دی. همدارکم په حدیث کی ثابت دی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی ښه جهاد دادی چی دظالم بادشاه مخ ته دحق خبره وکی. اودا مقام ددی سړی دپاره ثابت دی په دی ځای کی، ولی چی فرعون ډیر ظالم اوجابر بادشاه وو چی انصاف بالکل پکښی نه وو، اوده چی داکمه خبره دفرعون خواته وکړه نوددې څخه ښکاره معلومیدله چی دی دموسی عليه السلام پرطرف بیان کوی نوپه دغه وخت کی ده دخپل ايمان اظهار وکی. ده وویل: أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ یعنی ددی وجی څخه تاسی هغه مړکوی چی هغه وایې چی زمارب الله دی داکار په مقابل دده کی نه دی پکار، وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ، یعنی داسی نښانی یې تاسی ته وښوولی چی دادنه منلو برابر وی، نوکه تاسی دا پریریدی نودابه تاسی ته ښه وی ولی چی: وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ که چیری دی دروغ وایې نودځان دپاره به بدکوی اوتاسی ته څه ضرر نسی دررسولی، وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ اوکه رښتینی وی نوتاسی ته به درورسیرې هغه څه چی دی یې ستاسی سره وعده کوی. اودابیان دده په داسی حال کی دپوره عقلمندی کاردی اودا ډیر لوړ مقام دی، اودده داقول: يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ، یعنی دوی یې منع کول چی په دی بادشاه پسی تگ ونه کړی ولی چی دوی به هم ددی بادشاه سره هلاک سی. اوهمدارکم ددی فرعون قوم په شک کی ووتردی چی الله جل جلاله بادشاهان ورلره هلاک کړه اوباقی پاته سوی قوم یې دسمندر غاړوته ولیږی او هغه قصرونه اونعمتونه ورڅخه الله جل جلاله ټول لیږی کړه، نوددی وجی څخه هغه مومن سړی خپل قوم ته وویل چی: يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ یعنی نن ورځ تاسی لره ښکاره بادشاهی اونعمتونه ددنیا دی: فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا یعنی په دی حال کی چی تاسی ښه طاقتور اوډیر یاست خودالله جل جلاله دطاقت څخه خلاصون نسته (قَالَ فِرْعَوْنُ) یعنی په جواب ددی ټولو خبروکی: مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى یعنی زه نه وایم تاسی ته مگر هغه چی څه زماپه نزد ښه دی: وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ، اوفرعون په دی دواړو قولونو خپلوکی دروغ وویل، ولی چی ده په خپل نفس کی دامنل چی دی موسی عليه السلام

چې څه راوپړېدی هغه حق دی اودالله ﷺ دخوا څخه دی، خودا اختلاف به یې دضد دوجی څخه کوی. الله ﷻ خبر ورکوی دموسی ﷺ څخه: قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (۱۰۲) فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفْزَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا (۱۰۳) وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا، نوده دایمان راوړلو په باره کی بالکل هیڅ قسم اظهار ونه کی، بلکی اول یې دبتانو عبادت کوی اوبیایې وروسته خپل قوم ته داوویل چې هم دده تابعداری کوی او دموسی ﷺ تکذیب کوی، نوالله ﷻ داسی تباه کړه چې دهمیشه دپاره عبرت پاته سو. الله ﷻ فرمایلی دی: وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (۵۱) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (۵۲) فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (۵۳) فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا فَاسِقِينَ (۵۴) فَلَمَّا أَسْفَوْا اتَّقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۵) فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ (سورة الزخرف ۵۱-۵۲) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (۲۰) فَكَذَّبَ وَعَصَى (۲۱) ثُمَّ أَذْبَرَ يَسْعَى (۲۲) فَحَشَرَ فَنَادَى (۲۳) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (۲۴) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (۲۵) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَخْشَى، (سورة النازعات ۲۰-۲۲) مقصود دلته بیان ددروغو دفرعون وو چې خپل قوم ته یې وویل چې زه تاسی ته دهدایت لاره بنسیم الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ (۳۰) مِثْلَ دَابِّ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ (۳۱) وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (۳۲) يَوْمَ تَوَلَّوْنَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (۳۳) وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ (۳۴) الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ، (سورة غافر ۳۰-۳۴) دلته بیره ورکوی دامومن سپری خپل قوم ته ددی خبری څخه چې دخپل رسول خلاف دی نه کوی کنې هغه عذاب به پر نازل سی کم عذاب چې په قوم نوح او قوم ثمود او هود اوصالح اوداسی نورو قومونو نازل سوی وو، چې دالله ﷻ په عذاب باندی گرفتار سوی دی، ولی چې الله ﷻ په هغوی باندی خپل حجت قائم کړی وو اوبیایې عذاب پرنازل کی. نوده خپل قوم منع کی چې دهغو په شان عذاب ورباندی نازل نه سی. الله ﷻ فرمایلی دی: يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْزُ (۱۰) كَلَّا لَا وَزَرَ (۱۱)

إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ (سورة القيامة ۱۲۱۰) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ (۳۳) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (۳۴) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ (۳۵) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، (سورة الرحمن ۳۳\۳۴) دیوم التناد خخه مراد ورخ دتینستی ده یعنی هغه ورخ چی ټول په کی تینسته کوی، اودا احتمال هم لری چی ورخ د عذاب مرادوی خوددواړو معنی یوه ده. فَلَمَّا أَحْسَوْا بِأَسَنَّا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ (۱۲) لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ (سورة الانبياء ۱۲\۱۳) اوبیایې دوی ته دیوسف ﷺ قصه وکړه چی هغه په مصرکی وو اودهغه احسان یې دخلگوسره هم ورته بیان کی، اودمصر دخلگو بیان یې ورته هم وکی. نوددی وجی خخه یې ورته وویل: فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنَ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا یعنی تاسی تکذیب وکی سره ددی، نوددی وجی خخه یې ویلی دی: كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ، یعنی همداسی وی سزا دهغه سپی چی دحق خلاف کوی بغیر دخه دلیل خخه نوپه داسی زړونو باندی الله ﷻ مهرونه وهی نوحق طرف ته نه راخی اونه یې قبلوی. الله ﷻ فرمایې: وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ (۳۶) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ (سورة غافر ۳۶\۳۷) فرعون درواغجن کی موسیٰ ﷺ اودایې ښکاره کول خپل قوم ته چی زما خخه ماسوا بل اله نسته اوزه اله یم نودایې وویل: مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ، اودلته یې داسی ویلی دی: لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ (۳۶) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ، یعنی زه به دآسمان خواته وخیرثم: فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا، دلته دوه احتمالات جوړیږی یوداچی دعالم دپاره بل رب نسته ماسوا زما خخه یاداچی دموسیٰ ﷺ رسالت یې دروغ گنی چی دی رسول نه دی، خواولنی ظاهر دی دمعنی دلحاظ خخه، ولی چی دی منکر وو دبل رب خخه په دی قول سره: فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ یعنی په دی خبری سره چی بل رب سته که نسته اودادوهمه معنی لفظ ته نژدی ده نومعنی به داسی جوړیږی چی زه لوړ خیرثم نو پوښتنه کوم درب خخه چی ده دی رسول یې رالیږلی دی اوکه نه. اودفرعون مقصدهم داوو چی داخلگ دده درسالت خخه منکرسی اودده خبره ونه منی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ ابْنِ عَبَّاسٍ اومجاهد ویلی دی چی: نه دی دده دامکر مگر خساره اوتاوان دی یعنی باطل دی، یعنی ده ته په کی خه فائده نسته، ولی چی انسان دانه

سى کولى چى آسمان ته وڅيړي، اول خوڅوک دې نژدى آسمان ته نسى ختلى بياکه وڅيړي نولوړ چى سماء العلى دى هغه ته به څه رکم وڅيړي اوبيا دهغه څخه لوړ دومره مزل دى چى چاته دهغه په باره کى علم نسته مگر يوالله ﷻ ته علم سته چى څومره فاصله ده يو دمفسرينو څخه دا ذکر کوى چى داقصر چى هامان جوړکړى وو دومره لوړ وو چى ددى څخه لوړ بل قصرنه وو اودا دپخو خښتو څخه جوړوو ددى وجى څخه يې ويلى دى: فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا، اوپه نزد داهل کتابوباندې: هغوى وايي چى دابنى اسرائيل مسخرسوى وه په لوشلو دشيديو باندې اوددوى په هرڅه باندې دقبطيانو مشرى وه تردى چى ددوى په اوبو باندې اوپه خوراكونو باندې هم نودوى به په خپل هرڅه کى هغوى ته معينه اوتاکل سوى حصه ورکوله اوکه يې نه ورکوله نوډير تکليفونه به يې بيا دوى ته ورکول اوډيره بيعزتى به يې ددوى کوله، نوددى وجى څخه بنى اسرائيلو موسى ﷺ ته وويل چى: قَالُوا أَوْذَيْنَا مِنْ قَبْلُ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، نودى موسى ﷺ دوى ته وعده ورکړه چى دغه قبطيان به ستاسى په قبضه کى راځى اودغه وعده يې پوره کړه نوداهم په نبوت دده باندې دلالت کوى، بيامور: رَاٰهُ نَصِيحَتِ دِهغه مومن بنده ته چى خپل قوم ته يې نصيحت کړى وو: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ (۳۸) يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ (۳۹) مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة غافر ۴۰-۳۸) ده دعوت ورکوى چى دوى تابعدارى وکړى دنبى دالله چى موسى ﷺ دى اوپه هغه دى ايمان راوړى اودوى ته يې ترغيب ورکى دثواب خوا ته چى دالله ﷻ سره ځان ته ثواب ذخيره کړى اونيک اعمال وکى چى داخرت کور ځان ته په اباد کړى هغه کورچى په هغه کى بيامره کيدل اوناچوړى کيدل اودرزق ختميدل نسته، اوبيايې ورته بطلان دهغه څه شروع کى چى دوى کوله بيره يې ورلره ورکړه دعذاب دالله ﷻ څخه دهغه لارى چى پرکم دوى روان وه، نو وي ويل: وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ (۴۱) تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ (۴۲) لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَّرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (۴۳) فَسَتَذَكَّرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفُوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (۴۴) فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (۴۵) النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ، (سورة غافر ۴۶-۴۱) ده ورلره

دعوت دالله ﷺ خواته ورکوی او هغوی ورلره دعوت دفرعون خوا ته ورکوی چی دفرعون لعین عبادت وکو نوده ورته په طریقی دانکار سره وویل چی ای زما قوم داولی، زه تاسی رابولم دالله ﷺ خوا ته اود نجات خوا ته اوتاسی مارابولی دجهنم خوا ته اود گمراهی خواته. بیایې دوی ته بطلان دهغه څه وکی چی دوی یې عبادت کوی ماسوا دالله ﷺ څخه چی بتان وه اوداسی نوری طریقی اوعبادتونه دشرك وه، نو وې ویل: لَا جَرَمَ أَتَمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ، یعنی ته په دی دنیا کی دځان څه اختیار نه لری نو په آخرت کی به ته څه اختیار دځان ولری؟ اوهرڅه چی الله ﷺ دی هغه خالق دهرڅه دی څه چی په آسمان کی دی اوڅه چی په مزکه کی دی او هغه پیدا کونکی دی او هغه مرکونکی دی او هغه ته زموږ ورتگ دی، اوبیایې دوی ته وعده ورکړه چی چا اطاعت دالله ﷺ وکی نو هغه به په جنت کی وی او چا چی نافرمانی وکړه هغه به جهنم ته ځی په دی قول سره: فَسْتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفَؤُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ، الله ﷺ فرمایلی دی: فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَّا مَكْرُوا نُو دى وساتى الله ﷺ دهغه مکرونو څخه چی دوی ورلره جوړ کړی وه ددی دپاره چی دی ددی حق لاری څخه راواوړی اود کفر لاره ورباندی اختیار کی: وَحَاقَ بِالْفِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (٤٥) النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا، یعنی ددوی روحونه جهنم ته پیش کیږی هر سهار اومانام: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ اوپه دی باره کی موږ خبری کړی دی په تفسیر کی چی دا آیت دلالت کوی په عذاب قبر باندی، خومقصودی خبره داده چی الله ﷺ دوی نه هلاکوی تردی چی حجت پرقائم کړی، اورسلان ورلره ولیږی اوددوی څخه حجت واخلی په دی رسولانو سره په زیری اوبیره ورکولوسره، لکه څه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ (١٣٠) فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٣١) وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (١٣٢) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ، دلته خبر ورکوی الله ﷺ په باره ددوی کی چی په فرعون اودهغه په قوم باندی الله ﷺ خشک سالی اوقحطی راوسته میوی او خوراکى یې ټولی وچی سوی، داکار ددوی سره ځکه وسو چی دوی دالله ﷺ یادانبت خوونه کی دوی نورهم په خپل کفر کی مضبوط سوه اونورهم ضدیان سوه، نوکله به چی فراخی راله نودهغه نسبت به یې ځان ته کوی اوکله به چی څه تنگدستی اومصیبت پررالی نودهغه نسبت به یې دوی ته کوی چی داستاسی دوجی څخه موږ ته راورسیدی، اوکه څه خبر به وو نوځان ته به یې دعوه

کوله چې دازموږ دخپل لاس کاردی. الله ﷻ دوی ته خطاب وکړی چې دا ټول کارونه دالله ﷻ په قدرت سره کيږي اوستاسی په کی هیش قسم اختیار نسته، اودایې موسی ﷺ ته وویل چې ته څومره خپل جادوموږته ښکاره کړی نوموږ بیا هم په تاباندی ایمان نه راوړو. اوهمدا رګم خبرې ورکړی دی ددوی څخه په دی قول کی: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ** (۹۶) **وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ**، (سورة الاعراف ۱۳۳) الله ﷻ فرمایلی دی: **فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ**، هرڅه چې طوفان دی نوابن عباس وایې چې دا ډیر بارانونه مراددی چې ټولی میوی یې خرابولی (یعنی داسی بارانونه وه چې بی وخته اوریدل نوڅه میوی چې پخی سوی وی نوهغه ټولی یې خرابی کړی). سعید بن جبیر اوالضحاک اوقتاده اوالسدي اوابن عباس وایې چې: ډیر مرګونه مراددی (یعنی په دوی کی مړی ډیر سوه چې په هرکورکی به ډیر کیده) اومجاهد ویلی دی چې طاعون مراددی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر دیحیی بن یمان څخه دی دمنهال بن خلیفه څخه نقل کوی اودی دالحجاج څخه اودی دحکم بن میناء څخه اودی دعائشی (رضی الله عنهما) څخه دانقل کوی درسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی دی: طوفان ویل کيږي مرګ ته (۱) اوهرڅه چې ملخان دی هغه خو مشهوره دی (هغه داچې په دوی باندی ملخان وسلط سوی وه چې ددوی فصلونه یې تباہ کړی وه) اودارګم نقل سوی دی دابوداود څخه چې دی نقل کوی دابی عثمان څخه دی دسلمان الفارسی څخه دی وایې چې پوښتنه وسوه درسول الله ﷺ څخه په باره دملخانو کی نووی فرمایلی چې دا دالله ﷻ لوی لښکر دی چې نه یې خورم اونه ورته حرام وایم (۲) یعنی زه یې په خپله هم نه خورم اونه ورته حرام وایم چې ددی خوراک حرام دی، بلکی چې څوک یې غواړی نوددی خوراک کولی سی) اوددی خوراک نبی ﷺ دوجی دطبیعت نه منلو څخه نه دی کړی، لکه څه رګم چې یې سمساره اووږه اودرک اوداسی نورشیان نه خوړل، اودلیل دجواز دخوراک یې هغه حدیث دی چې ثابت سوی دی په صحیحینو کی دعبدالله بن ابی اوفیؓ څخه دی وایې چې موږ اوه ۷ غزاګانی دنبی ﷺ سره کړی دی چې موږ به پکښی ملخان خوړل، اوپردي روایت او داسی نورو روایتو باندی موږ په تفسیر کی بحث کړیدی.

(۱). داموضوعی دی. تخريج ددی ابن جریراوابن ابی حاتم اوابن مردويه کړی دی. همدارګم المتقی الهندی ذکرکوی داپه کنزل العمال کی (۸۹۲/۲). اوالبانی په ضعیف الجامع الصغیر کی (۳۲۲۰) موضوعی ورته ویلی دی.
(۲). داضعیف دی ددی تخريج ابوداود کړی دی په کتاب الاطعمه کی، باب في اكل الجراد (۳۸۱۳/۳) اوابن ماجه په کتاب الصيدکی، باب صيد الجنان والجراد (۳۲۱۹/۲) اوالبيهقي په الکبری کی (۱۸۹۹۲/۹) اوالبانی په ضعیفو کی ذکرکړی دی (۱۵۳۳/۴).

مقصود دا خبره ده چي داملخان الله ﷺ پرمسلط كړه نوهغه شنه اوميوي اوبوتي يې ټول ورځتم كړه. اوهرڅه چي سپري دي نوداهم مشهوره دي، ابن مجاهدويلي دي چي دا (القمل) كوچني كوچني تور حيوانات دي لكه دسپري په شان. اوهرڅه چي چنگاښان دي هغه هم مشهوره دي دا يې ولره ډيركړه تردی چي ددوی په كتغو كي اوبه اوبوكي به پراته وه. اوهرڅه چي وینه ده نوالله ﷺ ولره دنیل سمندر اوبه په شان دوينو گرځولي وي نواوبه به يې ورڅخه نسوای چنبلي، خوبي اسرائيل ته ددی مصيبتونو څخه يوهم نه وو رسيدلي. دا ټول هم دليلونه وه په تصديق درسالت د موسى عليه السلام باندی. محمد بن اسحاق ويلى دي چي دافرعون ته چي كله داتول مصيبتونه ورورسيده اوبله چاره يې نه وه نوموسى عليه السلام ته رالي اوورته يې وويل: قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، نودعا وكړه موسى عليه السلام چي ددوی څخه داتكليف اومصيبت ليري سي نوالله ﷺ ددوی څخه دامصيبت ليري كي. نوكله به چي دوی په يوكاركي وعده خلافي وكړه نوالله به بيا ملخان پرمسلط كړه نو درختي بوتی اوميوي به يې ورځتمی كړي تردی چي ددروازو ميخونه به يې هم وخوړل اوكورونه به يې راولويده. نوبيا به يې هغه شان وويل چي دالله ﷺ څخه دعا وغواړه زموږ دپاره چي زموږ څخه داتكليف ليري كي نوموږ به په تاباندی ايمان راوړو، نوكله به چي ورڅخه ليري سو داتكليف نوبيا به يې هغه خپل كارونه شروع كړه، نوالله ﷺ امر وكى موسى عليه السلام ته چي دشگو دغه غونډۍ په لكړه باندی وواهه نوده چي كله په ووهله نودهغه څخه دشپرو غټ لښكر روان سو ددوی خوا ته اوددوی په اوبو او خوراكونو كي اوبه هرڅه كي ورگډ سوه تردی چي دشپي خوب ته به يې هم نه پريښووله نوكله چي دوی تنگ سوه ددی څخه نوبيا راله موسى عليه السلام ته اوورته يې وويل چي ته دعا وغواړه زموږ دپاره دخپل رب څخه چي موږ څخه دامصيبت ليري سي، نوددوی څخه چي مصيبت ليري سو نوبيا به يې هغه خپل كارونه شروع كړه اوهغه وعده به يې نه پوره كوله چي د موسى عليه السلام سره به يې كوله، نوبيا الله ﷺ چنگاښان پرمسلط كړه تردی چي ددوی په خوراك كي اوبه اوبوكي اوبه پرستونوكي اوبه هرڅه كي به دا چنگاښان وه، نوكله چي ددی څخه تنگ سوه نوبيا به يې راله موسى عليه السلام ته اوورته به يې وويل هغه شان چي مخكي به يې ويله نوبيا ورڅخه الله ﷺ هغه تكليف ليري كي نوبيا يې هغه خپل كارونه شروع كړه نوبيا الله ﷺ وینه پرمسلطه كړه چي په اوبو كي به ورته وینه ښكاره كيده چي تازه سره وینه به وه اوداركم په نهرونو كي اوبه څاهانو كي اوبه هرڅه كي ورته داسي وینه ښكاره كيده اوكله به يې چي داوبو څخه يوغرپ وكى نودهغه څخه به ورته وینه جوړه سوه. اوچاويلي دي چي دلته دويني څخه مراد دهغه دپزي گندگي مراده ده، داروايت دابن ابی

حاتم دی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۳۴) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْغُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (۱۳۵) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ، (سورة الاعراف ۱۳۴ \ ۱۳۲) دلته الله ﷻ ذکر د کفر ددوی کوی چی کله به په دوی باندی الله ﷻ یو عذاب مسلط کی نودوی به موسی ﷺ ته ورله او کله به چی ورڅخه الله ﷻ هغه عذاب بوتلی نودوی به وعده خلاقی وکړه اوبیرته به یې خپل کارونه شروع کړه، او په هروار به یې دا وویل: لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ یعنی که تاموږ ته دعا وکړه اوزموږ څخه دی داتکلیف لیری کی نوموږ به ستاسره بنی اسرائیل پریږدو چی ستاسره ولاړسی، خوچی ددوی څخه داتکلیف لیری سو نودوی به بیا هغه کار شروع کی کم به یې چی کوی دمخکی څخه، خوالله ﷻ به دوی ته مهلت ورکوی او وروسته والی به یې کوی ددوی په عذاب ورکولوکی، اوبیایې هلاک کړه وروسته دقائمولو دحجت په دوی باندی اوداسی عذاب یې ورکی چی دوروستنیو دپاره عبرت وگرځیدی.

الله ﷻ په سورة حم کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۴۶) فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ (۴۷) وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۴۸) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ (۴۹) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (۵۰) وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (۵۱) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (۵۲) فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسُورَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (۵۳) فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴) فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۵) فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخَرِينَ (سورة الزخرف ۴۶ \ ۵۶) دلته بیان کوی الله ﷻ دموسی ﷺ چی دی یې فرعون ته لیږلی وو چی هغه ایمان راوړی اودده سره یې ډیر دلائل اومعجزی ولیږلی، خو هغه به ورپوری خندا کوله اودحق څخه به یې اعراض کوی اودالله ﷻ دلاری څخه به یې ځان لیری ساتی نوالله ﷻ داسی عذابونه پرمسلط کړه چی یوپه بل پسې وه: وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۴۸) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ددوی په زمانه کی لفظ دساحرعیبی اونقصانی لفظ نه وو ولی چی دوی به خپل عالم ته ساحروایه، نوددی وجی څخه یې ورته خطاب کړی دی چی په ده باندی یې دایقین وو چی دا عالم دی اوبزرگ دی، نودوی به ورته عاجزی ښکاره کړه نوموسی ﷺ به دوی ته دعا وکړه نوکله به چی دوی

دمصیبت څخه خلاص سوه نوبیابه ولاړه خپل کارته. اوبیا الله ﷺ خبرورکوی دفرعون دکر څخه اودهغه دغرور څخه چی څه رکم دده بادشاهی وه اوڅرنګه دده ملک وو اودده کلی وو، اوده به په خپل نفس کی ځان ته ښه وایه اوپه موسی ﷺ کی به یې نقصانات بیانول چی دده ژبه مښلی اوصحیح خبری نه سی کولی، اوددی څخه وروسته الله ﷻ تورات نازل کی اوبیا هم فرعون دده نقصانات بیانول چی دده په لاس کی ښګړی نسته دسرو زرو اونه په ده باندی څه ښایست اوسینګار سته، داشیان اوداحلیه دښځووی خوفرعون ته الله دومره عقل نه وو ورکړی چی داسوچ یې کړی وی چی دالباس دښځودی اوپه دی باندی فخر کول پکار نه دی، اوداقول دده: **أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ**، هرڅه چی ملائکی دی نوهغو ته ضرورت نسته، اوکه مراد داوی چی ملائکی دده دتعظیم اولوی والی دپاره راغلی وای نوملائکی ماسوا دموسی ﷺ څخه نورو ته هم ډیری دی لکه څه رکم چی په حدیث کی ذکرسوی دی: چی ملائکی خپل وزرونه دطالب العلم دپاره خپرویی نودوی دموسی ﷺ اکرام اوتعظیم په کم شان اوشوکت سره کوی چی دیوطالب العلم څخه دهغه درجه لوړه ده، اوکه مراد داوی چی دغه ملائکی دده دپاره شاهی اداکی چی دی واقعی دالله ﷻ دخوا څخه پیغمبردی نو ده ته هم ضرورت نسته ولی چی الله ﷻ ده لره داسی معجزی ورکړی وی چی عقلونه ورته حیران کیده اوداکافی دی دهغه چادپاره چی هغه قصدکوی دحق اوڅوک چی حق نه منی نو هغه ځان هسی په زوره په ږندوکی شماری، اوالله ﷻ ددوی پرزړونو باندی مهرونه لګولی دی چی دهغه دوجی څخه دوی په شک کی پراته دی لکه څنګه چی حال دی دفرعون لعین. الله ﷻ فرمایلی دی: **فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ**، یعنی ددوی عقلونه سپک وه نودفرعون تابعداری یې وکړه اوده ته یې رب وویل ولی چی ددوی قوم فاسقان وه لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴)** **فَلَمَّا آسَفُونَا** یعنی کله چی یې موږ غصه کړو نوموږ ورڅخه بدل واخستی اوداسی عذاب موورکی چی داعبرت وګرځیدی دوروسته نسلونو دپاره. لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (۳۶)** **وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۳۷)** **وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۳۸)** **وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ (۳۹)** **فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاُنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (۴۰)** **وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ (۴۱)** **وَأَتْبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ (سورة القصص ۳۲ ۴۲).**

دلته خبر ورکوي الله ﷻ دنافرمانی دفرعون څخه اودهغه دقوم څخه چې کله دوی په دی خپل کفر کی کلک سوه اودفرعون تابعداری دې قوم وکړه نو دالله ﷻ غضب نازل سو پردوی باندی، نوددوی څخه یې بدل واخستی په سخته بدله اخستو سره چې ددوی څخه یوکور هم پاته نه سو اوټول اور ته دننه سوه، اوپه دی دنیاکی یې هم بدی بیانیرې اوپه هغه جهان کی هم ډیر بددی ددوی دورتګ ځای.

هلاکت دفرعون او دهغه دلښکر

کله چې دی قبطیانوپه خپل کفرکی اوردوالی اختیارکی اودفرعون تابعداری یې وکړه او دخپل رسول اونبی مخالفت یې وکی نو الله ﷻ حجتونه پرقائم کړه اوداسی معجزی یې ورته راوړلې چې دعادت مخالفی وی اوعقلونه ورته حیران سوی وی، خو ددوی څخه ایمان رانه وړی مګرلږ چې هغه دری کسان وه یوه بنځه دفرعون اودوهم هغه سړی چې موسی ﷺ ته یې خبرورکړی وو چې فرعون دی قتل کوی اوتنبسته ددی ځای څخه اودریم هغه سړی چې اوس لږ مخکی دهغه بیان تیرسو چې فرعون ته یې وویل چې ته هغه سړی مړکوی چې هغه وایې چې زمارب الله دی، ابن عباس وایې چې داکسان ماسوا دجادوگرانو څخه دی ولی چې جادوگران ټول قبطیان وه، اوداهم ویل سوی دی چې دفرعون دقوم څخه یوی ډلی هم ایمان راوړی دی، اوټولو جادوگرانو هم ایمان راوړی وو اوبنی اسرائیلو هم ټولو ایمان راوړی وو اوپه دی خبری باندی دلالت کوی دا قول دالله ﷻ: **فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَتْهُمُ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ** (سورة یونس ۸۳) پس ضمیرپه دی قول کی: **إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ** داراجع دی فرعون ته ولی چې سیاق پردی باندی دلالت کوی، اوویل سوی دی چې داموسی ﷺ ته راجع دی خوداخبره دسیاق څخه لیری ده: **وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ**،یعنی دتکبرکونکوڅخه دی اوظالم دی: **وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ** یعنی په ټولو کارونوکی خوالله ﷻ دده هغه دخراب عادت اوتکبربوتی دهمیشه دپاره لیری کی. نوپه دغه وخت کی موسی ﷺ وویل: **يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ** (۸۴) **فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ** (۸۵) **وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ**، ده خپلو اسرائیلیانوته امروکی په استعانت اومددغونښتلو سره دالله ﷻ څخه او هغه ته دفریادکولو، نودوی دموسی ﷺ په امر باندی اتمام وکی نو الله ﷻ دوی ته دفراخی لاره خلاصه کړه: **وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ يَبُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ**، وحی وکړی الله ﷻ دی موسی اوهارون **عَلَيْهِمَا السَّلَامُ** ته چې دوی دخپل قوم دپاره جلاکورونه ونیسی دقبطیانو څخه، ددی وجی چې کله دوی ته الله ﷻ امروکی نو

دوی بیا د دغه ځای څخه تگ وکړ او ولاړسې او ددی وجی چی دوی دیوبل کورونه وپیژنی. اوداقول: **وَجْعَلُوا يُبُوءُكُمْ قَبْلَةً** ویل سوی دی چی جماعت مراددی، او ویل سوی دی چی ځای ډیرو لمنځونو. اداقول دمجاهد اودابو مالک اودابراهیم النخعی اودالربيع اودالضحاک او دزید بن اسلم اودده دزوی عبدالرحمن اودداسی نورودی، نومعنی به ددی داسی سی چی دوی مدد وغواړی په باره دهغه څه کی چی دوی په کی دی دتکلیفونو څخه اودمصیبتونو څخه اودداسی نورو غمونو څخه په ډیرو لمنځونو سره، لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ** اوپه رسول الله ﷺ باندی به چی کله څه غم اوتکلیف نازل سو نوپرلمانځه به ودریدی، اوداهم ویل سوی دی چی دوی په دی باندی قادرنه وه چی ښکاره عبادت یې کولی نودوی ته امروسو چی په کورونو کی لمنځونه وکړی، سعید بن جبیر ویلی دی: **وَجْعَلُوا يُبُوءُكُمْ قَبْلَةً**، یعنی یوبل ته مخامخ. الله ﷻ فرمایلی دی: **وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ** (۸۸) **قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ**، (سورة یونس ۸۸ \ ۸۹) دا دعا ده دموسی ﷺ په باره دهلاکت دفرعون کی چی موسی ﷺ دالله ﷻ څخه دا دعا وغوښته چی فرعون هلاک کړی ولی چی دی دخپلو باطلو کارونو څخه نه اوړیدی اودحق تابعداری یې نه کوله اودحق خلاف یې کوی اوضدیې کوی اوتکبریې کوی نوموسی ﷺ وفرمایلی چی ای ربه زماکه ته چیری دی فرعون اودی قبطیانو ته مالونه اوبنائست اوجائیدادونه اوداسی نور نعمتونه ورکړی نوداڅه جاهلان چی دی دوی به وایې چی دوی پر حق دی نوځکه دوی ته نعمتونه ورکول کیږی اوداخلگ به ددوی په مالونو باندی دوکه کیږی اوحق به پریږدی اودباطل خوا ته به روانیږی: **رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ**، ابن عباس ویلی دی: داطمس څخه مراد هلاک کول دی یعنی دوی هلاک کړه ابو العالیه اوالضحاک اوالربع بن انس ویلی دی چی: دوی وگرځوه کانی چی غوړول سوی وی، قتاده وایې چی موږ ته رارسیدلی دی چی ددوی پوښی کانی سوی وه، اومحمدبن کعب ویلی دی چی ددوی دنشی اسباب کانی گرځول سوی وه، اوداهم ویل سوی دی چی ددوی مالونه ټول کانی گرځول سوی وه، اداقول دابن عبد العزيز دی، عمر بن عبدالعزيز خپل یو غلام ته وویل چی هغه صندوق راوړی نوکله یې چی خلاص کی نوهرڅه په کی کانی سوی وو چی په هغه کی هگی وی چی کانی ورڅخه جوړ سوی وو. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودا قول دده: **وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ**، ابن عباس ویلی دی چی ددوی پرزړونو باندی مهرونه ولگوه. اودا دعا

د غضب د الله ﷻ ده دخپل دين دپاره. نوالله ﷻ دده دا دعا قبوله كړه، لكه څه ركم چي يې نوح عليه السلام لره قبوله كړي وه چي هغه ويلى وه: رَبِّ لَاتَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا، نوپه دغه وخت كي الله ﷻ په جواب ددي دعا كي ورته خطاب وكى كله چي ده دعا وكړه په باره دهلاك دفرعون كي اوهارون آمين پر وويل نودا دعا داسي سوه لكه چي دوو كسانو كړي وي نوالله ﷻ ورته وفرمايل: قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، مفسرينو ويلى دي چي بني اسرائيلو طلب وكى دفرعون څخه چي دوى دخپل اختر كولو دپاره خپل عيدگاه ته ووزي نو فرعون ورلره اجازه وركړه كه څه هم دهغه زړه نه غوښته. خودوى دوتلو دپاره تياري كړي وه، خو دفرعون اودهغه دلبسگر دهلاكيدو ځاى هم ددوى داخپله علاقه وه، اودوى ووته ددي وجي څخه چي دفرعون څخه خلاص سي، اوا مروكي الله ﷻ دوى ته په هغه څه كي چي اهل كتاب يې ذكر كوي. چي دوى يو څنگ ته سي دقبطيانو څخه اوبيايې دوى ته امر وكى چي دشپي ووزي نودوى ووتله اوروان سوه په شپه كي دشام خوا ته، نو كله چي فرعون ددوى په تگ باندې خبرسو نو دپير سخت درد ورلى اوپه دوى پسې راووتى او خپل لبسكريې راټول كي چي په دوى پسې ورسى. الله ﷻ فرمايلى دي: وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكَ مُتَّبَعُونَ (۵۲) فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (۵۳) إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ (۵۴) وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ (۵۵) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ (۵۶) فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۵۹) فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ (۶۰) فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمَدْرَكُونَ (۶۱) قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (۶۲) فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ (۶۳) وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخِرِينَ (۶۴) وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۶۷) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۲۸/۵۲) علماء دتفسيرونو ويلى دي چي كله فرعون ووتى په دي بني اسرائيلو پسې نودده سره داسي دپير لبسگر وو لكه دشكو دغونډۍ په شان تردى چي ويل سوي دي چي ددوى په خيال باندې (۱۰۰۰۰۰) كسان وه اواكثره په تورو آسونو وه او ويل سوي دي چي بني اسرائيل (۲۰۰۰) كسان وو بغير دهغه ډلى دفرعون دقوم څخه چي دموسى عليه السلام سره وتلى وه. اوويل سوي دي چي ددوى په وتلو اوبيا ديعقوب عليه السلام كلي ته په ننوتلو كي (۴۲۲) كاله تيرسوي وه په حساب شمسي سره. خومقصود داخبره ده چي فرعون اودهغه لبسگر پيدا كړه بني اسرائيل دسهارپه وخت كي چي دلمر راختلو وخت وو، نو كله چي دوى دواړو ډلو يوبل وليده سره او نژدى سوه سره نودا بني اسرائيل وبيريده او

د تېښتې لاره نه وه ولې چې مخ ته سمندر وو اودواړو غاړوته غرونه وه، نو په دغه وخت کې د موسى عليه السلام ملگرو وويل (اَنَا لَمُدْرُكُونَ) اودايې ددې وجې څخه وويل چې نور بله لاره د تېښتې نه وه. نودوې شکايت وکړې موسى عليه السلام ته، نوموسى عليه السلام ورته وفرمايل: کَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ نودې په مينځ کې وو اورا مخکې سو نوکله يې چې سمندرته وکتل نو تيزې څپې يې وهلې اودده سره دده ورور هارون عليه السلام اويوشع بن نون چې دده ذکر به وروسته راځي چې دابيا وروسته د موسى عليه السلام څخه پيغمبر مقرر سوي دي، اودارکم ټول بنی اسرائيل هم ولاړوه او هغه مومن بنده هم وو چې د سمندر خواته به نژدې کيدې چې واوړې خونه کيدله تردې چې فرعون دوی ته نور هم رانژدې سو اودټولو روحونه مړي ته رارسيدلي وه نو په دغه وخت کې الله جل جلاله امروکې موسى عليه السلام ته چې په دې خپل لکړې باندې داسمندر ووهه: اَنْ اَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ، نوکله چې يې دې ووهې نو ورته يې وويل چې وچوه په حکم دالله جل جلاله باندې ای ابو خالده يعنې دا اسم کنیه يې هغه سمندرته واخستې، والله اعلم.

الله جل جلاله فرمايلي دي: فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى اَنْ اَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ، اوويل سوي دي چې دا دولس ځايه جلا جلا سوي وو دهرې يوي ډلې دپاره جلا جلا لاري وي چې په هغه باندې تيريدله، تردې چې داهم ويل سوي دي چې ددې په مينځونو کې کړکې هم لگيدلي وي چې يوبل به په کې خپل ملگري ليدل، خودا خبره صحيح نه ده ولې چې اوبه په خپله صفادې چې هرڅه په کې ښکاري او همدا رکم اوبه دغرونو هم ولاړې وي په شان دغرونو په حکم دالله جل جلاله باندې، اوالله جل جلاله الدبور چې مشرقی هوا ده دې ته امروکې چې ددې سمندپر هغو لارو باندې ولگيږي چې هغه ددې بنی اسرائيلو دپاره ايستل سوي وه چې دا اوچ سي نوهغه لاري داسې وچې سوي چې آس به په کې نه ښويدی. الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى اَنْ اَسْرِ بِعَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى (۷۷) فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ (۷۸) وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى، مقصود دا خبره ده چې کله الله جل جلاله دوی ته لاري په سمندر کې خلاصي کړې نو امروسو موسى عليه السلام ته چې بنی اسرائيل دځان سره وباسه نودوې ووتل په دې سمندر کې په تيزي سره اوپه خوشحالي سره نوکله چې ددوې هغه آخرنی سړی ووتی نو فرعون دخپل لښکر سره راوړسیدې نوموسى عليه السلام داغونښتې چې داسمندر بيرته ووهې چې بندسې خواله الله جل جلاله ورته امروکې چې هم پردې حال يې پريږده، لکه څه رکم چې الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ (۱۷) اَنْ اَدُّوا اِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (۱۸) وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلَيَّ اِنِّي اَتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (۱۹) وَاِنِّي عَذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِ (۲۰) وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي

فَاعْتَرِلُونِ (۲۱) فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ (۲۲) فَأَسْرَ بَعْبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ (۲۳) وَاتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ (۲۴) كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَغُيُونَ (۲۵) وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۲۶) وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ (۲۷) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ (۲۸) فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ (۲۹) وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ (۳۰) مَنْ فَرَعُونَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ (۳۱) وَلَقَدْ اخْتَرْنَا لَهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (۳۲) وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ، (سورة الدخان ۱۷-۳۳) نودا قول دالله ﷺ: وَاتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا، يعنى په دى خپل حال باندې يې پرېږده، اوددې خپل صفت څخه يې مه بدلوه، دا قول دمجاهد اودعكرمه اودالربيع او الضحاك اودقتاده اودكعب الاحبار اودسماك بن حذب اوعبدالرحمن بن زيد بن اسلم دى، نوكله چې ده پردى حال پريښووى اوفرعون ورته راوړسيدى نوحيران سو دى منظرته، اودا ورته پته ولگيده چې داهغه ذات چې لوړ پرعرش باندې دى هغه كړى دى اودخپل ځان سره پښيमानه سو، خوليكن خپل لښكرته يې خپله بهادري ښكاره كوله اوورته يې داويله چې وگورى زمادپاره داسمندرڅه ركم خلاص سو، اودځان سره يې داسوچ كوى چې دى سمندر ته دننه سى په دى بنى اسرائيلو په سى اوكه نه نوكله به ورمخكى سو نوبيا به بيرته رالى همداسى ورتلى اوبيرته راتلى. نودى وايي چې جبرائيل عليه السلام دوى ته رابښكاره سو په شان د شاه سوار چې پروچى اسپى باندې ناست وو اودفرعون پريوې خوا په تيزى سره تيرسو او دسيند څخه هغه خوا ته ووتى نوكله چې فرعون دا وليده نودى هم وردننه سو اودده لښكر هم وردننه سو تردى چې ټول ننوتله، چې څنگه اولنى سړى ددوى څخه دهغه خوا څخه وتلو والاوو، نوپه دغه وخت كى الله ﷻ امروكى موسى عليه السلام ته چې داسمندر وواهه په لكړه سره، نوكله چې ده وواهه نوالله ﷻ داسمندر پراوستى اوتول يې په كى راگير كړه اوتول يې په كى هلاك كړه نوددوى څخه يوسړى هم بچ پاته نه سو. الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ (۶۷) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ يعنى ددوى په بچ كولو كى اودهغوى په هلاكولو كى دالله ﷻ ډيره غټه نښانه ده اودادلېل دى پريښتنوالى دموسى عليه السلام باندې. اوداركم الله ﷻ فرمايلى دى: وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَذْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۹۰) الْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (۹۱) فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافُلُونَ، دلته خبر وركوى الله ﷻ دكيفيت دغرقيدلو دفرعون څخه چې دى څه ركم غرق سو، كله چې دى الله ﷻ دخپل لښكر سره په سمندر كى راگير كى، نوددى سمندر خپو كله دى لوړوى اوكله يې

غوټه کوی، اوښی اسرائیلو ورته کتل چی په دوی باندی داکم عذاب مسلط سوی دی، دا ددی وجی چی دښی اسرائیلو زړونه یخ سی دده په دی حال سره. نوکله چی فرعون هلاکت ته نژدی سو اودمرگ منظورته پیش سو نوده په دغه وخت کی یی توبه وکښله اوایمان یی راوړی خو په دغه وخت کی ده ته دده دغه ایمان راوړلو څه فائده نه ورکوله، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَلَوْ جَاءَهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سورة یونس ۹۷/۹۶)** اوالله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ (۸۴) فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ (سورة غافر ۸۴/۸۵)**. اوهمدغه رکم موسی ﷺ دالله ﷻ څخه دعا غوښتی وه چی دوی ته دی دایمان توفیق ورته کول سی تردی چی دردناک عذاب وگوری. نوالله ﷻ ورته په جواب کی ویلی وه چی: **قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا، ستاسی دعا قبوله سوه.** اوددی حدیث څخه چی روایت یی کړی دی امام احمد دسلیمان بن حرب څخه دی دحماد بن سلمه څخه دی دعلی بن زید څخه دی دیوسف بن مهران څخه دی دابن عباس څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **کله چی فرعون وویل: آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، نوجبریل ماته وویل چی: که تازه لیدلی وای نوما را اخیستی وه دسمندر څخه توره خټه اودفرعون په خوله کی می واچوله، ددی بیړی څخه چی هسی نه چی دالله ﷻ رحمت ورته راسی اودعذاب څخه خلاص سی (۱) اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابوسعید الاشجعی څخه دی نقل کوی دابو خالد الاحمر څخه دی د عمر بن عبدالله بن یعلی الثقفی څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایي چی: **کله فرعون غرقیدی نواشاره یی وکړه په گوټی سره اووازی یی لوړکی: آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، نو وې ویل: چی جبریل وبیریدی چی دالله ﷻ رحمت ورته مخکی والی ونه کړی، نوراوی ځغلول په خپل وزر سره توره خټه اودی فرعون ته یی په خوله کی ورکړه. همدارکم راوی ددی ابن جریر هم دی دحدیث دابی خالد څخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی ابن جریر دطریق دکثیر بن زاذان څخه چی دامعروف نه دی، اودابی حازم څخه چی دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **ماته جبریل ویلی دی چی، ای محمده ص که تازه لیدلی وای چی مابه توره خټه را اخیستله اوفرعون ته به می په خوله کی ورکوله، ددی بیړی څخه چی******

(۱). تخريج ددی احمدکړی دی (۱۱۳۰۹) اوالترمذی په کتاب التفسیرکی، باب ومن سورة یونس (۳۱۰۷۵) او الطبرانی په الکبیر کی (۱۲۹۳۲۱۱۲).

دالله ﷺ رحمت باندې ونه سي. اوپه بعضو رواياتو کې داسې ذکر سوي دي چې جبريل وېله چې زما درد چاته دومره نه دي سوي چې خومره فرعون ته سوي دي په دي قول دده سره چې: (انا ربکم الاعلیٰ) اوما به دده په خوله کې خټه اچوله په هغه وخت کې چې ده ايمان راوړي. اودا قول دالله ﷺ: اَلَا اَنْ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ، دا استفهام انکاري دي، اودانص دي پردې باندې چې الله ﷻ ته دده ايمان قبول نه وو ولي که دي دنيا ته راسي نودي به بيا هغه خپل کارونه اوتکبر اوغرور کوي، لکه څه رکم چې الله ﷻ خبر ورکوي دکافرانو څخه چې اور وويني نو وايي به: يَا لَيْتَنَّا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بَايَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، چې کاشکې موږ ولاړ سو اوعبادت دالله ﷻ وکو اومومنان سو. الله ﷻ فرمايي: بَلْ بَدَأَ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ اودا قول دالله ﷻ: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بَدَنِكَ لَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً، ابن عباس ويلي دي چې بعضو بني اسرائيلو داشک وکي چې فرعون نه دي هلاک سوي، نوامر وکي الله ﷻ سمندر ته چې دي لوړ که داوبو پرسر، اوچاويلي دي چې داوبو سر ته يې رابښکاره کي، خوصحيح دا ده چې دي يې لوړ راوغوزوي اوپر ده باندې هغه خپلي دبادشاهي کپړي وي چې ټولو ته داپته ولگيږي چې داهلاک سوي دي، اوټولو ته دالله ﷻ قدرت اندازه معلومه سي. نوددي وجي څخه الله ﷻ وفرمايل: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بَدَنِكَ، يعني ستا بدن دهغه لباس سره چې ته په پيژندل کيږي موږ به يې ساتو (لَتَكُونَ) چې ته سي (لَمَنْ خَلَقَكَ) يعني چې ته سي دبنی اسرائيلو دپاره نښانه يعني ستادهلاکت به دادليل سي خلگو ته په باره کې قدرت دالله ﷻ اوخاص کر بنی اسرائيلو ته، يا دا احتمال هم سته چې ستا بدن موږ محفوظ کي ددې دپاره چې وروسته بنی اسرائيلو ته ستا دهلاکت خبر ورسيږي اوتا په خپلو سترگو باندې وويني اويقين وکړي په قدرت دالله ﷻ باندې اودده هلاکت سره دلښکر په لسم دمحرّم باندې وو چې عاشوراء ورته ويل کيږي، لکه څه رکم چې امام بخاري په خپل صحيح کې نقل کړي دي دمحمد بن بشار څخه دي دغندر څخه دي دشعبه څخه دي دابی بشر څخه دي دسعید بن جبیر څخه اودي دابن عباس څخه دي وايي چې: رالی نبی ﷺ مدیني ته اويهوديانو دعاشوري روژه ونيوله، نوپوښتنه يې وکړه چې داوولي تاسي روژه نيسي په دي ورځ باندې؟ نودوي وويل چې په دي ورځ باندې الله ﷻ موسیٰ ﷺ ته پرفرعون باندې غلبه ورکړيده، نورسول الله ﷺ خپلو صحابه وو ته وويل چې تاسي ډير حقدار ياست دموسىٰ ﷺ په باره کې ددوي څخه نوتاسي هم روژه ونيسي. (۱)

(۱). داصحيح دي تخريج ددي بخاري کړي دي په کتاب التفسيرکي، سورة يوسف، باب (وجاوزنا بنی اسرائيل البحر) (۴۲۸۰/۸).

بيان په باره كې د بنی اسرائیلو وروسته دهلاك د فرعون څخه

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (۱۳۶) وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ (۱۳۷) وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۳۹) قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (۱۴۰) وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (سورة القصص ۵۱) اوپه بل ځای کې یې داسې فرمایلی یې دی: وَرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ، اوپه بل ځای کې یې داسې فرمایلی دی: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ، یعنی داتول یې هلاک کړه او هغه عزت یې ددوی څخه ختم کړ، اوتول لښکر اوسالاران اونور داسې نژدې خلک دفرعون داتول یې هلاک کړه، اوپه مصر کې پاته نه سوه مگر عام خلک چې زمینداران وه او غریبان اوبی و سه وه، او ذکر کړی دی ابن عبدالحکم په تاریخ دمصر کې چې ددغه زمانې څخه په مصر کې دښځو تسلط رالی ولی چې هغه مشران دقوم هلاک سوه اودهغوی ښځې پاته سوی دغو ښځو دعام خلکو سره ودونه وکړه نوپه سړو باندې یې تسلط وکړ، نو تر نن ورځې پورې په مصر کې دښځو تسلط دی په سړوباندې. اوپه نزد داهل کتابو باندې داسې ذکر سوی دی: کله چې بنی اسرائیلوته الله ﷻ امر وکړی په وتلو سره دمصر څخه نودغه میاشت الله ﷻ ددوی دپاره اولنی میاشت ددغه کال وگرځوله، اودوی ته امر وکړی الله ﷻ چې هریودی یوپسه حلال کړی اودچاچې وس نه وی نوهغه دی دخپل همسایه سره شریک سی، اوهریودی دخپل پسره وینه دکور پردروازې باندې ومړی، ددی وجی چې داددوی دکورونو ښانې سی، اودا پسره به نه پخوی بلکه دابه کبابوی، دده سر او خپته او ټول شيان به ورلره کبابوی، اوددی څخه به هېڅ څه نه پرېږدی، شروع ددی داوولنی میاشت دخوارلسمې ورځې څخه سوی وه اوپه موسم دپسرلی کې، نوکله یې چې داوخوړل نوخپلی ملاکانی یې وتړلی اوخپلی موزی یې په پښو کړی اوخپلی لکړی یې په لاس کې واخستی، اوددی پسره څخه هریوه په ولاړی خوراک وکړی په تیزی سره، اوڅه چې ددی څخه زیاته پاته سوه ماخستن ته نوهغه یې وسوزل، داددوی دپاره اخترمقررسو ددغه وخت څخه ترهغه وخته پورې چې تورات وو کله

چې تورات منسوخ سو نو داهم منسوخ سو. اهل کتاب وايي چې: په دغه شپه باندې الله ﷻ دقبطيانو ټول ځوانان اوښه ښه مالونه هلاک کړه او مړه يې کړه، ددې دپاره چې دوی په دې مړو باندې مشغول سي، او بنی اسرائيل دمصر څخه په نيمايي دورځ کې ووتل په داسې حال کې چې قبطيانو په خپلو مړو باندې بيره کوله، چې په دوی کې يوکورهم داسې نه وو چې په هغه کې مړې نه وو سوې، نوکله چې موسی ﷺ ته وحی وسوې نودې دخپل قوم سره په تيزۍ ووتې اوروان سو دشام خوا ته، اودځان سره يې خوراک واخستې اوخپل سامانونه يې دځان سره په خادرونو کې واخستل، اودوی ډير سامانونه دقبطيانو څخه په کرايه اوپه اجرت سره رااخستې وه، نودوی ووته چې ددوی تعداد (۲۰۰۰) کسان وو ماسوا دېچو ددوی څخه، اودوی په مصر کې (۴۳۰) کاله تيرکړې وه، دا ددوی دکتاب عبارت دی. اودا کال ددوی په نزد باندې کال دفسخ يعنی دختم والی کال دی، اوددوی اخترهم دفسخ په نوم باندې وو، او ددوی دپاره بل اختر نوی والی دکال دی، اوددوی اختر هم دفسخ په نوم باندې وو، اودا اختر ددوی په اول دکال باندې وو، نوهمدارکم ددوی درې اختره په کال کې وه، چې دا ددوی په کتاب کې ذکردي، اوکله چې دوی دمصر څخه ووته نوديوسف ﷺ تابوت يې هم دځان سره يو وړې، اودوی په لاره دبحر يوسف باندې ووتل اودوی دورځي مزلونه کول چې ددوی مخ ته به ورېځ وه چې په هغه کې به دپناستنی ولاړې وې، اودشپې به يې چې مزل کوی نوپه تياره کې به ورته داور ستني لگيدلې وې، نودوی په هغه لاره دسمندر خواته ورسيدل اوهلته پاته سوه نوپه دغه وخت کې ددوی پرخوافرعون رالی دخپل لښکر سره، اودوی دسمندر په غاړه کې پراته وه، نودبنی اسرائيل څخه ډير کسان وبيريده، تردې چې يوه په کې داوويل چې په مصر کې دسختی سره مرگ ښه وو ددې څخه چې په دې شله کې مړه سو، نوموسى ﷺ دغه سړی ته وويل چې تاسې مه بيريږې ولی چې فرعون به ددې ځای څخه روغ مصرته ولاړنه سي. دوی وايي چې امروکې الله ﷻ په دغه وخت کې موسی ﷺ ته چې په لکړه سره دغه سمندر ووهې، اوتقسيم يې کې چې بنی اسرائيل په کې تيرسي. نواوبه ددواړو خواوو څخه ددوی ودريدی لکه دغرونو په شکل اوددې مينځ وچ سو، ولی چې الله ﷻ دجنوب دخوا څخه گرمه هوا پرولگوله نووچ سو، نوبنی اسرائيل تر ووتله اوفرعون دخپل لښکر سره ورپسې سو نوکله چې بنی اسرائيل ټول ووتله اودفرعون لښکر مينځ ته سو نوموسى ﷺ ته الله ﷻ امروکې چې داسمند بيرته په لکړه ووهه نوبيايې سمندر وواهي نوفرعون دخپل لښکر سره په کې غرق سو. په نزد اهل کتابو باندې داهرڅه دشپې سوې دی اوبيا داسمند دوی ته په صبا يې وخت کې خلاص سوې دی،خودا غلطه ده. دوی وايي چې کله الله ﷻ فرعون اودهغه لښکر تباه کې

او غرق يې کي نوپه دغه وخت کي موسی عليه السلام اوبني اسرائيلو تسبيحات شروع کړه اودايې وويل چي: موږ تسبيح وايو دهغه پاک ذات، چي دفرعون په سريې خپل قهر نازل کي. او خپل اسونه يې په داسي سمندر باندې تيرکړه چي هغه منع کوونکي وو، اوداډير اوږده تسبيحات دي. اودوي وايې: چي دهارون خور يو دف (طنبل) راواخستي اوهغه يې وواهي اونوري ښځي ورپسي سوي اوټولي ښځي يوځای سوي، اوپه خوږ اواز سره يې داويله: پاکي ده دهغه ذات دپاره چي قهاردي، هغه ذات چي ظالمان يې ټول په سمندرکي غرق کړه. اوهمدارکم په کتاب داهل کتابو کي ماويلي دي. اودلته دوي ويلي دي چي ددي هارون دخور نوم مريم النبيه ده، اوهمداسي نقل کړي دي محمدبن کعب القريظي دي وايې چي دامريم بنت عمران وه داخور دموسى اوهارون عليه السلام وه، اوددي دموسى عليه السلام سره دپلار نوم اودورور نوم سره يوشان دي نوددي وجي څخه يې ويلي دي چي دايې خورده، ولي چي دوي وه لکه څه رکم چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دي مغيره بن شعبه ته په هغه وخت کي کله چي دده څخه اهل نجران والاوو پوښتنه وکړه په باره داخه هارون کي يعنې دهارون دخور په باره کي چي ددي څه نوم دي، نوده پوښتنه وکړه دښي صلى الله عليه وسلم څخه نونبي عليه السلام ورته په جواب کي وويل، دايې ورته ځکه وويل چي انبياوو خوندي دانبياوو په نامه سره ياديدلي سي. راوي ددي مسلم دي. اوداقول ددوي چي (النبيه) نودايې ورته ددي وجي څخه ويلي دي لکه څه رکم چي دباچا ښځه وي نوهغه ته ملکه ويل کيږي اودامير ښځي ته اميره ويل کيږي، نودا استعاري دي نودښي خورته نبيه ويل کيږي، دانه چي داپه حقيقت کي نبي وو بلکي دا استعاره ده، اووهل دتبلې په دغه ورځ باندې نودا دليل دي ددوي پرغت اختر باندې په دغه ورځ، اودا دزنانو دپاره جائزدي، دليل په دي باندې حديث دهغو دوو مينځو دي چي دعائشه رضي الله عنها سره وي اوټبلې يې وهلي په ورځ دمنې کي، اورسول الله صلى الله عليه وسلم منع کولي نومخ مبارك يې واړوي دديوال خوا ته نوپه دغه وخت کي ابوبکر رضي الله عنه رالي نودا يې وترټلي چي دښي عليه السلام په کورکي دشيطان ميخونه ټک وهي نونبي عليه السلام وفرمايل چي پريږده اي ابوبکره دهرقوم دپاره خپل اختروي اودازموږ اختردی (۱) اودوي ذکرکړي دي چي دوي کله ولاړه دسمندر وخواته نودشام خواته روان سوه نوپه لاره کي يې دري ورځي مزل وکي اواوبه يې نه کړي پيدا نوډيرو په کي خبري وکړي چي څه يې ويل نودوي پيدا کړي اوبه خو تروي وي چي چنبل يې نه کيده، نوامروکي الله جل جلاله موسی عليه السلام ته چي يولرگي راواخلي او ددي اوبوپه مينځ کي کښيږدي نويولرگي يې ددي په مينځ کي کښيښوي نوهغه اوبه خوږي

(۱). تخريج ددي بخاري کړي دي په کتاب العيدين کي، باب سنت العيدين لاهل الاسلام (۲/ ۹۵۲) اومسلم په کتاب صلات العيدين، باب الرخصت في اللعب يوم العيد (۲/ ۱۸۲).

سوی، اوالله ﷺ دوی ته په دغه ځای کی ډیر فرائض اوسنن وښوول، او ډیر وصیتونه یې ورته وکړل. اودارکم الله ﷻ په خپل کتاب کی فرمایلی دی: وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مَثَبٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة الاعراف ۱۳۸ \ ۱۳۹) دی جاهلانو موسی ﷺ ته وویل سره ددی چی دوی ته الله ﷻ په ریشتنوالی درسالت دده باندی داسی دلائل پیش کړه چی هغه حیرانونکی وو بیا هم دوی وویل چی زموږ دپاره یوشی مقرر کړه چی موږ ورلره عبادت وکو، اودایې په هغه وخت کی وویل کله چی دوی په یوقوم باندی تیریده چی هغوی دبتانو عبادت کوی چی دغوايې په شکلونو باندی جوړوه نودوی چی کله ددوی دغه عبادت ولیدی نودوی داسوچ وکی چی کیدی سی چی دا دوی ته څه نفع او ضرر رسوی نودوی بیاخپل نبی موسی ﷺ ته داوویل چی ته هم زموږ دپاره څه شی جوړ کړه چی موږ یې عبادت وکو، نوموسی ﷺ دوی ته وویل چی تاسی جاهلان یاست او ستاسی سره عقل نسته اوتاسی په هدایت باندی نه یاست: إِنَّ هَؤُلَاءِ مَثَبٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ، اوبیایې ذکر کی دوی ته دالله ﷻ نعمتونه په تفصیل سره اودایې ورته وویل چی دوی الله ﷻ خوښ کړی دی په خپل زمانی کی په اعتبار دعلم اوپوهی سره، اوهغه رسول چی ددوی په مینځ کی دی ددوی سره یې څومره ښه وکړه چی دوی یې دفرعون ظالم څخه خلاص کړه اونجات یې ورکی، اوبیایې دوی ته دفرعون دهلاکت اودوی دهغه میراثیان کړل ددی ذکر یې دوی ته وکی، اودایې ورته بیان کړه چی دعبادت لائق ماسوا دالله ﷻ څخه بل څوک نسته اونه دچا دپاره عبادت ماسوا دهغه څخه پکاردی، ولی چی هغه یکه تنهادی دهغه شریک نسته اوهغه خالق دمزکو اوآسمانونودی، اوتولو بنی اسرائیلو داسوال نه وو کړی بلکی دلته ضمیر راجع دی جنس ته اوجنس لږ اوډیر دواړوته شاملیږی، لکه په دی قول دالله ﷻ کی: وَيَوْمَ تُسِيرُ الْجِبَالُ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا (۴۷) وَعَرَضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا (سورة الكهف ۴۷ \ ۴۸) اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دابن ابی سنان الدیلی څخه دی دابی واقد الیشی څخه، دی وایې چی موږ ووتلو در رسول الله ﷺ سره دحنین خوا ته نوموږ تیرسو پریوی درختی باندی چی زوړندونکی درخته وه نوموږ وویل رسول الله ﷺ ته چی موږ ته اجازه راکړه چی موږ ددی درختی څخه زړوندکی درخته جوړه کړو چی خپل سامان په کی زوړندوو لکه څه رکم چی به کفارو ددی څخه جوړول اوبیابه ورته شاوخوا پریوتل، نونبی ﷺ وفرمایل: الله اکبر، داهم هغه رکم قول دی لکه څه رکم چی بنی اسرائیلو خپل نبی

ته ویلی وو: اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ، تاسی یادوی هغه کارونه چی هغه ستاسی څخه مخکی تیرسوی خلکو کړی دی (۱) او روایت ددی ذکرکړی دی النسایي دمحمد بن رافع څخه دی نقل کوی د عبدالرزاق څخه هم په دی الفاظو سره، او همدارکم ترمذی د سعید بن عبد الرحمن المخزومی څخه دی د سفیان بن عیینه څخه دی د الزهري څخه، اوبیایي ویلی دی د احسن صحیح دی، اودارکم روایت ذکرکړی دی ابن جریر د حدیث دمحمد بن اسحاق څخه اودمعمّر څخه اودعقیل څخه اودالزهري څخه دی دسنان بن ابی سنان څخه اودی دابی واقد اللیثی څخه، چی دوی ووتل درسول الله ﷺ سره دمکی څخه حنین خوا ته، نو دی وایي چی وه دکافرانو دپاره یوه درخته چی دهغه څخه به گیر چاپیره کښېنسته، او خپلی اسلحی به یې په هغه کی ایرېدلی، چی هغه درختی ته به (ذات انواط) ویل کیده نو دوی وایي چی موږ تیریدو په یوی درختی باندی چی هغه ډیره شنه وو نوموږ رسول الله ﷺ ته وویل چی دازموږ دپاره ذات انواط یعنی دایرېدلو والا ونه گرځوو لکه څه رکم چی دکافرانو دپاره وه. نونبی ﷺ وفرمایل: تاسی داسی خبره وکړه لکه څه رکم چی بنی اسرائیلو موسی ﷺ ته کړی وو: اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ خومقصود داچی کله موسی ﷺ جلا سو دمصر څخه اودبیت المقدس خوا ته روان سو نوپه هغه ځای کی یې ډیرېد ظالمان قومونه ولیده. نوامروکی موسی ﷺ په قتل کولو ددوی سره او ددوی په ایستلو سره ددی بیت المقدس څخه، ولی چی داځای الله ﷻ موسی ﷺ ته تیار کړی وو اودابراهیم خلیل الله په خوله یې ورسره وعده کړیده چی داځای به هم دده دپاره وی، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (۲۰) يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ (۲۱) قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ (۲۲) قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۲۳) قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ (۲۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (سورة المائدة ۲۵-۲۰) دلته ذکرکوی موسی ﷺ دالله ﷻ نعمتونه خپل قوم ته چی الله ﷻ پر دوی باندی دنیوی او اخروی دواړه احسانات اوانعامات

(۱). تخريج ددی احمدکړی دی (۲۱۸/۵) او الترمذی په کتاب الفتن کی، باب ماجاء: لتركبن سنن من كان قبلکم ۱۴ (۲۱۸۰) اوابوعیسی ویلی دی دا حدیث حسن صحیح دی.

کړې دی. اودوی ته یې امر وکړ چې جهاد وکړی په لاره دالله ﷺ کی اودالله ﷺ دښمنان قتل کی نو وی ویل: يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ یعنی په شاه کیږی به نه اوددښمنانو څخه به کراریږی نه: فَتَقَبَّلُوا خَاسِرِينَ یعنی دډېری څخه به وروسته تاوان وکړی اودکمال څخه به وروسته نقصانی سی که چیری موجهاد پرېښووی: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ یعنی ظالمان اوضدیان قوم پکښی دی: وَإِنَّا لَنَدْخُلُهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ دوی وپیریږی ددغو ظالمانو څخه اودوی په خپلو سترگو باندی دفرعون هلاکت ولیدی اوهغه ددوی څخه ډیر ظالم وو، اودی دلیل گرزوی ددوی په ملامتیا باندی اودلته بعضی مفسرینو ډیره غلو کړیده چی دوی دشکلونو څخه ډیر غټ وو نوددی وجی څخه دوی ورڅخه وپیریږی، خودا خبره غلطه ده، اوبعضوپکی دا خبره هم کړیده چی دوی دومره غټ وو چی ددوی څخه یوسړی رالی اوددی بنی اسرائیلو څخه یې دولس کسه په یواځی بوتله اوخپل بادشاه ته یې پیش کړه نوهغه ورڅخه داپوښتنه وکړه چی تاسی څوک یاست نودوی ورته وویل چی موږ بنی اسرائیل یو نودی بادشاه ورلره انگور ورکوه چی یویو انگور دیوه یوه سړی دپاره کافی کیدی، نودا خبره غلطه ده اوتش خرافات دی. اوبعضو دا ذکر کړی دی چی عوج بن عنق ددوی ظالمانو دخوا څخه راووتی چی دابنی اسرائیل مړه کړی اودده اوږدوالی (۳۳۳) گزه وو، همداسی قول کړی دی بغوی هم، اودا صحیح نه دی، ولی چی موږ مخکی په قول درسول الله ﷺ کی ذکر کړی وو چی فرمایلی دی: یَقِينًا اللَّهُ ﷻ پیدا کړی دی آدم ﷺ اودهغه اوږدوالی (۶۰) گزه وو، نودهغه څخه په دی خوا دخلگو قدونه اوعمرونه کمیږی تردی وخته پوری. نودوی وایي چی داعوج بن عنق دیوغر سرته وختی اودهغه ځای څخه یې ډېری راواخستی اودموسی ﷺ په لښکر باندی یې رالیله کړه، نومرغی راله اوداډېره یې ونيول اوماته یې کړی تردی چی داتولی ډېری یې دعوج غاړی ته واچولی دامیل په شکل باندی، نوبیاموسی ﷺ په ده پسی ورټوپ کړه او دده ترپونډی پوری وروختی اودی یې مړه کی، داروايت نقل سوی دی دنوف البکالی څخه اوابن جریر نقل کړی دی دابن عباس څخه اوداصحیح قول نه دی ولی چی دااسرائیلی اقوال دی اوداکثره غلط وی، اوداتول هغه خبری دی کم چی بنی اسرائیل دځان څخه جوړی کړی دی، ولی چی ددوی سره ددروغو خبرو دومره زیاتی سوی دی چی دصحیح اوباطل فرق په کی نه کیږی. اوکه چیری داصحیح وی نوبنی اسرائیل خوځان معذوره گنلی وو دجنگونو څخه اوحال داچی الله ﷻ دوی ته ترټنه ورکړیده په پرېښوولو دجهاد باندی. اودوی ته امر په جهاد سره وسو اومخکی والی دجهاد خوا ته دوو کسانو کړی وو اودوی یې دحجامت څخه هم منع کړی وه چی هغه دوه کسان. یوشع بن نون، اوکالب بن یوفنا دی، داقول دابن

عباس اودمجاهد اودالسدي اودعکرمه اودالربيع بن انس دی: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ
 أَمْرَ اللَّهِ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
 يعنی هغه کسان چی دالله ﷻ څخه بیره کوی اویه دوی باندی الله ﷻ انعام کړی دی داسلام
 اودایمان اودطاعت اودشجاعت څخه: ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ
 فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ یعنی کله چی تاسی پرهغه ذات باندی توکل وکی اودهغه څخه مو
 مدد وغوښتی نوهغه ذات ستاسی مدد اونصرت کوی پرقوم کافرانو باندی: قَالُوا يَا مُوسَى
 إِنَّا لَنَ نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، نوکونوالی ددوی دوی
 دجهاد څخه پاته کړه، اوویل سوی دی چی کله یوشع اوکالب داخبره واوریده نودغصی
 دلاسه یې خپلی کپړی وشلولی اوموسی اوهارون دواړه الله ﷻ ته په سجده باندی پریوته
 ددی وجی څخه چی په دوی باندی دالله ﷻ عذاب واقع نه سی: قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي
 وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ابن عباس وایې چی ددی څخه دموسی ﷺ مراد دا دی
 چی ای الله زموږ اوددوی په منځ کی فیصله وکی: قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيَهُونَ فِي
 الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ یعنی دا ددوی دعقوبت بیان دی چی الله ﷻ دوی ته مهلت
 ورکی ترڅلویښتو ورځو چی دومره ورځی دی دوی وگرځی اوددی څخه وروسته به
 هلاکېږی، نوهمداسی وسوه چی څلویښت ورځی تیری سوی نوددوی څخه یوهم نه ووپاته
 مگرځامن ددوی پاته وه اویوشع اوکالب هم پاته سوی وه. لیکن دبدر په ورځ باندی
 اصحابو درسول الله ﷺ داسی نه وه ویلی لکه څه رکم چی قوم موسی ﷺ ته ویلی دی.
 بلکی دی صحابه وو یوبل ته زیری ورکوی ددی جهادپه باره کی اونبی ﷺ ته یې تردی
 پوری وویل چی: که تاسی موږ سمندرته غورځول غواړی نوموږ به نه وروسته کیږو، ولی
 چی موږ به په جنگ کی دصبر څخه کاراخلو، کیدی سی چی الله ﷻ تاسی ته زموږ په ذریعه
 داسی کار وښیې چی ستاسی دسترگو یخوالی په وسی. اوامام احمد روایت ذکرکړی دی
 په نقل کولو سره دوکیع څخه دی دسفیان څخه دی دمخارق بن عبدالله څخه دی دطارق بن
 شهاب څخه چی دی وایې چی مقدار دا ویله رسول الله ﷺ ته په ورځ دبدرکی: ای رسوله
 دالله ﷻ موږ تاته داسی نه وایولکه څه رکم چی موسی ﷺ ته بنی اسرائیلو ویلی وه: فَاذْهَبْ
 أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، لیکن موږ به داویو چی ته اوستارب دی ولاړسی اوجنگ
 دی وکی اوموږ هم ستاسی سره یو (۱) اودا اسناد جیددی په دی اعتبار سره اوددی په بلی

طريقی سره بل روايت دی: چي امام احمد يې نقل کوي داسود بن عامر څخه دی داسرائيل څخه دی دمخارق څخه دی دطارق بن شهاب څخه، دی وايي چي ويلي دي عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چي زه يوځای سوم دمقداد سره په يوسف کي، اودازما دپاره ډيره ښه خبره وو چي زه دده سره ملگري وم دی ورلي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته چي نبي صلى الله عليه وسلم مشرکينو ته بيان کوي او ده ورته وويل: زمادی قسم وي په الله صلى الله عليه وسلم باندی ای رسوله دالله چي موږ به تاسي ته داسي نه وايو لکه څه رکم چي موسی عليه السلام ته دهغه قوم ويلي دي: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ لیکن موږ به جنگ کوو ستا درسته خوا څخه اوستا دچپه خوا څخه اوستا دمخ خوا څخه اوستا دشاه دخوا څخه. نودی وايي چي ماولیدی رسول الله صلى الله عليه وسلم چي مخ مبارك يې ډير خوشحالی څخه وبريښیدی اوپه دی خبره ډير خوشحاله سو (۱) راوی ددی بخاری دی په کتاب التفسیرکي، اوپه المغازی کي دمخارق څخه هم په دی الفاظوسره. اودارکم حافظ ابوبکر بن المردويه ويلي دي په نقل کولو سره دعلي بن الحسين بن علي څخه دی دابو حاتم الرازي څخه، دی دمحمد بن عبدالله الانصاري څخه دی دحميد څخه دی دانس څخه دی وايي چي کله رسول الله صلى الله عليه وسلم بدرته روان وو نومشوره يې غوښتله دخلکو څخه نو حضرت عمر رضي الله عنه ورلره مشوره ورکړه، اوبيادوی ټولو مشوره ورکړه تردی چي انصارو دا ويل چي زموږ دی قسم وي په هغه ذات باندی چي موږ به نه وايو هغه څه چي موسی عليه السلام ته دهغه قوم ويلي وه: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، بلکي موږ به ستاسره يوپه هر ځای کي چي موتاسي غواړي.

بيان دهغه واقعاتو چي په تيه کي واقع سوي وي

اول خودوی انکار وکي دجهاد څخه اودقتل دظالمانو څخه، چي په سبب ددی بيا الله صلى الله عليه وسلم دوی ته په علاقه دتیه کي سزا ورکړیده، اودا حکم يې پر وکي چي دوی به ددی ځای څخه نه وزی ترخلوینستو کالوپوری، خوماداقصه په کتاب داهل کتابو کي نه ده لیدله چي دوی دقتال څخه اودجهاد څخه اعراض کړي وو، مگر دا ذکر دی چي موسی عليه السلام یوشع تیار کي دپاره دقتال دیوی ډلي دکافرانوسره، اوموسی اوهارون عليهما السلام اوخوردوی دیوی غونډی پرسرکښېنسته، نوموسی عليه السلام چي به څومره لکړه پورته کوله نوهغومره به یوشع ته کامیابی اوغلبه پرهغې بلی ډلي باندی رسیده، نوپه دی کي دیوشع عليه السلام ډله کامیابه سوه پردی کافرانو باندی، اودوی داهم ذکر کړی دی چي (یشرون) چي دموسی عليه السلام خسر وو هغه ته دا خبره ورسیده چي دی غالب سوی دی پرفرعون باندی نودی هم رالی اوپه موسی عليه السلام باندی

(۱). تخريج ددی امام احمد کړی دی (۳۹۰/۱) اوبخاری په کتاب التفسیرکي، سورة المائده، باب(فاذهب انت وربک فقاتلا) (۴۲۰۹/۱۸) اوپه کتاب المغازی کي، باب قول الله تعالى (اذيستغيثون ربکم) (۳۹۵۲/۱۷).

يې ايمان راوړې، اودده سره خپله لور (صفورا) هم وه چې دموسى عليه السلام نبخه ده، اودواړه خامن ورسره هم وه چې جرشون اوغازر وو، نودده مخ ته موسى عليه السلام راووتى اودده يې ډير اكرام وكى، اوده ته دبنى اسرائيلو علماء ټول راټول سوه اودده ډير تعظيم يې وكى. اودايې هم ذكر كړيدى چې ده دبنى اسرائيلو جگړې وليدى نوموسى عليه السلام ته يې مشوره وركړه چې پردوى باندې نيكان خلك مشران مقرر كى ددى دپاره چې دوى خيانت ونه كى اودايې ورته وويل چې دهروزر كسانو پرسريو سړى فيصله كن مقرر كړه اودهركپه اودهركپه كسانو پرسر جلا فيصله كن سړى مقرر كړه اودهرو پنځوسو كسانو پرسر باندې يومقرر كړه تردى چې دهركپه كسانو په سرباندې هم يوه فيصله كونكى مقرر كړه، نوكه دوى ته په فيصله كى څه مشكل پيښيدى نوتاته به راځى نوموسى عليه السلام ددوى خبره ومنله اودغه كاريې وكى، اوويل سوى دى چې دوى سيناء مقام ته چې دالبريه خواته دى په دريم مياشت باندې داخل سوى وه وروسته دوتلو دمصر څخه ولى چې دوى په اول كال باندې دپسرلى په موسم كى وتلى وه، اوتيه مقام ته په موسم دگرمى كى داخل سوى وه، والله اعلم. اودوى وايي چې دابنى اسرائيل دطور سيناء خواته نازل سوه، اوموسى عليه السلام دغه غره ته وركى اودرب العزت سره يې خبرى وكړى، والله جل ده ته داامر وكى چې بنى اسرائيلو ته امر وكى چې دالله جل نعمتونه دى دځان سره يادكړى، چې الله جل دوى لره نجات وركړى دى دفرعون څخه او دهغه دظلم څخه، اودوى يې په كمى طريقى سره دهغه څخه خلاص كړه، اودا امريې ورته هم وكى چې دى بنى اسرائيلو ته امر وكى چې دوى غسل وكى اوخپلى كپړى پاكي كړى او ددغه غره گيرچاپيره ټول راټول سى اودى غرته دى يوهم نه ورنژدى كيږى ترخوچى حكم نه وى سوى تردى چې خپل حيوان هم ددى غرخواته نه پريږدى اوكم يوچى دى غره ته نژدى سو نوقتل كيږى به، نوبنى اسرائيلو داخبره ومنله اوغسل يې وكى اوکپړى يې صفاكړى او كښينستل، نوكله چې دريمه ورځ سوه نوپه دى غره باندې ډيره درنه وريخ راله چې په دى كى اوازونه اوبیرونكى شكلونه وه اوبرېښناوه نودوى ويږيدل، نودوى ټول راووتل اوددى غره خواته ولاړه، نوددى غره څخه دود ختل شروع سوه چې ددى دود په مينځ كى پناوه اوداگر په زلزله سو اووښوريدى تردى چې ښه مضبوط وښوريدى، اوپه دغه وخت كى موسى عليه السلام ددغه غره په مينځ كى ولاړ وو اودالله جل سره يې خبرى كولى. اوبيا امر وكى الله جل موسى عليه السلام ته چې ددى غره څخه كښته سى اوبنى اسرائيلو ته امر وكى چې ددى غر خواته راژدى سى اودالله جل وصيت واورى، اوددوى مشرانو ته چې ددوى علماء وو هغو ته هم امروسو چې دى غرته نژدى سى بلكى غره ته دى وخيژى. دا عبارت دى ددوى دكتاب اودامنسوخ سوى دى. نوموسى عليه السلام وويل چې اى ربه زما هغوى نه سى راختلى، اوما هغوى منع كړى دى دراختلو څخه، نوبيا ورته امر وكى الله جل چې ولاړ سه اوخپل ورور هارون دځان

سره راوله، نوموسى ﷺ دغه ركم وكړه چي څه ركم ورته امرسوى وو، اوالله ﷻ ورسره خبرى وكړى، نوپه دغه وخت كى يې ورته ديوڅو خبرو امروكى اوددوى په نزد داهم دوى وايي چي بنى اسرائيل دالله ﷻ اواز اوريدلى دى، خودوى پوه نه سوه بياوروسته موسى ﷺ پوه كړه، اودوى موسى ته وويل چي ته موږ ته هغه څه چي تاته رب العزت امر په كړى دى هغه موږ ته بيان كړه موږ بيرېږو چي موږ مړه نه سو، نوموسى ﷺ بيان ورته وكى چي هغه لس كلمى دى عبادت دالله ﷻ په يواځى والى سره كول، اوددروغو دقسم څخه ځان ساتل، او امريې وكى په حفاظت كولو دورځى دخالى يعنى دغه ورځ دعبادت دپاره فارغولو باندې اودزنا څخه يې منع كړه، داركم دغلا څخه، داركم دمور اوپلار داطاعت امريې ورته وكى، داركم ددروغودشاهدى څخه، اودبل سړى دنبځى سره دشهوت استعمالولو څخه يې منع كړه اوداسى نور. داركم دسلفو څخه ډيرو خلكو داويلي دى چي دغه لس شيان په دى دوو ايتونو كى ذكردى: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۱۵۱) وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۱۵۲) وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ، (سورة الانعام ۱۵۱-۱۵۳) ددى لسوكلمو څخه يې وروسته دوى ته نور ډير وصيتونه كړى اودا ركم نور احكام يې ورته ښوولى دى، نودوى عمل وكى ترڅه وخته پورى په دغه احكامو باندې اوبيايې وروسته ورڅخه شاه كړه اوددى خلاف كارونه يې شروع كړه، اوبيايې په دى كى تبديليانى اوتحريفونه وكړه، اوبيايې دهغه څخه وروسته ټول منسوخ كړه اوختم يې كړه. اوالله ﷻ فرمايلى دى: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى (۸۰) كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى (۸۱) وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى (سورة طه ۸۰-۸۲) دلته الله ﷻ ذكركړى دى خپل احسان اومننت په دوى باندې چي دوى ته يې ډير نعمتونه وركړه اودوى يې دفرعون ظالم څخه وساتل، اودوى يې دخپل نبى سره دطور خوا ته بوتلل اودوى ته يې لوى لوى احكام اومصلحتونه وښوول چي ددوى ددنيا او دآخرت دواړو فائدى په كى وى اودوى ته الله ﷻ په داسى مزكه كى خواركونه وركړه دى په حال دسفر اوحضر كى چي پرهغه مزكه باندې به دشين گياه بالكل درك نه وو، اوكله به

چی موسم دگرمی وو نوپه دوی باندی به الله ﷺ داسی وریخ راوستل چی په دوی باندی به گرمی هیخ اثرنه کوی. لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۳۹) يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ (۴۰) وَأَمِنُوا بِمَا أُنزِلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ، (سورة البقره ۴۱-۳۹) تردی چی فرمایلی یی دی: وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (۴۹) وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۰) وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعَجَلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ (۵۱) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۵۲) وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (۵۳) وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعَجَلَ فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۵۴) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۵) ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۵۶) وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سورة البقره ۵۷-۴۹) تردی چی فرمایلی یی دی: وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُّوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۶۰) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلَهَا قَالَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَمْرِي وَأَطِيعُوا أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَنْتُمْ مَسْكُونُونَ أَلَمْ يَكْفُرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ، (سورة البقره ۶۱-۲۱)

نودلته الله ﷺ دوی ته ذکرکړه خپل انعامات په دوی باندی چی هغه ورکول دمرزانو وو دوی ته او ورکول دخوږو شيانو وه دوی ته، دمن اوسلو دوه خوراکونه به یی دوی ته ورکول بغير دڅه تکليف څخه اونه به ورپسی دوی کړیدل بلکی دوی ته به من چه یو خوږ شی دی دابه یی ورلره سهاروختی ورکول اوسلو به یی ورلره دشیپی په ډوډی کی ورکول، اودوی ته به یی اوبه ورکولی دډېروڅخه، موسی علیه السلام به ډېری ته لښته ورکړه نودهغه څخه به اوبه روانی سوی، اودالله ﷺ دخوا څخه دوی ته غټ نعمتونه وه. نوبیاپه دوی کی اکثره کسانو ناشکری وکړه اوپه دی نعمتونو کی تبدیلی یی وغوښتله په هغه سره کم څه چی مزکه راټوکوی چی بادرنگ او اوبه اوپیاز اودال اوداسی نور شيان سوه دابی وغوښتل چی

دادی موبته راکول سی نوموسی ﷺ ته ددوی په دی خبری اومطالبی باندی درد ورلی او دوی ته یې وویل: قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبُطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ یعنی چی تاسی ددی ښار څخه کښته سی دهغه نورو ښارونو خواته نوتاسی ته به درکول سی هغه سپک خوراکونه چی تاسی یې په بدل ددی خوراکونو کی غواړی خوزه ستاسی دپاره دهغه سوال نه کوم، اونه تاسی ته ددغه کار امرکوم. نوداکم صفات چی ددوی ذکرسوه نوداپه دی باندی دلالت کوی چی دوی دڅه څخه منع سوی وه دهغه څخه منع نه سوه. لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى، یعنی په دوی باندی دالله ﷻ عذاب حق سو نودوی یې خوار اودلیلله کړه، خوالله ﷻ چاته چی توبه وکارې اوالله ﷻ ته انابت اورجوع وکړی نو هغه ته داوعدده ورکوی چی زه توبه قبلوم: وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى.

غوښتنه دلیدلو دموسی ﷺ الله ﷻ لره

په قرآن کریم کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأْتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (۱۴۲) وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ ارْنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعْقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (۱۴۳) قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۱۴۴) وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمَرَ قَوْمَكِ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنهَا سَأَرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ (۱۴۵) سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغِيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (۱۴۶) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ۱۴۲-۱۴۷) یوی ډلی دسلفو ویلی دی چی دادیرش ورځی دذی القعدی وی اولس ورځی دذی الحجه وی نوهم په دی ترتیب سره خلویښت ورځی دده دملاقات پوره سوی وی نوپه دی حساب سره داملاقات په ورځ دغټ اختر باندی پوره سو اوهم دارکم الله ﷻ محمد ﷺ ته هم په ورځ دغټ اختر خپل دین پوره کړی دی. مقصودی خبره داده چی کله موسی ﷺ میقات درب ته تلی نودا روژه وه په دی خلویښتو ورځو کی دریش ورځی دده روژه وه اوبیایې دیوی درختی څخه لږ شان خوراک وکی ددی دپاره چی دخولی څخه یې هغه بوی دکراحت زائل سی اوبیاورته الله

ﷺ امروکی چی دالس ورځی نوری هم پوره کړه نوپه هغه کی یې هم روژه نیولی وه، کله چی دی ولاړی میقات ته نوپه خپل ځای باندی یې خپل ورور اووزیر هارون ؑ قائم مقام کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا يَعْنِي په هغه وخت کی چی ورته دتلو حکم وسو (وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ) یعنی الله ﷻ ورسره خبری وکړی دپردی دشاخه، نودی یې ځان ته نژدی کی او ورسره یې خبری وکړی اودامنصب دفضیلت دی اودشرافت دی، کله چی ورسره الله ﷻ خطاب وکی نومطالبه یې ترینه وکړه چی دا پرده لیری کی نوالله ﷻ ورته وفرمایلی چی ته به مضبوط پاته نسی په وخت درانبکاره کیدلو دهغه ذات باندی نودایې ورته وفرمایلی: قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، نوالله ﷻ ورته وویل چی ای موسی ﷺ زه نه یم لیدلی یوژوندی مگر هغه مړسوی دی اونه وچ ځای مگرچی هیره سوی دی ابن عباس ویلی دی په دی قول دالله ﷻ کی: لَا تَدْرِكُهُ الْآبْصَارُ، داهغه نوردی دهغه ذات چی څه شی ته رانبکاره سی نوهغه شی نسی ورته ټینګیدای. نوددی وجی څخه ورته الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، کله چی الله ﷻ هغه غره ته خپل تجلی وکړه اوخپل نوربې ورته ښکاره کی نودغه غر زری زری سو اوبالکل هیره سو اوموسی ﷺ بی هوښه سو. مجاهد ددی آیت په باره کی ویلی دی: وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، یعنی دامخلوق ستا څخه غټ دی اوستا څخه مضبوط مخلوق دی که داچیری پاته سو اوقراریې ونیوی پرخپل ځای باندی نوته به هم ما وویښی، نوکله چی الله ﷻ دغه غره ته خپل تجلی وکړه نودغه غر زری زری اوتینګ نه سو دالله ﷻ نورته. السدی اوعکرمه دابن عباس څخه نقل کوی چی الله ﷻ ورته صرف دیوګوتی په اندازه باندی ځان وښووی نودا زری زری سو، اوداهم ویل سوی دی چی دخاوری په شان سو (وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا) یعنی دابیره پر زیاته سوه، قتاده ویلی دی چی په شان دمړی سو، خواولنی قول صحیح دی ولی چی وروسته ورسره دا ذکر سوی دی (فَلَمَّا أَفَاقَ) ولی چی بیرته په هوښ کی راتلل داوړوسته دبی هوښی څخه وی او دمرګ څخه وروسته رابیداره کیدل نه وی، (قَالَ سُبْحَانَكَ) دالله ﷻ پاکی یې بیان کړه (تُبْتُ إِلَيْكَ) یعنی ددی څخه وروسته به دلیدلو سوال نه کوم: وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، ولی چی ستا ذات چانه وی لیدلی مگر نتیجه یې مرګ وی. اوپه صحیحینو کی دطریقی د عمر بن یحییٰ بن عمار بن ابی حنین المازنی الانصاری څخه نقل دی دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی دابی سعیدالخدري څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی ماته ښه والی مه راکوی په نورو پیغمبرانو باندی، ولی چی دقیامت په ورځ به ټول خلګ بی هوښه سی نوزه به اول سړی یم

چی په هوبښ کی به سم، نوموسی ﷺ به ووينم چی دعرش دیوی ستنی سره به ولاړوی، نو ماته پته نسته چی دازما څخه مخکی په هوبښ کی راغلی دی اوکه ده ته بدله ورکول سوی ده په بی هوبښی دطور سره؟ اولفظ دبخاری داسی دی: اوپه قصه دهغه یهودی کی داسی ذکر دی کله یې چی یهودی ته چاپیره ورکړه په وخت ددی خبری کله چی یې وویل چی الله ﷻ ښه والی ورکړی دی موسی ﷺ ته پرتولو انسانانو باندی. نوبی ﷺ وفرمایل چی تاسی ماته ښه والی مه راکوی په انبیاوو باندی. اوپه صحیحینو کی دطریق دالزهری څخه نقل دی چی دی نقل کوی دابی سلمه څخه اودی د عبدالرحمن الاعرج څخه دی دابی هریره څخه دی دنبی ﷺ څخه هم په دی الفاظو سره، خوداپه کی زیات دی: تاسی ماته ښه والی مه راکوی پرموسی ﷺ باندی. اوهم داسی یې ټول حدیث ذکر کړی دی، داپه وجه دعا جزی دنبی ﷺ نه دی، بعضو داویلی دی چی داځکه نبی ﷺ ویلی دی چی صحابه وو ته یې خبر ورکوی چی فضیلت ورکول ستاسی کار نه بلکی دی دالله ﷻ کار دی چی چاته په چا باندی فضیلت ورکوی. اوبعضو داویلی دی چی دا خبره نبی ﷺ په هغه وخت کی کړی وه چی کله ورته دخپلی مرتبی پته نه وه، اوبیا وروسته دا قول نسخه سوی دی، اوپه دی کی هیڅ شک نسته چی نبی ﷺ دا وینیو اوآخنیو ټولو څخه ښه دی، اوددوی امت هم دنورو امتونو څخه ښه دی لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) اودوی ته ددرجه نه ده ورکول سوی مگر ددی نبی دوجی. اوپه تورات کی ددوی دمقام تعریف او ذکر سوی دی چی دده به داسی مقام وی چی اولنی اوآخنی به یې ټول ارمان کوی، تردی چی اولو العزم چی نوح اوابراهیم موسی او عیسی ﷺ دی ټول به یې ارمان کوی، او قول دنبی ﷺ چی زه به اولنی سړی یم چی په هوبښ کی به سم نوزه به وینم موسی ﷺ چی نیولی به یې وی دعرش یوه ستنه، نوماته پته نسته چی دی زما څخه مخکی په هوبښ کی راغلی دی اوکه ده لره بدله ورکول سویده په بی هوبښی دطور سره؟ دادلیل دی په دی خبری باندی چی دقیامت په ورځ به ټول خلگ بی هوبښه سی مخکی ددی څخه چی الله ﷻ ددوی په منځ کی حساب او کتاب شروع کی نودوی به دبیری دلاسه بی هوبښه سی، نواول په هوبښ کی راتگ به دمحمد رسول الله ﷺ وی، نوبی ﷺ به موسی ﷺ وینی چی دعرش په ستنی پوری نښتی دی نووبه فرمایي چی دازما څخه مخکی په هوبښ کی راغلی دی اوکه ده لره بدله ورکول سویده په هغه بی هوبښی دطور سره؟ یابه دده بی هوبښی سپکه وه، ولی چی ده ته په دنیا کی درنه بی هوبښی ورکول سوی وه، اوپه دی حیثیت سره داغت شرف دی دموسی ﷺ دپاره، خودانه لازمیری په فضیلت دده باندی پرنبی ﷺ، اودا قول دالله ﷻ: قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلَامِي، یعنی په هغه زمانه کی، نه دهغه څخه

په مخکنی زمانه کی، ولی چی ابراهیم خلیل الله ترده افضل وو لکه څه رکم چی دهغه بیان دابراهیم عليه السلام په قصه کی ذکر سو، اونه وروسته دخپل زمانی څخه، ولی چی محمد صلى الله عليه وسلم دده څخه ښه دی لکه څه رکم چی دده شرافت په شپه داسراء کی ذکر سويدي، اوددی څخه هم دمحمد صلى الله عليه وسلم افضلیت معلومیږی چی نبی صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: زه به پرداسی مقام باندی درول کیږم چی دهغه ارمان به یوسړی کوی تردی چی ابراهیم عليه السلام هم. اوداقول دالله جل جلاله: فَخُذْ مَا آتَيْتَكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ، یعنی ته واخله هغه چی موږ تاته درکړی دی درسالت څخه اوپه دی باندی شکر وکاره اوددی څخه زیات مه غواړه. اوداقول دالله جل جلاله: وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ، اودهغه الواح یعنی کتابچی دجوهر څخه وی چی گران وو، په صحیح کی داسی ذکر دی: چی الله جل جلاله تورات په خپله ورته لیکلی دی اوپه دی کی دگناهونو څخه دبیچ کیدو نصیحتونه دی، اوتفصیل په باره دحلال اوحرام کی چی ددوی ورته حاجت وو داپه کی هم ذکر وو. (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ) یعنی په صدق سره اوپه پوخ نیت اوعزم سره: وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا، اوخپل قوم ته امر وکه چی داپر ښه ځایونو باندی کښیږدی یعنی په خپل ځایونو کی یې اداکی: سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ، یعنی تاسی به سزا دهغه کسانو چی زما داطاعت څخه ځان لیری باسی دهغه سزابه وویښی: سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِي، یعنی دده په پوهی باندی چی زما ددی ایتونو څخه مراد څه دی اوددی تقاضا څه ده: الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا، یعنی که دوی ته هرقسم دلائل وښیې نودوی به بیا هم ایمان رانه وړی، وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا، دهدایت لاره یې ورته وښوول نودوی یې تابعداری نه کوی: وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ، یعنی دوی موږ دهغه دلاری دخوا څخه ورسره کړو نودوی بیا زموږ دایتونو تکذیب کوی، اوعمل نه په کوی: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ او هغو کسانو چی تکذیب یې وکی زموږ دایتونو دهغه به دغه ذکر سوی سزاوی.

قصه ددوی دعبادت دکیلکی په نیستوالی دموسی عليه السلام کی

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى (۸۳) قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى (۸۴) قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ (۸۵) فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي (۸۶) قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أُوزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ (۸۷) فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خَوَارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمُ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ، دلتته

ذکر کوی الله ﷻ هغه قصه د بنی اسرائیلو چی وروسته دتگ دموسی خخه میقات درب ته واقع سوه، چی په دوی کی یوسړی وو چی هارون ﷺ ورته سامری وایه نوده خه سره زریو خای کره اودهغه خخه یې گلیگی. جوړکی چی هغه به آواز کوی اوپه دی کی یې دننه دجبریل ﷺ دآس دپښو خاوره اچولی وه نودی به آواز کوی. دا دقتاده قول وو.

اوبعضو داویلی دی چی سیلی به راله نودده په خوله کی به دننه سوه اودشا خخه به یې ووته دغوايې په شان آوازه یې کوی نودوی به ورته خوشحالیدل اواتنونه به یې ورته کول: یعنی دموسی خخه رب دلته زموږ خواته پاته سوی دی اوهغه ورپسی هلته گرخی، پاک دی الله ﷻ دهغه خه خخه چی دوی یې ورته بیانوی، اودا ددوی عقل وو چی دیو حیوان او خنار خخه یې الله ﷻ اورب جوړ کړی وو: أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا، دوی دی خبری ته سوچ نه کوی چی دوی ته دبیرته راتلو جواب نه ورکوی اونه ورته نفع اونقصان رسوی، اودایې ورته هم وفرمایل: أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ، نودلته یې ذکرکړه چی داحیوان نه ضرر رسولی سی اونه فائده رسولی سی او نه خبری کولی سی اونه دهدایت خوا ته بلنه کولی سی، دوی ونیوی دی په عبادت سره په داسی حال کی چی دا ظالمان وه دخپلو ځانونو دپاره، اودوی دځانونو سره په دی باندی پوه وه چی دوی پرباطله دی خودجهالت اوگمراهی دوجی یې داکارکوی: وَلَكَمَا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ، یعنی کله چی پښیمانه سو په خپل کارباندی: وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، اوکله چی موسی ﷺ رالی بیرته دوی ته نویې لیدی دا کار ددوی چی عبادت دگیلگی یې کوی نودغه تختی چی ورسری وی دایې ماتې کړی، داپه نزد داهل کتابو باندی. اوالله ﷻ ورته ددی په بدل کی نور ورکی، خوپه قرآن کریم کی داسی ددی په باره کی خه نه دی ذکر، مگر داچی ده وغورځول په دغه وخت کی کله چی ده دا انداز دخپل قوم ولیدی. اوپه نزد داهل کتابو باندی دا دوی تختی وی، خوظاهر دقرآن خخه داسی معلومیږی چی داپیری وی، په موسی ﷺ باندی صرف خبری اثر ونه کی تردی چی رالی اومعاینه یې کره په سترگو سره، لکه خه رکم چی په حدیث کی ذکر سوی دی چی نقل یې کوی امام احمد اوابن حبان اوابن عباس دوی ویلی دی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: بیان دبل چا په شان دخپله لیدلو یا دمعاینی نه دی (۱) بیاموسی ﷺ دوی ته رالی او

(۱). (احمد (۲۱۵/۱)، والحاكم في المستدرک (۳۲۱/۲) اوویلی یې دی چی دا حدیث حسن اوصحیح دی په شرط دشیخینو باندی، اوالهیشمی په المجمع کی ذکرکړی دی (۱۵۳/۱) راوی ددی الطبرانی دی په الاوسط کی =

ترېته يې ورکړه دوی ته اوبدې ردی يې دوی ته وويلی، نودوی ورته عذرونه پيش کړه، او بيا يې خپل ورورته مخ کی اوورته يې وويل: قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا (۹۲) اَلَا تَتَّبِعَنِ يعنی تاوولی ماته خبرنه راكوی ددوی په باره کی چی تالیده چی دوی داکار کوی. نوهغه ورته په جواب کی وويل: اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي، يعنی تابه ويله چی هغوی دی پرینووله اوته ورڅخه رالی اوحال داوو چی تازه په دوی کی خلیفه او نائب گرځولی وم: قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، او وو هارون ﷺ چی دوی يې منع کړی وه په سخت منع کولو سره خودوی نه منع کیده اودوی ته يې زیاته ترېته ورکړی وه خودوی بياهم داکار کوی.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ، يعنی داگلیگی تاسی ته الله ﷻ په طور دامتحان رالیرلی دی چی ستاسی امتحان په وکی: وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ يعنی ستاسی رب هغه رحمن ذات دی نه داگلیگی (فَاتَّبِعُونِي) يعنی په هغه څه کی چی زه يې تاسی ته وایم په هغه کی زماتابعداری وکی: وَأَطِيعُوا أَمْرِي (۹۰) قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى، دوی قسم واخستی چی په دغه طریقه به دوی روان وی تردی چی موسی ﷺ رالی (وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا) ده وترېله اومنع يې کړه خوبيا هم دوی دده خبره ونه منله اودده اطاعت يې ونه کی. بيا موسی ﷺ سامری ته مخ کی: قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ، يعنی تالره څه باعث وو پردی کارباندی؟ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ، يعنی دقدم دجبریل څخه. اوبعضو داویلی دی چی ده لیدلی وو جبریل ﷺ اوڅنگه به چی به ده په کم ځای باندی پښه کښینووله هغه ځای به شین سو اوبښکلابه په کی راله، نوکله چی ده دهغه خاوره په هغه گیلگی کی واچولی نوده اوازونه شروع کړه. نوددی وجی څخه يې وويل: فَبَدَّيْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي (۹۶) قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ، دا دعا (بنرا) وه پرده باندی چی دی به خلگوته وايې چی گوتی مه راوړی، اودا دده دپاره سزاوه په دی دنیاکی، اویایې وعده ورکړه دآخرت چی په آخرت کی به يې هم سزا وی په دی قول سره: وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ، اوداسی هم ویل سوی دی (لَنْ نَخْلِفَهُ): وَأَنْظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْتَحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا، ویل سوی دی چی موسی ﷺ ددی گلیگی خواته ورنژدی سو اودايې وسوزی، چاویلی دی چی په اورسره يې وسوزی، لکه څه

= دحدیث دانس څخه اوددی ټول سړی ثقه دی اوصحیح گرځولی دی البانی په مشکوة المصابیح کی (۵۸۳۸/۳)
دحدیث دابن عباس څخه.

رکم چی داقول دقتاده دی اوبعضو نورشیان ذکرکړی دی، اوبیایې سمندرته واچوی، اوبیا یې امروکی بنی اسرائیلوته چی دده څخه اوبه وچښی، نوچاچی دده عبادت کوی نودهغوی په شونډو پوری ددغه گیلگی هیره ومنسته.

اوبعضو ویلی دی چی رنگونه یې ژړسوه، اوبیاموسی عليه السلام دوی ته خبرورکی چی ستاسی رب هغه یو ذات دی چی ترعرش لوړ دی اوشریک ورلره نسته په دی قول سره: **إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا**، اوالله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ**، اوهمدارکم واقع سوه لکه څه رکم چی یې فرمایلی دی: **وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ**، اودا قول مضبوط اوباقی پاته سوی دی تر قیامته پوری دبدعتیانو دپاره. بیا الله ﷻ خبر ورکړی دی دخپل حلم څخه اودخپل رحمت څخه په خلگو باندی، اوخپل احسان دخپل بنده سره په قبلولو دتوبه کی وروسته دگناه څخه، نووی فرمایلی: **وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمْنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنَ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ** لیکن الله ﷻ دگیلگی دعبادت کونکی توبه نه قبلوی مگر په قتل سره، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ**، (سورة البقره ۵۴). نوویل سوی دی چی یوه ورځ هغه کسان چی عبادت یې نه وو کړی دگیلگی داراووته اوخپلی توری ورسره په لاس کی وی نوالله ﷻ په دوی باندی مچان مسلط کړه ددی وجی څخه چی یوبل په کی ونه پیژنی، اوبیادوی مائله سوه هغه کسانو ته چی هغوی دگیلگی عبادت کړی وو نوهغوی یې قتل کړه، نوویل سوی دی چی دوی په یوه سهارکی (۷۰۰۰۰) کسان قتل کړی وه.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: **وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِربِّهِمْ يَرْهَبُونَ**، بعضو ددوی استدلال نیولی دی په دی قول سره (وَفِي نُسْخَتِهَا) دوی وایې چی داقول دلالت کوی په دی خبری باندی چی داماتی سوی دی، اوپه دی استدلال کی شبهه ده، والله اعلم،

اودارکم ذکرکړی دی ابن عباس داپه حدیث دفتون کی چی وروسته به بیانېږی: چی ددوی دگیلگی دعبادت دااثر په دوی کی دهغه وخت څخه ولویدی کله چی دوی دسمندر څخه را تیرسوه، ولی چی دوی کله راووته نودوی وویل: **قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ**، اوهمدارکم په نزد داهل کتابوهم دی، ولی چی ددوی عبادت دگیلگی مخکی دراتگ ددوی څخه وو بیت المقدس ته. اوهم دارکم کله چی امروسو په قتل دهغه کسانوچی هغوی

عبادت دگيلگي کړې وو نوپه يوه سهارکي ددوی څخه (۳۰۰۰) کسان قتل سوه، اوبيا ولاړې موسی ﷺ چې ددوی دپاره بخښنه طلب کړې نودوی ته بخښنه وسوه په دې شرط باندې چې دوی به بيت المقدس ته داخلېږي. الله ﷻ فرمايلي دي: **وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (۱۵۵)** واکتب لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶) الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ، (سورة الاعراف ۱۵۵ \ ۱۵۷) السدي اوابن عباس اوداسي نورو ويلي دي چې دوی (۷۰) کسان وه، چې په دوی کې علماء دبنی اسرائیل وه اوموسی اوهارون اويوشع اوناذاب اوابيهو اوداسي نورو، دوی ولاړه دموسی ﷺ سره چې هغه کسانو لره استغفار وغواړې کمو چې دگيلگي عبادت کړې دي. اودوی ته امرسوی وو چې دوی ولمبېږي اوخوشبويې ولگوي، نوکله چې دوی غره ته نژدی سوه نودوی وليده وريخ درنه چې په هغه کې پناهو نو موسی ﷺ غره ته وختي، نوويل سوی دی چې دی بنی اسرائیلو دالله ﷻ خبری اوریدلی دی، اوپه دی قول کی ورسره ډيرو مفسرينو هم اتفاق کړی دی اوپه دی باندی يې دليل پيش کړی دی داقول دالله ﷻ: **وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ، (سورة البقره ۷۵ \ ۷۵)** اودالازمه نه ده په دی قول دالله ﷻ: **فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ (سورة التوبه ۲ \ ۲)** دوی اوریدلی دی دموسی ﷺ څخه.

اودوی داهم ويلي دي چې دی اويا ۷۰ کسانو الله ﷻ ليدلی دی، خودا خبره غلطه ده، ولی چې دوی کله سوال دليدلو کړی وو نوپه دوی باندی بيره راغلی وه، لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۵)** **ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، (سورة البقره ۵۵ \ ۵۶)** اودلته يې داسی ويلي دي: **فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ، محمد بن اسحاق وايي چې:** منتخب کړه موسی ﷺ دخپل قوم څخه (۷۰) کسان، چې هغه په کی ښه خلک وه اوورته يې وويل چې تاسی ولاړسی اوتوبه وکارې الله ﷻ ته اودخپل قوم دپاره هم دمغفرت دعا

وغواړي چي الله دوى ته هم معافى وكى، روژه ونيسي اوخپلى كپړى پاكي كړي، نودوى يې دطور خواته ټول بوتله په وخت دملاقات درب سره، اودابه نه راتله بغير داجازت دالله ﷺ څخه اوبغير دهغه دمطالبى څخه، نوالله ﷺ ورته داو فرمايل چي (۷۰) كسان راوله چي زما خبرى واوري، نوده دغه اويا كسان دځان سره بوتله، نوكله چي غره ته نژدى سو موسى ﷺ نوپه دى غره كى دورىځو ستنى ودريدلى تردى چي داغريه كى ټول پټ سو، نوموسى ﷺ په دى وريځى كى دننه سو، اوخپل قوم ته يې وويل چي رانژدى سى، او وو موسى ﷺ چي كله به ورسره الله ﷺ خبرى كولى نودده پر تندى باندې به داسى پناوه چي چابه ورته كتلى نه سواى، نوددوى په مينځ كى پرده ولگول سوه، اوداقوم هم رانژدى سو ده ته نوكله چي دوى هم په دى وريځى كى دننه سوه نوپرسجدى باندې پريوته، نودوى واوريدي دالله ﷺ اواز چي موسى ﷺ سره يې خبرى كولى چي الله ﷺ به ده ته امر كوى دبعضو شيانو اودبعضو شيانو څخه به يې منع كوى، نوكله چي فارغه سو موسى ﷺ اوورىځ ليرى سوه نودوى موسى ﷺ ته وويل: يَا مُوسَى لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً، چي موږ په تاباندې ايمان نه راوړو ترڅو چي موږ الله ﷺ ښكاره ونه وينو، نوپه دغه وخت كى الله ﷺ دلورې څخه تندر پرراكښته كړه اودټولو څخه روحونه ووتله اومړه سوه، نوموسى ﷺ شروع سو چي ويل يې: رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّاى أَهْلَكْنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا، يعنى ته موږ مه نيسى په هغه څه باندې چي داكم عقلا ن يې كوى ولى چي موږ ددوى څخه برى يو دهغه وخت را ايسى چي دوى دگيلگى عبادت كړى وو.

اوابن عباس اومجاهد اوقتاده ويلي دى چي پردوى باندې زلزله اوبيره راله نو دهغه سره مړه سوه ولى چي دوى خپل قوم دعبادت دگيلگى څخه نه منع كول، اوداقول چي (ان هى الا فتنتك) يعنى داستا امتحان دى، داقول ابن عباس اوسعيد بن جبير اوابو العالىه او الربيع بن انس اوداسى يوبل ذكر كړى دى، يعنى داهغه كاردى چي تاپه خپله اندازه كړى دى اوپه تقدير كى موليكل سوى دى، موسى ﷺ وفرمايل په مخاطب كيدو سره الله ﷺ ته: او پيدادى كى گيلگى ددوى دامتحان دپاره چي ددوى ايمانونه په وگورى چي په څومره اندازه كى دى لكه څه ركم چي دوى ته هارون ﷺ ويلي وه: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ، يعنى ستاسى امتحان اوازميښت په دى باندې سوى دى اوددى وجى څخه يې ويلي دى: تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ، يعنى چالره چي وغواړي نوهغه په امتحان او ازميښت سره گمراه كوى اوچالره چي وغواړي نوهغه لره هدايت وركوى، ستا دپاره حكم دى چي ممانعت وركړه نسته اونه وركړه بيرته تلل سته، كله چي ته حكم وكى نوبيا فيصله هم كوى: فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (۱۵۵) وَكُتِبَ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ

إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ، یعنی موږ تاته توبه وکابل اوتاته مورجوع وکړه دا قول دابن عباس دی او دمجاهد دی اودقتاده اودالضحاک اودالسدي دی اوداپه لغت کی هم داسی دی: قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ، یعنی الله ﷻ فرمایې زه عذاب ورکوم چاته چی وغواړم اومغفرت ورکوم چاته چی وغواړم، اورحمت زماپراخه دی هرچاته. اوپه صحیحینو کی درسول الله ﷺ خخه نقل دی فرمایلی یې دی: کله چی الله ﷻ فارغه سو دپیدائش دآسمانونو اودمزکو خخه نولیکل یې وکړه چی هغه پرعرش لوړ ایښوول سوی وه: چی زما رحمت غالبه دی زما پرغضب باندی (۱).

فَسَأَلْتُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ، یعنی داهغه چاته چی پردی صفاتو باندی وی: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ، اوداذکر دمحمد ﷺ اودهغه دامت دی موسی ﷺ ته، اوددی وضاحت په تفسیرکی ذکر سوی دی هلته دی رجوع وسی. قتاده ویلی دی: موسی ﷺ به وایې الله ﷻ ته چی زه په الواحو کی وینم داسی یوامت چی هغه به ښه امت وی چی دخلکو دپاره به راییستل سوی وی چی امر به کوی په نیکیو باندی اومنع کول به کوی دبدو خخه، نودی به وایې چی ای ربه زما دازما امت وگرځوی نوالله ﷻ به ورته وفرمایې چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیا وایې چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دا آخری امت دی اواول به جنت ته داخلېږی، ای ربه زما دازما امت وگرځوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایې چی دا دمحمد ﷺ امت دی، بیابه وفرمایې چی ای ربه زما زه وینم چی ددوی به خپل کتاب په سینه کی پروت وی اومخکی ددوی خخه چی څومره قومونه او امتونه تیرسوی دی هغوی به په کتلو سره ویل اوکله به چی ورخخه واخستل سو نویابه نه پوهیده، ای ربه زما دازما امت وگرځوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایې چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیاوایې چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی به په اولنی اوآخرنی کتابونو باندی ایمان راوړی اوهغه درواغجن پوند به هم مړ کوی، ای ربه زما دازما امت وگرځوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایې چی دا دمحمد ﷺ امت دی، بیابه دی وایې چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی خپلی صدقی په خپلو نسونو باندی خوری اومخکی امتونو به چی کله صدقه ورکوله نوالله ﷻ به اور پرمسلط کی نوهغه به یې وخوړل اوکه به اور بیرته ولاړی نو حیوانانو اومرغانوبه بیاخوړل، ای ربه زما دازما امت وگرځوی، نوالله ﷻ به ورته جواب ورکی چی دا دمحمد ﷺ امت دی. بیابه دی وایې چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی یو

(۱). صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق، باب ماجاء فی قول الله تعالی: (وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ) (۲/۳۹۴) اوطراف ددی په (۷۵۵۳، ۷۴۵۳، ۷۴۱۲، ۷۴۰۴، ۷۵۵۴) اومسلم په کتاب التوبه کی، باب سعة رحمة الله تعالی وانها تغلب غضبه (۸۲/۱۱۷).

عمل يو وار وکي نوبيايې نه کوي نودوی ته لس اجرونه دهغه يوه عمل ورکول کيږي تر (۷۰۰) چنده پوري، اي ربه زما دازما امت وگرځوي نوالله ﷺ به ورته وفرمايې چي دا دمحمد ﷺ امت دي. دي به بياوايې چي اي ربه زما دوی داسي امتيان دي چي دوی لره شفاعت ورکول سوي دي اوددوی هم شفاعت سوي دي، نودا زما امت وگرځي، نوالله ﷺ به ورته وفرمايې چي دا دمحمد ﷺ امت دي. قتاده وايې چي: موږ ته دا ذکر کړل سوي دي چي موسیٰ ﷺ دغه الواح ليري کړي اودايې وويل چي اي الله ﷻ مادمحمد ﷺ امتي کړي. اودا رکم ډيرو خلکو نوراڅوال ذکرکړي دي چي دهغه دپاره هيڅ اصل نسته اوموږ دلته هغه څه ذکرکوي چي موږ ته اسان وي دحديثونو اودآثارو څخه.

حافظ ابو حاتم بن محمد بن حاتم بن حبان ويلي دي په صحيح خپل کي: ذکرکول دسوال دموسیٰ ﷺ په باره دادني جنتي کي اواعلي منزل دجنت کي، موږ ته خبر راکړي دي عمر بن سعيد الطايبي په بلخ کي چي دي نقل کوي دحامد بن يحيى البلخي څخه دي دسفيان څخه دي دمطرف بن طريف اودعبد الملك بن ابجر څخه چي دي وايې چي ما اوريدلي دي دالمغيرة بن شعبه څخه چي ده پرممبر باندې دنبی ﷺ څخه نقل کوي چي فرمايلي دي نبی ﷺ: چي موسیٰ ﷺ پوښتنه وکړه دخپل رب څخه: چي کم جنتي ادني رتبي والا دي؟ نو ورته وويل سوه، چي هغه سړي چي کله جنتيان جنت ته دننه سي نوده ته به بيا وويل سي چي جنت ته دننه سه نودي به ووايې چي ټول جنتيان خپلو خپلو ځايونه ته ولاړه اوتول ځايونه يې قبضه کړه؟ نوده ته به وويل سي چي آياته په دي باندې راضي کيږي چي تاته دومره جنت درکولکه څومره چي ديوه بادشاه محل وي په دنياکي؟ نودي به ووايې چي هو، نوورته وبه ويل سي چي داستا دپاره جنت سو، نودي به ووايې چي زه په دي باندې راضي يم اي ربه زما، اوسره ددي تالره هغه څه هم په دي کي سته چي ستازره يې غواړي اوستا سترگي په يخيږي. نودي به بيا سوال وکي دالله ﷻ څخه چي کم جنتي اعلي مرتبي والادي؟ نوورته وبه فرمايې چي هغه داسي جنت دي چي ما په خپله جوړ کړي دي اومهرپر وهل سوي دي چي نه داسي سترگه سته چي هغه يې ليدلي وي اونه داسي غوږونه سته چي هغه يې اوريدلي وي اونه داسي زړه سته. (۱) اومصداق ددي په دي قول دالله ﷻ کي ذکردي: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة السجده ۱۷) اوابن حبان ويلي دي په ذکرکولو دسوال دموسیٰ ﷺ کي په باره داوو شيانو کي: دي نقل کوي دعبد الله بن محمد ابن مسلم څخه په بيت المقدس کي دي نقل کوي دحرمله بن يحيى څخه دي

(۱). مسلم: كتاب الايمان، باب ادني اهل الجنة منزلاً (۴۲، ۴۵۳) والترمذي: په كتاب التفسير کي، باب ومن سورة السجده (۳۱۹۸، ۱۵).

د ابن وهب څخه دی وايي چي ماته خبر را کړي دی عمر بن الحارث چي ده ته خبر ورکړي دی ابن حجره دی نقل کوي دابي هريره رضي الله عنه څخه دی د نبي صلی الله علیه و آله څخه چي فرمايلي يې دي: پوښتنه وکړه موسی عليه السلام درب العزت څخه په باره د شپږو شیانو کي گواکي چي داشپږ شيان خاص دده دپاره وه اودا اوم دده خوښ نه وه. نوده وويل چي ای ربه څوک ډیر متقی دی ستا په بندگانو کي؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمايل چي هغه سړي چي ذکر کوي او هیرول نه کوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چي څوک ډیر په هدايت باندی دی؟ نو ورته يې وفرمايل چي څوک چي دهدايت په لاره باندی وی اودهغه تابعداری کوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چي څوک ډیر ښه حاکم دی؟ نو جواب يې ورکړي چي هغه سړي چي خلکو ته هغه فيصلی ورکوي کم چي ځان ته يې ورکوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چي څوک ډیر پوه او عالم دی؟ نو ورته يې وفرمايل چي هغه عالم چي په خپل علم باندی نه مړیږي، چي خلک راټولوي خپل علم ته، نوبيايې پوښتنه وکړه چي څوک ډیر عزتمند دی؟ نو ورته يې وفرمايل چي هغه سړي چي په تقدير يقين ساتي او طلب دمغفرت کوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چي کم سړي ډیر مالدار دي؟ نو ورته يې جواب ورکړي چي هغه سړي چي څه ورلره ورکول سي په هغه باندی راضي سي. نو بيايې وويل چي کم سړي زیات غريب دي؟ نو ورته يې وفرمايل چي خاوند دنقصان. (۱)

اورسول الله صلی الله علیه و آله فرمايلي دي چي: مالداري ښکاره مالداري نه ده بلکه مالداري چي ده دا مالداري دنفس ده، که چيري الله جل جلاله ديو بنده خير وغواړي نودهغه نفس مالداره کړي اودده زړه هم مالداره کړي، اوکله چي الله جل جلاله ديو بنده شر وغواړي نودهغه غريبی دسترگوپه مينځ کي وليکي، (۲) ابن حبان وايي چي صاحب دنقصان څخه مراد دادی چي په حالاتو کي يې نقصان وی. اودارکم ددې روايت کړي دی ابن جريره خپل تاريخ کي په نقل کولو سره دابن حميد څخه دی ديعقوب التميمي څخه دی دهارون بن هبیره څخه دی دخپل پلار څخه او دی دابن عباس څخه دی وايي چي سوال وکړي موسی عليه السلام دالله جل جلاله څخه.

اودارکم يې ټول حديث بيان کړي دی، اوپه دی کي يې داهم ويلي دي چي ای ربه کم بنده ستا ډیر پوه او عالم دی؟ نوالله جل جلاله ورته په جواب کي وفرمايل، هغه سړي کم چي خلک خپل علم ته رابولي په داسي طريقي سره چي دده سره يوه کلمه دهدايت وی نودی خلک

(۱). تخريج ددی ابن حبان کړي دی په کتاب العلم کي، باب فيمن لا يشبع العلم ويجمع العلم (۸۲۱) اوداحديث حسن دی وگوري صحيح دابن حبان (۲۲۱۷) او الهندي په كنز العمال کي (۴۳۵۴۹۱۱۵).

(۲). داڅه حصه دمخکني حديث ده اوددی بعضی روايت ذکرکړي دی امام بخاري په کتاب الرقاق کي، باب الغنى غنى النفس (۲۴۴۲۱۱) اومسلم په کتاب الزکاة کي، باب ليس الغنى عن كثرة العرض (۱۴۰۷) او الترمذی په کتاب الزهدکي، باب ماجاء ان الغنى غنى النفس (۲۳۷۳۱۴) اوابن ماجه په کتاب الزهدکي، باب القناعة (۱۲) (۴۱۳۷) اواحمد (۲۴۳۱۲، ۲۲۱).

دهدايت پرخوا راوبولی اوکه دده سره يوه خبره دبدکارڅخه دمحفوظ کيدووی نودی خلگ دبدوکارونو څخه په وساتي نوبياده وويل چي ای ربه زما ايازما څخه ماسوا بل بڼه عالم پر مزکه باندی سته؟ نوالله ﷻ ورته وفرمايل چي هو، خضر ﷺ دی. نوبيايې طلب دلاری وکی دهغه طرف ته چي ورسره ووينی، ^(۱) دده داقصه به بيا وروسته بيانوو. اوابن حبان ويله په ذکرکولو دسوال دموسی ﷺ کی چي ده سوال کړی وو دالله ﷻ څخه چي ده ته يودعاوښيې اويو ذکر وښيې. دی نقل کوی دابن سلمه څخه دی دحرمله بن يحيی څخه دی دابن وهب څخه دی وايې چي ماته خبر راکړی دی عمر بن الحارث چي دراج ده ته خبر ورکړی دی دابی الهيثم څخه دی نقل کوی دابی سعد څخه دی دنبی ﷺ څخه چي فرمايلي يې دي: موسی ﷺ دالله ﷻ څخه غوښتنه وکړه چي ای ربه ماته داسی ذکر ياداسی دعا راوښيه چي زه په هغه سره تا يادوم اوستا څخه طلب ددعا په کوم نوالله ﷻ ورته وفرمايل چي، لااله الا الله وايه نوده وويل چي ای ربه داخوتول وايې نوبيا ورته الله ﷻ وفرمايل چي، لااله الا الله وايه نوده وويل چي ای ربه داخوتول وايې نوبيا ورته الله ﷻ وفرمايل چي: لااله الا الله وايه. نو بيا ده وويل چي زه دځان دپاره خاص ذکرغواړم نوالله ﷻ ورته وفرمايل چي ای موسی که ته داټوله دنيا سره داسمانونو په يوخوا دتلی کی کښيږدی اودالاله الا الله په بل خوا کی کښيږدی نودابه تردرنه وی ^(۲) اوداپه شان دهغه حديث دی چي ذکر سوی دی په سنتوکی چي نبی ﷺ فرمايلي دي: بڼه دعا دورځی دعرفی ده اوبڼه هغه چي ماويلی دی اونورو انبياوو ویلی دی هغه: لااله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شي قدير، ^(۳) اوابن ابی حاتم ویلی دی په تفسير دايت کرسی کی: په نقل کولو سره داحمد بن القاسم بن عطيه څخه دی نقل کوی داحمد بن عبدالرحمن الدسکی څخه دی دابی څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی داشعث بن اسحاق څخه دی دجعفر بن ابی المغيرة څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه: چي بنی اسرائیلو موسی ﷺ ته ویلی وه چي ایا ستارب بيدیږی؟ نوهغوی ورته وويل چي: دخدای څخه وبيږی. نوالله ﷻ ورته دلوری څخه اواز وکی چي ای موسی دوی ستا څخه داپوښتنه وکړه چي ستارب بيدیږی، نوته په لاسونوکی دوی چيښی ونيسه اودشپی ودريږه، نوموسی ﷺ وکړه هغه څه چي ورته رب العزت ویلی وه نوموسی ﷺ ودریدی دشپی تردی چي آخري حصه دشپی سوه نودده دلاس

(۱). تاريخ ابن جرير (۲۲۳/۱).

(۲). ذکره ابن حبان في كتاب الذكر، باب فضل التهليل والتسبيح والتحميد (۲۳۲۴/۲).

(۳). أخرجه الامام مالك في الموطاء كتاب الحج، باب جامع الحج (۲۴۲/۱) ابن عبد البر ویلی دی چي دامام مالك خلاف نسته په ارسالوالی ددی کی، والترمذی فی کتاب الدعوات، باب فی عديوم عرفة (۳۵۸/۵) او ویلی يې دی چي داحديث غريب دی په دی اعتبار سره.

څخه هغه چيښی راولویدی اوماتی سوی نوالله ﷺ ورته وفرمایلی چی ای موسی که زه چیری بیده کیدم نودامزکه اوآسمان به هم داسی ټوټی سوی وای لکه څه رګم چی داچيښی ټوټی سوی. نودی وایې چی الله ﷻ نازل کی په خپل نبی ﷺ باندی آیت کرسی. او ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره داسحاق بن ابی اسرائیل څخه دی نقل کوی دهشام بن یوسف څخه دی نقل کوی دامیه بن شبل بن الحکم بن ابان څخه دی دعرمه څخه دی دابوهریره رضی الله عنه څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ څخه چی حکایت یې کوی دموسی عليه السلام څخه په منبر باندی، نوی فرمایلی: واقع سو په نفس دموسی عليه السلام کی داخبره چی آیا الله ﷻ به خوب کوی اوکه نه؟ نوالله ﷻ ورته دوی ملائکی راولیږلی اوورسره یې دچيښی دوه لوبښی هم راولیږل. نودا دوه لوبښی دچيښی یې موسی عليه السلام ته ورکړی اوورته یې امر وکی ددی په حفاظت باندی. نوویلی یې دی، چی داموسی عليه السلام ته خوب ورلی اودا دواړه لاسونه یې بنوریدل نودا لوبښی به لویدوته نژدی وه چی دی به را بیدار سو او دیوبل سره به یې ونیول تردی چی ښه پوخ بیده سو نودادواړه لوبښی ورڅخه ولویده اوټوټی ټوټی سوه، نو نبی عليه السلام فرمایلی دی، چی الله ﷻ دامثال وگرځوی دموسی عليه السلام دپاره: چی که الله ﷻ بیده سی نودا آسمانونه اومزکی به دغه رګم ټوټی ټوټی سی. په دی حدیث کی غرابت دی، خو شبه دا ده چی داموقوف سی، اوداهم کیدی سی چی ددی روایت اصل اسرائیلی وی.

اوالله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۶۳)** **ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ، (سورة الاعراف ۱۷۱)** اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ**، دارکم ابن عباس اوداسی یوبل سری دسلفو څخه ویلی دی: کله چی موسی عليه السلام دوی ته الواح راوړه اوپه هغه کی تورات لیکل سوی وو نودوی ته یې امر وکی ددی په قبلولو باندی په کلکی ارادی سره اوپه پوخ نیت سره، نودوی وویل چی ته موږ ته دار اښکاره کړه موږ به یې وگوروکه چیری په دی کی دننه چی څه ذکر سوی دی هغه اسانه وه نوموږ به یې قبول کړو. نوموسی عليه السلام ورته وویل چی هرڅه په کی وی نوتاسی به یې قبلوی، نودوی داخبره بیا تکراروله اوبیایې کوله، نوالله ﷻ ملائکوته امر وکی چی په دوی باندی غر رالور کړی ددوی پر سرونو باندی نودا داسی سوه لکه سایه پردوی باندی، اودوی ته وویل سوه که چیری تاسی دانه قبلوی دهغه څه سره چی په دی کی دی نوداغربه پرتاسی باندی راوغورځول سی نودوی داقبول کی اودوی ته دسجدي امروسو نودوی سجده وکړه، نودوی کتل دغه غره ته په ورین تندی سره، نودا طریقه پاته سوه په بنی اسرائیلوکی ترن ورځ پوری چی دوی وایې، نسته غټه سجده دهغه

سجدي څخه چې دهغه په سبب زموږ څخه عذاب ليري سوي دي. اودارکم سنيد بن داود دحجاج بن محمد څخه نقل کوي دي دابي بکر بن عبدالله څخه نقل کوي چې دي وايي: کله يې چې دايرته کښيښووي نوپه سردمزکي باندې داسې بوټي اوداسې کاني نه وو پاته چې هغه نه وي ښوريدلي، اونه وو په مخ دمزکي باندې يويهودي چې غټ وو اوکه کوچني مگر تورات به يې وايه اوتورات ته يې سرکښته کي. الله ﷻ فرمايلي دي: ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ، يعنى وروسته دليدلو ددي غټي مشاهدې څخه تاسې مات کړه هغه خپل لوږونه اووعدې: فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ، چې تاسې ته يې رسولان درراوليرل اوکتاب يې پرتاسې باندې نازل کي (لَکُنْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ).

قصه دغوا دبنی اسرائیلو

الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٦٧) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ (٦٨) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوُثُهَا تَسُرُّ النَّٰظِرِينَ (٦٩) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ (٧٠) قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِئَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (٧١) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (٧٢) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، (سورة البقره ٧٣\٧٢٧)

ابن عباس اوعبيده السلماني اوابو العاليه اومجاهد اوالسدي اوداسي يوبل سري دسلفو څخه ويلى دي چې په بنی اسرائیلوکی يوسړي وو چې هغه ډيرمالدار وو اودده يوڅو وربرونه وه چې دده مرگ يې غوښته ددي وجي چې دده مال ورته په ميراث کي پاته سي، نودايو راولاړ سو اودشپي يې دي مرکي اوپه لاره کي يې وغورځوي اوکله چې سهار سو نوخلگ ورته راټول سوه نودا يودده دوربرونو څخه په ژړاسو اوچيغي يې وهلي نودخلگو په مينځ کي جگړه جوړه سوه، نويو سړي ورته رالي اوورته يې وويل چې ولي جگړه کوي، اوولي دبنی خواته نه ورځي نودوي چې کله دموسي ﷺ خواته ورله نوهغه طلب وکي په باره دداسي سړي کي چې هغه دامرگ ليدلي وي په خپلو سترگو باندې نويوسړي هم داسي نه وو چې هغه داقتل ليدلي وي نودي ولاړي اودالله ﷻ څخه يې پوښتنه وکړه دده قتل په باره کي نوالله ﷻ ورته امروکي چې دوي دي يوه غوا حلاله کړي نوکله چې دي رالي خپل قوم ته نودوي ته يې وويل چې الله ﷻ فرمايې: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا

چې تاسې غوا حلاله کي، نودوی موسیٰ ﷺ ته وویل چې موږ درڅخه دقاتل په باره کي پوښتنه کوو اوته موږته دغوا دحلالووايې. نوموسیٰ ﷺ دوی ته وویل: قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ، یعنی زه پناه غواړم په ذات دالله باندې ددی څخه چې دجاهلانو څخه سم یعنی دروغ ووايم، مادالله ﷺ څخه دقتل په باره کي پوښتنه وکړه اوالله ﷻ راته امر وکړ چې دوی ته ووايه چې غوا حلاله کي.

ابن عباس اومجاهد اوعکرمه اودانور دوی وايې: که دوی عامه غوا رانيولی وای او هغه يې حلاله کړې وای نو قبوله به وای، لیکن دوی په ځان باندې سخته کړه نوالله ﷻ هم پر سخته کړه، اوددی تفسیر موږ په تفسیرونو کي ذکر کړیدی، نودوی پوښتنه وکړه درنگ په باره کي اودعمر په باره کي چې څومره عمريې وې، خومقصود داچې دوی ته امرسوی وو دحلالولو په باره کي چې درميانه غواډي حلاله کړې چې نه ډیره غټه وې اونه ډیره خواره وې اونه يې عمر ډیروې اونه يې عمر کم وې چې کوچنی وې، دا قول دمجاهد اوابن عباس اوعکرمه اوابو العالیه اوالحسن اودقتاده دی بیادوی په ځان باندې سخته کړه نوالله ﷻ هم پرسخته کړه چې دوی پوښتنه وکړه چې رنگ به يې څه رکم به وې، نوجواب ورکول سو چې ژړ وې خوچې برینس والاوی یعنی برینوالی په کي وې اوسوروالی ته نژدی وې، چې کتونکو ته ښه ښکاری، اودا ډیرښه رنگ يې وې اوغوره رنگ وې، بیادوی په ځان باندې سخته کړه: قَالُوا اذْغُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ، په مرفوع حدیث کي ذکر دی چې روایت يې کړې دی ابن ابی حاتم اوابن مردويه: که چیرې بنی اسرائیلو انشاء الله نه وای ویلی نوهیڅکله به ورته الله ﷻ دانه وای ورکړې. (۱)

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ، اودا صفات دمخکني صفاتو څخه گران صفات دی اوتنگ صفات دی، چې داغوا به داسې وې چې دی به کښت نه وې اړولی اونه به يې مزکي ته اوبه ورکړې وې (یعنی هر هڅه به يې نه وې چلولی)، دا قول دابو العالیه اودقتاده دی اودا قول (لَا شِيَةَ فِيهَا) یعنی په دی کي به داسې رنگ نه وې چې ددی درنگ مخالف به وې، اودا به دعیبو څخه سالمه وې یعنی عیبجنه به نه وې. کله چې داصفات دوی ته بیان سوه نودوی وویل موسیٰ ﷺ ته: قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ، او ویل سوی دی چې دوی داغوانه کړه پیدا مگر دیوه سپرې سره چې هغه ته دا دپلار څخه پاته وه نودوی ورڅخه داوغوښتله نودغه سپرې ورته

(۱). ابن کثیر ویلی دی (۱۱۱۱) په خپل تفسیرکي: دا حدیث غریب دی په دی اعتبار سره اوحس احوال ددی به دا وایې چې دابی هریره ﷺ کلام سی.

انکاروکی نودوی پیسی ورزیاتی کړی نوبیا یې ورکړه، لکه څه رګم چي السدی وايي چي ددی په وزن سره زړیې ورلره ورکړه نوبیا یې غوا ورکړه، تردی چي لس واره یې ددی په وزن سره زر ورکړه، بیاموسی عليه السلام دوی ته امر وکړ چي داحلاله کی: فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ یعنی دوی حلاله کړه خوبیا هم ددوی په زړه کی شک وو، نوبیا موسی عليه السلام دوی ته امر وکړ چي ددی غوا په غوښه دامړی ووهی، بعضو ویلی دی چي په هډوکی باندی یې ووهی، نو الله جل جلاله دامړی راژوندی کی، نوموسی عليه السلام ورڅخه پوښتنه وکړه چي ته چاقتل کړی یې؟ نوده ورته په جواب کی وویل چي خپل وراره، نوبیا بیرته دامړی وگرځیدی لکه څه رګم چي وو. الله جل جلاله فرمایلی دی: كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، یعنی څه رګم چي تاسی دالله جل جلاله امر وکتی ددی مړی په باره کی چي دی یې بیرته راژوندی کی نوهمدا امر دتولو مړو په باره کی دی.

قصه دموسی عليه السلام او دخضر عليه السلام

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا (٦٠) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا (٦١) فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا (٦٢) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا (٦٣) قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّ عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا (٦٤) فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا، بعضو اهل کتابو داویلی دی چي دموسی عليه السلام څخه هم داموسی عليه السلام نه دی مراد بلکی موسی بن منسا بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام مراد دی دی ولاړی دخضر عليه السلام خواته خودا قول صحیح نه دی چي داموسی عليه السلام دی بلکه کم چي دقرآن څخه ثابت دی هغه همدا موسی بن عمران مراد دی چي دبنی اسرایلو پیغمبردی، ابن عباس نقل کوی دابی بن کعب څخه چي دی درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه نقل کوی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمایلی دی: چي موسی عليه السلام یوه ورځ په خطبه کی ولاړیدی او وی فرمایلی چي څوک ډیر پوه دی، نویوسړی وویل چي زه، نوالله جل جلاله دهغه بد وویل ولی چي دهغه سره علم نه وو، بیال الله جل جلاله موسی عليه السلام ته وفرمایلی چي زما یوبنده دی په مجمع بحرین کی چي هغه ستا څخه ډیر پوه دی. نوموسی عليه السلام وویل چي ای ربه زمازه به دهغه سره څه رګم وینم؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایلی چي ته به دځان سره ماهیان واخلی اوبیا به روان سی نوپه کم ځای کی چي تادغه ماهیان وړک کړه نوهغه به په هم هغه ځای کی وی (یعنی موسی عليه السلام دځان سره ماهیان اخستی وه نوځکه ورته الله جل جلاله وفرمایلی چي ته په کم ځای کی داماهیان وړک کړی نوپه هغه ځای کی به دغه سړی موجود وی) نوده دځان سره

ماهيان راواخستی اوتوبه يې کړه، اودوی ووتل اودسمندر په غاړه روان سوه، نودی بیده وو تردی چی دی راولاړ سو اوروان سو اوماهيان ورڅخه هیر سوه اودده سره یوشع بن نون هم وو تردی چی دماپښین وخت سو نودوی وږی سوه نوموسی عليه السلام وویل یوشع عليه السلام ته: قَالَ لَفَتَاهُ أَتَنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، اوموسی عليه السلام هغه خای پیدانه کی تردی چی دهغه خای څخه تیرسوه نودی موسی عليه السلام دی یوشع ته وفرمایل: أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْخُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا نوموسی عليه السلام وفرمایل: ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَأَرْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا چی داهغه مقصودی خای دی چی موږ غوښتی نودوی راولاړ سوه په خپل قدمونو باندی، نوچی گوری یوسری دی چی ښکلی کپړی یې اغوستی دی نوموسی عليه السلام سلام پر واچوی، نوخضر ورته وویل چی ته څوک یې ستادپاره دی سلامتیای په دی مزکه باندی؟ نوموسی وویل چی زه موسی یم. نوخضر ورته وویل چی موسی دبنی اسرائیلو (یعنی هغه موسی چی بنی اسرائیلو ته پیغمبر راغلی دی)؟ نوده ورته وویل چی هو، زه راغلی یم تاته چی ته ماته څه وښیې: قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، یعنی ده ورته وویل چی: ای موسی زما سره چی کم علم دی چی ماته الله جل جلاله ښوولی دی په هغه باندی ته نه پوهیږی اوستا سره چی کم علم دی چی الله جل جلاله درکړی دی په هغه باندی زه نه پوهیږم، نوموسی عليه السلام ورته وویل: سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، نوخضر عليه السلام ورته وویل چی: فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (۷۰) فَأَنْطَلَقَا، دوی دواړه روان سوه په غاړه دسمندر باندی، نوپه دوی باندی یوه کښتی تیریدله نودوی ورته وویل چی موږ هم دځان سره بوڅه نوکله چی یې دوی دځان سره پورته کړه نو خضر عليه السلام ددغه کښتی څخه مخکنی تختی ماتی کړی نوموسی عليه السلام ورته وویل چی دی خلگو خوموږ دځان سره په مفتی کی لوړکړو اوتا ددوی دکښتی څخه هرڅه لیری کړه اودا دی خرابه کړه ددی دپاره چی داخلگ غرق کړی: قَالَ أَخَرَقْتُهَا لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا (۷۱) قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (۷۲) قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا نوخضر عليه السلام بیاورته وویل چی ماتاته نه وه ویلی چی ته زما سره صبرنه سی کولی.

اورسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چی دا اولنی ورڅخه په هیږه کی وو. اوفرمایلی یې دی چی یوه مرغی راله اوددی کښتی پریوی څوکی باندی کښپښسته او دسمندر څخه یې اوبه وچښلی نوخضر عليه السلام دی موسی عليه السلام ته وویل چی زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله کی داسی دی لکه څومره اوبه چی دی مرغی ددی سمندر څخه واخستی. بیادوی کښته سوه

د کښتۍ څخه، په دې دوران کې چې دوی روان وو د سمندر په غاړه باندې، نوخضر عليه السلام ناڅاپه یوماشوم ولیدې چې بازی یې کولې، نوخضر عليه السلام دده سر په لاس کې واخستې او پرې یې کې نودا ماشوم یې مرکې، نوموسی عليه السلام ورته وفرمایل چې: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا (۷۴) قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا او په دې وار ورته موسی سختی وکړه او ورته یې وویل: إِنَّ سَأْلَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا، یعنی دې موسی عليه السلام خضر عليه السلام ته وفرمایل که ددې څخه وروسته درڅخه ما پوښتنه وکړه نوبیا زما سره ملګرتیا مه کوه ولی چې ته دمعدرت درجې ته ورسیدی زما دخواڅخه: فَاَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُصَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ تَرَدَّى فِي دُورٍ يُوَكِّلِي تَهْ وَرَلَهْ اودمیلستمیا طلب یې ورڅخه وکې نو هغوی ورنکړه، او هلته یې یودیوال ودروی نوموسی عليه السلام ورته وویل چې دوی خوداسی قوم دی چې زموږ میلستمیا یې هم ونه کړه اونه یې موږ ته ډوډی راکړه اوبیا یې ورته وویل: لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا (۷۷) قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ نُوبِيَا وَرْتَه خضر عليه السلام ټوله واقعه بیان کړه چې دا کارونه دوی ولی وکړه تردې قول پورې: ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا، سعید بن جبیر ویلی دی چې ابن عباس به داسی ویل: اوددوی مخ ته یوبادشاه وو چې په زوره به یې کښتۍ اخستلی کمه کښتۍ چې به ښه وه. اوداسی به یې ویل چې: هرڅه چې هغه ماشوم وو نودهغه مور اوپلار دواړه مومنان وه اوداماشوم کافر وو (۱) اوبیادغه رګم امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه څخه چې دی نقل کوی دسفیان بن عیینه څخه اوهم په دې طریقی سره اوهم په داسی اسناد سره. اوپه هغه روایت کې داهم ذکر دی چې: ووتی موسی عليه السلام اودهغه سره ځوان ملګری یوشع بن نون عليه السلام وو اودځان سره یې ماهی را واخستی، تردې چې ډډېری خواته ورسیده او هلته موسی عليه السلام بیده سو. سفیان ویلی دی چې په حدیث کې د عمر څخه بل چا ویلی دی: چې ددې ډېری سره یوه چینه وو چې نوم یې (الخیات) وو، چې ددې چینی داسی اوبه دی چې په چاباندې ولګېږي نو هغه راژوندی سی، نودغه اوبه پردغه ماهی باندې ولګیدی نودی هم راژوندی سو، نودی وایې چې دی وښوریدی اوددې تونښی څخه یې ځان اوبوته وغورځوی، نوکله چې موسی عليه السلام راوینس سو نووې ویل: قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا وَحْدِي يَذْكُرْكَ دې. اودایې هم ویلی دی چې: یوه مرغی د کښتۍ پر یوی څوکی باندې کښېنسته اوپه مشوکی سره یې اوبه راواخستی، نوخضر عليه السلام وویل موسی عليه السلام ته چې زما اوستا علم په مقابله دعلم دالله جل جلاله کی دومره دی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة الکهف، باب (واذ قال موسی لفتاه) الاية (۲/۳۷۲۵).

لکه څومره اوبه چې مرغی په خپل مشوکه کې واخستی (۱) اوهم داسې یې ټول حدیث کې ذکر کړی دی. اوامام بخاری فرمایلي دي په نقل کولوسره دابراهيم بن موسی څخه دی نقل کوی دهشام بن یوسف څخه دی دابن جریج څخه دی دیعلی بن مسلم اوعمرو بن دینار څخه اودی دسعید بن جبیر څخه دوی وایي چې سعید بن جبیرویلی دی چې زه دابن عباس سره په کور دهغه کې وم چې ابن عباس وویل چې زماڅخه پوښتنې وکړي: نوما ورته وویل چې ای ابن عباسه. په کوفه کې یوسړی دی چې هغه قاضی دی اونوف نوم یې دی، هغه داگمان کوی اوداوايې چې په بنی اسرائیلوکی موسی نسته. هرڅه چې عمر دی نوهغه راته وویل چې دی دروغ وایي اودی دبنمن دی دالله ﷺ، اوهرڅه چې ابویعلی دی نوهغه راته وویل چې ابن عباس ویلي دي په نقل کولوسره دابی بن کعب څخه دی وایي چې فرمایلي دي رسول الله ﷺ: موسی رسول دالله ﷺ دی، اوبیایي وفرمایلي چې ده یوه ورځ خلگو ته بیان وکی تردی چې ټولو خلگو وژړل اودټولو زړونه نرم سوه، نویو سړی ورته رالی اوورته یې وویل چې ای موسی ﷺ آیاستا څخه بل پوه اوزیات علم والاسته نوده ورته وویل چې نه، نوپه دی خبری باندی ولره الله ﷺ جزا ورکړه اوورته یې وویل چې ستا څخه ماسوا زمابل یوبنده داسی سته چې ستا څخه ډیر پوه اوعلم والادی په مجمع البحرین کې نوده وویل چې ای الله زه به څه رکم دهغه سره ووينم، نوالله ﷺ ورته وویل چې کله ستا څخه جلاسی ماهی (یعنی مخکی چې څه رکم موږ واقعه بیان کړه).

داقول د عمر وو، اوابو یعلی ورته ویلي دي. چې موسی ﷺ ته وویل سوه چې یومړ ماهی واخله په کم ځای کې چې په هغه کې روح بیرته راسی نوپه هغه ځای کې به ستاسره خضر ﷺ ووينی. نودوی راواخستی ماهی اودځان سره یې توبنه کی اوروان سو اودخپل ځوان ملگری ته یې وویل (چې یوشع بن نون ﷺ وو) چې زه تاته نور تکلیف نه درکوم مگر داچې ته ماته خبرراکړی چې په کم ځای کې زموږ څخه ماهی جلا سوی دی، نوهغه ورته وویل چې ماته تکلیف نه دی راکول سوی، نوداهغه قول دالله ﷺ دی چې ذکرکړی یې دی (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ) دغه ځوان یوشع بن نون دی، نوویل سوی دی چې دوی په سایه دیودرختی کې وه چې ماهی په ښوریدو سو اوموسی ﷺ بیده وو نودی یوشع بن نون موسی ﷺ راوینس نه کی تردی چې موسی ﷺ راولاړسو نودیوشع بن نون څخه خبره هیره سوی وه چې دی خبر کړی اوماهی ښوریدی تردی چې سمندرته یې ځان ورسوی. نویایي وروسته خبرکی نوبیا دوی راله اوخضر ﷺ یې پیداکی، چې ده یوه ټوټه پښوته ایښی وه اویوه ټوټه یې سرته ایښی وه، نوموسی ﷺ سلام پر وکی اوهغه ورته مخ رانښکاره کی اوورته یې وفرمایلي چې

(۱). تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب التفسیرکی، (سورة الکهف، باب (فلما جاوزا قال لفتاه) الآية (۴۷۲۲/۲)).

آياستاسی په مزکه باندی سلام سته؟ ته څوک يې؟ نوده ورته وفرمايل چي زه موسی يم. نو هغه ورته وفرمايل چي موسی دبنی اسرائیلو؟ نوده ورته وفرمايل چي هو، نوهغه ورته وويل چي څه کاردی دی دلته. نوده ورته وويل چي زه راغلی يم تاته چي ستا څخه څه زده کړم، نوهغه ورته وويل چي داستا دپاره کافی نه دی چي ستاسره تورات دی، اووحي درته راځي؟ اوبيايې ورته وويل چي ای موسی: زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چي زماسره داسی علم دی چي هغه ته نه سی یادولی اوستاسره چي کم علم دی هغه زه نه سم یادولی، نویوې مرغی دسمندر څخه په خپلی مشوکی کی اوبه واخستی. نوخضر ﷺ موسی ﷺ ته وفرمايل چي زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله ﷻ کی داسی دی لکه دی مرغی چي څومره اوبه ددی سمندر څخه واخستی: حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ، دوی پیداکړه یوه کوچنی کبستی چي دغه کبستی والا دیو ساحل څخه بل ساحل ته کسان بیوله، نوپه دغه کبستی کی کسان ناست وه نوداخضر ﷺ يې وپیژندی نودوی وويل چي دده څخه پیسی نه اخلو او مفت يې دځان سره کی کله چي دی په کبستی کی دموسی ﷺ سره کښېنستی نوده دکبستی څخه څه لرگی لیری کی (قَالَ) موسی ﷺ ورته وفرمايل: أَخَرَقْتُهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا، مجاهد ویلی دی چي: منکر کاردی وکی: قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، وه اوله پوښتنه دده په هیری سره اودوهمه په شرط سره اودریمه په قصد سره: قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا (۷۳) فَأَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ابُويعْلَى اوسعید دواړه وایې چي: دی خضر ﷺ ولیده څه ماشومان چي لوبی يې کولی نوپه دی کی يې یوکافر ماشوم راونیوی اوهغه يې په یوخوا باندی باندی پرې باسی اوچاره ورسره وه نومړيې کی، نوموسی ﷺ ورته وويل: أَقْتُلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ يَعْنِي يوسړی دی داسی مړکی چي هغه هیڅ غلط کارنه وو کړی. نودوی دواړه روان سوه نویو دیوال يې ولیدی: فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَاقَامَهُ، سعید ویلی دی چي دادیوال يې په لاس باندی جوړکی په داسی طریقې سره، لاس يې لوړ کی اوسیده يې کی نودیوال جوړسو.

اوابو یعلی وایې چي زه گمان کوم چي ابوسعید داسی ویلی دی چي لاس يې داسی سیده کی نودیوال جوړسو: قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا یعنی که چیری تاته په دی کارباندی څه اجر درکول کیدی نوتابه کړی وای هسی بی فائدی کاردی وکی (وَكَانَ وَرَاءَهُمْ) اوداپه قول دابن عباس: ددوی مخ ته یوبادشاه وو چي نوم يې (هدد بن بدد) ذکرسوی دی غیر دسعید څخه، اوددوی په نزد باندی هغه هلك چي دوی مړکړی وو دهغه نوم (جیسور) وو: مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا خضر ﷺ موسی ﷺ ته وويل چي دا کبستی ماحکه عیبجنه کړی وه ولی چي

دغه بادشاه به ښه کښتی دخلگو څخه اخسته، او کمه کښتی چی به خرابه وو نوبادشاه به پریښووله، کله چی دوی ددغه بادشاه دخوا څخه تیر سوه نویرته یې کښتی جوړه کړه. بعضو داویلی دی چی دا کښتی یې په چپښو سره جوړه کړه او څوک وایې چی په تارکولو سره یې روغه کړه. فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ، ددی هلك مور اوپلار دواړه مسلمانان وه اوداهلك كافر وو: فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا، یعنی ددوی دوالدینو داخواهش وو چی دی ددوی په طریقه اوپه دین باندی وې: د فَاَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً، داجواب یې ددی قول ورکی: أَقْتُلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ، وَأَقْرَبَ رَحْمًا یعنی دهغوی په ده باندی رحم ډیر وو ددی څخه چی زه یې قتل کړم. هرڅه چی داود بن ابی عاصم دی هغه وایې چی دا انجلی وه. اودارکم روایت ذکرکړی دی عبدالرزاق دمعمر څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه دی وایې چی: خطبه ورکوله یوه ورځ موسی عليه السلام نووی ویل چی دالله جل جلاله په باره کی ترما څوک ښه عالم نسته، نوالله جل جلاله ده ته امروکی په لیدلو ددی خضر عليه السلام سره، نوبیا یې هم داسی قول ذکر کړی دی لکه څه رکم چی مخکی بیان سو. اوهمدارکم روایت ذکرکوی محمد بن اسحاق دحسن بن عماره څخه دی نقل کوی دالحکم بن عیینه څخه دی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه اودی دابی بن کعب څخه اودی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه هم په داسی طریقی سره په کمه طریقه چی مخکی بیان سو. او روایت ددی کړی دی العوفی موقوفاً. اوالزهري ویلی دی دعبيدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی: بحث وکی ده اوالحر بن قیس بن حصن الفزاری په صاحب دموسی عليه السلام کی، نو ابن عباس وویل چی داخضر عليه السلام وو، نوپه دغه وخت کی ابن بن کعب تیریدی نو ابن عباس ورته اواز وکی اوورته یې وویل چی موږ بحث کړی دی په صاحب دموسی عليه السلام کی هغه چی دالله جل جلاله څخه یې دهغه دملاقات سوال کړی وو نوآیاتا درسول الله صلی الله علیه و آله څخه ددی په باره کی څه اوریدلی دی؟ نوده ورته وویل چی، هو، اوبیایې دارکم ټول حدیث بیان کړی دی. اوموږ طریقی دحدیثونو بیان کړی دی په تفسیر دسورة كهف کی هلته رجوع وکی. اودا قول: وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ السَّهْلِيَّ وَيلی دی چی دا دواړه یتیمان (اصرم اوصريم) وه چی ځامن دکاشح وه: وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَيل سوی دی چی داسره زر وه، داقول دعکرمه دی. اوداهم ویل سوی دی چی دا علم وو، داقول دابن عباس دی، خو مناسب قول دادی چی داڅه الواح یعنی ټوټی وی دسرو زرو چی علم پرلیکل سوی وو. البزار ویلی دی په نقل کولوسره دابراهیم بن سعید الجوهري څخه دی نقل کوی دبشر بن المنذر څخه دی نقل کوی دالحارث بن عبدالله الیحصبی څخه دی نقل کوی دعیاش بن عباس

الغسانی څخه دی دابن حجیره څخه دی دابی ذرخه چی مرفوع یی ذکر کړی دی دی وایی: هغه خزانه چی الله ﷻ یی په قرآن کی ذکر کړیدی هغه دسروزرو یوڅو ټوټی وی چی په هغه باندی دالیکل سوی وه، زه تعجب کوم په هغه سړی باندی چی تقدیر منی اوبیا هم گیلی کوی، اوزه تعجب کوم په هغه سړی باندی چی اور یادوی اوبیا هم خدا کوی، اوزه تعجب کوم هغه سړی ته چی مرگ یادوی اوبیا هم غفلت کوی؟ لا اله الا الله محمد الرسول الله. (۱) اوهمدارکم روایت ذکر سوی دی دحسن بصری څخه اودعمر څخه چی مولی دغفره دی او دجعفر الصادق څخه هم په دی طریقی سره په کمه طریقه چی مخکی بیان سو. اودا قول (وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا) ویل سوی دی چی ددده اووم پلار مراددی یعنی اووم نیکه دده مسلمان وو اوبعضو ویلی دی چی لسم پلار یی مراد دی، خوپه هرتقدیر سره دامعلومیری چی دده په نسب کی صالح سړی وو. اودا قول (رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ) دادلایل دی پردی خبره باندی چی دی نبی وو، اوده یو کارهم دځان څخه نه دی کړی، بلکی داټول یی دالله ﷻ په امر سره کړه دی نودی نبی وو، ویل سوی دی چی دارسول وو اوداهم ویل سوی دی چی داویلی وو، اودا خبره ډیره کمزوری ده چی چاویلی دی چی داملایکه وه.

اوداهم ډیره کمزوری خبره ده چی چاویلی دی چی دی دفرعون ځوی وو، اوداهم ویل سوی دی چی دضحاك ځوی وو هغه سړی چی په ټوله دنیا یی (۱۰۰۰) کاله بادشاهی کړی وه. ابن جریر ویلی دی: اوداهغه قول دی چی په دی باندی جمهور داهل کتاب متفق دی چی داپه زمانی د (افریدون) کی وو اوویل سوی دی چی داپه مقدم کسانو دذی القرنین کی وه، چی ویل سوی دی چی دی افریدون وه. اوذو الفردوس هغه وو چی په زمانه دابراهیم علیهِ السلام کی وو، اوداگمان سوی دی پرده باندی چی ده داب حیات څخه اوبه چنبلی نودی دهمیشه دپاره ژوندی پاته سوی دی، اوهغه ترنن ورځ پوری باقی پاته دی، اوویل سوی دی چی دی دهغه کسانو څخه دیوه سړی زوی دی کمو چی په ابراهیم علیهِ السلام باندی ایمان راوړی دی، او دده سره یی هجرت کړی وو دبابل علاقۍ څخه.

اوویل سوی دی چی دده نوم ملکان وو، اوداهم ویل سوی دی چی ارمیابن حلقیادی، او ویل سوی دی چی دی نبی وو په زمانی دسباسب بن بهراسب کی. ابن جریر ویلی دی چی وه په منځ دافریدون اوسباسب کی اوږده زمانه چی داهل علم والو څخه څوک ددی انتساب نه سی معلومولی دی دابن جریر قول دی: اوصحیح دی ده چی دی په زمانه دافریدون کی وو، اوژوندی وو تردی چی دموسی علیهِ السلام زمانی ته پاته سوی وو. او وو پیغمبر دموسی علیهِ السلام

(۱). ددی اخراج ابن ابی حاتم او ابن مردویه اوالبزار کړی دی. هم دارکم السیوطی ذکر کړی دی په الدر منثور کی (۱۵/۴۲۱) اوالهیثمی په المجمع کی (۵۳۷)، اوروای ددی البزار دی دبشرین المنذر څخه چی هغه نقل کړی دی دالحارث بن عبدالله المصیبی څخه، اودی زه نه پیژنم اوباقی سړی ددی ټول ثقه دی اومعتمد دی.

په زمانې د (منوشهر) کې هغه چې په ځامنو دابرج بن افریدون کې راځي چې دایو بادشاه دبادشاهانو د فارس څخه وو، اوداډیر عادل اوانصافدار بشاه وو. اودا اول هغه سړی وو چې کندی یې کښلی وی، اودا اول سړی وو چې په هرکلی کې یې زمینداران مقرر کړي وو، اودده باشاهی (۱۵۰) کاله وه. اوویل سوی دی چې داپه اولاد داسحاق بن ابراهیم عليه السلام کې راځي. الله جل جلاله فرمایلي دي: **وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ** (سورة آل عمران ۸۱) نوالله جل جلاله دتولو خلگو څخه داوعدده واخسته چې دوی به ایمان راوړي په هر هغه نبی باندې چې وروسته دبل نبی څخه راځي، او دهغه په ایمان باندې ځان لازم کول، اوداوعدده یې دمحمد صلی الله علیه و آله و سلم دپاره هم اخستی ده ولی چې دی خاتم الانبياء دی، نوداحق دی په هرنبی باندې چې هغه دنبی صلی الله علیه و آله و سلم تردور پوری پاته سوی وی چې هغه په نبی صلی الله علیه و آله و سلم باندې ایمان راوړي اودده مددوکی. نوکه خضر عليه السلام ژوندی وای دنبی عليه السلام په زمانه کې نولازم وو چې هغه به ایمان راوړای په نبی عليه السلام باندې، اودی به وو په هغه ډله کې چې دبدر په مقام کې وو، ولی چې هلته دملايکو مشر جبریل عليه السلام اومشران دملايکو ټول ولاړ وه خودا خبره قاصره ده چې خضر عليه السلام نبی وو، اوڅوک وایې چې رسول وو، یاداچې ملايکه وه. نوکه هریو ددی څخه وی نودملايکو مشر جبریل عليه السلام دی، اوموسی عليه السلام دخضر عليه السلام څخه ښه دی اوکه دمحمد صلی الله علیه و آله و سلم په زمانه کې وای نودده تابعداری به یې کولی نوڅه رکم به سی خضر عليه السلام ولی لکه څه رکم چې ډیر خلگ داخبره کوی؟ نوبنه خبره داده چې داپه عام بعثت کې شمار سی چې لکه عام خلگ څه رکم پیداسوی دی هم دارکم دا خضر عليه السلام هم وو، اودا خبره چې په حدیث کې نقل سویده چې داخضر عليه السلام دنبی صلی الله علیه و آله و سلم سره په یوځای کې لیدل سوی وو نودا ضعیف دی که څه هم حاکم یې روایت کړی دی، خواساند ددی ضعیف دی، اوموربه ددی خضر عليه السلام دپاره جلا بحث ذکر کوو ان شاء الله تعالی

حدیث الفتون

ذکرکړی دی امام ابو عبد الرحمن النسائي په تفسیر خپل کې دسنن څخه، په دی قول دالله جل جلاله کی: **وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا**، (سورة طه ۴۰) حدیث دفتونو (یعنی هغه مصیبتونه اوازمینبتونه چې په موسی عليه السلام باندې سوی دی دپیدائش څخه ترپیغمبری پوری) عبدالله بن محمد نقل کوی دیزید بن هارون څخه دی نقل کوی داصبع بن زید څخه دی نقل کوی دقاسم بن ایوب څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی وایې چې ما پوښتنه وکړه دعبدالله بن عباس څخه ددی قول دالله جل جلاله څخه چې موسی عليه السلام ته یې فرمایلي دي **(وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا)** نوما ورڅخه پوښتنه دفتونو وکړه چې هغه څه دی؟ نوماته یې وویل چې

ای جبیره دورځی بیاراسه، اوداډیر اوږد حدیث دی. نودی وایې چی کله صباح سو نوزه ولاړم ابن عباس ته چی زه دهغه څخه هغه وعده پوره کړم چی زما سره یې کړی وه دابراهم عليه السلام سره چی الله جل جلاله به دده په اولاد کی انبیاء گرځوی، نوبعضو په کی داخبره وکړه چی، بنی اسرائیل انتظار دهغه سپی کوی چی دوی په کی شک کوی چی داپیغمبر به هم دده دا اولاد څخه وی اودوی داگمان کوی چی دایوسف بن یعقوب عليه السلام دی، کله چی هغه مړسو نو دوی وویل چی داسی نه وه وعده دابراهم عليه السلام نوفرعون وویل چی تاسی څه رکم وایاست چی څه وکو؟ نودوی ټولو دا امر وکی چی څه خلگ ولیږی اوورسره چری هم وی اودبنی اسرائیلوپه کورونو باندی دی وگرځی اوکم نرماشوم چی پیدا کیږی نوهغه دی مړکی. نودوی دغه کارشروع کی. تردی چی دوی ولیده چی غتان دبنی اسرائیل په خپلو اجلونو باندی مړه کیږی اوماشومان حالپږی نودوی وویل چی هسی نه چی دابنی اسرائیل ټول ختم سی نوهغه کارونه اوخدمتونه چی دوی کوله نوهغه به بیرته دوی ته پاته سی، نو بیایې فیصله وکړه چی یو کال یې پریرېدی اویو کال یې حلالوی نو دا ماشومان به راغتیږی په ځای دغتانو باندی چی هغوی مری، اودوی به ډیرهم نه وی چی په مورباندی غالب سی، نوممل واخستی مور دموسی عليه السلام هارون په هغه کال باندی چی قتلونه معاف وه، نودده پیدائش یې ښکاره کی. نوپه بل کال باندی موسی عليه السلام پیداسو چی په هغه کال باندی به ماشومان حلالیدل. نودده دمورپه زړه کی غم اوخفگان پیداسو، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوداغم دده دمور په زړه کی دننه سو چی ددی سره څه وکی. نوالله جل جلاله ورته وحی وکړه چی: وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ، نوده ته یې امر وکی چی کله داحمل وزیږی نو داپه تابوت کی کښیږده اوپه ابو کی یې پریرده. نوکله چی دی پیداسو نوهغې دغه رکم کارورسره وکی دکم چی ورته امرسوی وو. نوکله چی ورڅخه داځوی لیری سو نوشیطان ورته رالی او وسوسه یې ورواچوله چی څه چل می دځوی سره وکی، که چیری زما مخ ته حلال سوی وای نوبنه به وای چی په خپلو لاسونو خوبه می دفن کړی وی داراته ډیره ښه وو ددی څخه چی دسمندر دماهیانو خوراک می کی. نودی ابو داموسی عليه السلام ورسوی هغه ځای ته دخړوبه کیدلو دمینځو دښځی دفرعون، نوکله چی دوی داتابوت ولیدی نودوی راواخستی، اودوی وغوښته چی داخلاص کړی خویایې وویل چی دامال دی اوکه مور داخلاص کړو نو دفرعون ښځه یعنی ددوی سیده به داگمان په مور باندی کوی چی داتاسی په روغه طریقه ماته نه دی راوړی، نودوی دایووږی دفرعون دښځی خوا ته اوهغې ته یې داوسپاری نوکله چی دی داتابوت خلاص کی نوپه دی کی یوماشوم وو، نوالله جل جلاله دی ته ددی ماشوم محبت په زړه کی ورواچوی داسی محبت چی دبل چاپه زړه کی

نه دی اچول سوی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا، دهرڅه څخه یاد د موسیٰ عليه السلام ته نوکله چی هغه خلگو چی ماشومان به یې حلالول او هغو دا خبره واوریده نو خپلی چری یې راوړلی چی دا حلال کړی، نوداهم دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نودی بنځی دفرعون ورته وویل چی (قُرَّةُ عَيْنٍ لِّي وَلَكَ) نو فرعون ورته وویل چی هرڅه چی دی به ستادپاره وی اوزما ورته هیڅ حاجت نسته. رسول الله ﷺ فرمایلی دی که چیری فرعون دا اقرار کړی وای چی دی به زما دپاره هم دسترگو یخوالی سی نوالله ﷺ به ورته دده په واسطه هدایت ورکړی وای، خوالله ﷺ دده په واسطی دفرعون بنځی ته هدایت ورکی اوفرعون ته یې هدایت ورنه کی نوده ولیږی داماشوم هریوی بنځی ته چی ددی مینځی وی نوهریوی ورلره دتی ورکولو کوشش وکی خودی موسیٰ عليه السلام به دهیچا څخه هم تی نه رودی، نوددی فرعون بنځه پر وبیریده چی دا ماشوم ضائع نه سی چی دشیدو څخه ځان منع کوی اودچا څخه هم شیدی نه رودی نودابه مړسی. نوامریې وکی په وتلو سره بازارته چی په بازارکی داماشوم وگرزوی اوده ته شیدی وگوری چی ده ته شیدی ورکړی نودی کسانو دی بازارته یووړی خوهلته هم دی موسیٰ عليه السلام دچا څخه شیدی نه رودلی، اودموسیٰ عليه السلام مورحیرانه او غمجنه وه، نو خپلی لورته یې وویل چی په دی خپل ورور پسی ورسی او وگوری چی دده څه یادسته او که غیب دی؟ آیا ژوندی دی او که دسمندر حیوان خوړلی دی؟ اودی هغه وعده چی الله ﷻ ورسری کړی وه هغه یې هیږه کړه (فَبَصَّرْتُ بِهِ) یعنی دخورسترگی پرولگیدی: عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ: الجنب: ویل کیږی هغه نظرته چی انسان یوشی ته دلیری څخه وگوری او هغه ته یې شا وی یعنی سیده ورته نه گوری، نودا ډیره خوشحاله سوه کله یې چی ولیدی ډیری بنځی چی ورته راټولی سوی وی او وی ویل: هَلْ أَدْلَكُمُ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ، نودوی داخوړ دموسیٰ عليه السلام راونیول او ورته یې وویل چی ته ولی په ده باندی شفقت کوی او ولی موږ ته لار ښیې؟ آیاته داپیژنی؟ تردی چی دوی شک مندسوه ددی په دی خبرو کی، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوده ورته وویل چی داځکه زه تاسی ته وایم چی زه دبادشاه په خوشحالی باندی خوشحالیم اوداماشوم دبادشاه دکورنی دی اوزه غواړم چی دده څخه بادشاه ته څه منفعت افائده ورسیرې. نودایې ولیږله اوداراله خپل مور ته یې خبر راوړی، نوموړیې راله څنگه چی یې داماشوم په غیږه کی کښیښووی اوسینه یې په خوله کی ورکړه نودی ماشوم شیدی رودل شروع کړه تردی چی دواړه مخونه یې فراخه سوه، نویو زیری ورکونکی ورله دفرعون دبنځی خواته چی زیری ورکی چی موږ دی ماشوم ته دا پیداکړه، نو دی بنځی دفرعون ورپسی څه کسان ورولیږل اودایې راوسته. نوکله چی دې ولیده چی دا ماشوم ددی څخه شیدی رودی نودی ته یې وویل چی ته دلته زموږسره اوسه اوزموږ

بچی ته شیدی ورکوه، ولی چی زه دهیڅ شی سره دومره محبت نه کوم لکه څومره چی ددی ماشوم سره کوم، نودموسی ﷺ مور وویل چی زه داکار نسیم کولی ولی چی ماته په کورکی کارونه وی اوماشوم راته په کورکی پروت دی هغه به راڅخه ضائع سی که چیری ستاخوښه وی نودازما سره ولیږه زه به دده په خدمت کی کوتاهی نه کوم، ولی چی زه کور اوبچی پریښوونکی یم، نوپه هغه وخت کی دی دالله ﷻ کړی وعده رایاده کړه، نوداسخته سوه په ښځی دفرعون باندی، خودایقین یې وو چی الله ﷻ به خپله وعده پوره کوی، نودی راوستی داموسی دځان سره کورته په دغه ورځ باندی اوالله ﷻ دی وساتی دهرقسم افاتو څخه ولی چی پرده باندی یې فیصله دغټ کارکړی وه، اودی یې منع کړی وو دهغه ظلم څخه چی دده پرقوم باندی به کیدل اودهغه جادو څخه چی دده په قوم باندی به کیدی. او ددغه ورځی راییسی په بنی اسرائیلو باندی هم ظلم اوستم کم سو ولی چی په دوی کی دفرعون متبنی وو چی دهغه ښځی ځان ته اسرائیلی ځوی کړی وو. کله چی داموسی ﷺ غټ سو وویل ښځی دفرعون دموسی ﷺ مورته: ماته وښییه ځوی زما نودی ورلره یوه ورځ په نیټه ورکړه چی په هغه ورځ به دی تالره کورته درځی، نوښځی دفرعون وویل خپل خزانچیانو ته اوخپلو نوکرانو ته اوخپلو محافظینو ته چی ټول به ده ته په دی ورځ باندی عطیی او تحفی ورکوی اودده به اکرام وکی، اودایې هم وویل چی زه گورم چی تاسی ده لره څه تحفی ورکوی اوزه به په تاسی باندی یوامین مقرووم چی ستاسی اکرام وگوری چی تاسی دده څه رکم اکرام کوی. نوکله چی دی داکرام او عزت سره دخپل کور څخه ووتی او دفرعون کورته ورلی. اودفرعون دښځی خواته ورلی نوهغو هم عزت اواکرام ورلره وکی اوډیره خوشحاله سوه دده په لیدو سره، اوبیادی ښځی دفرعون وویل چی زه به دی دفرعون خواته بوزم چی هغه یې هم اکرام او عزت وکی. نوکله چی دفرعون خواته ورلی نودهغه په غیږکی یې کښېنوی، نوموسی ﷺ ډیره ورڅخه وکښل اومزکی ته یې وغورځوی، نوپه دغه وخت کی دده سالارانو وویل چی آیاته نه وینی هغه څه چی وعده یې ورکړی الله ﷻ ابراهیم ﷺ ته؟ دوی داگمان وکی چی دی به هم دی لیری کوی اودده په ځای باندی به قبضه کوی، نودی فرعون په هغه حلالوونکو پسی کسان ولیږل چی راسی اودماشوم حلال کړی، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوراله ښځه فرعون ته په منډه، اوورته یې وویل چی په تا باندی څه سويدی چی داغلام تاماته هبه کړی دی اوبیایې حلالوی؟ نودی فرعون ورته وویل چی آیاته نه گوری چی دی پرما باندی ځان لوی گڼی اوپرما لوړ راخیژی؟ نودی ښځی دفرعون دی فرعون ته وویل چی څه ښانه کښېږده زما اوستاپه مینځ کی چی حق وپیژندل سی چی ته په حقه یې اوکه زه په حقه یم، راوپه دوی سکروتی اودوی ملغلری، او دا دواړه یې دده خواته ورنژدی کړی که چیری ده فرق کولی سواي دملغلرو اودسکرو نو پته به

ولگيرې چې دى عقلمنددى او پوهيږي او كه چيرى يې فرق نه سواى كولى نومعلوم به سى چې دافرق نه سى كولى دسكرو اودملغلرو، نوكله يې چې دده خواته كښيښوولى نوده سكروته خوله وروږه نودى ښځى دفرعون ورتهوپ كړه اودسكرو څخه يې ليرى كى ددى بيرى دوجى چې ځان ونه سوزى، نوپه دغه وخت كى يې ورته وويل چې ته نه وينى چې دى تميز نسى كولاي؟ نوالله ﷺ دهغه مكر څخه وساتى كم چې ورلره دوى تياركړى وو، اوالله ﷺ پوره كونكى دى دخپلى وعدى. كله چې دى لوى سو اودسرو څخه وگرځيدى، نونه به وو يوفرعونى چې داسرائيلى سره به يې جنگ كوى يابه يې پرهغه باندې ظلم كوى نوده به ورڅخه خلاصوى اوخلگ به يې منع كول په هره طريقه دمنع كيدلو سره، دغه ركم يوه ورځ موسى ﷺ روان وو چې ديواسرائيلى اوفرعونى په خپلو كى جگړه وه. نودى اسرائيلى مدد وغوښتى دموسى څخه په مقابل دفرعونى كى، نوموسى ﷺ ته درد ورلى اودا فرعونى ووهى اومرېې كى اودوى نه وه ليدلى مگريو الله اوهغه اسرائيلى كم چې يې ساتلى وو، نوموسى ﷺ وويل په دغه وخت كى چې فرعونى يې مړكى: قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ، اوبيايې وويل: قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (١٦) قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ (١٧) فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، نوفرعون خبر كړل سو چې په اسراييلو كى يوه سړى مړى وكى زموږ څخه نوموړته خپل حق واخله اوهغوى ته رخصت مه وركوه اومعافى مه وركوه، كه څه هم بادشاه سره ددى چې دقوم ښه سړى وى دانه سى كولى چې څوك بى گناه اوبى ثبوته مړكى، نودى فرعون وويل چې ماته خبراكړه دهغه سړى په باره كى چې هغه داقتل كړى دى نوزه به تاسى سه ستاسى حق واخلم. نوپه دغه دوران كى دوى گرځيده اوڅوك شاهد يې نسواى پيدا كولى، نوپه صبا باندې موسى ﷺ گورى چې هم هغه اسرائيلى دبل فرعونى سره لگيادى جنگ كوى، نوبيا دغه اسرائيلى طلب دمدد وكى دموسى ﷺ څخه په باره دهغه فرعونى كى، نوموسى ﷺ پښيमानه سو په هغه كار باندې اوغصه سو اسرائيلى ته او وى ويل چې څه يې وويل اورا مخ ته سو ورته په درد سره لكه څه ركم چې پرون ورځ درديدلى وو په دى فرعونى پسى نودا اسرائيلى وبيريدى وروسته ددى قول دموسى ﷺ څخه چې ورته يې وويل: إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ، نودبيري دوجى څخه يې داخيال رالى چې دى په ده پسى راروان دى نوورته يې وويل: يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ، اودا خبره يې ورته ددى وجى څخه وكړه چې دى بيريدى چې دى په ده پسى راروان دى اوحال داوو چې دى په فرعونى پسى روان وو چې هغه مړكى. اودا فرعونى ورلى دفرعون خواته اوورته يې داخبره ورسوله چې هغه پرونى قتل موسى ﷺ كړى وو. نوفرعون هغه حلالوونكى كسان وروليبېل دموسى ﷺ

پسی چی حلال یې کړی، نوراویې لیرېل مشران سالاران دفرعون چی په هغه خپل هیئت باندی روان وه اوموسی علیه السلام یې لټوی، نوپه دغه حال کی یوسړی رالی په لنډه لاره موسی علیه السلام ته اوخبريې ورکی چی ستا دقتل دپاره خلگ راوتلی دی. نودا دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نوووتی موسی علیه السلام دمدين خوا ته چی ددی خخه یې مخکی هیخکله مصیبتونه نه وه لیدلی اونه ده ته دلاری علم وو چی دالاره کمی خوا ته تللی ده مگر داچی دالله جل جلاله خخه یې امید ساتی دخیر اونیک گمان یې په زړه کی وو، ولی چی ده په هغه وخت کی ویلی دی: **عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ**، یعنی ددی وجی خخه یې داخپلی بزې اوپسونه بند کړی وه. نوموسی علیه السلام دوی ته وویل چی (مَا خَطْبُكُمَا) تاسی ته خه تکلیف دی آیادی خلگو منع کړی یاست؟ نودوی دواړو ورته وویل چی زموږ وس اوطاقت نسته چی موږ ددی قوم سره یو خای خپل حیوانان اوبه کړو لیکن داچی ددوی خخه خومره فضول اوبه پاته سی نوپه هغه باندی موږ خپل پسونه اوبوو. نودی موسی علیه السلام دوی ته اوبه ورکړی چی دوی هم اوبه سی اوپسونه یې هم اوبه کړه اودوی بیرته ولاړه، اوموسی علیه السلام هم ولاړی اودیوی درختی لاندی سایي ته کښېنستی، اووی فرمایل: **رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَتَيْتُ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ**، اوپلار یې حیران سو ددوی وختی راتگ ته اودوی ته یې وویل چی نن خه رکم وختی رالاست نودوی دواړو ورته دموسی علیه السلام خبرورکی چی هغه ورسره دامدد وکی، نودی یوی ته پلار وویل چی ورسه اودا موسی علیه السلام راوله، نودا ولاړه اوموسی علیه السلام یې راوستی. نوکله چی ورسره ددی انجونو پلار خبری وکړی نوورته یې وویل: **لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ**، نسته فرعون لره په دی خای کی سلطنت اونه خه کارلری هغه دلته اونه یوموږ دهغه په مملکت کی، نوپه دی دواړوکی یوی وویل: **يَا أَبْتَ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ**، نوده لره غیرت ورلی ددی انجلی په خبره باندی اوورته یې وویل چی تاته خه پته ولگیده چی داقوی سړی دی اودده امانت داری دغه خخه تامعلومه کړه؟ نودی لور خپل پلارته وویل چی مانه دی لیدلی په سولاغه لوړولو کی دده خخه مضبوط سړی، اوهرخه چی امانت داری دده نودا ده چی ده ماته وکتل کله چی زه دده خواته ورلم نوخنکه چی ورته پته ولگیده چی زه زنانه یم نوسریې ټیټ کی تردی چی ماورته ستاخبر ورسوی، اوبیایي ماته وویل چی زما خخه شاته راخه اوماته لاره بنیه، نوده داکار نه دی کړی مگردامانت داری نښه یې ده، نوپلار یې ددی خبری تصدیق وکی اوخوشحاله سو، اودغه گمان یې پر وکی چی دهغه لور ورته بیان کی. نوددی انجلی پلار ورته وویل آیاستا خوښه ده داخبره اوته په راضی یې چی: **أَنْ أُكْحِكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ**

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ، نوده ورسره داخبره ومنله، نواته کاله پرده باندی واجب وه اودوه کاله دده اختیاروو، نوالله ﷺ په ده باندی لس کاله پوره کړه. سعید ویلی دی چی زماسره یوسړی دنصرانیانو ولیدل چی هغه عالم دهغوی وو نوزما څخه یې پوښتنه وکړه چی: آیا تاته پته سته چی موسیٰ ﷺ کمه نیټه اووعده پوره کړی وه؟ ماورته وویل چی نه ماته پته نسته، اوحال داوو چی په دغه ورځ ماته ددی خبری علم نه وو. نوما دابن عباسؓ سره ولیده نوماورته داخبره وکړه نوهغه راته په جواب کی وویل، تاته پته نسته چی اته کاله په نبی دالله یعنی په موسیٰ ﷺ باندی واجب وه اوتاته پته ده چی نبی دالله ﷺ کله هم په یوه شی کی نقصان اوکمی نه راوولی؟ اوتاته پته سته چی الله ﷻ په موسیٰ ﷺ باندی هغه موده پوره کوله کم چی دموسیٰ ﷺ په اختیارکی وه. پس ده لس کاله تیرکړی دی. نوما ولیده ددغه نصرانی سره اوخبر می ورکی، نوماته یې وویل چی داخبر تاته چی چا درکړی دی هغه ستا څخه ډیر پوه دی په دی باره کی، نوماورته وویل چی بالکل په دی کی هیڅ شک نسته چی هغه زما څخه په دی اعتبار ښه دی. نوکله چی موسیٰ ﷺ روان سو نو مختلفی واقعاتی داور اولکړی اودلاس په مینځ دسفرکی رالی دکمو څخه چی ته خبریې اوپه قرآن کی ذکرسوی دی. نوده شکایت وکی الله ﷻ ته دغه قتل په باره کی چی ده کړی وو اودهغه دبیری شکایت یې وکی اودخپل دژبی شکایت یې وکی چی فصاحت په کی دومره نه وو، ولی چی دده په ژبه کی فرق وو چی دهغه دوجی دی به په ډیرو خبرو کی بندیږی، اودالله ﷻ څخه یې داسوال وکی چی دده ورورهارون ﷺ ورسره په طور دمدمدگار ولیږی، چی دده په ځای به خبری کوی هغه څه چی دده په کی فصاحت نه وو نوالله ﷻ ورلره داسوال هم قبول کی اوهارون ﷺ یې ورسره ملگری کی، اووحی وکړی الله ﷻ هارون ﷺ ته چی دده سره دی وویښی نوموسیٰ ﷺ دهارون ﷺ سره ولیدل تردی چی دوی دواړه فرعون ته مخامخ سوه، اودهغه دروازی ته ولاړ وه په داسی حال کی چی دوی ته اجازه نه وه ورکول سوی دنتوتلو، بیا وروسته دوی ته اجازه ورکول سوه نودوی دواړو وویل (انا رسول ربك) نودی فرعون ورته وویل (فمن ربكما) نوده ورته خبر ورکوی په هغه څه چی تا ته په قرآن کی ذکرسوی دی، نودی فرعون ورته وویل چی موږ داغواړو چی ته په الله ﷻ باندی ایمان راوړی اوبنی اسرائیل زموږ سره پریږدی، نوده انکاروکی او وی ویل: بَايَةَ فَأَتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۰۶) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ، یعنی داسی اژدها ورڅخه جوړه سوه چی خوله یې خلاصه کړی وه اودفرعون خواته روانه وه، نوکله چی فرعون داولیده نودخپل تخت څخه یې ټوپ کړه اودموسیٰ ﷺ څخه یې طلب دممد وکی چی دا ورڅخه لیری کړی نوموسیٰ ﷺ داورڅخه لیری کړه اوبیایې خپل لاس راوايستی دجیب څخه نوټولو ولیدی

چې بریښیدي اوډیره تیزه رڼا په کی وه، اوبیایي لاس په جیب کی دننه کی نوبیرته په هغه خپل حال کی سو. نوپه دغه وخت کی ورته سالارانو اشاره وکړه اووی ویل: قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى (سورة طه ۲۳) یعنی هغه ملک چې دوی په کی اوسیدله، اودوی انکار وکی موسی عليه السلام ته دورکولو دیوشی چې هغه یې طلب کوی، اودې سالارانو ورته وویل چې ته راټول کړه جادوگران اومداریان ولی چې داستاپه مزکه کی ږیردی، ددی دپاره چې ددوی پردی جادو باندی ستاجادو کامیابه سی. نودی فرعون هرښارته خلک ولیږل چې جادوگران راټول کی، نوکله چې داجادوگران راټول سوه نوپوښتنه یې وکړه دفرعون څخه چې دوی په څه سره جادو کوی نو جواب ورته ورکول سو چې په مارانو سره. نودوی وویل چې نسته په مزکه باندی هیڅ څوک چې هغه په مارانو یاپه لکړو یاپه رسیو باندی جادوکوی مگر هم داموږ یو نوزموږ دپاره به څه بدله وی چې موږ کامیاب سو؟ نوورته یې وویل چې تاسی به زماپه نژدی کسانوکی شمارل کیږی اوزما خاص کسان به یاست، اوزه تاسی ته جوړوم هغه څه چې تاسی یې غواړی، نو نیټه یې ورسره کښیښووله: يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى، سعیدواپی چې ماته ابن عباس ویلی دی چې یوم الزینة هغه ورځ ده چې الله جل جلاله حق دموسی عليه السلام ښکاره کړی وو په فرعون باندی اودساحرانو یوه عاشوراء وه، کله چې دوی راټول سوه په میدان کی نوبعضو خلکو بعضو ته وویل چې څی څو اوددی کارتماشه ووینو: لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ مراد ددوی په دی قول سره موسی اوهارون عليه السلام وه په طور داستهزاء یې داخبره کوله، نو دوی وویل چې ای موسی، دایې په هغه وخت کی ورته وویل چې دوی خپل اسباب پوره تیار کړی وه: لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، نودی موسی عليه السلام ورته وویل چې اول یې تاسی وغورزوی خپل اسباب کم چې تاسی تیار کړی دی: فَأَلْفُوا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَهُمْ وَقَالُوا بَعْزَةٌ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، موسی عليه السلام په خپل نفس کی لږبیره محسوس کړه، الله جل جلاله ورته وحی وکړی چې (أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ) کله چې ده خپله لکړه وغورزوله نودهغه څخه غټ اژدها جوړسو نودالکړه پسی سوه په دی رسیوپیسی چې خوړل یې اوتول لکړی اوتناونه یې وخوړل تردی چې یوهم پاته نه سو. کله چې جادوگرانوته پته ولگیده: نووی ویل چې که داجادو وای نودا زموږ جادوبه یې نه وای ختم کړی، لیکن دا امردی دالله جل جلاله دطرفه، موږ ایمان راوړی دی په رب دموسی عليه السلام باندی اوپه هغه څه چې موسی عليه السلام دځان سره راوړی دی، اوموږ توبه گار کیږو الله جل جلاله ته چې موږ ته الله جل جلاله معافی وکی. نوماته کړه الله جل جلاله دفرعون ملا اودده دسالارانو اوحق یې ښکاره کی: وَبَطَلَ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۸) فَغَلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا

صَاغِرِينَ: اود فرعون ښځه وه چې دعا يې غوښته دالله ﷻ دنصرت اومدد دموسى ؑ سره پر فرعون باندې اودهغه پر ډلې باندې، اوددې غم اوخفگان په موسى ﷺ باندې وو، کله چې اوږده کړه فرعون خپل ضلالت اوگمراهي اودخپلې وعدې څخه يې خلاف ورزي وکړه، اودا يې وويل چې آيا ستارب کولى سى چې ددې کار څخه ماسوابل کار وکړي نوالله ﷻ هر قسم عذابونه پراوښته چې چنگېښي وې اوسپړې اوويني اوملخان اوداسې نور شيان يې ورته په طور دعذاب باندې مقرر کړي وه. ددې هرمشکل اوعذاب څخه به يې موسى ﷺ ته گيله کوله اوهغه به ورته دعا غوښتله نوالله ﷻ به ورڅخه هغه عذاب ليري کي بيا به يې خلاف کوي دخپلې خبرې، تردې چې موسى ﷺ ته الله ﷻ امر وکړي په وتلو سره ددې ځاي څخه سره دخپل قوم، نودخپل قوم سره دشپې ووتل، کله چې صبا سو نوفرعون وليدې چې دوى وتلى دى، نوپه هرخوا يې خلک وليدل اوپه خپله دغټ لښکر سره ووتى اوالله ﷻ سمندر ته وحى وکړې: چې کله زما بنده موسى ﷺ تاووهي نوته دوولس لاري سه، ددې دپاره چې موسى ﷺ اودهغه قوم تيرسي هغه بلې خوا ته، اوبيا راټول سه پرفرعون اودهغه په لښکر باندې. نوموسى ﷺ څخه هيرسوه دسمندر وهل په لکړه کله چې دسمندر خواته ورسیده اودده په زړه کې دا بیره وه چې که زه دا چيرى ووهم اودا غافل وي نو دالله ﷻ معصيت اونا فرمانى به وسى. کله چې هغه نورهم رانژدې سوه نودوى وويل: فَلَمَّا تَرَأَى الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ، وکړه هغه څه چې امر درته کوي په هغه باندې رب ستاولي چې ستارب دروغ نه وايي نودى موسى ﷺ وويل چې ماته امر کړى وو رب زما چې ته کله دسمندر خواته ورسپړې نوسمندر ووهه نودابه دوولس ځايه جلاسي تردې چې تاسي تيرسي، اوبيا يې ددې څخه وروسته راياده کړه لکړه نوده ووهي سمندر په هغه وخت کې کله چې دوى ته اول سپرى دلښکر دفرعون څخه راورسيدى اونژدې سو، نوسمندر وچاودى اوموسى ﷺ اودده قوم په کې تيرسوه، دوى ټول دسمندر څخه ووتل اوفرعون اودهغه لښکر ټول دى سمندر ته دننه سوه، نوداسمندر پراټول سو، نوکله چې دوى تيرسوه نو دموسى ﷺ ملگرو وويل چې موږ په دې خبره باندې بيريزو چې فرعون به نه وي مړسوى اوموږ دانه منو چې فرعون به مړسوى وي، نوموسى ﷺ دعا وغوښته دالله ﷻ څخه چې دفرعون بدن دوى ته وښيي چې ددوى يقين راسى چې هغه مړدى، نوالله ﷻ ورلره بدن دباندې راوايستی تردې چې ددوى يقين وسو چې دامړسوى دى، بيا دوى تيرسوه پريو قوم باندې چې هغوى عبادت دبتانو کوي: قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، تاسي وليدل دعبرت کارونه او وامو وريدل هغه څه چې داوريډلو لائق وه، اوداهم تيرسوه، تردې چې موسى ﷺ روان وو

دالله ﷺ ملاقات ته اوخپل قوم ته يې وويل چې دهارون عليه السلام تابعداري وکړي، اودوی ته يې نيټه دديرشو ورځوورکړې وه چې په دې کې به دې بيرته راځي، اوده په دې ديرشو ورځو کې دشيپې اوورځي روژه نيولې وه، نوده بده وگڼله چې ده دالله ﷺ سره خبرې کولې اودده دخلي څخه دلورې بوی ځي، نوڅه خوراک يې وکړي دمزکي څخه چې دده دخلي خوند ورسره بدل سي، نوکله چې دې الله ﷺ ته رالي نوالله ﷺ ورته وفرمايل چې ولي دې افطار وکړي؟ يعنې روژه دې ولي ماته کړه. اوحال داوو چې الله ﷺ دهرڅه څخه خبروو. اوورته يې وفرمايل چې اي موسی عليه السلام تاته پته نسته چې دروژه دارسې دخولي بدبوی زماپه نزد باندې دمشکو دبوی څخه ښه دي، بيرته ولاړسه اولس ورځي نوري ونيسه اوماته راسه، نو وکړه موسی عليه السلام هغه څه چې ورته امرسوی وو. نوکله چې قوم وليدې چې موسی عليه السلام بيرته رالي نوپه دوی کې بدې راله، اوهارون عليه السلام دوی ته خطاب وکړي اودوی ته يې وويل چې تاسي ته پته ده چې تاسي دمصر څخه راغلي ياست اوستاسي سره دفرعونيانو ډير سامانونه اوامانتونه دي اوداهم تاسي ته پته ده چې موږ بيرته مصرته نه ځو اودغه سامانونه اوامانتونه زموږ دپاره جائزه دي، نوټولو ته يې امر وکړ چې داټول سامانونه او امانتونه راټول کړي اوددې دپاره يې يوکنده جوړه کړي اوپه هغه کې يې ټول راجمع کړه او اوريې ورباندې ولگوي اوټول يې وسوزل، اودايې وويل چې دانه زموږ دپاره دي اونه دهغو دپاره دي. او وو سامري ديوقوم څخه وو چې هغوی به عبادت دغوايي کوي، چې دوی گاونډيان وه دبنی اسرائيل خواته، خودبنی اسرائيلو څخه نه وه نودې دموسى عليه السلام سره يوځای وتلي وو کله چې موسی عليه السلام دمصر څخه روان سو نودې ورسره هم روان سو، نوده دجبريل عليه السلام دپښو خاوري راواخستې او هغه يې دځان سره وساتلي نوهارون عليه السلام ورته وويل چې داڅه دي داوغورځوه نوده وويل چې نه! دادهغه سړي دقدمونو خاوره ده دکم په واسطې چې تاسي دسمندر څخه راتيرسوي ياست بيادي سامري هارون عليه السلام ته وويل چې دابه زه هله غورځوم چې ته دعاوکړې دي خاوري ته چې ددې څخه داسې شي جوړسي چې زه يې غواړم نوهارون عليه السلام ورلره دعاوکړه نوده وغوښتل چې ددې څخه گيلگي جوړسي نو ده هرقسم وسپنه اوسره زر راټول کړه نوالله ﷺ ورڅخه گيلگي جوړکړې چې په کې روح نه وو، ابن عباس وايي چې روح په کې نه وو زمادي قسم وي په الله ﷺ باندې، خوداسې به وو چې دده په خوله کې به هواء دننه کيده اودشا دخوا څخه به راوتل نواواز به يې کوي، نوبنی اسرائيل دوی ډلي سوه يوي ډلي ويل چې داڅه دي اي سامري آيا تاته پته سته؟ نو سامري ورته وويل چې داستاسي رب دي، خودموسى عليه السلام څخه لاره غلطه سويده. اوبلي ډلي وويل چې موږ نه ددې تصديق کوو اونه يې تکذيب کوو تردې چې موږ ته موسی عليه السلام

راسی، که چیری دازموږ رب وو نوپه کتلو سره به یې موږ تابعداری وکو اوکه دازموږ رب نه وو نوموږ دموسی عليه السلام اتباع کوو. اوبلی ډلی وویل چی دادشیطان کاردی دانه دی زموږ رب اونه موږپه دی باندی یقین کوو اویوی ډلی په کی تصدیق دسامری وکی چی داصحیح خبره ده چی دازموږ رب دی، هارون عليه السلام وویل: يٰقَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ، (سورة طه ۹۰) دانه دی رب ستاسی بلکی ستاسی رب هغه ذات دی چی رحمن ذات دی نودوی وویل چی څه چل و سو په موسی عليه السلام باندی چی زموږ سره یې وعده وکړه ددیرشو ورځو او بیایې خلاف وکی دخپلی خبری؟ داخلویښت ورځی هم تیری سوی نو هغه کم عقلانو وویل چی موسی عليه السلام غلط سوی دی چی خپل رب لتهوی، کله چی موسی عليه السلام دخپل رب سره ولیدل او خبری یې ورسره وکړی اوڅه چی یې ورته وویل هغه یې ورته وویل: اوبیا خپل قوم ته رالی: وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ اِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ اَسْفًا، اوورته یې وویل چی تاسی څه اوریدلی دی دهغه څه څخه چی په قرآن کریم کی دی: وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ اِلَيْهِ، او هغه څه توتی چی ورسره وی چی تورات پر لیکل سوی وو هغه یې ددرد څخه وغورزولی، اوسامری ته یې مخ راواړوی اوورته یې وویل چی تادا کارولی وکی؟ نودی سامری ورته وویل چی ما دجبریل عليه السلام دپښی خاوره راواخیسته، اوپه گل کی می واچول اودا خبره په ماباندی ږنده سوه نومایې عبادت شروع کی: فَتَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي (۹۶) قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا، نوبنی اسرائیلو وویل چی داخو فتنه وه او هغه کسانو چی دهارون عليه السلام خبره یې منلی وه هغه ډیر خوشحاله سوه او هغه کسانو چی دگیلگی عبادت یې کړی وو هغوی موسی عليه السلام ته راټول سوه اووی ویل چی خپل رب ته زموږ دپاره دعاوغواړه چی لاره دتوبی خلاصه کړی چی موږ توبه وکارو، نوموسی عليه السلام دخپل قوم څخه او یا کسان خوښ کړه هغه کسان چی دگیلگی په عبادت کی شریک سوی نه وه اودځان سره یې بوتله ملاقات درب العزت ته چی دوی لره معافی وغواړی. نوحیا وکړه نبی دالله جل جلاله څخه په کړی کار دخپل قوم باندی نو وې ویل: رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا اوپه دوی کی داسی کسان وه چی دگیلگی محبت یې زړه ته کښته سوی وو نوددی وچی څخه پر مزکه ومښته، نووی فرمایل: وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶) الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ، (سورة الاعراف ۱۶۲ ۱۶۷) نووی ویل: ای ربه زمازه راغلی یم تاته دخپل قوم دپاره مغفرت غواړم، همداسی ددوی داکارهم تیرسو اوبیاپه کی دقاتل اومقتول

قصه مينځ ته سوه اوپه هغه کي دوی دالله ﷺ څخه دخپل مشکل پوښتنه وکړه نوالله ﷺ دوی ته په حالولو دغوا باندی امر وکړی نو دوی وکړه څه چی به ورته الله ﷺ امر وکړی، تردی چی الله ﷺ قاتل او مقتول دواړو ته بخښنه وکړه پیاموسی ﷺ دخپل قوم سره دبیت المقدس خوا ته متوجه سوه، او هغه ټوټی چی تورات پر لیکل سوی وو هغه یې رالوړی کړی وروسته ددرد سپیدلو څخه، اودوی ته امر وکړه دوظائفو چی داووا یاست نو پر دوی باندی داگرانې سوه نودوی انکار وکړی چی موږ دانه سو ویلی نوالله ﷺ غر پر رالوړ کی په شان دسایې نو دوی خپل کتابونه په راسته لاسونوکی ونيول اوپه چپه سترگه یې غره ته کتل، اودومره دوی ته ورژدی سو چی دوی وبیریده چی دابه اوس راباندی راولوړیږی اوبیادوی روان سوه دمقدسی مزیکی خوا ته نودوی په لاره کی داسی قوم ولیدی چی ډیر ظالمان وه او ډیری اوږدی او غټی تنی یې وی، نودوی وویل: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنُذْخِلُهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ، یعنی په دی کی ډیر طاقتور خلک دی اوزموږ په دوی باندی طاقت نسته اوموږ دی علاقی ته نه دننه کیږو تردی چی دوی ورڅخه راووځی: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ، ویل سوی دی یزید ته چی هم داسی ویل سوی دی؟ نوهغوی وویل چی هو، دادوه کسان دهغه ظالمانو دقوم څخه وه، چی دوی په موسی ﷺ باندی ایمان راوړی وو اودوی ته دباندی راوتلی وو، نودوی وویل موسی ﷺ ته چی موږ ته دخپل قوم پته سته تاسی دهغوی دغټ والی دجسمونو څخه بیرېږی اوحال دادی چی دهغو سره زړونه نسته او ډیر بیریدونکی قوم دی، نوتاسی په هغه باندی چی څه رکم داخل سی نو تاسی به کامیاب او غالبه سی پر هغوباندی اوبعضو ویلی دی چی دادوه کسان دقوم دموسی ﷺ څخه وه. نو وویل هغه کسانو چی بیریده دبنی اسرائیلو څخه: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنُذْخِلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، (سورة المائدة \ ۲۴) نوموسی ﷺ یې په دی خبری باندی غصه کی نوپه دوی باندی یې دغضب دعا وکړه اوفاسقان یې ورته وویل اوددی څخه یې مخکی په دوی باندی دعا وکړه اوحال داوو چی دوی مخکی هم څو څو واره داسی گناهونه اونا فرمانیانی وکړی، نوپردوی باندی الله ﷺ حرام کړه هرڅه تر څلویښتو کالو پوری چی دوی په مزکه کی داسی ژوند تیروی چی یوه ورځ به یې دبلی ورځ څخه سخته وه بیاپه دوی باندی الله ﷺ په مقام دتیهه کی وریځ راوسته اوپه دوی باندی یې خواږه خوراکونه اومړغونی نازل کړه اوداسی کپړی یې ورواغوستی چی نه به خیرینیدلی اونه به ورستیدلی، اوددوی خواته یوه ډبره وه چی موسی ﷺ ته الله ﷺ امر وکړی چی دا وواهه په لکړه نودهغه څخه ورته الله ﷺ اوبه روانی کړی چی هغه دولس چینی وی، په هرخواکی دری دری چینی روانی وی، اوهری یوی ډلی ته دخپل ځان چینه معلومه وه،

نو کله چی دوی دهغه ځای څخه تله نوهغه چینه چی دوی ورڅخه اوبه چنبلی هغه په هغه خپل ځای کی وه په کم ځای کی چی مخکی وه. (۱)

جوړول دقبة الزمان

اهل کتاب وايي چی: الله ﷻ امروکی موسیٰ ﷺ ته په جوړولو دقبي (گنبد) باندی دیو قسم لرگی څخه چی شمشاز ورته ویل کیږی اودڅرمنو دچارپایانو څخه اودوریښتانو دپسونو څخه، اوددی په ښائسته کولو سره په ورینمو باندی اوبه سرو زرو باندی اوبه سپینو زرو په داسی طریقو سره چی داهل کتابو په نزد ذکرسوی دی اوبه هغه کی لس سایي وی چی دهریوې اوږدوالی (۲۸) لویشتی وو اوپلنوالی یې (۴) لویشتی وو اوددی څلور دروازی وی اوطنابونه یې وو چی په ورینمو ښائسته سوی وه زنځیر چی رنگ سوی وو اوددی په هریوه کوټه کی دوی دروازی وی اونوری هم ډیری دروازی وی، اودوی به تابوت هم ددی شمشاز لرگی څخه جوړوی چی اوږدوالی به یې دوه نیم گزه اوپلن والی یې دوه گزه اولوړ والی یې یونیم گز وو، اودابه ښائسته سوی وو دباندی اودننه په سرو زرو باندی اوڅلور حلقی به یې وی په څلورو کونجیانوکی دسرو زرو څخه اودارکم ددوی دسترخوانونه او لوبنی اومنارې اوداسی نور شیان داتول به ددوی دسرو زرو اوورینمو اودسپینو زرو وه چی داپه (بصلیل) کی جوړسوی وه. اوددی قبی بنیاد په اوله ورځ ددوی دکال باندی ایښول سوی وو چی هغه موسم دیسرلی وو اونصب کی دوی تابوت دشهدات هم په دغه ورځ باندی، اوداهغه دی چی په قرآن کریم کی ذکرسوی دی: إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ، اودوی دالند ایت په خپلو کتابونوکی ډیر اوږدکړی دی، اوبه دوی کی ددوی احکام اوشریعتونه اوصفت دقربانی ددوی اودهغه کیفیت ذکردي، اوداپه کی هم ذکردي چی داقبة الزمان ددوی دعبادت گیلگی دهغه څخه مخکی موجود وو چی دامخکی ددی څخه سوی وو چی دوی بیت المقدس ته راسی، اوداوو ددوی دپاره په شان دکعبی چی دوی به په کی عبادتونه اولمنځونه کول، اوددی په ذریعه به یې قربت حاصلوی اوموسیٰ ﷺ به چی کله ددوی خواته په دغه ځای کی راننوتی نودوی ټول به ورته مخ ته دریده اوبه دغه وخت کی به دوریځی ستنی راکښته کیدلی نودوی ټول به په سجده باندی ورته پریوتل اوموسیٰ ﷺ به ددی وریځی په ستنو کی دالله ﷻ سره خبری کولی چی داپه شکل

(۱). دا الهی شمی ذکرکړی دی په المجمع کی (۲/۲۷۷) مرفوع کړی دی ابن عباس داحديث رسول الله ﷺ ته اوزما په نزد ددی تصدیق یې هم کړی دی چی معاویه داحديث دابن عباس څخه اوریدلی دی اویایې منکره کړی دی په هغه باندی.

دنور باندی وو، هغه ستنی دوریخی، چی الله ﷺ به ده ته امرکوی اومنع به یې فرمایل دبعضو شیانو څخه، اودی به دتابوت خواته ولاړ وو دخاموشی په حالت کی (دا داسی تابوت وو چی په دی کی دبنی اسرائیلو لوظونه پراته وه اوعهدنامی ددوی وی). نوکله به چی خطاب پوره سو نوبیابه موسی ﷺ دوی ته دالله ﷻ اوامر اونواهی بیانول اوکله چی به دوی دڅه په باره کی فیصله کوله اوددوی سره به څه نه وه دفیصلی دپاره چی کم طرف ته فیصله وکی نوقبة الزمان ته به راله اوهلته به دتابوت سره ودريده په خاموشی سره نو دحکم فیصله به ورلره وسوه، اوداکار ددوی دپاره په هغه زمانه کی جائز وو او ددوی شریعت هم داوو، مراد استعمال دسروزرو او دورینمو دی یعنی دا ددوی دپاره په دغه زمانه کی استعمالول جائز وه چی خپل عبادتگاهانی اودلمونځونو ځایونه په دی شیانو سره بنائسته کړی، هرڅه چی زموږ دپاره دی په شریعت کی نوداشی جائز نه دی، بلکی موږ منع سوی یو دنبائسته کولو دجماعتونو څخه، ددی وجی چی لمونځ کونکی په دی سره مشغول نه سی دخپل لمونځ څخه، لکه څه رکم چی عمر ﷺ ویلی دی کله چی دبنی ﷺ په جماعت کی پراخوالی کیدی، نوهغه کسانو ته چی یې ددی ابادی سپارلی وه هغوی ته یې وویل چی داسی یې جوړ کړه چی دخلگو ضرورت په پوره کیږی اولمونځ په کی اداء کوی، اوخبردار چی سور یاثر یې نه کړی، کنې خلگ به په فتنه کی واچوی، اوابن عباس ویلی دی: تاسی دامه بنائسته کوی دیهودو اودنصارۍ دعبادتگاهانو په شان. نودا دوجی دعزت اوداکرام نه دی، ولی چی دا امت دمخکنی امت سره مشابه نه دی، ولی چی الله ﷻ ددی امت ټول کارونه اوغت مقصدونه په لمانځه کی راټول کړی دی چی په دی لمانځه کی الله ﷻ ته متوجه سی اودالله ﷻ څخه طلب دخپلو حاجتونو وکی، اولیری ساتی په لمانځه کی خپل فکر اوخیالات دنورو خواوو څخه چی هغه غیر مقصودی کارونه دی اوخیالات دی. اوداقبة الزمان ددی بنی اسرائیلو سره په مقام تیبه کی وه، چی دوی به ددی خوا ته لمونځونه کول اودا ددوی قبله وه اوددوی کعبه وه، اوددوی امام موسی کلیم الله وو او ورپسی هارون ﷺ وو، کله چی هارون ﷺ وفات سو نودده بچیانوته دهغه دپلار کار وسپارل سو، اوهغوی په دغه کار باندی روان دی ترن ورځه پوری. اودنبوت په پایه باندی وروسته دموسی ﷺ څخه یوشع بن نون ﷺ قائم سو، اودا هغه سړی دی چی دابنی اسرائیل یې بیت المقدس ته داخل کړی وه. مقصود داچی کله ددوی په بیت المقدس باندی قبضه مضبوطه سوه نودوی هغه قبه په بیت المقدس کی په یوی ډبری باندی ولگوله اوبیابه یې هغه ته عبادت کوی اودهغه خوا ته به یې لمونځونه کوله، نوددی وجی دټولو انبیاوو قبله وروسته ددغه زمانی څخه هم داوه، اونی ﷺ هم دغه خوا ته مخکی دهجرت

څخه لمونځ کوي اودلمانځه امرورته وسو چي دبيت المقدس خوا ته لمونځ کوي نولمونځ يې وکي دغه خوا ته (۱۶) مياشتي. اوويل سوي دي چي (۱۷) مياشتي يې دبيت المقدس خوا ته لمونځونه کړي دي. بيا وروسته دهغه څخه قبله بدله سوه دخانه کعبې خوا ته چي هغه قبله دابراهيم عليه السلام وه، دکعبې خواته تحويل او اوښتل په شعبان کي سوي وه په دوهم کال باندې دمازديگردلمانځه په وخت کي. اوويل سوي دي چي دماپښين دلمانځه په وخت کي، لکه څه رکم چي موږ ددي ذکرپه تفسير کي ددي قول دالله جل جلاله سره کړي دي: سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَاهُمُ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۴۲) وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّءُوفٌ رَحِيمٌ (۱۴۳) قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (سورة البقره ۱۴۲/۱۴۴).

قصه دقارون دموسی عليه السلام سره

په قرآن کریم کي الله جل جلاله فرمایلي دي: إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶) وَابْتَغَ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (۷۷) قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (۷۸) فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (۷۹) وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ (۸۰) فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ (۸۱) وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَآئُ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْ لَا أَنْ مِنَ اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بَنَّا وَيَكَآئُهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (۸۲) تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (سورة القصص ۷۲/۸۳).

اعمش نقل کوي دمنهال بن عمر څخه دي دسعيدبن جبیر دي دابن عباس څخه دي وايي چي ويل سوي دي چي قارون دموسی عليه السلام داکازوي وو، همداسي ويلى دي ابراهيم النخعي

او عبدالله بن الحارث بن نوفل اوسماک بن حرب اوقتاده اومالك بن دينار اوابن جريج او ثقال زياته کړيده داخبره چي داقارون بن يصهب بن قاهث دی اوموسی عليه السلام بن عمران بن قاهث دی. ابن جرير وايي چي: داقول داکثرو علماوو دی چي دی دموسی عليه السلام داکا زوی وو، اورد کړي يې دی قول دابن اسحاق چي دی دموسی عليه السلام اکا وو. قتاده ویلي دی چي ده ته به منور ويل کیدی ولی چي ده به تورات په ښه اواز سره وایه، خوده منافقت وکي په شان دسامري، نودی هلاک کی دده ظلم اوکثرت دمال اودولت. شهر بن حوشب ویلي دی چي په خپلو کپړوکی يې یوه لويشت زیاتوالی کړی وو ددی دپاره چي دخپل قوم څخه ځان جلاکی په لوړ والی سره. اوالله ﷻ دده دمال دیروالی په قرآن کی ذکرکړی دی، تردی چي دده دخزانی چاپیانی به یوه مضبوط سړی نه سواي وړی، اوچا ویلي دی چي داجابیانی دخرمنو څخه جوړی سوی وی چي هغه به يې په (۶۰) خرو باندی بارولی. والله اعلم.

اوپه خپل قوم کی ورته خلگو نصیحتونه وکړه په دی قول سره (لَا تَفْرَحْ) یعنی ته خوشحالی مه کوه په دی باندی اوځان په نورو باندی لوړ مه ګڼه اوفخر مه په کوه: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶) وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ، دوی به ورته وویل چي ته خپل همت په دی کار باندی کوه چي ستادآخرت کور ښه سی اودالله ﷻ ثواب درته حاصل سی، ولی چي هغه ښه دی ددی دنیا څخه اوباقی پاته کیدونکی دی، اوددې سره: وَلَا تَنْسَ نَصِيكَ مِنَ الدُّنْيَا، یعنی خرخوه يې په ځان باندی اوفائده اخله ددغه مال څخه چي الله ﷻ تاله حلال ګرځولی دی: وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ، یعنی ته دخلگو سره احسان کوه لکه څه رکم چي ستاسره خالق ددغوخلگوکړی دی: وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ، اوته بدی مه کوه ددوی سره اوفسادمه کوه په مزکه کی، نوته به ددوی سره مقابله کوی په ضد دهغه څه چي تاته امرپه کول کيږي، نوالله ﷻ به ستا څخه هرڅه واخلي کم چي يې درکړی دی: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ، نودده جواب خپل قوم ته نه وو مګر داچي وی ویل: إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي، یعنی ده ویل چي زه محتاج نه یم ستاسی نصیحت اوریدو ته ولی چي دازما دخپل محنت ذریعه وه چي ماته دارا کول سوی دی، اودا ماته الله ﷻ زما علم دوجی راکړی دی اوزه ددی مستحق وم، اوکه چیری زه الله ﷻ ته ګران نه وای اودازما حق نه کیدی نوبیا به يې داماته نه راکولی. الله ﷻ دده په رد کی وفرمایل: أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ، یعنی موږ هلاک کړی دی مخکی ددی قارون څخه داسی امتونه چي ددی څخه مالداره وه اودده څخه مضبوط وه په سبب دهغوی دګناهونو اونا فرمانیانو نوکه چیری دده داوینا صحیح وای نومخکی به موږ چاته سزانه وای ورکړی: وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا

أُولَٰئِكَ بِأَلْفِي تُقَرَّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِيَّاكُمْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا، نُوَدِّدُ لَكَ دَلِيلَ دِي پِه صَحْتِ دَمَعْنِي هَغِه
 چي مودې وکړه پِه دِي قول دالله ﷺ کي: أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ (۵۵) نُسَارِعُ لَهُمْ
 فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ، اوهرڅه چي هغه معنی ده چي چاکړيده چي دده دکيمياء جوړولو
 طريقي زده وي اوبعضو ويلى دِي چي دده اسم اعظم زده ووچي ده به پِه هرڅه کي
 استعمالوي اوپه ټولو پيسو کي يې استعمالوي نوداخبره صحيح نه ده. ولي چي دابنا نه
 دِي پرحقيقت، اوهرڅه چي داسم اعظم خبره ده نودکافر دعا پِه اسم اعظم سره نه قبليري،
 اوقارون کافر وو پِه باطن کي اوپه ظاهر کي منافق وو اومودې داخبره په تفسيرکي واضح
 کړي ده. الله ﷻ فرمايې: فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ، ذکرکړي دِي اکثرو مفسرينو چي دِي را
 ووتې پِه ښائسته شکل کي، پِه ښه لباس کي چي ورسره کسان اوخادمان اوسپرلي وي. نو
 کله چي وليده دِي هغه کسانو چي ژوند ددنيا ورته ښه ښکاري چي کاشکي زموږ سره هم
 داسي مال اودولت وي اوارمان يې وکي دداسي مقام اوحسد يې وکي دهغه څه چي دده
 سره وو اوده اغوستي وه، کله چي ددوي داخبره علماوو اوصحيح عقل والاوو کسانو
 واوريډل نووي ويل دغو کسانو ته: وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا
 الصَّابِرُونَ، يعني ثواب اواجر هغه چي الله ﷻ يې ورکوي پِه آخرت کي هغه ښه دِي دده
 دښائست څخه اودده دولت څخه. الله ﷻ فرمايې: وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، يعني دانصیحت
 فائده نه ورکوي پِه دغه وخت کي چي ددنيا ښائست اوډول رانښکاره سوي وي مگر هغه
 کسانوته چي الله ﷻ ورته هدايت کړي وي اوزړه يې مضبوط ورساتلي وي، اودحق پِه اصل
 مراد باندې يې رسولي وي. او عقل کامل يې ورلره ورکړي وي پِه وخت درانښکاره کيدلو
 دشهو اتوکي. الله ﷻ فرمايې: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا
 كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ، کله چي ذکرکړه الله ﷻ دده راوتل پِه ډول اوپه ښائست کي خپل قوم ته
 اوپه فخر سره پِه خپل قوم باندې نووي ويل: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ، يعني مودې پرده او دده
 پرقصرونو باندې مزکه خيري کړه. لکه څه رکم چي پِه بخاري کي حديث ذکر سوي دِي
 دزهري څخه چي دِي نقل کوي دسالم څخه دِي دخپل پلار څخه اودي دښي ﷺ څخه چي
 فرمايلي يې دي: چي يوسړي وو چي خپل پرتوگ يې پرمخکه راکشوي پِه ځان پِه سي تر
 دِي چي الله ﷻ مزکه ورباندې خيري کړي نودي پکښي دننه روان وي ترقيامته دورځي
 پوري (۱) بيا روايت ذکرکړي دِي امام بخاري دحديث دجرير بن اسلم څخه چي ده نقل کړي

(۱). تخريج ددي بخاري کړي دِي په کتاب احاديث الانبياء کي، باب (۵۴) (۳۴۸۵) اوطراف ددي په (۵۷۹۰) کي
 ذکردي. اومسلم په کتاب اللباس والزينة کي، باب تحريم التبخر في المشي مع اعجاب بشيابه (۲۳۱۴). =

دی د سالم څخه دی نقل کوی دابی هریره عليه السلام څخه دی نقل کوی د نبی عليه السلام څخه هم په دی طریقې سره. اودارکم ذکرکړی دی داروایت ابن عباس اوالسدي: چی قارون یوی بدکاری بنځی ته پیسی ورکړی وی چی دادخلگو په منځ کی موسی عليه السلام ته ووايي: چی تازما سره داسی داسی کارکړی دی، نوویل سوی دی چی دی بنځی هم داسی ورته وویل دخلگو په منځ کی. نوموسی عليه السلام ددغه تهمت څخه بیره وکړه اوژر یې دوه رکعت له منځ وکړی، بیارالی دغی بنځی ته اوقسم یې ورکی چی په دی خبره باندی چا اماده کړی یې، اوچاپه دی کار پیسی رالیږلی یی، نودغی بنځی وویل چی ماته قارون ددی کار ویلی وه اوماته یې پیسی ددی خبری راکړی دی، نوبیا دغه بنځی توبه وکارل اومعافی یې وغوښته. نوپه دغه وخت کی موسی عليه السلام په سجده باندی پریوتی، اودالله جل جلاله څخه یې دعا طلب کړه په قارون باندی، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړه چی مامزکی ته ویلی دی چی هغه ستا تابعداری وکی اوستا اطاعت وکی، نوموسی عليه السلام دهغه مزکی ته امر وکی چی دی اودده قصر دننه کړه اودننه یې کړه په ځان کی، نودغه کارورسره وسو اوویل سوی دی چی قارون په خپل زینت اوبنائست اوسپرلی سره قوم ته راووتی اودموسی عليه السلام یومجلس ته ورلی چی په هغه ځای کی ده خلگو ته دآخرت یادانبت ورکوی نوکله چی دی رالی نوډیرو خلگو مخونه دموسی عليه السلام څخه دده خواته راواړول، نوموسی عليه السلام دی راوغوښتی اوورته یې وویل چی داکاردی ولی کړی دی؟ نووی ویل چی: ای موسی که ته زما څخه ښه یې په نبوت سره نوزه هم ستا څخه ښه یم په مال اودولت سره، اوکه ته غواړی نوموږ دواړه به دباندی ووزو اوزه به په تاپسی دالله جل جلاله څخه دعا وکړم اوته به په ماپسی. نودوی دواړه ووتل نوموسی عليه السلام ورته وویل چی: ته اول دعاکوی اوکه زه یې وکم، نوقارون وویل چی زه یې اول کوم قارون دالله جل جلاله څخه دموسی عليه السلام دهلکت دعا وغوښتله خوالله جل جلاله ورته قبوله نه کړه، نوموسی عليه السلام وویل چی زه اوس دعا وکم نوقارون ورته وویل چی هو، نوموسی عليه السلام وویل ای رب العزت نن ورځ مزکی ته امر وکړه چی زما اطاعت وکړی، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړی چی مادغه رکم کار وکی یعنی مزکه می ستا تابعداره کړه. نوموسی عليه السلام وفرمایل، ای مزکی ته یې دځان سره واخله. نودی یې راونیوی دځان سره صرف دقدمونو څخه، نوبیایې وفرمایل چی ای مزکی واخله دی دځان سره، نودپوندیو څخه یې راونیوی، اوهمداسی یې لږلږ دننه کوی، نوموسی عليه السلام وفرمایل چی اوس یې هغه خزانی اومالونه اوقصرونه دننه کړه نو دهرڅه سره یې په مزکه دننه کی تردی چی مزکه برابره سوه. اودارکم روایات ذکرسوی دی، قتاده ویلی دی، چی دی هره ورځ یویو وار مزکه نور ننباسی، تر اوومی مزکی پوری، اوډیرو مفسرینو

دلته اسرائيلي اقوال پيش کړي دي، خو هغه موږ نه ذکر کوو ولي چي ضرورت ورته نسته. اودا قول دالله ﷺ: فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ، نه وو دده دپاره څوک مدد کونکي اونه څوک خلاصونکي ماسوا دالله ﷺ څخه، او کله چي په ده باندې مزکه وڅيرل سوه نوهغه کسان چي دده دمرتبې ارمان يې په پروني ورځي کي کوي نوهغوي هم خوشحاله سوه اودالله ﷺ شکريې اداکي، هغه ذات چي دهرڅه تدبير دهغه په لاس کي دي، نوددي وجي دوي وويل: لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بَنَّا وَيَكَاثُهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ، اوپه لفظ د(ويکاښه) باندې موږ په تفسيرکي خبري کړي دي په وضاحت سره، اوقتاده ويلى دي چي ددي لفظ مطلب دادې چي اياته نه گوري. اودا قول دهغه په اعتبار سره ښه دي او غوره دي. بيا خبر ورکړي دي الله ﷺ چي (الدَّارُ الْآخِرَةُ) هغه کور دقراري دي او هغه کوردي چي څوک ددي ارمان کوي نوالله ﷺ وايي چي زه يې ورلره ورکوم. اوعزت به يې کول کيږي چاچي ددي دحرمت خيال وساتي اوداکور تيار سويدي دهغه چادپاره: لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ غُلُوفَ الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا، نوځان لوړگڼل داکبردي اوفخر نورو ته په سپک نظر سره کتل دي اوفساد اوبد عملي ده اوگناهونه دي. اوزياتي کول، دچامال بغير دحقه اخستل دي نوچاچي ددي کارونو څخه ځان وساتي نودهغه دپاره الله ﷺ په آخرت کي کور تيار کړي دي. اوبيا الله ﷺ وفرمايل (وَالْعَقِيبَةُ لِلْمُتَّقِينَ) اوقصه ددي قارون داوه مخکي دوتلو ددوي دمصر څخه، ولي چي داددي قول څخه معلوميږي: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ، ولي چي دلفظ څخه ددار، چي په معني سره دکوردي ښکاره معني يې آبادي ده، اوکيدي سي چي دتبه په ځاي کي داسي سوي وي، نوبيا به دکور څخه خيمي مرادسي ولي چي دوي په مقام دتبه کي مسافرو ه اوپه سفرکي څوک قصر نه جوړوي. اودارکم الله ﷺ دقارون بدې په نورو ځايونو دقرآن کریم هم بيان کړيده، لکه څه رکم چي الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (۲۳) إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (سورة غافر ۲۳-۲۴). اودارکم الله ﷺ په سورة العنكبوت کي فرمايلي دي وروسته ترذکر دعاد اوښود څخه: وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ (۳۹) فَكَأَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سورة العنكبوت ۳۹-۴۰) نوهغه سړي چي پر هغه باندې مزکه څيري سويده هغه قارون دي، او هغه چي غرق سوي دي هغه فرعون او هامان اودهغه لښکردي. اودارکم ويلى دي امام احمد په نقل کولو سره دعبدالرحمن څخه دي نقل کوي دسعيد څخه دي نقل کوي دکعب بن علقمه څخه دي نقل کوي ديعيسي بن هلال الصدفي

څخه اودی نقل کوی د عبدالله بن عمر څخه اوده د نبی ﷺ څخه چی نبی ﷺ یوه ورځ دلمانځه ذکر کوی نو فرمایلی یې: څوک چی محافظت کوی دلمونځونو نودهغه دپاره به دلیل اونور اونجات وی دقیامت په ورځ باندی، اوچی څوک یې حفاظت نه کوی نودهغه دپاره به نه دلیل وی اونه نور اونجات، اودقیامت په ورځ به دفرعون اوهامان اوابی ابن خلف سره وی (۱) یواځی والی کړی دی په دې باندی امام احمد.

بیان د فضیلت دموسی ﷺ او بیان دهغه دوفات

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا، (سورة مريم ۵۱-۵۳).** اودارکم مخکی روایت ذکر سوی دی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یی دی چی تاسی ماته فضیلت مه راکوی په موسی ﷺ باندی، ولی چی دقیامت په ورځ به ټول خلگ بی هوښه کیږی نوزه به اولنی سړی یم چی په هوښ کی به سم نوزه به وینم چی موسی ﷺ ولاړ وی دیوی ستنی دعرش سره، نوماته پته نسته چی دی زما څخه مخکی په هوښ کی راغلی دی اوکه ده ته بدله ورکول سویده په بی هوښی دطور سره؟ اومخکی موږ داخبره ذکر کړه چی دانبی ﷺ ویلی دی دوجی څخه دتواضع اوعاجزی، کنې دی ﷺ خاتم الانبیاء دی اوسردار دبنی آدمو دی په دی دنیا کی هم اوپه آخرت کی هم، اودا خبره قاطعه ده چی په دی کی هیش قسم شک اوشبه نسته. اوالله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۶۳)** تردی قول دالله ﷻ پوری: **وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا، (سورة النساء ۱۶۴)** ویلی دی امام عبدالله البخاری په نقل کولو سره داسحاق بن ابراهیم بن روح بن عباد څخه دی نقل کوی دعوف څخه دی نقل کوی دحسن اومحمد اوخلاص څخه دی دابی هریره څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **يَقِينًا مُوسَى ﷺ وَوَدَّ حَيَانَكَ أَوْ بَرْدِي وَالْأَسْرَى دِي تَرْدِي** چی دده د بدن یوه حصه هم چانه وه لیدلی، نوده تنگ کړه بنی اسرائیل په ډیرو تنگولو سره، نودوی به ویل چی پرده باندی برگی مرض لگیدلی دی نوددی وجی څخه یې خپل بدن چاته نه ښوی یا سوزاک پرلگیدلی دی یا یوبله ناجوړی پرلگیدلی ده نوددی وجی څخه دی ځان پتوی. اوالله ﷻ داوغوښتله چی دموسی ﷺ څخه ددوی داگمان لیری کی، نویوه ورځ دی یواځی لمبیدی په خالی ځای کی

(۱). احمد (۱۶۹۱۲) اوراوی ددی الطبرانی دی په الاوسط کی (ح ۱۷۸۸) اوالهیثمی په المجمع کی (۱/۲۹۲۰۱) راوی ددی احمد اوالطبرانی دی په الکبیر اوپه الاوسط کی، اوسړی داحمد ټول ثقه دی.

او خپلی کپړی یې پریوی ډبرې باندې کښیښوولی راروان سو چی راوایې خلی، کانی دده کپړی دده څخه لیری کړی نوموسی ﷺ خپله لکړه راواخسته او په دغه کانی پسی سو او وی ویل چی کپړی زما راکه ای کانی، چی کپړی زما راکه ای کانی، تردی چی ورسیدی یوی ډلی دبنی اسرائیلو ته نوهغوی ولیده ده اودی یې هم ولیدی چی څومره په ښه صورت الله ﷻ دی پیدا کړی دی، نو پاکی وکړه الله ﷻ دده دهغه خبرو څخه چی دوی کولی، نوهغه کانی ودریدی په خپل لکړی گزارونه ورکول اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چی پر هغه کانی باندی هغه اثرات اوس هم سته دهغه لکړی چی موسی ﷺ گزارونه ورلره ورکول نودری یا څلور یاپنځه گزارونه یې ورکړه نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: (۱) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا، اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی امام احمد دحدیث دعبدا لله بن شفیق څخه اودهام بن منبه څخه هم په داسی طریقې سره. اوداپه صحیحینو کی دحدیث دعبدا لرزاق څخه دی چی ده نقل کړی دی دمعر څخه اوده نقل کړی دی دهمام څخه هم په دی طریقې سره. اوراوی ددی مسلم هم دی دحدیث دعبدا لله بن شقیق العقیلی څخه هم په دی طریقې سره بعضو سلفو ویلی دی چی دده هونبیارتیا داوه چی ده دخپل ورور دپاره شفاعت وکی دالله ﷻ په نزد، اودا طلب یې وکی چی دی دده سره وزیرسی نوالله ﷻ دده داسوال قبول کی اودی یې ورلره وزیر کی او نبی یې هم کی، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا اوبیا بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دابو الولید څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی داعمش څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی دابو وائل څخه اوده اوریدلی دی دعبدا لله څخه، دی وایې چی تقسیم وکی رسول الله ﷺ په تقسیم کولو سره، نویوه سړی وویل، دا داسی تقسیم ووچی په دی سره دالله ﷻ رضانه وه مراد، نوزه رالم رسول الله ﷺ ته اودا خبره می ورته وکړه، نودرد ورلی اوبیایې وفرمایل: رحم دی وکړی الله ﷻ په موسی ﷺ باندی چی هغه ددی څخه ډیر زیات تنگ سوی وو خوبریې کړی دی. (۲) اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی مسلم په بلی طریقې سره دسلیمان بن مهران بن الاعمش څخه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن حجاج څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی داسرائیل بن یونس څخه دی نقل کوی دالولید بن ابی هاشم څخه چی موئی دی دهمدان دی نقل کوی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة الاحزاب، باب (لا تکنونوا کالذین آذوا موسی) (۴۷۹۹/۸) اومسلم په کتاب الحیض کی، باب جواز الاغتسال عریانا فی الخلو (۳۲/۴، ۳۳) واحمد (۵۱۵/۲)

(۲). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب فرض الخمس کی، باب ماکان النبی ﷺ یعطی المولفة قلوبهم (۳۱۰۵/۲) او اطراف ددی په (۳۴۰۵، ۴۳۳۵، ۶۰۵۹، ۶۱۰۰، ۶۲۹۱، ۶۳۳۲) اومسلم په کتاب الزکات کی، باب اعطاء المولفة قلوبهم (۱۵۸/۷).

دزید بن ابی زائد څخه دی د عبدالله بن مسعود څخه دی وایې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپل صحابه وو ته چې ماته دی یوسړی ستاسی څخه دبل خبره نه رارسوی، ولی چې زه داخوښوم چې زه تاسی ته راوړم اوزماسینه سمه وی. دی وایې چې راوړل سو رسول الله ﷺ ته څه مال نوهغه تقسیم کی، نودی وایې چې زه تیرسوم په دوو کسانو باندی چې هغه یوبل ته ویله: زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چې په دی تقسیم سره محمد ﷺ نه دآخرت څه اراده وو اونه په کی دالله ﷻ درضا څه اراده وه. نوزه ولاړم تردی چې ماهر څه واوریده، نوبیازه رالم رسول الله ﷺ ته اوورته وویل می چې ای رسوله دالله ﷻ تاسی موږ ته ویلی وه چې ماته دی ستاسی یوسړی دبل سړی خبره نه راوړی خوزه تیرسوم په فلانی اوپه فلانی صحابی باندی، اوهغوی داسی اوداسی ویل، نودنبی ﷺ مخ مبارک سورسو اودا خبره پردره نه سوه اوسخته سوه، نوبیایې وفرمایل: چې پریږده ما دهغوی څخه ولی چې موسیٰ ﷺ ددی څخه ډیرتنگ سوی دی خوهغه صبر کړی وو. (۱)

اوهمدارکم ددی روایت کړی دی ترمذی اوابوداود دطریقې دابن عبدالله څخه چې هغه نقل کړی دی داسرائیل بن یونس څخه اوده نقل کړی دی دالسدي څخه اوده دالولید څخه هم په دی الفاظو سره. اوترمذی ویلی دی چې داپه دی اعتبار سره غریب حدیث دی. اوداثابت سوی دی په صحیحینو کی په حدیث داسراء کی: چې رسول الله ﷻ تیرسو په قبر دموسیٰ ﷺ باندی اوهغه ولاړ وو اولمونځ یې کوی په خپل قبرکی، (۲) اوروایت ددی کړی دی مسلم هم دانس څخه. اوپه صحیحینو کی دروایت دقتاده څخه چې نقل کوی دانس بن مالک څخه دی نقل کوی دمالك بن صعصعه څخه اودی نقل کوی دنبی ﷺ څخه دی وایې چې: نبی ﷺ تیرسو په موسیٰ ﷺ باندی په شپه داسراء کی په شپږم آسمان کی، نوجبرایل ورته وویل چې داموسیٰ ﷺ دی، نونبی ﷺ سلام پر واچوی. نوفرمایلی دی چې: ماسلام واچوی په هغه باندی اوورته می وویل چې، خبردی وی نبی صالح ته او ورور صالح ته، نو کله چې زه دهغه څخه راجلاسوم نوهغه په ژړاسو نوپوښتنه ورڅخه وسوه چې ولی ژاړی؟ نووی فرمایل په دی خبری باندی ژاړم چې زما څخه وروسته به دده دامت یوغلام رازی او زما دامت اکثره کسان به دځان سره جنت ته دننه کوی (۳) اودایې ذکرکړی دی چې ابراهیم

(۱). داضعیف دی تخریج ددی احمد کړی دی (۳۹۲/۱) اوترمذی په کتاب المناقب کی، باب فضل ازواج النبی ﷺ (۳۸۹۲/۱۵) اوویلی دی چې په دی حدیث کی غرابت دی په دا اعتبار سره. اوابوداود په کتاب الادب. باب فی رفع الحدیث من المجلس کی (۴۸۲۰/۱۴) اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف دترمذی کی (۸۱۷).

(۲). تخریج ددی مسلم کړی دی په کتاب الایمان کی، باب ذکر المسيح ﷺ (۳۸۱۱).

(۳). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکه (۳۲۰۷/۱۲) اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۳/۲).

ﷺ په اوم آسمان کی وو، اوداقول محفوظ دی. اوهغه څه چی ذکرسوی دی په حدیث دشریک بن ابی نمره کی چی نقل یې کوی دانس څخه چی ابراهیم ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوموسی ﷺ په اوم آسمان کی دی، په تفصیل دکلام دالله ﷻ کی. نوذکر کړی دی غیر دحفاظو څخه یوبل سړی چی راجح اوقوی خبره داده چی: موسی ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوبراهیم ﷺ په اوم آسمان کی دی، اودده دبغل بیت المعمور خوا ته دی، هغه بیت المعمور چی هره ورځ (۷۰۰۰۰) ملائکی طواف ته ورځی اویا بیرته نه سی ورته راتلی په دوهم وار باندی. اوتول روایات په دی باندی متفق دی چی کله الله ﷻ نبی ﷺ ته لمونځونه ورکړه نودی په موسی ﷺ باندی تیرسوی دی، اوده به ورته ویله چی بیرته راسه اوالله ﷻ ته ووايه چی داکم کړی، ولی چی ستا څخه مخکی مادبنی اسرائیلو ښه معالجه اوعلاج کړی دی، اوستا امت په کتلو سره اویه اوریدلو سره ډیر کمزوری دی اوزپړونه یې هم ډیر کمزوری دی، نوهم داسی دموسی اومحمد ﷺ په مینځ کی داخبری روانی وی تردی چی پنځه لمونځونوته خبره راورسیده اودباقی پاته سوه په شپه اوورځ کی. اوالله ﷻ فرمایلی دی چی (۵۵) لمونځونه وه یعنی په دوچندسره، نوالله ﷻ دی ددی اجر ورکی محمد ﷺ ته اوموسی ﷺ ته چی دایې په دی امت باندی اسانه کړه. اودارکم بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمسدد څخه دی نقل کوی دحصین بن نمیر څخه دی نقل کوی دحصین بن عبدالرحمن څخه دی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایې چی راووتی په موږ باندی رسول الله ﷺ یوه ورځ نو وی فرمایلی چی زه په امتونو باندی پیش سوم نوماولیدی توروالی ډیر چی افق یې ټول بندکړی وو، نوماته وویل سوه چی داموسی ﷺ دی په خپل قوم کی (۱) اودارکم ذکر دموسی ﷺ الله ﷻ په قرآن کی ډیرځایونه کی کړی دی، اوپرده باندی یې ثناء کړیده اودده قصه یې په خپل کتاب کی بیان کړیده. اودده دکتاب ذکر دمحمد ﷺ دکتاب سره سوی دی، لکه څه رکم چی الله ﷻ په سورة البقره کی فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: الْم (۱) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (۲) نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (۳) مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامِ (سورة ال عمران ۴۱) اوالله ﷻ په سورة الانعام کی فرمایلی دی: وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړی دی په کتاب الطب کی، باب من لم یبق (۱۰/۵۷۵۲). اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الدلیل علی دخول طوائف من المسلمین الجنة بغیر حساب، ولاعذاب (۹۳/۹۴).

الله على بشر من شيء قل من أنزل الكتاب الذي جاء به موسى نورا وهدى للناس تجعلونه قراطيس
تبدونها وتخفون كثيرا وعلمتم ما لم تعلموا أنتم ولا آباؤكم قل الله ثم ذرهم في خوضهم يلعبون (٩١)
وهذا كتاب أنزلناه مبارك مصدق الذي بين يديه ولتنذر أم القرى ومن حولها والذين يؤمنون بالآخرة
يؤمنون به وهم على صلواتهم يحافظون (سورة الانعام ٩١ ٩٢) نوالله ﷻ ثناء بيان كره دتورات
اوبيايې مدحه وكړه دقرآن كريم، اوددې په آخركي الله ﷻ فرمايلي دي: ثم آتينا موسى الكتاب
تماما على الذي احسن وتفصيلا لكل شيء وهدى ورحمة لعلهم بلقاء ربهم يؤمنون (١٥٤) وهذا
كتاب أنزلناه مبارك فاتبعوه واتقوا لعلكم ترحموا (١٥٥) أن تقولوا إنما أنزل الكتاب على طائفتين من
قبلنا وإن كنا عن دراستهم لغافلين (سورة الانعام ١٥٤ ١٥٥) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: إنا
أنزلنا التوراة فيها هدى ونور يحكم بها النبيون الذين أسلموا للذين هادوا والربانيون والأخبار بما
استحفظوا من كتاب الله وكانوا عليه شهداء فلا تخشوا الناس واخشوا ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا
ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون (سورة المائدة ٤٤) تردى چي فرمايلي دي:
وليحكم أهل الإنجيل بما أنزل الله فيه ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الفاسقون (٤٧) وأنزلنا
إليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه من الكتاب ومهيمنًا (سورة المائدة ٤٧ ٤٨).

نوقرآن كريم يې حاكم كى په نورو ټولو كتابونو باندې، اوددى نورو كتابونو دپاره يې
تصديق وگرځوى اوپه دى كى يې هغه ټول واقعات ذكر كړه كم چي مخكى تيرسوى دى،
ولى چي اهل كتابو دهغه څه حفاظت وكى چي ورباندې نازل سوى وه صرف په لاسونو كى
اودايې نه سو كولى چي دهغه حفاظت يې په زړونو كى كړى واى اودتحريف اوتغير څخه يې
ساتلى واى، نوددى وجى څخه نوري ډيرى خبرى په كى دننه سوى اوتغيرات اوتبديلات په
كى راله دوجى دنه حفاظت كولو څخه، نوددى وجى څخه ددوى په كتابونو كى ډيرى
غلطياني پيدا كيرى چي دنبي ﷺ په باره كى دى چي دهغه نه څه حدسته اونه ورلره څه
صفت سته، اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: ولقد آتينا موسى وهارون الفرقان وصيآ وذكرا للمتقين
(٤٨) الذين يخشون ربهم بالغيب وهم من الساعة مشفقون (٤٩) وهذا ذكر مبارك أنزلناه أفأنتم له
مُنكرون (سورة الانبياء ٤٨ ٥٠) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي دي: فلما جاءهم الحق من عندنا
قالوا لو لا أوتي مثل ما أوتي موسى أو لم يكفروا بما أوتي موسى من قبل قالوا سحران تظاهرا وقالوا إنا
بكل كافرون (٤٨) قل فأتوا بكتاب من عند الله هو أهدى منهما أتبعه إن كنتم صادقين (سورة
القصص ٤٨ ٤٩) نوثناء بيان كړه الله ﷻ پراهل كتابوباندې اوپه رسولانو باندې. اوپريانو

خپل قوم ته ویلی وه: **إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى (سورة الاحقاف ۳۰)** او ورقه بن نوفل ویلی وه کله چی په نبی ﷺ باندی اول وار دوحی علامه نازله سوه اودا پر وویل سوه: **اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (سورة العلق ۱۱ ۵)** نودی ورقه بن نوفل وویل، پاکي ده هغه ذات لره، دا هغه کاردی چی دموسی ﷺ سره سوی وو. او بالجمله دموسی ﷺ شریعت عظیم شریعت وو، اودده امت ډیر لوی امت وو، اوپه هغه کی ډیر علماء اوانبیاء وه، اونیک بندگان او زاهدان اوبادشاهان اوامراء وه. لیکن دوی داسی وو خوبیا بدل سوه لکه څه رکم چی ددوی شریعت منسوخ سو نودوی څخه هم بیزوگان اوخنزیران جوړسوه، اوپه دوی باندی ډیری لویی خبری اوقیصی تیری سوی دی چی دهغه بیانول ډیر وخت غواړی، نوپه دی سره به اکتفاء کول کیږی.

حج دموسی ﷺ

ذکرکړی دی احمد روایت په نقل کولو سره دهشیم بن داود بن ابی هند څخه دی نقل کوی دابی العالیه څخه دی دابن عباس څخه چی رسول الله ﷺ په یوی غونډی دازرق باندی وو نوپوښتنه یې وکړه چی داکمه وادی ده: نوصحابو ورته جواب ورکی چی غونډی دازرق ده، نونبی ﷺ وفرمایل: چی گواکی زه موسی ﷺ وینم او هغه دغونډی څخه راکښته کیدونکی دی، او هغه اواز کونکی دی دالله ﷻ طرف ته په تلبیه کولو سره، تردی چی را ورسیدی هرشاء غونډی ته، نوپوښتنه یې وکړه چی داکمه وادی ده: نوصحابو ورته جواب ورکی چی غونډی دهرشاء ده، نونبی ﷺ وفرمایل چی گواکی زه وینم یونس بن متی ﷺ چی هغه پرسور اوبن باندی ناست دی، اوپه هغه باندی دوړی یوه چوغه ده، چی واگی داوبن دهغه دپانو دخرماوو څخه دی، او هغه تلبیه کوی (۱) همدارکم ددی تخریج مسلم کړی دی دحدیث دداود بن ابی هند څخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم روایت نقل کړی دی ابن عباس مرفوعاً: چی موسی په سور غوايې باندی حج کړی دی. په دی حدیث کی ډیر غرابت دی. اوهمدارکم امام احمد نقل کوی دمحمد بن ابی عدی څخه دی دابن عون څخه دی دمجاهد څخه دی وایې چی مورې وو دابن عباس خواته نوتذکره وسوه ددجال، او وویل سوه چی دهغه ددواړو سترگو په مینځ کی (ک ف ر) لیکل سوی دی، نوده پوښتنه وکړه چی دوی څه وایې، نوورته وویل سوه چی دوی وایې چی ددجال ددواړو سترگو په مینځ کی (ک ف ر) لیکل سوی دی، نوابن عباس وایې چی: ماخودا خبره نه ده اوریدلی. دا

(۱). احمد (۲۱۶، ۲۱۵) مسلم: کتاب الايمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۸، ۲۲۹) او ابن ماجه په کتاب المناسك کی، باب الحج علی الرحل (۲۸۹، ۲۹۰).

خبره يې وکړه اودايې هم وويل: هرڅه چې ابراهيم عليه السلام دى نوتاسى وگوري دى خپل صاحب ته (يعنى دنى عليه السلام خپل ځان مراد وو) اوهرڅه چې موسى عليه السلام دى نوهغه داسى سپرى دى چې دسر ورښسته يې پيچلى دى اوپه داسى اوښ باندې ناست دى چې دهغه واگى دخرما دپوټکو څخه دى، گويا چې زه ورته گورم، اوهغه تيرسو دواى څخه په داسى حال کى چې تلبيه يې کوله. بيا همداسى بل روايت امام احمد کړى دى داسود څخه چې هغه نقل کوى داسرائيل څخه دى نقل کوى دعثمان بن المغيره څخه دى دمجاهد څخه اودى دابن عباس څخه دى وايې چې فرمايلى دى رسول الله صلى الله عليه وسلم: ماوليدى عيسى بن مريم اوموسى او ابراهيم: هرڅه چې عيسى عليه السلام دى نوسور برابر اوپلنى سيني والا سپرى دى، اوهرڅه چې موسى عليه السلام دى نوهغه پيچلو ورښتو والا اوغت بدن والاسپرى دى، نودى صحابوو ورڅخه پوښتنه وکړه چې ابراهيم عليه السلام څه رکم دى؟ نونبى عليه السلام وفرمايل چې دى خپل صاحب ته وگورى همداسى دى (يعنى دنى عليه السلام خپل وجود مبارك مراد وو).

اوهمدارکم په بل روايت کى امام احمد فرمايلى دى په نقل کولوسره ديونس څخه دى نقل کوى دشسبان څخه دى نقل کوى دقتاده څخه چې هغه نقل کوى دابى العالیه څخه اودى دابن عباس څخه دى وايې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى: ماوليده په هغه شپه کى چې زه پورته سوم آسمان ته موسى بن عمران عليه السلام چې هغه اوږد قدوالا او پيچلو ورښتو والاوو، گويا چې دشنوه قبيلى والاوى (يعنى داسى ښکاريدى چې دشنوه دقبيلى سره تعلق لرى اوددغه قبيلى والاوى)، اوهرڅه چې عيسى عليه السلام وو نوهغه درميانه سپرى وو اوپه رنگ کى سوروالى اوسپين والى ته مائل وو اوسيده ورښتو والاوو (يعنى ورښتيان يې پيچلى نه وه). (۱)

بيان دوفات دموسى عليه السلام

امام بخارى په صحيح خپل کى ويلي دى په باره دوفات دموسى عليه السلام کى: په نقل کولو سره دىحيى بن موسى څخه دى نقل کوى دعبد الرزاق څخه دى وايې چې موږ ته خبرراکړى دى معمربن طاوس چې دى نقل کوى دخپل پلار څخه دى نقل کوى دابى هريره رضي الله عنه څخه دى فرمايې چې: راوليرېل سوه ملك الموت (يعنى دمرگ فرښته) موسى عليه السلام ته، نوکله چې دا راله نوموسى عليه السلام چپلاخه ولرله ورکړه نودى بيرته رالى الله جل جلاله ته اوالله جل جلاله ته يې وفرمايل: چې تازه وليږلم داسى سپرى او بنده ته چې هغه مرگ نه غواړى، نورب العزت ورته وفرمايل چې ورسه اوورته ووايه چې خپل لاس پر ملا دغوايې باندې کښيږدى، نودده دپاره به وى ژوند په اندازه دهغه هومره چې خومره دده دلاس لاندې ورښسته راسى دهر ورښسته په

(۱). احمد (۲۸۲/۲) مسلم: كتاب الايمان، باب الاسراء برسول الله صلى الله عليه وسلم (۲۳۲/۲).

مقابل کی ژوند دیو کال. نوموسی عليه السلام وفرماییل چی دهغه څخه وروسته به څه وی؟ نوالله ﷻ ورته وفرماییل چی مرگ، نوده وفرماییل چی نواوس ښه دی (یعنی چی ددومره ژوند څخه وروسته بیا هم مرگ وی نواوس رالره مرگ ښه دی) نو فرمایلی دی چی: ده سوال وکی دالله ﷻ څخه چی دی دبیت المقدس مزکی ته نژدی کی په اندازه دویشتلو دکانی باندی، ابو هريره رضی الله عنه فرمایي چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی که زه په دغه ځای کی وای نوتاسی ته به ما دهغه قبر ښوولی وای چی دلاری دخوا څخه دی اویوې سری غونډی ته نژدی دی (۱) اوهمدارکم نقل کړی دی امام احمد دحسن څخه دی نقل کوی دابو یونس څخه (یعنی سلیم ابن جبیر مراد دی) دی نقل کوی دابی هريره څخه: امام احمد داحديث مرفوع کړی نه دی، دی وایي چی: رالی ملك الموت موسی عليه السلام ته اوورته یې وویل چی دالله ﷻ ایجابت وکی (یعنی مرگ ته غاړه کښیږده)، نوموسی عليه السلام ورلره چپلاخه ورکړه په سترگه باندی نوسترگه یې راووتل، نودی رالی الله ﷻ ته اوورته یې وفرماییل چی، تاخو زه داسی بنده ته ولیږم چی هغه مرگ نه خوښوی، اودایي هم وویل چی زماسترگه یې وایستله په چپلاخی سره. نو دی وایي چی الله ﷻ بیرته سترگی ورکړی دده: اوورته یې وویل چی زندگی غواړی؟ نوکه زندگی یې غوښتله نودغوايي پرملای باندی دی لاس کښیږدی چی څومره ورینسته دلاس لاندی راسی نودیو ورینسته په مقابل کی یوکال زندگی به درکول سی. نوده پوښتنه وکړه چی دهغه څخه وروسته به څه وی؟ نوورته وویل سوه چی مرگ، نوده وویل چی اوس راته ښه دی (۲) یواځی والی کړی دی په دی باندی امام احمد. اوپه دی باره کی ډیری خبری سوی دی چی موسی عليه السلام ده ته چپلاخه ولی ورکړه، بعضی وایي چی دی په خپل شکل کی نه وو راغلی لکه څه رګم چی جبرائیل عليه السلام دیوصحرايي په شکل باندی راتلی نوهمدارکم دی هم په بل شکل کی راغلی وو نودی موسی عليه السلام ونه پیژندی، اوڅوک وایي چی دی دده کورته بی اجازی دننه سوی وو نوددی وجی څخه یې ووهی اوبعضی وایي چی ده دډیرو کارونو امید اوطمع کړی وه چی بیت المقدس ته به وزی اودتیه مقام څخه به وزی. خوالله ﷻ دده په تقدیر کی مرگ لیکلی وو په مقام دتیه کی وروسته دوفات دهارون عليه السلام څخه، اوبعضو کسانو داویلی دی چی موسی عليه السلام دابنی اسرائیل دالتیه مقام څخه وایسته اوبیت المقدس ته یې داخل کړی دی. خودا خبره خلاف ده دهغه قول چی جمهور اهل کتاب په هغه باندی دی اواکثره دمسلمانانو هم کړی ده. اوهغه قول چی دده په وفات باندی دلالت کوی په مقام دتیه کی هغه دی چی ده سوال وکی دالله ﷻ څخه چی: ای

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړی دی په کتاب الانبياء کی، باب وفاة موسی (۱۲/۳۴۰) اومسلم په کتاب الفضائل کی، باب من فضائل موسی (۱۲۸/۱۵).

(۲). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۳۵۱/۱۲).

زمار به مائژدی کړه مقدسی مزکی ته په اندازه دويشتلو ديوکانی، که چیری موسی عليه السلام دغه مقدسی مزکی ته دننه سوی وای نوییا به یې داسوال نه کوی. لیکن کله چی وو دی دخپل قوم سره په التیه مقام کی اوده ته مرگ رالی نوده داخوبنه کړه چی مقدسی مزکی ته نژدی سی ولی چی دهغه مزکی خوا ته دی هجرت کړی وو. اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعفان څخه چی دی نقل کوی دحماد څخه دی دثابت څخه اودسلیمان التیمی څخه چی دی نقل کوی دانس بن مالک څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: کله چی زه روان سوم په شپه دمعراج باندی نومایلیدی موسی عليه السلام دسری غونډی سره چی ولاړ وو او لمونځ یې کوی په خپل قبرکی ^(۱) اوددی حدیث روایت مسلم کړی دی دحدیث دحماد بن سلمه څخه هم په دی الفاظو سره. السدی نقل کوی دابی مالک څخه اودابی صالح څخه اودابن عباس څخه اودمره څخه چی دی نقل کوی دابن مسعود څخه اودی نقل کوی دیوی ډلی دصحابو څخه دوی وایی: بیاچی کله الله ﷻ وحی وکړی موسی عليه السلام ته ددی خبری چی زه هارون عليه السلام وفات کوم نوهغه راوله غره ته نوموسی عليه السلام اوهارون عليه السلام روان سوه ددغه غره خواته، نویو دم دوی ولیده یوه درخته چی مخکی یې داسی درخته نه وه لیدلی، اودوی ولیدی یوکور چی جوړ سوی وو، اوپه دی کی یوکت و و چی شری پرغوړول سوی وه، اوپه دی کی یوه ښکلی خوشبویی هم وه، نوکله چی وکتی هارون عليه السلام دغه کور اودهغه کت نوپه تعجب کی سو اودایی خوښ وگڼل چی په دی کی بیده سی نوموسی عليه السلام ته یې وفرمایل چی: ای موسی زه داخوبنوم چی زه په دی کی بیده سم، نوموسی عليه السلام ورته وفرمایل چی بیده سه، نوده وویل چی زه بیریرم چی هسی نه چی ددی کور مالک راسی نوغصه به سی ماته، نوموسی عليه السلام ورته وویل چی ته مه بیریره زه ستاحفاظت کوم دمالک ددی کور څخه اوته بیده سه. نودی هارون عليه السلام ورته وفرمایل چی ته هم راسره بیده سه که چیری مالک دکور رالی نودواړو ته به غصه سی هم ماته اوهم تاته. کله چی دواړه بیده سوه نوهارون عليه السلام ته مرگ رالی، کله چی ده محسوس کی مرگ نوموسی عليه السلام ته یې وفرمایل: ای موسی تازما سره دوکه وکړه، نوکله چی دده څخه روح واخستل سو نوهغه کور لوړ سو، اوهغه درخته هم ولاړه، اوهغه کت هم آسمان ته لوړ سو. کله چی موسی عليه السلام خپل قوم ته رالی اوهارون عليه السلام ورسره نه وو نوبنو اسرائیلو وویل چی: موسی عليه السلام خپل ورور قتل کی اوحسد یې ورسره وکی ددی وجی چی بنی اسرائیلو ته هغه گران اومحبوب وو، او وو هارون عليه السلام ددوی دپاره ډیر نرم اوډیر نرمی به یې ددوی سره کوله په مقابل دموسی عليه السلام کی چی هغه به دومره دنرمی اظهار نه کوی دوی ته. کله چی ده ته داخبره ورسیده اودوی داخبری ډیری

(۱). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۲۴۸/۳) اومسلم په کتاب الفضائل کی، باب فضائل موسی (۱۳۳/۱۵).

کړې نوموسى ﷺ ولاړ سو اودوه رکعت له مونځ يې وکړ، اوبيايې دعا وکړه الله ﷻ ته نوالله ﷻ هغه کټ رانازل کي تردى چي وليدى داکټ هغه څه چي په منځ دمزکي او آسمان کي دى (يعني ټولو دا وليدى او تصديق ددى خبري وسو چي داموسى ﷺ نه دى وژلى اومخکي موږ دا خبره ذکر کړه چي دموسى ﷺ سره يوسړى هم نه وو وتلى دتبه دمقام څخه ماسوا ديوشع بن نون ﷺ څخه اودکالب بن يوفنا چي خاوند دمريم دى اوداخوږ دموسى ﷺ او هارون ﷺ ده، دا دواړه هغه کسان دى چي بنى اسرائيلوته يې دوتلو امرکړى دى دجهاد خوا ته. اووهب بن منبه وايي چي موسى ﷺ دملايکو په يوى ډلي باندې تيريدى چي دى ملايکو قبر کښى نوده ورڅخه وپوښته چي داقبر چاته کارى؟ نودوى جواب ورکي چي دا ديوبنده دپاره دى چي هغه مهربانه بنده دى، اوکه ته غواړي چي ته دغه بنده سى نوپه دى قبر کي پريوزه، اوپه دى کي اوږد وغزيرې اودخپل رب طرف ته متوجه سه. اوساه واخله په اسانه ساه اخستلو سره. نودوى دغه رکم وکړه لکه څه رکم چي ورته وويل سوه نوبيا وفات سو، اوبيا ملائکو لمونځ پروکي اوبيايې په قبرکي پټ کي. داهل کتابو څخه نقل دى چي دا موسى ﷺ وفات سو او عمر يې (۱۲۰) کاله وو.

نبوت ديوشع بن نون ﷺ

دى ملگرى دموسى ﷺ دى دده نسب يوشع بن نون بن افريم بن يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم دى، اواهل کتاب وايي چي دايوشع ﷺ دهود ﷺ داکاځوى دى. اوالله ﷻ دده نوم په قرآن کریم کي ښکاره نه دى ذکر کړى مگر داچي دخضر ﷺ په قصه کي اشارتاً ذکر سوى دى په دى قول کي (واذقال موسى لفتهاه) (فلما جاوزا قال لفتهاه) اومخکي موږ دا خبره هم ذکر کړه چي په صحيحينو کي دا ثابته سويده دروايت دابى بن کعب رضی الله عنه څخه چي نبى ﷺ فرمايلى دى چي دايوشع بن نون دى. اودده په نبوت باندې داهل کتابو، بلکي يوه ډله ددوى څخه چي په نامه دسامريه ده دوى وايي چي دموسى ﷺ څخه وروسته بل نبى نسته غير ديوشع بن نون څخه، ولى چي دده په نبوت باندې په تورات کي صراحتاً ددې ذکر سوى دى، اوهرڅه چي هغه قول دى چي حکايت يې کړى دى ابن جرير اوداسي نورو مفسرينو دمحمد بن اسحاق څخه دى وايي چي: يوشع ﷺ ته نبوت دموسى ﷺ په آخرى عمرکي ورکول سوى وو، نوموسى ﷺ به، ديوشع بن نون ﷺ سره ليدل اوپوښتنه به يې ځيني کول چي څه ورته رب العزت فرمايلى دى، تردى چي ورته يې وفرمايل: اى موسى کلیم الله تاته چي کله وحى کيدلى نوتاخو ماته کله دوحى خبري نه وي کړي. نوموسى ﷺ دهغه څخه وروسته ژوند بد وگڼي اومرگ يې خوښ کي. نوپه دى قول کي نظر اوشبهه ده. ولى چي موسى ﷺ ته دالله ﷻ په نزد عزتمند اومکرم وو. نوداهغه قول دى چي محمد بن

اسحاق ذکرکړی دی، که چیرې ده داقول داهل کتابو د کتاب څخه رانقل کړی وی نو په تورات کی داسی ذکر دی چي موسی عليه السلام ته تروفات پوری وحی کیدلی کله به چي دی په څه مسئله کی بندسو اوڅه وحی ته به یې حاجت سو نوالله جل جلاله به ورته وحی وکړی، لکه څه رکم چي مخکی موږ دا خبره ذکرکړه چي موسی عليه السلام اوهارون عليه السلام ته الله جل جلاله وفرمایل چي بنی اسرائیل په یوڅو ډلو باندی تقسیم کی اوپه هریوی ډلی باندی دولس مشران مقرر کی اودی دټولو مشرسي اوددوی چي په څه خبره کی مشکل پیدا کیږی نوموسی عليه السلام ته دی رجوع کوی، اوهم دغه کار دوی په مقام تیه کی هم کړی وو کله چي دوی قتال اوجنگ کوی دهغه ظالمانو سره چي اوږدی اوږدی تنی یې وی، اوداکار دوی په هغه وخت کی کړی وو کله چي دوی هغه خلویښت کاله پوره کړه، اوده ته ددی کار امر سوی وو چي دا امید کوی چي داکار به دده په زمانه کی کیږی خوبیا داکار دده په زمانه کی ونه سو بلکی دیوشع بن نون عليه السلام په زمانه کی وسو. لکه څه رکم چي نبی عليه السلام دروم غزی ته ووتی کله چي تبوک ته نبی عليه السلام ورسیدی په نهم کال باندی تردی چي په لسم کال باندی نبی عليه السلام فریضه حج اداء کړه اوبیایې داسامه رضي الله عنه په امارت کی لښکر تیارکی اوشام ته یې ولیږی، نوهم دغه رکم موسی عليه السلام ته هم الله جل جلاله امر کړی وو چي لښکر برابر کی دبنی اسرائیلو څخه اوپه هغه کی مشران وټاکي، لکه څه رکم چي الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ، (سورة المائدة ۱۲) موسی عليه السلام دوی ته وفرمایل چي: که تاسی ددی کار څخه خلاف ونه کی اوپه دی امر باندی موپوره والی وکی نودابه ستاسی دپاره کفار ه سی دهغه څه څخه چي پرتاسی باندی واقع سوی دی دسزا څخه یعنی هغه سزاچي په تاسی باندی ستاسی دکارونو دوجی ټاکل سویده نوهغه به تاسی ته معاف سی که چیري تاسی اطاعت زما ددی حکم وکی، لکه څنگه چي الله جل جلاله فرمایلی دی په باره دهغه صحرايانوکی چي پاته سوی وه دغزوه حدیبیه څخه: قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سِتْرٌ إِلَى قَوْمِ أُولِي الْأَسْبَابِ شَدِيدٌ ثَقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (سورة الفتح ۱۲). اوهمدارکم فرمایلی دی الله جل جلاله بنی اسرائیلو ته: بیا الله جل جلاله ددوی بدی بیان کړه په وران کارونو ددوی اوپه ماتولو دلوظونو ددوی لکه څنگه چي یې دنصاراو بدی بیان کړی ده په خلاف کولو سره په خپلو دینونو کی اوددی خبری وضاحت موږ کړی دی په خپلو تفسیرونو کی. مقصودی خبره دلته دا ده چي

الله ﷺ امروکی موسیٰ ﷺ ته چی ددغه بنی اسرائیلو نومونه ولیکی کم چی دجنگ دپاره تیاردی اواسلحه به دځان سره باروی اوپه دوی باندی دمشران ټاکلو حکم ورته الله ﷻ وکی، نوپه دی کی اوله ډله درو بیل وه چی دی حوی دیعقوب ﷺ وو، اوددی لښکر تعداد اوشمیر (۴۲۵۰۰) کسان وو اوددوی امیرالیصور بن شدیشور وو. دوهمه ډله دشمعون ډله وه، اوددی تعداد (۵۹۳۰۰) کسان وه، اوددوی امیر شلومیئیل بن هوریشدار وو. دریمه ډله دیهوذاوه، اوددی تعداد (۷۴۶۰۰) کسان وه، اوددوی امیر نخشون بن عمینا ذاب وو. څلورمه ډله دایساخر وه اوددوی تعداد (۵۴۴۰۰) کسان وه، اوددوی امیر نشائیل بن صوعروو، پنځمه ډله دیوسف ﷺ وه، اوددوی تعداد (۴۰۰۵۰) کسان وه، اوددوی امیر یوشع بن نون وو. شپږمه ډله دمیشاوه، اوددوی تعداد (۳۱۱۰۰) کسان وه، اوددوی امیر جمائیل بن فدهصور وو، اومه ډله دبنیامین وه، اوددوی تعداد (۳۵۴۰۰) کسان وه، او ددوی امیر ولیدی بن جدعون وو، اتمه ډله دحاد وه، اوددوی تعداد (۴۴۶۵۰) کسان وه، اوددوی امیر الیاساف بن رعوثیل وو. نهمه ډله داشیروه، اوددوی تعداد (۴۰۵۰۰) کسان وه، اوددوی امیر فجعیل بن عکرن وو. لسمه ډله ددان وه، اوددوی تعداد (۲۳۷۰۰) کسان وه، اوددوی امیر اخیعزر بن عمشداري وو. یوولسمه ډله دنفالتی وه، اوددوی تعداد (۵۳۴۰۰) کسان وه، اوددوی امیر حیلون وو. داعبارت داهل کتابو په کتاب کی ذکر سوی دی، والله اعلم. اوبنی لاوی په دوی کی نه وو، ولی چی موسیٰ ﷺ ته الله ﷻ امر کړی وو چی دی په کی شمار نه کړی، ولی چی دوی محافظین گرځول سوی وو په حفاظت دقبی (یعنی قبه الزمان باندی) چی دوی به دهغه حفاظت کوی، اوداډله دموسیٰ اوهارون ﷺ وه، اوددوی تعداد (۲۲۰۰۰) وه، اوددوی په خپل منځ کی ډلی وی چی دهری یوی ډلی څخه به یوسړی وو چی ددی قبی چوکیداری به یې کوله. اومجموع دهغو کسانو چی په جنگ کی شریک وه ماسوا دبنی لاوی څخه (پنځه لکه یواویا زره شپږسوه شپږ پنځوس) کسان وه، مقصودی خبره دا ده چی دبنی اسرائیلو دهغه کسانو څخه چی انکاریې کړی وو دجنگ څخه دهغوی څخه یوسړی هم نه وو پاته. ثوری وایې په نقل کولو سره دابی سعید الخدری څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی دابن عباس څخه تردی چی ویلی دی ابن عباس اونورو علماوو دسلفو چی: وفات سوی دی موسیٰ ﷺ اوهارون ﷺ دواړه په مقام تیه کی. ابن اسحاق وایې چی بیت المقدس موسیٰ ﷺ ازا دکړی دی اوهرڅه چی یوشع ﷺ وو لښکر دهغه په مشری کی وو. چی دهغه په باره کی الله ﷻ په قرآن کریم کی فرمایلی دی: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ (۱۷۵) وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ

ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (۱۷۶) سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ، دده قصه موږ په تفسير كې ذكر كړې ده، چې ده به خلگو ته اسم اعظم بنووي، اودده څخه قوم غوښتنه وكړه په باره د موسى عليه السلام كې اودهغه د قوم كې چې هغوى ته خبرې وكړې نوده منع كې داخل قوم ددې كار څخه نوقوم مجبوره كې نوپه خپل څره باندې سپور سو اوروان سو دبنې اسرائيلو دمورچو خوا ته، كله چې دى روان وو نوڅرېه ورته په لاره كې كښېنستې نوده به ووهې تردې چې بيا به روان سو، لږ مزل به يې چې نور وكې نوبيا به څر كښېنستې نو په دې وار باندې يې ډير سخت وهل وركړه نو دا څر ورته وويل چې اې بلعام ته چيرته روان يې؟ اياته نه وينې ملائكي چې مامنع كوي دتلو څخه په دغه خوا باندې ايا ته ځي ددې دپاره چې ته ښراوى وكې دالله جل جلاله نبي ته او مومنانو ته؟ نوبيا هم دى ددې خپل كار څخه منع نه سو اوروان سو تردې چې ورسیده ديو غره سرته چې نوم يې حسان وو اودهغه ځاى څخه يې وليدې د موسى عليه السلام لښكر او بنې اسرائيل نو شروع سو او خبرې يې كولې نودده ژبې چپه كار شروع كې (يعنې ده غوښته چې ښروى وكړې خو ژبې يې دده اطاعت نه كوي) بلكى چپه ده خپل قوم ته ښراوى شروع كړې، نو خپل قوم ملامت كې چې داخو ته موږ ته ښراوى كوي نوده ورته خپل عذريان كې چې دا ښراوى دده په ژبه نه رازى بلكى چپه كيږي، تردې چې دده ژبه راولويده دده په سينه باندې، نوده خپل قوم ته وويل چې زما څخه خودنيا او اخرت دواړه ولاړه. اوهيڅ څه راته پاته نه سوه. بيا ده امر وكې خپل قوم ته چې خپلې ښځې ښايسته كړې او ددوى سره څه سامان يوځاى كړې اود موسى عليه السلام لښكر ته يې وليږي چې په هغوى باندې دغه سامانونه خرڅ كړې او هغوى په فتنه كې واقع كړې اودهغوى سره زنا وكې، ولې چې دهغوى څخه يو سړى هم زنا وكې نوهغه ستاسې دپاره كافى ده، نودوى دغه كاروكې او خپلې ښځې يې وليږلې نوددوى څخه يوه ښځه چې نوم يې (كسبتى) وو هغه تيره سوه په يومشتر دبنې اسرائيلو باندې چې نوم يې (زمرى بن شلوم) وو ويل سوي دي چې دى مشروو دډلې دشمعون بن يعقوب عليه السلام نودانښځه په دې مشرباندې دده خيمې ته دننه سوه نو كله چې ورسره ده خلوت او يواځې والې اختيار كې نوالله جل جلاله دوى ته طاعون ناجوړې وروليږل. كله چې دا خبره (فناص) ته ورسیده چې داځوى دالعزيز بن هارون عليه السلام دى، نوده واخسته خپله توره چې دوسپنې جوړه وه اوددې سړي خيمې ته دننه سو اودواړه يې برابر كړه او بيا خلگو ته دباندې راووتې او خپله توره ورسره وه اود آسمان خواته يې داتوره لوړه كړه او وى ويل: اې الله موږ به دغه ركم كار كوو دهغه چاسره چې ستا نافرمانى كوي، نوالله جل جلاله ددوى څخه دطاعون ناجوړې ليږي كړه، نو تعداد ددغه كسانو (۷۰۰۰۰) كسان وو چې په طاعون

سره مړه سوی وه، او چا ویلی دی چی (۲۰۰۰) کسان مړه سوی دی، اودافنحاص ځوان ځوی دالعیزار بن هارون عليه السلام وو، نوددی وجی څخه بنی اسرائیل ورکوی یوه حلاله دپاره دبچیانو دفنحاص، اوددوی دپاره وی هرنبچی ددوی دمالونوڅخه (یعنی ددوی دحيوانانو چی کم نربچی وو هغه دفنحاص دبچیانو دپاره وقف وی هغوی ته به ورکول کیږی)، داقصه چی ابن اسحاق ذکرکړیده داصحیح قصه ده، څوکیدي سی چی داهغه اولنی کورونه دبیت المقدس وی چی موسی عليه السلام ورته داخل سوی وو. اوبیا وروسته وفات سوی وو. والله اعلم. اوداهم کیدی سی چی دابله قصه وی چی واقع سویده په دوران دسفر کی ددوی دتیه مقام څخه، ولی چی په دی کی دحسبان غرذکر سوی دی اودا دبیت المقدس څخه ډیرلیری دی، اوکیدي سی چی دا دموسی عليه السلام لښکرسره واقع سوی وی په کمو باندی چی یوشع بن نون امیر مقرر سوی وو. په هر تقدیر سره مقصود داچی هارون عليه السلام په تیه مقام کی دموسی عليه السلام څخه دوه کاله مخکی وفات سوی دی اودهغه څخه وروسته موسی عليه السلام هم په تیه کی وفات سویدی داقول دجمهورو علماوو دی، اودا خبره موږ مخکی هم ذکرکړه، اودوی غوښتنه کړی وه درب العزت څخه چی دی نژدی کړی مقدسی مزکی ته نودده دغه غوښتنه پوره سوی وه. نوهغه سړی چی دابنی اسرائیل یې دتیه څخه روان کړی وه اودبیت المقدس په خوا یې روان کړی وه هغه یوشع بن نون وو اوهم ده په اخره کی بیت المقدس ته دننه کړی وه، نودده په باره کی تاریخ داسی بیان کوی چی ده په بنی اسرائیلو باندی داردن سین پرې کړی وو اودهغه مخ یې اریحا خواته اړولی وو اودا ډیره ښه اوسرسبزه او لوړو کورو والا ځای وو اوددوی کسان اواهل هم ډیر وه تردی چی دوی دغه خلگ محاصره کړه (یعنی دی بنی اسرائیلو محاصره وکړه دهغه ظالمانو ترشپږو میاشتو پوری). بیایوه ورځ دوی را وخرخیده په دوی باندی اوحمله یې پروکړه اودوی په یوه تکبیرسره ورله نوهغه څه شکلونه اوتصویرونه چی په کښی وه هغه یې خراب کړه اوڅه مال غنیمت چی پکښی وو هغه یې را ټول کی اوددوی څخه یې (۱۲۰۰۰) سړی اوزنانی مړی کړی، اوډیر بادشاهان یې وشړل، اوویل سوی دی چی یوشع بن نون عليه السلام پر (۳۱) بادشاهانو باندی کامیابی حاصله کړیده دبادشاهانو دشام دعلاقی څخه. اودکرسوی دی چی ددوی محاصره ختمه سوی وه په ورځ دجمعی دمازدیگر په وخت کی، کله چی لمر پریوتی یا پریوتلو ته نژدی وو نودی یوشع ورته وویل (یعنی دی لمرته یې وویل) چی ته هم مامور یې یعنی ته هم دالله جل جلاله په امر باندی گرځی اوزه هم ماموره یم یعنی ماته هم امرسوی دی دجهاد اوقتال ددی خلگو سره، بیایې دعاوکړه چی ای ربه العزته دالمر ودروی نوالله جل جلاله لمر ودروی تردی چی دوی فتح کی دغه ملک، اوالله جل جلاله سپوږمی ته هم امرکړی وو، نوهغه هم ولاړه وو اونه راوتله، اودا تقاضا کوی چی داڅوارلسمه شپه وه دمخکی میاشت څخه اوداقصه دلمر په حدیث کی ذکر سویده چی

موربه يې وروسته بيانوو او هرڅه چې قصه د سپوږمۍ ده هغه په کتاب د اهل کتابو کې ذکر ده او په حديث کې نه ده ذکر سوي، اودامنافي د حديث نه ده بلکې په دې کې زیادت دی چې دهغه څخه فائده اخستې سې نوموړې به ددې نه تصديق کوو اونه به ورته دروغ وايو: امام احمد نقل کوي داسود بن عامر څخه دی نقل کوي دابوبکر څخه دی دهشام څخه اودی دابن سيرين څخه اودی دابوهريره څخه دی وايي چې فرمايلي دي رسول الله ﷺ: لمرنه دی درول سې مگر ديوه سړي دپاره چې هغه يوشع بن نون عليه السلام دی داپه هغه شپو کې کله چې دی روان وو بيت المقدس ته. ^(۱) دا حديث په دې باندې دلالت کوي چې بيت المقدس يوشع بن نون عليه السلام فتح کړی دی، نه موسی عليه السلام، اودا په خصوصيت د يوشع بن نون عليه السلام باندې هم دلالت کوي. نو دا حديث په ضعف دهغه بل روايت باندې دلالت کوي کم چې د علي بن ابي طالب په باره کې ذکر سوي دی چې هغه ته لمر راوگرځول سو تردی چې هغه په کې لمونځ وکړي اوبيا لمر پريوتی، او همدارکې بل روايت امام احمد ذکر کړی دی په نقل کولو سره د عبد الرزاق څخه دی نقل کوي دمعمر څخه دی نقل کوي دهمام څخه دی دابي هريره څخه دی وايي چې فرمايلي دي رسول الله ﷺ غزا وکړه يوه نبي دانبياوو دالله ﷻ څخه نو خپل قوم ته يې وفرمايل چې په ماپسي دی نه راځي هغه سړي چې هغه مالک وي ديوي ښځې او اراده يې کړې وي دجوړولو دکور او هغه سړي دی هم په ماپسي نه راځي کم چې کور شروع کړي دی اوچت يې ورلره نه دی برابر کړي او هغه سړي هم چې دچا حيوان حمل اخستې وي او هغه يې په انتظار وي. نبي عليه السلام وفرمايل: چې ده غزا کوله اويوکلې ته نژدی سو وروسته ترادا کولو دمازيگر دلمانځه څخه، نوبيايې لمر ته وويل چې ته هم ماموريې اوزه هم مامور يم، بيايې دالله ﷻ څخه غوښتنه وکړه چې دالمر ودروي، نوالله ﷻ لمر ودروي تردی چې دوی فتح کې دغه کلې، نبي عليه السلام فرمايې چې دوی راټول کې مال دغنيمت، اوبيايې ورته پيش کې او هغه اور پرشروع کې اوټول يې وخوړي، نوددی څخه داهم معلومه سوه چې مخکنې قومونو ته دمال غنيمت استعمال جائز نه وو، اوالله ﷻ زموړ عاجزي وليدل نوددی وجي يې زموړ امت ته جائز کې استعمال دغنيمتنو ^(۲) يواځې والي کړي دی احمد په دې روايت باندې په دې اعتبار سره، اودارکې روايت چې ذکر کړي دی البزار دطريقي دمبارک بن فضاله څخه چې دی نقل کوي دعبیدالله بن سعيد المقبري څخه دی نقل کوي دابي هريره څخه دی دنبي عليه السلام څخه هم په دې طريقې سره. مقصودی خبره داده چې کله چې دوی دننه سوه دغه ښار ته نودوی ته امر سوي وو چې دوی دسجدي په حالت کې دننه سې (يعني

(۱). داصحيح روايت دی، تخريج ددی احمد کړی دی (۳۲۵).

(۲). تخريج ددی احمد کړی دی (۳۱۸/۲). اوهم ددی وجه څخه مسلم هم نقل کړی دی په کتاب الجهاد کې، باب تحليل الغنائم لهذه الایة خاصة (۵۱۱/۲، ۵۲).

درکوع په حالت کی اودالله ﷺ په شکر اداء کولو سره دی ښار ته دننه سی. همداسی چی کله نبی ﷺ داخل سو مکی ته په هغه ورځ چی یې فتح کړه، داخل سو په طریقی دتواضع اوعاجزی سره اوپه اداء کولو دشکر دالله ﷺ سره، اوبیاچی کله نبی ﷺ داخل سو خانه کعبی ته نوغسل یې وکی اواته رکعت له مونځ یې وکی اودالمونځ دشکرانی وو چی الله ﷻ دوی ته کامیابی ورکړه، دابنا برقول مشهور. ویل سوی دی چی دالمونځ دخانبت وو. او هرڅه چی بنی اسرائیل دی هغوی خلاف وکی دهغه څخه چی ورته امرسوی وو، دوی ته امر سوی وو چی دننوتلو په وخت کی (حطه) لفظ وایې اودوی توبه ورڅخه جوړه کړه اودابه یې ویل (حطه فی شعیر) یعنی دغنمو دانه په اوربشو کی، اوبعضی وایې چی دوی به داسی ویل (حبه فی شعیر) یعنی دانه ده په اوربشه کی. حاصل داچی دوی بدل کی هغه امر چی دوی ته سوی وو اوبل څه یې ورڅخه جوړکړه اواستهزاء یې شروع کړه، لکه څه رکم چی الله ﷻ ددی بیان په دی قول خپل کی کړی دی: **وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (١٦١) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ، (سورة الاعراف ١٦٢\١٦٣)** اوپه بل ځای کی ورته الله ﷻ مخاطب سوی دی په دی قول سره: **وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (٥٨) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (سورة البقره ٥٨\٥٩)**. امام ثوری نقل کوی دمنهال بن عمر څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه په باره ددی آیت کی: **وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا** یعنی دوی درکوع په حالت کی دننه سوی وه ددی قول راوی حاکم اوابن جریر اوابن ابی حاتم دی، اوهم دارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دابن عباس څخه او همدارکم روایت ذکرکوی ثوری دابن اسحاق څخه دی دبراء څخه. مجاهد اوضحاک او السدی وایې چی: الباب (یعنی دروازه) دحطه مراد ده دبیت المقدس خوا ته ددنه کیدو دروازه ده. ابن مسعود وایې چی دوی سرونه سیده نیولی وه په خلاف دهغه چی دوی ته الله ﷻ امر کړی وو، اوداقول دابن عباس دقوم سره منافی نه دی چی هغه ویلی دی چی دوی په ټوکو سره اوپه مسخرو سره نننولی وه، اوداقول (وقولوا حطه) یعنی تاسی داخل سی په داسی حال کی چی تاسی استغفار کوی. بخاری ویلی دی چی: امر سوی وو بنی اسرائیل ته چی: **وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ**، یعنی دوی ته امر داستغفار سوی وو اودوی دهغه خلاف وکی اوپه ټوکو ټکالو سره اوپه مسخرو سره دننه

سو اودحطة په خای باندی یې حنطة فی شعیر ویل. (۱) نو وروسته الله ﷻ ته امرکړی وو چی بیت المقدس ته په عاجزی اودسجدي په حالت کی دننه سی اودالله ﷻ شکر اداکی نو دوی مسخری شروع کړی اواستهزاء یې کوله نوالله ﷻ په دوی باندی طاعون ناجوړی په طور دعذاب باندی راولیږله لکه څه رګم چی داثابت دی درسول الله ﷺ څخه چی په یوحديث کی یې فرمایلی دی چی دایوقسم درد دی چی په دی سره عذاب ورکول سو بعضو امتونو ته (۲) اوپه بل روایت کی داسامه بن زید څخه اودخزیمه بن ثابت څخه نقل دی دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: طاعون یوقسم عذاب دی چی په دی سره بعضی امتونوته عذاب ورکول سو. بیاجی کله دوی مکمله قبضه وکړه په بیت المقدس باندی نودوی په کی پاته سوه اوپه دوی کی دالله ﷻ نبي یوشع ﷺ وو چی ددوی په مینځونو کی به یې فیصلی کولی اودوی ته به یې دالله ﷻ احکام اوامر بنووی تردی چی الله ﷻ وفات کی اودده عمر (۱۲۷) کاله وو، نودموسی ﷺ دوفات څخه وروسته یې (۲۷) کاله ژوند تیر کړی دی.

قصه دخضر ﷺ او الیاس ﷺ

هرڅه چی خضر ﷺ دی: دده په باره کی مخکی دموسی ﷺ په قصه کی څه ناڅه ذکرسوی دی چی موسی ﷺ دالله ﷻ څخه طلب وکی دده سره دلیدلو په باره کی اوددی واقعه په سورة کهف کی په تفصیل سره ذکرسویده اومور په تفسیر کی ددی ښه وضاحت کړی دی اودکرمو دهغه حدیث هم کړی دی کم چی په دې باندی دلالت کوی چی داخضر ﷺ دی اودده خواته موسی ﷺ هغه موسی چی دبنی اسرائیلو پیغمبر وو اوتورات پر نازل سوی وو هغه موسی دده خواته ورغلی وو.

اختلاف سوی دی دده په نسب کی اودده په نوم کی اودده په نبوت کی اودده په ژوند کی چی داژوندی دی ترنن ورځی پوری په ډیرو اقوالو سره، چی دده ذکر به مور دلته کوو انشاء الله تعالی. حافظ ابن عساکر وایې چی دی دآدم ﷺ خپل بچی دی چی دهغه دملا څخه پیدا دی، بیایې ددی روایت کړی دی دطریق دی دارقطنی څخه په نقل کولو سره دمحمد بن الفتح څخه دی نقل کوی دالعباس بن عبدالله الرومی څخه دی درواد بن الجراح څخه دی دمقاتل بن سلیمان څخه دی دضحاك څخه اودی دابن عباس څخه دی وایې چی دی دآدم

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة البقره، باب (واذقلنا ادخلو هذه القرية) (۸/۴۴۷۹) اومسلم: کتاب التفسیر (۱۵۲/۱۸). واحمد (۳۱۸/۲) الترمذی: کتاب التفسیر، باب ومن سورة البقره (۲۰۵/۲۱۵).

(۲). صحیح البخاری: کتاب الحیل، باب مایکړه من الاختیال فی الفرار من الطاعون (۲۹۷۴/۱۲) اومسلم په کتاب السلام کی، باب الطاعون والطیر والکھانه ونحوها (۲۰۶/۱۴). واحمد (۲۰۹/۵) اوالطبرانی په الکبیر کی (۱/۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۳۸۴) اومالك په موطاء کی ذکرکړی دی په کتاب الجامع، باب ماجاء فی الطاعون (۱۲/۲۳).

دخپلي ملا څخه پيدادى اودده اجل ليرى سوي دى ترهغه ورځى پورى چى دى ددجال تكذيب وكى. خودا منقطع روايت دى اوپه دى كى غرابت دى. اوابو حاتم وايي چى ما اوريدلى دى دخپلو استاذانو څخه چى دهغوى څخه يوايو عبیده دى اوداسى نور هغوى وايي چى: په بنى آدمو كى اوږد عمر والا سړى خضر عليه السلام دى، اودده نوم خضرون بن قابيل بن آدم عليه السلام دى. اوويل سوي دى چى آدم عليه السلام دعاكړى وه هغه سړى ته چى څوك دده په دفنولو كى مخكى سى كله چى دنوح عليه السلام په قوم باندې طوفان راتلى نودهغوى دى (يعنى دآدم عليه السلام جسد) دځان سره لوړ كى اوكله چى يې دى بيرته مزكى ته راكښته كى نونور خلگ وبيريده اودى يې نه سو پتولى ولى چى په مزكه كى كى ډيرزيات وحشت وو تردى چى خضر عليه السلام دى پټ كى نوالله جل جلاله خپله وعده پوره كړه اوده لره يې اوږد عمر وركى. ابن قتيبه ذكركړى دى په المعارف كى په نقل كولو سره دوهب بن منبه څخه چى: نوم دخضر عليه السلام (بليا) دى.

اودده نسب يې داسى بيان كړى دى چى دابليا بن ملكان بن فالغ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح عليه السلام دى. اواسماعيل بن اويس ويلى دى چى دده نوم: المعمر بن مالك بن عبدالله بن نصر بن الازد دى. همداركم بل يوه سړى ويلى دى چى دى: خضرون بن عميايل بن اليغزن العيص بن اسحاق بن ابراهيم الخليل عليه السلام دى. اوويل سوي دى چى دى ارميا بن حقيادى. او ويل سوي دى چى دى ځوى دفرعون وو هغه فرعون چى الله جل جلاله ورلره موسى عليه السلام پيغمبر را استولى وو، خوداخبره ضعيفه ده اوپه دى قول كى غرابت دى. ابن الجوزى ويلى دى چى دى ځوى دمالك او ورور دالياس عليه السلام دى. هم داقول السدى هم ذكركړى دى. او ويل سوي دى چى دى په سردارانو دذى القرنين كى شمار سړى وو. اوويل سوي دى چى دى زوى ديوه سړى وو دهغه كسانو څخه چى په ابراهيم عليه السلام باندې يې ايمان راوړى وو. اوويل سوي دى چى دى نبى وو په زمانه دبشتاسب بن بهر اسب كى ابن جرير ويلى دى چى دى راروان وو په زمانه دافريدون يعنى اثفيان كى تردى چى موسى عليه السلام ورسره وليده اودا قول صحيح دى.

اوداركم روايت ذكركړى دى حافظ ابن عساكر په نقل كولو سره دسعيد بن المسيب څخه دى وايي چى دخضر عليه السلام مور دروم وه او پلار يې دفارس وو. اويو قول په دى باندې هم دلالت كوى چى دى دبنى اسرائيلو څخه دى. بخارى ويلى دى په نقل كولو سره دمحمد بن سعيد الاصبهاني څخه دى نقل دابن المبارك څخه دى نقل كوى دمعر څخه دى نقل كوى دهمام څخه دى دابى هريره رضي الله عنه څخه اودى دنبى عليه السلام څخه چى فرمايلى يې دى: يقيناً نومولى سوي دى خضر عليه السلام په خضر سره ولى چى دى ناست وو په سپينه مزكه باندې او

د شاه څخه به يې شينکي بوتې ښوريدې. (۱) خطابی ویلی دی چی دی نومولی سوی دی په خضر سره ددی وجی څخه چی دده اخلاق ډیر ښه وه او همیشه به فراخه تندى سره گرزیدی اودا دمخکنی حدیث سره منافى نه دی. اودارکم راوی دی حافظ بن عساكر ددی حدیث دطریقى څخه داسماعیل بن حفص بن عمر الابلی چی دی نقل کوی دعثمان څخه اودابو جزی څخه اودهمام بن یحیی څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دعبداالله بن الحارث بن نوفل څخه، اودی نقل کوی دابن عباس څخه دی دنبی ﷺ څخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی: یقیناً نومول سوی دی خضر ﷺ په خضر سره ددی وجی څخه چی ده لمونځ کړی وو په یوه صفا اووچی مزکی باندی نوهغه ځای شین سو (یعنی شنه بوتی پر را وختل). دا حدیث په دی اعتبار سره غریب دی. دارکم قصه نقل کوی دالثوری څخه دی دمنصور څخه اودی دمجاهد څخه دی وایې چی: خضر ﷺ په دی نوم باندی ځکه نومول سوی دی چی کله به ده لمونځ کوی نوددی شاوخوا درخته به شنه کیده اومخکی ذکر سوی وه چی کله موسی ﷺ اویوشع بن نون ﷺ دواړه دده خواته راله نودی دسمندر غاړی ته په شین ځای کی ولاړ وو، اوده یوه کپړه په ځان باندی اچولی وه چی په یوخوا باندی یې سر پټ کړی وو اوپه بل خوا سره یې پښی پټی کړی وی، نوموسی ﷺ سلام پروکی نوخضر ﷺ مخ خلاص کی اوجواب یې ورکی، اوورته یې وفرمایل چی: آیاته دی مزکی ته په خیر سره رالی؟ اوته څوک یې نوده ورته جواب ورکی چی زه موسی یم. نوخضر ﷺ ورته وفرمایل چی آیا دبنی اسرائیلو پیغمبری؟ نوده ورته وفرمایل چی هو. اودسیاق ددی قصی څخه دامعلومیږی چی دی پیغمبروو اوداپه یوڅو اعتباراتو سره معلومیږی یودا قول دالله ﷻ: فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا، بل دا قول دالله ﷻ: قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبَعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا (۶۶) قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (۶۷) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا (۶۸) قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا (۶۹) قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (سورة الکهف ۷۰-۷۲)، که چیری دی نبی نه وای اوولی وای نوپه دی طریقى سره به یې نه وای مخاطب کړی، اوپه موسی ﷺ باندی به یې داسی ردنه وی کړی، بلکی موسی ﷺ دده په باره کی سوال کړی وو دالله ﷻ څخه چی دده صحبت اختیار کی اودده څخه هغه علم ازده کی کم چی الله ﷻ ده لره ورکی اودده معصومیت هم بیان سوی دی په دی کی، ولی که چیری دی نبی نه وای او معصوم نه وای نوموسی ﷺ چی یوعظیم نبی اومعصوم دی دی دیوولی څخه چی غیر

(۱). صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء، باب حدیث الخضر مع موسی ﷺ. (۳۴۰/۲۱۲).

معصوم دی څه رکم طلب د علم کوی، اوحال داچی موسیٰ ﷺ ورپسی څومره وگرځیدی اوتفتیش یې ورپسی وکی، بیاد اچی ده ورسره کله ولیده نواکرام اوتعظیم یې ورله وکی، اوپه هغه پسی روان سو هغه به چی چیری تلی نوموسیٰ ﷺ به ورپسی وو، نودا ټولی خبری په دی باندی دلالت کوی چی دی نبی دی اوبل داچی ده ته به وحی کیدل لکه څه رکم چی موسیٰ ﷺ ته وحی کیدلی، اودی مختص وو په داسی امورو باندی اوپه داسی اسرارو دنبت باندی چی په هغه باندی موسیٰ ﷺ هم نه پوهیدی، اوحال داچی موسیٰ ﷺ کلیم الله وو اود بنی اسرائیلو پیغمبر وو. اوهم په دی قوم باندی دلیل نیولی دی الرمانی چی خضر ﷺ نبی دی. دریم اعتبار داچی: ده یوماشوم مړکی اوداکار ده نه وو کړی مگر په وحی سره د طرفه دالله ﷻ څخه.

اودامستقل دلیل دی په نبوت دده باندی اوپه عصمت دده باندی، ولی چی ولی الله ته دا اجازه نه وی چی قتل وکی په محض خپل خیال سره (یعنی په زړه کی یې دچاپه باره کی څه خدشه راسی نوهغه قتل کی نوداولیاء الله دپاره داجائز نه دی). ولی چی دده زړه واجب العصمت نه وی، کله په کی خطایې هم کیدی سی اوهرڅه چی انبیاء دی نوهغوی واجب العصمت دی، ولی چی ده داماشوم قتل کی نودا ددی وحی څخه چی دی دخپل پلارپه دین باندی پاته سی اوکفر اختیار نه کړی نودامصلحت دوحی څخه قتل سوی دی. نودابنکاره دلیل دی په نبوت دده باندی څلورم اعتبار داچی کله دی ددغه کارونو وضاحت موسیٰ ﷺ ته کوی نوپه آخره کی یې ورته وفرمایل چی: رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي یعنی داکار مایه خپل خوبه نه دی کړی بلکی دالله ﷻ دطرفه ماته امر اووحی سوی وی په دی باره کی). نودا ټول اقوال چی په قرآن کریم کی ذکر دی په قصه دده کی نودا ټول دلالت کوی په نبوت دده باندی.

اوهرڅه چی داقول دی چی دی فرشته وو نودا خبره صحیح نه ده اوډیره کمزوری خبره ده. دده په ژوندی والی کی هم اختلاف دی چی آیادی تر نن ورځی پوری ژوندی دی اوکه نه؟ جمهور علماء داوایی چی دی تر نن ورځی پوری ژوندی دی، اودوی په دلیل کی هغه دعا دآدم ﷺ ذکرکوی چی آدم ﷺ دعاکړی وه چی الله ﷻ دی هغه سپړی ته اوږد عمر ورکی کم چی زماپه پتولو کی مخکی والی وکی نوده مخکی والی کړی وو په دفنولو دآدم ﷺ کی وروسته دختمیدلو دطوفان څخه، اوویل سوی دی چی ده دهغه چینی څخه اوبه چنبلی وی په کم سره چی دهمیشوالی ژوند ورکول کیږی لکه څه رکم چی داموږمخکی بیان کړی دی. اودارکم نوری خبری یې هم ذکرکړی دی په باره دژوندون دده کی تر نن ورځی پوری. اودا وصیت دده وو موسیٰ ﷺ ته په هغه وخت کی کله چی ده ورته داوویل: قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي

وَبَيْنَكَ سَأْتِيكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا دده دوصيت په باره كې ډيراقوال اواثار ذكرسوي دي چي اكثره منقطع دي (دمنقطع مطلب دادی چي په مينځ كې اكثر راويان نه دي ذكر سوي)، بيهقي نقل كوي دابو سعيد بن ابي عمر خخه دي نقل كوي دابو عبدالله الصفار خخه دي نقل كوي دابوبكر بن ابي الدنيا خخه دي نقل كوي داسحاق بن اسماعيل خخه دي نقل كوي دجرير خخه اودي دابو عبدالله الملقی خخه دي وايي چي: كله موسى ﷺ دخضر ﷺ خخه جلاكيدي نوموسى ﷺ خضر ﷺ ته وويل چي ماته وصيت وكې، نوخضر ﷺ ورته وفرمايل چي: ته نفع رسونكي سه اودخان خخه ضرري مه جوړوه چي خلكو ته دي ضرر ورسوي، اوته په فراخ تندي سره گرځه اودرد ناك كيږه مه، دبي هوده خبرو خخه خان ساته اوبغير دحاجت خخه مه گرځه. اوپه بل روايت كي يې دازيات كړي دي چي: ته مه خنده مگر دتعجب اوحيرانتيا دوجي. بشر بن حارث الحافى وايي چي: موسى ﷺ خضر ﷺ ته وويل چي ماته وصيت وكه نوهغه ورته وويل چي دالله ﷻ اطاعت په خان باندې اسانه كه. اودده په باره كي مرفوع حديث وارد سوي دي چي هغه نقل كړي دي ابن عساكر دطريقي دزكريا بن يحيى الوقاد خخه (چي دامشهوره دي په كذاب سره يعنى دخان خخه حديثونه بيانوي اوپه هغه كي دروغ ذكركوي) دي وايي چي ويل كيدي په عبدالله بن وهب باندې داقول اوما اوريدي، اوثوري ويلى دي، همداسي مجالد هم ويلى دي، داركم ابو الوداك ويلى دي، داركم ابوسعيد الخدرى ويلى دي، داركم عمر بن الخطاب ويلى دي، چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: ويلى دي زما ورور موسى ﷺ، اى زماربه، اوداركم يې دموسى ﷺ الفاظ ذكركره. نورالى ده ته خضر ﷺ په داسي حال كي چي دابنه خوان وو او خوشبويي ورخخه راتله اوسپيني كپري يې اچولي وي چي لستوني يې رانغښتي وه، نووي فرمايل موسى ﷺ ته: سلامتيا دي وي په تاباندې دالله ﷻ دطرفه، ستارب په تاباندې سلام پيش كي. نوموسى ﷺ وفرمايل چي هغه ذات په خپله سلام دي اوسلامتيا والادي اودهغه ذات دپاره حمد اوثناء اوشكردي، داسي ذات دي اوداسي رب دي چي دهغه دنعمت حساب نسّم كولي، اونه قدرت لرم چي دهغه دشكر ادايگي وكم مگر دهغه ذات په مدد سره. بيا موسى ﷺ وفرمايل چي: ماته وصيت وكه داسي وصيت چي ستا خخه وروسته هغه ماته فائده ورسوي، نوخضر ﷺ ورته وفرمايل چي: اى طالب العلم (يعنى اى طلب كونكي دعلم) يقيناً ويونكي لږ سترې كيدونكي وي داوريدونكي خخه، نوته مه سترې كوه خپل هم مجلس والا په بيان دڅه خبري كي، اوپه دي خبري باندې خان پوه كړه چي زړه ستا دپاره لوبښي دي نوته وگوره چي په دغه لوبښي كي ته څه اچوي اودڅه خخه يې ډكوي، اوته مخ واړوه ددنيا خخه اودنيا دخان خخه شاته كړه ولي چي داځاى دقراري نه

دی اونه محل دپاته کیدلو دی، اویقیناً ته گرځول سوی یې مبلغ (یعنی تبلیغ کونکی ددین) دخلگو دپاره چی ته دخلگودپاره دتوښی سبب سی دآخرت (یعنی ستادتبلیغ دوحی داخلگ دخپل آخرت تیاری وکی اودآخرت دپاره توښه برابره کړی)، اوخپل نفس عادت کړه په صبر باندی اوځان بچ ساته دگناهونو څخه. ای موسی ځان فارغه کړه علم ته، ولی چی علم دهغه چا دپاره وی څوک چی ورلره ځان فارغه وی، اوته مه کیږه زیاتوونکی دعلم ولی چی زیات علم علمآ غلطوی، اولیونی په خوشحاله کیږی، خویرتا باندی لازمه ده میانه روی ولی چی میانه روی کار دحکماوو دی اوبنائست دعلماوو دی، اوکله چی تاته ښکځل وکی یو جاهل سړی نوته حلم اختیارکړه اودهغه څخه منع سه ولی چی ددی جاهل ښکځل اوجاهالت ستادپاره لوی شی دی (یعنی دهغه ښکځل ستا دپاره سبب دنجات وی په ورځ دقیامت باندی). ای موسی بن عمران ته داگمان مه کوه چی تاته ډیرعلم درکول سوی دی بلکی تاته چی کم علم درکول سوی دی هغه ډیر لږ دی ای ابن عمره ته مه خلاصوه هغه دروازه چی تا ته پته نه وی چی دادڅه وجی څخه بنده سویده اوته مه بندوه هغه دروازه چی تاته پته نه وی چی دا دڅه وجی څخه خلاصه سویده. ای ابن عمرانه دچاچی ددی دنیا څخه زړه پرې کیږی اوددی دنیاخواته یې رغبت وی اوخپل حالت ته دحقارت په نظرباندی گوری اودخپل تقدیر څخه گیلی کوی نوهغه به څه رکم په زاهدانو کی شمارسی؟ آیادخپل شهواتو څخه په هغه سړی لیری سی کم چی ورپسی رغبت کوی؟ یاده ته به علم څه فائده ورسوی؟ اودده څخه به جهالت لیری سی چی دی ورپسی کلک مښتی وی؟ ولی چی دده تگ دآخرت خواته وی اودی ددنیا خوا ته روان وی، ای موسی ته علم وکه په دی نیت باندی چی ته عمل په وکی، اوپه دی نیت باندی یې مه کوه چی ته یې خلگوته وښیې نوځان به په گناه کی ککړ کی، وگرزوه زهد دځان دپاره لباس اوعلم اودکر دځان دپاره کلام (یعنی ددنیا څخه بی رغبتی دځان دپاره جامه وگرزوه اوکه خبری کول غواړی نوبیا دعلم خبری کوه یادکر کوه) اونیکیانی دځان دپاره ډیری حاصلوه ولی چی ته په خطایانو کی هم واقع کیدی سی، اوزلزله کوه خپل زړه په بیره دالله ﷻ سره ولی چی په دی باندی الله ﷻ راضی کیږی، او دخیر کارکوه ولی چی ستا څخه خطایانی هم کیدلی سی، اوتاته نصیحت وسو که چیری ته دایاد کړی نودابه ستادپاره فائده مندوی. نونبی ﷺ فرمایلی دی: خضر ﷺ ولاړی او موسی ﷺ یواځی پاته سو اوژړل یې. داحديث صحيح نه دی،

اوابن کثیر وايي چی زه داگمان کوم چی دا دزکریا بن یحیی الوقاد المصري خپل قول دی، اوددی تکذیب کړی دی یوه دعلماوو دائمه وو څخه اودتعجب خبره دی ده چی ابن عساکر په دی باندی سکوت یعنی خاموشی اختیار کړیده. حافظ ابونعیم الاصبهانی وايي په نقل

کولو سره د سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی څخه دی نقل کوی د عمر بن اسحاق بن ابراهیم بن العلاء الحمصي څخه دی نقل کوی د محمد بن الفضل بن عمر اوالکندی څخه دی نقل کوی د بقیه بن الوليد څخه دی نقل کوی د محمد بن زیاد څخه دی دابی امامه څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپلو صحابو ته: آیازه تاسی ته خبردرنه کړم دخضر علیه السلام په باره کی؟ نودوی وویل چی ولی نه ای دالله ﷻ رسوله، نونبی علیه السلام وفرمایل چی یوه ورځ دی روان وو په بازار دبنی اسرائیلو کی، په دی دوران کی یو مکاتب (یعنی هغه مریې چی مالک پریښی وی په دی شرط باندی چی مالک ته به پیسی پوره کوم چی دده قیمت دی اودی به ازادوی) ولیدی نوهغه ورڅخه سوال وکی چی څه رالره راکړه نو خضر علیه السلام ورته وفرمایل چی مایه الله ﷻ باندی ایمان راوړی دی اوزماسره څه نسته چی زه یې تا ته درکم نوبیاورته ده وویل چی زه یې درڅخه دالله ﷻ په نامه غواړم. نوبیاورته خضر علیه السلام وویل چی زماسره نسته چی تاته یې درکم مگر داچی ته می واخلی اوپه بازار کی می خرڅ کی، نودی مسکین ورته وویل چی آیا داسی کیدی سی نوده ورته وفرمایل چی، هو، نودی یې بازارته بوتلی اوهلته یې خرڅ کی په څلورسوه درهمو باندی. نوچاچی اخستی وو دهغه سره یې څه موده تیره کړه چی هغه هیڅ کارنه په کوی، نوده ورته وفرمایل چی تازه اخستی یم ددی دپاره چی ته زما څخه څه دخیر کارواخلی یعنی نوماته څه کار وایه چی زه یې وکم، نودی سړی ورته وویل چی زه بدگنم تاته دڅه کار ویل ولی چی ته بوډا اوعاجزه انسان یې اوپه کارسره به تاته تکلیف درورسیرې نوده ورته وفرمایل چی ماته څه تکلیف نه رارسیرې، نوده سړی ورته دیوې ډبرې وویل چی هغه دیوځای څخه بل ځای ته یوسی. او داډبره دشپږو کسانو څخه کمو کسانو نسوای لوړولی اودایې په یوه ورځ کی هم نه سوای لوړولی. نوداسړی دڅه حاجت دپاره دکور څخه ووتی اوبیرته چی په لږ وخت کی کور ته رالی نوده دغه ډبره هغه بل ځای ته وړی وه، نودی سړی ورته وویل چی ډیرښه تاخوداسی کاروکی چی زماستاڅخه ددی کار امیدنه وو. نوبیا داسړی یوځای په سفر باندی تلی نودی خضر علیه السلام ته یې وویل چی ته زماپه کور کی زماخلیفه سه نوده ورته وفرمایل چی دڅه کاروصیت راته وکه.

نودی سړی ورته وویل چی کار کول به تاته گران سی اوپه تکلیف کی به واقع سی، نوده ورته وفرمایل چی: ماته نه گرانیرې اونه ماته تکلیف په رسیږی، نودی سړی ورته وویل چی ته زما دپاره کور جوړکړه دپخو خښتو څخه ترهغه وخته پوری چی زه راځم، نوداسړی په سفر باندی ووتی کله چی بیرته رالی نوکور تیار جوړسوی وو. نودی سړی ورته وویل چی زه ستا څخه پوښتنه کوم په نامه دالله ﷻ باندی چی ته څوک یې اوستاڅه کاردی؟ نوده ورته وفرمایل چی زماڅخه دی دالله ﷻ په نامه باندی پوښتنه وکړه اوداکار مایه مجبوری کی واقع

کوی چی زه تاته وایم چی زه څوک یم، نوزه به تاته اوس دځان په باره کی ووايم چی زه څوک یم؟ زه خضر یم هغه خضر چی تابه څه ناڅه دده په باره کی اوریدلی یې، زما څخه سوال وکی یومسکین سړی نوزماسره څه نه وه چی ماورلره ورکړی وای، نوبیا راڅخه هغه دالله ﷺ په نامه سوال وکی نو ما ورلره ځان په لاس کی ورکی نو هغه زه خرڅ کړم.

اوتاهم په دی خبره باندی خبروم چی دچا څخه هم دالله ﷺ په نامه سره سوال وسو اودهغه په طاقت اووس کی وه چی هغه ته څه ورکی اوبیایې هم ورنه کی نو دقیامت په ورځ به دالله ﷺ مخ ته ولاړوی چی پوستکی به یې تش وی اوغوبڼه به په کی نه وی نودی سړی وویل چی ماایمان راوړی په الله ﷻ باندی، اوتاته می تکلیف درکی ای دالله ﷻ پیغمبره اوحال داوو چی ماته ستاپه باره کی علم نه وو، نوخضر علیه السلام ورته وفرمایل چی خیردی وی اوالله ﷻ دی ستاسره ښه وکی. نودی سړی ورته وویل زمامور اوپلاردی ستا څخه قربان وی ته فیصله وکړه زماپه اهل اومال کی کمه چی الله ﷻ تاته خوښوی، اوڅه چی ښه وی هغه واخله اوزه به ستالاره ازاده کړم، نوده ورته وفرمایل چی زه داخوښ ګڼم چی ته زمالاره خلاصه کړی، چی زه عبادت وکم دخپل رب، نودی سړی لاره ورته خلاصه کړه، نوخضر علیه السلام وفرمایل چی: حمد اوثناء دی وی دهغه ذات دپاره چی زه یې په مجبوری کی گرفتار کړم اوبیایې ماته نجات راکی اوداحدیث مرفوع کول غلط دی، خولائقه اومناسب دا ده چی دا موقوف سی اوددی روایت ابن جوزی په خپل کتاب (عجالة المناظر فی شرح حال الخضر) کی دطریقې دبدالوهاب بن ضحاک څخه نقل کړی دی.

اودارکم حافظ ابن عساکر روایت نقل کړی دی چی سندیه السدی ذکرکړی دی دی وایې چی: خضر علیه السلام اوالیاس علیه السلام دواړه وړونه وه اوددوی دواړو پلار بادشاه وو، نوالیاس علیه السلام خپل پلار ته وویل چی: هرڅه چی زما ورور خضر دی نودهغه دبادشاهی کولو شوق نسته، که چیری ده ته تاسی واده وکی نودده به ځوی پیداسی نو هغه به دده پرځای باندی بادشاهی کوی، نوده ته پلار واده وکی دیوی ښایسته اوځوانی انجلی سره. نوخضر علیه السلام ورته وفرمایل چی: زماڅه رغبت اوحاجت نسته ښځی ته، که چیری ته غواړی نوزه به ستا لاره خلاصه کم څه رکم چی ستاخوښه وی، اوکه ته غواړی چی زماسره یوځای پاته سی او دالله ﷻ عبادت کوی اوداخبره پټه وساتی نوداسی هم کولی سی. نودی ښځی ورته وویل چی زه ستاسره پاته کیرم اودراز به پټ وساتم، نوداښځی ورسره تریوه کال پوری پاته سوه. کله چی یوکال تیر سو نودی بادشاه دښځه راوغوښتله اوورته یې وویل چی زماځوی هم ځوان دی اوته هم ځوانه یې نوبچی څه سو؟ نودی ښځی ورته وویل چی بچی دالله ﷻ دخواوی، که الله ﷻ وغواړی نوبچی ورکوی چاته چی وغواړی اوچی ونه غواړی نونه یې ورکوی نودی خضر علیه السلام ته پلار امر وکی چی دښځه طلاقه که نودایې طلاقه کړه بیایې ورلره

بله ښځه وکړه چې هغه کونډه وه اومخکي يې بچي پيداسوي وو کله چې يې دده سره واده وکړ نو دې ته يې هم هغه څه وويل کم چې يې هغه مخکني ته ويلي وه، نو داهم پاته کيده اووي ويل چې ستاسره پاته کيږم، کله چې ددې هم يوکال تيرسو نو بادشاه دارا وغوښتله او ورته يې وويل چې بچۍ څه سو نودې ورته وويل چې ستا دزوی ښځوته حاجت نسته، نودې راوغوښتي خپل پلار نودې وتښتيدې، نو پلار ورپسې کسان واستول خوگير نه سو. اوويل سوي دي چې دښځه يې مړه کړه ولي چې دې هغه پټ رازښکاره کي نوبيا ددې وجي څخه وتښتيدې، او هغه اولني ښځې يې پرېښووله اوازاده يې کړه. نو داپاته سوه چې عبادت به يې دالله ﷻ کوي په بعضو ښارونو کي، نويوه ورځ په دې باندې يوسړي تيرسو چې هغه بسم الله وويل نودې واوريده. نودې ورڅخه پوښتنه وکړه چې دانوم دي دکم ځای څخه ازده کي نودې سړي ورته وويل چې: زه دملگرو دخضر ﷺ څخه وم، نو ما هغه ته واده وکړ نو دهغه بچي پيداسو اوبيا دهغه اودهغه دښځې ترمينځ څه واقعات تيرسوه تردې چې دغه ښځه خادمه سوه دفرعون دلور چې دفرعون دلور په سرکي يې ږمنځ وهل (يعني دهغه سربه يې ږمنځوي) نويوه ورځ ددې دلاس څخه ږمنځه خطا سوه نودې بسم الله وويل، نوددې فرعون لور ورته وويل چې آيا زما پلار دي يادکي؟ (يعني ددې مطلب داوو چې دي ښځې دالله نوم واخستې نوددې فرعون لور داگمان وکړ چې دالله څخه مراد ددې پلار دي نوځکه يې پوښتنه وکړه چې آيا زما پلار يادوي؟ نودې ښځې ورته وويل چې نه، بلکي هغه رب يادوم چې زما اوستا اوستا دپلار رب دي، نودې خپل پلار ته داخبره ورسوله نوپلار يې امر وکړ په بلولو اوگرمولو داوسپنو کي نوډيري اوسپني يوځای سوي او هغه گرمي سوي، اوبيا يې امر وکړ چې دښځه وروغوځوي. کله چې دي ښځې دااور وليدي نو داپر شاه سوه اوددې سره ځوي وو هغه ځوي ورته وويل چې موري ته په حق يې اوصبر وکړه، نو دي ښځې ځان اورته وغورځوي اومړه سوه. الله ﷻ دي پر ورحميږي.

هرڅه چې هغه حديث دي چې حافظ ابوبکر البیهقي ذکرکړي دي، دي وايي چې موږ ته خبر راکړي دي ابو عبدالله الحافظ دي وايي چې ماته خبر راکړي دي ابوبکر بن بالويه دي نقل کوي دمحمد بن بشر بن مطر څخه دي نقل کوي دکامل بن طلحه څخه دي نقل کوي دعباد بن عبدالصمد څخه دي دانس بن مالک څخه دي وايي چې: کله چې رسول الله ﷺ وفات سو نو صحابه (رضي الله عنهم) پراتول سوه اوتولو ژړل. نو په دې دوران کي يوسړي رادننه سو چې په ږيره کي يې سپين اوتور ورېښته گډوډ وه او غټ جسم والا وو نو خپل سر يې کښته کي اووي ژړل اوبيا مخامخ سو صحابو ته نووي فرمايل: يقينا دالله ﷻ دخوا څخه وي تسلي په هر مصيبت کي، اوبدلي وي دهرورک سوي شي څخه، نو تاسي رغبت وکړي دالله ﷻ طرف ته او هغه ته رجوع اوانابت وکړي. او هغه ذات تاسي ته په مصيبت کي کتلي دي نو تاسي ورلره

هم وگوري، ولي چي په مصيبت والاباندي جبرنه كيږي. اوبيا رالي نوپه دي كي صاحبو يوبل ته وفرمايل چي آيدا سړي پيژني؟ نوابوبكر عليه السلام او عمر عليه السلام او علي عليه السلام وفرمايل چي: هو، داوړور درسول الله عليه السلام خضر عليه السلام دي. (۱)

اوداركم امام شافعي ويلي دي په خپل مسند كي په نقل كولو سره دقاسم بن عبدالله بن عمر خخه چي دي نقل كوي دجعفر بن محمد خخه دي نقل كوي دخپل پلار خخه دي نقل كوي دخپل نيكه خخه دي نقل كوي دعلي بن الحسين خخه دي وايي چي: كله وفات سو رسول الله عليه السلام او خلق دتعزيت دپاره راټول سوه نودوي واوريده ديوه ويونكي خخه چي ويل يي: يقيناً دالله عليه السلام دخواه تعزيت وي په هرمصيبت كي او وروسته پاته كيدونكي وي په هلاكت كي (يعني چي يووفات سي نوپه هغه پسي الله عليه السلام شاته بل سړي پريږدي) اودهر ورديدو خخه پيداكول وي (يعني دچاخخه چي خه ورك سي نودهغه پسي ورلره الله عليه السلام هغه شي بيرته پيداكوي يادهغه په خاي ورلره نيكي په عمل نامه كي ليكي)، نو پس تاسي په الله عليه السلام باندي باور وكې، اودهغه خخه اميد ساتي، ولي چي مصيبت په هغه چا باندي وي چي خوك دثواب خخه محروم وي. نو علي بن الحسين وويل چي آياتاسي ته پته ده چي دا خوك وو؟ داخضر عليه السلام وو. (۲)

اوداركم روايت نقل كوي عبدالله بن وهب دهغه چا خخه چي ده ته يي داروايت ذكركړي دي دي نقل كوي دمحمد بن عجلان خخه دي دمحمد بن المنكدر خخه: چي عمر بن الخطاب عليه السلام دجنازي لمونځ وركوي چي په دي دوران كي يي يوغائبانه اواز واوريدي چي ويل يي: زموږ خخه مخكي والي مه كوه الله عليه السلام دي په تاباندي ورحميري. نو عمر عليه السلام ورلره انتظار وكې تردي چي دي ورسيدي اوپه صف كي ودريدي، اودمړي دعايي ذكركړه چي هغه داده: ياالله كه چيري ته ده لره عذاب وركوي نوداسي ديرستا نافرمانه دي، اوكه ته ورلره مغفرت وكې نودي ستا رحمت ته فقيردي، اوكله چي دي پټ سو نودي سړي وويل، خوشحالي دي وي تالره كه چيري ته نه واي مشر دقوم ياتيكيكس اخستونكي ياخزانچي يامنشي ياپوليس. نو عمر عليه السلام وفرمايل چي داسړي راويسي چي دده خخه پوښتنه وكودده دلمانځه اوددعاپه باره كي چي داخوك دي؟ نوويل سوي دي چي دي ليري ولاړي ددوي خخه نوكله چي دوي وليدي دهغه دپښو اثر نوديوې پښو حجم يي يوليشت وو. نو عمر عليه السلام وفرمايل: زمادي قسم وي په الله عليه السلام باندي چي داخضر عليه السلام دي دكم په باره كي چي موږ ته نبي عليه السلام ذكركړي وو، په دي روايت كي انقطاع دي اوددې په شان روايتونه صحيح نه دي.

(۱). اخرج البيهقي في دلائل النبوة: جماع ابواب مرض رسول الله عليه السلام ووفات وماظهر في ذلك من اثار النبوة ودلالة الصدق، باب ماجاء في عظم المصيبة التي نزلت بالمسلمين بوفات رسول الله عليه السلام (۷/ ۲۶۹).

(۲). اخرج البيهقي في دلائل النبوة (۷/ ۲۶۸) دطريقي دشافعي خخه.

اودارکم روایت ذکرکړی دی حافظ ابن عساكر دثوري څخه دی نقل کوی دعبدا لله بن المحرز څخه دی نقل کوی ديزيد بن الاصم څخه دی دعلی بن ابی طالب څخه دی فرمایې چې: زه داخل سوم خانه کعبی ته په یوشپه کی دپاره دطواف، نوپه دی دوران کی ماو لیدی یوسړی چې دخانه کعبی په څادر پوری مېستی وو اودایې وویل: ای هغه ذاته چې نه منع کوی هغه اوریدل دیوبل اوریدلو څخه (یعنی الله ﷻ ته په یو وخت باندی ډیر خلک دعاگانی کوی نوالله ﷻ دټولو دعاگانی یوشان اوری اوالله ﷻ یواوریدل دبل اوریدلو څخه نه منع کوی اونه څه مغالطه پرراځی)، اوای هغه ذاته چې هغه دخلگو سوالونه په مغالطی کی نه اچوی (یعنی دډیرو سوالونو په وجی الله ﷻ نه غلطیږی)، او هغه ذات چې نه تنگوی هغه عاجزی او ډیر غوښتل دغوښتونکو اونه یې تنگوی ډیر سوالونه دسائلانو، ماله رزق راکی په عفو کولو سره اوپه خوږ رحمت ستا باندی (یعنی ماته عفو اوبخښنه راکی اوخپل رحمت په ماباندی نازل کی) نودې علی ﷺ فرمایلی دی چې: ماورته وویل چې دابیرته راته ووايه په ماباندی یعنی یو وار یې ماته بیا ووايه: نوماته یې وویل چې، تاواوریده څه چې ماوویل؟ نوماورته وویل چې هو. نوبیایې ماته وویل: قسم می دی وی په هغه ذات باندی چې دخضر^(ع) روح دهغه په لاس کی دی (داعلی ﷺ وایې چې داخضر^(ع) وو) دادعا چې ماوکړه دابه ونه وایې هریوسړی په هرفرض پسی وروسته مگرداچي الله ﷻ به دهغه گناهونه معاف کی، که څه هم دهغه گناهونه دسمندر دزگ هومره وی یاددرختو دپانو هومره وی یادستوروپه برابر ډیروی، بیابه هم الله ﷻ ده ته مغفرت کوی. اوداسی نور روایتونه ددی په باره کی ذکرسوی دی چې دی دخانه کعبی په څادر پوری مېستی وو اودا دعا یې کړیده په مختلفو روایتونو سره. دارکم ابن جوزی په بله طریقی سره هم روایت ذکرکړی دی چې دهغه مفهوم هم دارکم دی لکه مخکی روایت چې موږ ذکرکی.

دارکم حافظ بن عساكر وایې چې ماته خبر راکړی دی ابوالقاسم بن الحصین دی وایې چې ماته خبر راکړی دی ابوطالب محمد بن محمد دی وایې چې ماته خبره راکړی دی ابو اسحاق المزکی دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق بن خزیمه څخه دی نقل کوی دمحمد بن احمد بن یزید څخه دی وایې چې ماته خبر راکړی دی عمر بن عاصم دی نقل کوی دحسن بن رزین څخه دی نقل کوی دابن جریرج څخه دی دعطاء څخه دی دابن عباس^(ع) څخه دی وایې چې ماته دده علم نسته مگر داچي دامرفوع ذکرسوی دی دنبی ﷺ څخه چې نبی ﷺ فرمایلی دی خضر^(ع) اوالیاس^(ع) دواړه هرکال دحج په موسم کی دیوبل سره وینی او (۱)

(۱). اخرجہ الدار قطنی فی الافراد. اوابو اسحاق الذکی په فوائد خپلوکی دا ذکرکړی دی دارکم متقی الهندی په کنز العمال کی (۳۴۰۵۲۱۲).

ديوبل سره يوځای کيږي، اوبيا دواړه ديوبل څخه په دې کلمو سره جلا کيږي. بسم الله ماشاء الله ماكان من نعمت فمن الله، ماشاء الله، ولا حول ولا قوة الا بالله، و يل سوی دی چی ابن عباس ویلی دی چی چادا دعا سهار اوماننام دری دری واره وویل نوالله ﷻ به دی په امن کی کی دغریقیدو څخه اودسوزلو څخه اودغلا څخه (یعنی دغه ورځ به ورڅخه څوک غلا ونه کړی). اوداهم ویل سوی دی چی گمان کوم چی دایې هم ورسره ذکر کړی دی چی دی به محفوظ وی دشيطان څخه اودبادشاه څخه اودمار څخه اودلږم څخه. دارکم ابن ابی داود وایې چی: الیاس اوخضر ﷺ دواړه هرکال روژه نیسی په بیت المقدس کی، اوهرکال دواړه حج هم کوی، اودواړه دزمزم اوبه هم چښی صرف په یووار چښلو سره چی هغه اوبه ددوی دپاره کافی کيږي تربل کاله پوری.

اودارکم روایت ذکرکړی دی ابن عساكر چی ولیدبن عبدالملك بن مروان (هغه خلیفه چی ددمشق جامع مسجدیې جوړکړی دی) ده داوغوبتل چی یوه ورځ په دی جماعت کی لمونځ وکی نوامریې وکی چی په دغه شپه دی جماعت دقوم څخه تش سی نودوی دغه رکم کار وکی، نوکله چی شپه سوه نودا ولید بن مروان چی دهغه دور خلیفه وو دی رالی دهغه جماعت ته نوگوری چی دباب الخضره خواته یوسړی ولاړدی اولمونځ کوی، نوخپل قوم ته یې وویل چی آیا ماتاسی ته امرنه وو کړی چی داجماعت زما دپاره خالی کی؟ نودی قوم ورته وویل چی: ای امیر المومنین داخضر ﷺ دی هره شپه دی راځی اودلته لمونځ کوی.

دارکم عبدالرزاق وایې چی ماته خبر راکړی دی معمر دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دعبيدالله بن عبدالله بن عتبه څخه دی وایې چی ابوسعید فرمایلی دی چی موږ ته حدیث بیانوی رسول الله ﷺ یواوږد حدیث اودده په مینځ کی یې داخبره هم وکړه چی: دجال به راځی یوه ورځ نوپه هغه باندی حرام گرځول سوی دی داخلیدل دمدینی ښار ته نو په دغه وخت به ورته یوسړی راووځی اوورته به ووايې چی زه دالله ﷻ په نوم باندی شاهدی ورکوم چی ته دجال یې نودجال به خلگو ته ووايې چی آیازه دی مړکړم اوبیایې بیرته راژوندی کړم نوتاسی به داومنی چی زه خدای یم نوتول خلگ ورته وایې چی هو! نو داغه سړی به مړکی اوبیابه یې بیرته راژوندی کی: نودی به ووايې چی زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی زما څخه ماسوا بل هیڅ څوک نسته چی ستاپه باره کی څه بصیرت او پوهه ولری نودا دجال به وغواړی چی دی دوباره مړکی نوتسلط به نه سی پرکولی چی دوباره یې مړکی معمر وایې چی ماته داخبر راکول سوی دی چی داسړی خضر ﷺ دی کم چی دجال یووار مړکی اوبیایې دوباره راژوندی کی، اوددی حدیث تخریج په صحیحینو کی دحدیث دزهري څخه سوی دی. اوهغه احادیث چی ابن قیم الجوزی په خپل کتاب (عجالة المنتظر فی شرح حالت الخضر) کی ذکرکړی دی نودهغه په باره کی یې ویلی دی چی هغه

ټول احاديث موضوعي دي، اودايي هم ويلى دي چي دهغه اثار ټول ضعيف دي، دامخكي چي كم دلائل اواقوال ذكرسوي دي ددي ټولو څخه داخبره معلومېږي چي خضر عليه السلام ژوندي دي.

اوهرڅه چي هغه علماء دي چي هغوي وايي چي خضر عليه السلام وفات دي هغه دادی، امام بخاري، ابراهيم الحربي، ابوالحسين بن النادي، الشيخ ابو الفرج بن الجوزي، اودده په باره كي يې جلا كتاب ليكلي دي اوپه هغه كي يې ډير دلائل ذكرکړي دي چي دهغه څخه داثابتېږي چي خضر عليه السلام وفات دي يودهغه څخه دا آيت دقرآن کریم دي: وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد، که خضر عليه السلام انسان وي نوددي آيت لاندی به داخل وي، اودهغه خاص کول ددي آيت څخه جائز نه دي مگر په دليل صحيح سره اودليل صحيح دده په باره كي نسته. اويوددي څخه دا قول دالله جل جلاله دي: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة ال عمران \ ۸۱)

ابن عباس ويلى دي چي الله جل جلاله دټول انبياوو څخه داو وعده اخستې ده چي که هغه ژوندي وي اودمحمد صلى الله عليه وسلم نبوت ښکاره سي نودهغه تابعداري به کوي اودهغه مدد به کوي. اودوي ته يې امرکړي دي چي دخپلو امتونو څخه هم دالوظ واخلی که چيري دوي ژوندي وه په دور دمحمد صلى الله عليه وسلم كي نوپه هغه باندی به ايمان راوړي، دا امام بخاري ذکرکړي دي په نقل کولوسره هم ددي ابن عباس څخه نوخضر عليه السلام که څه هم نبي وو اوکه ولي الله وو نوپه زمانه دمحمد صلى الله عليه وسلم كي که چيري وو نودهغه مدد اوپه هغه باندی ايمان راوړل به پر شرط وي او دهغه احوال به دنبی عليه السلام مخ ته راتله، اوحال داچي دهغه څخه څوک هم نه دي خبرسوي اونه يې دنبی عليه السلام سره ښکاره ليدلي دي، اوبل داچي که دي ژوندي وای نو دابوبکر رضي الله عنه څخه به دده رتبه مخکي وه اودي به دنبی عليه السلام سره يوځای وای په سفرکي، خوبياهم دابوبکر رضي الله عنه رتبه دده څخه لوړه ده. اوکه څه هم دي نبي وو خوبياهم دموسى عليه السلام درجه ترده لوړه ده. اودموسى عليه السلام په باره كي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چي هغه روايت امام احمد نقل کړي دي چي نبي عليه السلام فرمايلي دي: زمادی قسم وي په هغه ذات باندی چي زما روح دهغه په لاس كي دي که چيري موسى عليه السلام اوس وای نوهغه به لازماً زما تابعداري اختيارکړي وای، نو ددي څخه دامعلومېږي چي خضر عليه السلام وفات دي اوژوندي نه دي اوکه ژوندي وي نوپه آيت كي چي څه رکم ذکرسوي دي چي پر ټولو انبياوو باندی دالازمه ده چي دنبی عليه السلام تابعداري اونصرت به کوي نوپه ده باندی به هم دالازمه وي اوحال دادی چي دده په يوه غزا كي اونه په هجرت كي اونه په څه په بل کارکي دنبی عليه السلام سره ذکرسته. اوبله داچي عيسى عليه السلام به په

اخړه زمانه کې راځي نو هغه به هم د نبي ﷺ په امتيانو کې شمارل کيږي او په خپله به د جلا نبي په حيثيت باندې نه راځي او حال دادې چې دې هم يودا و لو العزم والاوڅخه دې او آخري نبي د بني اسرائيلو دې داچې د نبي ﷺ په امتي کې شمارل کيږي نو خضر ﷺ که چيري ژوندې وای نو هغه به په طريقه اولي سره په امت د نبي ﷺ کې شمارل کيدې، اوبل دبدر په مقام کې فرشتې د نبي ﷺ ماتحت يعنې دهغه په امارت کې دکافرانو سره جنگيدلې دې چې په هغه کې دملايکو سردار جبرائيل ﷺ هم وو نو دا دومره مبارکه غزوه چې ملايکو په کې هم حصه اخستې وه اود ملايکو تذکره په کې هم سويده که چيري خضر ﷺ ژوندې وای نو دهغه تذکره به په کې هم سوي وه چې دې په جنگ بدر کې حاضر وو خوليکن د خضر ﷺ تذکره په کې نسته ولي چې دابه دده دپاره د ډير شرافت او عزت مقام وو خودې پکښې نه وو نوددې وجې څخه يې په کې ذکر هم نه دی سوي.

قاضي ابويعلى محمد بن الحسين بن الفراء الحنبلي وايي چې: زمونږ د بعضو ملگرو څخه پوښتنه وسوه چې آيا خضر ﷺ وفات دی نو هغوی ورته په جواب کې وويل چې: هو! دی وايي چې ماته دا خبره رارسيدلې ده دابي طاهر بن الغباري څخه چې هغه ويلې دي چې که دی ژوندې وي نو د نبي ﷺ خواته به راغلی وي.

داروايت نقل کړې دي ابن قيم الجوزي په خپل کتاب عجاله کې نو خلاصه ددې دوهم بحث داده چې خضر ﷺ وفات دی. نودده د ژوند په باره کې دوه بحثونه ذکر سوه اول داچې تر اوسه پورې ژوندې دی اودوهم داچې وفات سوي دی نو په دې کې دادوهم قول راجح دی ولي چې داوړنی بحث اکثره دلائل موضوعي اوضعیف احاديث دي چې په هغه باندې دليل اوحجت نه نيول کيږي، او په دې دوهم بحث کې قوي اوصحيح دلائل اودقرآن کریم ايتونه ذکر دي نوددې څخه پته ولگيده چې خضر ﷺ وفات سوي دی او ژوندې نه دی،

اودده دوفات په باره کې بل دليل هم ذکر سوي دی هغه داروايت دی چې امام احمد يې نقل کوي دموسی بن داود څخه دی نقل کوي دابن لهيعة څخه دی دابن الزبير څخه دی دابن جابر څخه دی وايي چې نبي ﷺ فرمايلي دي مخکې دوفات څخه په موده ديوي مياشتې باندې چې دوی زما څخه پوښتنه کوي په باره دقيامت کې اودقيامت علم صرف دالله ﷻ سره دی، اوزه قسم کوم په الله ﷻ باندې چې نسته نن ورځ پر سر دمزکې باندې داسې زنده سر چې په هغه باندې سل کاله تيرسي مگر هغه به وفات کيږي.

دارکم هم داسې څلور پنځه روايتونه نور هم ذکر دي هم په دې طريقې سره چې دهغه څخه هم دغه مضمون حاصل کيږي او په دې حديثونو کې ابن قيم الجوزي ښه په تفصيل سره بحث کړې دی اوصحيح اوضعیف اوموضوعي حديثونه يې ټول ديوبل څخه جلا کړي دي او دهر يوه

څخه يې په ښه طريقي سره جواب کړی دی نو د ضرورت دپاره دهغه کتاب دکم چي مخکي موږ دوه واره نوم ذکر کړی دی هغه وگوري. والله الحمد

بيان دالياس عليه السلام

الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۲۳) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (۱۲۵) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ (۱۲۶) فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۲۷) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (۱۲۸) وَتَوَكَّنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۱۲۹) سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ (۱۳۰) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۳۱) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ،** (سورة الصافات ۱۱۲۳-۱۳۲).

علماوو دده نسب په داسي طريقي سره ذکر کړی دی چي دا الياس النبشي دی، اوويل سوي دی چي دی ابن ياسين بن فنحاص بن العيزار بن هارون دی. اوويل سوي دی: الياس بن العيزار بن هارون بن عمران دی. اوعلماوو ويلى دي چي دی پيغمبروو دبعلبك والاو دپاره کم چي ددمشق مغرب خوا ته دی، نوده خپل قوم ته دعوت ورکي دالله ﷻ طرف ته چي دالله ﷻ عبادت وکي اودبتانو عبادت مه کوي اوددوي يومشهور بت وو چي دهغه نوم بعل وو. اوويل سوي دی چي دايوه ښځه وه چي دهغې نوم بعل وو. والله اعلم. خواولني قول صحيح دی نوددی وجي څخه يې دوي ته وويل: **إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (۱۲۵) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ** (سورة الصافات ۱۱۲۴-۱۲۲) نودوي ددي پيغمبر خلاف اوتکذيب وکي اودده دقتل اراده يې وکړه.

نوويل سوي دی چي دی وتښتيدی اودخپل قوم څخه پټ سو ابويعقوب الاذري په نقل کولو سره دڅه کسانو څخه وايي چي الياس عليه السلام پټ سو دخپل قوم څخه په يوغارکي (۲۰) کاله، تردی چي الله ﷻ دهغه ملک بادشاه اودهغه نورملگري هلاک کړه، نوبيا الياس عليه السلام رالي خپل قوم ته اوبيايي ورلره هغه دعوت ورکي، نودده دقوم څخه ډيرو کسانو ايمان راوړی اواسلام يې قبول کي اودارکم ټول قوم ايمان راوړی بغير د(۱۰۰۰۰) کسانو څخه نوده امروکي په قتل ددوي باندی نودوي يې قتل کړه. اودارکم په بل روايت کي سعيد بن عبد العزيز وايي چي: الياس عليه السلام چي کله دخپل قوم څخه وتښتيدی نوپه يوغارکي شل ورځي پاته سو، اوپه بل روايت سره څلويښت ورځي ذکر سوي دي، چي ده ته به کارغانو رزق راوړي. هرڅه چي دده دژوند په باره کي مخکي دخضر عليه السلام سره دده کم اقوال ذکر سو چي دادواړه هرکال ديو بل سره ويني اوحج کوي نو دهغه څخه دامعلوميده چي داتراوسه پوري ژوندی دی، خودغه اقوال ټول ضعيف دي اومخکي موږ دخضر عليه السلام په باره کي دلائل ذکر کړه چي دهغه څخه دامعلوميده چي دی وفات دی نودغه رکم الياس عليه السلام هم وفات دی.

او هغه قول چې وهب بن منبه ذکر کړی دی چې کله ده خپل قوم ته دعوت ورکوي نو قوم ده ته ډیر تکلیف ورسوي نو ده دالله ﷺ څخه دعا وغوښته چې دی وفات کړي نو الله ده ته یو حیوان راوړی چې رنگ یې داور په شان وو نو دی په هغه باندې کښېنستی او الله ﷺ دده څخه دخوراک چنباک لذت ليري کي او دده څخه ملايکه جوړه سوه، او وصیت یې وکي یسع علیه السلام ته، نو په دی قول کي هم نظر دی اودا اسرائیلي اقوال دی چې نه ددی تصدیق کیدی سی اونه ددی تکذیب کیدی سی، بلکي داویل به ښه وی چې دادصحيح کیدو څخه ډیر ليري دی، والله اعلم.

دارکم حافظ ابوبکر البیهقي یوروايت ذکر کوي دابو عبدالله الحافظ څخه دی نقل کوي دعباس احمد بن سعيد المعداني البخاري څخه دی نقل کوي دعبدا لله بن محمود څخه دی نقل کوي دعبدان بن سنان څخه دی نقل کوي داحمد بن عبدالله البرقي څخه دی ديزيد بن يزيد البلوي څخه دی دابو اسحاق الفزاري څخه دی دالوزاعي څخه دی دمکحول څخه دی دانس بن مالك څخه دی وايي چې موږ وو در رسول الله ﷺ سره په سفر کي، نونبي ﷺ کښته سو په وادي کي نو په دی دوران کي یوسړي وو چې مشغول وو اود ادعا يې کوله: یا الله ما وگرځوي دمحمد ﷺ دامت څخه ولی چې هغه داسي امت دی چې هغه بخښل سوي دی او دهغه توبه په هروخت کي قبلېږي، نو دا انس بن مالك وايي چې زه دمشرق خواته روان سوم نو ما وليدی یوسړي چې اوږدوالی یې (۳۰۰) لويشتی وو، نو زما څخه یې پوښتنه وکړه چې ته څوک یې نوماورته وویل چې زه انس يم خادم در رسول الله ﷺ، نو زما څخه یې پوښتنه وکړه چې هغه څه سو نوماورته وویل چې په هغه ځای کي دی اوستا دعا اوري نو وي ويل چې ته ورسه اوزما سلام پروايه، او ورته ووايه چې ستا ورور الياس ﷺ په تاباندی سلام وايي نو دا انس فرمايې چې زه رالم نبي ﷺ ته اوماورته دا خبره وکړه نونبي ﷺ دده لیدو ته رالی، نورالی دده خواته او غاړه یې ورسره یوځای کړه او سلام یې ورباندی واچوی، اوبیا دواړه کښېنسته او خبری یې کولی نو دې الياس ﷺ دنبي ﷺ ته وفرمایل چې زه په ټول کال کي صرف یوه ورځ افطار کوم اونن زما دافطار ورځ ده نو ما اوتابه یوځای ډوډی سره وخوړو، نو دی وايي چې نازل سو ده ته دآسمان څخه یو دستر خوان چې په هغه باندی ډوډی اوماهیان اوداسي نور شيان تیار پراته وه نو دوی دواړو ورڅخه خوراک وکي اوماته یې هم ورڅخه حصه وکړه اوبیا موږ دمازیگر لمونځ وکي، اوبیا ورسره موږ خدايې په امانی وکړه اوموږ وليدی هغه چې په وريځو کي ولاړی دآسمان خواته. او ویل سوي دی چې دا حدیث ضعیف دی خو په دی روایت کي دتعجب خبره داده چې حاکم ابو عبدالله النیسابوري ددی تخریج کړی دی په خپل مستدرک کي، خوبیا هم دا حدیث دالفاظو اودمعنی په اعتبار سره صحیح نه دی اومختلف دی دهغه نورو احادیثو څخه، ولی چې مخکي حدیث ذکر سوي

وو چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: الله ﷻ آدم ﷺ پیدا کړی دی په داسی حال کی چی دهغه اوږدوالی شپيته گزه وو، تردی چی په آخر حدیث کی یې داسی فرمایلی دی چی: وروسته دهغه څخه ترنن ورځی پوری دخلگو قدونه کمیږی نوپه دی حدیث سره داپته ولگیده چی هغه مخکنی حدیث ضعیف دی اوصحیح نه دی. اودامخکنی حدیث دانس نورو علماوو په نورو طریقو سره ذکرکړی دی اودټولو خلاصه هم دغه روایت ته راجع کیږی او دټولو څخه یومطلب راوړی چی نبی ﷺ دالیاس ﷺ سره ولیده اودواړو یوحای ډوډی خوړلی ده اودهغه اوږدوالی (۳۰۰) گزه وو.

اودارکم بل روایت هم ذکرسوی دی چی په هغه کی په ثابت ﷺ پسی وروسته الیاس ﷺ ولاړ وو او ثابت ﷺ په لمانځه ولاړ وو نودی ورپسی شاته ولاړوو نو ثابت ﷺ په لمانځه کی سورة غافر شروع کی نوکله یې چی د (غافر) لفظ ووايه نو ده د وروسته څخه وفرمایل چی یاالله ته ماته بخښنه وکړی اوبیاچی ثابت ﷺ داقول قابل التوب لفظ ووايه نو د وروسته څخه دی وفرمایل چی ای توبه قبلونکی ذاته زما توبه قبوله کړی، بیاچی کله ده (ذی الطول) اوویل نو وروسته هغه وفرمایل چی ای الله ته خپل رحمت په ماباندی اوږدکی، نودی وایې چی ما شاته وکتل نوهیڅ څوک نه وو، نودی وایې چی زه ووتم چی پوښتنه می کوله ددغه سړی په باره کی نوما پوښتنه وکړه دڅه کسانو څخه چی په تاسی باندی څوڅوک نه دی تیرسوی؟ نوهغوی ورته وویل چی نه موږ څوڅوک هم نه دی لیدلی، نوویل سوی دی چی دوی ونه لیدی دغه سړی مگر دا الیاس ﷺ وو نواصح قول دادی چی الیاس ﷺ هم وفات سوی دی ولی چی مخکی په حدیث کی دا ذکر سوه چی نبی ﷺ په یوه ورځ کی دا وفرمایل چی دنن ورځی څخه اخوا به داسی زنده سرنه وی چی هغه دسل کالو تیریدو څخه وروسته ژوندی وی. که چیری دی ژوندی وی ترنن ورځی پوری نونبی ﷺ به ددی خصوصیت بیان کړی وای اودی به یې ددی مخکنی قول څخه مستثنی کړی وای خو داسی یې نه دی کړی، والله اعلم.

بیان دیوی ډلی دپیغمبرانو دبنی اسرائیلو وروسته دموسی ﷺ څخه

ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چی: خلاف نسته په مینځ دعلماوو کی په خبرو او اخبارو دتیرو سوو امتونو کی چی زموږ دامت څخه مخکی تیرسوی دی په دی خبری کی هم څه اختلاف نسته چی دیوشع ﷺ څخه وروسته ټول اموردبنی اسرائیل کالب بن یوفناته وسپارل سول. یعنی دایوسړی وو دملگرو دموسی ﷺ څخه اودهغه دخور خاوند وو اودا یو سړی دهغه کسانو څخه وو چی دالله ﷻ څخه به یې سخته بیره کوله، او دوی دواړه هغه کسان دی چی بنی اسرائیلوته یې ویلی وه په هغه وخت کی کله چی هغوی دجهاد څخه

وروستوالي اختيار کړی وو: اَدْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، ابن جریر ویلی دی چی دده څخه وروسته په بنی اسرائیلو کی مشر حزقیل وو، اوداهغه سړی دی چی دوی ته یې دبیرته راژوندی کیدلو دعا کړی وه وروسته دوتلو ددوی دخپلو کورونو څخه دوجی دوبا څخه.

بیان دحزقیل عليه السلام

الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (سورة البقره ۲۴۳).

محمد بن اسحاق ویلی دی چی: کله الله ﷻ کالب بن یوفنا وفات کی وروسته دیوشع عليه السلام څخه نوخليفه پاته سو حزقیل عليه السلام په بنی اسرائیلو کی ددی دواړو څخه اودی ځوی دبوډی وو، اودا هغه سړی دی چی خپل قوم ته یې دعاکړی وه کم چی په قرآن کریم کی ذکرسوی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ، ابن اسحاق وایې چی دوی دوبا مرض ولیدی نودوی دخپل کلی څخه وتښتیدل اوبلی مزکی ته ولاړه نوالله ﷻ په هغه سره ټول مړه کړه، نوپه دوی باندی ډیره موده تیره سوه، نویوه ورځ په دوی باندی حزقیل عليه السلام تیریدی نوودریدی اوسوچ یې کوی ددوی په باره کی نوده ته وویل سوه چی: ته داخوښوی چی دا الله دوباره راژوندی کی اوته ورته گوری؟ نوده وفرمایل چی: هو. نوالله ﷻ امروکی ټولو جسمونوته چی راولاړیږی اوتول هډوکی دیوبل سره یوځای سی اوغوښه به پر واچول سی، نوټول راولاړیدل اوپه یوتکبیر سره ټولو اواز وکی.

اواسباط نقل کوی دالسدي څخه دی نقل کوی دابی مالک څخه دی دابی صالح څخه دی دابن عباس څخه اودی دمره څخه دی دابن مسعود څخه اودی دیوی ډلی دصحابو څخه دوی په دی قول دالله ﷻ کی داسی ویناکوی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ، دوی وایې چی: یو کلی وو په نامه داودردان چی دواسط علاقې خواته وو چی په دی کلی کی طاعون (وبا) ناجوړی راغلی وه، نوعام خلگ ددی کلی څخه وتښتیده اودیوبل کلی په غاړه کی پریوته نومړه سوه هغه چی په کلی کی پاته سوی وه اودا څوک چی تښتیدلی وه نودوی محفوظ پاته سوه. کله چی طاعون ختم سو نو دوی بیرته راله خپل کلی ته په امن سره اودوی په خپلو کی وویل چی زموږ دامشران ډیر هوښیاران وه چی دوی وتښتیده نوموړ ورسره هم وتښتیدو اوکه چیری موږ نه وای تللی نو موږ به هم اوس مړه سوی وای اودوی داوعده وکړه چی په بل کال کی که بیا طاعون ناجوړی راکښته سی نویابه ددوی سره وتښتو. نوپه بل کال باندی بیاطاعون رالی، نو

دوی بیا وتښتیده او په هغه زور ځای کی چی په کم کی په هغه مخکی کال کښته سوی وه هغه ځای ته دوباره ولاړه. نویوی ملایکی دکښته خوا ددغه علاقې څخه اوبلی ملایکی دلورې خوا ددغه علاقې څخه اواز وکی چی مړه سی، نودوی مړه سوه تردی چی په دوی باندی ډیر وخت تیرسو نوپه دوی باندی دالله ﷻ نبی حزقیل علیه السلام تیرسو نودوی ته په سوچ کی سو نوالله ﷻ ورته وحی وکړی چی آیاته غواړی چی زه تاته داوښیم چی زه داڅنگه را ژوندی کوم؟ نوده وویل چی هو، نوالله ﷻ ورته امر وکی چی اواز وکه. ده اواز وکی چی ای هډوکو دالله ﷻ په حکم سره یوځای سی همدارکم دوه دری اوازونه یې نور هم وکړه چی هډوکونه دیوبل سره یوځای سی نوبیا ورته ده وفرمایل چی دالله ﷻ په حکم باندی ټول ولاړسی نوټول ژوندی سوه. ابن اسباط ویلی دی چی دوی کله ژوندی سوه نودوی داوویل (سبحانک اللهم وبحمدک لا اله الا انت) نودوی بیرته خپل قوم ته ولاړه په داسی حال چی دوی بیا ژوندی وه ترهغه وخته پوری چی په خپلو اجلونو باندی مړه سوه. ابن عباس وایې چی دا (۴۰۰۰) کسان وه اوپه بل روایت کی یې (۸۰۰۰) کسان ذکر کړی دی، اوابی صالح وایې چی (۹۰۰۰) کسان وه.

محمد بن اسحاق وایې چی موږ ته ددوی د عمر په باره کی چا خبر نه دی راکړی، کله چی دی الله ﷻ وفات کی نوبنی اسرائیلو دالله ﷻ وعده هم هیږه کړه اوپه دوی کی خبری ډیری سوی تردی چی دوی دبتانو عبادت شروع کی اودوی ځان ته یوبت په عبادت سره نښانه کړی وو چی بعل نوم یې وو، نوبیا ددی څخه وروسته الله ﷻ الیاس علیه السلام راولیږی دوی ته اوقصه دالیاس علیه السلام موددی څخه مخکی دخضر علیه السلام دقصی سره یوځای ځکه ذکر کړیده چی ددی دواړو ذکر اکثره یوځای کیږی، اوبل ددی وجی څخه چی الله ﷻ په سورة الصافات کی دموسی علیه السلام دقصی څخه وروسته دده قصه ذکر کړیده نوځکه دده قصه موږ مخکی ذکر کړه. محمد بن اسحاق وایې چی دالیاس علیه السلام څخه وروسته الیسع بن اخطوب ته پیغمبری ورکول سوه او هغه په بنی اسرائیلو کی پیغمبر سو.

الیسع علیه السلام

دده ذکر الله ﷻ دانبیانو سره یوځای کړی دی په دی قول خپل کی: وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُوشَعَ وَحُوطًا وَكَانَ فَضْلُنَا عَلَى الْعَالَمِينَ، (سورة الانعام ۸۶)، اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ، (سورة ص ۴۸).

ابن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دسعید څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایې چی یسع علیه السلام وروسته دالیاس علیه السلام څخه په دوی کی پیغمبر وو تر هغه وخته پوری چی الله ﷻ ته منظوره وه اوبنی اسرائیلو ته یې دعوت ورکوی په طرف

د عبادت د الله ﷻ په طريقه او په منهاج د الياس عليه السلام باندې، تردې چې وفات سو، بيا دده څخه وروسته په بنی اسرائیلو کې بيا هر قسم خرافات او گناهونه او خطايانې زياتې سوي، او ظالمان په کې ډير سوه او انبياء يې قتل کړه، او ويل سوي دي چې هغه سړی چې دده ذمه داری يې په ځان باندې اخستی وه هغه ذی الکفل وو ددی خبری چې: که چيری دی توبه وکاري الله ﷻ ته اوانابت اورجوع وکړي دالله ﷻ خوا ته نودی به جنت ته داخلېږي. محمد بن اسحاق دده په باره کې وايي چې داليسع ځوی داخطوب دی. او حافظ ابوالقاسم بن عساكر په خپل تاريخ کې وايي چې دا اليسع دالاسباط بن عدی بن شوتلم بن افرائيم بن يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دی.

او ويل سوي دي چې داتربور دالياس عليه السلام دی، او ويل سوي دي چې دی دالياس عليه السلام سره په قاسيون غره کې دبادشاه دبيري پټ سوي وو نوکله چې الياس عليه السلام وفات سو نودی دهغه په ځای باندې نبی مقرر سو. اوقصه دذی الکفل مخکې تيره سويده ددی وجی څخه چې دهغه په باره کې هم داويل سوي وه چې هغه ځوی دايوب عليه السلام دی، والله تعالی اعلم. ابن جرير اوداسی نورو علماوو فرمایلي دي: چې په بنی اسرائیلو کې بيا اختلافات اولانجی رالی او گناهونه او خطايانې يې ډيری کړي، اوقتلونه دانبياوو يې شروع کړه، نوالله ﷻ په دوی باندې په مقابل دهغه انبياوو کې داسی ظالمان او جابر بادشاهان مسلط کړه چې په دوی باندې يې ظلمونه کول اوددوی ويني يې بی ځايه تويولي يعنی ددوی قتلونه به يې کول او په دوی باندې الله ﷻ نور دښمنان پيښ کړه ماسوا ددوی دخپلو ځانوڅخه، اوکله به چې دوی مړه کې يودخپلو دښمنانو څخه نوددوی سره به هغه تابوت دلوځونو وو چې په قبه الزمان کې به پروت وو لکه څه رکم چې مخکې ذکر سو نودوی به ددې په برکت سره په دښمن باندې کاميابی حاصلوله. بياچې کله وه ددوی څه جنگونه دغزه والاوو سره او دعسقلان والاوو سره نوهغوی په دوی باندې کاميابی حاصله کړه او په دوی باندې غالبه سوه نو ددوی څخه يې هغه تابوت واخستی او په دوی باندې يې ډير ظلم اوزياتی وکړه، کله چې ددی خبری څخه دبنی اسرائیلو بادشاه خبر سو نوخت يې کوږ سو اومړسو دغم دوجی، اوبنی اسرائیل په ډول دهغو پسونو وگرځيده چې شپونکي يې نه وي، نودوی هم بی سرپرسته پاته سوه تردی چې الله ﷻ په دوی کې پيغمبر وليږي چې شمويل عليه السلام نوم يې وو، نودوی ورڅخه طلب وکړ چې ددوی امير سی په قتل کې، نودوی بياوکړه هغه څه چې موږ به يې وروسته بيانوو انشاء الله تعالی.

ابن جرير وايي چې ديو شع عليه السلام دوفات څخه ترهغه وخته پوری چې الله ﷻ شمويل عليه السلام را وليږي دوی ته پيغمبر ددوی په مينځ کې (۴۰۰) کاله تيرسوي وه.

قصه دشمویل ﷺ

دده دنسب په باره کی ویل سوی دی چی دی شمویل، اوویل سوی دی چی اشمویل بن بالی بن علقمه بن یرخام بن الیهو بن تهو بن صوف بن علقمه بن ماحث بن عموما بن عزریا دی. مقاتل وایې چی: دی دوارثانو دهارون ﷺ څخه دی. اومجاهد ویلی دی چی دا اشمویل بن هلفاقا دی، اوددې څخه ماسوا دده په نسب کی نور څه نه دی ذکر سوی حکایت کړی دی السدی په اسناد خپل سره ابن عباس ته اوابن مسعود ته اویوی ډلی دصحابو ته او ثعلبی ته چی: کله په دوی باندی دبنمنان ددوی غالبه سوه نوددوی څخه یې په ډیرتعداد سره خلگ وژل اوددوی یې په ډیر تعداد سره بچیان قیدیان کړه، اودبنی لاوی څخه دنبوت پایه ختمه سوه اوددوی څخه یوسړی هم پاته نه سو مگریوه ښځه چی حمل یې اخستی وو، نودې دالله ﷺ څخه دعا وغوښتله چی دې ته الله ﷻ ځوی ورکی، نوددې ځوی پیداسو نو اشمویل نوم یې ورلره کنسینووی، چی ددی نوم معنی په عبرانی ژبه کی اسماعیل دی (یعنی الله ﷻ زما دعا واوریده) کله چی داپر وبیریده نودی یې جمات ته دیونیک سړی خوا ته ولیږی چی دهغه څخه څه خیر اوعلم یادکی، اودهغه سره وو تردی چی غټ سو نویوه ورځ دجمات په یوگوت کی بیده وو چی ناڅاپه دجمات دبل کنج څخه یواواز وسو، نودی ورته په بیري سره متوجه سو، نوده داگمان وکی چی هغه شیخ دده دی دکم سره چی دی په دی جمات کی وو نوده گمان وکی چی هغه راته اوازوکی: نوده پوښتنه ځینی وکړه چی ما ته دی اواز وکی؟ نوده بد وگڼل داچی دی وبیروی نوورته یې وویل چی: هو، بیده سه. نو دی بیده سو تردی چی دوهم اواز یې ورته وکی اوبیایې دریم اواز وکی نودا جبرایل ﷺ وو: نوورته رالی اوورته یې وویل چی: ته رب دخپل قوم دپاره پیغمبر مقررکړی یې. نوبیا چی ده څه وکړه نوهغه په دی قول دالله ﷻ کی ذکر سوی دی: کَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲۴۲) أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۲۴۳) وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۴) مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۴۵) أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلِإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ لَهُمْ أَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (۲۴۶) وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ

يُؤْتِي مَلَكُهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، مفسرينو ويلي دي چي نبي دهغه قوم چي په دي قصي كي ذكرسوي دي داشمويل عليه السلام دي، اوبعضو ويلي دي چي شمعون عليه السلام دي، اوبعضو ويلي چي دادواره ديوه پيغمبر نومونه دي. اوويل سوي دي چي يوشع عليه السلام مراددي، خودا بعیده ده ولي چي ابن جرير په تاريخ خپل كي مخكي موږ ذكركره چي هغه ويلي دي چي ديوشع اودشمويل عليه السلام په منح كي د (۴۰۰) كالو وخت تيرسوي دي. والله اعلم.

مقصودي خبره داده چي كله داقوم دجنگونو دوجي ډيرخراب سو اوكمزوري سو نودوي غوښتنه وكړه دني دالله جل جلاله څخه چي دوي لره يوامير مقرر كي چي دوي دهغه دامارت لاندې قتال وكړي. نودي نبي دالله جل جلاله دوي ته وفرمايل: قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَعْنِي دوي ته يې وفرمايل چي زه تاسي ته امير مقرر كړم نوهسي نه چي تاسي دهغه خلاف وكړي، نودوي وويل چي موږ به څه منع كړي ددي خبري څخه چي موږ جهاد ونه كړو اوقتال وكړو؟ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءَنَا أَوْحَالَ دادي چي موږ دخپلو كورنوڅخه ايستل سوي يو اوزموږ څخه خپل زامن قيديان سوي دي، نودا په موږ باندې لازمه ده چي موږ قتال وكړو دخپلو بچو دپاره كم چي زموږ څخه قيديان سوي دي. الله جل جلاله فرمايلي دي: فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ، كله چي په دوي باندې قتال لازم سو نودوي مخونه واپول مگر لږ ددوي څخه پاته سوه اوپه دي خبري باندې كلك ولاړ وه چي موږ به قتال اوجهاد كوو. لكه څه ركم چي په آخر دقصي كي داذكر سوي دي چي ددي امير سره ډيرلږ كسان دسين واوښتل اوډير ورڅخه بيرته راله: وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلَكًا، ثعلبي ويلي دي چي داطالوت بن قيش بن افيل بن صارو بن تحورث بن افيح بن انيس بن بنيامين بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دي عكرمه اوالسدي وايي چي دي ساقی وو يعني مشكيزو والا وو. والله تعالى اعلم. نوددي وجي څخه بني اسرائيلو خپل نبي ته وويل: قَالُوا أَتَلَا يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ، اوداپه دوي كي مشهوره وه چي نبي به په بني لاوي كي وي اوامير به په ډله ديهوذاكي وي، نوهر كله چي دي وو ډلي دبنيامين څخه نودوي دنفرت اظهار وكړي دده څخه اودده دامارت څخه يې انكاروكي دايې وويل چي موږ دده څخه ډير حقداره يوپه امارت باندې اودوي په كي داعيب هم ذكر كي چي دي غريب دي اودده سره مال اودولت نسته اونودي به په موږ باندې څه ركم امارت كوي؟ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، ويل سوي دي چي الله جل جلاله وحی كړي وي شمويل عليه السلام ته چي دهريوه ځوان اوږدوالي دده دلكري داوږدوالي برابر وي نو هغه به اميروي نوپه بني اسرائيلو

کي ټولو خلگو ددغه لکړي سره ځان ناپ کي خويوهم په کي برابره وو، اودايي ورته هم فرمايلي وه چي په بيت المقدس کي دننه په يونسکر کي تيل دى کله چي دا پرچا راوختکيده اوراتوى سوه نوهغه به امير وي، نوکله چي داطالوت رالي نودى دلکړي سره په اوږدوالي کي برابر وو اودده پرسر هغه تيل هم راوختکيده نوشمويل عليه السلام دده سر په هغه تيلو غوړ کي اودى يې متعين کي دامارت دپاره اودى بنى اسرائيلو ته يې وويل: **إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ دَى اللَّهِ ﷻ** په تاسي باندې خوبى کړى دى په اعتبار دعلم سره، ويل سوي دى چي دا علم په باره دقتال کي وو، اوبعضو ويلى دى چي دامطلق علم مراد وو (**وَالْجِسْمُ**) ويل سوي دى چي نبأست مراددى، بعضو ويلى دى چي اوږدوالي مراددى خو ظاهره داده چي علم اوشجاعت اوپوهه الله ورلره ورکړى وه: **وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكُهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ**، دهغه الله ﷻ دپاره دى هر حکم اوهره فيصله چي چاته څه ورکوي اوچاته هيڅ څه نه ورکوي. **وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ**، اوداهم دالله ﷻ دخوا يو نعمت اواحسان وو پردوى باندې چي دوى ته يې هغه تابوت بيرته ورکي هغه تابوت چي ددوى څخه اخستل سوي وو اودهغه په وجه به دوى کاميابي په خپل دښمن باندې حاصلوله (**تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ**) باروونکي به وي ددې ملايکي اوتاسي به يې ويني ښکاره ددى دپاره چي داسي په تاسي باندې دالله ﷻ يوه نښانه اوحجت په دى خبري باندې چي دانبيک سړي په تاسي باندې امير مقرر سوي دي. نوددى وجي څخه الله ﷻ فرمايلي دي: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ**، ويل سوي دى چي کله دوى ته بيرته تابوت ورکول سو او ددوى په قبضي کي سو نودوى هغه ترخپل بت لاندې کښيښووي کله چي سهار سو نودوى هغه دبت په سرباندې وليدى بيايې په دوهمه ورځ بيا دبت څخه لاندې کښيښووي نوبياچي سهارسو نوبيا دبت په سرباندې پروت وو، کله چي دا کار بيا بيا وسو نودوى ته دا علم وسو چي دادالله ﷻ کاردى نودوى دادخپل کلي څخه ليري وليږي.

بیرته راځو خپلي واقعي ته چي کله طالوت دلښکر سره ولاړي: **فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ** کله چي دوى داردن دنهر څخه تيرسوه نوالله ﷻ په دوى باندې يوامتحان کوي چي دوى څه کوي، هغه داچي دوى ته الله ﷻ امروکي چي ددى نهر څخه به څوک اوبه نه چښي مگر دا چي يوه لپه ورڅخه وکي، اوکه چا ددى څخه اوبه وچښلي نوهغه به غزاته نه ځي. **فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ**، نوددى څخه لږکسانو اوبه ونه چښلي اوباقى ټولو وچښلي. السدى وايي چي دلښکر

تعداد (۸۰۰۰۰) کسان وه نوددوی څخه (۷۲۰۰۰) کسانو اوبه وچښلی اودا باقی پاته سوه یعنی اوبه یې ونه چښلی په بل روایت کی چی په بخاری کی ذکر سوی دی په هغه کی نبی ﷺ په ذکر دبدر کی دافرمايلي دی چی دطالوت لښکر اودبدر صحابوو یوتعداد وو وروسته دبیرته راتلو دبعضو څخه، نوددی روایت څخه داسی معلومیږی چی څه باندی دری سوه کسان وه اوقول دالسدي چی (۸۰۰۰۰) کسان وه نوپه دی کی نظر دی ولی چی دبیت المقدس مزکه دومره نه وه چی په هغه کی یواځی لښکر (۸۰۰۰۰) کسان وی.

الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ، یعنی ځانونه یې درانه وگڼل اودایې وویل چی موږ کمزوری سو اوزموږ طاقت نسته چی موږ دجالوت دلښکرسره وجنگیږو: قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةُ كَثِيرَةٍ يَإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ، یعنی ده بهادری ورکوله اوزپونه یې ددوی مضبوطوله اودوی ته یې دصبرویل چی ډیرقومونه داسی وی چی لږ وی خو دالله ﷻ دممد دوجی په ډیرو باندی غالبه کیږی. وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دوی طلب وکی دالله ﷻ څخه چی دوی ته صبرورکی اوددوی مدد وکی اودوی ته فتح اوکامیابی ورکړی په جالوت اودهغه په لښکر باندی. نوالله ﷻ ددوی دادعا واوریدله اوقبوله یې کړه، نوالله ﷻ فرمایي: فَهَزَمُوهُمْ يَإِذْنِ اللَّهِ، نودوی ورلره شکست ورکی په مدد او نصرت دالله ﷻ سره سره ددی چی دهغوی تعداد ډیر وو بیا هم دوی ته الله غلبه ورکړه.

اوداقول دالله ﷻ: وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، په دی کی دلالت دی په شجاعت دداود ﷺ باندی چی داسی جنگ یې کړی دی چی غټ لښکریې په ذلیله کړی دی، اوددی څخه غټه غزا بله نسته چی دیولښکر مشر په غزا کی مړ سی ولی چی دده په مرگ باندی هغه نورو کسانو ته صدمه رسیږی اوچی څومره بهادروی نوزړه یې مات سی اوبهادری ختمه سی اوپه دی سره دوی ته هم ډیره فائده رسیږی چی مال غنیمت ورته ډیر حاصلیږی، اوددین کلمه په لوړیږی. اودکر کړی دی السدي چی داود ﷺ دخپل پلار کشر ځوی وو اودده دپلار دیارلس ځامن وه، اوطالوت دا اعلان کړی وو چی چا جالوت ووژی نوزه به هغه ته خپل ددوو لوڼو څخه یوه لور ورکوم اوپه خپل مال کی یې شریک کوم اوداود ﷺ به په لینده باندی کانی ویشتل اوپه دی کی ډیر ماهره وو، یوه ورځ دی دبنی اسرائیلو په منځ کی روان وو چی یوکانی ورته اواز وکی چی مادځان سره واخله په ماباندی به جالوت مړکړی دارکم بیا روان وو نودوهم کانی ورته اواز وکی اویا دریم کانی ورته هم اواز وکی نو دادری کوچنی کانی یې دځان سره راواخسته اوپه خپلی توبنی

کی یې کښېښوول اوولاری د لښکر سره کله چی دی د جالوت د لښکر سره مخامخ ودریدی نوجالوت د لښکر څخه رادباندی سو اوځان ته یې یوسړی راوغوښتی چی زما سره دی یو سړی په طور دافتتاح جنگ وکی نوداود عليه السلام ورلره وره نودی جالوت ورته وویل چی ته ولاړ سه زه ستاسره قتال نه کوم ولی چی ته کوچنی یې، خوداود عليه السلام ورته وفرمایل چی ته نه غواړی خوزه غواړم چی تامر کم، بیایې هغه دری کانی په یوه گوزار سره د جالوت په سر باندی ووهل نوجالوت یې مرکي نوطالوت ورسره هغه وعده پوره کړه اوده ته یې لورورکړه خو وروسته یې ورسره حسد پیدا سو چی دامال کی می دی ولی شریک کیږی نودده دقتل اراده یې وکړه خو علماوو یې مخ ونیوی. خو دا خبری چی ددواد عليه السلام سره یې حسد پیدا سو نودا دطالوت په باره کی ویل ښه نه دی ولی چی الله جل جلاله دده صفت کړی دی په خپل کتاب کی چی دی الله جل جلاله خوښ کی نوبڼه سړی داسی حرکتونه اوداسی حسد نه کوی اوداسی هم کیدی سی چی دا اسرائیلی اقوال وی چی په ده پسی یې نوری ډیری خبری هم کړی وی چی ده بیا ډیر علماء ووژل اوبیایې توبه وکښل نویو عالم هم نه وو چی دهغه څخه یې دځان په باره کی پوښتنه کړی وای چی ماته به معافی څه رکم راکول سی نودا اقوال داسرائیلو خپل جوړ کړی خرافات دی اودی لره هیڅ اعتبار نسته.

قصه ددواد عليه السلام

نسب دده په داسی طریقه سره ذکر سوی دی چی دی دواد بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نحشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارض بن یهوذا بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. محمد بن اسحاق ویلی دی چی ددواد عليه السلام قدمبارک لنډ وو اوسترگی مبارکی یې شنی وی اوورینسته مبارک یې لږ وه یعنی گڼ نه وه، او الله جل جلاله ده ته ددنیا اود آخرت فائدی دواړه یوځای ورکړی وی، او وو نبوت په جلا ډلی کی اومارت په جلا ډلی کی نوالله جل جلاله دادواړه په داود عليه السلام کی راجمع کړه (یعنی هم نبی وو اوهم امیر وو) لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی دی: وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (سورة البقره ۲۵۱) یعنی الله جل جلاله فرمایې: که چیری دامیرانو ټاکل پردی خلگو باندی نه وای نومضبوط سړی به کمزوری سړی خوړلی وی. ددی وجی څخه په بعضی اثارو کی ذکر دی (چی بادشاه دالله جل جلاله سایه وی په مزکه کی) ابن جریر ویلی دی چی کله طالوت دجالوت مخ ته سو یعنی یوبل ته مخامخ سوه نوجالوت وویل طالوت ته چی ماته یوسړی راوباسه دخپل لښکر څخه نوزه به په خپله درووزم نوداود عليه السلام ورته راووتی نومړی کی: وهب بن منبه وایې چی بنی اسرائیلو ټولو میلان وکی داود عليه السلام ته او دطالوت ذکرچاهم نه کوی، اوطالوت یې دامارت

څخه ليري کي، اوداود عليه السلام يې امير مقرر کي دځان دپاره، اوويل سوي دي چي داپه امر دشمويل عليه السلام باندې سوي دي تردي چي بعضو داويلي دي چي دي يې مخکي دواقعي څخه اميرکړي وو (تاريخ الطبري (۲۷۹، ۲۸۰)، ابن جرير ويلى دي چي دي يې دقتل څخه وروسته اميرکړي دي اوداقول دجمهورو هم دي اودارکم الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَآلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ (۱۰) أَنْ اْعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (سورة سباء ۱۱۱۰)، اودارکم الله ﷻ فرمايلي دي: وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (۷۹) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ، (سورة الانبياء ۸۰، ۷۹) ده ته الله ﷻ وسپنه نرمه کړي وه چي دي ورڅخه په اساني سره فائده حاصلوي اوپه کمه طريقه چي غواړي نواسباب دقتال ورڅخه جوړ کي، عکرمه اوحسن وايي چي الله ﷻ ده ته وسپنه داسي نرمه کړي وه چي اور اوچتک ته يې ضرورت نه وو صرف به يې په لاس باندې کړوله. ابن شوذب ويلى دي چي ده به په يوه ورځ کي يواهيڼ چادر (يعني هغه کپړي چي داوسپني څخه جوړيږي چي توره اثرنه پر کوي دجنگ په وخت کي) جوړوي او هغه به يې په (۲۰۰۰) درهمه باندې خرڅوي. اوپه حديث کي ذکر سوي دي چي نبي ﷺ فرمايلي دي: بنه خوراک هغه دي چي دخپل کسب اودخپل لاس دمحنت څخه يې وخوري، اونبي دالله ﷻ چي داود عليه السلام دي هغه خوراک دخپل محنت او دکسب څخه کوي.

اوالله ﷻ فرمايلي دي: وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۱۷) إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (۱۸) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ (۱۹) وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ ابن عباس اومجاهد ويلى دي چي دذاليد څخه مراد خاوند دطاقت اوداطاعت دي يعني په عبادت کي يې طاقت هم وو اواطاعت يې هم کوي دالله ﷻ. قتاده ويلى دي چي: ده ته قوت ورکول سوي دي په عبادت کي اوپوهه په اسلام باندې. دي وايي چي موږ ته خبر راکول سوي دي چي ده به دشپي قيام الليل کوي اونيم کال به يې روژه نيوله. اوداخبره دنبي ﷺ څخه هم نقل ده چي نبي ﷺ فرمايلي دي چي: بنه اومحبوب لمونځ دالله ﷻ په نزد لمونځ دداود عليه السلام دي اومحبوبه روژه په نزد دالله ﷻ باندې روژه دداود عليه السلام ده ولي چي ده به نيمه شپه خوب کوي اوبيا به دريمه حصه ولاړ وو چي عبادت به يې کوي اوبيا به يې شپږمه حصه خوب کوي او وو به چي يوه ورځ به يې روژه نيوله اويوه ورځ به يې افطار کوي اوکله به چي دچاسره مخامخ سو نودهغه څخه به يې تينسته نه کوله اودا قول دالله ﷻ: إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (۱۸) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ، لکه څه رکم چي

يې فرمايلي دي: يَا جِبَالُ اُوبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ، ويل سوی دی چی ده ته الله ﷻ داسی لوړ اولوی اواز ورکړی وو کله به چی ده په ښکلی اواز سره دخپل کتاب قراءت وایه نوپه هواء کی به مرغان ودریدل اودده سره به یې په یواواز باندی دهغه قرأت کوی اوغرونو به هم جواب ورکوی اوتسبیح به یې درب العزت کوی اودده سره به مرغانو اوغرونو اوهرڅه یوځای تسبیح کوی سهار اومانښام. اوزاعی ویلی دی چی داود ﷺ ته الله ﷻ دومره ښه اواز ورکړی وو کله چی به ده قرأت وایه نوحیوان اومرغان به دده شاوخوا راټولیدل تردی چی دوی به داوړی والی اوتږی والی دوجی مړه کیدل خودځای څخه به نه ښوریدل تردی چی دریابونه اوسمندرونه به دده داواز سره ودریدله، وهب بن منبه به ویله چی ده به زبور په داسی اواز باندی ووايه چی غوږونو ددی څخه مخکی داسی اواز کله نه وو اوریدلی تردی چی دده اواز ته به انسانان اوپیریان اومرغان اوحیوان ټول کښېنسته تردی چی څه حیوان به په کی دلورې څخه مړه سو خو ولاړیدل به نه دده قرأت څخه اوپه بعضو احادیثوکی نبی ﷺ فرمایلی دی داوموسیٰ الاشعری په باره کی چی دده اواز هم دداود ﷺ په شان ښه دی اوفرمايل به یې چی ابو موسیٰ الشعری ته دداود ﷺ داواز څه حصه ورکول سويده.

دارکم امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره د عبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمار څخه دی نقل کوی دهمام څخه دی نقل کوی دابی هریره ﷺ څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: الله ﷻ اسانه کړی وو قرأت په داود ﷺ باندی، نودی به وو چی امر به یې کوی په تیارولو دخپل آس باندی، اوده به قرأت وایه مخکی ددې څخه چی دده آس تیار سی اودی به وو چی نه به یې خوړل مگر دخپل لاس دمحت څخه (یعنی په خپله به یې کار اوکسب کوی اودهغه په واسطه به یې خوراک کوی)، نودی به وو چی تلاوت به یې دزبور کوی په داسی اندازه باندی چی دده آس به په کی تیاریدی، اوسره ددی چی په داسی وخت کی سړی کار په تیزی سره کوی بیا هم ده په خشوع اوترنم اوپه ښه اواز سره زبور وایه، رحمتونه دی وی دالله ﷻ دخوا په ده باندی. اوالله ﷻ فرمایلی دی (ولقد آتینا داود زبوراً) هرڅه چی زبور دی دامشهوره کتاب دی چی دآسمان څخه په داود ﷺ باندی نازل سوی وو، اوموږ ذکرکړی دی په تفسیر دهغه حدیث کی چی امام احمد نقل کړی دی چی داپه روژه کی نازل سوی دی، اوپه دی کی نصیحتونه اواحکام ذکر وه دداود ﷺ دقوم دپاره: وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ یعنی موږ ورلره ورکی عظیم ملک او حکم چی نافذ کیدونکی دی (یعنی الله ﷻ فرمایې چی موږ ورلره داسی حکومت اوبادشاهی ورکړه چی په خلکو باندی یې حکم نافذ کیدی سی اوڅوک دده داطاعت څخه خلاف نه سی کولی، ابن جریر اوابن عباس اوابن ابی حاتم دوی وایې چی: دوو کسانو په باره دیوه غوايې کی

دعوه وه چي يوه دبل څخه داغوايي غصب كړي وو (يعني په زوره يې اخستي وو) نودا يوه دعوه پروكړه چي دايې زماڅخه غصب كړي دي اودابل وايي چي دا مانه دي ورڅخه غصب كړي نودا دعوه كونكي اوغاصب دواړه داود عليه السلام ته ورله اوخپله فيصله يې ورمخكي كړه نوداود عليه السلام ددوي دواړو كار صباورځي ته وروسته كي نوداود عليه السلام دشپي خوب وليدي چي الله جل جلاله ورته په كي وحى وكړي اوورته يې امروكي چي دادعوه كونكي قتل كي نوكله چي سهار سو نوداود عليه السلام دا دعوه كونكي ته وويل چي ماته الله جل جلاله امر كړي دي چي زه تا مر كم خويباهم ته داووايه چي تادا دعوه ولي كړيده نوده وويل چي، زمادي قسم وي په الله جل جلاله باندې چي زما دادعوه په حقه ده خوليكن داچي مادده دپلار سره زياتي كړي وو، نو داود عليه السلام دده دقتل حكم وكړي نودې يې قتل كي نودهغه څخه وروسته په بني اسرائيلو كي دداود عليه السلام كاروايي لويه سوه اودوي په بيره كي سوه چي سخته بيره وه. ابن عباس ويلي دي چي دا قول دالله جل جلاله په دي ځاي باندې دلالت كوي: وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابَ، مجاهد اوالسدي وايي چي ددي څخه مرادپوهه اوقضاوت دي. اومجاهدويلي دي چي دافصل په كلام اوپه حكم كي مراددي.

وهب بن منبه وايي چي كله په بني اسرائيلو كي ددروغو شاهدي زياتي سوي نوداود عليه السلام ته دآسمان دخوا څخه يوه سلسله وركول سوه چي دا اوږده وه دآسمان څخه تربيت المقدس دصخري پوري، اوداسلسله دسرو زرو وه، نوكله به چي دوو كسانو په خپله كي جگړه وكړه نودواړه به دده خواته راله نوكم يوچي حق وو نوهغه به دي ستني ته ورسيداي سو اوكم يو چي په حقه وو نوهغه به نه سو ورسيداي بيا داسلسله دبني اسرائيلو څخه ډير ژر ليري سوه داجگړي ددوي په دي ايتونو كي الله جل جلاله ذكر كړي دي: وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابَ (۲۰) وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ (۲۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ (۲۲) إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ (۲۳) قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ (۲۴) فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ، اوپه دي ځاي كي اكثر و مفسرينو ډير اقوال اوډير خرافات چي اسرائيلي دي هغه يې بيان كړي دي چي اكثره په كي دروغ دي او څه حقيقت ورلره نسته نوموړ هغه قصداً پريښوول ولي چي هيڅ فائده ورڅخه نه مرتب كيږي نواختصاراً موږ اكتفاء په ايتونو دقرآن كريم باندې وكړه.

اودلته خبره په دې کې ده چې دسورة (ص) سجده دلوازمو څخه ده اوکه هغه سجده دشکر ده په دې کې ډیرې خبرې سوي دي خو خلاصه داچې بناء بریوقول دادعزائموی یعنی دلوازمو سجدو څخه ده ولی چې نبی ﷺ دده په باره کې ویلي دي چې دده دسجدي دي اقتداء وسی نوداود ﷺ سجده کړې وه نونبی ﷺ هم سجده وکړه، اوپه بل قول کې دابن عباس څخه نقل دي چې دادعزائموی دسجدو څخه نه ده اوبیابه هم رسول ﷺ دلته سجده کوله، په بل حدیث کې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې دلته داود ﷺ سجده دتوبې کړې وه اوموږ به سجده په نیت دشکر باندې کوله. اودارکم ترمذی اوابن ماجه دواړو ویلي دي په نقل کولو سره دحدیث دمحمد بن یزید بن خنیس څخه دي نقل کوي دحسن بن محمد ابن عبیدالله بن ابی یزید څخه چې دي نقل کوي دابن عباس څخه، دي وایي چې: رالی یوسړی رسول الله ﷺ ته اووی ویل: ای رسول الله ﷺ ماپه شپه کې خوب ولیدی گویاچې زه ولاړیم اولمونځ کوم، نوماسجده وکړه او زمامخ ته درخته وه نوهغه هم سجده وکړه زمادسجدي دوجی، نوما واوریدل ددی درختی څخه په حالت دسجدي کې چې ویل یې ای الله ولیکي زمادپاره ددی په بدله کې اجر دځان سره اودغه اجر زما دپاره ذخیره وگرځوی، اوددی په سب سره زما څخه بار لیری کې، اودازما دخوا څخه قبوله کړې لکه څه رکم چې دي دواود ﷺ څخه قبوله کړې وه، ابن عباس وایي چې نبی ﷺ ولاړسو اوداسجده یې وویل اوپه سجده باندې پریوتی اودغه رکم یې وویل لکه څه رکم چې یې ددغه سړي څخه اوریدلی وه هغه څه چې درختی ویلي وه. (۱)

اوبعضو مفسرینو داویلي دي چې داود ﷺ ترخلوینستو ورځو پوری په سجده باندې پروت وو، داقول دمجاهد اودحسن دي اودده په باره کې یې حدیث ذکرکړی دي، خودهغه په روایت کې یزید الرقاشی دي اودا ضعیف اومتروک راوی دي.

الله ﷻ فرمایي: فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ یعنی دده دپاره به په قیامت کې نژدی والی وی زموږ خوا ته، اوچاویلي دي چې دازلفی یوکلې غوندې دي چې په دې کې الله ﷻ ځان ته نیکان بندگان نژدی کوي، ددی په باره کې دنبی ﷺ حدیث نقل دي، امام احمد نقل کوي دیحیی بن آدم څخه دي نقل کوي دعطیه څخه دي نقل کوي دابی سعید الخدری څخه دي وایي چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: یقیناً الله ﷻ ته خوښ کسان په ورځ دقیامت اونژدی کسان هغه دي چې بادشاه وی اوانصافداره وی اوبدترین خلگ په نزد دالله ﷻ باندې په ورځ دقیامت کې هغه سړي دي چې باشاه وی اوظالم وی. (۲)

(۱). الترمذی: ابواب الصلاة، باب مايقول في سجود القرآن (۵۷۹/۲).

(۲). احمد (۲۲/۳) الترمذی: کتاب الاحکام، باب ماجاء في الامام العادل (۱۳۲۹/۳).

الله ﷺ فرمايې: يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ (سورة ص ۲۲)، داخطاب دی دالله ﷺ دطرفه داود ﷺ ته، خومراد په دی سره وليان اواميران او سرداران دقوم دی هغوی ته الله ﷺ په دی آیت کی اشاره کړیده چی دخلگوپه مینځ کی دانصاف فیصلی کوی اوظلم اوزیاتی مه کوی اودهغه خلگو تابعداری مه کوی چی هغه تاسی دحق دلاری څخه باطل خوا ته روانوی نوتاسی به سی گمراهان اوکه چیری تاسی گمراهان سوی یاست نوستاسی دپاره به سخت عذاب وی په سبب ددی چی تاسی دآخرت حساب اوکتاب هیرکی، داخطاب په اصل کی الله ﷺ داود ﷺ ته کړی دی خومراد ورڅخه عام بادشاهان داسی دی چی دداود ﷺ خومخکی موږ صفات بیان کړه چی هغه داسی نبی وو چی یوه ورځ به یې روژه نیوله اوبله ورځ به یې افطار کوی یعنی نیم کال به دده روژه اودشپی دریمه حصه به یې عبادت کوی نوهغه په خپله انصافدار او عادل هم وو اومعصوم وو ولی چی دظاهره خبره ده چی انبیاء ټول معصومین دی نوداخطاب هغه ته الله ﷺ وکی خومراد په کی دانور بادشاهان اواميران دی کم چی دهغه څخه وروسته راغلی دی ترن ورځی پوری دوی ته دایوقسم نصیحت دی چی دداود ﷺ په شان حاکم دځانونو څخه جوړ کی، دارکم ددواد ﷺ دزهد په باره کی هم ډیر روایتونه ذکرسوی دی اودشکر گزاری په باره کی یې هم ډیر روایتونه ذکر دی اودتمام عقل په باره کی یې هم ډیر اقوال ذکر دی. لکه څه رکم چی عبدالله بن المبارك ویلی دی په کتاب الزهد کی په نقل کولو سره دسفیان الثوری څخه دی دیو غیر معروف سړی څخه دی نقل کوی دوهب بن منبه څخه، دی وایې چی: ددواد ﷺ یوڅو نصیحتونه دی دعاقل سړی په باره کی (یعنی هغه په خپل کتاب دحکمتونو کی داسی ویلی دی) چی په عاقل سړی باندی لازمه ده چی دخلور وختونو څخه ځان نه غافله کوی، یو وخت هغه چی هغه په کی دخپل رب سره مناجات (یعنی درب سره پتی خبری کول په داسی طریقی چی ته یې ذکرکوی اوطلب ددعاگانو ورڅخه کوی او استغفار کوی اوداسی نور کارونه چی درب العزت سره بنده متعلق کوی داسی کارونه کوی نودی ته درب سره مناجات کول وایې) کوی، دوهم دهغه وخت څخه دی نه غافله کیږی چی په هغه کی دی دخپل نفس سره محاسبه (یعنی دځان سره حساب کتاب کوی چی نن ورځ ماڅومره الله ﷺ یادکی اوڅومره دآخرت غم می وکی اوڅومره گناهونه زما دلاس څخه وسوه اوداسی نور کارونه چی دانسان دځان سره تعلق لری) وکی، دریم دهغه وخت څخه دی ځان نه غافله کوی په کم کی چی دی دځان مخکی کوی هغه وپرونوته چی هغه ده ته دده عیبونه بیانوی، اوخلورم دهغه وخت څخه دی ځان نه غافله کوی په کم کی چی دی خلوت

کوی دخپل کور والاسره اوپه هغه کی داسی کارونه وکی چی هغه دده دپاره حلال او جائز وی اوخپل نفس ته راحت په رسوی ولی چی داخلورم وخت داسی دی چی هغه نور وختونه ددی په واسطه باندی روغ وی (یعنی انسان چی ددی خلورم وخت خیال کوی اوحق ددی اداء کوی نوهغه په دی نورو وختونو کی په راحت کی وی اوپه اسانی سره هغه نورکارونه کولی سی)، اولازم دی په عاقل باندی چی خپله زمانه وپیژنی اودخپلی ژبی حفاظت وکی نودا اقوال ددواد عليه السلام دی چی هغه په خپلو حکمتونو کی ذکرکړی دی دارکم دهغه اقوال نورو علماوو هم ذکرکړی دی په مختلفو روایتونو سره چی دټولو خلاصه اومقصد هم دا دی کم چی موږ ذکر کړه.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل کتاب کی په باره ددواد عليه السلام کی داسی ویلی دی: چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی سه دیتیم دپاره په ډول دپلار، اوپوه سه چی ته څه رکم کرل کوی هغه شان به یې ریبیل کوی، اودارکم یې په بل روایت سره په خپل سند کی داسی ویلی دی چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی: ای کرونکیه دگناهونو ته نه ریبی ددی ازغی اوبدی. خودا دوهم قول کمزوری دی په اعتبار دروایت سره. اودارکم په بل روایت کی ویل سوی دی چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی: داحمق اونادانه خطیب مثال په قوم کی داسی دی لکه یو غزل ویونکی پرمړی باندی، اودارکم یې هم فرمایلی دی: چی بدنه دی غریبیدل وروسته دمالدار څخه بلکی بد دادی چی گمراه سی وروسته دهدایت څخه. اودایې هم فرمایلی دی چی وگوره ته په قوم کی هغه څه چی ته یې بدگنی چی تاته وویل سی اوبیا هغه مه کوه. او په بل قول کی یې فرمایلی دی چی ته وعده مه کوه دخپل ورور سره دیوشی چی بیایې نه سی پوره کولی ولی چی ستا اودهغه ترمنځ دبنمنی پیدا کوی.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل تاریخ کی نقل کړی دی په باره دصدقه الدمشقی کی چی دی نقل کوی دابن عباس څخه په طریقی دابو الفرج بن فضاله الحنصی دی نقل کوی دابو هریره څخه دی نقل کوی دصدقه الدمشقی څخه دی وایې چی پوښتنه وکړه یوسړی یوه ورځ دابن عباس څخه په باره دروژی کی نودی ابن عباس ورته وفرمایل چی زه به تاته یو حدیث بیان کم چی زماسره په بحثونو کی پراته دی، که ستاخوبنه وی نوزه به تاته بیان وکم په باره دروژی ددواد عليه السلام کی چی هغه ډیر روژه دار اودشپی عبادت کونکی او مضبوط سړی وو اوتینسته به یې نه کوله کله به چی چاته مخامخ سو، او وو به چی یوه ورځ به یې روژه نیوله اویوه ورځ به یې افطار کوی، لکه څه رکم چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: ښه روژه دداود عليه السلام ده، او وو داود عليه السلام چی زبور به یې په اویا قسمه اوازونو باندی وایه، اوده به په شپه کی یورکعت لمونځ کوی چی په هغه کی به ده په خپله هم ژړل

اونور به يې هم ژړول. اوکه ستاخوښه وي نوزه به تاته دهغه دځوی دروژی بيان وکم چي سليمان عليه السلام دی چي هغه به دمياشتي په سرکي دری ورځي روژه نيوله اودمياشت په منځ کي دری ورځي اودمياشت په آخر کي به يې دری ورځي روژه نيوله، اوکه ستاخوښه وي نوزه به تاخبر کم دعیسی عليه السلام دروژی په باره کي چي هغه به یوکال روژه نيوله اواوربشي به يې خوړلي اودورينستو څخه به يې کپړي جوړولي اوهغه به يې اغوستلي، څه به چي ورکیدل هغه به يې خوړل اودچا څخه به يې سوال نه کوي، ځوی يې نه وو چي مړسوی وای اوکوربې نه وو چي خراب سوی وای، اوپرده به چي چيري شپه سوه نوپه هغه ځای کي به يې دپښو په منځ کي صف جوړکي اوپه لمانځه باندی به ودریدی تردی چي سهار به سو، اوبښکاری هم وو کله به يې چي دڅه شي اراده وکړه نوهغه به ورڅخه نه سو تلې، اودی به تیریدی په مجلسونو دبنی اسرائیلو باندی چي دهغوی حاجتونه به يې پوره کول. اوکه ستا خوښه وي نوزه به تاخبر کم دروژی دمور دده څخه چي مریم بنت عمران ده چي هغه به یوه ورځ روژه نيوله اویوه ورځي به يې افطار کوي. اوکه ستا خوښه وي نوزه به تاخبر کم په باره دروژی دمحمد صلي الله عليه وسلم باندی چي هغه به په میاشيت کي دری روژی نيولي اوفرمايل به يې چي داروزه دکال ده.

وفات دداود عليه السلام

مخکي یوحديث ذکرسو په بيان دآدم عليه السلام کي چي په هغه کي دا ذکر سوی وه چي آدم عليه السلام ته ټول مخلوق وښوول سو نوپه هغه کي یوسړی وو چي ډیر پر نور وو اوپنا ورڅخه ختله نوده پوښتنه وکړه چي داڅوک دی؟ نوورته وویل سوه چي داستا ځوی داود عليه السلام دی نویيایي پوښتنه وکړه چي دده څومره عمر دی؟ نوورته وویل سوه چي شپيته کاله نوده وفرمايل چي زما د عمر څخه ولره څلويښت کاله ورکي نوکله چي دده د عمر څخه څلويښت کاله ورکول سوه اوبيا دده نيته پوره سوه اودوفات وخت يې راثردی سو نو ملک الموت ورته رالی او ورته يې وویل چي ستا څخه روح قبضه کوم نوده ورته وفرمايل چي آیا زما د عمر څخه څلويښت کاله نه دی پاته نوملائکي ورته وویل چي هغه خوتا خپل ځوی داود عليه السلام ته ورکړي دی نودده څخه هیرسوه اووی فرمايل چي مانه دی ورکړي نوده ته هم الله جل جلاله زرکاله عمر پوره ورکي اوداود عليه السلام ته يې هم سل کاله پوره ورکي. داروايت نقل کړي دی ابن عباس، اوترمذی، اوددی باقي تفصيل په قصه دآدم عليه السلام کي ذکر سويدي. ابن جریر ویلي دی چي اهل کتابو ویلي دی چي دداود عليه السلام عمر (۷۷) کاله وو. بيا ابن جریر ددی قول رد کړي دی چي داغلطه خبره ده. اودوی ویلي دی چي دده موده دبادشاهی (۴۰) کاله وو. اوهرڅه چي وفات دده دی نوامام احمد ویلي دی په مسند خپل کي په نقل کولو سره دقبیصه څخه دی نقل کوي ديعقوب بن عبدالرحمن بن محمد څخه دی نقل کوي د عمر بن ابی عمر څخه

دی نقل کوی دالمطلب خخه دی نقل کوی دابو هريره خخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: وو داود ﷺ په کلک غیرت کی کله به چی دی دکورخخه ووتی نودکور دروازی به یې بندی کړی نودده کورته به خوک هم نه سو داخلیدلی ترڅو چی به دی بیرته نه وو راغلی، نویوه ورځ داود ﷺ دکورخخه ووتی اودروازه یې بنده کړه نودده بنځه چی کله دکوردصحن خخه راووتل نوگوری چی یوسړی دی اودمیدان په منځ کی ولاړدی نوپه حیرانتیا سره یې ویل چی داخوک دی اوکور بنددی اودی په کمه لاره کورته رادننه سوی دی، اوبیایې ورته وویل چی ستادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی ته ځان په داود ﷺ باندی بی عزته کوی. نویوه دی کی داود ﷺ رالی چی گوری دکورپه منځ کی یوسړی ولاړدی نوداود ﷺ ورته وفرمایل چی ته خوک یې؟ نودی ملك الموت ورته وویل چی زه هغه سړی یم چی نه بیرېزم دبادشاهانو خخه اومانسی منع کولی چوکیداران دیوځای خخه. نوداود ﷺ وفرمایل: پس ته ملك الموت یې نویوه خیر راغلی دی وی ستا دپاره په راوړلو دحکم دالله ﷻ کی. بیالړ ساعت تم سو اوبیایې ورخخه روح قبض کی، کله چی ده ته غسل ورکول سو اوبیا کفن ورواچول سو اودده دکارونو خخه فارغه سو نولمر راوختی، نوسلیمان ﷺ مرغانوته وویل چی په داود ﷺ باندی سایه وکی. نومرغانو سایه پروکړه تردی چی په ټولی مزکه کی سایه سوه اوبیایې پټ کی.

اسحاق بن بشر په نقل کولو سره دسعید بن عکرمه خخه دی نقل کوی دعروبه خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دحسن خخه دی وایې: وفات سو داود ﷺ په (۱۰۰) کلنی کی اوپه ورځ دچارشنبی کی یوډم وفات سو اودده ځوی سلیمان ﷺ هم یوډم بغیر دڅه مرض خخه اوکمزوری خخه وفات سوی وو.

اوابن عساكر وایې چی دی دمحراب خخه کښته کیدی چی ملك الموت ورته رالی نوده ورته وفرمایل چی ماپرېږده چی څه ددی خخه کښته سم اوبیا راوخیژم نوملك الموت ورته وویل چی کلونه اومیاشتی اوورځی هرڅه پوره سوی دی اورزق دی هم پوره سوی دی نو داود هم ناڅاپه بغیر دڅه مرض اوکمزوری خخه وفات سو. اوابن عساكر وایې چی دی دمحراب خخه کښته کیدی چی ملك الموت ورته رالی نوده ورته وفرمایل چی ماپرېږده چی څه ددی خخه کښته سم اوبیا وخیژم نوملك الموت ورته وویل چی کلونه اومیاشتی اوورځی هرڅه پوره سوی دی اورزق دی هم پوره سوی دی نوداود ﷺ پرهغه ځای باندی په سجده پریوتی پرکم ای باندی چی ولاړ وو نوروح یې ورخخه قبض کی په داسی حال کی چی دی پرسجده باندی پروت وو. اسحاق بن بشر وایې په نقل کولو سره دوافر بن سلیمان خخه دی نقل کوی دابی سلیمان خخه دی نقل کوی دوهب بن منبه خخه دی وایې چی: خلگ راټول سوه دداود ﷺ جنازی ته نوټول په لمرکی ناست وه اوپه دی جنازه کی (۴۰۰۰۰)

راهبان هم وه، اوددی خخه مخکی په بنی اسرائیلو کی داسی څوک دموسی ﷺ اودهارون ﷺ اودیوشع ﷺ خخه نه وو وفات سوی چی بنی اسرائیل ډیر په خفه سوی وه ددواد ﷺ خخه یعنی دده په وفات باندی ډیر زیات خفه وو. نودوی گرمی تنگ کړه نودوی سلیمان ﷺ ته وویل چی دوی ته څه بندوبست وکی چی دگرمی خخه په محفوظ وی نو سلیمان ﷺ مرغانوته امر وکی چی په دوی باندی سایه وکی نو مرغانو په دوی باندی داسی سایه وکړه چی په دوی باندی به یخه هوا هم لگیده، نودی بنی اسرائیلو داوول کار دسلیمان ﷺ خخه ولیدی اوحیران سو ورته.

حافظ ابویعلی وایي په نقل کولو سره دابوهمام الولید بن شجاع خخه دی نقل کوی دالولید بن مسلم خخه دی نقل کوی دهیثم بن حمید خخه دی نقل کوی دالوضین بن عطاء خخه دی نقل کوی دنصر بن علقمه خخه دی نقل کوی دجبیر بن نفیر خخه دی دابی الدرداء خخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً وفات سو داود ﷺ دخپل قوم خخه په داسی حال کی چی نه دده په قوم کی څه فتنی راغلی وی اونه په دوی کی څه تبدیلی راغلی وه او دده قوم په خپل هدایت اوپه اصولو باندی پاته سو تردوه سوه کالو پوری.

قصه دسلیمان ﷺ

دده دنسب په باره کی ابن عساکر ویلی دی چی داسلیمان بن داود بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نخشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارص بن یهوذا بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ، (سورة النمل ۱۶) یعنی دی ددواد ﷺ په نبوت او علم کی وارث وو، دامرادنه دی چی دی یې وارث وو په مال کی، ولی چی ددواد ﷺ ډیر زامن وه، نومال یواځی دده خاص نه وو اوبل داچی په حدیث کی دنبی ﷺ خخه دی نقل دی چی: موږ په میراث کی مال نه پریږدو اوزموږ چی کم مال پاته سی هغه به په صدقی کی ورکول کیږی. دارکم په بل روایت کی داسی ذکر دی: زموږ معاشره دانبیاوو مال په وراثت کی نه پریږدی. نو پس خبر ورکړی دی دنبی ﷺ چی موږ په میراث کی مال نه پریږدو مگر هغه به په صدقی کی ورکول سی. اودی سلیمان ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، یعنی سلیمان ﷺ ته به دمرغانو خبری زده وی اودهغوی په ارادو به پوهیدی چی دا دڅه اراده کوی اوددی څه مقصد دی. اودارکم حافظ ابوبکر البیهقی وایي په نقل کولو سره دابو عبدالله الحافظ خخه دی نقل کوی دعلی بن حشاد خخه دی نقل کوی داسماعیل بن قتیبه خخه دی نقل کوی دعلی بن قدامه خخه دی نقل کوی دابو جعفر الاسود خخه دی

نقل کوی دابی یعقوب العمی خخه دی نقل کوی دابو مالک خخه دی وایي چی یوه ورځ سلیمان ﷺ تیرسو په یودوو مرغانو باندی چی یو دهغه بل ته راگرځیدی نوسلیمان ﷺ خپلو ملگروته وویل چی تاسی ته پته سته چی دایو دی بلی ته څه وایي نودوی پوښتنه وکړه چی ای دالله ﷻ پیغمبره څه وایي، نو سلیمان ﷺ وفرمایل چی دایودی بل ته وایي چی زما سره واده وکړه زه به تاواوسوم دځان سره ددمشق په کم کورکی چی ستاخوښه وی، بیا سلیمان ﷺ وفرمایل چی ددمشق کورونه ټول دډبرو خخه جوړسوی دی نه سی کولی هیڅ څوک چی په هغه کی واوسی نودا خطاب کوونکی مرغی دروغ وایي. اوسلیمان ﷺ ماسوا دهغه خخه دنورو حیواناتو په ژبو هم پوهیدی په دی خبره باندی داقول دالله ﷻ دلالت کوی (وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) یعنی موږ ده ته هرهغه څه ورکړی دی چی دیو بادشاه ورته ضرورت وی (یعنی لښکر سپاهیان اوډلی اوتسلط په پیریانو اوپه حیواناتو اوپه شیطانانو اوپه نورو علمونو باندی اوداسی نوره پوهه په کارونو اوتدبیرونو جوړولو باندی) داهرڅه ورلره الله ﷻ ورکړی وه، بیا الله ﷻ فرمایلی دی: یعنی دافضل واحسان دطرفه خخه دهغه ذات دی کم چی پیداکونکی دآسمانونو اودمزکو دی لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی په دی قول خپل کی: وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ (۱۷) حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نُمْلَةٌ يَا أَيُّهَا التَّمَلُّ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطُمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۸) فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، (سورة النمل ۱۸-۱۹) دلته الله ﷻ خبر ورکوی دخپل نبی سلیمان ﷺ خخه چی دی یوه ورځ دخپل لښکر سره روان وو چی دادرې قسمه لښکروو چی انسانان اوپیریان اومرغان وه یعنی ددی درو وارو لښکر یوحای دسلیمان ﷺ سره روان وو انسانان اوپیریان خوسره یوحای روان وه اومرغان په هوا کی روان وه چی دوی یې دگرمی خخه محفوظ کول دوی په داسی ترتیب روان وه چی یو دبل خخه نه مخکی کیدل.

الله ﷻ فرمایلی دی: حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نُمْلَةٌ يَا أَيُّهَا التَّمَلُّ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطُمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، نوده امروکی خپل لښکر ته ودریدل په داسی حال کی چی دده لښکرته پته نه وه چی دوی څه ته ودریده. وهب بن منبه ددی قصی په باره کی ویلی دی چی: سلیمان ﷺ په طائف باندی تیریدی چی دغه میږی په خپل ملگروپسی اواز وکی اوددی میږی نوم (جرسا) وو اودی وو دقبیلی دبنو الشیصبان خخه اودی گوډ وو او دشربن هومره وو په جسم کی. خوپه دی قول کی نظر یعنی شبهه ده. خومقصود دادی چی سلیمان ﷺ چی کله ددی میږی داخبری واوریدلی چی ډیری ښی خبری یې وکړی نونرمه خدا

يې وکړه او په ده باندې خوشحاله سو چې الله ﷻ ده ته ددې خبرې واورولې اودده څخه ماسواڅوک په پوه نه سواوداسې نه ده لکه څنگه چې بعضې جاهلانويلى دى چې دسليمان ﷺ څخه به مخکې حيواناتو دانسانانو سره خبرې کولې او هغوى ته به يې خطاب کوى نو سليمان ﷺ ددې حيواناتو څخه وعده واخسته چې دعامو انسانانو سره به خبرې نه کوى نوبيا به دوى خبرې نه کولى، نو دا خبره صحيح نه ده، او که چيرې داسې وه نو سليمان ﷺ ته ددې څه فائده نه وه چې دوى يې هسې منع کول اودانبياوو سره دا کار نه بنايې اونه يې کوى. نو ددې وجې څخه فرمايلى دى (رَبِّ اَوْزِعْنِي) يعنې ماته الهام وکى اوارشاد وکى: اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، اودالله ﷻ څخه يې طلب وکى چې ده ته توفيق دشکر ورکى چې ددې نعمت په بدله کى شکر وکارې اوده ته علم صالح اسانه کى اودده حشر دنيکانو بندگانو سره وکى په ورځ دقيامت کى. اومراد دلته دوالدينو څخه داود ﷺ دى اومور يې ده. اودده مور دنيکانو اوعبادت کونکو ښځو څخه وه لکه څه رکم چې دده په باره کى روايت ذکرکړى دى سنيد بن داود په نقل کولو سره ديوסף بن محمد بن المنکدر څخه دى نقل کوى دخپل پلار څخه دى نقل کوى دجابر څخه دى نقل کوى دنبى ﷺ څخه چې فرمايلى يې دى: ويلى دى مور دسليمان ﷺ اى ځويه زماته خوب مه ډيروه دشپې، ولې چې ډير خوب سړى دقيامت په ورځ غريب کوى. مراد دغريب کيدلو څخه دانه دى چې مال اودولت ورسره نه وى بلکى اعمال په دى سره کميږي. اوپه يو روايت کى ذکرسوى دى چې ابوهريره يې دنبى ﷺ څخه نقل کوى چې نبى ﷺ فرمايلى دى چې: ووتى يونبى دانبياوو څخه دخلگو سره چې داستسقاء لمونځ وکى (يعنې دباران دپاره چې کم لمونځ کيږي هغه ته داستسقاء لمونځ ويل کيږي) نودى نبى دالله ﷻ وليدى يوميږي چې خپل بعضى حصى يې دآسمان خوا ته لوړ کړى وه، نودغه نبى وفرمايل خپل قوم ته چې: بيرته راسى ولې چې ستاسى دعا قبوله سوه ددې ميږي دوجى دارکم الله فرمايلى دى: وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدْهَدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ (۲۰) لَأَعَذَّبَنَّ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۲۱) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَقِينٍ (۲۲) إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (۲۳) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (۲۴) أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاءَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ، په دى ايتونو کى الله ﷻ بيان دهغه واقعى کوى کم چې دسليمان ﷺ اودهدهد (ملاچرگک) په منځ کى واقع سويده، اودا په دى ترتيب سره چې

هره ورځ به مرغانو سليمان ﷺ ته حاضري ورکول او د هريو خپل خپل کارونه وه چي سليمان ﷺ ورسپارلي وه نويوه ورځ يې دى راوغوښتى نودى نه وو نووى فرمايل: مَا لِي لَا أَرَى الْهَذَّاءَ أَمْ كَانَ مِنَ الْعَائِينَ، څه دى مالره چي زه نه وينم ملاچرگك آيا زه يې نه وينم كه هغه غيب دى دلته نسته دخپل خدمت په ځاى كى: لَأَعَذَّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ، زه به ورلره سزاوركم په سخته سزا ورکولو سره يابه يې حلالوم يابه ماته راوړي څه خبر يابه راته څه دليل بيانوي چي دى په څه پسى تللى دى چي غير حاضردى، بيا الله ﷻ فرمايلي دى چي (فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ) يعنى دى ورك سو او غيب سو تردير وخت پوري نه بيارالى او سليمان ﷺ ته يې وويل: أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ، يعنى زه خبر سوم په داسي خبري باندې چي دهغه څخه ته هم نه يې خبر: وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيًّا يَقِينٍ، يعنى په رښتني وينا سره (يعنى دسباء علاقې څخه مې يو رښتيني خبر راوړى دى)، إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ، ده ذكروكى سليمان ﷺ ته په باره دبادشاهي ديمن والاو كى او په دغه زمانه كى په دغه ځاى كى يوبادشاه وو چي هغه كله وفات سو نوخپله بادشاهي يې خپلى لور ته وسپارل چي دابلقيس بنت السريح وه، اوبعضى وايي چي ددى دپلار نوم شراهيل بن ذى جدن بن السيرح بن الحارث بن قيس بن صيفى بن سبابن يشجب بن يعرب بن قحطان دى، او ددى پلار دغټو بادشاهانو څخه وو او ده بدگنل چي ديمن څخه واده وكى، نوويل سوي دى چي ددى پلار دپيريانو څخه واده كړى وو ديوى ښځى سره چي ريحانه بنت السكن نوم يې وه، نوددى څخه يې دالور پيدا سوه چي تلقمه نوم يې وه اوپه بلقيس ورته ويل كيږي. داركم ثعلبي ويلي دى چي ماته خبرا كړى دى ابو عبدالله بن قبوچه چي دى نقل كوي دابوبكر بن حرجه څخه دى نقل كوي دابن ابى الليث څخه دى نقل كوي دابو كريب څخه دى نقل كوي دابومعاويه څخه دى نقل كوي داسماعيل بن مسلم څخه دى نقل كوي دابى بكر څخه. دى وايي چي ماذكر وكى درسول الله ﷺ خواته دبلقيس نووى فرمايل: نه كاميايږي يوقوم چي دهغه مشر ښځه وي. (يعنى بادشاهي يې دښځى په لاس كى وي). وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، يعنى يوبادشاه ته چي څومره شيان اوجائداد اوشوكت وركول كيږي نودې ته هم دغه ركم وركول سوي وو (وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ) يعنى يو غټ تخت دى چي داىي مالكه ده اوداسي تخت دى چي په هر قسم جواهراتو باندې ښائسته سوي دى. بيا دى ملاچرگك بيان كى ددوى كفر او ددوى عبادت دلمر خواته اوبيان يې وكى ددوى دگمراهي اودشيطان په فريب كى ساتل ددوى داټول يې سليمان ﷺ ته بيان كړه.

نوپه هغه وخت كى سليمان ﷺ يو خط وروليږي چي په هغه كى يې دوى ته دالله ﷻ دعبادت

خواته دعوت وو اودوی ته دا امر سوی وو په هغه کتاب کی چی د سلیمان عليه السلام ملک ته په امن کی اوپه عاجزی سره اوپه اطاعت سره داخل سی لکه څه رکم چی یې په دی آیت کی فرمایلی دی: **أَلَا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ**، یعنی زما د اطاعت څخه انکار مه کوی اوماته مسلمانان راسی، نوبعضی مفسرینو داسی ویلی دی چی دی ملاچرګک داخط راوړی اودا بلقیس په خپل محل کی یواځی ولاړه وه نو داخط یې وروغوړځوی نودی خط راواخستی اودخپل دولت مشران یې راوغوښتل دمشوری دپاره نو وې ویل: **يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيْكَ كِتَابٌ كَرِيمٌ**، بیایې دوی ته ددی کتاب عنوان اول ووايه: **إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، بیایې ددوی سره مشوره وکړه په دی کارباندی اودی مشرانو اوسردارانو دقوم سره یې په ډیر ادب کی خبری وکړی اوخطاب یې دوی ته وکی اودوی اوریدی: **قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ**، داخپل سردارانو ورته وویل چی موږخاوندان دطاقت یو اوزموږ سره مقاومت اودجنگ اسباب ډیر دی که تاسی زموږ څخه طلب ددی کوی نوموږ تیار یو خوسره ددی: **وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ**، یعنی بیاهم ستاسی خوبڼه ده چی تاسی څه امر اوفیصله کوی (یعنی دغه سردارانو دی بلقیس ته داوینا وکړه).

نوددی پوهه هم پوره پوهه وه چی دی ته ددی خبری علم وسو چی داددی کتاب رالیږونکی دروغ نه وایې اوڅه مخالفت به نه کوی اودوکه به هم نه کوی نوددی وجی څخه دې وویل: **قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ**، دې داخبره په خپل سوچ اوګمان سره وکړه. چی که پردوی باندی غالبه سوه نودوی ته چی څه ضرورسیږی نو تکلیف به یې دی بلقیس ته وی اوټول زور به یې دې ته رسیږی اوبیایې داخبره وکړه: **وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ**، چی زه به دوی ته یوه تحفه ورولیږم بیاګورو چی دوی څه کوی اوڅه بیرته رالیږی. اودوی ته داپته نه وه چی سلیمان عليه السلام ته ددی تحفو څه حاجت نسته ولی چی الله جل جلاله هغه ته داسی نعمتونه ورکړی دی چی دهیڅ شی کمی په کی نسته: **فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ** کله چی داهدیې اوتحفی سلیمان عليه السلام ته راوړل سوی نوسلیمان وفرمایل چی تاسی ماته مال نبیاست اوحال دادی چی الله جل جلاله ماته ددی څخه ښه راکړی دی اوتاسی په خپل تحفو باندی خوشحالیري چی موږ تحفی ورولیږلی: **ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنَخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ**، سلیمان عليه السلام خپلو سالارانو ته دا امر وکی چی دا بیرته بوځی، اوسلیمان عليه السلام وفرمایل چی موږ به ورځو دلښکر سره دوی ته اودوی به ذلیل ددغه

حَايَ خُخْه وَبَاسُو. قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ (۳۸) قَالَ عَفِيتُ مِنْ الْجَنِّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٍّ أَمِينٌ (۳۹) قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ (۴۰) قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرُ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (۴۱) فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ (۴۲) وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ (۴۳) قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، (سورة النمل ۳۸/۴۴).

طلب وکی سلیمان ﷺ دپیریانوو خخه چی دده مخ ته دبلقیس عرش حاضرسی، اودغه تخت وو ددی دبادشاهی چی دابه پرکښېنسته نویوه ورته په کی وویل چی زه یې راوړم مخکی ددی خخه چی ستا دامجلس ختم سی، اوویل سوی دی چی دده دامجلس به دشرع دورخی خخه تر زواله پوری دلمر به وو په دغه وخت کی به ده دبنی اسرائیلو مسائل حل کول. نوپه دی کی یوه پیری اوازوکی چی زه یې راوړم اوزما وس اوطاقت پرسته: قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ، ویل سوی دی چی دا آصف بن برخیاوو اودا دسلیمان ﷺ دامه حوی وو اوویل سوی دی چی دایو سړی وو دپیریانوو خخه چی ایمان یې راوړی وو، اوویل سوی دی چی دده اسم اعظم یادوو. اوویل سوی دی چی دی دبنی اسرائیلو خخه یوغت عالم وو، اوویل سوی دی چی داسلیمان ﷺ وو، خوداقول ضعیف دی ده ورته وویل چی زه یې درته راوړم په مخکی ددی خخه چی تاته دلیری خخه یوسړی رابښکاره سی اوستانظر پرولگیږی. کله چی سلیمان ﷺ دغه عرش ولیدی نودالله ﷻ شکریی وکاري دالله ﷻ خخه یې غوښتنه وکړه چی ده دشکر توفیق ورنصیب کړی اوبیایي وفرمایل چی چاشکر وکی نودخان دپاره یې فائده واخستله اوکه چا ناشکری وکړه نوالله ﷻ ته دده دکفر خخه خه ضررنه رسیږی. کله چی دابلقیس راله نوسلیمان ﷺ ورته ددغه تخت په خوا اشاره وکړه چی دغه تخت ددی دبادشاهی تخت وو اوورته یې وفرمایل چی آیاستا تخت همداسی دی نودی هم وویل چی هو داخو داسی دی لکه چی زما تخت وی، اوبیایي دامنه کړه دعبادت دلمرخخه اودکفر خوا خخه یې داسلام خوا ته راواړول. اوامروکی سلیمان ﷺ په جوړولو دیوې برنډی دچینسو خخه نودغه رکم برنډه یې جوړه کړه چی لاندی چینسه لگیدلی وه اودچینسی خخه لاندی اوبه روانی وی چی ماهی په کی هم وو نوکله چی دابلقیس دغه محل ته دننه سوه نو داخیال یې وکی چی مزکه لاند ده نوخپلی جامی یې لوړی کړی نوورته وویل سوه چی دا

داسی برنډه ده چی دچینوڅخه تیاره سویده بیادی بلقیس سرعام اعلان وکی چی ما ایمان راوړی دی اوزه تسلیم یم الله ﷻ ته دسلیمان ﷺ سره، نوبیا سلیمان ﷺ غوښتل چی ددی سره واده وکی نو واده یې ورسری وکی نوددی په واسطه یې په پیریانو باندی هم بادشاهی مکمله سوه ولی چی ددی بلقیس مور دپیریانو دقبیلې څخه وه، محمد بن اسحاق ویلی دی چی سلیمان ﷺ ورسره واده ونه کی بلکی دایې دهمدان بادشاه ته واده کړه اودیمن په علاقې باندی یې مشره کړه. والله اعلم. خاوالنی قول مشهور دی چی ده ورسره په خپله واده کړی دی.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۳۰) إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْغِيَاثُ (۳۱) فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (۳۲) رُدُّوَهَا عَلَيَّ فَنُفِثَ بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (۳۳) وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ (۳۴) قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (۳۵) فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (۳۶) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ (۳۷) وَأَخْرَيْنَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (۳۸) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۹) وَإِنْ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنُ مَآبٍ، (سورة ص ۳۰، ۴۰).

دلته الله ﷻ اول دسلیمان ﷺ صفت ذکرکوی چی ډیر طاعت او عبادت کونکی بنده وو او الله ﷻ بیاخپله ثناء پرویلی ده، بیا الله ﷻ هغه واقعه دآسو ذکرکړیده چی اکثر علماء یې داسی بیانوی چی یوه ورځ سلیمان ﷺ دآسو مقابلی ته ولاړ وو اودهغه سیل یې کوی تر دی چی دمازدیگر وخت ورڅخه فوت سو اوتیر سو اوماښام وخت داخل سو اولمر پریوتی نودده څخه لمونځ قضاء سو نوده ته په دی کار باندی سخته غصه ورله نوهغه ټول آسونه یې دستونی دخوا څخه حلال کړه ددی وجی چی دی یې دمازدیگر وخت څخه مشغول کی اولمونځ یې ورڅخه قضاء کی نوداهم دده په غیرت اوپه طاعت باندی دلالت کوی چی دالله ﷻ په عبادت کی یې دومره شوقمندی وه چی دیو وخت لمونځ ورڅخه په غفلت کی قضاء سو نو دهغه په ځای یې ټوله آسونه مړی کړه. وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ، ددی واقعی په باره کی هم علماوو ډیر اقوال نقل کړی دی چی اکثره اسرائیلی واقعات دی خودټولو خلاصه داده چی سلیمان ﷺ دخپل کټ څخه ترڅلوپښتو ورځوپوری غیب وو نوکله چی رالی نوامریې وکی په نوی کولو دبناء دبيت المقدس باندی اوددی بناء یې نوی کړه، اومخکی موږ داخبره ذکرکړی وه چی بیت المقدس اول اسرائیل (يعقوب) ﷺ جوړ کړی وو اودی آبادی ورنوی کړه، لکه ددی په باره کی چی موږمخکی یوحديث در رسول الله ﷺ نقل کړی وو چی په هغه کی ابوذر رضی الله عنه دبنی ﷺ څخه داپوښتنه کړی وه چی اول کم

جماعت جوړسوی دی نونبی ﷺ فرمایلی وه چی مسجدالحرام، نوبیا ورڅخه دی ابوذر رضی الله عنه پوښتنه وکړه چی ورپسې کم نونبی ﷺ وفرمایلی چی مسجد الاقصی، نوبیا ورڅخه ابوذر رضی الله عنه پوښتنه کړی وه چی ددی دواړو په مینځ کی دڅوموره وخت فرق دی (یعنی ددی دواړو جماعتونو دجوړیدو په منځ کی څومره کلونه تیرسوی دی) نونبی ﷺ وفرمایلی چی (۴۰) کاله، نوددی حدیث څخه دامعلومیږی چی دسلیمان ﷺ اودابراهیم ﷺ په منځ کی څو دزر کالونو څخه زیاته وخت تیرسوی وو نومعلومه سوه چی اول بناء ددی یعقوب ﷺ کړی وه. اوسلیمان ﷺ دبیت المقدس دتعمیر پوره کولوڅخه وروسته داسوال کړی وو چی ده ته دی داسی باچهی ورکول سی چی دده څخه وروسته هیچاته هم نه یې ورکول سوی، په دی خبری باندی داحدیث دنبی ﷺ دلالت کوی کم چی امام احمد نقل کوی دعبد الله بن فیروز الدیلمی څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر بن العاص څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: کله چی سلیمان ﷺ بیت المقدس جماعت جوړکی نودهغه څخه یې وروسته دری دعاگانی وکړی چی دهغه څخه دوې قبولی سوی اودریمه قبوله نه سوه چی موږ دالله ﷻ څخه طمع کوو چی دادریمه دعا زموږ دخوا څخه الله ﷻ قبوله کی اولنی دعا داده چی دالله ﷻ څخه یې داغونښتنه وکړه چی دده حکم دحق سره برابر کی یعنی دی چی کمه فیصله کوی چی هغه دحق سره برابره وی، نودده دادعا قبوله سوه دوهمه یې دادعا وغونښته چی ده ته داسی بادشاهی ورکړی چی داسی بادشاهی دده څخه وروسته بل چاته ورنه کول سی نودا دعا هم دده په باره کی قبوله سوه، دریمه یې دادعا وغونښته چی څوک دکور څخه ووځی په دی نیت باندی چی لمانځه ته دجماعت ته راروان وی نوهغه ته دی الله ﷻ دتولو گناهونو څخه داسی معافی ورکړی لکه څنگه چی ماشوم دموره پیداسی اوهغه هیڅ قسم گناه نه وی کړی یعنی الله ﷻ دی ورلره داسی مغفرت نصیب کړی خودا دریمه دعایې قبوله نسوه. نونبی ﷺ وفرمایلی چی موږ امید کوو چی دا دریمه دعا زموږ په باره کی قبوله سی، (یعنی دنبی ﷺ مسجد الحرام مراد وو چی دهغه جماعت ته څوک دلمانځه په نیت دکور څخه راووزی نوالله ﷻ ورلره داسی مغفرت ورکی لکه څه رکم چی سلیمان ﷺ فرمایلی دی).

وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ (۷۸) فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا، (سورة الانبياء ۷۸ ۷۹) دلته هم علماوو یوه واقعہ دیسونو په باره کی ذکرکړیده چی په هغه کی دوو ډلو بحث کړی وو نودادواړی ډلی دداود ﷺ خواته ورلی نوداود ﷺ ورلره فیصله وکړه کله چی دوی راله نوسلیمان ﷺ ته په لاری کی مخامخ سوه نوهغه ددوی څخه پوښتنه وکړه چی څه رکم فیصله وسوه نودوی فیصله

ورته واوروله چې داسې فيصله وسوه نوسليمان عليه السلام ورته ددغه فيصلې څخه جلا بل ډول فيصله وکړه نودوی بيرته راله داود عليه السلام ته اودسليمان عليه السلام فيصله يې ورته واوروله نوداود عليه السلام وويل چې دسليمان عليه السلام فيصله صحيح ده اوفائده منده ده داوولي؟ ځکه چې ده دالله جل جلاله څخه داغوبښتنه کړې وه چې دده حکم اوفصله دی برابره وي اوقابل قبول دی وي. اودارکم په يوحديث کې ذکر دی چې روايت يې کوی ابی الزناد داعرج څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هريره عليه السلام څخه دی وايې چې فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: يوه ورځ دوی ښځې يوځای ناستې وې چې ددواړو سره خپل خپل بچيان وه چې ناڅاپه په دوی باندې شرمښ رالی نوددی يوی څخه يې بچی پورته کي نودی دواړو په دی بل بچی کې جگړه وکړه دی مشري ښځې وويل چې ستا بچی يې بوتلی اودی کشری وويل چې ستا بچی يې بوتلی، نودوی دواړو محاکمه وکړه داود عليه السلام ته (يعنی فيصله يې داود عليه السلام ته يووړه) نوداود عليه السلام دی مشري ته ددی بچی فيصله وکړه اودابچی يې دی مشري ته ورکي، نوکله چې دوی دسليمان عليه السلام خواته ورله نوسليمان عليه السلام وفرمايل چې: ماته راکي يوه چاره چې زه داماشوم په مينځ دوه ځايه کړم نونيم به يوی ښځې ته ورکم اونيم به بلې ښځې ته ورکم. نودی کشری ښځې وويل چې الله جل جلاله دی په تاباندی ورحميږي داورکړه دی ته داددی بچی دی. نوسليمان عليه السلام دابچی دی کشری ته ورکي ولی چې داځوی ددی وو نوزړه يې پر خوږ سو اوددی بلې ځوی نه وو هغه غله ولاړه وه اودايې نه وويل چې دامه نيمی کوه. اودا دواړې فيصلې ددوی په شريعت کې جائز وي خودسليمان عليه السلام فيصله راجحه وه، نو ددی وجی څخه الله جل جلاله دده مدحه بيان کړيده اوپه دی باندی يې ثناء بيان کړيده.

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجَبَالَ يُسَبِّحُنَ وَالطُّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (۷۹) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِنُخْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ (سورة الانبياء ۸۰-۷۹) بيا الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ (۸۱) وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ، په دی ايتونو کې الله جل جلاله بيان دمسخر کولو دهواء سليمان عليه السلام ته بيان کړی دی چې موږ سليمان عليه السلام ته هوا مسخره کړې وه چې دده په خوبښه باندی به چليده.

اودارکم الله جل جلاله په سورة ص کې فرمايلي دي: فَسَخَرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (۳۶) وَالشَّيَاطِينِ كُلِّ بَنَاءٍ وَغَوَّاصٍ (۳۷) وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (۳۸) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۹) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ، (سورة ص ۴۰-۳۲) کله چې ده آس پريښووی نوالله جل جلاله ورلره دهغه په عوض کې هوامسخره کړه چې دده په امر باندی به چليده

چی کم خای ته اوکم ملک ته اوپه کم وخت کی اوکم خوا ته چی ده غوښته نوهوابه دده په حکم باندی چلیدل اودارکم نور ورلره الله ﷺ هرڅه مسخر کړی وه دحيوانانو اوپيريانانو او دانسانانو څخه، اوده به چی کله په دښمن باندی حمله کول غوښتل نوهواته به یې امر وکی نودی به یې هغه خای ته ورسوی اوکله به چی دی په تیزی سره یو خای تللی او یا به یې غوښتل چی یو خای ته ژر ورسیري نوهواته به یې امر وکی نوهوابه نوره هم تیزه سوه اودی به یې په تیزی سره هغه خای ته ورسوی په داسی طریقې سره چی دی به په اول دسهار وخت کی دبیت المقدس څخه ووتی چی ما پښین ته به دی په اصطخر مقام کی وو چی ددی علاقې اودبیت المقدس په مینځ کی دیوی میاشتی مزل دی نودی به داپه نیمه ورځ کی ووهل. لکه څه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحُ غَدُوْهَا شَهْرٌ وَرَوَّاحُهَا شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ (۱۲) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَّحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ، (سورة سباء ۱۲-۱۳) حسن بصری ویلی دی چی: سليمان ﷺ به دماپښین په وخت کی ددمشق څخه اصطخر علاقې ته تللی اوپه هغه خای کی به یې ډوډی وخورل نو دماښام په وخت به ددغه خای څخه کابل ته روان سو نو دکابل اواصطخر په مینځ کی دمیاشتی مزل دی، اوویل سوی دی چی اصطخر دسليمان ﷺ دلورنوم وو چی دپيريانو دقبیلې څخه وه. اوداقول دالله ﷻ: وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ، یعنی الله ﷻ ده ته پيريان هم مسخر کړی وه چی دده خدمت به یې کوی په مختلفو طریقو سره اوپه دی پيريانو کی به یوهم دده خلاف کارنه سو کولی اوچابه چی دده خلاف وکی نوهغه ته به یې سخت عذاب ورکوی، اودوی به خایونه دناستی اودمجلسونو خایونه به یې جوړول اونورتصویران به یې جوړول کم چی په دیوالونو باندی لگیري، اودا تصویرونه ددوی په شریعت کی جائزوه اوداوبو فواری اوداسی نور خدمتونه به یې دپيريانو څخه اخستل. نوددوی دهریو څخه به یې جلا جلا خدمتونه اخستل اوچابه چی په کی نافرمانی وکړه نوهغه ته به یې عذاب اوسزا ورکوله اوهرڅه چی جنات دی دهغه په باره کی درسول الله ﷺ څخه هم یوحدیث نقل دی چی دهغه روایت نقل مسلم اونسایي کړی دی دحدیث دشعبه څخه، مسلم وایي په نقل کولو سره دمحمد بن سلمه څخه دی نقل کوی دعبداالله بن وهب څخه دی نقل کوی دمعاویه بن صالح څخه دی نقل کوی دربیعه بن یزید څخه دی نقل کوی دابی ادريس الخولانی څخه دی نقل کوی دابی الدراء څخه دی وایي چی ولاړیدی رسول الله ﷺ چی لمونځ یې کوی نوموړ واوریده چی فرمایل

يې: اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْكَ زه پناهې غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه) دا يې درې واړه وويل، او لاسونه يې داسې خلاص كړي وه لكه چې ديوښي څخه چې څوك خوارك كوي، كله چې دلمانځه څخه فارغه سو نوموړې ورڅخه پوښتنه وكړه چې: اى دالله ﷻ رسوله ﷺ موږ واوريدي ستاسې څخه داسې شى چې تاسې ووايه چې هغه موږ مخكې ستاسې څخه نه وو اوريدلى، اوموږ وليدل چې تاسې لاسونه وغوړول، نونبى ﷺ وفرمايل: يقيناً دښمن دالله ﷻ ابليس دځان سره داور يوه سكروټه راوړې وه چې هغه يې زما په مخكې دغوړځولو دپاره راوړې وه، نو ما وويل: چې زه پناه غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه درې واړه، اوبيا مې وويل: زه لعنت وايم په تاباندې لعنت دالله ﷻ چې پوره لعنت دى، اوبيا ما وغوښتل چې دى راگيركم، څوكه چيرې زما ورور سليمان ﷺ دعانه واى كړې نونن ورځ به دا دمدينې دماشومانو دپاره دلوبو شى جوړوى. (۱)

داركم ددې څخه وروسته نور روايتونه هم په مختلفو طريقو سره بيان سوى دى چې په هغه كې هم دا ذكر دى چې نبى ﷺ ته ابليس په لمانځه كې راغلى وو نونبى ﷺ يې دنيولو په باره كې سوچ كوي نو په اخره كې نبى ﷺ فرمايلي دي كه دسليمان ﷺ دعا نه واى نومابه نيولى واى اودمدينې ماشومانو به بازي په كولى خوپه دى ځاى كې سليمان ﷺ دعاكړې وه چې ده ته دى الله ﷻ داسې بادشاهى وركي چې دده څخه وروسته چاته ورنه كول سى نو په پيريانو او په شيطانانو باندې دسليمان ﷺ تسلط وو چې دسليمان ﷺ څخه به يې ځان نه سوپتولى او كه څه به يې وكړه نوسليمان ﷺ به ورلره سخته سزا وركوله نو دشيطانانو اودپيريانو را نيول اودهغو بندى كول اوهغه ته سزاوړكول دا خاص ووپه سليمان ﷺ پورې نوددى دوجى نبى ﷺ فرمايلي وه چې: كه زما دورور سليمان ﷺ دعانه واى نومابه دارا نيولى واى اونن ورځ به دى دمدينې دماشومانو دبازيو شى واى.

داركم په تعداد ديبيانو دسليمان ﷺ كې هم علماوو اقوال ذكر كړي دي نوبعضو ويلى دي چې دسليمان ﷺ (۱۰۰۰) بيبيانى وى چې په مهرونو سره يې ځان ته واده كړى وى او (۳۰۰) سوه مينځى يې وى، اوويل سوى ددى برعكس هم په داسې طريقه چې (۳۰۰) بيبيانى يې وى چې په مهرونو سره يې واده كړى وو او (۱۰۰۰) مينځى يې وى، اوده دنورو ښځو طاقت هم درلودى، دده دطاقت په باره كې يوحديث ذكر سوى دى چې بخارى يې ذكر كوي په نقل كولو سره دخالد بن مخلد څخه دى نقل كوي دمغيره بن عبدالرحمن څخه دى نقل كوي دابى الزناد څخه دى نقل كوي دالاعرج څخه دى نقل كوي دابى هريره

(۱). مسلم: كتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب جواز لعن الشيطان اثناء الصلاة (۲/ ۳۰). النسائي: كتاب السهو، باب لعن ابليس والتعوذ بالله منه فى الصلاة (۳/ ۱۲۱۴).

ﷺ څخه دى د نبى ﷺ څخه چې فرمايلى دى يوه ورځ سليمان ﷺ وفرمايل چې زه به نن شپه په اويانبځو باندې طواف كوم نوهره يوه ښځه به حمل اخلي او يومجاهد او شهسوار به پيدا كوي چې د الله ﷻ په لارې كې به جهاد كوي. نو خپل يوملگري ورته وويل چې انشاء الله ﷻ، نوده انشاء الله ونه ويل نو يو ماشوم هم پيدانه سو مگر يوماشوم پيداسو چې دهغه هم بعضى حصى كمى وي او پوره نه وو. نو نبى ﷺ وفرمايل چې كه ده انشاء الله ويلى واى نو پيدا سوي به واى او جهاد به يې كړى واى د الله ﷻ په لاره كې.

داركم شعيب بن الزناد ويلى دى چې (۹۰) بيبيانى يې وي اودا قول اصح دى اوبڼه دى، اوددى څخه وروسته بل روايت كې هم داركم ذكرسوى دى خوپه دواړو روايتونو كې فرق دادى چې په دى روايت كې (۷۰) ښځې ذكردي او په دى بل روايت كې (۱۰۰) ښځې ذكردي اوددى روايت په آخره كې هم نبى ﷺ فرمايلى دى چې: كه ده انشاء الله وويلى واى نوالله ﷻ به ورلره سل ځامن وركړى واى چې د الله ﷻ په لاره كې به يې جهاد كوي خوده انشاء الله ونه ويله نوالله ﷻ ورلره ورنه كړه داركم په اختلاف دروايتونو سره ډير روايتونه ذكردي چې دټولو څخه هم دا يو مقصد جوړيږي اودا دلالت كوي پردى خبرې باندې چې سليمان ﷺ ددومره ښځو طاقت درلودى، اوددى ذكرسوى ايتونو په اخر كې الله ﷻ دا ذكر كړى دى چې موږ سليمان ﷺ ته ددنيا نعمتونه هم وركړي دي اوسره ددى موږ ورلره په آخرت كې هم كور او ثواب برابر كړى دى په دى قول سره.

بيان دوفات دسليمان ﷺ او دده موده دباحې

الله ﷻ فرمايلى دى: فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ. (سورة سباء ۱۴)

ابن جرير او ابن ابى حاتم يوروايت نقل كوي دابراهيم بن طهمان څخه دى نقل كوي دعطاء بن السائب څخه دى نقل كوي دسعيد بن جبير څخه دى دابن عباس څخه چې رسول الله ﷺ فرمايلى دى: وو سليمان ﷺ چې كله به يې لمونځ كوي نودده مخ ته به يوبوتى راټوكيدى نوده به ورڅخه دنوم په باره كې پوښتنه كوله چې ستاخه نوم دى نوده به ورته خپل نوم ذكر كې. نو همداركم ده يوه ورځ لمونځ كوي چې مخ ته يې يوبوتى راوټوكيدى نوده پوښتنه ځينې وكړه چې ستاخه نوم دى نوده ورته وويل چې: خروب (يعنى خرابونكى) نوبيايې ورڅخه پوښتنه وكړه چې ته دخه دپاره يې نوده ورته وويل چې زه ددى كور دورانولو او خرابولو دپاره يم، نو سليمان ﷺ ته دخپل مرگ په باره كې معلومه سوه چې دده نيټه پوره ده نووې فرمايل: اى الله ﷻ زما مرگ ددې پيريانو څخه پټ كړى يعنى چې دوى ته زما دمرگ په باره كې څه معلومات ونسي او څلگوته ددې خبرې علم وسى چې پيريان په غيبو

باندی نه پوهیږي (اوبل مقصد په کی داوو چی په هغو ورځو کی سلیمان عليه السلام په دوی باندی دچوکیدار په شکل ولاړ وو اودوی په مسجد الاقصی کی لگیاوه کار یې کوی) نو سلیمان عليه السلام په لکړه باندی تکیه وکړه اووفات سو نوپیریانو ته ترهغه وخته پوری پته ونه لگیده ترڅو چی دده لکړه چینجیانو وخوړل اودی راغوځار سو نوپیریانو ته پته ولگیده چی دی وفات سوی دی.

دارکم نور اقوال هم په مختلفو طریقو سره ذکر دی چی دټولو خلاصه هم داوه کم چی موږ ذکر کړه چی دده مخ ته بوټی راتله بعضی وايي چی داورته په بیت المقدس کی هره ورځ بویو بوټی راوتی اودهریوه بوټی څخه به یې داپوښتنه کوله چی ته څه ته پیدا سوی یې او هریو بوټی به ورته خپل مقصد دپیدائش بیانوی تردی چی یوه ورځ یو بوټی راووتی نوده پوښتنه ځینی وکړه چی ته ولی پیدا سوی یې نوده ورته وویل چی ددی جماعت وړانولو دپاره اوتا لره دوفات کولو دپاره، نوباقی روایت دمخکی په ډول دی چی ده دالله جل جلاله څخه غوښتنه وکړه چی پیریان دده په مرگ باندی خبرنه سی. تردی چی لکړه چینجیانو وروخوړل نوبیا پریانو ته معلومه سوه چی سلیمان عليه السلام وفات سوی دی نووتښتیده. نوددی څخه دا معلومیږي چی پیریان په غیبو باندی نه پوهیږي که په غیبو باندی پوهیدی نودا دومره سختی به یې په ځان باندی نه برداشت کولی اوسمدستی به تښتیدلی وای دسلیمان عليه السلام دوفات سره اونور دسلیمان عليه السلام دوفات په باره کی اسرائیلی قصی نقل دی چی په هغه کی خرافات ډیردی چی دهغه ذکرکول هسی بی فائدی دی نوپه دی باندی اکتفاء کوو.

اسحاق بن بشر وايي په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه چی دی نقل کوی دالزهري څخه اوداسی نورو څخه دوی وايي چی دسلیمان عليه السلام عمر (۵۲) کاله وو اوبادشاهی یې (۴۰) کاله وه، اودابن عباس څخه روایت نقل دی چی هغه وايي چی (۲۰) کاله یې بادشاهی کړیده والله اعلم، نوابن جریر ویلی دی چی مجموعه عمر دسلیمان عليه السلام څه باندی پنځوس کاله جوړیږي، اوپه څلورم کال دخپل بادشاهی کی یې دبیت المقدس په تعمیر باندی شروع کړی وه، بیادده څخه وروسته دده ځوی رجبعام ددوولسو کالو دپاره بادشاهی واخسته په قول دابن جریر سره. اوویلی یې دی چی ددی څخه وروسته دبنی اسرائیلو ډلی جلا جلا سوی اوخوار سوه.

بیان دیوی ډلی دانبیاوو عليهم السلام چی وختونه اوزمانه یې صحیح معلومه نه ده

ددوی څخه شعیا بن امصیا دی. محمد بن اسحاق وايي چی دی مخکی ترزکریا عليه السلام وو او دا هغه پیغمبر وو چی ده زیری ورکړی دی دمحمد ص اودعیسی عليه السلام خلگو ته چی وروسته به داسی دوه پیغمبران راځی اودی په زمانه دبادشاهی دحزقاکي وه په بیت المقدس کی اودا بادشاه ددی نبی فرمانبردار اوتابعداروو چی دده هره خبره به یې اوریدله اودهري خبری

اطاعت به يې کوی کله به چې يې ده ته نصيحت وکړي دڅه په باره کي چې داکار وکه نوهغه به يې کوی اودڅه څخه به يې چې منع کي نوهغه به يې نه کوی، اودارکم نوی کارونه ډیر سوی وه په بنی اسرائیلو کي چې دځانونوڅخه يې نوی طریقي رائج کړی وی، نوددی بادشاه پرېښه باندی څه دانه راوختی، اوبادشاه دبابل په دوی باندی دحملي اراده وکړه چې نوم يې سنحاریب وو. ابن اسحاق وايي چې دده سره (۲۰۰۰) کسان وه چې دجنگ دپاره يې را روان کړی وه نوخلگ وبیریده په سخت بیریډو سره. نودی بادشاه دا نبی شيعا ﷺ ته وویل چې الله ﷻ ددی سنحاریب په باره کي څه وحی کوی نودغه نبی وویل چې هيڅ وحی راته دده په باره کي نه ده سوی، بیاوروسته وحی نازلی سوی چې په هغه کي امروو حزیقا ته دوصیت اودبل سړی په مقررولو باندی په خپل ځای کي چې څوک هم وی ولی چې دده اجل نژدی وو. کله چې دی بادشاه ته داخبره ورسیده نوده قبلی ته مخ کي اوپه لمانځه ودریدی اولمونځ يې وکړي اوتسبیحات يې بیان کړه دالله ﷻ اودعا يې وکړه اووی ژړل الله ﷻ ته په سخته ژړاسره اودعا يې وغوښته دالله ﷻ.

نوالله ﷻ ورلره دشيعا ﷺ په واسطی سره زیری ورکي چې دده دعا اوژړا دالله ﷻ په دربار کي قبوله سوه اوپه ده باندی الله ﷻ ورحمیدی اوده ته يې په عمر کي (۱۵) کاله اضافه وکړه اوالله ﷻ دی محفوظ کي دخپل دښمن سنحاریب څخه، کله چې ورته شيعا ﷺ دا خبره وکړه نوهغه غم اوخفگان ځینی ولاړی اوالله ﷻ ته په سجده باندی پریوتی اوپه سجده کي يې دادعا وویل: ای الله ته هغه ذات يې چې ته ورکوی بادشاهی چاته وغواړی اواخلي بادشاهی دچاڅخه چې ستاخوښه وی، اوعزت ورکوی چاته چې ستاخوښه وی اودلیلله کوی څوک چې وغواړی، ته عالم يې په غیبو باندی اوپه شاهدی باندی، پس ته اولنی ذات يې اوته آخرنی يې اوته ښکاره يې اوته پټ هم يې اوته رحم کوی په خلگو باندی اوته قبلوی دعا دحاجتمندو. کله چې ده سر لورکي دسجدي څخه نوالله ﷻ وحی وکړي شيعا ﷺ ته چې ده ته امر وکي چې دانهیرو اوبه راواخله اوپه خپلی دانی باندی يې وموړه نوده ته به شفا نصیب سی نوده هغه کار وکي نوالله ﷻ شفا ورکړه.

اوولیری الله ﷻ په قوم دسنحاریب باندی مرگ نوکله چې دوی صباکي نوټول په کورونو کي مړه پراته وه ماسوا دسنحاریب څخه اودده دپنځو ملگرو څخه نودبنی اسرائیلو بادشاه په ده پسی کسان ولیږل اودی يې راوستی نودی يې په زنځیرونو باندی وتړی اوتر اويا ورځی پوری يې په کلوکي وگرځوی دپاره دذلیلله کولو دده اودپاره دسپکاوی دده بیاداویا ورځو څخه وروسته سنحاریب هم مړ سو. ابن اسحاق وايي چې: بیامړسو حزیقا کي چې دبنی اسرائیلو بادشاه وو نوپه دوی کي گناهونه ډیرسوه اودشر کارونه په دوی کي ډیرسوه نوالله ﷻ وحی وکړي شيعا ﷺ ته نوهغه په دوی کي ولاړیدی اودوی ته يې دعوت ورکوی او

دوی ته یې دالله ﷺ دخوا څخه ددوی دمقام بیان وکی اودوی یې داخرت دعذاب څخه وپیرول. کله چی دی دخپل بیان څخه فارغه سو نودوی اراده وکړه دده دقتل، نوداشيعا ﷺ ددوی څخه وتبستیدی تردی چی په یوی درختی کی دننه سو نو شیطان دده څخه کپړی دباندی پاته کړی نوکله چی دوی ورپسی راورسیده نودځان سره یې اړه راوړل اودا درخته یې په منځ دوه ځایه اړه کړه اودانبی یې هم په کی دوه ځایه اړه کی.

اوبل ددوی څخه ارمیا بن حلقیا ﷺ دی چی دی دقبیلی دلاوی بن یعقوب ﷺ څخه دی او ویل سوی دی چی داخضر ﷺ دی داقول دضحاك دی اودابن عباس دی خودا قول کمزوری قول دی اوصحیح نه دی. ابن عساكر وايي چی: په بعضو اثارو کی داسی ذکر سوی دی چی دی په وینه دیحیی بن زکریا باندی ولاړوو په دمشق کی، اووی فرمایل دی وینی ته چی ای وینی تاخلك په فتنی کی اچولی دی پس ته ودریږه، نودا وینه ودریده تردی چی بالکل غیبه سوه.

دارکم ابوبکر بن ابی الدنيا وايي په نقل کولو سره دعلی بن مریم څخه دی نقل کوی داحمد بن حباب څخه دی نقل کوی د عبدالله بن عبدالرحمن څخه دی وايي چی: فرمایلی دی ارمیا ﷺ: ای زما ربه په بندگانو کی کم بنده تاته ډیر محبوب دی؟ نوالله ﷺ وفرمایل هغه سړی چی هغه زما ذکر مشغول کړی وی دخلگو دذکر څخه هغه کسان چی هغوی ته د دنیا سامانونه ورسیرې نوهغه ته لږ ښکاره سی، اوکله چی ځینی لیری سی نو ارمانونه یې نه کوی. داهغه کسان دی چی دوی زما محبت حاصل کړی دی اوزه به دوی ته ورکړه کوم څومره چی دوی طلب کوی زما څخه.

ورانیدل دیت المقدس

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا (۲) ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (۳) وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوقًا كَبِيرًا (۴) فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا (۵) ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا (۶) إِنَّ أَحْسَنَكُمْ أَحْسَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا (۷) عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا، (سورة الاسراء ۸۲).

دارکم وهب بن منبه وايي: وحی وکړی الله ﷻ یو پیغمبر ته دپیغمبرانو څخه چی ارمیا یی نوم وو په داسی وخت کی کله چی په بنی اسرائیلو کی گناهونه اونا فرمانیانی زیاتی سوی:

چی ته په خپل قوم کی ودریږه اوایا خپل قوم ته چی ددوی زړونه داسی دی چی په هیڅ باندی نه پوهیږی او عقلونه یې هم داسی دی چی پوهه په کی نسته اوداسی سترگی یې دی چی حق نه پیژنی، نو ددوی څخه داپوښتنه وکړه چی زما دطاعت څخه په لیری والی کی ددوی څه رکم حال وو، اوآیا په دوی کی څوک کامیاب سوی دی زما دطاعت په پریښوولو کی اوزماپه نافرمانی کولو کی؟ اوآیا په دوی کی چا څه ناکامی اوبدبختی زماپه اطاعت کی ولیده؟ حیوانانوته چی کله خپل وطن یادسی نوهغه ځای ته بېول کیږی مگر دا قوم چی ددوی پلرونوته عزت ورکول سوی دی دوی هغه عزت واکرام پریښووی ده ته اوپه بل خوا باندی روان سوه، هرڅه چی ددوی عالمان وه نو هغوی زما دحق څخه خلاف وکړه اوپه بله روان سوه اوهرڅه چی ددوی روژه دار وه هغوی زما څخه ماسوا دبل چاعبادت وکی، اوهر څه چی ددوی قاریان وه نوهغوی فائده وانه خسته په هغه خپل ویلوسره، اوهرڅه چی ددوی بادشاهان دی نوهغوی په مایسی یې هم دروغ وتړل اوزما په رسولانو پسی یې هم دروغ وتړل، دوی جمع کی په خپلو زړونوکی مکر اودوکه اوفریب، اوخپلی ژبی ژبی یې په دروغو باندی عادت کړی دی، اوزمادی قسم وی په خپل عزت اوپه خپل جلال باندی چی زه به په دوی باندی داسی غمونه راولم چی په پیړیو پیړیو پوری به دځانه څخه نه خبریږی چی زه داڅه کوم اوپه دی کمی لاری باندی روان یم، او ددوی دژړا دوجی به په دوی باندی رحم نه کوم، اوپه دوی کی به زه داسی بادشاهان وټاکم چی ظالمان به وی اولښکر به یې دومره زیات وی لکه دوریځو په شان چی داتوله مزکه به یې پټه کړی وی چی دوی به خرابول کوی اودکلو څخه به دوحشت ځای جوړوی (یعنی دکلو خلگ به ټول مړه کړی نودا کلی به تش پاته سی نوحشت اوبیره به په کی وی نوڅوک به هغه علاقی ته نه سی ورتلی) نو پس هلاکت دی هغه اوسیدونکوته چی زه به هغوی څه رکم ذلیلان کوم په قتلونو باندی (یعنی په کمی طریقی سره به یې زه ختموم) اوپه دوی باندی به ظالمان مسلط کړم چی په دوی باندی به ظلمونه کوی اوددوی باغونه اوکښتونه چی اوس په کی دآسو اوازونه کیږی نوبیا به په کی دشرمښانو اوازونه وی، اوددوی ښکلی ښکلی بنگلی چی دوی جوړی کړیدی نودابه وگرځوم کور دحیوانانوچی حیوانان به په کی اوسیږی، اودشمعی رڼا به وروسته په داسی تیارو بدله کوم چی دبیری تیاره به وی، اودعزت څخه وروسته به دوی ذلیله کړم، او زه به ددوی رنگونه بدل کم په مختلفو عذابونو سره اوبیا به امروکم آسمان ته چی داوسپنی سه، که زه چیری باران وکم نودوی ته به څه فائده نه رسیږی اونه به څه په راشنه کیږی اوکه څه په راوټوکوم نوهغه هم دحیوانانو دپاره بیابه ددوی څخه زه بارانونه بندکړم په وخت دکړوندی کی اوبیا به یې راواروم په وخت دلوکی، نوکه دوی په دغه وخت کی څه وکرله نو یوآفت به پرراولم اوکه ددی آفت څخه محفوظ سوه نوبرکت به ورڅخه واخلم یعنی سی به خو

برکت به يې نه وي، او که دوی زما څخه سوال وکي اودعا وغواړي نوددوی دعابه نه قبلوم، او که دوی زما څخه څه وغواړي نوزه به يې نه ورکوم، او که دوی ماته ژپاگاني وکړي نوزه نه پر رحميرېم، او که دوی ماته عاجزي وکړي نوزه به مخ ځيني واپروم. راوی ددی ابن عساكر دی. دارکم اسحاق بن بشر وايي چي ماته خبر راكړي دي ادریس دی نقل کوي دوهب بن منبه څخه دي وايي چي: كله چي الله ﷻ په طور دښي ارميا ﷺ بني اسرائيلو ته راوليږي، داسي وخت وو چي بني اسرائيلو نافرمانيانې ډيري كړي وي او گناهونه يې ډير كړي وه او پيغمبران يې وژل نوبخت نصر په دوي كي مشر وو اوداټول كارونه دده په امر كيدل اودوي ته دي په خپله راغلي ووكله چي ده ته معلومه سوه چي الله ﷻ بدله ځيني اخلي نووحي وكړي الله ﷻ ارميا ﷺ ته چي: زه هلاكونكي يم بني اسرائيلو اوددوي څخه خپل انتقام اخلم نوته ودريږه په يوي ډبري دبیت المقدس باندې چي تاته به امر دالله ﷻ راځي اووحي به درته كيږي. نو ولاړسو ارميا ﷺ اوخپلي جامي يې خيري كړي اوپه خپل سرباندې يې شگي واپولي اوپه سجده باندې پريوتي اووي فرمايل: اي رب العزته ماته دانښه وه چي زه مورنه واي زيږولي په داسي حال كي چي زه آخري نبی يم په بني اسرائيلو كي، اوبيت المقدس به خرابيږي زماپه مخكي اوهلاك دښي اسرائيلو به زما دوجي وي، نوده ته وويل سوه چي سرلوړ كړه نوسريې لوړكي اوبيايې وژړل اووي فرمايل چي: اي زماربه په چا باندې خپل عذاب نازلوي؟ نوالله ﷻ وفرمايل چي: داور عبادت كونكي زما دعذاب څخه بيرېږي اوزما دثواب څخه اميدهم نه لري، بياده ته الله ﷻ وفرمايل چي ولاړسه ارميا او غوږ كښيږده زما وحي ته چي زه خبر دركوم تاته ستاپه باره كي اوستا دقوم په باره كي: ما ته خوښ كړي وي مخكي دپيدائش ستا څخه، اوماستا پاكي كړيده مخكي ددي څخه چي ستا شكل مي ستا دمور په رحم كي جوړكړي وو، اومخكي ددي څخه چي ته ماپيدا كولي نوستا پاكي ماكړي وه، اومخكي ددي څخه چي تاتبليغ كړي وي ماتاته خبر دركړي دي، او دغټ كار دپاره مي ته ټاكلي يې او خوښ كړي مي يې. نوده ته به دالله ﷻ دطرفه وحي راتلي تردې چي په دي بني اسرائيلو كي گناهونه اونوي كارونه ډيرسوه چي ددوي دشريعت خلاف وه او ددوي څخه هغه نعمت هيرسو چي الله ﷻ دوي دسناحاريب دلبسكړڅخه اودهغه دظلم څخه خلاص كړي وه، نوالله ﷻ وحي وكړي ارميا ﷺ ته چي ودريږه په دوي كي او دوي ته زما دنعمتونو بيان وكړه اودوي ته ددوي نافرمانيانې اوگناهونه وروښيه كم چي دوي نوي نوي شروع كړي دي.

نو ارميا ﷺ وفرمايل چي: اي زماربه زه ضعيف يم كه چيري ته ماقوي نه كړي، اوزه عاجزه يم كه چيري ته ماته بلاغت رانه كړي، اوزه خطاكيرېم كه ته زما لاره سيده نه كړي اوزه ښويدونكي يم كه چيري ته زما مدد ونه كړي، اوزه ذليله يم كه ته ماته عزت رانه كړي، نو الله

ﷺ ورته وفرمايل: آياتاته دامعلومه نه ده چي ټول کارونه زماپه مرضي سره کيږي، اودا مخلوق اودا کارونه ټول زمادي اودازړونه ټول زماپه قبضه کي دي نوزه ورڅخه قبولوم څه رکم چي زما مرضي وي، نوزه رب يم داسي رب چي زما په شان بل څوک نسته، دريدلي دي مزکه او آسمانونه اوڅه چي په دي کي دي زماپه کلمي سره (چي دکن لفظ دي) او قدرت رجوع ماته کيږي، اوڅه چي زما سره دي دهغه علم زما څخه ماسوا دبل چا سره نسته، اوزه هغه ذات يم چي ماسمندرونو سره خبري کړي دي او هغه مي پوه کړي دي او امرمي ورته کړيدي نوزما دامر مطابق گرځي، اودي سمندرونو ته مي حدود گرځولي دي چي دهغه څخه تجاوز نه سي کولي، اوزه ستاسره يم دوي تاته څه ضرر نه سي دررسولي، اوماته ليرلي يې يوغت قوم ته چي ته هغوي ته زما داطاعت خوا ته دعوت ورکي نوکه په دوي کي ستا تابعداري چاوکړه نوهغه ته به اجر وي داسي اوستابه په کي هم اجر وي اودهغه داجر څخه به هيڅ هم نه کميږي، ته ولاړسه خپل قوم ته اوپه هغوي کي ودرېږه ووايه هغوي ته چي: الله ﷻ تاسي ته يادانيت درکي ستاسي په پلرونو باندې چي ستاسي پلرونه دالله ﷻ په اطاعت کي څه رکم ډوب وه اوتاسي اي دانبياوو ځامنو تاسي دالله ﷻ په نافرمانۍ کي څه رکم ډوب ياست، اوآياپه تاسي کي چا زماپه طاعت کي څه بدبختي ليدلي ده؟ يامو زماپه نافرمانۍ کي کاميابي ليدلي ده؟ حيوانانو ته چي کله خپل وطن يادسي نوزه يې بوخم هغه ځاي ته خودوي په هلاکت کي پراته دي اوزما خوا ته رجوع نه کوي اودخپلو پلرونو مقام يې هيرکړي دي چي ددوي پلرونو ته ماکم عزت ورکړي دي، اودوي طلب دکرامت اوعزت په بل ځاي کي کوي.

هرڅه چي علماء ددوي دي نوهغوي زما دبندگانو سره بل کار شروع کي چي دوي ته يې نور څه ښوول کم چي زما دکتاب څخه خلاف وو، اوددوي څخه هيرسو زما ذکر اونصيحت او وعده کم چي دوي زما سره کړي وه، نودوي زماپه نافرمانۍ کي اخته دي اوهرڅه چي ددوي بادشاهان ددي نوهغوي حق ته ديکه ورکړه اودنعمت ناشکري يې وکړه، نودوي زماپه کتاب کي تحريف وکي، اوزماپه رسولانو پسي يې دروغ وتړل، نوزمادي قسم وي په خپل عزت اوجلال باندې اوپه عظمت دشان باندې چي زما څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نه دي اونه څوک داجرات کولي سي چي زما سره شريك مقرر کي. آيا څوک سته چي زما سره شريك وي زما په بادشاهي کي؟ اوآيا پکاردې يوانسان ته چي زما داطاعت په ځاي زما نافرمانۍ وکي؟ اوآيا داسي کيدی سي چي زه يوسړي پيدا کم اوبيا هغه دځان سره په بادشاهي کي شامل کړم، اويازه يوبنده ځان ته پيدا کم اوبيا هغه ته امر وکم چي دبل چا عبادت وکه اوحال دادی چي زما څخه ماسوا دعبادت لائق نسته؟ نودوي دالله ﷻ داسي نافرمانيانې وکړي اودالله ﷻ په لاره کي عبادت اوجهاد اوهرڅه يې پريښوول، اودوي څخه

دا خبره هیره سویده چی ددوی پلرونو څه رکم صبرکړی دی اوڅه رکم مجاهده یې کړیده، او څه رکم یې دالله ﷺ په لاره کی خپل ځانونه او خپلی وینی او مالونه خرڅ کړی دی، نو دهغوی دوجی موتاسی ته ډیر عمرونه درکړه اوستاسی می ډیر عذرونه قبول کړه په دی وجه چی شاید دتوفیق اوهدایت خوا ته روان سی اوداخپل کفر پریږدی. او هروخت به په دوی باندی بارانونه کول کیږی اودمزکی څخه به ورته بوټی شنه کیدل او هرقسم نعمتونه به دوی ته ورکول کیده خودی هرڅه دوی لره زیات نه کی مگر کفر او طغیان اونا فرمانی نو تر خو پوری به داسی کار نه کوی؟ آیاه مایوری مسخری کوی؟ یاماته دوکه راکوی؟ زمادی په خپل عزت او جلال باندی قسم وی چی زه به په دوی کی داسی فتنی وغوروم چی دوی به په کی گمراه کم چی ددوی د حکیمانو څخه به لاری په کی ورکی سی.

بیابه په دوی باندی زه داسی ظالمان بادشاهان اوامیران مقررکم اودهغه ظالم دزړه څخه به رحمت اوهمدردی لیری کم، اودده په زړه کی به زه داسی طمع کنسیردم چی دی به غواړی چی ټول خلگ دده تابعداری وکی اودده په زړه کی به تور والی وی لکه دتوری شپې په شان، اودوی به په مزکه کی فساد وغوروی، اومکرونه اوتدبیرونه به جوړوی په تدبیرونو جوړولو سره، ددی ظالمانو بادشاهانو به زه زړه کلک کم نوددوی په زړونو کی به درحم ماده نه راځی اوپه چاباندی به نه رحمیږی اوددوی به نظر کار نه کوی دحق په باره کی اونه به یې غوږونه کارکوی، اودوی به چیغی وهی په بازارونو کی په لوړو اوازونوسره لکه په ډول داواز دزمری، چی ددوی دخبرو دوجی به دخلگو جسمونه ورپریږی اوتږی به سی ددی دخبرو اوریدو سره دخلگو صبرونه (یعنی دابادشاهان به په بازارونو کی خلگو ته خطاب کوی چی خبری به یې داسی وی چی خلگ یې واوری نوټول به په دوکه سی ولی چی ډیری ژوری خبری به کوی خودوی به نه پوهیږی چی ددوی دژبی څخه کم الفاظ وزی، اوددوی به مخونه ښکاره وی اوپه هغه باندی به بدی وی خودوی ته به نه ښکاری، نوزمادی قسم وی په خپل عزت باندی چی زه به ددوی کورونه دخپل مقدس کتاب څخه خالی کم او ددوی مجلسونه به ددرس اوبیان داحادیثو څخه خالی کم چی دوی به په کی بیاتش غیبتونه او مسخری کوی، اوزه به ددوی په جماعتونو کی وحشت وغوروم چی خلگ به صرف ددی کتلو ته راځی ولی چی دوی به دومره ښائسته جوړکړی وی ددی دپاره چی خلگ راسی اودا وگوری نودعبادت پرځای به دسیل گاه ځای وی، اودوی به په دغه جماعت کی عبادتونه کوی اوتهجد به کوی ددی دپاره چی دنیا وگتی نودوی به دین هم ددنیا دپاره کوی. اودوی به علم کوی خودعمل دپاره نه، زه به ددوی په ملکونو کی دعزت په ځای ذلت وغوروم اودامن په ځای به بیرغ وغوروم، اودمالداری په ځای به فقیری وغوروم، اودنعمت په ځای به پردوی کی وږی والی وغوروم، اودخوشحالی پرځای به دوی ته مصیبتونه او غمونه

او پریشانیاڼی وغورږوم، دارکم الله ﷻ اوږد وعظ اونصیحت اودخپل نعمتونو یادانست دارمیا ﷺ په ذریعه دی بنی اسرائیلو ته کړی دی نوپه آخره کی کعب وایې چی ارمیا ﷺ وفرمایل: ای زما ربه ستا په ذات می دی قسم وی چی زه ستا مخکی اوس ستا څخه تعلیم کوم اودازما دپاره پیکاردی چی زه ستا څخه تعلیم وکم اوحال دادی چی زه کمزوری یم اوما ته داپکار نه دی چی زه ستا څخه خبری وکم خوای ربه زما تازه په خپل رحمت سره نن ورځ ته وروسته کړی یم او هیڅ څوک حقداره نه دی زما څخه زیات بیره کوونکی دعذاب څخه، ای رب العزتہ داعذاب زما څخه لیری کړی ولی چی ماډیر اوږد وخت په دی کور دخطاکارانو کی تیرکړی دی اودوی ستا نافرمانیاڼی کولی بغیر زما دمشوری څخه اوبغیر زما دتغیر څخه (یعنی دی خلگو ستا نافرمانی وکړه خو مادالاره نه ده وربښوولی اونه ورلره مایه دی دین کی تبدیلی کړیده)، که ته ماته عذاب راکوی نودابه زما دگناه وجه وی اوکه ماته مغفرت اوبخښنه کوی نودازما امیددی ستا څخه ای الله بیادی ارمیا ﷺ وفرمایل: ای ربه پاکی ده تالره موږ ستانثاء وایو اوته برکت اچوونکی یې اولوړی مرتبی والا ذات یې، آیاته هلاکوی داسی کلی چی داستا دپیغمبرانو کلی دی اوستادوحی دنالیدلو ځای دی ای ربه زما پاکی ده تالره اوموږ ستاحمد اوثناء وایو اوته برکت والا ذات یې اولوړی مرتبی والا ذات یې آیاته خرابوی هغه جماعت اوخواته یې نور جماعتونه هم دی کم چی ستادذکر دپاره جوړسوی دی اودعبادت دپاره دهغه بنیادونه ایښوول سوی دی ای ربه زما آیاته هلاکوی داسی قوم چی هغه ستا دخلیل ابراهیم ﷺ اولاددی اوستادکلیم موسی ﷺ امت دی اوددواد ﷺ قوم دی چی هغه داسی نبی دی چی تا ښه والی ورلره ورکړی دی، ای ربه زما کم یو کلی به دعذاب څخه په امن کی وی وروسته ددی دهلاکت څخه؟ او کم بندگان به ستادلاری پیروی کوی وروسته ددی څخه چی ته هلاک کړی اولاد دابراهیم ﷺ اومت دموسی ﷺ اوقوم ددواد ﷺ آیاته مسلط کوی په دوی باندی هغه خلگ چی داور عبادت کوی؟ الله ﷻ ارمیا ﷺ ته وفرمایل چی: ای ارمیا چاچی زما نافرمانی وکړه نوهغه زما دعذاب څخه نسی خلاصیدی، ماچی کم عزت دهغه قوم ته ورکړی وو هغه زما دطاعت دوجی چی دوی به زما طاعت کوی نومادوی ته عزت ورکړی وو، اوچی دوی زما نافرمانی وکړه نودوی به زه کښته کم کور دنافرمانیانو والاوته مگر داچی دوی ته زه خپل رحمت وربښکاره کم، نودا ارمیا ﷺ ورڅخه بیا دابراهیم ﷺ اودموسی ﷺ اوددواد ﷺ په واسطه دعاگانې غوښتی نوالله ﷻ به بیا ورته وفرمایل چی، که ستاقوم دیتیمانو اومسکینانو، زما دحکمونوحفاظت کولی نومابه دوی ته همیشه دغه رکم نعمتونه ورکولی اوزمادی قسم وی په خپل عزت اوجلal باندی چی زه دوی ته په منزله دیومهربان شپانه وم چی په دوی باندی به ماسختی نه راوستلی اودوی به می دقحط څخه محفوظ کولی او ددوی څخه به

می هر قسم سختی لیری کوله تردی چی دوی نه غټ غټ پسونه جوړسوه چی یو دبل سره ښکر وهی، نو هلاکت دی وی ددوی دپاره اوبیادی هلاکت وی ددوی دپاره، زه اکرام دهغه چاکوم چی زما اکرام کوی اوزه ذلیلہ کوم هغه سپی چی زمادین هغه ته ذلیلہ اوسپک ښکاری، ددوی څخه چی مخکی کم قومونه وه نو هغوی به په پټه زما نافرمانیانی کولی اودوی یې ښکاره کوی تردی چی ښکاره کوی یې په جماعتونو کی اوپه بازارونو کی او دغرونو په سرونو کی اوددرختو په سایو کی تردی چی آسمان اومزکه ددوی څخه تنگه سوه اوماته گیلہ کوی ددوی په باره کی اوسره ددی ټولو دوی دالله ﷻ دکتاب څخه نفعه اوفائده نه حاصلوی. ویل سوی دی چی ارمیاؑ چی کله دالله ﷻ هغه رساله خپل قوم ته پیش کړه په کم کی چی ددوی گناهونه اوناfrمانیانی ذکر سوی وه نودوی دادروغ وگڼل اوبیایې نافرمانی وکړه اوتهمت په دی ارمیاؑ باندی ولگوی چی ته درواغجن یې او دوی ورته وویل چی: تادروغ وویل اوپه الله ﷻ دی ځان لوی وگڼی آیاته داگمان کوی چی الله ﷻ دمزکی څخه خپل جماعتونه لیری کوی اوخپل کتاب لوړه وی دمزکی څخه؟ نوڅوک به عبادت کوی دالله ﷻ چی په دی مزکه کی چی کتاب نه وی اوجماعت نه وی؟ تالوی ددی کلی وکړه دالله ﷻ په نزد اوتہ لیونی سوی یې، نوپه هغه وخت کی الله ﷻ بخت نصر په دوی باندی مسلط کی تردی چی دوی یې محاصره کړه لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ، ویل سوی دی، کله چی ددوی دامحاصره اوږده سوه نودوی ددی بخت نصر حکم ومنی اوددوی ماتحت ازاد سو (یعنی داسی ازاد سوه چی دی بخت نصر اوددی ډلی به چی دوی ته څه ویل نودوی به انکار نه سو کولی ضرور به یې منل) اودی بخت نصر په دوی کی دجاهلیت حکم وچلوی اوظالمانو په دوی باندی ښه ظلم شروع کی، نوددوی څخه یې دریمه حصه قتل کړه اوماشومان یې ټول ورمړه کړه تردی چی صرف بوډاگان اوبوډاگانی پاته سوی بیایې دوی وطی کړه په خپلو حیوانانو باندی اوجماعتونه یې ټول وران کړه اوماشومان به یې راکښل اوزنانی به یې په بازارونو کی درولی وی ترل سوی اوتورات دوی وسوزی اودابخت نصر شام ته هم داخل سو او هلته یې هم بنی اسرائیل قتل کړه تردی چی ختم یې کړه، کله چی بیرته رالی دابخت نصر اوددوی لښکر نوددوی سره دبنی اسرائیلو دېچو څخه (۹۰۰۰) ماشومان غلامان وه چی دایې ددوی څخه ده ځان سره راوسته اوځانونو ته یې خادمان کړه، اودشرابونو جامونه یې په بیت المقدس کی وغورزول اوخنزیران یې په کی حلال کړه نو وو تعداد دماشومانو کم چی غلامان سوی وه ددواد ﷺ دنسل څخه (۷۰۰۰) ماشومان غلامان سوی وه، او (۱۱۰۰۰) ماشومان دقبیلې دیوسف بن یعقوب ﷺ وه اودده دورور دقبیلې څخه چی بنیامین دی (۸۰۰۰) ماشومان وه او دارکم دهری یوډلی اوقبیلې څخه یې په زرگونانو ماشومان بوتله دځانونو سره اودوی

بیرته راله د بابل مزکی ته. اسحاق بن بشر وايي چي کله دي بختنصر داکار وکي چي قتل قتال اوداسي نور کارونه يې ټول وکړه نوورته وويل سوه چي، په دي بني اسرائيلو کي يو سړي وو چي دوي يې منع کول ددي کارونو څخه اودوي ته به يې ستا په باره کي خبر وکوي چي داسي ظالم بادشاه به په تاسي باندې الله ﷻ مسلط کوي اوستاسي جماعتونه او کتابونه اوهرڅه به سوزي، خودي بني اسرائيلو دده تکذيب وکي اودي يې قيد کي اووهل اوټکول يې ورکړه اوتهمتونه يې پرولگول. نوامروکي بخت نصر په راوستلو دارميا ﷺ دجيل څخه اوورته يې وويل چي آياته هغه سړي يې چي تابه دوي منع کول ددي کارونو څخه، نوده وفرمايل چي هو، نودي بخت نصر ورته وويل چي داتاته دکم ځای څخه معلومه سوه، نوده وفرمايل چي زه الله ﷻ دوي ته پيغمبر راليرلي وم نودوي زما تکذيب وکي، نو دي بخت نصر ورته وويل چي، ستا تکذيب يې وکي اوته يې بندي کړي اوته يې ووهلي؟ نوده وفرمايل چي: هو، نودي بخت نصر وويل چي ډير بددي هغه قوم چي دخپل پيغمبرانو تکذيب کوي اودالله ﷻ درسالت تکذيب کوي، بيادي بخت نصردي ارميا ﷺ ته وويل چي ته کولي سي زماسره واوسي نوزه به ستا اکرام اوعزت وکم، اوزه داخوښ گڼم چي ته دخپل امت سره په خپل قوم کي يوځای اوسي اوزما دخوا څخه ته په امن کي يې.

نو ارميا ﷺ ورته وفرمايل چي زه ترنن ورځي پوري دالله ﷻ په امن کي يم، اوکه بني اسرائيل دالله ﷻ داطاعت څخه نه وای وتلي نونن ورځ به ستا څخه نه بيریده اونه به ستا په هغوي باندې څه بادشاهي وه، کله چي بخت نصر دده داخبري واوريدلي نودي يې پريښووي اودي اوسيدی په خپله مزکه کي چي (ايليا) دي. په دي سياق کي غرابت دي. داکم ماشومان چي قيديان سوي وه په هغه قيديانو کي دانيال ﷺ هم شامل وو.

بيان ددانيال ﷺ

يوروايت ذکرکړي دي ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره داحمد بن عبدالاعلی الشيباني څخه دي نقل کوي دشعيب بن صفوان څخه دي نقل کوي دالاجلع الکندی څخه دي نقل کوي دعبداالله بن ابی الهزيل څخه دي وايي چي حاضر سو بخت نصرته دوه زمري نوده هغه دواړه په يوي کندي کي واچول، اودانيال ﷺ يې هم راوستي اودغي کندي ته يې ورواچوي نو دي دواړو زمريانو دنيال ﷺ ته هيڅ ونه ويل، نوبيادده زړه سو خوراک اوچښاک ته لکه څه رکم چي دعام انسان داوړي والي په وخت کي کيږي،

نوالله ﷻ ارمياته وحی وکړي په داسي حال کي چي هغه په شام کي وو: چي ده ته دډوډي بندوبست وکه نوده وويل: اي زماربه زه په مقدسي مزکه کي يم او هغه په مزکه د بابل کي دي چي په عراق کي واقع دي. نوالله ﷻ وحی ورته وکړه چي ته برابرکړه هغه څه چي موږ

يې درته امرکوو پس سته زموږ داسې مخلوق چې ته وتاسې چې کم خوراک برابرکړې دې دانيال عليه السلام ته تاسې دواړه بار کې دا دهغه خواته. نوده خوراکه برابره کړه او الله جل جلاله ور وليږل هغه څوک چې دايې بارول ددانيال عليه السلام خواته تردې چې دايې دغه کندی په سرباندي ودرول په کم کې چې دانيال پروت وو نودانيال عليه السلام وويل ته څوک يې؟ نوده ورته وويل چې زه ارميايم. نودانيال عليه السلام ورته وفرمايل چې دلته څه رکم رالې اوچا راوستې نوده ورته وفرمايل چې زه الله جل جلاله راوستم.

نودانيال عليه السلام وفرمايل چې، آيازه الله جل جلاله يادکم؟ نوده ورته وفرمايل چې: هو: نودانيال عليه السلام وفرمايل چې: حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چې دهغه دپادانبت څخه هيڅ څوک نه هيريږي او حمد دې دهغه ذات دپاره چې قبلوي دعا دهغه سړي چې اميد ساتي دالله جل جلاله څخه، او حمد دې دهغه ذات دپاره چې هغه نه سپاري يوسړي بل چاته کله چې څوک دهغه پر ذات باندي توکل وکي، او حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چې هغه بدله داحسان په احسان سره ورکوي، او حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چې هغه جزاء ورکوي په صبر سره دنجات، حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چې هغه ليري کوي مشکلات وروسته دمصيبتونو څخه، حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چې هغه زموږ ځای داميد دې وروسته دنا اميدي څخه.

دارکم يونس بن بکير ويلي دي په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه دې نقل کوي دابي خالد بن دينار څخه دې نقل کوي دابو العالیه څخه دې وايي چې: کله چې موږ فتحه کړه (تستر) علاقه نوموږ دهرمزان په بيت المال کې يوکت پيدا کي چې په هغه باندي يومري پروت اوسرته يې يوکتاب پروت وو نوموږ راواخستې هغه کتاب او عمر بن الخطاب ته مو وسپاري نو عمر بن الخطاب ديو سړي په ذريعه دغه کتاب عربي ته واړوي: نوزه اولنې سړي يم چې ماهغه ووايه، ماووايه دغه کتاب دقرآن په رکم. نودارواي وايي چې ماوويل ابو العالیه ته چې په هغه کې څه وه نوده وويل چې ستاسې امر او احکام اوداسې نور خطابونه په کې وه او هغه څه په کې ذکر وه کم چې وروسته واقع کيدو والادي. نودارواي وايي چې ماځيني پوښتنه وکړه چې ستاسې په هغه سړي باندي څه وکړه نو ابو العالیه وويل چې موږ په يوه ورځ کې ديارلس قبرونه وکښل په جلا جلا ځايونو کې، نوکله چې شپه سوه نويه يو قبر کې موبنځ کړه او ټول قبرونه موبند کړه ددې وجې څخه چې څوک يې بيرته ونه کارې. نودارواي وايي چې دوی ورڅخه دڅه اميد کوي چې راکاږي يې، نودی ابو العالیه وويل چې کله ددوی څخه باران بند سو نودوی به دده کټ دباندې رايستې نوباران به شروع سو. نودارواي وايي چې تاسې په دغه سړي باندي دچا گمان کوي. ابو العالیه ورته وويل چې: دانيال عليه السلام نورواي بيا پوښتنه ورڅخه وکړه چې ستاڅه خيال دي چې دی به دڅومره وخت را ايسي پاته وي؟ نوده ورته وويل چې د(۳۰۰) کالورا ايسي نوده بيا پوښتنه وکړه چې آياتاپه

کي څه تبديلي ليدلې ده، نوده ورته په جواب کي وويل چي بالکل فرق په کي نه وو مگر دتندی يوڅو ورښتان يې لويدي و، دانبياوو عليهم السلام غوښي نه جلاکيږي د بدن څخه اونه مزکه هغه ځان ته راکشوي سي اونه ددوي غوښته حيوانان خوړلي سي. ددي روايت اسناد ابو العالیه ته صحيح دی.

اوکه چيري دده تاريخ وفات هم دغه وي نوبيا به دي نبي نه وي بلکي يونيك سړي به وي په داسي بل روايت کي هم داسي قصه ذکرده خوپه هغه کي ابوموسي الاشعري رضي الله عنه ذکردي چي هغه دده تابوت خلاص کړي وو اوپه بعضي اقوالو کي ذکردي لکه څه رکم چي دانس بن مالک څخه دا نقل دي چي دده دپزي اوږدوالي يوه لويشت دي،

اودارکم نور واقعات ډيري ذکردي خو خلاصه دټولو هم داراوي داکم چي موږ بيان کړه، دارکم په بل روايت کي داسي ذکردي چي دانيال عليه السلام دعاکړي وه چي مادي دمحمد صلى الله عليه وسلم امتيان پټ کي، نواله عليه السلام ورته دادعا قبوله کړي وه نوددي وجي څخه دصاحبووتردور پوري نه وو پټه سوي چي بياصحابو پټ کي بناء براقوال علماء.

اودابو موسي رضي الله عنه څخه دي نقل دي چي څلور ځايه يې ده ته قبرو کښي نوپه يوه کي يې پټ کړي دي چي معلوم نه دي مگر ابوموسي الاشعري رضي الله عنه ته.

دارکم دابن ابی الدنيا څخه نقل کوي دابراهيم بن عبدالله څخه دي نقل کوي داحمد بن عمر بن السرح څخه دي نقل کوي دابن وهب څخه دي نقل کوي دعبدالرحمن بن ابی الوناد څخه دي وايي چي ماوليدي په لاس دابن ابی برده بن ابی موسي الاشعري کي يوه گوتمي چي په هغه باندې دوه زمريان جوړوه چي ددواړو زمريانو په منځ کي يوسړي ناست وو، نوابو برده وايي چي داگوتمي دهغه سړي ده چي ددي کلي خلک ددانيال عليه السلام گمان پرکوي چي دادده پلار ابوموسي الاشعري ځيني په هغه شپه کي اخستي وه په کمه شپه چي يې دي پتوي: نو پوښتنه وکړه ابوموسي الاشعري رضي الله عنه دهغه کلي دعلماوو څخه ددي نقشي په باره کي نو دوي ورته وويل چي: دکم بادشاه په قبضه کي چي دانيال عليه السلام وو دهغه بادشاه ته نجوميان ويل کيده چي دده په دي غلامانو کي به يوسړي وي چي دده ملک اوبادشاهي به دهغه دلاسه فاسديږي اوختميرې به اويوشپه يې ورته معلومه کړه، نودغه بادشاه وويل چي نن شپه به يو غلام هم نه پاته کيږي مگر داچي زه به يې مرکم داوو چي دوي بيا دانيال عليه السلام کندی ته وغورځوي اوورسره يې دوه زمريان هم واچول. نوبیده سوه زمريان اوده ته يې څه ضررونه رسوي. نوبيا راله دده مور اوبيا الله عليه السلام دي ورسوي هغه درجي ته کمی ته چي الله عليه السلام غوښتل چي دي ورسوي نوبيا دانيال عليه السلام دهغه نقشه په گوتمي باندې جوړه کړه ددي وجي څخه چي دالله عليه السلام دانعمت هروخت په دي سره يادساتي اوهيږنه سي ځيني.

جوړول دبيت المقدس وروسته دخرايدو څخه او راجمع کيدل دسردارانو دبنی اسرائيلو وروسته دجلاکيدو څخه

الله ﷻ فرمايلي دي: اَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة البقره ۲۵۹).

روایت ذکرکړی دی هشام بن الکلبی چې: بیا الله ﷻ وحی وکړی ارمیا علیه السلام ته چې: ته ورسه بیت المقدس ته اوزه هغه دوباره جوړوم. نو ارمیا علیه السلام روان سو د بیت المقدس خوا ته تردی چې ورورسیدی نو بیت المقدس نه وو جوړ، نود خان سره یې په زړه کی وویل، پاکي ده هغه ذات لره چې ماته یې امر وکی چې زه بیت المقدس ته راسم اوماته یې خبر راکي چې زه یې جوړوم نو کله به یې الله ﷻ جوړوی او کله به الله ﷻ دی راژوندی کوی وروسته دمړه کولو څخه (یعنی دلته یې دژوند اومرگ څخه جوړیدل او خرابیدل مراد دی)، بیا یې خپل سرکښی بنووی په مزکه باندی اوبیده سو اودده سره خپل خرهم وو چې سپرلی یې پری کوله او خپله خوراکه ورسره هم وه، نودی بیده سو تراویا کالو پوری تردی چې دده خوب په دوران کی بخت نصر اودهغه څخه لوړ بادشاه لهراسب دواړه مړه سوه، اودده بادشاهی تر (۱۲۰) کالو پوری وه اودده څخه وروسته دده ځوی بشتاسب بن لهراسب بادشاه سو،

او وومرگ دبختنصر په خپل ملک کی اوده ته دا خبره راورسیده چې دشام مزکه تشه پرته ده اود فلسطین په مزکه کی حیوانان ډیر سوی دی تردی چې انسانان په کی بالکل نه دی پاته سوی نوده اعلان وکی په بابل کی بنی اسرائیلو ته چې څوک غواړی چې شام ته راسی نو هغه کولی سی چې راسی شام ته او په دوی کی یې یوسړی بادشاه کی چې ددواد علیه السلام داو لاد څخه وو اودوی ته یې امر وکی چې بیت المقدس بیرته جوړکی اوجماعت په کی هم جوړکی، نودوی راله اوابادی یې شروع کړه اوجماعت د بیت المقدس یې جوړکی او کورونه اوهرڅه یې جوړکړه تردی چې ښه غټه آبادی یې په کی جوړه کړه نو په دغه وخت کی الله ﷻ دارمیا علیه السلام سترگی خلاصی کړی نویې لیدی دغه ښار نوورته معلومه سوه چې الله ﷻ څه رکم یوشی دوباره تعمیروی، اوبیا بیده سوتردی چې سل کاله یې په خوب کی پوره کړه. بیا الله ﷻ دخوب څخه راولاړکی نوده ته داسی محسوسیده چې دی یوساعت یاڅه حصه دورځی بیده وو اوچی کله بیده کیدی نو ټول ځایونه دشتی وی او کله چې راولاړ سو نو ټول ځایونه آباد سوی وه، نو کله چې راولاړ سو اوابادی یې ولیده نووی فرمایل: أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ویل سوی دی: چې بنی اسرائیل راله هغه خپل زوړ حالاتو ته راله یعنی الله ﷻ

ورته بیرته هر قسم نعمتونه ورکړه نودوی په دغه حال باندی وه تردی چی په دوی باندی غالبه سو روم والا په زمانه دبادشاهانو دطائف کی نودهغه څخه وروسته ددوی یوه ډله او یوه قبيله اوبادشاهی هیڅ پاته نه سوه یعنی وروسته تر رانېکاره کیدلو دنصاری څخه. دا رکم ابن جریر په خپل تاریخ کی داسی روایت ذکر کړی دی چی لهراسب ډیر عادل اوانصاف داره بادشاه وو چی آبادی یې خوښوله اوبنارونه یې خوښول اودی وو خاوند دښه فکر اوبڼه تدبیر یعنی فساد اوجنگونه یې نه خوښول کله چی دی کمزوری سو خپل سلطنت یې خپل ځوی ته وسپاری چی بشتاسب وو اوددوی په زمانه کی مجوسیت (دایوه ډله ده چی داور عبادت کوی) په دغه زمانه کی رانېکاره سوی وو اوپه دوی کی یوسړی وو چی زردشت نوم یې وو دارمیا عليه السلام سره مرغلری سو نوارمیا عليه السلام ته یې درد وروستی نوارمیا عليه السلام ښرا ورته وکړه نودبرگی ناجوړی ورباندی ولگیده نودده دخواڅخه ولاړی تردی چی دآذربيجان علاقې ته ولاړی اودبشتاسب سره ملگری سو اوهغه ته یې دخپل دین یعنی مجوسیت دعوت ورکی اوهغه قبوله کړه، اویا ده خپل قوم ته ددی خبری اعلان وکی چی دوی هم دا مجوسیت قبول کی نوچا به چی انکار کوی نوهغه به یې مړکوی.

بیادبشتاسب څخه وروسته بهن بن بشتاسب وو اودبادشاه د فارس والاوو څخه دی کم چی مشهوره بادشاه دی اودی دبخت نصر نایب وو او عمر یې ډیر زیات وو. مقصودی خبره دا ده چی داتیریدونکی په دی کلی باندی دا ارمیا عليه السلام دی دا قول وهب بن منبه اوعبدالله بن عبید بن عمیر اوداسی نورو کړی دی. اودارکم دعلی څخه اودعبدالله بن سلام څخه اودابن عباس څخه اودحسن څخه او دقتاده څخه اودالسدي څخه اودسلیمان بن برده څخه نقل دی چی داعزیر عليه السلام دی اودادوهم قول مشهوره دی په نزد دپیرو علماوو دسلفو.

قصه دعزیر عليه السلام

ابن عساکرویلی دی چی په باره دده دنسب کی چی داعزیر بن جروه دی، اوویل سوی دی چی دی ځوی دسوریق بن عدیان بن ایوب بن درزنا بن عری بن تقی بن اسبوع بن فنحاص بن العازر بن هارون بن عمران دی. اوویل سوی دی چی داعزیر بن سروخا دی، په بعضو اثارو کی داویل سوی دی چی دده قبر په دمشق کی دی. دارکم یوروايت ذکر سوی دی دطريقی دابی القاسم البغوی څخه دی نقل کوی ددواد به عمرو څخه دی نقل کوی دحبان بن علی څخه دی نقل کوی دمحمد بن کریب څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه مرفوعاً دی وایي چی: ماته معلومه نه ده چی عزیر عليه السلام نبی دی اوکه نه؟ دارکم په بل روایت سره نقل دی چی دادهغو ماشومانو څخه وو چی بخت نصر قیدیان کړی وو کله چی دی دخلوینستو کالو سو نوالله ﷻ ورلره پوهه اوحکمت ورکی. اوویل سوی دی چی: دده څخه ماسوا په تورات باندی دومره څوک نه پوهیده اونه دده څخه ماسوا دچا

ډير علم وو پر، يعنى الله ﷺ ده ته ډيره پوهه ورکړې وه دتورات په باره کې اودتورات حافظ هم وو. اوويل سوي دى چې دده نوم دانبياوو سره ذکر وو تردى چې الله ﷻ ځينى دده نوم ليري کي کله چې ده دتقدیر په باره کې سوال وکړ. خودا خبره کمزوري ده او منقطعه ده.

دارکم اسحاق بن بشر نقل کوي د سعيد څخه دى نقل کوي دابى عروبه څخه دى نقل کوي دقتاده څخه دى نقل کوي دحسن څخه دى نقل کوي د عبدالله بن سلام څخه دى وايي چې عزيز ﷺ هغه سړى دى کم چې الله ﷻ ترسل کاله پوري مړکړى وو اوبيايې راژوندى کړى وو. دارکم نور اقوال هم ذکر سوي دي چې دټولو خلاصه هم دايو جوړيږي.

دارکم په بل روايت کې ذکر سوي دي چې دى يوه ورځ دکوره ووتى چې پرخره باندې ناست وو نودکلى څخه ډير ليري ولاړى نوگرمى يې وسوه نويو غارته دننه سو اودخره څخه کښته سو اودخره يو خوا ته يې يوتيلى وه چې په هغه کې انځير وه اودى بل خوا ته يې بله تيلى وه چې په هغه کې انگور پراته وه نودى ډيرستې وو نوددى يوى تيلى څخه يې انگور واخسته او هغه يې وخوړل او په دغه ځاى کې يې څه هډوکى وليده نووى فرمايل: اَلَيْ يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا، نودده په دى خبره کې شک نه وو چې دا به الله ﷻ څه رکم راژوندى کوي بلکې دا خبره يې دتعجب دوجى وکړه، نوالله ﷻ په ده پسى ملك الموت راواستوى نودده څخه يې روح قبض کړ. کله چې دى مړسو دسلو کالو دپاره،

اوپه دغه وخت کې په بنى اسرائيلو کې ډير اختلافات وه اوډير نوى نوى کارونه په کې پيدا سوي وه، نوويل سوي دي چې الله ﷻ عزيز ﷺ ته په دغه وخت کله چې سل کاله پوره سو يوه ملايکه راوليږل نودده زړه يې جوړکى چې زړه يې په دى خبرې باندې پوه سى او سترگى يې ورلره جوړې کړې ددى وجى چې وگوري چې الله ﷻ څه رکم دوباره سړى را ژوندى کوي بيا کرار کرار دده ټول بدن جوړيدى اوده ورته کتل اوبيا کرار کرار دده ورينسته برابر کيدل، اودارکم هډوکى يې ورته برابرکړه اوبيا روح په کې واچول سو داهرڅه کيده اوده ورته کتل نودى چې بالکل برابر سو نوملائکو پوښتنه ځينى وکړه چې څوکاله پورى ته پروت وى؟ نوده په جواب کې وويل چې زه څوکيدى سى چې تريوه ورځ پورى او ددوومى ترنيمى ورځې پورى، اودايې په دى طريقى سره وويل چې دى په شروع دورځى کې بیده سوي دماپښين وخت سره نژدى اوچى راولاړيدى نوبياهم لمړنه وو لويديلى. نووى فرمايل چې کيدى سى چې يوه ورځ بیده وم يابه مى په خوب کې نيمه ورځ تيره کړى وى، نوملائکو ورته وويل چې بلکې تاسل کاله تيرکړه په خوب کې پس ته وگوره خپل خوراک اوچښاک ته چې هيڅ قسم فرق په کې نه وو راغلى. اوبيايې چې خپل خره ته وکتل نو تش هډوکى پاته وو نوملائکى دالله ﷻ په امر سره هغه خره ته حکم وکړ نو دهغه هم غوښى

او هډوکی راټولیدل شروع سوه تردی چی هغه هم سم سو اودخای خخه راولاړسو او غوږونه یې دآسمان خوا ته لوړکړی وه او اوازونه یې کول په دی گمان سره چی قیامت قائم سو. لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَأَنْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا**، یعنی ته وگوره دخپل خره هډوکو ته چی موږ خه رکم برابرکړه هغه دخر په شکل چی غوښه ورپوری نه وه اوبیا مو ورباندی غوښه راشنه کړه، **فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**، یعنی چی کله ده هرڅه ولیده نودالله ﷻ په تقدیرباندی یی پوخ اومضبوط یقین رالی اوهغه وسوسه چی دده په زړه کی وه هغه الله ﷻ په دی معجزانه کار سره ځینی لیری کړه. ویل سوی دی چی کله دی په خپل خره باندی سپورسو اوکلی ته رالی نوخلگو یې دپیژندلو خخه انکار وکی تردی چی خپل کورته رالی اویوه بوډی ښځه ناسته وه چی (۱۲۰) کاله پرتیر سوی وه چی دا دده مینځه وه، کله چی عزیر ددی خای خخه ووتی نودغه بوډی دشلو کالو انجلی وه اوکله چی رالی نوبوډی وه نوده وپیژنده اوپه ذهن کی یې راله: **نوعزیر علیک** ورته وویل چی آیا داکور دعزیر **علیک** دی؟ نودی ښځی ورته وویل چی، هو داکور دعزیر دی. نووی ژړل اووی ویل چی، مانه دی لیدلی په دی خلگو کی داسی سړی چی تریوه کال پوری یې یادکړی وی اوخلگو هغه هیرکړی دی. نوده وویل چی زه عزیر یم زه الله ﷻ ترسلو کالو پوری مړکړی وم اوبیایې راژوندی کم. نودی ښځی وویل چی پاکی ده هغه ذات دپاره، موږ عزیر وړک کړی دی دسلو کالو را ایسی اودهغه په باره کی موهیڅ ذکرنه دی اوریدلی. ده بیا وفرمایلی چی: زه عزیر یم. نودی ښځی ورته وویل چی عزیر مستجاب الدعاء وو، که ته چیری عزیر یې نوماته دعاوکړه چی الله ماته زما دسترگو نظر راکی چی زه تاوگورم چی ته واقعی عزیریې که ته چیری عزیر یې نوزه به دی وپیژنم. نوویل سوی دی چی ده دعا وغوښته دالله ﷻ خخه ددی دپاره اوخپل لاس یې ددی په سترگو باندی راکش کی اودلاس خخه یې راونیوله اوورته یې وویل چی ولاړیږه دالله ﷻ په امرباندی نوداولاړه سوه داسی په تیزی سره لکه بیرته چی انسان ځوان سی. نووی ویل چی: زه شاهی ادا کوم چی ته عزیر یې. نوبیادی ورغی بنی اسرائیلو ته چی هغوی په پخپلو مجلسونو کی ناست وه اوخپل عبادتونه یې کول، اوپه دوی کی دعزیر **علیک** یوځوی وو چی د(۱۱۸) کالو وو اودده لمسیان هم بوډاگان وه، نودی بوډی اواز وکی چی عزیر راغلی دی تاسی ته. نودوی ټولو ددی داخبره درواغجنه کړه، نودی بوډی وویل چی زه ستاسی مشره یم ده ماته دعا وکړه نوالله ﷻ ماته دده په دعاسره سترگی بیرته راکړی او زماپه پښو کی دم پیدا سو اودی داگمان لری چی دی الله ﷻ ترسل کالو پوری مړکړی وو اوبیایې راژوندی کی. ویل سوی دی چی خلگ ټول پراټول سوه اوپه حیرانتیا سره یې

ورته کتل نوخپل ځوی ورته وویل چی زما دپلار داوړو په مینځ کی تور خال وو نوکله یې چی اوږه رابښکاره کړه نو هغه خال پر وو نوبنی اسرائیلو وویل په موږ کی هیڅ چاته تورات نه دی یاد مگر عزیر ته اوتورات خوبخت نصر سوزلی وو نوکه ته عزیر یې نوتورات موږ ته بیرته ولیکه، او وو دده پلار ساروخا چی تورات یې په مزکه کی پټ کړی وو په هغه ورځوکی په کمو ورځوکی چی بخت نصر تورات وسوزی نودغه ځای د عزیر عليه السلام څخه ماسوابل چاته نه وو معلوم، نودابنی اسرائیل یې دځان سره هغه ځای ته بوتله اوتورات یې راوايستی دهغه ځای څخه اودده پانی نرمی سوی وی او کتاب زوړ سوی وو نودی دبنی اسرائیلو سره دیوې درختی لاندی سایې ته کښېنستی اوتورات یې نوی کی اودآسمان څخه دوی پناگانی رالی اوددی عزیر عليه السلام نس ته دننه سوی نوده ته تورات وریاد سو په مکمله طریقه سره نوتورات یې په نوی طریقه سره ولیکی، نودهغه ورځی را ایسی یهودیان وایې چی عزیر ځوی دالله جل جلاله دی، اوده تورات ورنوی کړی وو په مزکه دسواد کی چی دحزقیل کور په هغه ځای کی وو، اوهغه کلی چی دی په کی وفات سوی وو دهغه نوم (سایر اباد) وو ابن عباس وایې چی: نه وو لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی وه: وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ، یعنی نښه اونمونه بنی اسرائیلوته، اوداپه دی شان سره چی دی به دخپلو بچیانو سره کښېنستی چی هغوی به بوډاگان وه اودی چی کله وفات کیدی نودخلوینستو کالو وو نو بیرته چی راژوندی سو سل کاله وروسته نوییا الله جل جلاله په هم هغه صورت اوهیئت باندی را ولاړ کی چی دخلوینستو کالو وو نودی ځوان وو اوبچیان یې بوډاگان وه.

ابن عباس وایې چی دی دبختنصر څخه وروسته راغلی دی، اوهمداسی قول حسن هم کړی دی. مشهوره خبره داده چی عزیر عليه السلام یوپيغمبردی دپیغمبرانو دبنی اسرائیلو څخه اودداود اوسلیمان اوزکریا اویحیی عليهم السلام په مینځ کی راغلی دی،

اوپه بنی اسرائیلو کی یوسړی هم نه وو پاته چی تورات یې یادوی مگر دی وو چی الله جل جلاله ده ته الهام وکی اودده په ذریعه یې دوباره په بنی اسرائیلو کی نشر کی، لکه څه رکم چی وهب بن منبه ویلی دی: الله جل جلاله امر وکی یوی ملایکی ته چی دنور یوه لپه یې راواخسته او د عزیر عليه السلام په سینه کی یې واچول نودتورات لیکل یې شروع کړه تردی چی خلاص سو.

اودارکم روایت نقل سوی دی دابن عساکر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی پوښتنه وسوه دابن سلام څخه په باره ددی قول دالله جل جلاله کی (وقالت اليهود عزیر ابن الله) دی یهودیانو ولی عزیر عليه السلام ته دالله جل جلاله ځوی وایه؟ نوده جواب ورکی چی داددی وجی څخه چی ده بنی اسرائیلو ته تورات دوباره لیکلی وو، اوبنی اسرائیلو به داوایه چی موسی عليه السلام موږ ته تورات دکتاب په شکل کی نه سو راوړی اوعزیر عليه السلام موږ ته بغیر دکتاب څخه راوړی.

نوبعضو په کی بیادا خبره شروع کړه چی عزیر خوی دالله ﷺ دی. نوددی وجی خخه علماء وایې چی تواتر دتورات دزمانی د عزیر ﷺ خخه منقطع دی. اودارکم ابن عساکر ویلی دی په نقل کولو سره دانس بن مالک خخه اودعطاء بن السائب خخه چی عزیر ﷺ دموسی ﷺ په زمانه کی وو. دارکم ابن عساکر اوابن عباس یوقول ذکرکړی دی چی په هغه کی دایبان سوی دی چی ده دتقدیر په باره کی سوال کړی دی نوالله ﷺ ورته وفرماییل چی داسوالونه مه کوه کنې نوم به دی دانبیواو د فهرست خخه لیری کی نوده بیاپوښتنه کوله تردی چی دده نوم یې دانبیواو دنومونو خخه جلاکی نوداسی اقوال دبنی په باره کی صحیح نه دی اویو نبی دالله ﷺ خخه داسی بی هوده سوالونه نه کوی اوکیدي سی چی دا اسرائیلی قول یې نودا منکر قول دی اوصحیح نه دی.

قصه دزکریا ﷺ او دیحییٰ ﷺ

الله ﷺ فرمایلی دی: (سورة مريم، كهيعص (۱) ذَكَرْ رَحْمَةَ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا (۲) اِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا (۳) قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا (۴) وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا (۵) يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا (۶) يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا (۷) قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا (۸) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا.

دارکم په بل خای کی فرمایلی دی: وَكَفَلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۷) هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۸) فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۳۹) قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (۴۰) قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا وَادَّكُرَ رَبُّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ، (سورة آل عمران ۱۳۷-۴۱).

اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ، (سورة الانعام ۸۵). ابن عساکر په خپل مشهور تاریخ کی دزکریا ﷺ په باره کی داسی نسب بیانوی: زکریا بن برخیا، اوویل سوی دی زکریابن دان، اوویل سوی دی چی زکریا بن لدن بن مسلم بن صدوق بن حشبان بن داود بن سلیمان بن مسلم بن صدیقه بن برخیا بن بلعه بن ناحور بن

شلوم بن بهفا شاط بن اينامن بن رحيعام بن سليمان بن داود عليه السلام د يحيى عليه السلام پلاردى چې هغه هم نبى دى، ويل سوي دى چې دى په خپل ځوى عليه السلام پسې دمشق ته تللى وو او هلته يې کارکوى. او ويل سوي دى چې دى په دمشق کې وو کله چې دده ځوى يحيى عليه السلام قتل سوي وو. والله اعلم.

اودارکم نور نسبونه هم ددى بيان سوي دي په مختلفو طريقو سره. مقصود داچې الله جل جلاله امر وکي خپل محبوب پيغمبر محمد مصطفی عليه السلام ته چې ته خلگو ته د زکريا عليه السلام قصه وکړه چې الله جل جلاله ورلره ځوى ورکي په داسې حال کې چې بوداوو او بنځه يې بودى وه نودا قصه دوى ته ځکه ذکرکړه چې دوى هم پوه سي چې دالله جل جلاله څخه نا اميده کيدل نه دي پکار. په دى ايتونو کې الله جل جلاله د زکريا عليه السلام هغه دعا ذکرکوي چې الله جل جلاله ته يې په خپل دعاکي ويلې وه په بيري سره چې ورسره حاضر کسان دادعا وانه وري ده الله جل جلاله ته اول دځان حالت بيان کي چې زه کمزورى سوم او ورپښته مې سپين سوه لکه په دى قول دالله جل جلاله کي ذکردي: قَالَ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا، (سورة مريم ۴۱) اودا قول دده: وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا، يعنى اى ربه زماچې دعانه کي مگر قبوله اوپه دى باندې باعث داسو چې ده دادعا وکړه، چې کله دمريم بنت عمران بن مائان زوى مواري او کفالت په ځان باندې واخستى نو کله به چې دمريم بنت عمران خواته دى ورتلى نودلو بنو څخه ماسوا به ميوې پرتي وي نوده ته دا علم وسو چې دالله جل جلاله دخوا دى نودده په زړه کي داطمع پيداسوه چې دالله جل جلاله څخه نا اميدى نه دي کول پکار نوبيايې دالله جل جلاله څخه دادعا وغوښته چې ده ته يوځوى ورکي. لکه څه رکم چې په دى قول دالله کي ذکرسوي دي: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، اودا قول دده: وَاِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا يعنى دى بيريدى په وروستني نسل باندې چې هغوى دده څخه وروسته بې لارى نه سي نوددى دوجي څخه يې طلب دخوى وکي چې دده دخپلي ملا پيدا شي وي چې نيك او پرهيزگار رضا کونکي دالله جل جلاله وي، چې دده وراثت هم کوي اوديعقوب عليه السلام داولاد وراثت هم کوي اودا دعا يې هم دالله جل جلاله څخه طلب کړه چې بيايې داسې سړى وگرځوى چې لکه څه رکم يې چې پلرونه نيکان خلگ تيرسوي دى اوټول پيغمبران دى نودى هم دهغو مخکنيو په شان وگرځوى (مطلب داچې دى هم نبى کي لکه دخپلو پلرونو په رکم)، اودلته وراثت دمال نه دى مراد ولى چې مخکي موږ دا خبره وکړه چې پيغمبران مال په وراثت کي نه پريږدي او کم مالونه چې ددوى څخه پاته سي نوهغه به په صدقه کي ورکول کيږي، لکه څه رکم چې دا موږ مخکي په حديث دنبى عليه السلام کي بيان کي اودامو ورسره هم بيان کړى وه چې دانبياوو پرکورني باندې صدقې هم حرامې دي يعنى چې څوک سيدوى اودنبى عليه السلام په اولاد کي

داخل وی نوپه هغه باندی صدقه اخستل او استعمالول جائز نه دی، دارکم د وراثت د انبیاءو په باره کی د سلیمان علیه السلام په قصه کی بحث وسو لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی وه (وورث سلیمان داود) هلته موږ دا خبره کړی وه چی وراثت په نبوت کی مراد دی نه په مالونو کی او که په مالونو کی مراد وای نو د سلیمان علیه السلام خونور وروڼه هم وه هغوی به ورسره هم بیا ذکر سوی وای ولی چی هغوی هم حقدار دمیراث دی خو وراثت د مال نه وو مراد بلکی وراثت د پیغمبری مراد وو نو ځکه ذکر د سلیمان علیه السلام وسو اود نورو وروڼو نسو پیدا. بل په دی خبره باندی دا حدیث د نبی صلی الله علیه و آله هم دلالت کوی: نحن معاشر الانبياء لانورث. اوبل دنیا د پیغمبرانو په نزد باندی ډیر حقیر اوسپنک شی وه نو هغوی به د آخرت په غم کی وه نو دنیا به یې نه راټولوله، دارکم امام احمد یو روایت ذکر کوی په نقل کولو سره د زید څخه دی نقل کوی د ابن هارون څخه دی نقل کوی د حماد بن سلمه څخه دی نقل کوی د ثابت څخه دی نقل کوی د ابی رافع څخه دی نقل کوی د ابوهریره څخه دی وایې چی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی. وو زکریا علیه السلام نجار (یعنی ترکان)، همدارکم مسلم او ابن ماجه هم ددی تعبیر کړی دی په بلی وجی سره د حماد بن سلمه څخه اود اقول د الله جل جلاله: يَا زَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ددی آیت تفسیر په دی قول د الله جل جلاله سره سوی دی: فَتَادُّهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ اِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ، کله چی ده ته الله جل جلاله زیږی د بچی ورکی نودده په مخ کی د حیرانتیا کرښی ښکاره کیدلی چی تعجب به یې کوی په دی خبره باندی چی په دی حال کی به ځوی څه رکم پیدا سی لکه څه رکم چی په دی آیت کی ذکر سوی دی: قَالَ رَبِّ اَتَىْ يَكُونُ لِيْ غُلَامٌ وَكَانَتْ اِمْرَاَتِيْ عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا، یعنی څه رکم به زما زوی پیداسی اوحال دادی چی زه خوبوډا یم او ښځه می بوډی ده. لکه څه رکم چی ابراهیم خلیل الله فرمایلی وه: قَالَ اَبَشِّرْهُمُوْنِيْ عَلٰى اَنْ مَّسْنِي الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُوْنَ، اولکه څه رکم چی ساره ویلی وه: يَا وَيْلَتَى اَللّٰهُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِيْ شَيْخًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيْبٌ (۷۲) قَالُوا اَتَعْجَبِيْنَ مِنْ اَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ، (سورة هود ۷۲/۷۳).

او همدارکم د زکریا علیه السلام دعا قبوله سوه او یوه ملایکه ورته راله اود الله جل جلاله د طرف څخه یې پیغام ورلره ورکی چی رب العزت فرمایې چی دا کار په ماباندی اسانه دی یعنی په دی کار کی ماته هیڅ مشکل نسته، ولی چی هغه ذات اسبابو ته حاجت نه لری دهغه ذات په یوی کلمی سره هر څه بدلیری او هر څه پیدا کیری او الله جل جلاله ورته خطاب وکی چی ته می پیدا کولی سوی مخکی نو ستا څخه یو ځوی نه سم پیدا کولی اوحال داوو چی ستا پیدائش ماته هیڅ

هم نه وو. اوالله ﷺ وفرمايل: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ، اومعنى ددى لفظ چى موږ ددى كور والا يعنى ښځه برابره كړه يعنى دهغه به حيض نه كيډى نوحيض يى شروع سو، اوويل سوي دى چى دده په ژبه كى فرق وو هغه مو وربرابركى. بيادى زكريا ﷺ وفرمايل چى زما دپاره يو ښانه وگرځوه په وخت دتعلق زما اوزما دښځى په باره دهغه ځوى كى چى موږ ته يې زيرى راكول سوي دى، نوالله ﷺ ورته وفرمايل چى ستا دپاره داغته ښانه ده چى ته به دخلگو سره تردروورځوپورى خبرى نه كوى اوداچى دخلگوسره به ښه رويه ساتى اومزاج به ورسره ښه ساتى. اوالله ﷺ ورته امروكى دپير ذكر كولو په دى حال كى سهار اومانام، نودى خلگوته په خوشحالى سره ورووتى محراب ته، مجاهد اوعكرمه اووهب اوالسدى اوقتاده ويلى دى چى دده دژبى څخه طاقت دگويابى واخستل سو دانه چى ناجورى پر لگيدلى وه نوده به په اشارو باندې خبرى كولى اودكره يې په زړه سره كوى ولى چى دده ژبى كار نه كوى. اودا قول دالله ﷻ: يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا، دلته الله ﷻ خبر وركوى ديعيسى ﷺ څخه چى زكريا ﷺ ته الله ﷻ وروسته دپيرو دعاگانو څخه وركى: چى الله ﷻ ده ته علم اوپوهه ډيره وركړى وه په داسى حال كى چى دى ماشوم وو. عبدالله بن المبارك وايي چى معمر ويلي دى چى: ماشوم والى ديعيسى بن زكريادى: چى ملگرو به ورته ويل راځه چى څو بازى ته نوده به ورته ويل چى موږ دبازيو دپاره نه يو پيدا سوي: وَحَنَّا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا قتاده اوابن عباس اومجاهد اوعكرمه دى ټولوويلي دى چى دحنان څخه مرادرحمت دى يعنى په طور درحمت زموږ دخواڅخه اوعكرمه ويلي دى چى دحنان څخه مراد محبت دى. اوهرڅه چى زكات دى نودا پاكوالى ددى دى اوسلامت كيدل دده دى دعيبونو څخه اونقصاناتو څخه. بيا الله ﷻ فرمايلي دى: وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا، دادرى وختونه داسى دى چى په انسان باندې ډير سخت وي ولى چى په دريو واړو كى انسان ديومرحلى څخه بلې مرحلى ته اوړي نوددى درو واړو پيژندنه انسان ته په هغه وخت كى كيږي كله چى دده څخه دغه وخت تيرسى لكه په ماشوم والى باندې انسان هلته پوهيږي كله چى غټ سى اوددى دنيا دعملونو قدر انسان ته هلته ورياد سى كله چى مړسى اوببادقبر زندگى انسان ته ښه ښكاره كيږي دقيامت دحساب اوكتاب څخه، نودا درى وختونه داسى دى چى ددى پيژندنه انسان ته وروسته دتيريدلو څخه كيږي. نوكله چى دادرى مرحلى په انسان باندې سختى مرحلى وي نوالله ﷻ په كى دبنى آدم سلامتيا كوى. دا ركم سعيد بن ابى عروه نقل كوى دقتاده څخه دى نقل كوى دقتاده څخه چى حسن ويلي

دی چې: یحییٰ علیه السلام اوعیسیٰ علیه السلام دواړو سره ولیده نودوی یوبل ته وویل چې زما دپاره استغفار وغواړه ته زما څخه ښه یې نوعیسی علیه السلام یحییٰ علیه السلام ته وفرمایل چې ته زما څخه ښه یې ولی چې تاپرخان باندی په خپله هم سلامتیا ویلی ده اوالله جل جلاله درباندی هم سلامتیا ویلی ده. نوده ته معلومه سوه، اوالله جل جلاله دواړه خوبښ کړی دی. اودا چې په بل آیت کی ذکر دی: وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ، ویل سوی دی چې دحضور څخه مراد هغه دی چې کم سړی ښځو ته راتگ نه کوی، اوداسی نوری معناگانی هم سوی دی.

دارکم دابن وهب څخه نقل دی چې دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دعقیل څخه دی نقل کوی دابن شهاب څخه دی وایې چې یوه ورځ راووته نبی صلی الله علیه و آله اوصحابه رضی الله عنهم اوپه خپلو کی یې مذاکره کوله نوپه دوی کی یوه ویونکی وویل چې موسی کلیم الله دی اویوبل ویونکی په کی وویل چې عیسی روح الله اوکلمه الله دی. اویو ویونکی وویل چې ابراهیم خلیل الله دی نودوی همدارکم مذاکره کوله چې نبی صلی الله علیه و آله وفرمایل: څه سو شهید چې ځوی دشهید دی؟ مرادیې یحیی بن زکریا علیه السلام وو.

دارکم یحیی بن سعید الانصاری روایت نقل کوی دسعیدبن المسیب څخه دی نقل کوی دابن العاص څخه دی وایې چې ما اوریدلی دی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایل یې: هریو بنی آدم به دقیامت په ورځ راځی اوهغه به څه ناڅه گناه کړی وی مگر یحیی بن زکریا. دا رکم نور روایتونه دنبی صلی الله علیه و آله څخه ډیر ذکر دی چې دیحیی علیه السلام پرفضیلت باندی دلالت کوی. دارکم اسرائیلی واقعات هم دده په باره کی ذکر سوی دی چې په هغه کی اکثره خبری داسی ذکر سوی دی چې هغه دانبیاوو په باره کی ذکرکول بالکل مناسب نه دی نوددی وجی څخه یې موږ نه ذکرکوو ولی چې په هغه کی دانبیاوو بی حرمتی کیږی. نوپه احادیثو درسول الله صلی الله علیه و آله باندی مواکفتاء ښه ده ولی چې په بیان دهغو واقعو سره ذهن منستر کیږی.

دارکم دامام احمد څخه روایت نقل دی چې دی یې نقل کوی دعفان څخه دی نقل کوی دابو خلف موسی بن خلف څخه دی نقل کوی دیحیی بن ابی کثیر څخه دی نقل کوی دزید بن سلام څخه دی نقل کوی دجد بن ممتور څخه دی نقل کوی دحارث الاشعری څخه چې نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: الله جل جلاله امرکړی وو یحیی بن زکریاته دپنځو کلمو چې دابه زده کوی اوبنی اسرائیلو ته به یې بیانوی نوژدی وه چې دده څخه هیری سوی وی نوعیسی علیه السلام ورته وفرمایل چې، تاته امرسوی دی دپنځو کلموچې دابنی اسرائیلو ته بیان کړی نودا یاته بیان کړه یایی ماته پریږده چې زه یې بیان کم نوده ورته وفرمایل چې زه بیرېرم چې هسی نه چې داته بیان کړی اودالله جل جلاله عذاب په ماباندی نازل سی ولی چې ددی امر ماته سوی دی. نو ده بنی اسرائیل یوه ورځ په جمات کی راټول کړه په بیت المقدس کی تردی چې ډک سو نودی په ممبر باندی کښېنستی اودالله جل جلاله حمد اوثناء یې بیان کړه اوبیایې وفرمایل چې: ماته الله

ﷺ دپنځو شيانو امرکړېدی چې په هغه باندې زه په خپله عمل وکم او تاسې ته يې هم وښيم. اول دهغو پنځو څخه دادې چې تاسې شرک مه کوي دالله ﷻ سره، ولې چې ددې مثال داسې دی لکه چې یو سړی په خپلو پیسو باندې یو غلام ځان ته واخلي او دې په کار باندې ولگوي نو دا کار کوي او دې بل چاته پیسې ورکوي بغير دخپل مالک څخه، نو په تاسې کې څوک دا خوښه وي چې دهغه غلام داسې سی، او یقیناً الله ﷻ تاسې پیدا کړي یا ست او تاسې ته رزق درکوي نو ددغه ذات عبادت وکړي او دهغه سره شریکان مه جوړوي، دوهم دا چې زه تاسې ته امرکوم دلمانځه، ولې چې الله ﷻ دخپل بنده څخه که یوې خواته او بلې خواته یې په لمانځه کې وکتل نو الله ﷻ توجه ځینی بدله کړي نو په لمانځه کې یو خوا ته او بل خوا ته مه گوري، دریم دا چې تاسې ته زه امرکوم دروژي، ولې چې ددې مثال په نزد دالله ﷻ باندې داسې دی لکه چې دیو سړی سره په خپل توبه کې یاجیب کې مشک وي او هریوه سړی ځینی خوشبويې حاصلوي، او یقیناً په نزد دالله ﷻ باندې دروژه دار دخپلې بوی ترمشکوښه دی. بل دا چې زه تاسې ته امرکوم دصدقې ورکولو، ولې چې ددې مثال داسې دی لکه یو سړی چې خپل لاس په خپل خټ پورې وتړي او بیا ددښمن مخ ته ورسې په دې اراده باندې چې هغه ته په خټ باندې وواهه نو بیا یې وفرمایي چې: آيا زه ستاسې دپاره دځان فدیو ورکم نولگیاسو چې دځان څخه یې لږ او کله ډیره فدیو ورکوله تردې چې ختم سو. اوزه تاسې ته امرکوم دالله ﷻ ذکر په باره کې چې دالله ﷻ په کثرت سره ذکرکوي، ولې چې ددې مثال داسې دی لکه چې په یوانسان دښمن پسې سوی یې او دې ځنی تښتې تردې چې دی دننه سي یو قلعي ته او په هغه کې ځان ته مورچې ونیسي او پناه په کې واخلي، او بنده په پناه کې وي دشیطان څخه ترڅو پورې چې دالله ﷻ په ذکر کې مشغول وي. رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې ماته هم الله ﷻ دپنځو شيانو امرکړې دی: په جماعت باندې چې لمونځ به په جمع سره کوي او په طاعت باندې او په هجرت باندې او په جهاد فی سبیل الله باندې او په اوریدلو د امر او نواهي دالله ﷻ باندې، او چا چې دجمع سره لمونځو پرېښووي نو هغه داسلام دغوندې څخه کښته سو تردې چې توبه ونه کاري او چې دعوه وکړي په دعوه دجاهلیت باندې نودی به دجهنم په یوه حصه کې پروت وي. وویل سوه چې ای دالله رسوله که څه هم دغه سړی لمونځ کوي او روژه نیسي نونبی ﷺ وفرمایي چې: که څه هم لمونځ کوي او روژه نیسي او ځان ته مسلمان هم وایي بیا به هم ورځي، تاسې رابولي مسلمانان په خپلو نومونو سره هغه نومونه چې الله ﷻ په نومولي دي مسلمانان او مومنان بندگان خپل (۱) دارکم نور روایتونه په مختلفو طریقو سره ذکر دي چې دمضمونو څخه جلا جلا دي او

(۱). (۲۰۲۱۴) الترمذی کتاب الامثال، باب ماجاء فی مثل الصلاة والصيام والصدقه (۱۵ ۲۸۲۳).

مقصود دې يودی چې کم مخکې موږ بيان کړی چې الله ﷻ يحيى عليه السلام ته پنځه کلمې ښوولې وې چې په دې باندې خپله هم عمل وکړي او بنی اسرائیلو ته یې هم وښيي ﷺ نو اکتفاء به په دې یو روایت باندې وکړي ولې چې مقصود ددې یوه څخه هم حاصلیږي. دارکم ابن وهب وايي چې يحيى عليه السلام به دومره ژړله، که دده په سترگو باندې پردې وای نو هغه به هم څیري سوی وای. دارکم ابن مبارک ویلي دي په نقل کولو سره دوه ب بن الورد څخه دی وايي چې: بې درکه سو يحيى عليه السلام تردرو ورځو پورې نوپلار یې ورپسې ووتی تردې چې په دښت کې یې پیدا کړي چې یو قبر یې کښلی وو او ولاړ وو په کې اوژل یې نودی پلار یې ورته وفرمایل چې ای زما ځویه زه دی لثوم اوتا دلته ځان ته قبر کښلی دی او په کې ژاړي نوده وفرمایل چې ای پلاره تاماته په خپله ویلي وه چې دجنت او ددورځ په منځ کې یوه کامیابی ده چې هغه نه پرې کیږي مگر په ژړاگانو سره؟ نودی پلار وته وفرمایل چې وژاړه بچیه. نودواړه په ژړاسوه. دارکم داروایت وهب بن منبه اومجاهد هم نقل کړي دي. دارکم دابن عساكر څخه نقل دي چې ده به دومره ژړل چې دده په منځ باندې یې اوبښکو اثر پاته کي.

سبب دقتل ديحيى عليه السلام

دده دقتل په باره کې ډیر اقوال ذکرسوي دي خومشهوره په کې دادی چې بعضی بادشاهانو ددمشق دده په زمانه کې دخپلو محارمو سره نکاح کول وغوښتل یا یې دهغه چا سره واده کول وغوښتل چې دهغه سره واده جائز نه وو، نو يحيى عليه السلام دغه بادشاه ددې کار څخه منع کړی نو دغه ښځې چې دبادشاه محرمه وه اودبادشاه سره یې واده کول غوښتل نو دې وویل چې ماته ديحيى عليه السلام وینه په هبه کې راکړه نو دغه بادشاه خپل یوڅو کسان ولیږل نو ديحيى عليه السلام سرمبارک یې راوړی او وینه مبارکه یې ورته راوړله، نو ویل سوی دي چې دا ښځه هم په دې وخت کې مړه سوه او ویل سوی دي چې لږ وخت وروسته مړه سوه.

او ویل سوی دي چې دبادشاه ښځې یوسړې په محرمو کې خوښ کړې وو او بیایې يحيى عليه السلام دقتل دپاره ولیږي نو دغه سړې انکار وکړي دقتل څخه، نودی بیاحيله اوچل جوړکي چې بادشاه ته یې وویل چې دده وینه ماته هبه کړه نو بادشاه خپل کسان ولیږل اودی یې قتل کړی او په یولونښي کې یې ورته سرمبارک او وینه مبارکه ديحيى عليه السلام راوړله.

دارکم په یوروايت کې ديعقوب الکوفی د عمر بن میمون څخه نقل کوي دي نقل کوي دخپل پلار څخه دي نقل کوي دابن عباس څخه دي وايي: چې کله چې په رسول الله ﷺ باندې اسراء وسوه يعنی آسمان ته وخيژول سو، نو زکريا عليه السلام یې وليدی نو پوښتنه یې ځيني وکړه چې ای ديحيى عليه السلام والده ته ما خبره کړه په باره دقتل ستا کی چې ته څه رکم قتل سوی او بنی اسرائیلو ولې قتل کړي؟ نوده نبی ﷺ ته وفرمایل چې: زه تاته خبر درکوم ديحيى عليه السلام په باره کې چې يحيى عليه السلام دخپلي زمانې ښه سړی وو اودتولو څخه ښه سړی وو لکه مخکې څه

رکم چی یې صفات په قرآن کریم کی ذکر سوي دی اودده ښځو ته حاجت نه وو نو دبادشاه دښځی دی خوښ سو، اودغه ښځه باغیه یعنی زناکاره وه نودی په یحیی عليه السلام پسې کسان ولیرل چی دده خواته ورسی نويحیی عليه السلام ورته انکار وفرمایي اوددی ښځی خواته نه ورلی نوددی درد ورته رالی اودا دیحیی دقتل په باره کی په سوچ کی سوه چی ددوی په هر کال کی یواختروو نوپه دی اخترکی دوی ټول په یوځای کی راټولیدل نوپه دغه ورځ بادشاه دی خپلی ښځی ته وویل چی نن ورځ ته زما څخه څه غواړی نوزه به یې درڅخه نه منع کوم نو دی ځینی طلب دوینی دیحیی عليه السلام وکی نوبادشاه خپل څه کسان ورولیرل اودی په جماعت کی پرلمانځه ولاړوواوزه ورپسې شاته ولاړوم نودی یې راوغورځوی اوسری ځینی پریکی اووینه یې ورلره په یولونښی کی واچول اوددی ښځی خواته یې یووپړی، نورسول الله ﷺ بیا پوښتنه وفرمایله چی تاته چاصبر درکی په دغه وخت کی نوده وفرمایل چی زه په خپلو نفلونو باندی ولاړوم نوماورلره خپل لمونځ نه خرابوی صرف می ورته په لمانځه کی لږ ډول خیال سو، نوکله یې چی دده سروی وړی اودهغوی مخ ته یې کښېښووی نوالله ﷻ دشیې مزکه پروچاودل اوټول په کی دننه سوه. نوکله چی سهار سو نوبنی اسرائیلو وویل چی دزکریا رب زکریا عليه السلام ته په درد سوی دی نودوی وویل چی راځی چی موږ دخپل ملک دپاره ددرد اظهار وکو اوزکریا عليه السلام قتل کو نوکله چی دوی په مایسې راتله نوزه ددوی څخه وتښتیدم نوکله چی ستړی سوم نویوی درختی راته اواز وکی چی زماخوا ته راسه نوزه په هغه درختی کی دننه سوم نوابلیس زما دڅادرپو خوا ددرختی څخه وایستله، اوبنی اسرائیل چی کله راله نوابلیس ورته وویل چی آیاتاسی درخته ولیدل چی زکریا دی درختی دننه سو، نودی په خپل جادو سره دغه درختی ته دننه سو. نوابلیس دوی ته مشوره ورکړه چی اړه راوړی اوپه اړه باندی یې په منع دوه ځایه کی نواره یې راوړل اوزه یې په اړه کړم. نوبنی عليه السلام ورته وفرمایل چی: آیا تاڅه درد محسوس کی کله یې چی ته اړه کولی، نوده وفرمایل چی الله ﷻ زماروح په هغه درخته کی اچولی وو. ددی حدیث په سیاق کی غرابت دی اوپه قصه داسراء کی په نورو ځایونو کی دزکریا عليه السلام قصه نسته مگریه دی روایت کی. بیا اختلاف سوی دی، په ځای دقتل دیحیی عليه السلام کی چی دی په مسجد الاقصی کی وژل سوی دی اوکه نه بناء په دوو قولینو باندی: یوقول دادی چی ثوری یې نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دشمله بن عطیه څخه دی وایي چی: په هغه ډبري باندی کم چی په بیت المقدس کی پرته ده پرهغه باندی (۷۰) انبیاقتل سوی دی یودهغه څخه یحیی بن زکریا عليه السلام دی. دارکم په بل قول کی ذکر سوی دی چی دا ابوعبیده القاسم بن سلام نقل کړی دی دعبد الله بن صالح څخه دی نقل کوی داللیث څخه دی نقل کوی دیحیی بن سعید څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی وایي چی: بخت نصرچی کله دمشق ته رالی نوهلته دیحیی

ﷺ وینی جوش کوی، نوده دخلگو څخه ددی په باره کی پوښتنه وکړه نوخلگو خبر ورلره ورکی، نوددی دویښی دپاره یې (۷۰۰۰۰) کسان قتل کړه نوبیا داوینه ودریده اوجوش یې نه وهی. داسناد سعید بن المسیب ته صحیح دی، اوتقاضا هم داده چی دی په دمشق کی قتل سوی دی.

دارکم زید بن واقد وایې چی: کله موږ ددمشق جماعت جوړوی نوډیحيی ﷺ سرمبارک دیو رکن دجماعت څخه راووتی چی ورېښته اوپوستکی هرڅه یې برابر وه، لکه څه رګم چی په بل روایت کی ذکرسوی دی چی داسی ښکاره کیدی لکه چی یو ساعت مخکی قتل سوی وی. دارکم حافظ ابن عساکر ډیحيی ﷺ دقتل واقعه په بلی طریقی سره ذکرکړیده چی دهغه په آخره کی هم دا ذکر سوی دی چی دبادشاه یوه لور وه چی ډیحيی ﷺ دیو فتوی دوجی یې خپل پلار ته ویلی وه چی ډیحيی ﷺ وینه دی ته هبه سی نوډیحيی ﷺ بیاقتل سو. سعید بن عبدالعزیز ویلی دی چی دده وینه جوش ووهی تردی چی ارمیا ﷺ ددی وینی خواته ودریدی اووی فرمایل چی بنی اسرائیل دی ختم کړه او اوس ودرېږه نوبیا دغه وینه ودریدله دالله ﷻ په حکم باندی.

قصه دعیسی بن مریم روح الله ﷻ

الله ﷻ په سورة آل عمران کی رد ذکرکړی دی پرنصاراوو باندی، کمو چی دالزام په عیسی ﷺ باندی لگولی وو چی دالله ﷻ ځوی دی، پاک دی الله ﷻ دداسی خبرو څخه. اومخکی موږ ذکرکی چی دنجران یووفد په رسول الله ﷺ باندی تیرسو نوهغوی په دی ګنده عقیده باندی اخته وو چی عقیده دتثلیث ده (یعنی دوی وایې چی خدایان نعوذ بالله دری دی یوالله ﷻ بذات خوددی دوهم عیسی ﷺ دی اودریم مریم بیاپه دوی کی نوری فرقی هم سته) نوالله ﷻ په منح ددی سورة کی ایتونه نازل کړه چی په هغه کی الله ﷻ دا بیان کړه چی عیسی دالله ﷻ بنده دی اویپیغام رسان دی، الله ﷻ دده خلقت اوتصویر دمور په رحم کی داسی جوړکړی دی لکه څه رګم چی یې دنوروخلگو خلقت کړی دی اودده خلقت بغیر دپلار څخه سوی دی، ولی چی الله ﷻ پرده باندی قاردی چی آدم ﷺ یې دمور او پلار څخه بغیر پیداکی نودی یې بغیر دپلار څخه پیداکی.

اودی دالله ﷻ په یولفظ چی ګن دی په هغه سره پیداسوی دی. دده کیفیت دپیدائش چی داڅه رګم پیداسو اودده مور څه رګم حمل واخستی په دی ټولو باندی به انشاء الله خبری کوو. الله ﷻ فرمایلی دی او هغه رښتنی ویونکی دی: **إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ (۳۳) ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۳۴) إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۵) فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ**

رَبِّ إِيَّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (۳۶) فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة آل عمران ۳۷\۳۳) دلته الله ﷻ د آدم ﷺ فضيلت بيان كړې دی اوبيايې دهغه په نسل كې د ابراهيم ﷺ د كورنۍ فضيلت بيان كړې دی نوپه دوى كې اسماعيل ﷺ هم داخل دی نوبيايې د اسماعيل ﷺ په كورنۍ كې د عمران ﷺ كورنۍ ذكر كړېده اودا دمريمى پلاردى په دى كې يې د ابيان كړې دى چى ددوى بهترينه كورنى ده.

محمد بن اسحاق وايې چى دى عمران بن هاشم بن امون بن ميثا بن حزيقا بن احريق بن رجبام بن داود ﷺ دى. اوابو القاسم بن عساكر وايې چى دامريم بنت عمران بن ماثان بن العازر بن اليود بن اختر بن صادق بن عيازوز بن الياقيم بن ابيود بن زريابيل بن شالتال بن يوحينا بن برشا بن امون بن ميثا بن حزيقا بن احاز بن موثام بن عزريا بن يوران يوشافاط بن ايشا بن ايابن رجبام بن سليمان بن داود ﷺ، اوپه دى دوهم نسب كې مخالفت دى دمحمد بن اسحاق. خوپه دى كې خلاف نسته چى په دواړو سلسلو كې دداود ﷺ په اولاد كې راځي، اودا عمران په خپله زمانه كې دبنى اسرائيلو امام وو چى خلگو ته به يې دجمع لمونځونه وركول، اودده مور حنه بنت فاقود بن قابيل داوه دډيرو عبادتگارو بنځو څخه چى هروخت به يې دالله ﷻ عبادت كوى.

اودعيسى ﷺ والده محترمه مريم ؑ داهم دپرهيزگارو بنځو څخه وه چى هميشه به يې لمونځونه اوعبادتونه كول اوبل كاربه يې نه وو. محمد بن اسحاق ويلي دى چى: دمريم والده نه حامله كيدل نويوه ورځ يې يوه مرغى وليدل چى خپل بچى يې دځان سره روان كړى وو نوبچى ته يې زړه وسو نودالله ﷻ څخه يې دعا وغوښتل اونذر يې وكى كه چيرى ددى ځوى پيداسى نوهغه به دالله ﷻ دكور دخدمت دپاره وقف وي. نوويل سوى دى چى دا په هغه وخت كې حائضه سوه چى كله دحيض څخه پاكه سوه نوحمل يې واخستى چى حمل دمريم ؑ وو: فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ، كله يې چى داحمل وزيروى نودا هلك نه وو نوالله ﷻ ورته وفرمايل چى نه دى نر اولاد په خدمت دبيت المقدس كې تكړه دزنانه طائفى څخه. اوپه دغه زمانه كې به خلگو خپل نر اولاد دبيت المقدس دخدمت دپاره وقف كوى. اوداقول دالله ﷻ (وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ) الله ﷻ فرمايې چى ما نوم هم پرايښى دى چى مريم دى نوپه دى قول دالله ﷻ باندې خلگو دليل نيولى دى چى نوم په ورځ دپيدائش ايښوول كيږي.

اولكه څه ركم چى په حديث كې ثابت دى چى كله دانس ﷺ ورور پيدا سو نو نبى ﷺ ته يې

ورورې نونبى ﷺ ورته اول په خوله كى خرما واچوله كم چى نبى ﷺ ژوولى وه اوبيايې د عبد الله نوم پر كښيښووى. او په بل حديث كى دنبى ﷺ څخه نقل دى چى فرمايلى دى: هر ماشوم چى پيدا سى نودهغه څخه به حلالول كيږي يوه حلاله په اوومه ورځ باندې اوورينسته به ځينى پرى كول سى اونوم به پر ايښوول سى. اودا قول دالله ﷻ: وَإِنِّي أُعِيدُهَا بَكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دادالت كوى په دى خبره باندې چى دا الله ﷻ ځينى قبوله كړيده دبیت المقدس خدمت دپاره، امام احمد وايي په نقل كولو سره د عبد الرزاق څخه دى نقل كوى دم عمر څخه دى نقل كوى د الزهرى څخه دى نقل كوى دالمسيب څخه دى نقل كوى دابو هريره رضي الله عنه څخه چى نبى ﷺ فرمايلى دى: نسته يوماشوم داسى چى هغه پيداسوى وى چى په هغه باندې شيطان لاس نه وى راكښته كړى مگردوه كسان دى مريم اوعيسى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ (يعنى مفهوم ددى حديث داجورپړې چى هر كله ماشوم پيداسى نوشيطان خپل لاس باندې مسه كى دادوه كسان دى چى په دوى باندې شيطان لاس نه دى مسه كړى) داركم دنبى ﷺ څخه په اختلاف دراويانو سره نور هم روايتونه ذكردى چى په هغه كى هم داذكر سوى دى چى دشيطان دلاس مسه كولو څخه دادوه كسان چى مريم اوعيسى ﷺ دى دا دواړه محفوظ سوى دى، داركم په يوبل روايت كى امام احمد وايي په نقل كولو سره د عبد الملك څخه دى نقل كوى دى د عبد الرحمن الخزامى دى نقل كوى دابى الزناد څخه دى نقل كوى دالاعرج څخه دى نقل كوى دابى هريره څخه دى دنبى ﷺ څخه چى فرمايلى دى: هربنى آدم ته شيطان په بغل كى يوه ضربه وركوى مگر عيسى بن مريم چى ده ته شيطان ضربه وركوله نوده هسى پردى ته يې ضربه وركړه اودى ځينى محفوظ دى.

اودا قول دالله ﷻ: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا، مفسرينوپه دى ځاى كى اقوال پيش كړى دى چى كله دى پيداسو نومور يې دى په كپړه كى وپيچى اومسجد الاقصى ته يې وليږي او هلته يې هغه عابدانو ته وسپاري كم چى په جماعت كى وه نودى چى كوچنى وو نودوى ټولو ددى په كفالت كى بحث اومباحثه وكړه هريوولى ويل چى دده كفالت به زه كوم نوقرعه اندازى (هسكه/پچه) يې وكړه نو دزكريا ﷺ نوم په كى راووتى نو الله ﷻ فرمايلى دى (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) يعنى په سبب دغالبه كيدلو ددى په قرعه اندازه كى يې كفالت وكى لكه څه ركم چى الله ﷻ فرمايلى دى چى مفهوم يې داسى دى: دا خبرى دغيبو دى اى نبى ﷺ تاته يې موږ بيانوو اوته په هغه وخت كى ددوى خواته حاضر نه وى كله چى دوى خپل قلمونه ويشتل ددى وجى څخه چى څوك به ددى مريم ﷺ كفالت كوى اوپه دى خبره به يې جگړه په خپلو كى كول. اودا قلمونه يې په داسى طريقى باندې قرعه اندازى ته پيش كړى وه چى هريوه خپل خپل قلم راواخستى اوتول يې په يوځاى كى راټول كړه اوپه

يوځای کې يې کښيښوول بيا يې يوماشوم چې بالغ سوی نه وو هغه يې راوغوښتی او دهغه ماشوم يوقلم ددی قلمونو څخه راواخستی نو هغه قلم دزکريا عليه السلام وو. نوزکريا عليه السلام دده دکفالت ذمه وارسو.

الله جل جلاله فرمايلي دي: کُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، مفسرينو ويلي دي چې زکريا عليه السلام ددې دپاره په جماعت کې خاص ځای برابرکې چې هغه ځای ته به ددې څخه ماسوا بل څوک نه دننه کيدی، نودغه مريم عليها السلام به په دغه ځای کې دالله جل جلاله عبادت کوي، او دمسجد الاقصی خدمت به يې کوي کم چې به ددې په ذمه باندی وو او دورځي اوشپي به يې دومره عبادت کوي چې خلکو به ددې دعبادت مثالونه ورکول لکه څه رکم چې دحاتم طايي مثال خلگ په سخاوت ورکوي، دارکم په عبادت کې بنی اسرائيلو ددی مثال پيش کوي دومره زيات عبادت به يې کوي. اوزکريا عليه السلام به چې کله ددې خواته راتلی نوددې خوا ته به داسی خوراکونه په نورو کاسو کې پراته وه بغير دده دکاسو څخه اوداسی خوراکونه وه چې ده گرسره ليدلی نه وه نو پوښتنه يې وکړه دمريم عليها السلام څخه چې دارزقونه درته دکم ځای څخه راځي نودی جواب ورکې چې دالله جل جلاله دطرفه، ولی چې الله جل جلاله بی حسابه روزی ورکوي چاته چې وغواړي. نوپه دغه وخت کې دزکريا عليه السلام طمع پيداسوه که څه هم په عمر باندی پوخ وو خوبيايې هم طمع دځوی وسوه نودعايې وغوښته دالله جل جلاله څخه چې يالله راکی ماته ښه نسل چې ښه وی ولی چې ته قبلونکی ددعاگانو يې.

بعضو ويلي دي چې ده داسی دعاوکره: ای رزق ورکونکی ربه مريم عليها السلام ته دی ميوی ورکړيدی بې له خپل موسومه څخه نوي الله ماته هم ځوی راکی که څه هم زما عمر ورته برابر نه دی.

الله جل جلاله فرمايلي دي: وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ (۴۲) يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ (۴۳) ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ (۴۴) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۵) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ (۴۶) قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسْسَنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ دلته الله جل جلاله دملائکو په واسطه مريم عليها السلام ته زيږی ورکوي چې دادخپل زماڼی خوښه سوی ښځه ده په نزد دالله جل جلاله باندی اودا زيږی يې ورته هم ورکې چې دې ته به الله جل جلاله ځوی ورکوي بغير دپلار څخه چې

هغه به نبی وی او شریف به وی: وَيَكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ يَعْنِي دَخَلُو سِرَهُ بِه په زانگو کی خبری کوی او په ماشوم والی کی به خلکو ته دعوت ورکوی دالله ﷺ خواته او خلگ به دشرک څخه منع کوی، اوداچی دبوداتوب په وخت کی به هم خلگو ته دعوت ورکوی دالله ﷺ خواته، اودی مریم ښه ته په کثرت دعبادتونو باندی او په کثرت دذکر باندی امروسو ولی چی ددی کرامت اهل سی اودالله ﷺ شکر اداء کړی، نوویل سوی دی چی دامریم ښه به په لمانځه باندی ودریدله تردی چی پښی مبارکی به یې په رپیدو سوی، الله ﷺ دی پر ورحمیرې او الله ﷺ دی ددی په مور اوپلار باندی هم ورحمیرې.

نودا قول دملايکو: يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ، یعنی ته یې مختاره کړی یې، وَطَهَّرَكِ، یعنی دبدو اخلاقو څخه اوتاته یې غوره صفتونه درکړیدی، وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ، یعنی دخپلی زمانې پرتولو ښځو باندی، لکه څه رګم چی الله ﷺ موسی ښه فرمایلی دی: إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ، (سورة الاعراف ۱۴۴) اوداقول: وَلَقَدْ اخْتَرْنَا هُمُ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ، یعنی ته یې خوښ کړی یې پرزنانو دټولی دنیا باندی.

لکه څه رګم چی امام بخاری اومسلم اوترمذی دعلی بن ابی طالب څخه نقل کوی دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ښه دښځو (دنصاراوو څخه) مریم ښه ده، اوبښه ښځه د(ددی امت څخه) خدیجه بنت خویلد ښه ده، دارګم امام احمد وایې په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمار څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دانس ښه څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کافی دی دښځو دټولو عالم څخه څلور، مریم بنت عمران، آسیه ښځه دفرعون، خدیجه بنت خویلد، اوفاطمه بنت محمد ښه ده. دارګم ترمذی هم یو روایت ذکر کړی دی چی په هغه کی هم دغه الفاظ دی اودغه څلور په کی ذکر دی چی ښه زنانی دټولی دنیادی.

اوپه یوبل روایت کی ابويعلى الموصلى ویلی دی په نقل کولو سره دیونس بن محمد څخه دی نقل کوی ددواد بن ابی الفرات څخه دی نقل کوی دعلباء بن احمر څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ په مزکه باندی څلور خطونه راکش کړه اوبیایې وفرمایل: تاسی ته معلومه ده چی څه دی؟ نوموړ وویل چی الله ﷺ ته اودهغه رسول ته معلومه ده. نوییا رسول الله ﷺ وفرمایل: ښه ښځی دجنت څلور دی، یوه خدیجه بنت خویلد، فاطمه بنت محمد ښه ده، مریم بنت عمران، آسیه ښځه دفرعون. اودارګم نسایې هم داسی روایت نقل کړی دی دطریق دی ددواد بن ابی هند څخه. اودارګم ابن عساکر دطریق دی دابی بکر عبدالله بن ابی داود سلیمان الاشعث څخه چی په هغه کی هم دمخکنی روایت په شان روایت ذکر سوی دی دارګم په بل روایت کی نبی ﷺ

فرمایلی دی چی: فاطمه رضی اللہ عنہا مشره ده دښخو دجنت مگر هغه فضیلت چی دمريم بنت عمران دی هغه دي لره نسته. مقصود داچی دا حدیث په دی باندی دلالت کوی چی فاطمه رضی اللہ عنہا او مريم بنت عمران په دی څلور واړو کی بهترینی دی. بیا احتمال داستثناء لری چی مريم بنت عمران دفاطمه رضی اللہ عنہا څخه افضله وی اودا احتمال هم لری چی پر ټولو یو ډول فضیلت ولری لیکن په دی باره کی حدیث ذکر سوی دی چی نقل یې کوی ابن عساکر دابو الحسین بن الفراء څخه او ابو غالب اود ابو عبدالله څخه دوی نقل کوی دابو جعفر بن المسلمه څخه دی نقل کوی دابو طاهر المخلص څخه دی نقل کوی داحمد بن سلیمان څخه دی نقل کوی دالزبیر څخه دی نقل کوی دمحمد بن الحسن څخه دی نقل کوی دعبده العزیز بن محمد څخه دی نقل کوی دموسی بن عقبه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ ښه اوسیده دجنتیانو ښخو مريم بنت عمران ده اوبیا ورپسی فاطمه رضی اللہ عنہا ده اوبیا ورپسی خدیجه رضی اللہ عنہا ده اوبیا ورپسی دفرعون ښخه ده، بیا وروسته ددی هرې یوې فضیلت جلا جلا ذکر سوی دی اودارکم دنبی ﷺ نوری بیبیانی هم سته او هغوی ټولی هم امهات المومنین دی اود ټولو مسلمانانو اود مومنانو مندی دی او دټولو مسلمانانو دزنانو څخه ښه دی. (۱)

او هرڅه چی ذکر دمريم ﷺ سو نو دهغې دمرتبی او دفضیلت پته ددی دوو درو روایتونو څخه معلومه سوه دیوه روایت څخه معلومه سوه چی دخپلی زمانی په ښخو کی ښه اوافضله ښخه وه اودارکم دبل روایت څخه دامعلومه سوه چی دابه مشره وی اوسیده به وی په جنت کی دښخو اونور داسی روایتونه ددی دفضیلت په باره کی ذکر سوه. دارکم په دی باب کی دخدیجی رضی اللہ عنہا دوفات په باره کی یوڅو روایتونه ذکر سوی دی چی دهغه څخه هم دا معلومیږی چی مريم بنت عمران اوآسیه چی ښخه دفرعون ده دوی به په جنت کی دنبی ﷺ بیبیانی وی، اوپه بل روایت کی نبی ﷺ په خپله بذات خود فرمایلی دی: چی مريم بنت عمران اوآسیه چی ښخه دفرعون ده دوی به زما بیبیانی وی په ورځ دقیامت (یعنی په جنت) کی.

ولادت عیسی ﷺ

الله ﷻ فرمایلی دی: وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا (۱۶) فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (۱۷) قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ نَقِيًّا (۱۸) قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا (۱۹) قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي

(۱). اوپه دی ځای کی بیادنبی ﷺ دیبیانو ذکر مصنف کړی دی چی دهغه ددی باب سره څه تعلق نسته. مترجم

بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا (۲۰) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلْنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا (۲۱) فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا (۲۳) فَوَدَّعَهَا أَلًا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا (۲۴) وَهَزَّيَ إِلَيْكِ الْجِذْعَ النَّخْلَةَ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا غَنِيًّا (۲۵) فَكُلِي وَاشْرَبِي وَفَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيَنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنَّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا (۲۶) فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا (۲۸) فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، ذکر کریده الله ﷻ داقصه وروسته دقصی دزکریا ﷺ خخه لکه چی هغه ورته توطیه اوتمهید اومقدمه وه لکه خه رکم چی یی په سورة آل عمران کی فرمایلی دی، ددی دواړو سیاق یودی اولکه خه رکم چی الله ﷻ په سورة الانبياء کی فرمایلی دی: وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (۸۹) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ (۹۰) وَالتّي أَحْصَيْنَا فَرَجَحًا فَفَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، اومخکی بیان سوه چی کله مریم ﷺ خپلی مور دبيت المقدس دخدمت دپاره وقف کړه اوزکریا ﷺ دهغې کفالت پرخپله ذمه باندی واخستی اوده وره په جمات کی یوخاص خای ورته مقرر کی چی دې به په دی کی عبادت اولمونځونه کول اوپه هغه خای کی ورسره ملائکی خبری وکړی اوزیری یی ورکی په پیدائش دماشوم باندی چی نبی به وی اوپه زانگوکی به دخلگو سره خبری کوی اوخلگوته به دعوت ورکوی دالله ﷻ طرف ته، اوکله چی مریم ﷺ بالغه سوه نوپه عبادت کی یی داسی نوم وو چی په بنی اسرائیلو کی داسی سړی نه وو چی ددې په رکم عبادت به یی کوی نوالله ﷻ ورته دزیری خخه وروسته داحکم کړی وو چی په عبادتونو کی اوپه ذکرانو کی اضافه والی وکی ددی وچی خخه چی ددې کرامت اوشرافت مستحقه سی اودالله ﷻ دنعمت شکرهم اداء سی اوالله ﷻ ورته وفرمایلی چی داسی خوی به وی چی نادری معجزی به ورسره وی هغه داچی مړی به راژوندی کوی دالله ﷻ په حکم سره اودبرگی ناجورپانی به جوړوی، نودامریم ﷺ په تعجب کی سوه چی بغیر دپلار خخه به بچی خه رکم وسی، ولی چی ددی خاوند نه وو نودی ملائکی ورته خبر ورکی چی الله ﷻ په هرڅه باندی قادره دی اوکله چی یوشی ته وایې چی سه نو وسی یعنی دالله ﷻ په یوی کلمی باندی هر حکم سرته رسیږی، نوددی په دی خبروباندی یقین رالی اوالله ﷻ ته تسلیمه سوه اوخپل کارونه یی ټول الله ﷻ ته وسپارل، ولی چی دی ته معلومه وه چی ددی کار خخه وروسته به خلگ ډیری خبری کوی اوداخلگ ښکاره حالاتوته گوری بغیردسوچ اوفکر

څخه (يعنې داسوچ نه کوی چې الله ﷻ په داسی کارونو باندی قادردی ولی چې آدم ﷺ بی موره اوبی پلاره پیداکی نوعیسی ﷺ بی پلاره نه سی پیدا کولی خودا خلگ په دی باره کی سوچ نه کوی اوصرف اسبابو ته گوری چې اسباب نه وی نویو کارهم نه منی). اوداوه چی په دوران دحیض کی دمسجد الاقصی څخه یو طرف ته ووته اوداوبو اخستو دپاره به هم وته نویوه ورځ دا یواځی سوه په یوخوا دمسجد الاقصی کی نوجبرایل ﷺ ورته الله ﷻ دانسان په شکل باندی راولیږی کله چی دې ولیدی نو وی ویل: زه پناهی غواړم په رحمن ذات باندی ستا څخه که ته چیری نیک انسان یې (یعنی که نیک انسان یې نو دمخ څخه لیری سه) ابو العالیه وایې چی: ماته معلومه سوه چی تقی ویل کیږی هغه سپری ته چی دبدو کارونو څخه ځان محفوظ کی.

دارکم په دی ځای کی بنی اسرائیلو ویلی دی چی تقی په بنی اسرائیلو کی یوفاسق انسان وو نوداقول بلا دلیل دی، اوداسی اقوال کول دځان څخه دبدبختو کاردی. نودی جبرایل وفرمایل چی زه دالله ﷻ دخواڅخه تاته پیغام رسان یم (یعنی زه انسان نه یم بلکی ملایکه یم) اوددی دپاره راغلی یم چی ستا دالله ﷻ په حکم تاته ماشوم هبه کم. نودی مریم ﷺ وفرمایل چی څه رکم به وی زما دپاره ماشوم اوحال دادی چی ماته یوانسان هم نه دی را نژدی سوی، اونه زه فاحشه یم چی بدکاری می کړی وی نودی ملایکی ورته وویل چی ستا رب وعده کړی وه اوداکار پرالله ﷻ باندی اسانه دی. اودا قول دالله ﷻ (وَلَنَجْعَلُهَا آيَةً لِلنَّاسِ) یعنی الله ﷻ وفرمایل چی دی به موږ نښانه وگرځوو په خپل قدرت باندی دی خلگو ته چی دوی وگوری چی موږ څه رکم مخلوق پیداکوو، لکه څه رکم چی موآدم ﷺ بی موره اوبی پلاره پیداکړی دی اوبی بی حوا مو دنارینه څخه پیدا کړیده چی شرکت دزنانه په کی نه وو نودارکم موعیسی ﷺ صرف دزنانه څخه پیداکی چی دنارینه شرکت په کی نسته نو داتول په قدرت دالله ﷻ باندی دلالت کوی، اوهغه ذات په هرڅه باندی قادر دی اوداقول دالله ﷻ (وَرَحْمَةً مِّنَّا) یعنی دی به دخلگو دپاره زموږ دخواڅخه رحمت هم وی ولی چی دی به خلگو ته دعوت ورکوی په طرف دعبادت دالله ﷻ اوخلگ به دشرک څخه منع کوی اودی به په وړوکوالی اوپه غټ والی کی خلگو ته دعوت ورکوی اوداقول دالله ﷻ (وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا) یعنی داکار داسی کاردی چی په دی باندی فیصله سویده اومقرره سویده دالله ﷻ دخوا اودا به ضرور کیږی. نوویل سوی دی چی جبرایل ﷺ ددی په گریوان کی پوه کړه نو دی یو دم حمل واخستی لکه څه رکم چی دیوې عامی ښځی سره خاوند کوروالی وکی نو هغه ناخپه حمل واخلی دغه رکم حمل یې واخستی. اوویل سوی دی چی په خوله کی یې ورپو کړه نودا پوه روح وو چی ددی په خلی کی یې وکی، نوداقول خلاف دی دسیاق دقرآن

څخه اوددغه قصې څخه چې په قرآن کې ذکر سویده اودلته خوعامی ملائکې ته بیا رجوع کيږي او حال داچې جبریل عليه السلام راغلی وو نوددی وجی څخه یې فرمایلي دی (فَحَمَلَتْهُ) یعنې حمل یې واخستی دماشوم (فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا) اودا ددی وجی چې کله دی مریم عليها السلام حمل واخستی نوپه دی باندې مزکه تنگه سوه ولی چې دا دتھمتونو څخه بیږیده، اوورته معلومه سوه چې خلگ به هرقسم خبری کوی پردی باندې چې کله دحمل اثرات ښکاره سوه نواول سړی دبنی اسرائیلو چې نوم یې یوسف بن یعقوب النجار وو چې دادمریم عليها السلام دترور ځوی وو دی په سخت تعجب کی سو چې سره ددی چې دومره عبادتونه کوی بیایې څه رکم حمل واخستی او حال داچې خاوند هم نسته، نویوه ورځ ورته رالی اوورته یې وویل چې: ای مریم آیا داسی کښت سته چې دهغه تخم یادانه نه وی؟ نومریم عليها السلام وفرمایل چې: هو سته، چاپیدا کړی دی په اول وار دا کښت. نوییا ورته دی سړی وویل چې. آیا دپلار څخه بغیر ماشوم وی؟ نومریم وفرمایل چې: هو، چاپیدا کړی دی آدم عليه السلام اوڅه رکم یې بی موره اوبی پلاره پیدا کړی دی. نوییاده ورته وویل چې ماته خبر راکه په دی خپلی خبری سره. نو مریم عليها السلام وفرمایل چې ماته الله جل جلاله زیری راکړی دی: بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۵) وَيَكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ، اوویل سوی دی چې زکریا عليه السلام هم داسی پوښتنه دمریم عليها السلام څخه وکړه نو هغه ته یې هم دارکم جوابونه ورکړی وه.

دارکم السدی یوقول پیش کړی دی په اسناد کولو سره صحابوو ته: چې مریم عليها السلام یوه ورځ دخور کورته ورله نودی خورورته وویل چې ماته ځان حامله ښکاری نومریم عليها السلام ورته هم وویل چې ماته هم ځان حامله ښکاری نودواړو یوبل ته غاړه ورکړه په دی خبری باندې نوییا مریم عليها السلام وفرمایل چې ماته داسی معلومیږي لکه چې هغه حمل چې زما په نس کی دی هغه ته چې ستا په نس کی دی سجده کوی. دلته معنی دسجدي تعظیم اواکرام دی.

لکه څه رکم چې دامخکی موږ بیان کړه چې زموږ دزمانی څخه مخکی یوبل ته سجدي کول جائز وی خوزموږ په شریعت کی داحرامی سوی، لکه څه رکم چې ملائکوته الله جل جلاله امرکړی وو چې سجده وکی آدم عليه السلام ته، ابوالقاسم وایي چې مالک ویلی دی: ماته داسی خبره را رسیدلی ده چې عیسی عليه السلام دواړه دترور ځامن دی، اوبیایې ورپسی دامخکني قول ذکرکړی دی چې مریم عليها السلام ویلی دی چې ماته داسی معلومیږي چې داستا حمل زما حمل ته سجده کوی. مالک وایي چې په دی کی ماته فضیلت دعیسی عليه السلام ښکاری ولی چې هغه به مړی ژوندی کول اودبرگی ناجوړی به یې ښه کوله دالله جل جلاله په حکم سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دمجاهد څخه نقل دی دی وایي چې مریم عليها السلام خپل حمل ته وویل چې کله

زه يواځې يم نو زما سره خبرې کوه او کله چې دخلگو په منځ کې يم نو په نس کې دننه ذکر او تسبیح دالله ﷺ کوه. بیا دا خبره ظاهره ده چې دا حمل یې ترنھو میاشتو پورې وو. دابن عباس او عکرمه څخه نقل دی چې حمل یې تر اتو میاشتو پورې وو او بیایې وزیږوې، اوبعضو ویلی دی چې په نه ساعتو کې دا حمل زیږولی دی ددی قول دوجې: فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ خَوْصَحِيحٍ داده چې په تعقب سره یې حمل زیږیدلی دی لکه څه رګم چې الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، (سورة المومنون ۱۴) اودامعلومه خبره ده چې په منځ دهر و دوو حالونو کې څلویښت ورځې وې لکه څه رګم چې دا خبره د حدیث څخه ثابته سویده.

محمد بن اسحاق ویلی دی چې: په بنی اسرائیلو کې دا خبره مشهوره سوه چې دا حامله ده، نو په یوه کور باندې هم څوک دومره نه دننه کیدی څومره خلګ چې دزکریا ﷺ دکور خواته راروان وه. بعضو ویلی دی چې دوی تهمت په یوسف باندې ولګوی کم به چې ددې سره په جومات کې عبادت کوي، نومریم ﷺ ددوی څخه لیری ولاړه او یوجلا ځای یې ځان ته ونيوی نودا راله دیوی خرما درختی ته اودهغه لاندې کښېنسته اودایې وویل: قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنَسِيًّا، په دی کې دلیل دی په دی خبرې باندې چې دفتنو په وخت کې انسان مرګ راغونښتلی سی اودایې ددی وجې څخه وویل چې دې ته معلومه سوه چې دوی په دی باندې تهمت لګوی اوددی خبره یې نه منله اوتصدیق ددی نه کوی بلکې تکذیب به یې کوی دوی په هغه وخت کې چې دا ماشوم ورته راوړی په لاسونو کې، سره ددی چې دا په منځ ددوی کې ډیره عبادتګاره او پرهیزګاره دښځو وه، نوددی خبرې دوجې داپه غم کې سوه نوبیایې تمنا وکړه چې یاددی کار څخه مخکې مړه وای او یا دسره پیداسوی نه وای. اوداقول: فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا، په دی کې دوه اقوال دی چې دا اواز چا ورته وکی یوقول دادی چې جبریل ﷺ وکی اوبل قول داچې عیسیٰ ﷺ وکی خواولنی قول ښه دی ولی چې عیسیٰ ﷺ دقوم په مخکې اول وار خبرې کړې وې اوددغه څخه مخکې یې خبرې نه وې کړې. أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا وبل سوی دی چې دانهر وو چې دده خواته روان وو لکه څه رګم چې داقول دجمهورو دی. اوپه حدیث کې دطبرانی څخه روایت نقل دی خوضعیف روایت دی اوابن جریر خوښ کړی دی اوالربیع بن اسلم اوداسی نوروهم ویلی دی چې دایې ځوی عیسیٰ ﷺ دی، خواولنی قول صحیح دی: وَهَٰذَا إِلَيْكَ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا حَنِيًّا، دلته یې دخوراک اوچښاک ذکرسوی دی نوددی وجې یې ورته فرمایلی دی: فَكُلِي

وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا، بياويل سوی دی چی څه رګم دادرختی وچی وی. اوداهم ویل سوی دی چی لندی وی اوخرما په کی وه، اوپه دغه وخت کی یخ وو نودخرما موسم وو اودا ددی قول دالله ﷺ څخه هم معلومېږي: تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا، عمر بن میمون ویلی دی چی دحاملی ښځی دپاره دخرما څخه بل ښه شی نسته اوبیایې دا آیت ویلی دی. اودارګم ابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسین څخه دی نقل کوی دشیبان څخه دی نقل کوی دمسرور بن سعید التمیمی څخه دی نقل کوی دعبدالرحمن بن عمر الاوزاعی څخه دی نقل کوی دعروه بن رویم څخه دی نقل کوی دعلی بن ابی طالب رضی الله عنه څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی دخپل عمه (چی خرما ده) ددی اکرام کوی ولی چی داهم دځاوری څخه جوړه سویده لکه څه رګم چی آدم علیهما السلام دځاورو څخه پیدا دی، اودارګم په بل روایت کی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: تاسی خپل حامله دارو ښځو ته خرما ورکوی اوکه خرمانه وی نوبیا جواړی ورکوی، ولی چی دالله ﷺ په نزد ددی څخه ښه شی نسته ولی چی ددی لاندی مریم علیها السلام ناسته وه اودارګم نور روایتونه هم ذکر دی په مختلفو اقوالو سره. اوداقول دالله ﷺ: فَإِمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، داهغه کلام دهغه مخکنی اواز کونکی دی، یعنی دغه اواز کونکی ورته وویل چی ته خوراک کوه اوچنباک کوه که چیری ستا سره دانسانانو څخه یوسړی ووینی نوورته ووايه چی نن ورځ زما روژه ده په اشاری سره نه په خبرو سره، اودهغه په شریعت کی به چی دچا روژه وه نوهغه به خوراک هم نه کوی اوخبری به یې هم نه کولی.

اوپه دی باندی داقول دلالت کوی: فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، اوهرڅه چی زموږ په شریعت کی دی نویوه ورځ ترشپی پوری خاموشی ښه نه ده. اوداقول دالله ﷺ: فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا، اسلافو ویلی دی چی کله مریم علیها السلام ددوی دمنځه ولاړه نودوی ورپسی دلتولو دپاره ووته نوچی ګوری دخرما ددرختی لاندی ناسته ده اوشاوخوا ورته پناګانی دی اوخوراکونه دی نودوی چی کله ورته رانژدی سوه نوماشوم یې ورسره ولیدی نوورته یې وویل چی په ډیر یوغت کاردی راتګ کړی دی. په دی قول کی نظردی، سره ددی چی کیدی سی چی ددی په سرکی اوپه آخره کی څه کلام ناقص وی ولی چی داڅو دظاهر دقصی څخه کم چی په قرآن کی ذکر ده دهغه څخه خلاف دی ولی چی په قرآن کریم کی ذکر سویدی چی دی په خپله داماشوم ددی قوم خواته راوړی، اودایې وروسته دڅلوېښتو ورځو دپیدائش څخه راوړی. مقصود داچی کله ورسری خپلو کسانو داماشوم ولیدی نوورته یې وویل چی په ډیر یوغت کار

باندی دی راتگ کړی دی. بیایې ورته ویلی دی چی (يَاخْتَهُرُونَ) داخور دهارون ورته ځکه ویل سوی دی چی دادهارون سره په عبادت کی مشابه وه. اوویل سوی دی چی داهارون ورور دموسی عليه السلام مراددی هغه به هم ډیر عبادتونه کول نودی هم ډیر عبادتونه کول نوځکه یې ورته خور دهارون ویلی دی. اومحمد بن کعب القرظی ویلی دی چی داخور دموسی عليه السلام اوهارون عليه السلام وه خودا خبره بالکل غلطه ده ولی چی ددوی په مینځ کی دزرگونو کلنو فاصله او موده ده. بیایه دی (يَاخْتَهُرُونَ) کی ډیر اقوال او خبری ذکر سوی دی چی دایې ورته ولی ویلی دی اودا واقعی دهارون عليه السلام خورده اوکه نه؟ اودهارون څخه کم هارون مراددی خو په هرحال داخور دموسی عليه السلام اودهارون عليه السلام نه وه بلکی داقول صحیح دی چی ورسره په عبادت کی یوډول وه نوځکه یې ورته اخت هارون ویلی دی. نودوی ورته وویل چی: مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا، یعنی دوی ورته وویل چی ستا پلار خوداسی سړی نه وو اونه ستامور داسی باغیه اوفاحشه وه.

دارکم ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چی دوی داتهمت په زکریا عليه السلام باندی ولگوی ولی چی هغه به ورتلی اوډوډی اواسباب به یې وروپل نودوی دزکریا عليه السلام قتل وغوښتی نو زکریا عليه السلام ددوی څخه وتښتیدی تردی چی یوه درخته ورته څیری سوه نوپه هغه کی دننه سو نودوی ورپسی راله اوهغه درخته یې اړه کړه نودی یې په منځ کی هم ورسره اړه کی او بعضو منافقینو ددې داکا پرزوی باندی تهمت لگولی وو نوکله چی داډیره تنگه سوه اوبله چاره نه وه نودهغه ماشوم یعنی عیسی عليه السلام خواته یې اشاره وکړه. نودوی وویل: قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، موږ به څه رکم خبری وکو دهغه چاسره چی هغه په زانگو کی پروت وی اوحال دادی چی ماشوم په څه پوهیږی او خبری هم نه سی کولی اودی مریم عليها السلام ته یې وویل چی ته اوس بهانه کوی موږ ته ددی خبری چی زموږ دماشوم خوا ته خیال سی اوته به څه حيله جوړه کړی نوپه دغه وخت کی عیسی عليه السلام دزانگو څخه خبری شروع کړی: قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا (۳۰) وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا (۳۱) وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْ لِي جَبْرًا شَقِيًّا (۳۲) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا، دا اولنی خبری وی چی عیسی عليه السلام وکړی په زانگوکی اوداسی دپوهی خبری یې وکړی چی ټول کسان ورته حیران سوه، ولی چی ده وویل چی زه ده الله جل جلاله بنده یم اوماته کتاب راکول سوی دی اوزه نبی مقرر سوی یم اوزه مبارک گړځول سوی یم اوماته وصیت سوی دی په لمانځه باندی اوپه زکات باندی، اوبیایې دخپل مور براءت ذکر کی دهغه خبروڅخه چی جاهلانو ورپسی کړی وی په دی قول چی: آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا، ولی

چی الله ﷻ هغه چاته خپل نبوت نه ورکوی کم چی په هغه صورت پیدا سوي وی چی ددوی گمان پروو، لکه څه رګم چی الله ﷻ فرمایلی دی (وَيَكْفُرْهُمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا) اوداپه دی صورت باندی چی په دغه وخت کی دیهودیانو یوه ډله وه چی هغوی به دغه تور په مریم ﷺ باندی لګوی چی داحمل (نعوذ بالله) دزنا څخه دی، په دوی باندی دی الله ﷻ لعنت وکی په هغه آیت کی اودمریم ﷺ پاکي یې بیان کړه چی داداسی ښځه نه ده. دارګم عیسیٰ ﷺ دغو کسانو ته دخپل نورو خصوصیاتو بیان هم وکی چی زه مبارک ګرځول سوی یم یعنی په داسی طریقی مبارک ګرځول سوی دی چی دی به دعوت کوی دالله ﷻ خواته او خپل قوم به یې دشرک څخه منع کوی، اوبل مبارک په دی وجی باندی هم دی چی ده دخپلی مور پاکي په کوچنیوالي کی بیان کړی وه، اوبل داچی ده ته امرسوی وو دلمانځه اودزکات اودا امرونه الله ﷻ مبارک کسانو ته کوی. اوبل عیسیٰ دایبان هم وکی چی ماته امر سوی دی په نیکی کولو دخپل مور سره (دلته په دی آیت کی الله ﷻ دوالده لفظ ذکرکړی دی دا ددی دوجی چی خلګو ته داصراحتاً معلومه سوه چی دده والد یعنی پلار نسته) اودا قول دالله ﷻ : وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمٌ وُلِدْتُ وَيَوْمٌ أَمُوتُ وَيَوْمٌ أُبْعَثُ حَيًّا دا هغه دری غټ نعمتونه دی دالله ﷻ دطرفه کم چی دیحییٰ ﷺ دپاره هم ذکرسوی دی (ددی بیان موږ مخکی کړی دی).

بیا الله ﷻ دعیسیٰ ﷺ جلالت اومدحه کړیده اودده په باره کی وضاحت کړی دی: ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ (۳۴) مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، لکه څرنګه چی الله ﷻ دده په باره کی وروسته دبیان دقصی دسورة آل عمران څخه ویلی دی: ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ (۵۸) إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (۵۹) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (۶۰) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ (۶۱) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۶۲) فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ، (سورة آل عمران ۵۸-۶۳)

داپه هغه وخت کی کله چی وفد دنجران والاووالی چی هغوی (۶۰) کسان سپاره وه په خپلوسپرلیو باندی چی ددوی امیران څوارلس کسان وه اوبیایه دوی کی دری مشران ټاکل سوی وه چی دوی مناظره کوله په باره دعیسیٰ ﷺ کی نوالله ﷻ دآل عمران منځنی ایتونه نازل کړه اوپه هغه کی یې دپیدائش دعیسیٰ اودهغه دموریان وکی. اوخپل رسول ته یې امر وکی چی مباحله ورسره وکړه (دمباهلی مطلب دادی چی دوه کسان په خپلو کی په یوی خبری باندی لانجه وکی یوواپی چی زه په حق یم اوبل وایې چی زه په حق یم نودواړه یوه

دښت ته ووزی او یو په بل پسې ښراوکی چی کم یو په غلط وی الله ﷻ دی هغه هلاک کړی نو کله چی ورته نبی ﷺ دمباهلی وویل نودوی سرونه کښته کړه او منع سوه دمباهلی څخه بالاخر دوی بیرته ولاړه ددوی په باره کی اوږده قصه ده چی هغه په تفسیر دسورة آل عمران کی بیان سوی ده. مقصود داچی الله ﷻ دعیسی ﷺ په باره کی خپل نبی ته خبر ورکی چی دی حق کلمه ده دالله ﷻ دخوا اوددی وجی څخه یې داهم فرمایلی دی: مَا كَانَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، اوداقول دالله ﷻ : وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، داپوره والی دخبری عیسی ﷺ وو په زانگوکی، دوی ته یې دا خبر ورکی چی الله ﷻ دده رب هم دی اوددوی رب هم دی اودالاره سیده لاره ده. الله ﷻ فرمایلی دی: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، نوخلک ددغه زمانی په اختلاف کی واقع سوه کم چی یهودیان دهغه زمانی وه نوهغوی په دی خبره باندی ولاړ وه چی دی دغلطی لاری څخه پیدادی. اوبعضو داوویل چی دی په خپله (نعوذ بالله) الله دی اورب دی. بعضو داوویل چی دی ځوی دالله ﷻ دی، اومومنانو وویل چی دی دالله ﷻ پیغمبردی اودهغه رسول دی، نوڅوک چی په دی عقیدی وی چی دی دالله ﷻ پیغمبر دی اودهغه بنده دی اودمریم ﷺ ځوی دی چی دالله ﷻ په یوه کلمه دگن سره پیدا سوی دی نودا خلک نجات پیدا کونکی دی اوڅوک چی ددی خبری څخه خلاف کوی نوهغه کافران او گمراهان اوضدیان دی، پس داسی خلگوته الله ﷻ وعده ورکړیده ددی خبری: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دصدقه بن الفضل څخه دی وایې چی ماته خبر راکړی دی الولید دی نقل کوی دالوازعی څخه دی نقل کوی دعمیر بن هانی څخه دی نقل کوی دجناده بن ابی امیه څخه دی نقل کوی دعباده بن الصامت څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چا چی شاهدی اداکړه ددی خبری چی نسته لائق دعبادت ماسوا دالله ﷻ اودهغه شریک نسته، اوداشاهدی یې هم اداکړه چی محمد ﷺ دالله ﷻ رسول دی اودهغه بنده دی اوعیسی دالله ﷻ رسول دی اودهغه بنده دی اویوه کلمه ده دالله ﷻ چی مریم ﷺ ته یې ورکړی وه، اودا ددی خبری تصدیق یې وکی چی جنت حق دی اواور دجهنم حق دی، الله ﷻ به یې جنت ته داخل کی، ولی چی په دی خبرو باندی یې عمل کړی دی. ولید نقل کوی دعبداالرحمن څخه دی نقل کوی دعمیر څخه دی نقل کوی دجناده بن وزاد څخه ده په کی دازیات کړی دی چی الله ﷻ به ورله دجنت اته واړه دروازی خلاصی کړی نوچی په کمه دروازه یې خونښه وی په هغه باندی به جنت ته دننه کیږی. دارکم ددی روایت نورو هم کړی دی لکه مسلم سو په بله طریقی سره چی مفهوم یې یوډول دی ددی حدیث سره.

بيان ددی خبری چي الله ﷻ داوولاد خخه منزه دی

الله ﷻ په سورة مريم کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا (۸۸) لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا (۸۹) تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا (۹۰) أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا (۹۱) وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا (۹۲) إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا (۹۳) لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا (۹۴) وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا. (سورة مريم ۸۸-۹۵)

الله ﷻ په دی ایتونو کی خپله پاکی داوولاد خخه بیان کړیده چي دالله ﷻ اولاد نسته او الله ﷻ ده ته حاجت هم نه لری، ولی چي الله ﷻ مالک دتولی دنیادی او مالک دتولو مخلوقاتو دی هغه برابره ده چي انسانان دی اوکه حیوانان دی اوکه مرغان دی اوکه جنات دی اوکه نور خه دی ددوی تولو خالق مالک اورازق صرف یوهغه ذات دی چي وحده لاشریک له ذات دی اودغه ذات دتولو پالونکی دی داسی پالونکی دی چي داسی پالونکی بل نسته او هغه ذات ته عاجزه دی هغه ټول مخلوقات چي په مزکه کی اوسیږی، لکه خه رکم چي الله ﷻ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ (۱۰۰) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۱۰۱) ذَلِكَُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (۱۰۲) لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ، (سورة الانعام ۱۰۰-۱۰۳)

نوالله ﷻ په دی ایتونو کی دابیان کړی دی چي الله ﷻ پیدا کونکی ددی تولو مخلوقاتو دی نوخه رکم به وی دهغه دپاره بچی؟ اوبچی نه وی مگرپه یوصورت کی، هغه داچی په دوو کسانو کی خه مشابته وی یاخه مناسبت وی اوموږ مخکی هم دا ذکر کړه چي الله ﷻ وحده لاشریک له ذات دی داسی ذات دی چي دهغه مشابه نسته اونه دهغه نظیر سته. اونه دهغه خوی سته اونه یې هم منصب سته دهرقسم شرکت خخه الله ﷻ بری دی، لکه خه رکم چي الله ﷻ په خپل عزیز کتاب کی فرمایلی دی: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (سورة الاخلاص ۱-۴) دلته الله ﷻ ښکاره بیان کړی دی دخپل ذات په باره کی چي داسی ذات دی چي نظیر یې نسته نه په ذات کی اونه په صفاتو کی اونه په کارونو کی (الصَّمَدُ) بی نیازه ذات دی چاته یې هم ضرورت نسته او کامل دی په خپلو حکمتونو کی اوپه رحمت کی اوپه علم کی او کامل مکمل دی په خپلو صفاتو کی (لَمْ يَلِدْ) نه ورله زوی سته (وَلَمْ يُولَدْ) اونه مخکی دهغه خخه چا خه زیږولی دی یعنی دچا خخه پیدا نه دی، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، اونه ورله برابر سته په ذات کی اونه په صفاتو کی اونه په کارونو کی خلاصه داچی نسته خوک دهغه نظیر او مشابه په هېڅ طریق سره.

دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا (۱۷۱) لَنْ يَسْتَنْكَفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكَفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا (۱۷۲) فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا، (سورة النساء ۱۷۳-۱۷۴) په دی ایتونو کی الله ﷺ اهل کتابو ته خطاب کوی چی ددی خپلو کارونو څخه منع سی هغه داچی ددوی به داعقیده ساتله چی عیسیٰ دالله ﷺ ځوی دی نوالله ﷺ دوی ته هغه ټوله قصه ذکرکړه کم چی مخکی موږ بیان کړه چی جبرایل علیه السلام رالی اودمریم علیه السلام په گریوان کی یې پوه کړه نودهغه څخه هغې حمل واخستی اوعیسیٰ علیه السلام ورڅخه پیداسو اوالله ﷺ (روح الله) دوجی دتکریم اوشرافت څخه ورته وایی لکه څه رکم چی الله ﷺ په بعضی ځایونو کی (بیت الله عبدالله) ویلی دی نودارکم ده ته یې روح الله ویلی دی دوجی دعزت اواکرام اوشرافت څخه اوکلمه یې ورته ځکه ویلی ده چی دی دالله په یوی کلمی سره پیداسوی دی چی هغه د(کُنْ) لفظ دی، لکه څه رکم چی الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، اودارنگه یې په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ (۱۱۶) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (سورة البقره ۱۱۲-۱۱۷) اودارکم الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَالَتِ الْيَهُودُ غَيْرُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَلَيُّ يُؤْفَكُونَ، (سورة التوبه ۳۰) نوالله ﷺ خبر ورکوی په دی ایتونو کی دیهودیانو اودنصاروی څخه چی دادوو ډلو هری یوې په الله ﷺ پسې هرڅه وویل چی دایې ځوی دی، خوالله ﷺ ددی خبرو څخه مستغنی ذات دی اوددوی داگمان وو چی عیسیٰ علیه السلام دالله ﷺ ځوی دی، لکه څه رکم چی بعضو ډلو دعربو داویلی وه چی داملائکی دالله ﷺ لونی دی او الله ﷺ ځان ته دپیریانو مشران خسران کړی وه نودهغوی څخه داملایکی پیداسوی، داڅومره غلط قول دی دالله ﷺ په باره کی چی دانسان شعور اوعقل هم داخبره نه منی او پاته داچی داسی خبری دالله ﷺ په باره کی وویل سی، ډیردردناک عذاب دی دهغه چادپاره چی دپاک ذات په باره کی داسی خیالات اوگمانونه کوی چی دټول عالم اومخلوقاتو پیدا

کونکي دى او هغه ذات ته به دتولو انسانانو واپسى وى، لکه څه رکه الله ﷻ فرمايلى دى: وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَّا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَتَكَبُّ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ، (سورة الزخرف ۱۹۱) دارکه الله ﷻ په بل ځای کى فرمايلى دى: فَاسْتَفْتِهِمُ أَلْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (۱۴۹) أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ (۱۵۰) أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ (۱۵۱) وَلَدَّ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۱۵۲) أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ (۱۵۳) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (۱۵۴) أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۱۵۵) أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ (۱۵۶) فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۱۵۷) وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۵۸) سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ (۱۵۹) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ. (سورة الصافات ۱۴۹-۱۶۰)، اودارکه يى په بل ځای کى فرمايلى دى: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ (۲۶) لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ (۲۷) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ (۲۸) وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، (سورة الانبياء ۲۴-۲۹) اودارکه يى په بل ځای کى فرمايلى دى: قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أْتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۸) قُلْ إِنْ الَّذِينَ يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نَذِقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۷۰-۷۲) نودا ايتونه ټول ردکوى په مشرکانو د عرب باندې او په يهوديانو باندې او په کافرانو باندې او په ټولو هغو کسانو باندې چى دالله ﷻ په باره کى غلطى خبرى کوى او غلطى عقيدى ساتى اوالله ﷻ پاک دى ددوى دخبرو څخه اوددوى دگمانونو څخه کم چى دوى کوى. هرکله چى وه نصارى چى هغوى په دى باره کى ډيرى خبرى کولى نوځکه په قرآن کريم کى دهغوى ذکر ډيرسوى دى، اوددوى مختلفى عقيدى وى چابه په کى ويل چى عيسى عليه السلام دالله ﷻ ځوى دى اوچابه په کى ويل چى په خپله بذات خود (نعوذ بالله) الله دى اوچاويل چى دادريم الله دى په اوله درجه کى به يى الله ﷻ په خپل ځای منى اوپه دوهمه درجه کى به يى مريم عليه السلام ته خداى وايه اوپه دريمه درجه کى عيسى عليه السلام ته. نوالله ﷻ په قرآن کريم کى ددوى دخبرو رد په وضاحت سره بيان کى چى دوى څه وايي نو هغه دروغ دى اوڅوک چى په الله ﷻ دروغ وايي هغه هيڅ کله نه کاميابه کيږي.

الله ﷻ فرمايلى دى: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة المائدة ۱۷۱) نوپه دى ايتونو کى هم الله ﷻ دوى

ته خبر ورکي چي خالق حقيقي هم هغه ذات دي چي پالونکي دټولو مخلوقاتو دي، اودارکم يې په بل ځاي کي فرمايلي دي: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۳) أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۷۴) مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صَدِيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ بُيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (سورة المائدة ۷۳ ۷۵) په دي ايتونو کي الله ﷻ حکم وکي ددوي په کفر باندې اودا خبر يې ورکي چي عيسى عليه السلام دالله ﷻ يو پيغمبر اوبنده دي چي دمريم ﷺ څخه پيدادي اوبلونکي دي دالله ﷻ خواته په دعوت ورکولو سره خلگو ته اوخلگ به يې منع کول دغيرو دعبادت څخه اودشرك څخه، ولي چي الله ﷻ هره گناه دبنده همداسي معاف کوي مگرشرك داداسي گناه ده چي بغير دتوبي څخه نه معاف کيږي هغه هم داسي توبه وي چي دزړه داخلاصه وي اوپه پښيمنتيا سره وي.

دارکم الله ﷻ په قرآن کریم کي داسي فرمايلي دي چي چا دالله ﷻ سره شريك مقرر کي نوپه هغه باندې دالله ﷻ دخواه جنت حرام دي اودهغه دورتگ ځاي جهنم دي اونسته دظالمانو دپاره څه مددگار، يعني چي شرك کوي دالله ﷻ سره نوپه هغه باندې جنت ته دننه کيدل حرام گرځول سوي دي اوورتگ به يې دجهنم خواته وي اودا ډير بد ځاي دي دورتگ اوکم سړي چي دالله ﷻ سره شرك کوي نوالله ﷻ دهغه سره خپل مدد اونصرت پرېږدي نوماسوا دالله ﷻ څخه بل مددگار نسته چي دده مددوکی، واحد هغه ذات دي چي خالق دټولو کائناتو دي اوپالونکي هم دټولو کائناتو دي نودارکم مددگار هم دټولو کائناتو دي نوهغه ذات چي دانسان سره مدد پرېږدي نودانسان دپاره بل مددگار بيانه وي. نوددي وجي څخه الله ﷻ فرمايلي دي (ما من اله الا اله واحد) يعني الله ﷻ په دي ايت کي داسي فرمايلي دي چي زما څخه ماسوا بل اله نسته اوبل رب اوبل خدای نسته هرڅه چي کوي هغه واحد ذات يې کوي نه ورلره زوي سته اونه ورلره شريك سته اونه ورلره ملگري سته بلکي هغه ذات دهرڅه څخه بري اوبي نيازه بادشاه دي.

بيا الله ﷻ دي يهوديانو اونصاروي اومشرکينو ته وعيد اوتهديد ورکوي: وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، که چيري دوي ددي خپلو خبرو څخه منع نه سوه نودوي ته به دردناک عذاب ورسول سي. بيا الله ﷻ دوي ته دعوت ورکوي په لطف او مهرباني سره په دي خبره چي دوي توبه نه کاري اواستغفارنه کوي دهغه کړو گناهونو څخه اودهغه کړو خبرو څخه په باره کي دالله ﷻ چي په سبب دهغه باندې په دوي عذاب دجهنم واجب سوي دي نوفرمايلي يې دي: أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ، بيا الله ﷻ

د عیسیٰ ﷺ په باره کی بیان کړی دی په دی آیت کی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، فرمایلی دی الله ﷻ چی نه دی مسیح عیسیٰ ﷺ مگریو پیغمبر په ډول دنورو پیغمبرانو چی مخکی تیرسوی دی، نوپه دی آیت کی هم ددی خبری بیان دی چی دی دالله ﷻ زوی نه دی. السدی اوداسی نورو علماوو ددی آیت په باره کی ویلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ، گمان کړی دی دی کفرانو چی دوه خدایان (نعوذ بالله) مریم او عیسیٰ ﷺ دی اودریم خدای الله ﷻ دی، ولی چی ددوی دامراد دیوبل آیت خخه هم معلومیږی هغه دادی چی الله ﷻ عیسیٰ ته فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (۱۱۶) مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۱۷) إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (سورة المائدة ۱۱۶/۱۱۸) خبرورکوی په دی ایتونو کی الله ﷻ د عیسیٰ خخه چی د قیامت په ورځ به ورته الله ﷻ په توجه داکرام اوعزت وایی چی په دی ویناسره زجر اوترتنه ورکی هغه کفرانو ته چی هغوی د عیسیٰ ﷺ اودهغه دمورپه باره کی وایی چی دوی خدایان دی نود عیسیٰ ﷺ خخه به الله ﷻ پوښتنه وکی په داسی طریقه سره چی دانور به یې اوری نووبه فرمایې: أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ، یعنی تا خلگوته ویلی دی چی موږ ته خدایان وویاست اوموږ دالله ﷻ سره شریک کی نو عیسیٰ ﷺ به وفرمایې: مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، یعنی ستا خخه ماسوا ددی حقدار بل خوک نست، إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، داډیر عظیم ادب دی په خبروکی اوپه جواب کی عیسیٰ ﷺ فرمایې: مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ، ماخو دوی ته امرنه دی کړی مگر دهغه خه چی تاسی ماته امرکړی وو اوهغه داچی دالله ﷻ عبادت وکی ولی چی هغه ذات زمارب هم دی اوستاسی رب هم دی، کله چی دی زه ځینی لوړ کړم (آسمانوته) نوته په هغوی باندی شاهدوی اوته په هرڅه باندی خبردار یې اهرڅه ته کتونکی یې بیادی فرمایې: إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ که ته چیری دوی ته عذاب ورکوی نوداستا بندگان دی اوکه ته ورلره مغفرت کوی نوبی شکه: أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ يي.

دارکم موږ په تفسیر کی هغه حدیث چی امام احمد یی روایت نقل کوی دابو ذر خخه هغه روایت موذکر کړی دی چی په هغه کی ابی ذر وایی چی نبی ﷺ په دی آیت کریمه: إِنَّ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، باندی ټوله شپه تیره کړه اوبیایې وفرمایل: ماسوال وکی دالله ﷻ خخه دخپل امت دپاره دشفاعت، نوماته راکول سو، مگر داحصلیدونکی ده دهغه چادپاره چی ده دالله ﷻ سره شریک نه وی مقررکړی. (۱)

اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (۱۶) لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهُمْ لَاتَّخِذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنَّ كُنَّا فَاعِلِينَ (۱۷) بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ (۱۸) وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ (۱۹) يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (سورة الانبياء ۲۰۱۶)، اودارکم الله ﷻ په بل خای کی فرمایلی دی: لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۴) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ (سورة الزمر ۵۱۴) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ (۸۱) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (سورة الزخرف ۸۱ ۸۲) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ وَكَبِيرُهُ تَكْبِيرًا، (سورة الاسراء ۱۱۱) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، (سورة الاخلاص ۱۱ ۴).

اودارکم په حدیث کی دنبی ﷺ خخه ثابت دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی چی ماته بنده زما بنکنخلی وکړی اودهغه دپاره دامناسب نه وه چی گمان به یې زما په باره کی کوی چی زما دپاره اولاددی اوحال دادی چی زما اولاد نسته اوزه یکتنها ذات یم اونه زما سره خوک برابر اونظیر سته. اوپه بل یوروایت کی همدا ذکرسوی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی هیخ خوک په بد اوریدلو کی دالله ﷻ خخه ډیرصبر کونکی نسته، ولی چی دوی دالله ﷻ دپاره اولاد ثابتوی اوبیاهم الله ﷻ دوی ته رزق ورکوی اومعافی هم دوی ته کوی په بل روایت کی بیاداسی هم دی چی رسول الله ﷺ فرمایې: الله ﷻ ظالم ته مهلت ورکوی تردی چی کله یې په عذاب سره گرفتاره وی نوبیا ورته ترشا هم نه گوری، اوبیایې داآیت کریمه

(۱). احمد (۱۴۹/۵)، والبيهقي في الكبرى: كتاب الصلاة، باب ترتيل القراءة (۳/۴۷۱۷).

ووايه: وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ (سورة هود ۱۰۲) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أُمْلِيَتْ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْنَاهَا وَالْيَّ الْمَصِيرُ (سورة الحج ۱۴۸)، ثُمَّ تَمَتَّعُ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ (سورة لقمان ۲۴)، اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۷۰ \ ۷۹) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُويًا (سورة الطارق ۱۷)

خای دپیدائش دعیسی ﷺ اودهغه تربیت په کوچنیوالي کی

دی په (بیت اللحم) کی پیداسوی دی چی دا دبیت المقدس سره نژدی خای دی. اووېب بن منبه ویلی دی چی دی په مصر کی پیدا سوی دی، دمخکنی حدیث څخه داثابتیږی چی دی په بیت اللحم کی پیداسوی دی، اوهرقول چی ددی حدیث سره تعارض کوی هغه قول باطل دی. ذکرکړی دی وېب بن منبه چی کله بتان پریوته اوشیطانان وتنبتیده نوابلیس لتون شروع کی چی گوری دمریم[ؑ] په غیږه کی عیسی^ﷺ پروت دی، اوپه آسمان کی یوغت ستوری ښکاره سو، نوبادشاهان دفراس دده په باره کی دنجومیانو څخه پوښتنه وکړه چی په دی کی څه مطلب دی نونجومیانو وویل چی داپیدائش دیوعظیم سړی دی په مزکه کی، نودوی ولیرل دخپل کسانو په لاس سره زر اوداسی نور جوهری کانی په هدیه کی عیسی^ﷺ ته، کله چی داکسان شام ته راله نودشام بادشاه پوښتنه ځینی وکړه چی څه ته راغلی یاست نودوی ورته دغه خبره وکړه نودوی چی کتل نوعیسی^ﷺ پیداسوی وو اودده خبره دپیدائش مشهوره سوی وه ولی چی ده په زانگوکی خبری کړی وی نودوی یې دهغه سامانونو سره دعیسی^ﷺ خواته ولیرل اوڅه نورکسان یې ورسره هم یوځای کړه چی دوی دهغه کورته ورسوی اوخپلو کسانو ته یې وویل چی کله داکسان راسی نوداماشوم یعنی عیسی^ﷺ بیاقتل کی، نوکله چی داکسانو داسره زر اوجوهرات دعیسی^ﷺ مور ته ورکړه اوراله نودغه کسانو مریم[ؑ] ته وویل چی موږ ته دشام بادشاه حکم کړی دی چی ستابچی ووژنو نودا ولاړه دخپل ځوی سره مصرته اوهلته اوسیدل تردی چی زوی یې د(۱۲) کالو سو اوکرامات اومعجزی پرنېکاره سوی نوده بعضی فیصلی خلگوته ورکړی په داسی طریقې سره چی دخلگو په سترگو کی دده عزت زیات سو اودده اکرام هم زیات سو اوحال داوو چی دی کوچنی وو یودهغه څخه داوو چی یوزمیندار سړی خلگوته ډوډی کړی وه نو کله یې چی په خلگو باندی ډوډی خوړه نودهغه زمانی دخلگو داعادت وو چی ډوډی څخه به یې وروسته شراب چنبل نوده چی کله لوبښی دشرابو وکتی نوپه هغه کی شراب نه وه گرانه سوه داخبره کله چی دعیسی^ﷺ ده ته خیال سو نوراولاړ سو اوپه لوبښی کی یې یوڅو واره

لاس وڅرخوي نولونښي ترخولي پوري ډک سو نوخلگ حيران سوه دده دغه کار ته نوخلگو ده ته اودده مورته ډيري پيسي ورکړي نودوي وانه خيسته اوروان سوه په طرف دبیت المقدس باندی. واللہ اعلم.

اودارکم اسحاق بن بشير وايي په نقل کولو سره دعثمان بن ساج اوداسی نورو څخه دی نقل کوی د موسی بن وردان څخه دی نقل کوی دابی نضره څخه دی نقل کوی دابی سعید څخه اودی دمکحول څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وايي چي: اول وار چي الله ﷻ د عیسی ﷺ ژبه په خبرو کړه وروسته دهغه څخه چي ده په کوچنيوالي کی یو وار په زانگو کی خبری کړی وی نو دالله تعالی لویی یې بیان کړه داسی لویی چي مخکی غوږونو داسی لویی نه وه اوریدلی چي لمر اوسپوړمی اودرخته بوټو هرڅه راوړسره وویل نوده وفرمایل: یاالله ته ډیر نژدی یې په خپل لوړوالي کی، اولوړ یې په خپل نژدی والی کی، لوړ یې په ټولو خلگو باندی، یاالله ته هغه ذات یې چي تاپیدا کړی دی په هواکی اوه آسمانونه چي په هغه کی ستا ملائکی دی چي ستا پاکی بیانوی اوستا تقدس بیانوی اوتا په دی کی نور گرځولی دی په توروالی دتیارو کی اوړنادی گرځولی ده په پنا دورځو کی (یعنی دشی په تیاره کی دی نورگرځولی دی اودورځی په پناکی دی هم پنا گرځولی ده داپه دی صورت باندی چي په ورځ کی په خپله پناوی نودلمر په ذریعه یې په پناکی پنا پیدا کړیده)، اوپه ورځوکی یې تندرونه پیدا کړی دی چي دالله ﷻ تسبیح اوپاکی بیانوی، نوستاپه عزت سره منور کیږی هغه پنا دتیاری اوتا په دی تیاروکی دهدایت خراغ لگولی دی نوبرکت والا دی هغه ذات چي آسمانونه اومزکی دهغه دی اوڅه چي ددی په منځ کی دی هغه هم دهغه ذات دی، پس کښته دی تالره په اطاعت باندی سخت دهغه اوحیا کونکی دی ستا څخه دوجی دقدرت ستا اعاجزه دی تالره موجوده دسمندرونو، نوته هغه ذات یې چي دسمندر څخه دی نهرونه روان کړی دی اودنهرونو څخه دی ولی روانی کړی دی اودولو څخه دی کوچنی کوچنی چینی روانی کړی دی، اوبیادی دهغه اوبو څخه درختی اوبوتی را ایستلی دی اومیوی دی ځینی پیدا کړی دی اودارکم ډیره اوږده دعایی ذکرکړیده چي ټول صفتونه دهغه ذات دی داسی صفات دی اوپه داسی ترتیب سره یې ذکرکړی دی چي دهرانسان په وس اوطاقت کی داسی په ترتیب سره ذکر کول نسته، اوپه آخره کی یې دسورة الاخلاص مفهوم ذکرکړی دی چي ته بی نیازه اومستغنی ذات یې اونه ستاڅخه څوک پیدادی اونه ته دچا څخه پیدایی اونه ستاسره څوک برابر دی اونه ستا نظیر سته. اودارکم اسحاق بن بشیر وايي په نقل کولو سره دجویر څخه دی نقل کوی دمقاتل څخه دی نقل کوی دضحاك څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وايي چي: عیسی ﷺ خبری پریښوولی وروسته دهغه څخه چي په زانگوکی یې خبری کړی وی تردی چي هلك سوددووکالو نوالله ﷻ پوهه اوحکمت

ورلره ورکي نويهوديانو په دغه وخت کي خبري ډيري کړي اوده ته به يې ولد الزنا وايه. ويل سوي دي، چي کله دي ددوو کالو سو نومور يې دي کتاب ته کښېنوي چي څه ووايي داستاذ سره نوڅه ازده کي نودي لگياسو چي داستاذ به ورته څه ښوول نوده به ورسره په کي مقابله کوله، نويوه ورځ دده معلم اواستاذ اباجاد سو نوده پوښتنه ځيني وکړه چي اباجاد څه ته وايي نوهغه استاذ ورته وويل چي ماته معلوم نه دي نوده ورته وويل چي ته به ماته څه رکم تعليم راکوي اوحال دادي چي تاته دخپل نوم په باره کي علم نسته چي اباجاد څه ته وايي؟ نودي معلم اباجاد وويل: نوته راته ووايه چي اباجاد څه ته وايي نو عيسي عليه السلام ورته وفرمايل چي ته ددي خپل ځاي څخه ولاړسه، نودځاي څخه يې ولاړکي او خپله دهغه پرځاي کښېنستي نوبيايې دي خپل استاذ ته وويل چي اوس پوښتنه وکړه چي څه رکم پوښتنه کوي نودي استاذ ورته وويل چي اباجاد څه ته وايي؟ نوده ورته وفرمايل: هرڅه چي الف دي نودانعمتونه دالله جل جلاله دي، اوباء دالله جل جلاله بهاء ده، اوجيم دالله جل جلاله بهجت اوجمال دي. نودا استاذيې حيران سو نوعيسي عليه السلام اولني سړي وو چي داباجاد په باره کي يې پوښتنه کړي وه، نونبي عليه السلام ورلره ديوي يوي کلمي جواب ډير په اوږدي طريقي سره ذکر کړي دي چي دهغه ذکرکول دلته برابري نه دي، اواسحاق بن بشرويلي دي په نقل کولو سره دجوېبر څخه دي نقل کوي دمقاتل څخه دي نقل کوي دضحاك څخه دي نقل کوي دابن عباس څخه دي وايي چي: عيسي عليه السلام په خپل هلکوالي کي داسي داسي کارونه کول چي الله جل جلاله به ورته په ذريعه دالهام ښوول نومور پرويبريده چي بني اسرائيل ورته څه ونه وايي نومريم عليه السلام ته الله جل جلاله وحى وکړي چي دبیت المقدس دمزکي څخه ووځي اودمصر مزکي ته دي ولاړه سي، لکه څه رکم چي الله جل جلاله فرمايلي دي: وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ، اختلاف کړي دي مفسرينو په ربوه لفظ کي چي دربوه څخه څه مراددي بعضو ويلى دي چي دايلولو ځاي مراددي اوبعضوويلي دي چي دمصر مزکه مراده ده لکه څه رکم چي اهل کتابو دامعنا کړيده. اوچاويلي دي چي شکه مراده ده. اوويلي دي اسحاق بن بشر چي موږ ته خبراکړي دي ادریس دهغه څه څخه چي دوهب بن منبه څخه يې اوريدلى وه ده ويلى دي چي کله عيسي عليه السلام دديارلسو کالوسو نوالله جل جلاله ورته حکم وکي چي دمصر څخه ولاړسي ايليا مزکي ته نوکله چي دي روان سو نومخ ته ورلي يوسف چي دده دمور تره وو هغه رالي نوپه خپل خره باندې يې بوتله نودي رالي ايلياته او هلته پاته سوه تردى چي الله جل جلاله ورلره انجيل ورکي اودتورات علم يې ورته وښووي او دبرگي ناجورې دنبه کولو اودمړو راژوندى کول اوداسي نور کرامات اومعجزى يې ورلره ورکړي اوعلم په هغه شيانو باندې چي څوک يې په کور کي ذخيره کوي اوڅه خوري ددي

هرڅه علم يې ورلره ورکي او خلگو خبري شروع کړي دده دراتگ په باره کي او خلگو دا وويل چي دى چي راسي نو خداى خبر څه چي څه کارونه به کوي. نودوى حيران وه ددى عيسى عليه السلام کارونو ته نودى عيسى عليه السلام دوى ته دعوت ورکي دعبادت دالله جل جلاله طرف ته نوپه دوى کي دده داکارونه وغورول سوه.

بيان دنازليدلو دڅلورو کتابونو اوبيان دهغه دوختونو

ابوذرعه الدمشقي وايي په نقل کولو سره د عبدالله بن صالح څخه دى نقل کوي د معاويه بن صالح څخه دى نقل کوي د چا څخه چي نقل کوي يعنى منقول يې معلوم نه دى، دى وايي چي: نازل سوي دى تورات په موسى عليه السلام باندې په شپږو ورځو کي چي درمضان څخه ماسوا نوري شپي وي، او نازل سوي دى زبور په داود عليه السلام باندې په دوولس شپو کي چي هغه هم درمضان څخه ماسوا په بلي مياشتي کي نازل سوي دى، او ددى دواړو په منځ کي (۴۸۲) کاله وخت تيرسوي دى، او نازل سوي دى انجيل په عيسى عليه السلام باندې په اتلسو شپو کي چي درمضان څخه ماسوا بله مياشت وه اودا دزبور څخه (۱۰۵۰) کاله وروسته نازل سوي دى، او نازل سوي دى قرآن کریم په حضرت مصطفى محمد ﷺ باندې په (۲۴) درمضان کي.

اوددى وضاحت موږ په تفسيرکي ددى قول دالله جل جلاله سره کړي دى اوپه تاريخ ابن جرير کي ذکرسوي دى چي په عيسى عليه السلام باندې انجيل نازل سوي وو په داسي حال کي چي دى د (۳۰) کالو وو. لکه څه رڼم چي به يې وروسته بيان راځي، انشاء الله تعالى.

دارکم اسحاق بن بشير ويلى دى: چي ماته خبراکړي دى سعيد بن ابى عروبه چي دى نقل کوي دقتاده څخه دى نقل کوي د عبدالرحمن بن آدم څخه دى نقل کوي دابوهريره رضي الله عنه څخه دى وايي چي: وحى وکړي الله جل جلاله عيسى عليه السلام ته چي اى عيسى بن مريم: ته کوشش کوه زماپه عبادت کي اوسستى مه کوه او فرمانبرداري کوه او اطاعت کوه اى ځويه دهغه ځواني اوبهادري ښځي ته ځوي نه يې دزناکاري اونه دفاحشي، بلکي ته ماپيدا کړي يې ښانه دپاره ددى خلگو چي داخلگ دي ومني چي الله جل جلاله په هرڅه باندې قادردى او الله جل جلاله اسبابو ته ضرورت او حاجت نلري هرڅه چي غواړي هغه کوي، پس زما عبادت کوه اوزما طاعت کوه او خاص په ماباندې توکل کوه، داکتاب په کلکه اومضبوطوالي سره ونيسه او خپل قوم ته يې دعوت ورکړه اودهغوى مخ ته دابيان وکه چي زه حق يم (يعنى ذات دالله جل جلاله مراددى) اوزه هغه ذات يم چي هميشه قائم اودائم يم اوزما دپاره زوال نسته، اودوى ته داووايه چي دوى تصديق وکي دهغه نبي چي عربي اوامى دي اوستا څخه وروسته به راځي، (اوبيايې دنبي عليه السلام ډير صفات بيان کړه چي داسي وجود ورلره الله جل جلاله ورکړي دى چي روان يې نوپه منزل کي يې بل مثال نسته اود بدن مبارك څخه يې داسي خوشبويي راوړي لکه چي مشک يې

لگولی وی اوپزه یې داسی ده لکه سره زر، گنه ږیره والا چی ږیره مبارکه یې اوږده وه، که دچا خواته متوجه کیږی نوپه پوره طریقې سره متوجه کیږی داسی نه چی صرف مخ وراړوی بلکی ټول بدن مبارک به یې هغه خواته کوی چی دچا اړخ ته متوجه کیدی، او قد اوقامت مبارک یې نه اوږد اونه لنډ بالکل برابر اوسیده، داسی بیبیانی یې وی چی کم نسلونو والاوی، دده دپاره کوردی یعنی په جنت کی چی څه ستنه په کی نسته، اودارکم نور صفتونه یې ورلره بیان کړی دی چی ډیر زیات دی، بیا الله ﷻ عیسیٰ ﷺ ته وفرمایل چی: ای عیسیٰ ته کفالت وکړه ددغه نبی لکه څه رکم چی زکریا ﷺ ستا دوالدی کفالت کړی وو، ولی چی ددغه نبی حیثیت زما خواته داسی دی چی داسی منزله اوحیثیت دهیڅ چا نسته، دده کلام به قرآن وی اودده دین به اسلام وی اوزه په خپله سلام ذات یم پس (طوبی) دی هغه سړی لره چی چادده زمانه پیدا کړه اودده صحبت یې وکی اودده کلام یې واوریدی نوعیسیٰ ﷺ پوښتنه وکړه چی طوبی څه شی دی؟ نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی، دایوه درخته ده چی مایه خپل قدرت سره کرلی ده، چی دابه دټولو خلکو دپاره وی اصل به ددی درضوان څخه وی او اوبه به ددی دتسним څخه وی اویخ والی ددی به دکافور څخه وی او خوند ددی به خوند دزنجبیلو وی او بوی به یې بوی دمشکو وی، چاچی ددی څخه یوه لپه وکړه نوهغه به بیا هیڅ وخت نه تږی کیږی. نوعیسیٰ ﷺ وفرمایل: ای ربه ما اوبه کړی په دغه اوبو سره. نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی: حرام دی په انبیاوو باندی چنبیل ددی څخه تر څو چی دغه نبی اوبه نه یې ځینی چنبلی اوحرام دی په نورو امتونو باندی چی ددی څخه چنبیل وکی ترڅو چی ددی نبی امتیانو ځینی اوبه نه وی چنبلی (دانبی محمد ﷺ مراد دی اودده امت مراد دی) بیا الله ﷻ عیسیٰ ﷺ ته وفرمایل چی زه تا لوړوم دځان خوا ته (یعنی آسمان ته دی خپژوم یعنی بغیر دوفات څخه) نو دی عیسیٰ ﷺ وفرمایل چی ولی می لوړوی ای الله؟ نوالله ﷻ ورته وفرمایل زه دی لوړوم اوبیادی راکښته کوم په آخره زمانه کی چی ته وگوری ددغه نبی دامت څخه عجائب یعنی دوی چی کم دحیرانتیا کارونه کوی چی هغه ته وگوری اوته ددوی سره مدد وکی په وژلو ددجال باندی، زه به تاراکښته کوم دلمانځه په وخت کی نوته به دوی ته جمع نه ورکوی ولی چی دوی بخنبیل سوی دی اودهغه نبی څخه وروسته به بل نبی نه وی.

اودارکم هشام بن عمار نقل کوی دالولید بن مسلم څخه دی نقل کوی دعبدالرحمن بن زید څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی وایی چی: عیسیٰ ﷺ وفرمایل: ای ربه زما ماته خبر راکړه ددغه رحم سوی امت په باره کی نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی دا امت داحمد ﷺ دی، دا امت به اکثره علماء اوحکماء وی لکه چی په شان دانبیاوو چی دوی به راضی کیږی په لږ باندی اوزه به راضی کیږم ددوی څخه په اسانه عمل باندی، اوزه به دوی داخلوم جنت ته

په لا اله الا الله باندې. ای عیسی دوی به اکثره اوسیدونکی دجنت وی، ولی چی ددوی ژبه به همیشه په لا اله الا الله باندې لنده وی اوددوی به تندې اکثره په سجده باندې پراته وی چی دبل امت به داسی حال نه وی لکه څه رګم به چی ددوی وی. اودارګم ابن عساګر ویلی دی دطریقې دعبداﷲ بن بدیل العقیلي څخه دی نقل کوی دعبداﷲ بن عوسجه څخه دی وایې چی: عیسی ﷺ ته الله ﷻ وحی وکړی اوورته یې وفرمایل: مادخپل ځان دپاره مقصد وګرځوه اومادځان سره توبڼه کړه، اوماته نژدی والی اختیار که په نفلونو کولو سره، ماته ته ګران یې نوبل څوک زما سره مه برابر وه نوزه به تا ذلیله ګم، اوته صبر کوه په مصیبتونو باندې اوراضی اوسه په قضاء اوتقدیر باندې (یعنی دتقدیر په فیصلو کی چون چا مه کوه اوپه هغه باندې راضی سه که څه هم ستادنفس څخه خلاف فیصله به سوی وی) اوزما خوشحالی په ځان کی لټوه ولی چی زما خوشحالی په دی کی ده چی زمانا فرمانی ونه سی اوزما اطاعت وسی، اوزما سره نژدی اوسه په ذکر سره اوزما محبت ستاپه زړه کی وی چی دغفلت په وختونو کی تاراو لاړوی اوزما خوا ته رغبت کوه اوپه خپل زړه کی زما بیر ه ځای کړه، اوپه ښو کارونو کی تیزی کوه اوسستوالی مه کوه اوپه خلګو کی زمانصیحت وغوړوه اوپه خلګو کی زما په حکم باندې فیصلی کوه. ای عیسی بن مریم ته ژړا وکړه په ځان باندې مخکی دراتګ دهغه ورځی څخه چی بیابه دی ژړا فائده نه کوی اوداسی ژړا وکړه لکه چی ته خپل اهل او خاندان پرینبودو والایې اودنیا اودهغه خوند اولذتونه پرېږده او اعراض ځینی وکړه اودخلګو سره په نرمی سره خبری کوه اوپه هرچا باندې سلام اچوه او وینن اوسه کله چی نیکان بندګان بیده سی په دی بیر سره چی هسی نه چی څه آفت راسی دزلزلی یاداسی بل آفت، اومخکی ددی څخه ځان ته توبڼه برابره کړه چی بیا وروسته مال اودولت اواهل پکار نه راځی، اوخپلی سترګی توری کړه په خفګان سره کله چی مضبوط خلګ خنداګانی کوی (یعنی کله چی ښه اومضبوط خلګ داﷲ ﷻ د فکر څخه غافله سی اودآخرت غم نه کوی اوپه ځان باندې فخر کوی نوته سترګی ځینی پټی کړه او دخفګان اودغم اظهار پروکړه) اوکله چی تاته څوک بدردی وایې نوته په هغه صبرکوه، اوزیری به وی ستادپاره که چیری تاته درکول سو هغه څه چی وعده یې سویده دصبر کونکو سره، اودالله ﷻ څخه دهرڅه امید کوه اوپه هغه باندې توکل کوه، اوهرکار په حساب سره کوه ولی چی ددی کارونوبه ستا څخه په ورځ دقیامت پوښتنه کول کیږی، او ځان ته داسی طبیعت جوړکړه چی ته ګوری چی صالحینو ته ما ګم نعمت ورکړی دی نوستا زړه دهغوی په نعمتونو کتلو سره اوبه سی اوزړه دی وسی چی دغه نعمتونه الله ﷻ تاته هم درکی. دارګم ابو داود په کتاب القدر کی یو روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دمحمد بن یحیی بن فارس څخه دی نقل کوی دعبداﷲ بن قیس څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل

کوی د الزهري څخه دی نقل کوی دابن طاوس څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی وایې چی: ولیده عیسیٰ بن مریم ﷺ دابلیس لعنت الله علیه سره نوورته یې وفرمایل. آیاتاته معلومه ده چی تاته به نه دررسېږي څه نقصان یاڅه فائده مگرهغه چی الله ﷻ درته په تقدیر کی لیکلی وی؟ نو ابلیس وویل: نوته دغره سرته وخیژه اوځان راییله کړه نوتاته به معلومه سی چی ته ژوندی پاته کیږی یانه. نو ابن طاوس دخپل پلار څخه نقل کوی چی: بیاعیسی ﷺ وفرمایل چی تانه دی آوریډلی چی الله ﷻ فرمایلی دی چی مادی نه مجبوره کوی بنده په یوکار باندی ولی زه چی څه غواړم هغه کوم.

او الزهري ویلی چی بنده په الله ﷻ باندی امتحان نه سی کولی بلکی الله ﷻ په بنده باندی امتحان کوی. او ابو داود نقل کوی داحمد بن عبده څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی د عمر څخه دی نقل کوی دطاوس څخه دی وایې چی: شیطان رالی او عیسیٰ ﷺ ته یې وویل چی آیاته په ځان باندی داگمان نه کوی چی ته رښتنی یې، نوته ولاړسره اویوی لوړی غونډی ته وخیژه اوځان راییله کړه. نو عیسیٰ ﷺ ورته وفرمایل، هلاکت دی وی ستا دپاره، تانه دی آوریډلی چی الله ﷻ فرمایلی دی ای نبی هیڅکله ماته دځان دهلاکت سوال مه کوه ولی چی زه چی څه غواړم نو هغه کوم.

او د عیسیٰ ﷺ دپاره خاص ځای نه ووی چی هلته به دی اوسیدی یابه یې هلته عبادت کوی بلکی پرکم ځای به چی ورلی نوهم هلته به یې دالله ﷻ تسبیحات وایه او دالله ﷻ یادونه به یې کول، او د عیسیٰ ﷺ په اولنی وار باندی مړی ژوندی کول په هغه ورځ وه چی دی یوه ورځ په یوی ښځی باندی تیریدی چی دغه ښځه یوقبرته ناسته وه اوژړله یې، نودی عیسیٰ ﷺ ورته وفرمایل چی څه چل دی تالره ولی ژاړی؟ نودی ښځی ورته وویل چی زما یوه لور مړه سویده اوددی څخه ماسوا زمانور هیڅ څوک نسته اومادالله ﷻ سره وعده کړیده چی زه به ددی ځای څخه نه ښوروم تردی چی الله ﷻ ماته هم مرگ راولیږی اویا الله ﷻ داراژوندی کی اوزه یې وویښم. نو عیسیٰ ﷺ ورته وفرمایل چی آیاچی داته وویښی نوته بیا ځی؟ نودی ښځی وویل چی هوزه به ولاړه سم. نو ویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ دوه رکعاته لمونځ وکی، اویا رالی اوددی قبرخواته کښېنستی اووی فرمایل دې قبر ته ای فلانی دالله ﷻ په حکم سره ولاړه سه اودقبر څخه راووزه. نو ویل سوی دی، چی قبر وښوریدی کله چی عیسیٰ ﷺ دوهم اواز وکی نو قبر خلاص سو نویایې دریم اواز وکی نوددی ښځی لور راووته اوخپل سړی دخاورو څخه وخنډی نو عیسیٰ ﷺ ورته وفرمایل چی داڅه شی ته وروسته کړی؟ نودی انجلی وویل کله چی اولنی اوازماته وسو نوملائکی رالی اوزماخلقت یې برابرکی نوکله چی دوهم اواز وسو نوماته زما روح راکول سو اوکله چی ماته دریم اواز

وسو نوزه وبيريدمه چي قيامت قائم سو، اوبياخپلي مورته راله اوورته يې وويل چي ولي ته په ماباندې دمرگ خوند دوه واره خكي اوبيايې خپلي مورته وويل چي ته صبر وكړه او محاسبه دځان سره وكړه ولي چي زماڅه حاجت نسته دنياته، بيادي انجلي عيسي عليه السلام ته وويل، اي دالله ﷻ پيغمبره ته دالله ﷻ څخه زما دپاره سوال وكه چي مابيرته دآخرت ژوند ته اوپه ماباندې مرگ اسانه كي. نو عيسي عليه السلام ورلهر دالله ﷻ څخه دعا وغوښته او ملك الموت روح ځيني قبض كي اودمزكي سره برابره سوه. نو دا خبره يهودوته ورسيدده نوهغوي نورهم غصه سوه، اومخكي دنوح عليه السلام په قصه كي هم ذكرسوي وه چي د عيسي عليه السلام ملگرو دده څخه طلب وكي چي دوي ته سام راژوندي كي چي دهغه څخه دكښتي په باره كي پوښتنه وكي نوهغه يې هم دالله ﷻ په حكم سره راژوندي كي اوبيا رالي خاوري سو.

اوبل روايت دالسدي څخه نقل دي چي دي يې نقل كوي دابي صالح څخه دي نقل كوي دابن عباس څخه په ذكر كولو ديو خبركي چي په هغه كي دا ذكردي چي دبنی اسرائیلو يو بادشاه وفات سوي وو نو خلكو دده كټ راوړي عيسي عليه السلام ته نو عيسي عليه السلام دالله څخه دعا وغوښته نو الله ﷻ دابادشاه راژوندي كي نودوي چي كله دا حالت وكتي نودوي سخت حيران سوه اوپه تعجب كي سوه دي كارته.

داركم الله ﷻ فرمايلي دي او هغه رښتني وينا والادي: إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (۱۱۰) وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ، (سورة المائدة ۱۱۰-۱۱۱) په دي ايتونو كي الله دخپل نعمتونو بيان كړي دي عيسي عليه السلام ته اوخپل احسانات يې ورته بيان كړي دي يودهغه څخه داچي دي يې بي پلاره پيداكي اودا پيداش يې خلكو ته نښه په قدرت دالله ﷻ باندې وگرځول اوبيا دده پيغمبر مقررول وروسته ددي څخه دابل احسان دي دالله ﷻ دطرفه (وعلى والدتك) اودده په والدي باندې يې هم دا احسان ذكروكي چي هغه يې خوښه كړيده دنورو ښځو څخه اولور مقام يې ورلره وركړي دي: إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ، هغه داچي راتگ دجبريل اودپوكي كولو په گريوان دمريم عليه السلام كي دابل احسان سو دالله ﷻ دخوا: تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا، اوبل احسان داچي تابه خبري كولي دخلگو سره په زانگو كي: وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ، اوبل غټ احسان دالله ﷻ دخوا دادې چي ده ته يې پوهه او علم او حكمت وركي او

دتورات اوانجيل علم يې ورلره نصيب کي چي بل څوک په دغه زمانه کي ماسوا دده څخه نه په پوهيدی: **وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ يَأْذَنِي،** اودابل احسان دالله ﷻ دخوا، هغه داچي عيسی ﷺ به دختي څخه مرغی جوړه کړه اوپکښی پوه به يې کړه نودهغه څخه به دالله ﷻ په حکم سره صحيح مرغی جوړه سوه چي دعام مرغانو په شان به الوتله. **وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ يَأْذَنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى يَأْذَنِي،** اوبل دااحسان دالله ﷻ دخوا چي ده به رڼدوته دالله ﷻ څخه دعا وغوښتله نوهغه ته به الله ﷻ دسترگو نظر ورکي اودارکم چي دچابه برگي ناجوړی وه نوهغه ته به يې دعا وغوښتل نودغه برگي ناجوړی به ښه سوه، اوبل داچي دالله ﷻ په اذن اوحکم سره به يې مړي راژوندی کول لکه مخکي چي څه رکم په واقعاتوکي ذکر سوه. **وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ** اوبل دااحسان چي کله بنی اسرائیلو دده دقتل اراده وکړه نوالله ﷻ دی دځان خوا ته لوړکي اودده دتکليفونو څخه يې محفوظ کي. اوداقول دالله ﷻ: **وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ،** دلته دوحی څخه مراد ارشاد اودلالت دی يعنی کله چي تاحواريينو ته لارښوونه کول چي په الله ﷻ باندی ايمان راوړي اودهغه درسول تابع داری وکي نوهغوی وويل چي موږ ايمان راوړی دی اوموږ دمسلمانانو څخه يو دلته هم ددلالت معنی مراده ده اوپه بل ځای کي داسی ذکرسوی دی لکه څه رکم چي الله ﷻ فرمايلي دی: **وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ، (سورة النحل ٨٢٨) وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَلَالِقِيهِ فِي الْيَمِّ (سورة القصص ٧٨).** يادلته وحی په واسطه دنبی سره مراد ده. نودا څه چي مخکي بيان سو داتول دالله ﷻ دخواه ښکاره نعمتونه اواحسانات وه په عيسی ﷺ تردی چي انصاريې ورلره ملگری کړه اومددگاران يې کړه ورلره چي دده سره به يې دعوت کوی دالله ﷻ خوا ته: لکه څه رکم چي الله ﷻ خپل بنده اوخوږ پيغمبر خاتم الانبياء محمد مصطفی ﷺ ته فرمايلي دی: **هُوَ الَّذِي آيَدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ (٦٢) وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، (سورة الانفال ١٢٢)** ٢٣، اودارکم الله ﷻ فرمايلي دی: **وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (٤٨) وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا يَأْذَنُ اللَّهُ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى يَأْذَنُ اللَّهُ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (٤٩) وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَحِلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي هُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا رِئَاسَتِي وَرَبَّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ**

(۵۱) فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (۵۲) رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (۵۳) وَمَكَرُوا بِاللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، (سورة آل عمران ۵۴-۱۴۸) نودهريوه نبي دپاره دخپل زمانې مطابق معجزې وركول سوي دي، نوويل سوي دي، چي دموسي دپاره دخپل زمانې مطابق معجزې وركول سوي دي، نوويل سوي دي، چي دموسي په وخت كي دجادو گري ډيره چرچه وه نوهغه ته داسي معجزه وركول سوه چي ټول جادوگران په پرسوه، داسي نښه يې ده ته وركړه چي جادوگران خه چي دعام خلگو ذهنو هم كار ورلره پريښووي داسي معجزه وه، اود عيسي په زمانه كي دحكمت ډيره چرچه وه نوالله عيسي ته داسي حكمت اودانايې وركړه چي دهيش چاپه وس كي دهغه سره مقابله كول نه وو اوداسي حكيم وو چي درېدو علاج به يې دالله په حكم سره كوي اوبركي داسي ناجوړي وه چي چابه يې هم علاج نه سو كولي اوده ته الله دبركي دعالج طريقي بنوولي وي اوداركم جذام ناجوړي سوه اونوري داسي ناجوړياني چي يو حكيم هم دانه سو كولي چي علاج يې وكي اوالله ده ته ددي ټولو دعالج طريقي بنوولي وي، اوبل داچي بنده دي حده نه سي رسيدلي چي مړي دقبرونو خخه راولاړوي نوداپه صدق دده دنېوت باندې غټ اوبښكاره دليل وو. اودا ركم دنبي په دور كي دبلاغت اوفصاحت چرچه وه نوالله خپل محبوب نبي ته داسي معجزانه كلام وركي چي انتهايي بليغ اوفصيح كلام وو.

وَمَكَرُوا بِاللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، اوداركم الله فرمايلي دي: وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (٦) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (٧) يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ، (سورة الصف ٨-١٢) تردی چي ددی خخه وروسته يې داسي فرمايلي دي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمْنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصف ١٤-١٤) نوحیسی آخرنی نبی دبنی اسرائیلو دی اوپه دوی کی یوه ورځ ولاړسو اودوی ته یې زیری وركي په راتگ دیونې باندې چي هغه آخرنی نبي دی او دهغه خخه وروسته به بل نبي نه وي اودوی ته یې نوم هم وښووي اودوی ته یې دهغه صفات هم بیان کړه چي دوی یې کله په دی صفاتو باندې پیداکی اووپیژنی نودهغه تابعداری د وکی، اودایې دوی ته حکه بیان کی چي په دوی باندې حجت قائم کی اواحسن وو دطرفه

دالله ﷺ څخه.

الله ﷻ فرمايلي دي: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورة الاعراف ١٥٧) محمد بن اسحاق وايي په نقل كولو سره دثور بن يزيد څخه دى نقل كوى دخالد بن معدن څخه دى نقل كوى داصحابو درسول الله ﷺ څخه چى دى صحابو و نبي ﷺ ته وفرمايل: موږ ته دځان په باره كى څه خبر راكه نونبى ﷺ وفرمايل: دعادا ابراهيم ﷺ اوزيرى دعيسى ﷺ، اوزما والدى يوقسم نور ليدلى وو چى كله يې زما حمل واخستى چى دهغه دوجى به ورته دبصرى دعلاقى قصرونه ښكاره كيدل. اوداركم په يوبل روايت كى دالعرباض بن ساريه اودابى امامه څخه چى دوى نقل كوى دنبي ﷺ څخه چى فرمايلي دي چى په هغه كى همدا عبارت ذكردى چى زه دعا دابراهيم ﷺ يم اوزيرى دعيسى ﷺ اوداددى وجى څخه چى ابراهيم ﷺ چى كله خانه كعبه جوړوله نودا دعايې كړى وه چى ياالله دلته په دوى كى يونبى پيداكي چى هم ددى قوم څخه وي، لكه څه ركم چى الله ﷻ فرمايلي دي: رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ، اولكه چى دنبى اسرائيلو څخه نبوت ختم سو نوعيسى ﷺ په دوى كى ولاړسو اودوى ته يې خبروركى چى په دوى كى نبوت ختم سو اودده څخه وروسته به يوپيغمبر راځى چى هغه به ختم الانبياء وي اوپه عربوكى به وي چى احمد نوم به يې وي، چى هغه محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم چى دى به په سلسلى داسماعيل ﷺ كى وي. الله ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ، دلته ضمير ياعيسى ﷺ ته راجع دى اويامحمد ﷺ ته راجع دى، بياالله ﷻ امركړى دى مومنانوته په نصرت داسلام باندې اوپه نصرت اومدد دانبياوو باندې اودنبي ﷺ سره تعاون په نشر ددين كى اوپه نشر ددعوت كى نوفرمايلي دي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَصْنَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ، يعنى څوك به زمامدد وكى په دعوت كى دالله ﷻ خوا ته: قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ، اودوى وه په يو كلى كى چى الناصره نوم يې وو نودوى دهغه كلى په نوم باندې مسمى سوه چى نصارى ورته اوس هم ويل كيږي: فَأَمَتَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ، يعنى كله چى عيسى ﷺ دى بنى اسرائيلو ته دادعوت وركى نوپه دوى كى چا ايمان راوړى اوچا انكار وكى يعنى دده دادعوت يې ونه منى اوپه خپل كفر اوگمراهى باندې پاته سو نودهغه وخت څخه راسى تردى زمانه داسلام پورى دنصاراو اوديهودو په خپلو كى ديوبل سره كينه اوبغض پيداسو

اودواړې ډلې په ناحقه وي مگر يوڅو کسان چې دهغوی عقيدې صحيح وي، ولي چې په يهوديانو کې اکثره د عيسی عليه السلام دعوت قبول نه کي، اوپه نصاراو کې اکثره عيسی عليه السلام ته داسې درجه ورکړه چې دالله جل جلاله څخه يې هم لوړ کې نودواړه کافران وه مگر يوڅو خاص کسان چې هغوی داويل چې عيسی عليه السلام دالله جل جلاله بنده دي اودهغه پيغمبردی نوري داخبرې يې نه دي کړې چې دادریم الله دی اونه يې داويلی دی چې دادالله جل جلاله ځوی دی لکه څه رکم چې په دې باندې بعضو نصاراوو قول کړی دی.

بيان دسترخوان

الله جل جلاله فرمايلي دي: وَإِذْ أُوحِيَتْ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (۱۱۱) إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۱۲) قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (۱۱۳) قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (۱۱۴) قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (سورة المائدة ۱۱۱-۱۱۵).

په تفسير کې موږ د مائده (يعنی دسترخوان) دنزول په باره کې تفصيلی خبره کړيده ددی په باره کې دابن عباس اودسليمان الفارسی څخه اودعمار بن ياسر څخه روايت نقل دی. چې مضمون دهغه داسې دی چې: عيسی عليه السلام حواريينو ته امر وکي چې دیرش ورځې روژه ونيسي، کله چې دوی دادیرش ورځې روژه ونيوله نودوی غوښتنه وکړه د عيسی عليه السلام څخه چې دوی ته دی دآسمان څخه يودستر خوان نازل کې چې دوی دهغه څخه خوراک وکي او زړونه يې مطمئن سي په دی خبره باندې چې الله جل جلاله ددوی څخه داروژه قبوله کړيده، اودا به ددوی دپاره اختر دافطار سي (يعنی عيدالفطر چې موږ ورته کوچنی اختر وايو) اوداسې دسترخوان وي چې داوړنی اواخرنی دپاره کافی سي، اوغريب اوماالدارو ته کافی سي. نو عيسی عليه السلام دوی ته نصيحت وکي چې ددی طلب مه کوي ولي چې ددی شکر به بيانه سي ادا کولي اوددی شرطونه به بياپوره نه کي، نودوی کلک سوه په دی خبره باندې چې ضرور به داسوال کوي درب څخه ددی دسترخوان په باره کې، نوکله چې دوی نه منع کيده نو عيسی عليه السلام ولاړسو اوپه لمانځه باندې ودریدی اودوه رکعته لمونځ يې وکي اوالله جل جلاله ته په ژړاسو چې دوی ته داطلب ورپوره کې نوالله جل جلاله دآسمان څخه دسترخوان نازل کې اودوی ورته کتل، اودا دسترخوان دوی ته کرار کرار نژدی کیدی، څومره به چې نژدی کیدی نو عيسی عليه السلام به دادعاکوله چې داددوی دپاره نعمت وگرځي اونه داچې عذاب وگرځي ددوی دپاره اودا دسترخوان په يوڅادر باندې پټ سوی وو نو عيسی عليه السلام داڅادر ځینی ليري کې نووی

فرمايل (بسم الله خير الرازقين) په نامه دهغه الله باندې چې ښه رزق ورکونکې دى. نو په دې باندې ميان اونور هر قسم خوراکونه اوميوي چې انگور اوانار اوداسې نورې ميوې پر پرته وې اوددې سترخان څخه ښه بوى ختې، بيا عيسى عليه السلام دوى ته امر وکړ چې په خوړلو ددې څخه نودوى ورته وويل چې موږ ځينې خوراک نه کوو چې ترڅو پورې چې تاځينې خوراک نه وې کړې، نو عيسى عليه السلام دوى ته وفرمايل چې اول سوال تاسې کړې دى ددې په باره کې نودوى خوراک ځينې ونه کې نو عيسى عليه السلام مسکينانو ته اوناچوړو ته اودچاچې هر قسم ناچوړې وه اوڅه تکليف وو دى ټولو ته عيسى عليه السلام امر وکړ چې نودوى راله اوپه خوړلو يې شروع وکړه نوپه چاباندې چې څه تکليف وو هغه الله جل جلاله ځينې ليرې کې اودچاچې څه ناچوړې وه الله جل جلاله هغه ناچوړې په سبب ددې خوراک سره ځينې ليرې کړه.

اودارکم ددوى تعداد (۱۳۰۰) کسان وه نودى ټولو ته الله جل جلاله شفا ورکړه. نوويل سوي دى چاچې ورڅخه اول وار خوراک نه وو کړې نو هغوى ډير خفه سوه، اوويل سويدي چې دا دسترخوان به روزانه ددې خوراکونو سره نازلېدى اوبيا به دوى ورځې وروسته نازلېدى. دارکم بيا داصرف دفقيرانو دپاره مقرر سو نومناقينو په کې خبرې شروع کړې نو الله جل جلاله دا سترخان بالکل مسخ کې اوختم يې کې اودهغه کمو کسانو چې خبرې کولې نودوى څخه يې خنزيران جوړ کړه.

اودارکم روايت ذکر کړې دى ابن ابى حاتم په نقل کولو سره دحسن بن قزعه څخه دى نقل کوى دسفيان بن حبيب څخه دى نقل کوى دسعید بن ابى عروبه څخه دى نقل کوى دقتاده څخه دى نقل کوى دخلاس څخه دى نقل کوى دعمار بن ياسر څخه دى نقل کوى دنبي عليه السلام څخه دى وايي چې: دآسمان څخه الله تعالى دسترخوان نازل کړې وو چې په هغه کې ډوډى اوغوښې اوميوي وې اودوى ته امر سوي وو چې دابه نه ذخيره کوى اوخيانت به په کې نه کوى، نودوى ذخيره کړه نودوى څخه واخستل سو، اوددوى څخه خنزيران اوبيزوگان جوړ سوه (۱) اوددې په باره کې موږ په تفسيرونو کې تفصيلي بحث کړې دى نو دتفصيل دپاره تفسيرته رجوع وکړي.

روايت ذکر کړې دى ابوبکر بن ابى الدنيا په نقل کولو سره ديوسپي څخه چې نوم يې نه دى ذکر سوي دى نقل کوى دحجاج بن محمد څخه دى نقل کوى دابوهلال بن محمد بن سليمان څخه دى نقل کوى دبکر بن عبدالله المزني څخه دى وايي چې: دحواريينو څخه خپل نبى عيسى عليه السلام ورك سو نودوى ورپسې دسمندر خوا ته ووته كله چې دوى سمندر ته ورسیده نوگوري چې عيسى عليه السلام داوبو په سرباندې روان دى اويوموج يې لوړوى اوبل يې کښته

(۱) الترمذی: کتاب التفسير، سورة المائدة (۵/۳۰۶۱).

کوی نوپه دی کی یوسړی ورته وویل چی آیازه ستا خواته درتلی سم نوداعیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی هوانوپه دوی کی چی یوسړی ورروان سونویو قدم یې چی کنسینووی په دوهم قدم ایردلو سره ډوب سو نوده عیسی عليه السلام ته اواز وکی چی زه غرق سوم نوعیسی عليه السلام لاس ونيوی ځینی اوداوبو څخه یې راوایستی، اوبیایې وفرمایل چی: که چیری دبنی آدمو یقین داوربشی ددانی دومره وای نودوی به په اوبو باندی گرزیدلای.

اودارکم هم داسی یوبل روایت دابوسعید بن الاعرابی څخه نقل دی چی دی یې نقل کوی دابراهیم بن ابی الجحیم څخه دی نقل کوی دسلیمان بن حرب څخه دی نقل کوی دابی هلال څخه دی نقل کوی دبکر څخه هم په دی طریقی سره په کمی طریقی چی دامخکنی روایت ذکرسوی دی. بیایې دنیا ویلی دی په نقل کولوسره دمحمد بن علی بن الحسن بن سفیان څخه دی نقل کوی دابراهیم بن الاشعث څخه دی نقل کوی دالفضیل بن عیاض څخه دی وایې چی: ویل سوی دی عیسی عليه السلام ته چی ته څه رکم داوبو په سرباندی گرزوی نوده وفرمایل چی په یقین اوپه ایمان سره، نودوی ورته وویل چی دغه ایمان خوموږ هم راوړی دی اودغه یقین خوزموږ هم دی، نوعیسی عليه السلام دوی ته وفرمایل چی بیارایې زماسره نوکله چی دوی دعیسی عليه السلام سره روان سوه نودوی په اوبوکی غرق سوه، اوعیسی عليه السلام داوبو پر سرپاته سو، نوعیسی عليه السلام دوی ته وویل چی ولی، نودوی وویل چی موږ دسمندر دموجونو څخه بیریدلو نوعیسی عليه السلام دوی ته وفرمایل چی دسمندر دموجونو څخه بیریداست اودهغه رب څخه چی ددی موجونو رب دی دهغه څخه نه بیریداست. نوبیایې دوی راوایستل. بیا عیسی عليه السلام مزکه ووهل تردی چی ورته وغوړول سوه نوعیسی عليه السلام خاوره ځینی راواخسته، نوپه یوه لاس کی یې لوټه وه اوپه بل لاس کی یې دسروزرو ټکړه وه نودوی ته یې وفرمایل چی په دی کی تاسی ته کم یوگران دی نودوی وویل چی داسره زر نوعیسی عليه السلام وفرمایل چی دازما په نزد بددی. اومخکی موږ دا ذکرکړه چی په قصه دیحیی عليه السلام کی چی عیسی عليه السلام ددوی څخه کپړی جوړولی اوهغه به یې اچولی اوددرختی پانی به یې خوړل اودهغه دپاره کور اوخاص مکان نه وو اونه به یې څه ذخیره کوله دصبا ورځی دپاره.

دارکم ابن عساکر ویلی دی په نقل کولوسره دالشعبی څخه دی وایې چی: وو عیسی عليه السلام چی کله به دده خواته دقیامت ذکرسو نوده به چغه ووهل، اوبیایې وفرمایل چی: داسی نه سی کیدی چی دابن مریم خواته دی دقیامت تذکره سی اوهغه دی خاموشه پاته سی.

اودارکم اسحاق بن بشیر ویلی دی په نقل کولو سره دهشام بن حشان څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایې چی په ورځ دقیامت به دزاهدانومشرعیسی عليه السلام وی اودغه کسان چی په دنیاکی به دگناهونو تنبیدل دهغوی حشر به دعیسی عليه السلام سره په ورځ دقیامت کی وی. اوویل سوی دی چی یوه ورځ عیسی عليه السلام ته خوب ورلی نویوکانی یې دسرلاندی کنسینووی او

بيده سو نوکله چي ورلره خوب خوند ورکي نوابليس لعين ورته رالي اوورته يې وويل چي ته وايي زما ددنيا سامانونو ته ضرورت نسته، اوداکاني هم ددنيا سامان دي نو عيسي عليه السلام ولاړسو اوداکاني يې هم دسر څخه ليري کي اودا ابليس يې باندې وويشتي اوورته يې وويل چي داواخله ددنيا سره ستاسو زمانه دي پکار. اودارکم معتمر بن سليمان ويلي دي چي يوه ورځ عيسي عليه السلام دخپلو کسانو سره راووتي چي يوه چوغه يې دوړي څخه جوړه کړي وه هغه يې اچولي وه اوپښي يې لڅي وي (خپلي يې نه وي) اوپه حالت دژپاکي وو اورنگ مبارک يې ژړ وو داوړي والي څخه اوشوندي مبارکي يې وچي وي دتړي والي څخه نووي فرمايل: اي بني اسرائيلو، زه هغه سړي يم چي الله ﷻ ماته په دنياکي يوه درجه راکړي ده اوزه په دي باندې نه تعجب کوم اونه فخرپه کوم آياتاسي ته معلومه ده چي زما کور چيري دي؟ نودوي وويل چي چيري دي اي دالله ﷻ رسوله؟ نوده وفرمايل چي جماعتونه زماکورونه دي اوروغوالي زما اوبه دي اواوښکي زماوړيوالي دي، اوخراغ زما سپوږمي ده په شپه کي، اوپه يخ کي زما لمونځ دلمر راختل دي، اوزماکپري دوړي څخه جوړي دي، اوزما شعار دالله ﷻ څخه بيره ده، اوزماهم مجلس مسکينان خلگ دي اونا جوړيان خلگ دي، سهار سي اوزماسره هيڅ څه نه وي اومانام سي اوزماسره هيڅ څه نه وي اوزه روغ صحت والايم چي هيڅ ته مي زړه نه کيږي، نو وروسته څوک دي زما څخه ډير گټه کونکي اوزما څخه ډير مالدار. اودارکم محمد بن الوليد بن ابان بن حيان بن ابي الحسن العقيلي المصري دي نقل کوي دهاني بن المتوکل الاسکندري څخه دي نقل کوي دحيوه بن شريح څخه دي نقل کوي دالوليد بن ابي الوليد څخه دي نقل کوي دشفي بن ماتع څخه دي نقل کوي دابوهريره رضي الله عنه څخه دي نقل کوي دنبي الله ﷺ څخه چي فرمايلي دي: وحی وکړي الله ﷻ عيسي عليه السلام ته چي ديوځاي څخه منتقل کيږه بل ځاي ته ددي وچي څخه چي ته ونه پيژندل سي کنې تاته به ضرر ورسوي، زمادي په خپل عزت اوپه جلال باندې قسم وي چي تاته به زه (۱۰۰۰) حوري درکم اوستا وليمه به زه ترخلور سوه کالو پوري ورکوم. په دي حديث کي غرابت دي.

دارکم داسماعيل بن عياش څخه نقل دي دي نقل کوي دعبدالله بن دينار څخه دي نقل کوي دابن عمر څخه دي وايي چي: وفرمايل عيسي عليه السلام حواريينوته چي: تاسي خوري ډوډي داوړبشو اواوبه چښي خوتروي اوبه، اوددنيا څخه په امن سره وځي اوپه سلامتيا سره اوځي داحقه خبره زه تاسي ته کوم چي ددنيا لذت دآخرت لذت ختموي اودآخرت لذت ددنialذت ختموي (يعني څوک چي دآخرت لذت اونعمتونه غواړي نوهغه دي په دي دنيا کي په نعمتونو پسي نه گرځي اوبڼه لباس اوبڼه خوراکونه دي نه کوي ولي چي ددي دنيا نعمتونه دآخرت نعمتونه ختموي)، اوبدبخته اوشرير عالم هغه دي چي په خپل علم باندې دنيا

ته ترجيح ورکوي.

اودارکم وهب ويلي دي په نقل کولو سره د سليمان بن بلال څخه دي نقل کوي د يحيى بن سعيد څخه دي وايي چي: عيسى عليه السلام به فرمايل چي تاسي په دنيا باندې تيرسي او تعمير په کي مه جوړوي، اودابه يې فرمايل: محبت د دنيا د ټولو خطايانو سردی، اوپه کتلو سره زړه ته شهوت کښته کيږي، او حکايت کړي دي وهيب بن الورد همداسي روايت خوهغه په کي دازيات کړي دي: او اکثره داسي شهوتونه وي چي په ميراث کي ورکوي اهل ته ډير غمونه. اوپه بل روايت کي ويل سوي دي چي عيسى عليه السلام فرمايلي دي: اي بني آدمه ته د الله څخه بيره کوه په هرځاي کي چي يې، اوپه دنيا کي جماعت ځان ته کور کړه او خپلو سترگوته ژړاوبښه او خپل بدن ته صبر وبښه، اوزړه ته فکر سوچ وبښه. اودصبا دروزي دپاره غم مه کوه ولي چي داغلط کاردی. اوپه يوبل روايت کي ذکردي چي عيسى عليه السلام فرمايلي دي: لکه څه رکم چي په تاسي کي يوسړي دسمندر په موجونو باندې کورنه سي جوړولي نو دارکم په دنيا کي قرارهم نه سي نيولي. اودارکم سفیان الثوري ويلي دي چي عيسى عليه السلام فرمايلي دي: چي دانسان په زړه کي د دنيا او آخرت محبت دواړه نه يوځاي کيږي. دارکم ابراهيم الحربي ويلي دي په نقل کولو سره د دوداد بن رشيد څخه چي دي نقل کوي د عبدالله الصوفي څخه دي وايي چي: عيسى عليه السلام فرمايلي دي: طالب د دنيا په ډول دهغه سړي دي لکه يوسړي چي دسمندر څخه اوبه چښي چي دسمندر څخه څومره اوبه چښي هغه دومره انسانان نور هم تږي کيږي تردی چي مړه سي.

اودارکم په يوبل روايت کي نقل دي چي عيسى عليه السلام فرمايلي دي چي: يقيناً شيطان د دنيا سره دي او مکر دده د مال سره دي او بنائست دده د خواهاشاتو سره دي، اوځاي دده شهواتو سره دي. اودارکم ابو مصعب ويلي دي په نقل کولو سره د مالک څخه دي وايي چي: عيسى عليه السلام فرمايلي دي: تاسي ډيري فضولي خبري مه کوي ولي چي په دي سره زړه سختيږي او سخت زړه دالله څخه ليري وي مگر تاسي ته پته نه لگيږي، اودخلکو گناهونو ته داسي مه گوري لکه چي تاسي اربابان ياست بلکي داسي گوري لکه چي تاسي بندگان ياست، ولي چي خلگ دوه قسمه وي څوک په عافيت کي وي او څوک په مصيبت کي وي نوپه تاسي کي دي رحم وکي هغه کسان چي په عافيت کي دي په هغه کسانو باندې چي هغوی په مصيبت کي وي. اودارکم مالک بن دينار ويلي دي چي عيسى عليه السلام فرمايلي دي چي: د جنت الفردوس د طلب دپاره دوربشي ډودي سره شگه خوړل اودسپو سره په دشتو کي بيده کيدل هم کم دي. اودارکم د عبدالله بن المبارك روايت نقل کوي د سفیان څخه دي نقل کوي د منصور څخه دي نقل کوي د سالم څخه دي نقل کوي د ابن ابي الجعد څخه دي وايي چي ويلي دي عيسى عليه السلام: تاسي عمل وکي دالله څخه درضا دپاره، او عمل مه کوي دخپلو خيتو

دپاره، تاسی وگوری دی مرغانو ته چی سهارتش ججوری دجالو څخه وځی اوماښام چی راځی نوججوری یې ډک وی اودغه مرغان نه کرونده کوی اونه ریبل کوی اونه څه کارکوی، اوالله ﷺ ورته رزق ورکوی. اوتاسی ځان وساتی دفضولیاتوددنیا څخه ولی چی فضولیات ددنیا په نزد دالله ﷻ باندی گندگی ده. اودارکم صفوان بن عمر یوروايت نقل کوی دشريح بن عبدالله څخه دی نقل کوی دیزید بن میسره څخه دی وایې چی: وویل حوارینو مسیح عیسیٰ ﷺ ته: ای عیسیٰ ﷺ وگوره دی جماعت ته څومره ښه جوړسوی دی. اوڅومره ښه ښکاری. نوعیسیٰ ﷺ وفرمایل چی بالکل ښه جوړدی خوزه تاسی ته داحقه خبره کوم چی الله ﷻ به ددی جماعت یوکانی پرې نږدی مگرهغه به هلاکوی په سبب دگناهونوداهل دهغه ولی چی الله ﷻ دانه خوښوی چی دادی دسروزرو اودسپینو زرو څخه اونه ددغو کاهو څخه چی تاسی په تعجب کی اچوی ددی څخه جوړسی بلکی الله ﷻ داخوښوی چی یوجماعت په زړونو باندی جوړسی اوپه نیکو اعمالو باندی ښائسته سی اوپه دغه اعمالو باندی الله ﷻ مزکه آبادوی، اوهم په دی زړونو اواعمالو باندی الله ﷻ مزکه خرابوی که چیری دازړونه او اعمالونه په غلطه طریقه وی. دارکم یوبل روایت نقل کوی حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابو منصور بن محمد الصوفی څخه دی نقل کوی دعائشه بنت الحسن بن ابراهیم الوركامیه څخه دی وایې چی ماته خبرراکړی دی احمد بن جعفر الرازی دی نقل کوی دسهیل بن ابراهیم الحنظلی څخه دی نقل کوی دعبدالوهاب بن عبدالعزيز څخه دی نقل کوی دمعتمر څخه دی نقل کوی دمجاهد څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی دی: تیرسو عیسیٰ ﷺ په یوکلې باندی چی خراب سوی وو او تش کنډواله په کی پاته سوی وه، نوعیسیٰ ﷺ چی ددی کلی دامحلونه اوقصرونه ولیدل نووی فرمایل، ای الله دی کلی زه په تعجب کی کړم اوداقصرونه زماډیر خوښ سوه. نوالله ﷻ دغه کلی ته وحی وکړی چی عیسیٰ ﷺ ته جواب ورکی. نوویل سوی دی، چی دغه ځای عیسیٰ ﷺ ته اواز وکی چی ای عیسیٰ ﷺ زماحبیبه زما څخه څه غواړی. نوعیسیٰ ﷺ ورته وفرمایل چی ستادرختی اونهرونه څه سوه؟ اوستا اوسیدونکی څه سوه؟ نودی کلی ورته وویل چی ای زماحبیبه دالله ﷻ حقه وعده په دی خلگو باندی راله نوزما درختی وچی سوی اوزما نهرونه هم وچ سوه اوزما بنگلی اوقصرونه هم خراب سوه اوزما اوسیدونکی هم مړه سوه. نوده بیاپوښتنه وکړه چی دهغوی مالونه څه سوه؟ نودی کلی ورته جواب ورکی چی هغه ټول مالونه چی دوی په حلاله اوحرامه طریقه سره جمع کړی وه هغه ټول زماپه نس کی پراته دی، دالله ﷻ دپاره دی میراث دآسمانونو اودمزکو، نوویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ وفرمایل په دغه وخت کی: زه تعجب کوم دری قسمه خلگو ته، یوداچی طالب ددنیاوی اومرگ دی دځان خوا ته طلب کوی (یعنی دی دنیاځان ته رابولی اومرگ

دی دځان خواته رابولی، دوهم سړی چی قصرونه اومحلونه جوړوی اودورتگ ځای یې قبر وی، اودریم هغه سړی چی په ډکی خولی سره خداکوی اومخ ته یې اوروی ابن آدم په ډیرو نه مړیږی، اوپه لږو قناعت اوصبر نه کوی، جمع کوی مال هغه چاته چی هغه یې شاباسی نه کوی، اوددی پیش کیدل دی رب ته چی هغه بیاعذر نه قبلوی اوالله ﷻ به ورته فرمایي چی ته په دنیا کی دی خپل خیتی بندوی اودخپلو شهوتونه بندوی. اوالله ﷻ به دغه انسان ته وفرمایي چی ته خپته ډکوی اوحال دادی چی ته قبرته دننه کیدونکی یې اوای دآدم ځویه ته به دقیامت په ورځ خپل حشر وگوری دبل چا په میزان کی. په دی حدیث کی هم غرابت دی لیکن په دی کی بنائسته نصیحتونه دی نوددی وجی څخه مو ولیکی.

اودارکم سفیان الثوری نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابراهیم بن التیمی څخه دی وایي چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: ای دحوارینو ډلی تاسی خپلی خزانې په آخرت کی کنسیرډی اوهلته یې ذخیره کی، ولی چی دانسان زړه په هغه ځای کی وی په کم ځای کی چی دهغه خزانه وی. اوپه یوبل روایت کی ذکر دی چی بنی اسرائیلو ته عیسیٰ ﷺ ددرو خبرو نصیحت وکی، یوداچی تاسی ته هرځای هم دنیکی لاری معلومی سی نوتاسی په هغه لاریسی روان سی اودهغه تابعداری وکی، اوکه دیوکار بدپه تاسی کی معلوم سی نوتاسی دهغه څخه ځان ساتی، دریم داچی په یوکار کی یاپه څه مسئله کی ستاسی اختلاف وی نوهغه تاسی علماوو ته پیش کی. اودارکم عبدالرزاق نقل کوی دمعمار څخه دی نقل کوی دیوسړی څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی وایي چی: عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: تاسی ملغلری دخنزیر خواته مه ورغورزوی ولی چی دخنزیر ملغلری نه پکاریري، اوتاسی حکمت هغه چاته مه ورکوی چی هغه یې طلب نه کوی، ولی چی حکمت دملغلرو څخه ښه دی، او دچا چی حکمت پکارنه وی نوهغه ده خنزیر څخه هم زیات بدتروی.

اودارکم ویل سوی دی چی دعیسیٰ ﷺ څخه پوښتنه وسوه، دکم سړی فتنه زیاته وی؟ نو عیسیٰ ﷺ وفرمایل: ښویدل دیوعالم ولی چی عالم سړی چی کله وښویري نودځان سره ډیر خلگ ښویوی. اودارکم ویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: ای دبدی علماوو تاسی گرځولی ده دنیا په خپل سرباندي اواخرت دپښو لاندی، ستاسی وینا شفاده او ستاسی عمل دوايې ده ستاسی مثال په ډول ددرختی د(الدقلی) دی دایوه درخته ده چی په ظاهری شکل باندي ښه ده خوچی چاځینی خوراک وکی نومړکیږی، نوعیسیٰ ﷺ دوی ته وویل چی ستاسی مثال دهغه درختی په ډول دی چی څوک ورته گوری نوپه تعجب کی سی اوکه خوراک ځینی وکی نومړسی. اودارکم دوهب څخه نقل دی، دی وایي چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی ای دبدی علماوو تاسی دجنت په دروازو کی ناست یاست نونه په خپله دننه کیږی اونه نور مسکینان دننه کیدلو ته پریږدی. یقیناً په نزد دالله ﷻ باندي بدترین انسان هغه دی

چی په خپل علم سره دنیا طلبوی، اودارکم وهب بن منبه ویلی دی چی: یوه ورځ عیسیٰ ﷺ دخپلو ملگرو سره دیوقبر په غاړه ودریدی نو عیسیٰ ﷺ وفرمایل چی په دی سړی باندی داقبر تنگ دی اودی په کی لغتی وهی، نوبیا عیسیٰ ﷺ وفرمایل دی خپلو ملگروته چی په دی سړی به داقبر دومره تنگ نه وی څومره چی په تاسی باندی دمور رحم تنگ وو مگر الله ﷻ چی یې وغواړی نوانسان ته یې فراخه کوی. اودارکم ابوعمر الضریر ویلی دی ماته خبرراسیدلی دی چی عیسیٰ ﷺ به کله مرگ یاد کی نودبدن مبارک څخه یې وینه په قطرو قطرو توییدله. اودارکم ډیر اثار داسی دعیسیٰ ﷺ څخه نقل دی چی دالبو ورڅخه موږ ذکر کړه اوپه دی باندی به اکتفاء وکو.

بیان دلورولو دعیسیٰ ﷺ آسمان ته

الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَكْرُؤًا مَّمَكَّرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (۵۴) إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مَتَّى رَافِعَكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ، (سورة آل عمران ۵۴ ۵۵) نودلته الله ﷻ خبر ورکړی دی چی کله دی بیده وو نوالله ﷻ وفات کی دی په خوب سره بنابر قول صحیح، او خلاص یې کی دهغه ضرر څخه چی یهودیانو غوښته چی ده ته یې ورسوی. حسن بصری وایي چی په دغه وخت کی یوبادشاه وو چی نوم یې داود بن نوراوو چی ده په قتل دعیسیٰ ﷺ باندی امر وکی اودده په پهانسی کولو باندی یې امر وکی نو عیسیٰ ﷺ یې دجمعی په ورځ چی دخالی شپه وه په بیت المقدس کی قیدکی نوالله ﷻ دعیسیٰ ﷺ شکل په دی ملگرو کی یوبل سړی ته ورکی اودی یې ددوی څخه لوړ کی دآسمان خوا ته، اوکله چی دوی بیت المقدس ته په عیسیٰ ﷺ پسی داخل سوه نودوی کتله چی عیسیٰ ﷺ آسمان خوا ته وخیژول سو، اوپه دوی کی څه کسان رادننه سوه نویوځوان یې وکتی چی الله ﷻ هغه دعیسیٰ ﷺ په ډول کړی وو په شکل کی نودوی گمان پروکی چی داعیسیٰ ﷺ دی نوهغه یې راونیوی اویانسی یې کی اوپه سرباندی یې ورته ازغی کښېښوول دذلیل کولو دپاره اودسپکاوی دپاره اوام نصاریٰ ټول یهودو ته تسلیم سوه کم چی دعیسیٰ ﷺ دلوریدو منظر نه وو کتلی، اودوی داگمان وکی چی عیسیٰ ﷺ پانسی سو اوذلیل سو او دوی گمراه سوه په سخته گمراهی سره. اوددی څخه خبر وکی الله ﷻ په دی خپل قول سره وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ يَعْنِيْ بِه هغه وخت کی کله به چی دی په آخره زمانه کی بیاراکنسته کیږی مخکی دقیامت څخه، نودی به خنزیران وژنی اوصلیب به مات کی اوپه کافرانو باندی به ټیکس کښیږدی اوداسلام څخه ماسوا به بل دین نه قبلوی، لکه څه رکم چی ددی خبرو وضاحت موږپه خپل تفسیرکی ددی قول دالله ﷻ سره کړی دی داکم

ايت چي مخکي ذکر سو، دارکم يوروايت نقل دی دابن ابی حاتم څخه دی نقل کوی داحمد بن سنان څخه دی نقل کوی دابو معاويه څخه دی نقل کوی دمنعال بن عمر څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وايي چي: کله چي الله ﷺ وغوښتي چي عیسیٰ ﷺ اسمان ته لوړکي نودی بیت المقدس ته ددولسو کسانو سره دننه سو، اودوی ته يې وفرمايل چي په تاسي کی څوک داخوښوی چي زماپه ځای باندی پانسی سي اوپه جنت کی زما سره په يوه درجي کی وي؟ نوپه دی کی یوحنا هلك راولاړسو اووی ويل چي زه داسي غواړم نوالله ﷺ دهغه شکل دعیسیٰ ﷺ سره یوډول کی اوعیسیٰ ﷺ يې آسمان ته لوړکي نودیهودو څخه یوڅو کسان راله اوداخوان يې بوتلی اوپانسی يې کی نوپه دی دولسو کسانو کی دری ډلي جوړي سوی بعضو ویلي دی چي دی الله ﷺ وو په موږ کی اوبیرته آسمان ته وختي (یعنی الله ﷺ دانسان په شکل کی موږ ته نازل سوی وو اوبیرته وختي) نودی ډلي ته یعقوبیه وايي. اودوهمی ډلي داویلي دی چي دی دالله ﷺ ځوی وو تراوسه پوری زموږ سره دلته پاته وو اوچی الله ﷺ وغوښتي نولوړ يې کی، او دریمه ډله مسلمانان وه چي هغوی ویله چي دی دالله ﷺ پیغمبر وو اوالله ﷺ آسمان ته لوړ کی نودادری قسمه ډلي سوی اولنی دوی ډلي کافران سوه اودادریمه ډله مسلمانان پاته سوه، نودا اولنی دوی ډلي رالی اودادریمه ډله چي مسلمانان وه دایې قتل کړه نودهغه ورځی راایسی اسلام ددوی څخه ختم سو تردی چي الله ﷺ محمد مصطفیٰ ﷺ ته نبوت ورکی اوداسلام پنايې بیرته بحاله کړه. ابن عباس وايي چي دا په دی قول دالله ﷺ سره ظاهرېږي: فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصف\۱۴) اودا اسناد دابن عباس خوا ته صحیح دی.

اودارکم نسايې يوروايت نقل کړی دی دابی کریب څخه دی نقل کوی دابی معاويه څخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم ابن جریر روايت نقل کړی دی دمسلم بن جناد څخه چي دی نقل کوی دابی معاويه څخه. اودارکم یوبل هم دسلفو څخه داسي روايت نقل کوی، چي ډیر اوږد روايت يې نقل کړی دی چي په هغه کی يې دا ذکرکړی دی چي محمد بن اسحاق بن یسار ویلي دی: عیسیٰ ﷺ دالله ﷺ څخه دعا وغوښته چي دده داخل نیته وروسته سي ددی وجي څخه چي دی خپل رسالت اودعوت تکمیل ته ورسوی اوډیر خلگ په دین کی داخل سي. اوویل سوی دی چي دده سره دولس حواریین وه چي نومونه يې داوه: بطرس، یعقوب بن زبدا، یحنس چي ورور دیعقوب وو، اندراوس وفلیس، ابرثلما، متی، توماس، یعقوب بن حلقیا، تداوس، فتاتیا، یودس، کریایوطا، داهغه دولس حواریین وه ابن اسحاق ویلي دی چي: په دوی کی یوبل سړی هم وو چي دوی پټ کړی وو چي نوم يې سرجس وو

اوددغه سړي د عيسى عليه السلام سره شکل يوډول وو او بيادي د عيسى عليه السلام په ځای باندې پانسی سو. اوويل سوي دي چې بعضي نصاري دا وايي چې هغه سړي په دغه شکل د عيسى عليه السلام سره مشابه سوي وو هغه يودس بن کريايو طاوو، والله اعلم.

اوضحاك په نقل كولو سره دابن عباس څخه ويلي دي. چې عيسى عليه السلام دځان څخه وروسته شمعون خليفه كې او قتل كې يهودو يودس كم ته چې د عيسى عليه السلام شكل وركول سوي وو. اواحمد بن مروان ويلي دي په نقل كولو سره دمحمد بن الجهم څخه دي وايي چې: ما اوريدلى دي دفراء څخه چې ددي ايت په باره كې يې وويل: وَمَكْرُؤًا وَمَكْرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ دي وايي چې عيسى عليه السلام دخپل دترور دكور څخه ډير موده غيب سوي وو تردې چې يوه ورځ رالي نويهوديان اودهغه مشر چې كم په جالوت مقام كې وو هغه هم خبرسو نوټول په ده پسې دغه ځای ته راله اودكور دروازه يې ماته كړه نوالله ﷺ ددوي سترگي په عيسى عليه السلام باندې ړندې كړې نودوي عيسى عليه السلام ونه ليدې تردې چې عيسى عليه السلام ددي كور څخه ووتې اودباندې په دغه ځای كې يوبل سړي هم ولاړوو نوالله ﷺ هغه ته د عيسى عليه السلام شكل وركي نوكله چې دا يهوديان دكور څخه ووتل نودباندې يې داسې وليدې نوورته يې وويل چې ته عيسى يې نوهغه سړي راگيركي اوپانسی يې كي. نوالله ﷺ وفرمايل: وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ اوداركم دابن جرير څخه هم يوروايت نقل دي چې په هغه كې هم دا ذكر دي چې دوي محاصره سوي وه په بيت المقدس كې، خودهغه په روايت كې (۱۸) كسان ذكر سوي دي، نودوي چې كله په عيسى عليه السلام پسې رادننه سوي دي نوددوي څخه عيسى عليه السلام غيب سوي وو نودوي دي حواريينو ته وويل چې تاسي په موږ باندې جادو وكې موږ ته به يا عيسى عليه السلام راباسي يابه تاسي ټول قتل كوو، نوعيسى عليه السلام دوي ته وويل چې نن ورځ څوك ځان خرڅوي دجنت په قيمت باندې نويوه سړي وويل چې زه نوالله ﷺ هغه ته د عيسى عليه السلام شكل وركي، نويهوديانو هغه راونيوي اوپانسی يې كي اوالله ﷺ عيسى عليه السلام لوړ آسمان ته وخيژوي. نودوي ته د عيسى عليه السلام هم شكل پيش سوي وو اودوي داگمان كړي وو چې دوي په حقيقت كې عيسى عليه السلام پانسی كړي دي اوبعضي نصاراوو هم داومل چې عيسى عليه السلام پانسی سوي دي. اوداركم حافظ ابن عساكر ويلي دي په طريقه د يحيى بن حبيب سره، په باره دهغه كې چې مريم دهغه يهودي بادشاه څخه طلب وكې دكښته كولو دهغه سړي د بدن كم چې پانسی سوي وو وروسته داوو ورځو څخه، اوددي داگمان وو چې دا يې ځوي دي، نودده بدن كښته او هلته پټ سو. نويوه ورځ مريم رضي الله عنها د يحيى عليه السلام مورت ته وويل چې زما سره نه ځي د عيسى عليه السلام قبرته، نوداورسره روانه سوه اوددي گمان دمخكې څخه داوو چې عيسى عليه السلام پانسی سوي دي، نوكله چې دوي دواړي رواني سوي نوپه دي

کی مریم عليها السلام ته جبریل عليه السلام راښکاره سو نومریم عليها السلام دیحیی عليه السلام مورته وفرمایل چی ته پرده نه کوی نودی ورته وویل چی څوک دی چی زه پرده وکم نوورته وویل سوه چی تاته څوک نه ښکاری نودی وویل چی نه، نومریم عليها السلام ورته وفرمایل چی جبرایل دی نوداځینی په یوخوا سوه نومریم عليها السلام ته جبریل عليه السلام وفرمایل چی کمی خواته روانه یې نودی ورته وویل چی دعیسی عليه السلام قبرته، نوجبریل عليه السلام ورته وفرمایل چی هغه خووفات سوی نه دی بلکی هغه اسمان ته څیژول سوی دی، اودی مریم عليها السلام ته یې وفرمایل چی ته په فلانی ورځ راسه نو ستا سره به دی ځوی وویښی، اوجبرایل عليه السلام ورته یوځای ښانه کی چی په داسی ځای کی به ستاسره ځوی وویښی، نوکله چی داپه هغه ورځ باندی ورله ته نوپه هغه ځای کی یې ځوی ولیدی اوپه لیدلو سره یې ورمونده کړه اوغاړه یې پرچاپیره کړه اومچ یې کی اودالله جل جلاله څخه یې ورته دعاگانې وغوښتلې لکه څه رکم چی به یې ورته مخکی غوښتلې، اوعیسی عليه السلام خپلی مورته وفرمایل چی ای زماموری زه قوم نه وم مړکړی بلکی زه الله جل جلاله لوړکړی وم آسمان ته تالره ژر ترژره مرگ راروان دی نوتاسی صبر پروکی اودالله جل جلاله ډیر ډیر ذکرکوه. نوبیا ولاړی عیسی عليه السلام آسمان ته نوبیا یې دمور سره نه دی لیدلی تردی چی والده محترمه یې هم وفات سوه. اوویل سوی دی چی مریم عليها السلام دعیسی عليه السلام څخه وروسته ترپنځو کاله پوری ژوندی وه اوکله چی وفات کیدل نوعمر یې (۵۳) کاله وو. الله جل جلاله دی دواړو څخه راضی وی اودواړو ته دی جنت الفردوس نصیب کړی. (آمین)

اوحسن بصری ویلی دی چی کله عیسی عليه السلام وفات کیدی نوعمر مبارک یې (۳۴) کاله وو اوپه حدیث کی ذکرسوی دی چی جنت ته به هرانسان په (۳۳) کلنی کی دننه کیږی (یعنی څوک چی په بوډاوالی کی هم وفات سی یاڅوک په ماشوم والی کی وفات سی نوټول به په (۳۳) کلنی کی جنت ته داخلېږی)، اوپه بل حدیث کی ویل سوی دی چی په پیدائش دعیسی عليه السلام باندی اوپه حسن دیوسف عليه السلام باندی به وی چی جنت ته به داخلېږی.

اودارکم په یوروايت کی دحماد بن سلمه څخه نقل دی چی دی نقل کوی دعلی بن یزید څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی وایي چی: عیسی عليه السلام وفات سوی دی په (۳۳) کلنی کی. دارکم سفیان بن عیینه روایت نقل کوی د عمر بن دینار څخه دی نقل کوی دیحیی بن جعده څخه دی وایي چی ویلی دی فاطمه بنت رسول الله صلی الله علیه و آله چی ماته رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: عیسی عليه السلام په بنی اسرائیلو کی څلوینست کاله تیرکړی دی. اودا روایت منقطع دی. اودارکم ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دالاعمش څخه دی نقل کوی دابراهیم څخه دی وایي چی: عیسی عليه السلام وفات سوی دی په (۲۲) درمضان المبارک اوپه دغه رکم تاریخ باندی علی عليه السلام هم وفات سوی دی. اودارکم دضحاک څخه نقل دی وایي چی کله عیسی عليه السلام لوړ سو نوداسمان څخه یوه وریځ راله اوعیسی عليه السلام پرکښېښتی اوهغه

ورېځ روانه سوه دآسمان خواته او عيسی عليه السلام خدای په امانی وکړه دخپلی مور سره او مور يې ژړل او خپل ځوی ته يې کتل چی دآسمان خوا ته روان دی نو عيسی عليه السلام خپل څادر مور ته وروغوړځوی او خپلی مور ته يې وويل چی دابه نښانه وی زما اوستاپه منځ کی په ورځ دقيامت او خپله بگړی مبارکه يې شمعون ته پريښوول اووالده يې اخته وه چی اشاره يې ورته کوله په لاس سره دخدای په امانی تردی چی وړک سو ددی دنظرونو څخه، اودی ډیر ورسره محبت کوی، ولی چی ددی به داکوشش وو چی دی خپل ځوی ته ددواړو خواو څخه محبت ورکی هم محبت دپلار اوهم محبت دمور نوددی وچی څخه يې ورسره ډيرزيات محبت وو، اودارکم داسحاق بن بشير څخه نقل دی دی نقل کوی دمجاهدبن جبران څخه دی وايي چی: کله چی يهودو هغه سړی پانسی کی نوډير مسيحيان يعنی نصاری يهوديانو ته تسليم سوه او يهوديانو ډير ظلمونه پرشروع کړه اوددوی يې ډير سپکاوی وکی، کله چی داخبر روم ته ورسیدی چی هلته دمشق بادشاه وو هغه ته داخبره چی ورورسوله چی په دغه ځای کی يوپينغمبر وو چی دبرگی ناجوړی او جذام ناجوړی علاج يې کوی اودده په علاج سره به صحيح کیدی اوړندوته به يې چی دعاوکړه نو نظر به يې صحيح سو اومړی به يې را ژوندی کول اوداسی نور عجيبه او حيرانکن کارونه به يې کوله نودی بادشاه دی يهوديانو پسې کسان وروليږل اوددوی څخه يې ډير کسان مړه کړه اوډير يې ځینی گرفتار کړه اوډير يې ځینی بنديان کړه او کم ملگری چی دعيسی عليه السلام وه هغه يې خپل دربار ته طلب کړه چی په هغه کی يحيی عليه السلام او شمعون هم وو اوداسی يوه ډله دنیکانوپه کی وه نودی بادشاه ځینی دعيسی عليه السلام په باره کی پوښتنه وکړه نودوی ورته ټوله واقعه بيان کړه نودی بادشاه ددوی سره بيعت وکی اوددوی دين يې په غالبه کی، او هغه څانگه چی په هغه باندی هغه سړی پانسی سوی نوهغه يې راوړه اودهغه يې ډير تعظيم اوقدر وکی اودخرما په یوی درختی کی يې وځړوی کی نودهغه ورځی راایسی نصاری دصليب قدر شروع کی اوددغه ځای څخه روم ته دنصرانیت دين ننوتلی دی. اوپه دی قول کی نظردی. يوداچی يحيی بن زکريا نبی دی اونی په دی خبره باندی اقرار نه کوی چی عيسی عليه السلام پانسی سوی دی ولی چی هغه معصوم دی او معصوم ته دحق پته لگيږی چی په هره طريقه سره وی. دوهم داچی روميان په نصرانیت کی نه دی داخل سوی مگر (۳۰۰) کاله وروسته، اوپه دغه وخت کی بادشاه قسطنطين بن قسطن وو چی دابانی دهغه مدینی دی چی ده ته يې نسبت کول کيږی. دريم داچی کله دی يهوديانو چی کله هغه سړی پانسی کی نوبيايې ورته هغه ځای دپانسی کنډواله مقررکی چی خلگوبه په کی خپلی گندگی غورځوله اومرداری به يې ورغوځول او هم داحال وو تردی په زمانه دقسطنطين کی دده مور هغه ځای ته ولاړه او هغه ځای يې را وکښی نوهغه لرگی يې پيداکی په کم باندی چی داسړی چی مشابه دعيسی عليه السلام سره وو دی په

پانسی سوی وو. نوویل سوی دی چی په دی لرگی کی الله ﷺ داسی خصوصیت کښیښووی چی چابه په ځان پوری ومړی نوڅه ناجوړی به چی پکښی وه نوهغه به لیری کیدله، تردی چی دوی دهغه لرگی ډیر تعظیم شروع کی اودسروزرو په غلاف کی یې بندکی اوگران گران کانی یې پرتاو کړه نودهغه ورځی راسی خلگو تبرگا ددغه لرگی په شان صلیب واخستی اوهغه به یې مچوی، اوددغه بادشاه مورچی نوم یې هیلانه وه دی دغه ځای چی ډیران ورڅخه جوړسوی وو دغه ځای یې صفاکی اویه دغه ځای باندی یی کښېښسته چی عبادتگاه دنصرانیانو ده دایې جوړه کړه اوبنکلی یې کی دغه ځای په مختلفو جواهراتو سره چی نن ورځ ددوی په نزد دغه ځای په مقدس بنار سره یادول کیږی اودوی ورته نوم دقیامت اخلی دایه دی بناسره چی دوی وایې چی دقیامت په ورځ به دعیسی علیه السلام جسد مبارک ددی ځای څخه راپاخیږی. اودغه هیلانه چی دبادشاه موروه دې امروکی چی هغه ډبره چی دیهودو قبله وه دهغه ځای څخه دی ډیران جوړسی اوگندگی اوهرڅه دی هلته وغورځول سی نودوی دغه کارشروع کی تردی چی عمر بن الخطاب رضی الله عنه فتح کی، اوجمات ددی ډبری څخه لوړنه وو جوړ بلکی ددی ډبری سره په څنگ کی جوړوو په کم ځای کی چی نبی ﷺ ټولو انبیاوو ته جمع ورکړیده اوبیاپه نبی ﷺ باندی اسراء وسوه اوداجماعت په نامه داقصی سره دی چی نن ورځ داسرائیلو په قبضه کی دی.

بیان دصفت عیسی علیه السلام اوفضائل دهغه

الله ﷻ فرمایلی دی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ، (سورة المائده \ ۷۵). ویل سوی دی چی ده ته مسیح ځکه ویل کیږی چی ده ټوله مزکه مسحه کړیده په گرځیدلو سره ولی چی ددین دپاره به دی دیوځای څخه تللی بل ځای ته اودفتنو څخه به تنبیدی، اوبل دیهودو دلاسه چی هغوی ورپوری تهمت اوالزام لگوی. اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً، (سورة الحديد \ ۲۷) اودارکم الله ﷻ په بل ځای کی فرمایلی دی: وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ (سورة البقره \ ۱۵۳)

اودارکم دده دصفتو په باره کی ډیر ایتونه ذکر دی. اوهرڅه چی احادیث دی نومخکی موږ یوحديث ذکر کی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: نسته یوماشوم چی پیداکیږی مگر مسح کوی په هغه باندی شیطان نو هغه ماشوم چیغه وهی مگر مریم علیه السلام اودهغه ځوی عیسی علیه السلام، نودا ددی په فضائلو کی شمارل کیږی چی الله ﷻ دپیدائش دورځی څخه دشیطان دگوتو څخه خلاص کړی دی. اودارکم بل حدیث هم موږ بیان کی چی عمیر بن هانی نقل کوی دجناده څخه دی نقل کوی دعباده څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چاچی

شاهدي ورکړه ددی خبری چی نسته لائق دعبادت مگر یوالله ﷻ دی اومحمد ﷺ دالله ﷻ بنده اودهغه پیغام رسان دی، اودایې وویل چی جنت حق دی اودوږخ حق دی، نوالله ﷻ به داسې ضرور جنت ته داخلوی چی په دی باندی دعمل پیروی وکی. راوی ددی حدیث بخاری اومسلم دواړه دی. اودارکم بخاری اومسلم حدیث دشعبي ذکرکوی چی دی یې نقل کوی دابی برده بن ابی موسیٰ خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چاچی خپلی مینخی ته ادب وښووی په ښه طریقه سره اوتعلیم یې ورکی په ښه طریقه سره اوبیایي ازاده کړه اوواده یې ورسره وکړی نودده دپاره دوه اجرone دی، اوکله چی ده په عیسیٰ ﷺ باندی ایمان راوړی اوبیایه ماباندی ایمان راوړی نودده دپاره هم دوه اجرone دی، اوچی یو غلام دخپل رب خخه وپیږیدی اودخپل مولا خدمت یې په ښه طریقه سره وکی نودده دپاره هم دوه اجره دی. دالفظ دبخاری دی. دارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چی محمد بن کثیر وایې په نقل کولو سره داسرائیل خخه دی نقل کوی دعثمان بن المغیره خخه دی نقل کوی دمجاهد خخه دی نقل کوی دابن عمر خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماولیدی عیسیٰ ﷺ چی سور وو اوپلن سینه والاوو، او موسیٰ ﷺ غټ بدن والاوو اوداسی ښکاره کیدی لکه چی دالزط قبیلې خخه وی. (۱)

لکه خه رکم چی داسی ډیر احادیث په قصه دابراهیم ﷺ اوموسیٰ ﷺ کی تیر سویدی چی ضمناً په کی دعیسیٰ ﷺ ذکرهم سوی دی.

دارکم بخاری یوروايت ذکرکوی په نقل کولو سره دعبده الله بن محمد خخه دی نقل کوی دعبده الرزاق خخه دی نقل کوی دمعمر خخه دی نقل کوی دهمام بن منبه خخه دی نقل کوی دابو هريره ﷺ خخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی دی: ولیدی عیسیٰ یو سړی په غلاباندی نوورته یې وویل چی غلادی کوله؟ نودی سړی وویل چی نه زمادی قسم وی دالله ﷻ په ذات باندی نوعیسیٰ ﷺ وفرمایلی چی ایمان دی راوړی په الله ﷻ باندی اوزه دی درواغجن کړم. اوهمداسی روایت مسلم هم ذکرکړی دی دطریقې دمحمد بن رافع خخه چی هغه نقل کړی دی دعبده الرزاق خخه. اوداپه حسن خلق باندی دلالت کوی چی دالله ﷻ په نوم باندی چی خوک قسم واخلی نودهغه خپرل نه دی پکارولی چی دالله ﷻ دنامه سپکاوی راخی. اوعیسیٰ ﷺ هم ده ته دتعظیم داسم دالله ﷻ دپاره دغه سړی صحیح وبولی اوځان یې ملامت کی. چی دده سترگی به دوکه سوی وی ولی چی دالله ﷻ په نامه باندی خوک ددروغو قسم نه اخلی.

(۱). صحیح البخاری: کتاب العلم، باب تعلم الرجل امته واهله (۹۷/۱). مسلم: کتاب الایمان، باب وجوب الایمان برسالة محمد ﷺ (۱۸۷/۲).

اودارکم بخاری یوبل روایت ذکر کړی دی په نقل کولوسره دمحمد بن یوسف څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دمغیره بن نعمان څخه دی نقل دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایي چي فرمایلي دي رسول الله ﷺ: ستاسی حشر به کول کيږي لڅي پښي اولڅ بدن، اوبيانبي ﷺ دا ایت ووايه: کَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ نواول به کپړي وراچول کيږي ابراهيم ﷺ ته، بيابه لوړسي زما دراسته خوا څخه اودچپه خوا څخه زما ملگري نوزه به وایم چي زما ملگري نوماته به وويل سي چي: دوی به پرخپلو پندو باندی بیرته ځي ستا څخه دهغه وخت رايیسي چي ته ځيني جلا سوي يي، نو نبي ﷺ فرمایي چي زه به وایم لکه څه رکم چي دالله ﷻ نيك بنده عیسی ﷺ فرمایلي وه: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۱۷) اِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (۱)

اودارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چي عبدالله بن الزبیر الحمیدی یې نقل کوی دسفیان څخه دی وایي چي ما اوریدلی دی د عبدالله بن عبدالله څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایي چي ما اوریدلی دی د عمر بن الخطاب رضی الله عنه څخه چي په منبر باندی یې فرمایلي چي تاسی ماته ترجیح مه را کوی په دی انداز باندی چي تاسی په کی غلا وکړه په ډول دنصرانیانو چي عیسی ﷺ ته یې کړی وو، بلکی زه دالله ﷻ بنده یم اودهغه رسول یم (۲) اودارکم بخاری ویلي دي په نقل کولو سره دابراهيم څخه دی نقل کوی دجریر بن حازم څخه دی نقل کوی دمحمد بن سیرین څخه دی نقل کوی دابوهریره څخه اودی د نبي ﷺ څخه چي فرمایلي دي: دری کسانو په زانگو کی خبری کړی دی، یوعیسی ﷺ دوهم دجریج په نامه باندی په بنی اسرائیلو کی یوسړی وو چي مور ورته اواز وکی نوهغه په جواب کی وویل چي زه لمونځ وکم که ستا خواته درس: نومور ورته خبری وکړی چي یا الله دشرمیدلو مخ په وویني نوپه دې کی یوه ښځه دی جریج ته دده جونگری ته راله اودجریج څخه یې طلب دبدفعلي وکی نو جریج ورته انکار وکی نوداولاړه اودیوه شپونکی سره یې بدفعلي وکړه نودهغه څخه ماشوم پیداسو نودی ښځی ته وویل سوه چي داماشوم دکم ځای څخه سو نودی ښځی خلگو ته وویل چي دادجریج څخه دی. نوداخلگ راله اودده جونگری یې ماته کړه اوده ته یې ډر ازار ورکی نودی جریج اودس وکی اولمونځ یې وکی اوددی ماشوم خواته رالی اوورته یې وویل چي ستاپلار څوک دی؟ نودی ماشوم وویل چي فلانکی شپونکی دی. نودی خلگو جریج ته وویل چي ستاجونگری به موږ دسروزرو څخه جوړه کړو.

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذكر في الكتاب مريم) (۲/۳۴۴۷).

(۲). صحیح البخاری: کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذكر في الكتاب مريم) (۲/۳۴۳۲).

نودی جریج وویل نه مگر بیرته یې د خاورو څخه جوړکې، اوبله یوه ښځه وه چې خپل بچي ته یې تی ورکوي نو په دی کی یوسړی تیرسو چې ډیر هڅاش بشاش یعنی په غرور او کبر سره او په آس باندی ناست وو نودی ښځی وویل چې یا الله زماځوی هم داسی وگرځوی، نودی ماشوم د مور سینه پرینسوله او وی ویل یا الله ته ماداسی نه کړی، اوبیایې د مور سینه په خوله کړه اوتی یې رودی (ابوهریره رضی الله عنه وایې ماته داسی ښکاریدی چې نبی صلی الله علیه و آله خپله گوته مبارکه څوښله) اوبیا خلگو یوه مینځه رانیولی وه چې وهل او ټکول یې ورکول نو ددی ماشوم مور وویل چې یا الله ته زماځوی داسی نه کړی نودی ماشوم د مور سینه پرینسوله او وی ویل چې یا الله ما هم داسی کی. نودی مور ورته وویل چې ولی داسی وایې؟ نودی ځوی ورته وویل چې داسړی په آس باندی چې سپور وو دایو ظالم دظالمانو څخه وو. اودوی چې داکمه مینځه رانیولی وه چې دی غلاکړی ده اوزنایې کړیده نودی هېڅ نه دی کړی. اودارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دسفیان ثوری څخه دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی دالاعوج څخه دی نقل کوی دابوهریره څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: زه ډیر حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله په باره کی دنورو څخه (مطلب داچې دعیسی صلی الله علیه و آله دپیدائش په ورځ باندی نصرانیانو روژه نیولی وه نونبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چې زه دعیسی صلی الله علیه و آله په باره کی ډیر حقداریم یعنی ددی نصرانیانو څخه په روژه نیولوکی)، اوانبیاء ټول وروڼه دی دیوپلار څخه (یعنی په حقیقت کی ټول دیوپلار ځامن نه دی بلکی دټولو شجره نسب ابراهیم صلی الله علیه و آله ته رسیږی او هغه داکثرو انبیاءو پلاردی)، اوزما اودعیسی صلی الله علیه و آله په منځ کی بل نبی نسته.

اودارکم په بل روایت کی امام احمد نقل کوی د عبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دهمام څخه اودی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه اودی نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله څخه هم په دی الفاظو سره په کمه طریقه چې مخکی روایت بیان سو.

اودارکم امام احمد روایت کوی دیحیی څخه دی نقل کوی دابی عروبه څخه دی نقل کوی دقتاده څخه اودی نقل کوی د عبدالرحمن بن آدم څخه دی نقل کوی دابوهریره رضی الله عنه څخه اودی نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایلی دی: انبیاء ټول وروڼه دیوه پلار څخه دی او دټولو دین یو دی اومندی یې جلا جلا دی، اوزه اول حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله کی ولی چې زما اودهغه په منځ کی بل پیغمبر نسته، او هغه به راکښته کیږی چې کله راکښته سی نوتاسی به یې وپیژنی ولی چې هغه داسی سړی دی چې سوروالی ته اوسپین والی ته نژدی دی، نوهغه به خنزیر قتل کوی اوصلیب به ماتوی او په کافرانو باندی به ټیکس کښیږدی تردی چې ټول کافران به مړه سی غیر داسلام څخه، اودده په زمانه کی به الله جل جلاله دجال هم مړکوی، او په مکه کی به داسی امن راسی چې اوبښ به دزمری سره یوځای گرځی اوزمیران به

دغوايو او شرمېنانو سره گرځي او ماشومان به دمارانو سره بازی کوي چي ماران به ضرر نه ورسوي نوبيا به وي دخلگو په منع کي ترڅو چي الله ﷻ غواړي، نوبيا به وفات سي او مسلمانان به د جنازي لمونځ پروکي او پټ به يې کي. اودارکم هشام بن عروه نقل کوي د صالح څخه چي مولي د ابوهريره رضي الله عنه دي چي دي نقل کوي در رسول الله ﷺ څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: عيسي عليه السلام به په آخره کي دوباره راځي او څلويښت کاله به تيروي، اود عيسي عليه السلام راکښته کيدل موږ بيان کړي دي په خپل تفسير کي په (كتاب الملاحم) کي. لکه څه رکم موچي ددي ذکر په اختصار سره کړي دي دي قول دالله ﷻ سره: وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا، (سورة النساء \ ۱۵۹) اودامو په کي هم ذکر کړي دي چي دي به د دمشق په ميناره باندې راکښته کيږي اودسهار دلمانځه وخت به وي نوپه دغه وخت کي چي کم دمسلمانانو امام وي هغه به ورته ووايي چي رامځکي سه اي روح الله. نو عيسي عليه السلام به ورته وفرمايي چي تاسي اميران ددي امت ياست او تاسي ته الله ﷻ ډير لوړ مقام درکړي دي، اوپه يوبل روايت کي ذکر دي چي عيسي عليه السلام به ورته وفرمايي چي، اقامت ستادپاره وسو نوته مځکي سه او عيسي عليه السلام ورپسي شاته لمونځ وکي، اوبيا به پرسپړلي باندې کښيني او ورسره به مسلمانان وي اوپه دجال پسي به وځي چي هغه قتل کي نوددجال سره به مخامخ سي په (باب لد) کي نوپه خپلو مبارکو لاسونو باندې به يې مردار او هلاک کړي، اوکله چي عيسي عليه السلام وفات سي نوويل سوي دي چي د نبی ﷺ سره به په څنگ کي پټول کيږي. اودارکم په بل روايت کي ذکر سوي دي دابن عساكر څخه په آخر د ترجمي د عيسي عليه السلام کي چي نقل يې کوي دعائشه رضي الله عنها څخه، چي عيسي عليه السلام به د نبی ﷺ په څنگ کي پټ سي. خوددي اسناد صحيح نه دي. اودارکم ابو عيسي الترمذي ويلي دي په نقل کولو سره دزيد بن اخزم الطائي څخه دي نقل کوي دابوقتيبه څخه دي نقل کوي دابو مودود المدني څخه دي نقل کوي دعثمان بن ضحاک څخه دي نقل کوي دمحمد بن يوسف بن عبدالله بن سلام څخه دي نقل کوي دخپل پلار څخه دي نقل کوي دخپل نيکه څخه دي وايي چي ليکل سوي دي په تورات کي په باره دصفت دمحمد ﷺ اوپه باره دصفت د عيسي عليه السلام کي چي دادواړه به يوځای پټ سي. ابومودود ويلي دي چي د نبی ﷺ د قبر سره ديو سړي ځای پاته دي. اودارکم بخاري يوروايت نقل کوي ديحيي بن حماد څخه دي نقل کوي دابي عوانه څخه دي نقل کوي دعاصم الاحول څخه دي نقل کوي دابي عثمان النهدي څخه دي نقل کوي د سليمان څخه دي وايي چي په منع د عيسي عليه السلام او محمد ﷺ کي د (۲۰۰) کالو فاصله ده، اوويل سوي دي چي (۵۴۰) کاله فاصله ده، اوويل سوي دي چي څه باندې ديرش کاله. خو

مشهور (۵۴۰) کاله فاصله ده، اوويل سوي دي چي څه باندې ديرش کاله. خومشهور (۲۰۰) کاله دي. بعضي په کي وايي چي (۲۲۰) کاله په حساب قمری سره دي نوپه حساب دشمسي سره هم دا (۲۰۰) کاله جوړيږي.

اودارکم ابن حبان ويلى دي په باره دپاته کيدلو دامت د عيسى عليه السلام په خپل دين باندې وروسته د عيسى عليه السلام څخه: دي نقل کوي دابويعلي څخه دي نقل کوي دابوهمام څخه دي نقل کوي دالويد بن مسلم څخه دي نقل کوي دالهيثم بن حميد څخه دي نقل کوي دالوضين بن عطاء څخه دي نقل کوي دنصر بن علقمه څخه دي نقل کوي دجبير بن نفير څخه دي نقل کوي دابي الدرداء څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله ﷺ: يقيناً الله ﷻ قبض کي داود عليه السلام دخپل قوم څخه خودهغه په قوم کي څه تبديلي اوڅه فتنې رانه لي اوکله چي عيسى عليه السلام آسمان ته وخيژول سو نودهغه امت تر (۲۰۰) کاله پوري په خپل دين باندې پيروي وکړه. (۱) اودارکم ابن جرير ويلى دي په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه چي عيسى عليه السلام مخکي ددي څخه چي لوړسي آسمان دخوا ته وصيت يې وکي حواريينو ته چي خلگو ته دالله ﷻ دعبادت دعوت ورکوي اوخلگ دشرک څخه منع کوي اوپه هر يوي ډلي کي يوسړي متعين کي دپاره ددعوت اواصلاح. نوويل سوي دي چي عيسى عليه السلام چي کم سړي کم ځاي ته ليږلي وو هغه به دهغه ځاي دخلگو په ژبه باندې خبري کولي. اوويل سوي دي چي انجيل د عيسى عليه السلام څخه څلورو کسانو نقل کړي دي (لوقا، متي، مرقس، يوحنا) او ددي څلورو وارو چي په نقل کي اختلاف سته يوپه يو ترتيب سره اوبل په بل ترتيب سره نقل کړي دي. څه يې ځيني ليري کړي وه اوڅه يې په کي زيات کړي وه، اوپه دي څلورو کي صرف دوه وه چي عيسى عليه السلام يې ليدلي وو (متي اويوحنا) اودانور دوه دده ملگري دي (مرقس اولوقا). او وه دهغه کسانو څخه چي په مسيح عيسى عليه السلام باندې يې ايمان راوړي وو يوسړي په دمشق کي چي نوم يې (ضنيا) وو چي دي پټ سوي وو په هغه غارونو کي چي دننه وو په (باب الشرقي) سره چي دي نژدې وو دهغه کنيسي سره چي دپانسي په ځاي باندې جوړه سوي وه ديوظالم بادشاه څخه چي بولس اليهودي نوم يې وو اودمسيح عليه السلام سره يې ډيره سخته دښمني وه.

اوده دخپل ورور سرگنجي کړي وو کله چي هغه په عيسى عليه السلام باندې ايمان راوړي وو او بيايې داخپل ورور په ټول کلي کي گرځولي وو تردې چي خلگوپه کاهو باندې ويشتي نو شهيدسو. اوکله چي بولس خبرسو چي مسيح عليه السلام ددمشق خوا ته متوجه سوي دي نودخپل لښکر سره دمشق ته روان سو نوپه لاره کي ورسره دکوکبا په مقام کي مخامخ سو نوکله

(۱). اخرجه ابن حبان في: كتاب علامات النبوة، باب ماجاء في داود والمسيح (۲/ ۲۰۹۰).

چی دابادشاه دعیسی عليه السلام په ملگرو پسی سو نوملائکی رالی اودی یې دلنکر سره په خپلو وځرو باندی ووهی نوټول یې رانده کړه نودهغه څخه وروسته ورته دعیسی عليه السلام دتصدیق په باره کی یقین ورلی نوبیا عیسی عليه السلام ته رالی اوخپل عذر یې ورته بیان کی او خفگان یې په خپل کار باندی ښکاره کی، اوپه عیسی عليه السلام باندی یې ایمان راوړی نودده څخه ایمان قبول سو نوده بیاغونښتنه وکړه دعیسی عليه السلام څخه چی دده دپاره دالله جل جلاله څخه دعا وغواړی چی ده ته نظر ورکی، نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی ته ولاړسه دهغه سپری خواته چی ضینا نوم یې دی اودشرقی دروازی سره چی کم غارونه دی په هغه کی ناست دی نوهغه ته ووايه چی هغه درته دالله جل جلاله څخه سوال وکی، نوهغه ته ورلی اوهغه ورته دالله جل جلاله څخه دعا وغونښته نوالله جل جلاله نظر بیرته ورکی، نودی نورهم دعیسی عليه السلام په باره کی ښه گمان والاسو اودده په باره کی یې داعقیده خپله کړه چی دی دالله جل جلاله پیغمبر دی اودالله جل جلاله نیک بنده دی اوده عیسی عليه السلام ته په دغه ځای کی یوه کنیسه جوړه کړه چی اوس هم په کنسیه دبولس باندی مشهوره ده اوپه دمشق کی ده نودغه کنیسه دصحابو و تردور پوری روغه وه نوبیا دصحابو په دورکی خرابه سوه.

فصل

اختلاف وکی خلگو وروسته دختلو دعیسی عليه السلام څخه آسمان ته په ډیرو اقوالو سره، لکه څه رکم چی دااقول اکثر و علماوو دسلفو ذکرکړی دی او ابن عباس هم ذکرکړی دی ددی قول دالله جل جلاله سره: **فَإَيُّدُنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ** (سورة الصف \ ۱۴) ابن عباس اوداسی نورو ویلی دی: چی بعضو خلگو ویلی دی: چی دی په موږ کی دالله پیغمبر اوبنده وو الله جل جلاله لوړ کی آسمان ته. اوداسی نورو ویل چی: دی په خپله (نعوذبالله) الله جل جلاله وو دڅه وخت دپاره زموږ سره تم سو اوبیرته آسمان ته وختی اودریمی ډلی وویل چی: دی دالله جل جلاله ځوی وو. نواولنی قول حق دی اودانور اقوال دکفردی اوڅوک چی په دی نورو خبرو باندی عقیده لری نوهغه کافر دی لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی دی: **فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ** (سورة مريم \ ۳۷). اوپه نقل دانجیل کی هم اختلاف سوی دی چی دی په څلورو اقوالو باندی اوپه څلورو طریقو سره نقل سوی دی چی په څه کی زیادت دی اوپه څه کی نقصان دی. اوبیا د(۳۰۰) کالو څخه وروسته په دوی کی داسی غټی غټی فتنی واقع سوی اوداسی کارونه رانکاره سوه چی ددوی علماوو په کی دعیسی عليه السلام په باره کی داسی خبری وکړی چی هغه په راټولو سره نه را ټولیری اوپه ذکرکولو سره نه ختمیری. اوپه دوی کی چی کمه ډله وه چی هغه په صحیح عقیدې باندی وه چی عیسی عليه السلام دالله جل جلاله رسول دی اودهغه بنده دی نودغه ډله دوی دخپلو

مينځونو څخه وشرله چې ددوی مشر عبدالله بن اريوس وو اودوی وشرل سوه ددشتو خوا ته اودوی هغه کارونه شروع کړه چې نه ددوی په رواج کی وه اونه ددوی په شریعت کی وه.

بیان دجوړولو دبيت اللحم اودقمامه

جوړه کړه قسطنطين بادشاه بيت لحم په ځای دپیدائش دعیسی عليه السلام کی اوهیلانه چې ددی بادشاه موروه دی جوړه کړه قمامه په ځای دپانسی کی، اودوی تسلیم سوی وه یهودو ته په دی خبره باندی چې داپانسی سو عیسی عليه السلام دی اوحال داچي داسی نه وو. اودوی دواړو ډلو کفر اختیار کی هم یهودیانو اوهم نصرانیانو، یهودیانوپه دی طریقی سره دکفر لاره اختیاره کړه چې په تورات کی یې تحریفونه وکړه، یعنی څه چې په دوی حرام سوی وه هغه یې ځان ته حلال کړه اودحرامو کارونو دپاره یې چلونه جوړ کړه یودهغو حرامو څخه خنزیر دی چې داپر دوی باندی حرام سوی وو اودوی ځان ته حلال کی، اودوی دمشرق خوا ته لمونځونه شروع کړه اوحال داوو چې عیسی عليه السلام لمونځ نه وو کړی مگر دبیت المقدس هغه ډبري خوا ته، اوهمدارکم زموږ پیغمبر ددواړو جهان سردار محمد مصطفی عليه السلام هم دهغه ډبري خوا ته لمونځ کړی دی تر (۱۶) یا (۱۷) میاشتو پوری، بیادهغه څخه وروسته کعبی خوا ته تبدیلی وسوه هغه کعبه چې ابراهیم خلیل الله جوړه کړی وه. اودوی په خپلو کنیسو کی تصویران وځړول اومخکی داشی په دوی کی نه وو اودوی هغه عقیده چې ددوی ماشومانو اوزنانو دځان سره یادول هغه په دوی کی ده چې دوی ورته امانت ویله، اودا ددوی غټه اوښکاره کفر وو. اوداکار ددوی ټولو ډلو وکی لکه دنسطوریه کسان وه، اوډله دیعقوبیه سوه چې داډله دیعقوب البزدي وه، دوی عقیده لری دهغه عقیدي په مختلفو طریقو سره چې په تفسیرکی ذکر سوی دی، اودوی چې داکمه عقیده برابره کړی وه په دی کی دوی داسی خبری کړی دی چې دانسان فطرت یې نه قبلوی.

* * *

بیان دخاتم الانبياء حضرت محمد عليه السلام

اسم مبارك محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب (دده اصل نوم شيبه دی) بن هاشم بن عبدمناف بن قصي بن كلاب بن مره بن كعب بن لوی بن غالب بن فهد بن مالك بن نظر بن كنانه بن هزيمه بن مدرکه بن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان بن ادو بن حقوم بن ناهو بن تيرح بن يعرب بن يشجب بن ثابت بن حضرت اسمعيل عليه السلام بن ابراهيم خليل الله عليه السلام بن تارح بن متوشلخ بن ناحور بن ساروح بن راعون بن فالخ بن قيبر بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح بن لامك بن متوشلخ بن اخنوخ (اودا ادريس عليه السلام دی) بن پرو بن مهليل بن قنيل بن يانش بن شيث بن آدم عليه السلام. داشجره نسب ابن هشام په خپل كتاب کی د عبدالله هلكانی

څخه نقل کړیده چې دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دارکم الله ﷺ په قرآن کی په ډیرو ځایونو کی دنبی ﷺ په باره کی فرمایلی دی یودهغو ځایونو څخه، محمد ﷺ دالله ﷻ پیغام رسان دی او هغه کسان دکمو چی ستاسره ناسته ولاړه ده دوی دکافرانو په باره کی ډیر سخت دی او په خپلو کی په یوبل باندی ډیر مهربانه دی. ای مخاطبه ته دوی وینی چی دوی کله درکوع په حالت کی وی او کله دسجدي په حالت کی وی (عرض داچی) دوی دالله ﷻ رضامنتیا لټوی، ددوی نښانی دسجدو دوجی ددوی په تندی کی ښکاره کیږی. دارکم الله ﷻ دنبی ﷺ په باره کی په بل ځای کی داسی فرمایلی دی. تاسی خلکو دپاره (یعنی هغه کسان مراددی کم چی دالله ﷻ څخه بیربري اوپه آخرت باندی ایمان لری اوپه کثرت سره ذکرکوی) دوی ته رسول الله ﷺ ښه نښانه ده او عمده نمونه ده اودارکم الله ﷻ په ډیرو ځایونو کی دخپل محبوب ذکرکړی دی او هر قسم لقبونه یې ورته ذکرکړی دی لکه په یوځای کی الله ﷻ فرمایلی دی، او کله چی دالله ﷻ یو خاص بنده دالله ﷻ دعبادت دپاره ودربړی (دکافر) خلک په دوی پوری الزامونه لگوي، اودارکم نور ډیر ځایونه دی چی الله ﷻ په کی دنبی ﷺ صفات اومدحه بیان کړیده نوپه دی باندی به اکتفاء وکړو.

عظمت دنبی ﷺ

دحضرت عمر بن العاص څخه روایت نقل دی دی وایي چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: الله ﷻ په عامو خلکو کی عرب خوښ کړی اوپه عربوکی یې بیازه خوښ کړی یم. اودارکم دحضرت وائل بن اسقع څخه روایت نقل دی دی وایي چی مااوریدلی دی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې: الله ﷻ په بنی ادمو کی حضرت ابراهیم ﷺ خوښ کړی دی او هغه یې ځان ته ملگری مقرر کړی دی اوبیایي دابراهیم ﷺ په بچو کی اسماعیل ﷺ خوښ کړی دی اوبیایي داسماعیل ﷺ په اولاد کی نزار خوښ کړی دی اوبیایي دنزار په بچیانو کی مضر خوښ کړی دی اوبیایي دمضر په اولاد کی بنی کنانه خوښ کړی دی اوبیایي په بنی کنانه کی قریش خوښ کړی دی. اوبیایي په قریشو کی بنی هاشم خوښ کړی دی، بیا یې په بنی هاشم کی زه خوښ کړی یم، (غرض داچی) نبی ﷺ دټولو کائناتو سرداردی او دالله ﷻ څخه وروسته دده مرتبه ده لکه څه رکم چی په یوشعرکی ذکرسوی دی: (بعد از خدا بزرگ تویی قصه مختصر).

دارکم بل روایت جعفر بن محمد نقل کړی دی دخپل پلار څخه چی په هغه کی یې دهغه ذکرسوی قصه ذکرکړیده خوپه دی روایت کی داجبرائیل ویلی دی اوپه هغه مخکنی روایت کی نبی ﷺ په خپله ذکرکړی دی، اوباقی مقصود یودی هغه داچی نبی ﷺ ښه شخصیت دی په ټول عالم کی دارکم دابن عباس څخه یوروایت نقل دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی ټول مخلوقات ددی دنیا په دوه تقسیمه باندی تقسیم سوی دی اوزه په هغه کی په بهترین تقسیم

کي شمار سوی یم، لکه څه رکم چي الله ﷻ فرمایلي دي: وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ، وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ، دا هغه دوی ډلي دي کم چي نبي ﷺ فرمایلي دي چي خلگ په دوه تقسيمه باندی تقسيم دي نودايوه ډله راسته خوا والا يعنی جنتيان دي اودا بله ډله چپه خوا والا يعنی دورخيان دي نونبي ﷺ بي شکه اوشبه په دي راسته خوا والو کي ده اوداښه ډله ده، بيانبي ﷺ فرمایلي دي چي بيا دادوه قسمه الله ﷻ تقسيم کړي دي په دري قسمونو باندی چي هغه الله ﷻ په خپل کتاب کي ذکرکړي دي يودهغه څخه: فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ دى، اوبل قسم: وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ دى، اودريم قسم: وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ، دي دا هغه خلگ دي چي مخکي والي يې کړي دي بيا دا دري قسمونه الله ﷻ بيا په ډلو او قبيلو باندی تقسيم کړي دي لکه څه رکم چي يې په قران کريم کي فرمایلي دي: وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ، دا ددي وجي څخه چي الله ﷻ فرمايې چي تاسي په خپلوکي تعارف سره وکي او پيژندنه وکي يقيناً په تاسي کي الله ﷻ ته خوښ متقي ستاسي څخه دي دانه چي تاسي په خپل قبيلو باندی فخر شروع کي او په خپل مال اودولت باندی نواله ﷻ دي خلگو ته وفرمايل چي دچاسره مال زيات وي يادولت ورسره وي نو هغه دالله ﷻ په نزد باندی عزتمند نه دي بلکي دالله ﷻ په نزد باندی هغه سړي ښه دي چي په چاکی تقوی وي او په چاکی چي شرافت وي، نونبي ﷺ هم په دي شيانو باندی فخر نه کوي بلکي داکوشش به يې کوي چي متقي سي او پرهيز گاره سي نودالله ﷻ په نزد باندی به ښه سي، اولکه څه رکم چي الله ﷻ دنبي ﷺ کوروالو ته فرمایلي دي: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا، چي الله ﷻ غواړي چي ستاسي پاکي وکي اوستاسي څخه گندگي ليري کي.

بيان دحسن دحضرت محمد ﷺ اودهغوی حليه مبارکه

دنبی ﷺ کماحقه بنائست بيانول زموږ دوس اوطاقت څخه وتلي ده بياهم صحابوو دخپل وس اوطاقت مطابق بيان کړي دي، په ترمذی کي دحضرت انس رضی الله عنه څخه روايت نقل دي چي دي وايې چي دنبی ﷺ قدمبارک نه ډير اوږدوو اونه ډير لنډ ووبلکي درميانه قدوالا وو، اورنگ مبارک يې نه ډير زيات سپين وو (چي عييجن ښکاره سي) اونه خړوو بلکي دخوارلسمی سپوږمی په رکم بريښيدی اوبنائسته وو بلکه ددغه څخه هم زيات بريښيدی، اودنبی ﷺ ورينسته مبارک نه ډيرسيده وه اونه ډير پيچلی وه بلکي ددي په درميانه انداز کي وه، بياپه څلويښت کلني کي نبی ﷺ دالله ﷻ پيغمبر مقرر سو، څه کم اوزيات لس کاله نبی ﷺ په مکه کي تيرکړه. اوهمدارکم يې لس کاله په مدينه کي تيرکړه اوبياپه

شپيته کلني کي وفات سو دارکم په بل روايت کي هم ترمذي دعلي عليه السلام څخه روايت نقل کړي دي چي په هغه کي هم دغه بيان سوي دي خودا الفاظ په کي زيات دي چي دنبی عليه السلام دمخ کاسه نه غونډ وه اونه اوږده وه بلکي غونډوالي ته نژدي اوبنائسته برابره وه لکه په عام طور سره داسي مخ ته خلگ (کتابي مخ) وايي.

دنبی عليه السلام رنگ سپين وو چي سوروالي ته مائل وو يعني سور سپين وو، اودنبی عليه السلام دسترگو مبارکو توروالي نهايت درجي تور اوسپين والي نهايت درجي سپين وو، اودنبی عليه السلام بني مبارکي اوږدي وي، اوپه جسم مبارک يې زيات ورينسته نه وو، کله به چي نبی عليه السلام مزل کوي نوپه قوت سره اوچاق چاق قدمونه به يې ايږدل لکه چي يوسړي دلور ځای څخه کښته قدمونه ايږدي نونبی عليه السلام به مزل دارکم فرمايي، اوکله به چي نبی عليه السلام دچا طرف ته متوجه کيدي نوپه پوره طور سره به متوجه کيدي يعني مخ مبارک اوسينه مبارکه به يې دواړه دهغه سړي خوا ته متوجه کول، داسي نه لکه دمتکبرينو په شان چي په يوطرف باندې چاته نظرکوي، اودنبی عليه السلام ددواړو اوږو مبارکو ترمنځه مهر نبوت وو. اوزموږ نبی عليه السلام اخري نبی دی بي شکه اوبي شهبې اودده څخه وروسته بل نبی راتلونکی نسته، دټولو څخه وروسته راغلي دي اودټولو څخه يې لوړ مقام حاصل کړي دي، اونبی عليه السلام ته به چي چاکتل نو په (رعب کي به سو مخکي دتعارف څخه اوکله به يې چي دنبی عليه السلام سره تعارف وکي نونبی عليه السلام به ورته دومره محبوب سو چي دخپل ځان اوما ل څخه به پرتيروو. نبی عليه السلام چي کله دي دنيا ته تشريف راوړي نوپه مکه کي يويهودي اوسيدي هغه دخلگو څخه دا پوښتنه وکړه چي: اي خلگو ستاسي په کورونو کي څوک ماشوم نه دي پيدا سوي، نوخلگو ورته وويل چي موږ ته معلومه نه ده، نودي يهودي دوي ته وويل چي زه څه وایم نوهغه په ښه غور سره واورې، نن ورځ په تاسي کي ددي دنيا اخري پيغمبر پيدا سوي دي، اودهغه داوږو په منځ کي دنبت مهردي، نودا خلگ ددي يهودي عالم په خبري باندې ډيرحيران سو تردي چي داخلگ ولاړه اوهریو په خپل کورکي پوښتنه کوله چي نن څوک ماشوم نه دي پيدا سوي تردي چي معلومه سوه چي دعبدا لله په کورکي يوماشوم پيدا سوي وو، نو ددي قريشو څخه يوسړي ددي يهودي عالم خواته ورلي چي داخبريې ورته ورکوي (اوحال داوو چي دايهودي عالم په خپله ددي ماشوم دکتلو دپاره ډير بيقراره وو) نودي يهودي عالم ته داقریشي رالي اودا خبر يې ورکي تردي چي دايهودي دعبدا لله کور ته رالي اودبي بي آمني څخه يې داماشوم طلب کي نوبی بي آمني دده څخه کپړي ليري کړي نويهودي چي څه رکم دنبی عليه السلام پر ملا مبارکي باندې مهر نبوت وليدي نودغم دوجي فوراً بي هوبښه سو نوکله چي دي په هوبښ کي رالي نوخلگو پوښتنه ځيني وکړه چي ولي څه چل وو چي ته بي

هوبښه سوې؟ نوډی یهودی عالم وویل چی نن ورځ زموږ دبنی اسرائیلو څخه نبوت واخستل سو اوده میشته دپاره نبوت ختم سو.

پیدائش دبنی اکرم ﷺ

د ابن عباس^{رضی الله عنه} څخه روایت نقل دی دی وایي چی: کله رسول الله ﷺ پیداسو نو دبنی^ﷺ نو (ناف) پرې سوی وو، او په یوبل روایت کی ذکر دی چی: کله چی ابراهیم^ﷺ پیداسو نو دهغه دنو پری کولو دپاره جبرائیل^ﷺ راغلی وو نو د ابراهیم^ﷺ نوم یې پر یاد کی او په غوږ کی یې ورته اذان وکی، اوبیایې ورته سپینی کپړی ورکړی، اونی^ﷺ چی کله پیدا سو نو مبارک یې دمخکی څخه پرې سوی وو اود بنی^ﷺ په سترگو مبارکو کی رانجه اچول سوی وه اوبدن مبارک دبنی^ﷺ دهرڅه څخه صفاسوی وو او کله چی دبنی^ﷺ دمور حمل وونوپه عربو باندی ډیری سختی راغلی وی او ډیری پریشانیانی پر راغلی وی او قحط سالی وه نو په کم کال باندی چی نبی^ﷺ پیداسو اوده دنیا ته یې تشریف راوړی نو د عربو څخه هغه سختیانی او قحط سالی لیری سوه او هرخوا ته شنه بوتی او خوشحالی وغوړول سوه او هرخوا ته بارانونه شروع سوه اوبڼه ډیر بارانونه وسوه چی عرب ډیر زیات په خوشحاله سوه. په البدایه والنهایه کی ذکر سوی دی چی عبدالمطلب کله خپل لمسی نو پری سوی ولیدی نو وی ویل چی زما دالمسی به لوړ شان والا او عظیم انسان وی. او کله چی نبی پیداسو نولاس مبارک یې بندوو اود شهادت گوته یې د آسمان خوا ته لوړه کړی وه اوسر مبارک یې د آسمان خوا ته لوړه کړی وو.

دبنی^ﷺ دپیدائش ورځ

دبنی^ﷺ دپیدائش په وخت کی هم اختلاف دی. دحضرت ابن عباس^{رضی الله عنه} څخه روایت نقل دی دی وایي: کله چی رسول الله ﷺ پیداسو ناف مبارک (یعنی نو) یې پری سوی وو او په بل روایت کی ذکر دی چی کله ابراهیم^ﷺ پیداسو نو جبرائیل^ﷺ ورته رالی اونا ف یې ور پری کی اوبیایې ورته په غوږ کی اذان وکی، اوبیایې ورته سپینه جامه واغوسته. او کله چی زموږ بنی حضرت محمد ﷺ پیداسو نو نو یې دمخکی څخه پرې سوی وو او په سترگو مبارکو کی یې رانجه اچول سوی وه.

بیان دورځی دپیدائش دبنی^ﷺ

په دی کی هم اختلاف دی چی نبی^ﷺ په کمه ورځ پیداسوی دی اوبیا په دی کی هم اختلاف دی چی دی په دې ورځ کی پیداسوی دی او که په شپه کی اوبیا په کمه ورځ پیدا سوی دی او په کمه میاشت کی پیداسوی دی. نو په یو روایت کی ذکر دی چی نبی^ﷺ ددوشنبی (یعنی دگل) په ورځ باندی پیداسوی دی. دا قول ډیرمو کد قول دی او په دی باندی ډیرو علماوو اتفاق دی چی اکثره محققینو ددی ورځ په متعلق ویلی دی چی دبنی^ﷺ

پيدائش هم په دې دې دې اوپه دې دې هېڅ اختلاف نسته. اودغه محققين وايي چې هغه علماوو چې ويلي دي چې د نبي ﷺ پيدائش د جمعې په ورځ دې دې نوهغوي دروغ وايي. ددې ورځې متعلق دقتاده څخه يوروايت نقل دي چې قتاده وويل چې مادنبي ﷺ څخه ددې ورځې متعلق پوښتنه وکړه نو وي فرمايل چې داهغه ورځ ده چې زه په کې پيدا سوي يم اوهرڅه چې وخت دي نودهغه متعلق دزبير بن بکار څخه اودحافظ بن بکار څخه اودحافظ ابن عساكر څخه روايت نقل دي دوي وايي چې نبي ﷺ دسهار شروع كيدو په وخت کې پيدا سوي دي په دې قول باندې عبدالمطلب تاكيد كړي دي ولي چې عبدالمطلب ويلي دي چې زموږ په كور كې دسپي اوورځي دليدو په وخت کې يوماشوم پيدا سوي دي. اودمشهورتابعې سعيد بن المسيب څخه نقل دي دي وايي چې: نبي ﷺ دورځي په نيمايي کې پيدا سوي دي يعنې دماپښين په وخت کې اودي وايي چې: تاريخ دربيع الاول دولسم وو. اوعلامه شامي هم ددې قول سره اتفاق كړي دي. په بل روايت کې علامه دمياطي ويلي دي: چې نبي ﷺ په لسم دربيع الاول باندې پيدا سوي دي اوده ويلي دي چې دا قول صحيح قول دي. ددې دصحيح كيدلو وجه داهم كيدي سي چې دولسم دربيع الاول باندې ابن اسحاق قول كړي دي اوپه هغه باندې ډير تنقيد نيول سوي دي ولي چې هغه دا قول منقطع نقل كړي دي او بل داچې سند يې ورته هم نه دي ذكر كړي. تردې چې ابن مدين ويلي دي چې دابن اسحاق په روايت باندې دليل او حجت نيول صحيح نه دي.

اوامام مالك دده په باره کې ويلي دي چې داكذاب (يعنې درواغجن) دي. داركم يوبل روايت هم ذكر سوي دي چې په هغه کې قول په (۱۷) ربيع الاول باندې سوي دي. اوپه يوبل روايت کې (۱۸) دربيع اول باندې قول سوي دي، اونور هم ډير اقوال ذكر سوي دي يوروايت په کې داهم دي چې ويل سوي دي چې دې په دولسم درمضان المبارك باندې پيدا سوي دي اوپه يوبل روايت کې اتم درمضان المبارك باندې قول سوي دي اوپه دې تاريخ باندې قول ددې وجې څخه سوي دي چې د نبي ﷺ مور په ورځودغت اختركې حمل اخستې نوبيا عموماً نه مياشتې حمل وي نوپه دې ترتيب سره درمضان المبارك دغه تاريخ صحيح دي اودهغه علماوو چې كمو د نبي ﷺ ولادت په باره کې درمضان المبارك مياشت ذكر كړيده نودوي وايي چې هم په دې مياشت کې پيدا سوي دي اوهم په دې مياشت کې ورته وحې شروع سويدي، نودوي وايي چې هم ددې وجې څخه دي د نبي ﷺ ولادت هم په دې رمضان المبارك کې تسليم سي. اوپه يوبل روايت کې (۸) دربيع الاول هم ذكر دي چې په دې باندې ابن ناحيه او اكثر و علماوو دتاريخو اتفاق كړي دي لكه علامه قطب قسطلاني سو.

اوداركم اكثره محدثينو هم په دې قول باندې اتفاق كړي دي لكه علامه حميدي سو اودهغه استاذ علامه ابن حزم سو. داركم په يوبل روايت کې دوهم دربيع الاول باندې قول سوي دي.

خلاصه داچي دولسم دربيع الاول خاص كول په ولادت د نبي ﷺ باندې صحيح نه دي ولي چي دومره اقوال پيش سوه نودهريوه دپاره قوي قوي دلائل سته، بلکي دوفات د نبي ﷺ په باره کي پردغه دوولسم دربيع الاول باندې اتفاق دي چي نبي ﷺ په دولسم دربيع الاول باندې وفات سوي دي. نوداورخ دپيدائش نه بلکي دوفات ده. وهب بن منبه ويلي دي چي عيسيٰ ﷺ کله پيداسو نوټول بتان چي څه وه نوټول وغورځيده. اودنبي ﷺ والدي چي کله د نبي ﷺ حمل واخستې نوټول بتان مات سوه اوکله چي نبي ﷺ پيداسو نوبيا بتان دسجدي په حالت کي پريوتلي وه. حضرت عبدالمطلب ويلي دي چي زه په خانه کعبه کي وم چي يودم ټول بتان مات سوه اوپه دغه وخت کي دخانه کعبې ديوالونو اواز وکي چي نن ورځ دالله ﷻ آخري پيغمبر اومحبوب سړي دي دنياته تشریف راوړي اودده په لاسونو باندې به الله ﷻ هغه کسان هلاکوي څوک چي دغير الله عبادتونه کوي، اودغه مکه به دبت پرستي څخه پاکوي. په سیرت حلبیه کي ذکرسوي دي چي په قریشو کي يوڅو کسان وه چي دهغوي خپل خاص بتان وه چي هره ورځ به ورته راتله چي يودهغه څخه ورکه بن نوفل وو او زيد بن عمر ابن نفيل وو اوعبدالله بن جحش وو دوي به هره ورځ خپل بتانو ته راتله په کمه ورځ چي نبي ﷺ پيداسو، نودوي چي خپل بتانو ته راله نوبتان يې چپه سوه نودوي خپل بتان ودرول نوهغه بتان بياچپه سوه، نودوي حيران سوه. اوکله چي نبي ﷺ پيداسو نوپه خانه کعبه کي ترډرو ورځي پوري زلزله وه داسي زلزله وه چي قریشو ورته کتل داددي خبري خبرداري وو چي اوس دالله ﷻ کور دهغه بنده ته دخالي کولو وخت رالي اودخانه کعبې دپاکيدو وخت رالي. اودارکم د نبي ﷺ په پيدائش باندې د فارس يعني ايران دبادشاهانو په مضبوط محلونو کي زبردست چاودنه رالل اواکثره قصرونه يې چپه سوه او زلزله په کي وسوه چي دزلزلي دوجي ددوي دمحل څوارلس ستنې چپه سوي، اودارکم ددوي په ملک کي چي کم اور دعبادت دپاره لگول سوي وو نوهغه اور يودم د نبي ﷺ په پيدائش سره مړسو، غرض داچي دغه ورځ دټولو بت پرستانو اوبي دينو دپاره آخري چيلنچ وو اواخص کر په ايران کي ډيري نښې ښکاره سوي وې اودانښې په فارس والاو باندې ځکه ډيري پيش سوي دي چي پردوي باندې په مستقبل کي عذابونه راتله نودهغه څخه خبرداري ورکول سوه چي په مستقبل کي به کسري پرويز دمحمد ﷺ خط مبارك څيري اوبيا به دهغه سلطنت اوبادشاهي زره زره کيږي اوپر دوي به دالله ﷻ دخوا سخت عذاب نازلېږي داسي عذاب به وي چي ټوله دنيا به يې گوري په دغه وخت کي نوشيروان د فارس بادشاه وو اودده ﷺ په دور کي بيا پرويز بادشاه سوي وو اودده ﷺ مبارك خط يې ووايه، اودنبي ﷺ دنافرمانی په وجه باندې الله ﷻ هغه هلاک اوتباه کي. په تفسير ابن مخلص کي ذکرسوي دي چي داسي خط مخکي کله نه ووليکل سوي کم يې چي ده

ته ليکلی وو اوپه دی کی دالیکل سوی وه چی شیطان په خپل ژوند کی خلور واره دغم او مصیبت دلاسه چیغه وهلی ده، یوداچی کله الله ﷻ دهغه څخه هغه مقام واخستی کم چی دهغه وو مخکی دپیدائش دآدم ﷺ څخه، دوهم داچی کله دآسمان څخه مزکی ته راکښته سو، دریم داچی کله نبی ﷺ پیداسو اودنیاته یې تشریف راوړی، خلورم داچی کله سورة فاتحه (یعنی سورة الحمد) نازل سو. دعیون الاثر مصنف یوشعر ویلی دی چی مطلب یې دادی (کله چی دنبی ﷺ پیدائش وسو نوپه دغه وخت کی ابلیس په ډیر سخت غم کی ککړ وو اودځان سره یې ژړل اوځان یې په چپلاخو وهی اوچیغی یې وهلی چی زه تباه سوم برباد سوم پس هغه ته دهغه چیغو اوژراگانو څه فائده ورکړه؟

دحضرت عکرمه څخه روایت نقل دی چی کله نبی ﷺ پیداسو نودآسمان څخه ستوری را ایله سوه نوشیطانانو خپل لښکرته وویل چی نن ورځ داسی یو ماشوم پیداسوی دی چی زموږ پرتولی خواری باندی به اوبه واچوی، کله چی شیطانان دآسمان خوا ته دورتگ څخه ودرول سوه نودوی ابلیس ته راله اودغه خبره یې ورته وکړه چی دوی دآسمان ته دورتگ څخه منع سوه اودوی ووهل سوه اووشرل سوه نوابلیس وویل چی نن ورځ څه خاص واقعه سویده نوابلیس ټولو شیطانانوته امروکی چی دهری مزکی څخه لږ لږ خاوره راوړی نو شیطانانو دټولی مزکی څخه لږ لږ خاوره راوړل نوابلیس دیویو ځای خاوره بوی کوله تردی چی دمکی خاوره یې بوی کړه نودشیطانانو څخه یې پوښتنه وکړه چی دادکم ځای خاوره ده نویوه ورته وویل چی دادمکی خاوره ده نوده فوراً وویل چی په دغه ځای کی یوخاص خبره سته، راهبانو ته اواربابانو ته هم دنبی ﷺ ولادت خبر ورسیدی تردی چی حسان بن ثابت وایې چی: کله چی نبی ﷺ پیداسو نوپه هغه وخت کی زه داوو یا اته کالو وم اوپه خبرو پوهیدم یعنی هرڅه به می په ذهن کی کښېنسته، دی وایې چی: مایه مدینه کی یویهودی ولیدی چی یوه شپه یې په زوره زوره خپل یهودیانو ته اوازونه کول داوو چی ټول شاوخوا ورته راټول سوه نوټولو ورته وویل چی په تاباندی څه سوی دی؟ نوده ورته وویل چی، نن شپه داحمد ﷺ ستوری راوختی اوددی سره سره هغه نن شپې پیداسوی دی (نوپه پخوانی کتابونو کی هم دده ﷺ په باره کی ذکر سوی دی).

مقصود داچی دنبی ﷺ دپیدائش څخه ټول عالم خبردارسو اودنبی ﷺ په پیدائش سره په ټوله دنیاکی ږنا وغوړول سوه، دارکم دده دوالدی محترمی بی بی آمنی څخه هم ډیری خبری دنبی ﷺ په باره کی نقل دی چی عبدالمطلب رالی نوهغه ته یې ټولی خبری بیان کړی بیاحضرت عبدالمطلب نبی ﷺ په خپل غیږ کی خانه کعبی ته بوتلی اوهلته یې دالله ﷻ څخه دده دپاره دعا وغوښته اودالله ﷻ شکریې اداکی اوبیرته یې کورته راوستی، نو دهغه وروسته بی بی آمنه دنبی ﷺ والد ده دپاره دشیدوچښلوپه باره کی فکرمنده سوه.

دنبی ﷺ تی رودل

موږ مخکې دمهربوت په باره کې ديهودی قول ذکرکې هلته موږ يو قول پريښووی ولی چې دهغه ځای سره يې مناسبت نه وو او دلته يې ذکرکوو هغه دا چې دهغه يهودی بله نښه ددی نبی ﷺ په باره کې دا ذکر کړی وه چې ده به د شپې شيدی نه رودلی، اودا خبره په ډيرو روايتونو کې ذکر سويده چې نبی ﷺ تردوی يادری ورځی پوری تی نه دی رودی اودا دڅه ناجوړی دوجی، دا قول دحافظ ابن حجر هم دی بياچې کله نبی ﷺ تی رودل شروع کړه نودخپلی والدي محترمی څخه يې تی ورودی، او علامه قفای په کتاب العيون کې ویلی دی چې بی بی آمينه چې دنبی ﷺ والده ده نبی ﷺ ته يې ترنهو ورځو پوری تی نه دی ورکړی دهغه څخه وروسته (ثوبیه) چې دابولهب مينځه وه هغه نبی ﷺ ته شيدی ورکولی، ام ايمن عزيزه وايې چې نبی ﷺ ته دهغه دوالدي څخه وروسته اول ثوبیه تی ورکړی وو، کله چې ثوبیه خپل مالک ابولهب ته دنبی ﷺ دپيدائش خبر ورکې نوابولهب دا ازاده کړه او دثوبیې تی دهغې دخپل ځوی دوجی وو او ثوبیه دنبی ﷺ څخه مخکې ابوسفیان چې دنبی ﷺ دا کا ځوی وو هغه ته يې هم تی ورکړی وو نوابو سفیان دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودابوسفیان په باره کې ډير علماء داليکې چې دی دنبی ﷺ دکوچنی والی ملگری وو ليکن کله چې داسلام اواز وسو نو دی دنبی ﷺ څخه جلا سو بيا يې په فتح مکه کې ايمان راوړی او خپل ورورولی يې برقراره کړه اوددغه ورځو څخه يوڅو کاله مخکې ثوبیه حضرت حمزه رضی الله عنه ته هم شيدی ورکړی وی دارکم دی دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودارکم دنبی سعد يوی ښځی چې حلیمه نوم يې وو هغه بيانبی ﷺ ته تی ورکوی اوبيادی حضرت حمزه رضی الله عنه ته هم تی ورکړی وو نودارکم حمزه رضی الله عنه ددوو ښځو په واسطه دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودارکم نبی ﷺ ته ډيرو ښځو داسی تی ورکړی وو چې تعداديې تراتو پوری رسيږی په يوروايت کې داسی ذکر دی چې دنبی سليم دری انجونی وی چې وچي وی هغوی خپلی سيني دنبی ﷺ په خوله مبارکه کې کښيښوولی نوشيدی ځيني راروانی سوی او ددی دری وارو نومونه عاتکه وه، چې نبی ﷺ بيا په خپله فرمایلی دی چې: زه ددرو عاتکو دنبی سليم ځوی یم. اودتولو څخه زیات تی نبی ﷺ دحلیمه سعديه رضی الله عنه څخه رودلی دی او دا دابو ذؤيب لور وه اودادقبیلې دهوزان څخه وه اودحضرت حلیمې رضی الله عنها نسب داسی دی، حلیمه بنت ابی ذؤيب عبدالله بن حرث بن شجنه بن جابر بن ازام بن ناصر بن نصیه بن نصر بن سعد بن بکر بن هوازن بن منصور بن عکرمه بن فصفه بن قيس بن صیلان دی، اوددی خاوند اخرث بن عبد الزی بن رفاعه وو، ابن اسحاق وايې چې دنبی ﷺ رضاعی ورور او خور دحضرت حلیمې دخوا څخه دادی، عبدالله بن حرث، انيسه بنت حرث. اودا انيسه بنت حرث دی هم دنبی ﷺ ډير خدمت کړی دی او دنبی ﷺ سره يې ډير محبت وو تردی چې ددی

څخه ډیر اشعار نقل دی.

بیان دبرکاتو دنبی ﷺ

حضرت بی بی حلیمه[ؓ] دنبی ﷺ درضاعت حالت په ډیر دردناک حالت سره بیان کړی دی په سیرت ابن هشام کی دابن اسحاق څخه روایت نقل دی چی: بی بی حلیمه[ؓ] دخپل خاوند سره اویوڅو ښځی نوری دخپل کلی څخه ووتلی اوروانی سوی په دی نیت سره چی دښار څخه څه داسی ماشومان دځان سره راوولی چی هغه تی رودی اوپه کرایبی سره ماشوم ته تی ورکی اوڅه روزی په وگتې، حضرت حلیمه[ؓ] وایې چی دغه کال دخشک سالی یعنی دقحطی کال وو چی ټول خلک په داسی بدحال کی وه تردی چی زه په خپل خره باندی سپره وم نوهغه هم دلورې والی دلاسه قدم ډیر په خواری سره اخستی اوحضرت حلیمه[ؓ] وایې چی زماپه تیونو کی شیدی هم وچی سوی وی چی ددی دوجی زماپه لاس کی چی کم زما بچی وو هغه به نه بیدیدی ولی چی وږی به وو. اوزموږ چی کمه اوبڼه وه هغه هم خواره اوتپه سوی وه چی شیدی به یې نه ورکولی، مقصود داچی دا وایی چی: په خواری سره زه مکی ته ورسیدم اوزماسره چی کمی ښځی وی نوهغه زماڅخه مخکی ولاړی دځان سره یې ماشومان اخستی وه اوولاړی، په دوی کی یونبی ﷺ پاته سو چی یوې هم دځان سره وانه خستی ددی وچی څخه چی دی یتیم وو اواکثره اجرت اوپیسه دماشوم پرسر پلار ورکوی نو دده پلار وفات سوی وو نوددی وچی څخه دی چا دځان سره وانه خستی نوبی بی حلیمه[ؓ] وایې چی مامهم اول دنبی ﷺ څخه هم په دی خبری باندی اعراض وکی اودځان سره می وانه خستی اوبیا چی کله زه دشپی ولاړم اودخاوند سره می مشوره وکړه اوورته می وویل چی صباهه زموږ قافله روانه ده اودټولو سره ماشومان سته اوزموږ سره ماشوم نسته نوموږ دامشوره وکړه چی موږ به ددوی نورو دشرم دوجی دایتیم ماشوم دځان سره بوزو نوداوايې چی: خاوند هم زماحمایت وکی په دی خبری کی اوماته یې وویل چی ته دایتیم ماشوم ضرور راوله زما کلک امید دی چی الله ﷻ به ددی ماشوم په سبب موږ ته خیر اوبرکت راکوی.

بی بی حلیمه[ؓ] وایې چی څه رکم مانبی ﷺ دخپلی سینی سره ولگوی نوزما دواړی سینی دشیدو څخه ډکی سوی اونبی ﷺ ښه په ماړه نس تی ورودی اوددی بی بی حلیمی[ؓ] خپل ځوی هم په ماړه نس تی ورودی اودواړو ډیر په آرام سره اوپه راحت سره شپه تیره کړه اودا رکم بی بی حلیمه[ؓ] وایې چی زموږ حیوانان چی کم وه نو دهغوی غولانځی هم شیدو څخه ډکی سوی. اوبیاچی کله دوی روان سوه خپل کلی ته اوبی بی حلیمی[ؓ] دځان سره نبی ﷺ په غیږکی واخستی نوبی بی حلیمه[ؓ] دخپل سفر داستان داسی بیانوی: دا وایې چی زه په خپل خره باندی ناسته ومه اونبی ﷺ زماپه غیږکی وو نوداخر داسی په تیز رفتاری سره روان وو چی دټولی قافلی څخه مخکی سو نوزماسره چی په قافلی کی کمی ښځی وی نو

ټولی حیرانی سوی اوماته یې وویل چی داهم هغه خرڼه دی چی دهغی خوا څخه ته پرراغلی وی؟ نومادوی ته وویل چی هوهم هغه خردی نودوی راته وویل چی داخو اوس ډیر تیزسوی دی، نوبی بی حلیمه[ؑ] وایې چی په سکون اوراحت سره موږ خپل کلی ته ورسیدو اوزموږ په کلی کی نورهم حالات خراب سوی وه تردی چی وابښه هم نه وه خودرسول الله^ﷺ دراتگ څخه وروسته زموږ پسونه دځنگل څخه ماږه راتله اوبښه شیدی به یې ورکولی، اودنورو خلگو پسونه به څه گرځیده اوسیربه یې کوی اویوه قطره شیدی به یې هم نه ورکولی او خلگو به خپلو شپونکیوته ویل چی تاسی ولی پسونه هلته نه گرځوی په کم ځای کی چی دحلیمی پسونه څریرې نودوی به هم په هغه ځای کی پسونه څرول په کم ځای کی چی دبی بی حلیمی[ؑ] پسونه څریدل بیا هم بی بی حلیمه[ؑ] وایې چی زموږ پسونه به ماږه راتله اوشیدی به یې ورکولی اودهغوی پسونو به شیدی نه ورکولی.

بیان په تیزی سره دغیتدو دنبی^ﷺ

حضرت بی بی حلیمه[ؑ] وایې چی موږ په ډیرو نعمتونو دالله^ﷻ کی واقع سو اوډیر برکتونه موږ ته راکول سوه اوزما سره په داسی خوشحالی سره وخت تیریدی تردی چی دوه کاله تیر سوه په داسی حالاتو کی، اونبی^ﷺ په داسی تیزی سره غټ سو چی بل ماشوم ورسره مقابله نه سوه کولی، اوکله چی ددوو کالوسو نوبښه په هوش اوحواس کی سو، اودتی رودلو په وخت کی به نبی^ﷺ دراسته سینی څخه تی رودی اودابله به یې خپل رضاعی ورورته پرینسول، بی بی حلیمی[ؑ] به ډاکو شش کوی چی دابله سینه هم ورکی خونبی^ﷺ به نه اخستی، دادنبی^ﷺ یوغټه علامه دنبوت وه چی په وړوکوالی کی چی دتی رودلو زمانه وه په دغه وخت کی به یې دبل اکرام کوی لکه څه رکم چی یې دایوه سینه رودله اوبله یې خپل رضاعی ورور ته پرینسوله، حلیمه[ؑ] فرمایې چی نبی^ﷺ ددوو میاشتو سو نوهری خوا ته به گرځیدی، اوکله چی نبی^ﷺ داتو میاشتو سو نوخبری یې شروع کړی چی په خبرو مبارکو باندی به یې هرڅوک پوهیدی، اوپه نهمه میاشت کی یې بالکل صفا خبری شروع کړی چی دخلگو سره به یې عامه گفتگو کوله، اودلسو میاشتو په دوران کی دغټو هلکانو سره به یې ساعت تیروی، حضرت حلیمه[ؑ] فرمایې چی په نبی^ﷺ باندی به روزانه یوه ږنا دنور راکښته کیدله داسی ږنا به وه لکه چی دلمر شعاع پرچا ولگیږی اویابه دغه ږنا غوړیده، همدارکم دنبی^ﷺ دشیدو خوړلو وخت ختمیدی اودنبی^ﷺ برکات ښکاره کیدل، کله چی دتی څخه منع سوه نوابن عباس[ؑ] وایې چی نبی^ﷺ اول دا وفرمایل (الله اکبر کبیرا والحمد لله کثیرا وسبحان الله بکرة واصیلا) الله^ﷻ دټولو څخه لوړ دی اودهغه دپاره حمد اوثناء ده اودهغه تسبیح کول کیږی سهار اومانام. اونبی^ﷺ دکوچنیوالی څخه هیش شی ته بغیر دبسم الله څخه گوتی نه وی وروړی.

اوبی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی د کله څخه چی نبی ﷺ موږ کلی ته راوستلی دی دهغه ورځی را ایسی د بنو سعد قبیلې داسی کورنه وو چی په هغه کی دمشکو خوشبویې نه وه. اودارکم دخلگو په زړونوکی هم نبی ﷺ محبت ډیر سوی وو، تردی چی د چاپه بدن باندی به څه ناجوړی ولگیده یابه څه پرزخم ولگیدی نونبی ﷺ ته به رالی اودنبی ﷺ لاس مبارک به یې په هغه ځای باندی تیرکی اوهغه به روغ سو، که حیوان به هم ناجوړه سو نوهغه به هم دنبی ﷺ د لاس مبارک په ذریعه ښه کیدی. حضرت حلیمه[ؑ] فرمایي چی کله نبی ﷺ ددوو کالو سو نو دوعدی مطابق مانبی ﷺ بیرته مکی ته بوتلی سره ددی چی زړه دانه غوښته چی نبی ﷺ واستوم، نودنبی ﷺ والدی ته می وویل چی مزید دیوه کال دپاره لا دی پریږدی ماته ولی چی زه بیریدم چی په ده باندی دمکی ناجوړیانی ونه لگیږی، نوبی بی امنی[ؑ] ورته دیوه کال په وخت بیانبی ﷺ ورکی اودی بیرته دځان سره راوستی.

په سیرت ابن هشام کی ذکر دی چی بی بی حلیمه[ؑ] فرمایي: یوه ورځ نبی ﷺ زما دځوی سره چی دنبی ﷺ رضاعی ورور وو دواړه دپسونو څرولو دپاره وتلی وه چی په دی کی زما ځوی په منډه کورته رالی اووی ویل چی زماورور دوو سپینو کپړو والو دځان سره لوړکی او دځان سره یې بوتلی اوسینه یې ورڅیری کړل، نوبی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی زما دپښو څخه مزکه وتښتیده اودخپل خاوند سره په تلوار هغه ځای ته وړلو چی داڅه وسوه، دا وایې چی موږ کله وړلو نونبی ﷺ روغ جوړ ولاړوو نوبی بی حلیمې[ؑ] پوښتنه ځینی وکړه چی داڅه وسوه ستاسره ای زما ځویه نونبی ﷺ ورته وفرمایل چی داسی دوه کسان راله اوزما سینه یې څیری کړه اویوشی یې پکښی لټوی خو راته معلومه نه ده چی څه یې په کی لټول، بیابی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی موږ به دنبی ﷺ سره یوځای گرځیدوچی ناڅاپه یوځای څه مصیبت پرنازل نه سی اوحضرت حلیمه[ؑ] وایې چی زه یووار بیرته ولاړم دنبی ﷺ والدی ته نوماته یې وویل چی ولی دی دومره ژر راوړی اوحال داوو چی دی دی زما څخه ډیرپه ضد او حرص سره بیولی وو نوبی بی حلیمې[ؑ] ورته وفرمایل چی هغه خو صحیح ده خو زه دزمانی دحوادثو څخه بیریدم هسی نه چی څه مصیبت ورته پیښ نه سی، نوبی بی حلیمه[ؑ] وایې چی ماته بی بی آمینی وویل چی رښتیا رښتیا ووايه چی څه خبره ده نوزه مجبوره سوم نوڅه چی ورسره سوی وه هغه ټول می ورته وویل چی داسی داسی کار دنبی ﷺ سره سوی دی نوزما څخه بی بی آمنی پوښتنه وکړه چی آیاته پرده باندی دشیطانونو څخه بیره کوی؟ نوما ورته وویل چی هو! نوبی بی آمنی راته وویل چی ستا دابیره بی ځایه ده ولی چی په ده باندی دشیطانونو نه چلیږی اونه ده ته څه ویل کیږی ولی چی کله ما دده حمل اخستی وو نوزماپه رحم کی یونور غونډی شی پیدا سوی وو اوزما څخه به یوقسم نورختی چی دهغه نور په ذریعه به ماته تربصری پوری علاقې ښکاره کیدی اوکله چی دی پیدا سو نو

ده لاس په مزكه ايښی وو او يوه گوته يې د آسمان خواته لوړه کړې وه نو ددی وجی څخه دی ته دځان سره بیرته بوځه اوښه په خوشحالی يې ورکې. په حلبی کی ابن اسحاق وايي چي دشق صدر څخه وروسته کله چي بی بی حلیمي^{عليها السلام} نبی^{عليه السلام} بیرته راروان کی نودمکی په لوړه حصه^ه کی بی بی حلیمي^{عليها السلام} نبی^{عليه السلام} ورك کی نوبی بی حلیمه^ه بیرته په پریشانی سره مکی ته راله او عبد المطلب ته يې خبر ورکې، نو عبد المطلب ژر ترژره خانه کعبی ته ورلی او هلته يې د نبی^{عليه السلام} د پیدا کیدو دعا وکړه، نو کله چي ده دعا وکړه نو د آسمان څخه ورته اواز وسو چي ای خلگو مه پریشانه کیږی ولی چي دمحمد^{صلى الله عليه وسلم} رب سته او هغه نه ضائع کیږی، نو په دی کی عبد المطلب پوښتنه وکړه چي هغه به موږ ته څوک راولی، نوده ته اواز وسو چي ورسه په تهامه کی دیمنی درختی و خواته هغه ولاړدی نو په دغه وخت کی عبد المطلب په خپل آس باندی ورلی او چي گوری یوه درخته ده شنه ده او گڼه ده اولاندی يې داماشوم ولاړ دی نوده پوښتنه ځینی وکړه چي ته څوک يې نوبی ورته وفرمایل چي زه محمد بن عبدالله بن عبد المطلب یم نوده ژر تر غاړه کی او ورته يې وویل چي ته زما زړگي يې اولوړ يې کی دځان سره او په آس باندی يې کښېنوی او پسونه يې حلال کړه او په مکی والاوو باندی يې وخوړل.

بیان دوفات دمور دنبی^{عليه السلام}

بیایچی کله نبی^{عليه السلام} ولاړی نو دخپل نیکه په سرپرستی کی اود مور په پرورش کی ډیر په تیزی سره لوی سو، کله چي د نبی^{عليه السلام} عمر اووه کاله سو نو د نبی^{عليه السلام} والده وفات سوه، او د نبی^{عليه السلام} دوالدی قبيله بنی نجار وه، ابن هشام وايي چي د عبد المطلب دوالدی نوم سلمی بن عمر نجاریه وه نو ددی وجی څخه د نبی^{عليه السلام} والده او والد دواړه دیوی قبیلې وه. کله چي د نبی^{عليه السلام} والده وفات سوه نو نبی^{عليه السلام} دخپل نیکه په پرورش کی وو، او په خانه کعبه کی یوه خاص چیتايي پرته وه چي په هغه باندی به حضرت عبد المطلب یوازی کښې نستی اوبل څوک به نه پرکښېنستی اوبل چاته دکښېنستو اجازه هم نه وه اودده په ځای باندی به کښېنستل بی ادبی گڼل کیده اونور دقریشو مشران او عام خلگ به دده شاوخوا راټولیدل لکه شمع چي بل سی نوپتنگان ورته راټولېږی نو دوی به پر حضرت عبد المطلب هم په داسی طریقی سره راټولیدل، اونبی کریم^{صلى الله عليه وسلم} به په بی پرواهی سره هم داسی سیده ورتلی او په دغه چیتايي باندی به کښېنستی نودده اکاگانوبه دی منع کوی چي په دی ځای کی مه کښېنه نو حضرت عبد المطلب به ویل چي دی مه منع کوی ولی چي دی به ډیر لوړ شان والا شخصیت جوړیږی بیابه نبی^{عليه السلام} د حضرت عبد المطلب پر ملا باندی دده دسترگو تورنبی^{عليه السلام} ختی او کښته کیدی نو حضرت عبد المطلب ته به دده دغو حرکاتو ډیر خوند ورکوی او خوشحاله کیدی به دده په حرکاتو باندی، د نبی مدلج یوقیافه شناس (یعنی هغه

کسان چي دحرکاتو څخه دانسان پته لگوي، حضرت عبدالمطلب ته وويل چي دده (محمد) حفاظت کوه ولي چي دده قدمونه دابراهيم عليه السلام دقدمونو سره ليدل کيږي اودده څخه ماسوا دبل چاقدمونه دهغه سره نه ليدل کيږي. دارکم دنبی عليه السلام نور هم ډيرصفات ذکرسوي دي په کتابونو کي چي دهغه ټولو ذکرکول دلته محال دي چي دده په ذريعه الله جل جلاله ډيرو خلگو ته فائدي ورسولي مخکي دنبوت څخه په چاباندی به يې چي لاس مبارك راکښته کي نو هغه به الله جل جلاله دده دبرکت دوجي ښه کي دچابه چي زخم وو هغه به هم دده په لاس مبارك راکشولو سره ښه سو دارکم مخکي موږ بيان کړه چي دکافرانو سرونه ټيټ سوه په پيدائش دنبی عليه السلام باندی اوداکثرو محلو څخه په زلزلو سره راچپه سوه اوبتان ټول مات سوه دنبی عليه السلام په پيدائش سره، اودارکم الله جل جلاله دعربو څخه خشک سالی ليري کړه په سبب دپيدائش دنبی عليه السلام باندی داسي خشک سالی راغلي وه چي هيڅ هم نه وه پاته سوی اوعرب ډير په بد حال کي وه نودنبی عليه السلام په ذريعه الله جل جلاله پردوی باندی فراخي راوسته اوخوشحالی يې په دوی باندی راوسته اودډيرو تکليفونو اومصيبتونو څخه يې دوی خلاص کړه، دارکم نبی عليه السلام په دی قريشو يعني په دی خپل قوم کي داسي زندگي تيره کړه چي ټولو خلگو ته محبوب ترين انسان دی وو اودخلگو امانتونه اوفيصلي به ده ته راتلي اودټولو په منځ کي دی امين مشهور وو اوهروخت به يې په خانه کعبه کي تشریف فرمايلي وو په کوچنيوالي کي يې دماشومانو سره بازی نه کولی اودکوچني والي څخه يې په زړه کي دالله جل جلاله بیره وه اوهروخت به په خانه کعبه کي ناست وو اودالله جل جلاله ذکر به يې کوی اوالله جل جلاله دی دهرجهالت څخه اوددښمنی دلاروڅخه اودبی هوده خبرو څخه اودبی هوده مجلسوڅخه اودارکم دنورو فضولياتو څخه محفوظ ساتلی وو، کله چي نبی عليه السلام دخوارلسو کالو يا دپنځلسو کالو سو نو دقريشو په يوجنگ کي شريک سو هغه هم دخپلو ترونو دحفاظت دپاره داجنگ دقريشو او دبنی کنانه دبنی قيس سره وو. ابن اسحاق وايي چي دنبی عليه السلام عمر مبارك (۱۸) کاله وو.

بيان دنکاح دنبی عليه السلام دخديجة الکبریٰ رضي الله عنها سره

روایت ذکر کړي دي ابن هشام چي وايي: کله چي دنبی عليه السلام عمر مبارك (۲۵) کاله سو نو دالله جل جلاله په مشيئت سره دنبی عليه السلام نکاح دخديجی رضي الله عنها سره وسوه، دحضرت خديجی رضي الله عنها نسب داسي دی: خديجه بنت خويلد بن اسد بن عبد العزی بن قصي بن مره بن کعب بن لؤی بن غالب، ابن اسحاق وايي چي خديجه رضي الله عنها يوه تاجره ښځه وه اوپه شرافت اومالداری کي ډيره مخکي وه اوخپل مال يې به يې خلگوته ورکوی اوتجارت به يې کوی نوددی منافعه به دی ته ورکول کيده اودټولو قريشو هم داکسب وو.

* * *

تجارت دښې ﷺ او سفر دښې ﷺ شام ته

خديجې رضي الله عنها ته چې کله دښې ﷺ په باره کې معلومات ورسو چې نبی ﷺ ډیر صادق او امین او خوش اخلاق او خوش گفتاره انسان دی نودی ورته خپل مال ورکې او ورسره یې یو غلام هم ورکې نونبې ﷺ دی تجارت ته تیارسو او بیا خديجې رضي الله عنها دنورو په نسبت دښې ﷺ منافعه زیاته کښې ښووله، نونبې ﷺ ددغه غلام سره وران سو ترډې چې دشام سرحدونو ته ورسیدی نو هلته یې یو راهب ولیدی نودی راهب دښې ﷺ سره چې داکم غلام وو ددی څخه پوښتنه وکړه چې دا څوک دی؟ نودی غلام ورته وویل چې دایو سړی دی دقریشو څخه نو په دغه وخت کې نبی ﷺ په دغه ځای کې یوه درخته وه نو دهغه لاندې یې تشریف راوړی نودی راهب وویل چې ددی درختی لاندې دپیغمبر څخه ماسوا بل څوک نه کښیښی، مقصد دا چې نبی ﷺ شام ته ولاړی او هلته یې خريد او فروخت وکې نو خديجې رضي الله عنها ته په دی پیره کې دوه چنده فائده وسوه او په دی سفر کې میسره کم چې دخديجې رضي الله عنها غلام وو او دښې ﷺ سره په سفر کې وو نوده ډیر عجیبه کارونه په سفر کې ولیده چې دراتگ څخه وروسته یې خديجې رضي الله عنها ته بیان وکې. او حضرت خديجې رضي الله عنها په قریشو کې مالداره او شریفه ښځه وه نوددی وجی څخه هرچا داغونښته چې ورسره واده وکې نوددی وجی څخه دهرچا داخیال وو چې ددی سره واده وکې، کله چې دواده پیغام دخديجې رضي الله عنها دخوا څخه نبی ﷺ ته ورسیدی نونبې ﷺ دخپلو اکاگانو سره مشوره وکړه او هغوی ته یې ټوله خبره ورپه غاړه کړه نو حمزه رضي الله عنه دښې ﷺ سره دخديجې رضي الله عنها دپلار خواته ولاړه او دهغه دپلار سره یې صلاح او مشوره وکړه او ددواړو واده وسو، دابن هشام دوینا په مطابق ددی مهر شل اوبنان وه.

اودښې ﷺ اولنی بی بی خديجه رضي الله عنها وه اودابراهیم ؑ څخه ماسوا نور ټول اولاد یې دخديجې رضي الله عنها څخه وو.

دښې ﷺ اولاد

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق چې وایي: دښې ﷺ ټول بچیان ماسوا دابراهیم څخه دخديجې رضي الله عنها څخه وه چې په دی کې دری ځامن وه، قاسم، طیب، طاهر. او په دا اولنی ځوی سره دښې ﷺ اسم کنیه مشهوره ده چې ابوالقاسم رضي الله عنه دی او څلور لونې وی، دټولو څخه مشره رقیه وه او دهغه څخه کوچنی زینب وه او دهغه څخه کوچنی کلثوم وه او دهغه څخه کوچنی فاطمه الزهراء وه رضي الله عنها دابن اسحاق څخه نقل دی چې دښې ﷺ دری کوچنی ځامن دنبوت څخه مخکې وفات سویدی او په لونو کې ټولو داسلام زمانه پیدا کړی وه او ټولو هجرت کړی وو، ابن هشام وایي چې دښې ﷺ ځوی ابراهیم دحضرت ماریه قبطیه څخه وو چې دادښې ﷺ مینځه وه، دمصر دبادشاه مقوقس دانبې ﷺ ته په هدیه کې ورکړی وه

نوی تعمیر دخانه کعبی

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق: چې کله د نبی ﷺ عمر مبارک (۳۵) کاله سونوپه دغه کال باندی قريشو دخانه کعبی دنوی تعمير په باره کی اراده وکړه، چې دانوی جوړه کی اونوی چت پرواچوی مگر په دوی کی هېڅ څوک داسی نه وو چې دخانه کعبی دیوالونه شهید کی، اودا دیوالونه قريشو ځکه لوړوله چې مخکی به دخانه کعبی دیوالونه کوچنی وه نوپه هغه کی چې کمه خزانه پرته وه هغه چاپته کړی وه اودهغه څخه ماسوا نور سامانونه هم ځینی وړک سوی وه چې بیا دویک په نامه یو غلام سره گیر سوی وه، ابن هشام وایي چې ددی غلام په وجه ددی غلام لاسونه کت سوی وه اوبیا دتعمير په باره کی قريشو دکښتی دتختی استعمالولوپه باره کی سوچ کوی اودا کښتی دجده د ساحل څخه پیدا سوی وه چې دکم رزمی سوداگری کښتی وه اودهغوی څخه غرقه سوی وه، اوقريشوددی کښتی تختی دخانه کعبی په چت کی لگول غوښتل، اودوی ته یوترکان هم ورکول سوی وو چې هغه ویلی وه چې دخانه کعبی چت به زه تیاروم، نوقريش په دی کشمکش کی وه چې خانه کعبه څه رکم شهیده سی نودومره جرات په چاکی دی چې خانه کعبه شهیده کړی اوهسی نه چې الله ﷻ ناراضه نسی؟ اوپه دی دوران کی یو عجیبه غیبی مدد وسو هغه داچې په خانه کعبه کی یوه ته خانه جوړوه چې په هغه کی کم نذرونه دخلگو پراته وه هلته یوماروو چې دعادت مطابق به کله کله دباندی راوتی اودخانه کعبی پردیوالونو باندی گرزیدی نودهغه دبیری به څوک هم خانه کعبی ته نه نژدی کیدی نویوه ورځ دامار ووتی اوحسب عادت په دیوالونو باندی گرځیدی چې په دی دوران یوه مرغی راله اوداماریې لوړ کی اودځان سره یې یو وړی، نوقريشو چې دا کار ولیدی نونور هم مطمئن سوه اودوی وویل چې داسی لگېږی چې الله ﷻ زموږ ددی کار څخه راضی دی، ولی چې زموږ دلاری څخه یې مضرشی لیری کی او موږ ته یې ټول اسباب هم تیارکړه اوکاریگرهم موجود وه، آخر داچې ټول ودریده اوځانونه یې دخانه کعبی دجوړولو دپاره تیارکړه، اوپه دی کی یوسړی چې ابو وهب بن عمر بن عائد بن عمران بن مخدوم نوم یې وو دی ودریدی اودخانه کعبی ددیوال څخه یې یوه خښته را جلا کړه نوهغه خښته دده دلاس څخه ووتل اوبیرته په خپل ځای باندی ولگیده نوده مخ دقريشو خواته واړوی اوقريشوته یې خطاب وکی چې تاسی ددی خبری ډیر لحاظ کوی چې په دی کی صرف خپل حلاله پیسه ولگوی اوحرامه پیسه په کی مه لگوی لکه دسود پیسه سوه اودظلم پیسه سوه داپه دی کی مه لگوی، بعضی کسان داخطاب دولید بن مغیره خوا ته منسوب کوی، اوابو وهب د نبی ﷺ خپل وو یعنی د نبی ﷺ دوالدی ماما وو اونهایتی بزرگ انسان وو اوشریف انسان وو چې عرب دده په صفت کی اودده په تعریف کی ډیری قصیدی بیانوی، غرض داچې دخانه کعبی هرطرف دټولو قبیلو په سرباندی تقسیم سو څه

حصه په کی دیوې قبیلې په غاړه وه اوڅه حصه یې د بلې قبیلې په غاړه وه، سره ددی چې کارهم په قبیلو باندې تقسیم سو بیا هم چا داهمت نه سوکولی چې خانه کعبه شهیده کړي، تردی چې دوی ولیدته وویل چې هغه دا اقدام وکی نودهغه طبیعت خراب وو نودوی وویل که چیری سهارته دولید طبیعت صحیح وو نوموړ ته به معلومات وسی چې الله ﷻ زموږ ددی کار څخه راضی دی اوکه ولیدته په نن شپه کی څه تکلیف یاڅه آفت ورسیدی نوموړ ته به معلومه سی چې الله ﷻ زموږ په دی اقدام باندې راضی نه دی، نوپه دغه شپه ټولو الله ﷻ کوی تردی چې سهارسو نودوی گوری چې ولید روغ جوړدی نوددوی په زړونوکی همت پیدا سو اوټولو دخانه کعبی په شهیدولو باندې شروع وکړه اودخانه کعبی دیوالونه یې شهید کړه تردی چې دابراهیم ﷺ تربنیادونو پوری ورسیدل نوچې هغه یې هم وکینده نوپه مکه کی یوبد حال سو نودوی وویل چې بس دی ددی څخه نور کښته مه کیندی نوکله چې دوی دیوالونه ختم اونوی دیوالونه یې ووهل نوهری یوی قبیلې ځان ځان ته جلا جلا کانی راواخسته اوهریوې ویل چې ددی خانه کعبی آخری کانی به زموږ په لاس باندې لگیرې اوتکمیل به یې موږکوو، تردی چې ددی فضیلت حاصلولو دپاره دقبیلو په منځ کی خونریز جنگونه وسوه تردی چې بنی عبدالدار قبیلې والاوو دوینی څخه یوه پیاله ډکه کړه اوپه منځ کی یې کښې ښووله اوټولو په کی گوتی لدی کړی اوقسمونه یې واخسته چې موږ به خپل ځانونه قربان کو خودا فضیلت به دلاسه نه ورکوو.

نودارکم ډیروخت په دغه جنگ کی تیرسو، آخردای چې نبی ﷺ ددوی فیصله وکړه، په داسی طریقې سره چې په دغو ورځوکی په دوی کی بزرگ ترین انسان ابوامیه بن المغیره بن عبد الله بن عمر بن مخدوم وو دی وویل چې ای قریشو تاسی داسی وکی چې دخانه کعبی دغه دروازی ته گوری چې څوک اوس رادننه سو نوهغه به ستاسی ثالث وی اوستاسی فیصله به وکی نودټولو دافیصله خوښه سوه نودقدرت کاروو چې په دغه وخت کی نبی ﷺ رالی نو قریشو چې نبی ﷺ ولیدی نوډیر خوشحاله سو اوټولو داوویل چې داډیر امانت دardi او ډیرښه فیصله کونکی دی نوټول دهغه فیصلی ته کښېنسته، نونبی ﷺ په دغه وخت کی یو خادر واخستی اوبیانبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونوسره حجر اسود لوړکی اوپه هغه خادر کی یې کښېښووی اوهریوې قبیلې ته یې دهغه یوه یوه څنډه ورکړه اونبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو حجر اسود دخانه کعبی په دیوال کی ولگوی نودټولو دزړه ارمانونه هم پوره سو چې دافضیلت یې حاصل کی اوجنگونه ددوی په منځ کی هم ختم سو، اوکله چې حجر اسود کښې ښوول سو نودهغه څخه وروسته نور تعمیر پوره سو.

نبی ﷺ ته درسات زیری ورکول

روایت ذکر کړی دی ابن هشام: چې نبی ﷺ ته درسات ورکول کیدو څخه مخکی دنصاری او

دیهودو علماوو دایمانونه کول دخپلو کتابونو څخه اوجادوگرانوبه په خپل جادو سره داوینا کوله چی داسی شخصیت به په مکه کی پیداکیږی اوهغه ته به رسالت ورکول کیږی هرڅه چی یهود اونصاروی وه نوهغوی به داخبره دخپلو کتابونو څخه کول اوهرڅه چی جادوگران وه نوهغوی داخبره دشیطانونو په ذریعه کول چی په دغه وخت کی پرشیطانانو باندی دآسمان تگ نه وو بندسوی اوبیاچی کله نبی ﷺ ته رسالت ورکول سو نوبیاپه آسمان کی شهاب ثاقب ایښوول سوی وو چی کله به دوی ورتله نودوی به په شهاب ثاقب سره به ویشتل کیدل، اوبیادوی ته ژر ترژره دحقیقت معلومات ورته وسو چی نبی ﷺ ته رسالت ورکول سوی دی، عبدالله بن کعب وایي چی حضرت عمرؓ په خپل دور دخلافت کی یوه ورځ وفرمایل: زمادی په هغه رب باندی قسم وی چی زه یوه ورځ په خانه کعبی کی ناست وم دیوبت خواته چی په موږ کی یوسړی دبت په نامه باندی حلاله کړی وه اوموږ دهغه دتقسیم په انتظار وو چی ددی تقسیم وسی نوپه دغه دوران کی ماددی بت څخه یواواز واوریدی چی دی بت وویل، یوسړی دی چی ډیره صفا وینا کوی اوهغه (لااله الاالله) وایي. اودا واقعه دظهور اسلام څخه یوه میاشت مخکی سوی وه.

په بعثت دنبی ﷺ باندی دیهودو عقیده

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق: چی عاصم بن عمر ویلی دی چی دنبی ﷺ دبعثت څخه مخکی دیهودو اودنصاراو به هروخت جنگونه وه اویهودیانو به ویل چی اوس په دی نژدی وختونوکی به یوپیغمبر رانکاره کیږی چی موږ به دهغه سره یوځای کیږو اوتاسی ته به شکست درکوو بیاچی کله دنبی ﷺ پیدائش وسو نودوی ځینی منکره سوه دحسد دوجی څخه. ابن اسحاق وایي په نقل کولو سره دسلمه بن قش څخه چی دایوصحابی دی دی وایي چی: زموږ سره نژدی یویهودی اوسیدی چی عبد الاشهل نوم یي وو اوځوان هلك وو اویو څادر به یي پرځان پیچلی وو، یوه ورځ رالی اودجهنم اودجنت تذکره یي کوله اودقیامت دحساب اوکتاب تذکره یي هم کوله نوخلگو ځینی پوښتنه وکړه چی دغه به څه علامه وی نودی یهودی وویل چی ددی علامه داده چی یوپیغمبر به راځی نودی خلگو وویل چی کله به رازی نودا راوی وایي چی زماخواته یي اشاره وکړه چی داماشوم که ژوندی وی نودی به یي وویني. بیادغه یهودی هم ژوندی وو چی نبی ﷺ دپیغمبری اعلان وکی، نوموږ په نبی ﷺ باندی ایمان راوړی اودی یهودی ته ماوویل چی موږ خو ستا په وینا په دی پیغمبر باندی ایمان راوړی دی نوته ولی ایمان نه راوړی نودی یهودی وویل چی صحیح ده مگر دا هغه پیغمبرنه دی، غرض داچی دبنی اسرائیلو دنبی ﷺ په پیغمبری باندی مکمل یقین خو وو خودوی دانه غوښته چی داشرافت ددوی څخه واخستل سی اوعربوته ورکول سی نو دد اوحسد دوجی به یي ایمانونه نه راوړل.

دنبی ﷺ دنبوت ابتداء

روایت ذکرکړی دی محمد بن اسحاق دی وايي: کله چې دنبی ﷺ عمر مبارک څلوېښتو کالوته ورسیدی نوالله ﷺ دتولی دنیا دپاره رحمت اودخلگودپاره زیری ورکونکی راولیږی اوالله ﷺ دتولو پیغمبرانو څخه داوعدۀ اخستی وه چې کم کم یودنبی ﷺ په وخت کی ژوندی وی نوهغه به دنبی ﷺ اطاعت اونصرت کوی اودنبی ﷺ په امت کی به شمارل کیږی اوهرنبی ته داویل سوی وه چې دخپل امت څخه داوعدۀ واخلی چې: که دنبی ﷺ په دور کی څوک وو ددوی دامتیانو څخه نوپه نبی ﷺ باندی به ایمان راوړی، لکه څه رکم چې دا الله ﷺ په خپل عزیزکلام کی فرمایلی دی. (یقیناً موږ اخستی دی وعده دتولو انبیاوو څخه چې کم ته موږ کتاب اوحکمت ورکړی دی بیاجی ستاسی خواته یوپیغمبر راسی اودهغه سره کتاب وی نوتاسی به دهغه تصدیق کوی اوپه هغه باندی ایمان راوړی).

ابن اسحاق وايي چې دنبی ﷺ اولنی میوه دنبوت داوه چې نبی ﷺ به خوبونه لیدل اوکم خوب به چې نبی ﷺ ولیدی نوهغه به په صبا ورځ کی په حقیقت باندی بدلیدلی، اودنبوت څخه مخکی نبی ﷺ خلوت یعنی یواځی والی ډیر محبوب وو ددی وجی څخه به نبی ﷺ په غار حراکی یوازی کښېنستی، ابن اسحاق په یوبل روایت کی وايي چې دنبی ﷺ یو کرامت داوو چې نبی ﷺ به دکمی درختی یاکانی په څنگ تیریدی نوهغه درختی اوکانی به خبری کولی، اونبی ﷺ ته به یې ویل ای دالله ﷺ رسوله په تا باندی دی دالله ﷺ سلام وی، نبی ﷺ به یوی خوا اوبلی خواته نظروکی خوهیڅ به نه ښکاره کیده ماسوا ددرختو او کانو څخه، نبی ﷺ ته به داسی معجزی اوکرامات مخ ته کیدل تردی چې نبی ﷺ په غار حراکی وو اوالله ﷺ ورته جبرایل ﷺ راولیږی چې درمضان المبارک ورځی وی.

ابتداء دوحی

اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ . (سورة العلق ۵۱).

ابن اسحاق وايي په نقل کولو سره دقتاده لیثی څخه چې دی نقل کوی دعبيده بن عمیر څخه دی نقل کوی دعبدالله بن زبیر څخه دی وايي چې: موږ عبید بن عمیر ته وویل چې موږ ته بیان وکی چې نبی ﷺ ته ابتدايې وحی څه رکم وسوی؟ نوعبيده بن عمیر داواقعۀ بیانول شروع کړه په داسی حال کی چې عبدالله بن زبیرهم مخامخ ناست وو اوداراوی وايي چې زه هم په دغه وخت کی وم: نبی ﷺ به په کال کی یوه میاشت په غار حراء کی دخلوت دپاره تشریف وړی اوکله به چې کم مسکین دنبی ﷺ خواته راتلی نونبی ﷺ به ډوډی په وخوړل اوکله به چې میاشت پوره سوه نواول به خانه کعبی ته نبی ﷺ تشریف فرماسو او

اووه واره به يې طواف وکړ او بيا دهغه څخه وروسته به يې کورته تشریف وی وړی په دی وار کی دهغه مبارکه میاشت درمضان المبارک راله. او هغه عظیمه شپه هم راله په کم کی چي نبي ﷺ ته نبوت ورکول کیدی نو جبرائیل ﷺ رالی اودهغه سره دورینمو په کپړه کی یو کتاب وو چي په هغه کی پیچل سوی وو اوبیایي نبي ﷺ ته وفرمایل چي (اقرء) یعنی ووايه! نونبي ﷺ ورته وفرمایل چي زه قاری نه یم یعنی مطلب داچي زه نه سم ویلی په دی کی جبرائیل ﷺ بیانې ﷺ دخپل سینی مبارکی سره ولگوي او ورته يې دوباره وویل چي (اقرء) نونبي ﷺ ورته وفرمایل چي زه څه ووايم نو جبریل ﷺ ورته لوړ آیتونه وویل، چي ترجمه يې داده: (ووايه په نامه دخپل رب سره هغه رب چي انسان يې دمنجمدی وینی څخه جوړ کړی دی اوستارب لوړ شان والادی هغه ذات چي په قلم سره يې ښوونه کړیده (او) انسان ته هغه خبری ښیي چي هغه ته معلومی نه وی دهغه په باره کی).

بیانې ﷺ په رعب کی سو او وبیریدی او دحضرت خدیجی رضی الله عنه خواته رالی اوپوره واقعہ يې ورته وفرمایل چي داسی کار وسو نو حضرت خدیجی رضی الله عنه دځان سره نبي ﷺ دورقه بن نوفل خواته بوتلی، کله چي هغه داخبره واوریده نویوه چیغه يې ووهل (القدوس القدوس) اوبیایي وویل چي بی شکه داهغه ملایکه ده چي موسی ﷺ ته به راتله اوبیایي دی حضرت خدیجی رضی الله عنه ته وویل چي نبي ﷺ ته ووايه چي خپل قدمونه مضبوط کړی ولی چي دی پیغمبر دی.

نزول دقرآن کریم

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق چي وایي: دقرآن ابتدایي نزول په رمضان المبارک کی سوی دی، لکه څه رکم چي الله ﷻ په خپله فرمایلی دی: شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، (سورة البقره ۱۸۵) درمضان میاشت هغه میاشت ده چي په دی کی قرآن نازل سوی دی داسی قرآن کریم چي په دی کی دخلگو راهنمایي سویده اودهدايت کتاب دی اوپه دی کی ښکاره ښناني ذکر سوی دی اوقرآن کریم حق اوباطل سره جلا کوی. اوپه بل ځای کی په سورة القدرکی هم دا ذکر سوی دی چي دهغه مضمون هم دا جوړیږي، اوداسی په نورو ځایونو کی هم ایتونه ذکر دی چي دتولو څخه دامعلومیږي چي په رمضان المبارک کی دقرآن کریم دنازلیدلو ابتداء سویده.

بيا دوحی سلسله ترډیري مودی پوری بنده وه چي په هغه سره نبي ﷺ ته ډیر غم ورسیدی او کافرانو په نبي ﷺ پوری قسم قسم خبری او خنداگانی وکړی او هر قسم اعتراضونه يې

وکړه چې ددی په وجه نبی ﷺ ډیر غمگین سو نواله ﷺ دوهم وار وحی شروع کړی چې په هغه کی اول وار سورة الضحیٰ نازل سو.

هغه کسان کمو چی اول اسلام قبول کی

دانبکاره خبره ده چی دتولو څخه اول اسلام راوړونکی نبی ﷺ حضرت خدیجة الکبریٰ رضي الله عنها ده اویا دجنس په اعتبار سره ابن اسحاق ویلی دی چی اول علی رضي الله عنه ایمان راوړی دی په داسی حال کی چی دده عمر (۱۰) کاله وو، بیا دهغه څخه وروسته زید بن حارث بن شرحبیل بن کعب بن عبد العزی بن لوی القیس کلبی اسلام راوړی دی او قبول کړی یې دی اودی دنبی ﷺ غلام وو، بیادده څخه وروسته ابوبکر بن ابی قحافه رضي الله عنه اسلام راوړی دی چی دابوبکر رضي الله عنه خپل نوم (عتیق) وو خو په اسم کنیه سره مشهوره سوی وو او دده دوالد صاحب نوم عثمان بن عامر بن کعب بن سعد بن ثیم بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر وو، خودابن هشام په روایت سره دابوبکر رضي الله عنه خپل اسم مبارک عبدالله وو او عتیق نوم په روایت دابن اسحاق کی ذکر سوی دی.

بیا حضرت ابوبکر الصدیق په خپلو هم مجلسو کی داسلام متعلق خبره وغوړول چې په هغه سره ډیر کسان په اسلام کی داخل سوه چې دهغوی نومونه دادی (عثمان بن عفان رضي الله عنه، زبیر بن عوام رضي الله عنه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه، طلحه بن عبیدالله رضي الله عنه) اوداتول صحابیان په عشره مبشره کی داخل دی کمو ته چې په دنیا کی دجنت زیری ورکول سوی دی پنځه کسان داودری مخکنی دوی ټولوبه دنبی ﷺ سره یوځای لمونځونه اداء کول اویا ددوی څخه وروسته ابو عبیده هم اسلام قبول کی اوداهم په عشره مبشره کی شامل دی، اویا دا انداز دالله ﷻ په مدد اونصرت سره روان وو اواسلام په خپل غیږ کی خلگ راټولول.

داسلام ښکاره اعلان

الله ﷻ نبی ﷺ ته فرمایلی دی: فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ، (سورة الحجر ۹۴) یعنی الله ﷻ نبی ﷺ ته خطاب وکی چې تاته کم حکم درکول کیږی ته به په هغه سره دحق اوباطل فرق کوی او دمشرکانو څخه اعراض کوه دهغوی چې په تاپسی څه وایې اویا تاته مخامخ څه وایې نوته دهغوی په خبرو پسی مه گرزه اوزماد حکم مطابق کارکوه. ابن اسحاق وایې چې تردرو کالو پوری اسلام پټ وو، کله چې دا ذکر سوی ایت اودا ایت هم نازل سو: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ، نوکله چې دا ایت نازل سو په دی کی صراحة حکم وو چې داسلام ښکاره اعلان وسی. اوڅه رکم چې اسلام پټ وو نو دارکم یې مخالفت هم پټ کیدی اوچی دکله څخه ښکاره سو نوبیا ښکاره مخالفت شروع سونو ټول قریش په نبی ﷺ پسی ولگیدل

اونبي ﷺ ته يې په مختلفو طريقو باندې لالچ ورکوي او کله چې دوی ته معلومه سوه چې نبي ﷺ داخپله طريقه نه پرېږدي نو بيا يې نبي ﷺ ته تکليفونه رسول، ابواسحاق وايې چې بيا ورځ په ورځ په اسلام کې ترقي کيدلې او خلگ به په اسلام کې داخليدل، احوال داوو چې قريشوبه هرممکن کوشش کوي چې خلگ په اسلام کې داخل نه سي. ابن اسحاق وايې په نقل کولوسره دابن عباس څخه دې وايې چې يو وار دقريشو ټول سرداران يوځای سوه چې دانومونه يې دي (عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، ابوسفیان بن حرت، نصر بن حرت، اسود بن مطلب بن اسد، زمعه بن اسود، وليد بن مغیره، ابوجهل بن هشام، عبدالله بن اميه، عاص بن وائل، نبیه بن حجاج، منبه بن حجاج، امیه بن خلف) اودارکم نور سرداران هم ددوی سره وه، داټول يوه ورځ دخانه کعبې سره راټول سوه او محمد ﷺ يې راغونښتي اوټولو ورته په يووخت کې وويل: اې محمد (ﷺ) ته موږ راغونښتي يې دخبرو اترو دپاره، ولي چې زموږ دې قسم وي په الله ﷻ باندې موږ عرب قوم يو او موږ نه دي ليدلې داسې ښارچې هغه په داسې آفت کې واقع سوي وي لکه څه رکم چې تاموږ واقع کړي يو، زموږ په پلرونو پسې بدې وايې اوزموږ معبودانو ته ښکښل کوي اوزموږ جماعت دې ټکري ټکري کې، داسې يوه خرابې پاته نه ده چې تاپه موږ کې نه وي کړې، بس دې اوزموږ داخبره واوړه، که دپيسو دپاره داکار کوي نوموږ به تاته دومره پيسې درکو چې دټولو څخه به زيات مالداره ته يې، اوکه ته وايې چې موږ تاخپل مشرکو نوموږ ستامشري پرځانونو باندې منو، اوکه ته وايې چې مابادشاه کړي نوموږ تاته بادشاهي درکو، اوکه پرتاباندې څه پيريان رازي نوموږ خبر کړه چې موږ ستاعلاج وکي. نونبي ﷺ په جواب کې دوی ته وويل. داکمې خبرې چې تاسې وکړې نوپه دې کې زه ستاسې څخه هيڅ نه غواړم، نه زه ستاسې څخه سلطنت غواړم اونه زه ستاسې څخه مال اودولت غواړم، بلکې زه الله ﷻ تاسې ته پيغمبر راليرلي يم اوپه ماباندې يې خپل کتاب نازل کړې دی، اوماته يې حکم کړې دی چې ددې خلگو دپاره زيږي ورکونکي اوبيره ورکونکي جوړسم، اوکه تاسې داخبره قبلوي نوپه دواړو جهانونو کې به کامياب سي، اوکه تاسې دانه قبلوي نوزه به ترهغه وخته پوري انتظار کوم ترکم وخت پوري چې الله ﷻ زما اوستاسې په منځ کې فيصله وکي.

هجرت دحبشي

بيادې کافرانو پرمسلمانونو باندې ډير ظلمونه شروع کړه اودوی ته يې مصيبتونه ورکول. محمد بن اسحاق وايې: کله چې نبي ﷺ دامصيبتونه په مسلمانونو باندې وليدل نوخپلو صحابوو ته يې امر وکي چې دحبشي خواته هجرت وکي، ولي چې دابه تاسې ته ښه وي، او په هغه ځای کې يوبادشاه دی چې ډير منصف بادشاه دی په چا باندې ظلم اوزياتي نه کوي او دربښتینوالی مزکه ده، اوتاسې په حبشي کې اوسېږي ترهغه وخته پوري چې زموږ څخه

تکلیفونه لیری سی، بیاصحابه روان سوه اودحبشی خوا ته یې هجرت وکی اودا اولنی هجرت وو په اسلام کی، په دوی کی سرفهرست عثمان رضی الله عنه وو، چی په ده باندی دنی صلی الله علیه و آله لور واده وه، اوپه دوی کی جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه هم وو، دوی ټول (۸۳) کسان وه ماسوا دماشومانو څخه، اوحضرت عمار بن یاسرهم غالباً په دوی کی وو، بیاقریشو په دی باندی هم صبرونه کی اوخپله یوه قافله یې په نجاشی بادشاه پسی ولیږل چی هغه هم دوکه کړی ددوی په باره کی چی په هغه کی خاص عمر بن العاص اوعبدالله بن ربیععه وه مگر ددوی په مقابله کی جعفر رضی الله عنه داسی زبردست بیان دنجاشی مخ ته وکی چی دهغه په اوریدلو سره نجاشی وژړل اوبیایې وویل چی ستاسی خبری ټولی حق دی اوقریش یې بیرته نامراده واستول.

هجرت دمديني

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق: بیا هم په دی مکه کی نبی صلی الله علیه و آله ته دمعراج واقعہ پېښه سوه چی په دغه وخت کی په قریشو کی اوپه مکه کی په څه ځایونو کی اسلام غوړول سوی وو، اوبیادهغه څخه وروسته نبی صلی الله علیه و آله چی دخپل صحابوو تکلیفونه وکتل نوهغوی ته یې امر وکی په هجرت کولو سره مدیني ته اوپخپله نبی صلی الله علیه و آله دځان په باره کی منتظر وو چی الله جل جلاله ورته څه حکم ورکوی، ابن اسحاق وایې چی عائشه رضی الله عنها فرمایلی دی: چی نبی صلی الله علیه و آله به دابوبکر رضی الله عنه خواته سهار یامانبام ضرور راتلی نویوه ورځ دماپښین په وخت کی نبی صلی الله علیه و آله حاضرسو نوابوبکر رضی الله عنه ته معلومات وسو چی نن څه ضروری خبره سته، نوعائشه رضی الله عنها وایې چی: زه اوزما خور موږ دواړه په دغه ځای کی ولاړ وو نونبی صلی الله علیه و آله زما والد صاحب ته وفرمایل چی دوی لیری کی چی زه تاته څه خبره کوم، نوابوبکر رضی الله عنه نبی صلی الله علیه و آله ته وویل چی دازما خوندي دی اوددی څخه څه خطر مه کوه، نونبی صلی الله علیه و آله ابوبکر رضی الله عنه ته وفرمایل چی ماته دهجرت اجازه راکول سوه، دنی صلی الله علیه و آله په دی خبره باندی ابوبکر الصديق رضی الله عنه دومره خوشحاله سو چی دخوشحالی دلاسه په ژړا سو اونبی صلی الله علیه و آله ته مخاطب سو چی ددی ورځی دپاره مادوه اونبان ساتلی دی، نویه مکه کی دنی صلی الله علیه و آله دهجرت څخه هیڅ څوک خبرنسو ماسوا دابوبکر رضی الله عنه دکور والاو څخه اودعلی رضی الله عنه څخه، اوعلی رضی الله عنه نبی صلی الله علیه و آله دامانتونو داداء کولو دپاره په مکه کی پریښی وو، بیانبی صلی الله علیه و آله دخپل کور دشاتنی کړکی څخه ووتی دابوبکر الصديق رضی الله عنه سره اوپه غار ثور کی تم سو اوابوبکر رضی الله عنه خپل ځوی عبد الله ته وویل چی ته اوره چی خلک زموږ په باره کی څه وایې، اوخپل غلام ته یې وفرمایل چی ته دشپی پسونه خروه اوزموږ خواته یې راوله چی موږ یې شیدی وچښو، او حضرت اسماء چی دابوبکر رضی الله عنه لور وه دی به ډوډی تیاروله اوبیابه یې دوی ته راوړله هم دارکم دری ورځی نبی صلی الله علیه و آله اوابوبکر الصديق رضی الله عنه په دی غارکی تیری کړی، اوپه مکه کی

قريشو ډير تب اوتالاش وکي دښي ﷺ خوييدا نسوه ورته اوييايې سر عام اعلان وکي چي خوک موږ ته دمحمد په باره کي خبر راکړي نوموږ به ورته سل اوبنان په انعام کي ورکوو. خويياهم دوي ته نبي ﷺ ورته کول سو اوپه دريمه ورځ نبي ﷺ دابوبکر الصديق سره روان سو په خوا دمديني باندی.

دښي ﷺ مدينه منوري راتلل

روايت ذکرکړي دي ابن اسحاق چي رسول الله ﷺ په قباء کي ترڅلورو ورځو پوري پاته سو دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنج شنبه، (گل، شروغ، نهی، اوزيارت) داخلور ورځي نبي ﷺ په قباء کي تيري کړي اوپه دي ځاي کي يې جماعت تعمير کي بياددي ځاي څخه روان سو بنی سالم بن عوف ته اوهلته يې په وادي رانوان کي يوجماعت جوړکي اوهلته نبي ﷺ اولني جمعه وويل. اوييا نبي ﷺ مديني ته روان سو اوپه لاره کي نبي ﷺ دډيرو قبيلو سره وليده اودډيرو سردارانو سره يې خبري اتري وکړي، تردی چي دښي ﷺ اوبنه مديني منوري ته ورسیده اوني نبي ﷺ اوبنه په خپلي مرضي باندی پريښووله چي په کم ځاي کي کښيني نوپه هغه ځاي کي به دښي ﷺ کور اوجماعت وي نودښي ﷺ اوبنه ددوو يتيمانو په مزکه باندی کښېنسته چي دهغو دواړونومونه سهل اوسهيل وو، اودوي دواړه دمعاذ بن عفراء زير تربيت وه چي دهغه سره به په کورکي پاته کيده، نوني ﷺ داوښي څخه کښته سو نو اوبنه بيا ولاړه سو اوروانه سو اوييا بيرته راله اوپه هغه ځاي کي کښېنسته اوپه دي ځاي کي دابو ايوب الانصاري کور نژدی وو نوهغه دډيري خوشحالي څخه په ځان نه پوهيدی په دي اندازی ډير خوشحاله وو اوډير خلک په دغه ځاي کي ولاړ وه اودټولو داطمع وه چي دده په مزکه باندی کښېني نوابو ايوب الانصاري داوښي سامان په خپل کور کي کښېنووې اوني ﷺ دهغه په کورکي ارام وکي.

غزا د بدر

ابن هشام په خپل سيرت کي ذکر کړيدي چي دحضرت ابن اسحاق څخه نقل دي چي: نبي ﷺ ته اطلاع وسوه چي دابوسفیان غټه قافله دتجارت دشام څخه راروانه ده چي په هغه کي ديرش څلويښت کسانو ډيرمال دځان سره راروان کړي دي نوني ﷺ صحابووته دجنگ دتياري اطلاع وفرمايله نودی خلکو فوراً خپل قاصد مکي ته وليږي اواطلاع يې دجنگ ورسوله اودقريش سرداران يې خبرکړه نودقريشو غټ لښکر داسلحو سره رالي، اودی خوا ته نبي ﷺ خپله قافله برابره کړه اودځان سره يې روانه کړه اوني ﷺ ته دقريشو دلښکر دروانگي معلومات وسو، نودارکم دقريشو دوي ډلي سوی يوه دجنگ اويوه دمال، نوپه دي وخت کي الله ﷻ دوي ته خطاب وکي په دي قول سره: وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ

فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ (۱۲۳) إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ، الله ﷻ داتول صورت حال دبدر متعلق بيان كړى دى چې په دى كى اصل مقصد داوو چې الله ﷻ د مومنانو په لاس باندې د كافرانو يوې ډلې ته شكست وركوي، او الله ﷻ د مومنانو سره دا وعده كړې وه چې دوى ته به فتحه وركوي د كافرانو په يوې ډلې باندې اوداهغه غزاوه چې الله ﷻ په كى ملائكي د مومنانو دمدد دپاره راليرلې وى او په دى غزاكى د قريشو اكثره سرداران مړه سوه اودايوه عظيمه كاميابي وه د مومنانو دپاره، په دى غزاكى د مسلمانانو تعداد (۳۱۰) كسان وو ياخه لوړ وو، او كافران د (۹۰۰) څخه زيات وه، په دى كى د قريشو د مشرانو څخه د عتبه بن ربيعه ځوى وليد بن عتبه اودده ورور شيبه بن عتبه راووتى اودريم عتبه په خپله راووتى نودوى اواز وكى چې آيا زموږ دمقابلې دپاره څوك سته نود مومنانو څخه عوف ؓ او معوذ ؓ اويو دريم سړى چې شايد عبدالله بن رواحه وو دوى راووتل نودى سردارانو د قريشو ځينى پوښتنه وكړه چې تاسى څوك ياست نودوى وويل چې موږ انصار يو نوعتبه په كى وويل چې اى محمد ﷺ موږ ته دخپل قوم څخه كسان راوباسه نونبى ﷺ شير خدا على ؓ ته اوسيد الشهداء حمزه ؓ او عبيده ؓ ته امروكى نودوى درى واړه لكه زمريان ميدان ته يې راودانگل نوعتبه ځينى پوښتنه وكړه چې تاسى څوك ياست نودوى ورته وويل چې موږ مهاجرين يو نوعتبه وويل چې اوس برابرى وسوه نوعلى ؓ خوپه اول وار باندې دوليد څخه سرپرې كى اوپه خاورو كى يې غرور اوتكبر ور وغورځوى اودى نور دوو صحابوو ته په مخه عتبه اوشيبه دواړه ورغله نوحمزه ؓ هم دعتبه څخه سرپرې كى اوعبيده ؓ د شيبه دلاسه څخه زخمى سو اودى هم زخمى سو نود كافرانو ټول لښكر ددرد څخه ډك وو په دى كى دواړې ډلې ديوبل سره په جنگ ومبستى نوپه دى دوران كى نبى ﷺ دعاكوله چې لوړ يې وكتل نوجبرائيل ؑ دخپل لښكر سره راروان وو نونبى ﷺ ډير زيات خوشحاله سو، اوپه دى جنگ كى ابو جهل دوو ماشومانو چې معاذ او معوذ وو ددوى په لاس باندې الله ﷻ جهنم ته واصل كى اودده څخه ماسوا د كافرانو نور هم غټ سرداران مړه سوه اود كافرانو مړى هرى خوا ته په ډيرى ډيرى باندې پراته وه. اوبيا دالله ﷻ په فضل اوكرم سره داسلام جنډه نوره هم لوړه سوه تر دى چې مكه هم فتحه سوه، اودهغه څخه وروسته دحجة الوداع واقعه رامنځ ته سوه.

بيان دحجة الوداع

دحج تياري: روايت ذكر كړى دى ابن اسحاق چې كله دذيقعهده مياشت راله نونبى ﷺ دحج تياري وكړه اوخلگو ته يې هم دتيارى امر وركى حضرت عائشه ؓ فرمايې چې نبى ﷺ دذيقعهده په پنځه ويشتم باندې حج ته په سفر باندې روان سو، او په مدينه كى يې ابو

دجانه ساعدی او په بل قول سره سباع بن عرفطه غفاری حاکم مقرر کی.

(حضرت عائشه رضي الله عنها مناسک حج)

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمایې چې موږ کله دسرف مقام ته ورسیدو نونبی ﷺ و فرمایل چې دچاسره قربانی نه وی نوهغه دی د عمری په نیت سره احرام وتړی او په دی ځای کی عائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماته ناجوړی دبنحو راله نونبی ﷺ زماخواته رالی اوماژړله نونبی ﷺ ماته و فرمایل چې ای عائشه ته ولی ژاړی؟ ولی په تا باندی ناجوړی راله؟ نو عائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماوویل نبی ﷺ ته چې، هو، نو عائشه رضي الله عنها فرمایې چې مایه دغو ورځوکی وویل: کاشکی چې زه دنبی ﷺ سره په دی سفرکی نه وای راغلی، نو نبی ﷺ و فرمایل چې داسی مه وایاست، څه چې حاجی کوی هغه ته هم کوه مگرته دبیت الله طواف مه کوه، کله چې موږ خانه کعبی ته رالو نو عمرو والا عمری وکړی اواحرامونه یې خلاص کړه اودنبی ﷺ بیبیانو هم احرامونه خلاص کړه.

بیاجی کله دقربانی ورځ راله نو عائشه رضي الله عنها فرمایې چې زماکورته ډیره غوښه راله نوما پوښتنه وکړه نوماته خبر راکول سو چې نبی ﷺ دخپلو بیبیانو څخه هم قربانی کړی وه بیاجی کله دحج شپه وه نونبی ﷺ په ماپسی زما ورور عبدالله راولیږی اوزه مقام نعیم سره وم د عمری دپاره یې په ماپسی رالیږلی وو، داعمره په ځای دهغه عمری کی وه کمه چې زما څخه پاته سوی وه، حضرت حفصه رضي الله عنها بنت عمر رضي الله عنه بن الخطاب فرمایې چې نبی ﷺ په خپلو ټولو بیبیانو باندی عمره وکړه او په ټولو باندی یې احرامونه خلاص کړه، نوما نبی ﷺ ته وویل چې تاسی ته څه مانع دی چې تاسی داحرام نه کښته کوی نونبی ﷺ و فرمایل چې مادځان سره دقربانی حیوان راوړی دی هغه چې کله حلال کم نوبیابه احرام خلاص کم.

دادنبی ﷺ اولنی اواخرنی حج وو نوځکه ورته حجة الوداع ویل کیږی اوددی څخه یوڅو ورځی وروسته نبی ﷺ ددی دنیا څخه په رحلت سو، دهغه څخه وروسته دخلافت په باره کی دمهاجرینو اودانصارو اختلاف واقع سو مهاجرینو به ویل چې خلاف زموږ حق دی او انصارو به ویل چې زموږ حق دی ولی چې موږ دنبی ﷺ میلستیا کړیده اوموږ انصار یو دنبی ﷺ بالاخر ابوبکر الصديق رضي الله عنه اول خلیفه مقرر سو اودهغه څخه وروسته عمر رضي الله عنه خلیفه مقرر سو اودهغه څخه وروسته عثمان رضي الله عنه مقرر سو چې دده رضي الله عنه په دور کی فتنې را ښکاره سوی اودی شهید سو، اوبیا دده څخه وروسته علی رضي الله عنه خلیفه سوچی ددوی په دور کی خوارج راووته اوقتل اوقتال ډیرسو اوبلی خواته معاویه رضي الله عنه پر خلاف ودریدی چې

ته يې ښځه وه چې الله پيدا کړې وه دده دپوښتنې څخه، نوآدم ﷺ ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوک يې هغه وويل چې زه ښځه يم نوآدم ﷺ ورته وويله چې ته څنگه پيدا سوي يې؟ نودی ورته ويله ددی دپاره چې ته ماته راحت پيدا کي نوپوښتنه وکړه ملائکو دآدم ﷺ څخه ددی وجی چې دده دعلم اندازه ولگيږي ددی نوم چشی دی؟ نوآدم ﷺ وفرمايل حواء بيایي پوښتنه وکړه چې دی ته حواء ولی ويل کيږي؟ نوآدم ﷺ وويله ځکه چې دا دژوندی شی څخه پيدا سويده، او ذکر کړی دی محمد ابن اسحاق دابن عباس څخه چې دا پيدا سويده دچپه پوښتنې دآدم ﷺ څخه اودا نرم او پوست ځای دغوښی دی او مصداق ددی په دی قول دالله ﷻ کی ذکر دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ۱).

اوپردی باندی به بحث کوو وروسته انشاء الله تعالی، اوپه صحیحینوکی یوبل زائد حدیث ذکر دی دمیسره الاشجعی څخه دی نقل کوی دابی حازم څخه هغه دابی هریره ﷺ څخه چې درسول الله ﷺ څخه نقل کوی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی (نصیحت کوی خپلو ښځو ته دخیر ولی چې دا پيدا سويده دچپه پوښتنې څخه اوډیر کوږ ځای په پوښتنې کی لوړ ځای دی، که ته چیری وغواړی چې سیده کړی دا پښتنې نوماته به یې کړی اوکه هم داسی یې پریردی نوکړه به پاته سی نو پس وصیت کوی خپلو ښځو ته په خیر سره دا لفظ دبخاری (۱) دی.

اواختلاف کړی دی مفسرینو په دی آیت کی (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چاویلی دی چې دادرخته دانگورو وه اوابن عباس اوسعید بن جبیر اوالشعبي اوجعه بن هبیره او محمد بن قیس او السدی په روایت دابن عباس کی اوابن مسعود اویوه ډله دصحابه وو ویلی دی: چې گمان کوی یهودیان چې دا دغنمو وه او وهب وایی چې: میوه ددی ډیره خوندوره وه اونرمله وه ترکوچو.

اوویلی دی امام الثوری په نقل کولو سره دابی حصین څخه چې هغه نقل کوی دابی مالک څخه (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چې دادرخته دخرما وه او ابن جریج دمجاهد څخه نقل کوی چې دادرخته دانخیر وه اوپه دی سره قول کړی دی قتاده اوجریج، او ابو العالیه وایی چې دا داسی بوتی دی چې چا ددی څخه خوراک وکی نوهغه به قضایی حاجت کوی اوپه جنت کی قضایی حاجت کول نسته. اودا ډیر نازک اختلاف دی، اوالله ﷻ هم دا درخته نه ده ذکر کړی چې دا دخشی درخته ده اوکه چیری په ذکر ددی درخته کی زموږ مصلحت وای نوالله ﷻ به

(۱). دا حدیث متفق علیه دی ددې تخریج کړیدی امام بخاری په کتاب النکاح، باب الوصية بالنساء کی، ۱۸۲۹ او مسلم په کتاب الرضاع، باب الوصية بالنساء کی، ۵۸۱۰، په روایت دابی هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

هغه د عثمان رضي الله عنه بدله غوښتله او علي رضي الله عنه فرمايل چې وخت دفتنو دی اودا کار په دی وخت کی ښه نه وو، اوبیا دهغه څخه وروسته ډلی جوړی سوی، لکه دولة الایوبیه سو او دولة العباسیه سو او دوی به بیاپه خپله کی جنگیدل دبادشاهی دپاره اوبیایه منځ منځ کی پر مسلمانانو باندی ډیر تکالیف راله او ډیر ظلمونه په مسلمانانو باندی وسوه.

السبت، ۰۶ ذو الحجة، ۱۴۲۸

پښتو

محمد صلى الله عليه وسلم

کمپوزنگ:

الحافظ نور احمد الحقاني (سلمه الصمد)

العلم کمپیوټرز ، کوئټه

03218016371 :

ناشر:

مکتبه رحمانیه ، کاسی روډ ، کوئټه

03337806049 :

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library